

90th

90 ปีแห่งการสถาปนา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2477 - 2017

วารสารพัฒนศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

PSDS JOURNAL OF DEVELOPMENT STUDIES,

Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University

ISSN ONLINE: 2774-0935

ปีที่ 7 ฉบับที่ 2
กรกฎาคม - ธันวาคม 2567

วารสารพัฒนศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

PSDS Journal of Development Studies,

Puey Ungphakorn School of Development

Studies, Thammasat University

ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2567

ISSN: 2774-0935 (Online)

วัตถุประสงค์

วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ แลกเปลี่ยนแนวคิด ความรู้ ความก้าวหน้าใหม่ในลักษณะสหสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ พัฒนศาสตร์ โดยเปิดรับบทความวิชาการ บทความวิจัย และผลงานวิชาการ ลักษณะอื่น ๆ ที่ครอบคลุมประเด็น

- การศึกษาวิจัยและปฏิบัติการพัฒนาในระดับชุมชนท้องถิ่น/ชุมชนเมือง ทั้งในมิติทางวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ สังคม
- การบริหารจัดการทรัพยากร
- ทูทางสังคม
- การศึกษาเพื่อการพัฒนา และ
- การสร้างสรรค์นวัตกรรมเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม

ข้อกำหนดการตีพิมพ์วารสาร

1. บทความที่เสนอเข้ามาเพื่อขอรับการตีพิมพ์ต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน และไม่อยู่ในระหว่างพิจารณาของวารสารอื่น
2. บทความมีประเด็นหรือแนวคิดที่ชัดเจน มีสาระทางวิชาการที่ถูกต้อง การวิเคราะห์เป็นไปตามแนวคิดหรือทฤษฎีที่เหมาะสม มีข้อเท็จจริงทางวิชาการ ค้นคว้าอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายและเชื่อถือได้นำเสนอข้อมูลเข้าใจง่าย ใช้ศัพท์และภาษาทาง

วิชาการที่ถูกต้องเหมาะสม และมีการอ้างอิงแหล่งที่มาที่เป็นไปตามรูปแบบการอ้างอิงที่วารสารกำหนด

3. ผู้นิพนธ์ยินยอมให้กองบรรณาธิการสรรหาผู้เชี่ยวชาญกลั่นกรองโดยอิสระ เพื่อพิจารณาคุณภาพของบทความและสามารถตรวจแก้ไขบทความได้ตามที่เห็นสมควร
4. บทความจะได้รับการกลั่นกรองเบื้องต้นโดยกองบรรณาธิการขั้นต้นและส่งให้ผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก (peer-reviewers) จำนวน 3 ท่านพิจารณาในรูปแบบ Double-Blinded จากนั้นจึงจะส่งผลการประเมินและข้อเสนอแนะกลับไปยังผู้นิพนธ์ปรับแก้ไขส่งกลับคืนวารสารตามเวลาที่กำหนด
5. ทศนะและข้อคิดเห็นในวารสารพัฒนศาสตร์เป็นของผู้นิพนธ์บทความ ผู้ประสงค์จะนำข้อความใด ๆ ไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไปต้องได้รับอนุญาตจากผู้นิพนธ์และโปรดแจ้งให้ทางวารสารทราบ

สำนักงานติดต่อ : วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ปทุมธานี 12121

โทรศัพท์ 02 – 564 – 4440 - 79 ต่อ 1321

โทรสาร 02 – 564 – 4429

เจ้าของ : วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กำหนดออกเผยแพร่ : ปีละ 2 ฉบับ

มกราคม – มิถุนายน

กรกฎาคม – ธันวาคม

TCI

วารสารผ่านการประเมินเข้าอยู่ในฐานข้อมูลดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย TCI

(Thai Journal Citation Index Center)

สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มที่ 2

เป็นสมาชิกเครือข่ายวารสารวิชาการด้าน

สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิบูรณ์ วิสารทสกุล

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์สุริชัย หวันแก้ว

ศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศาสตราจารย์ ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รองศาสตราจารย์ ดร.สามชาย ศรีสันต์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม

คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาวดี ขุนทองจันทร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ

คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร.วิศิษย์ ปิ่นทองวิชัยกุล

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชลิตา บัณเฑาะว์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุภัทร จิตเที่ยง

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการบริหาร

ดร.จิตรัตน์ ศักดิ์วีระกุล

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติพร จูตะวีริยะ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิทยา อภรณ์

สำนักวิชาพหุภาษาและการศึกษาทั่วไป
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

อาจารย์ ดร.บุศรินทร์ เลิศขลิตสกุล

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

อาจารย์ ดร.กฤษณะ โชติรัตน์กมล

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Professor Yasushi Negishi

Puey Ungphakorn School of
Development Studies,
Thammasat University

Professor Dr.Shunli Yao

Puey Ungphakorn School of
Development Studies,
Thammasat University

คณะผู้จัดทำ : จิตาทิพย์ สุภาวงศ์

ออกแบบปก – ศิลปกรรม : จิตรัตน์ ศักดิ์วีระกุล

ภาพปก : @ferryhadriyan

ข้อมูลเผยแพร่ : www.psds.tu.ac.th

www.tci-thaijo.or.th

บทบรรณาธิการ

วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 ฉบับส่งท้ายปลายปี 2567 นี้ มีบทความรวม 10 เรื่องที่ผ่านการพิจารณาอย่างเข้มข้นจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับบทความ โดยกองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่าบทความที่เผยแพร่สู่ผู้อ่านในฉบับนี้จะมีคุณค่าต่อการสร้างสรรค์ พัฒนา แลกเปลี่ยนแนวคิดและนำเสนอองค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัยและงานวิชาการที่ผู้เขียนบทความทุกเรื่องตั้งใจส่งต่อให้ผู้อ่านทุกท่าน

บทความเรื่องแรก “การดำรงชีพของผู้ค้าและแรงงานข้ามแดนไทย-มาเลเซียกับสถานการณ์โรคโควิด-19” โดยชลิตา บัณขุวงศ์ ที่ได้ศึกษาทำความเข้าใจชาวมลายูมุสลิมชายแดนใต้ที่ดำรงชีพในมาเลเซียทั้งการศึกษาสภาพชีวิตและลักษณะการดำรงชีพ ผลกระทบและลักษณะการปรับตัวและการจัดการผลกระทบของผู้ดำรงชีพข้ามแดนช่วงก่อนการเกิดสถานการณ์โรคโควิด-19 ผ่านการใช้มโนทัศน์การดำรงชีพ แนวคิดว่าด้วยการเคลื่อนย้ายแนวทางการศึกษาพื้นที่ชายแดนในทางมานุษยวิทยา และแนวทางการศึกษาอารมณ์/ความรู้สึกของกลุ่มคนชายขอบและเปราะบางมาเป็นกรอบคิดในการศึกษา ที่ก่อให้เกิดองค์ความรู้ว่าด้วยสภาพชีวิตที่เปราะบางและดำรงอยู่ “นอกระบบ” หรืออย่าง “ไม่เป็นทางการ” ของผู้ที่ดำรงชีพข้ามแดนไทย-มาเลเซีย ที่เป็นชาวมลายูมุสลิมจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่สัมพันธ์กับปัจจัยเชิงโครงสร้างที่หมายถึงนโยบายและภาคปฏิบัติของรัฐในการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ในฐานะพื้นที่ไม่สงบ ตลอดจนการจัดการและควบคุมชายแดนและผู้คนที่เคลื่อนย้ายข้ามแดน และองค์ความรู้ว่าด้วยผลกระทบหรือความเดือดร้อนจากการจัดการโควิด-19 ของรัฐไทยและมาเลเซียที่มีต่อผู้ดำรงชีพข้ามแดนชาวมลายูมุสลิมชายแดนใต้ ในช่วงเวลาที่รัฐมีอำนาจเบ็ดเสร็จในการจัดการกับวิกฤติการณ์โควิด-19 ทั้งในการควบคุมการข้ามแดน การเดินทาง และการกักโรค และการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ ตลอดจนผลที่เกิดขึ้นต่อผู้ดำรงชีพข้ามแดนจากการใช้อำนาจนี้

บทความเรื่องต่อมา “ความเป็นผู้ประกอบการของชาวนารุ่นใหม่ใน จ.อุบลราชธานี” โดย เนตรดาว เถาถวิล ที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องการเกิดขึ้นของชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในชนบทอีสาน ที่นับเป็นตัวแสดงหน้าใหม่ (new rural actors) ที่มีความสำคัญต่อความอยู่รอดของภาคเกษตรกรรมและชนบทไทย จากความเป็นรุ่นใหม่ที่น่าสนใจ ให้ความสำคัญและสามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยี นวัตกรรมและการตลาดทางเลือกใหม่มาใช้กับความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อทำให้การทำเกษตรกรรมและธุรกิจฟาร์มสามารถปรับตัวได้ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมที่หันมาเน้นเกษตรแบบใช้ทุน

บทความที่สามเป็นเรื่อง “นวัตกรรมสังคมกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของไทย” โดย สุนทร คุณชัยมั่ง และ ธีชกร ธิติลักษณ์ ผู้เขียนได้ศึกษาองค์กรนวัตกรรมสังคมที่จัดตั้งขึ้นหลังวิกฤติทางการเงิน 2540 ซึ่งเป็นช่วงเศรษฐกิจฝืดผวนหรือขาลง โดยกล่าวถึงปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จ กลไกและกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในพื้นที่ชุมชนตามแนวทางของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ที่ค้นพบโอกาสที่

เหมาะสมของนวัตกรรมสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนที่ไม่ใช่ศูนย์กลางของระบบเศรษฐกิจโดยรวม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสสำหรับนวัตกรรมสังคมทุกประเภททุกรูปแบบโดยมีกระบวนการสร้างสรรค์ที่แตกต่างกันไปตามการมุ่งเน้นขององค์กรชุมชน

เรื่องต่อมาเป็นบทความที่พัฒนาจากงานวิจัยที่ได้รับรางวัลผลงานวิจัยดีมาก บทความเรื่อง “การสร้างระเบียบและการตอบโต้ว่าทกรรมว่าด้วยที่ดินระหว่างรัฐและขบวนการเกษตรกรรายย่อย” โดยเฉลิมชัย วัตจิง ที่ได้เปิดเผยถึงอำนาจทางวาทกรรมที่ดำรงอยู่ในสังคมโดยเฉพาะด้านที่ดินที่สังคมยังคงมีโครงข่ายทางวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและกำหนดการจัดการทรัพยากรด้านต่าง ๆ ที่สังคมไทยยังคงต้องทำความเข้าใจและดำเนินการศึกษาที่จะนำไปสู่การสร้างทางออกหรือแนวทางการพัฒนาที่เป็นธรรมและเป็นรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติ ซึ่งจะส่งต่อไปยังบทความเรื่องต่อไปที่จะทำให้ผู้อ่านได้เห็นภาพของการจัดการพื้นที่สาธารณะที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้คนในสังคม ผ่านบทความต่อมา

บทความเรื่องที่ห้า “การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านละลมไผ่ ตำบลจันดุม อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์” โดยวิศวมาศ ปาลสาร ที่เล่าถึงองค์ความรู้การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่ส่งเสริมสิทธิชุมชนซึ่งเป็นข้อตกลง กฎ เกณฑ์ทางสังคมที่พัฒนาให้กลุ่มคนร่วมกันจัดการทรัพยากร การจัดการทางเศรษฐกิจและสังคมผ่านการบริหารจัดการร่วมกัน และเมื่อกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนที่จะนำไปสู่การพัฒนาโดยชุมชนนั้นจึงเชื่อมโยงไปยังบทความเรื่องต่อไป

บทความเรื่องที่หก “การติดตามประเมินผลการใช้กระบวนการ: การพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก (Community-Driven Development: CDD) ในโครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ ระยะขยาย (ช.ช.ต.)” โดย พิรพัฒน์ โกศลศักดิ์สกุล, อัสริย์ แดเบา และ ฮัมดี เจาะเฮาะ ที่ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาที่นำไปใช้ในพื้นที่ชายแดนใต้ โดยโครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนใต้ ระยะขยาย (ช.ช.ต.) ที่ใช้แนวทางการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลักเพื่อเพิ่มความไว้วางใจของชุมชนและความเชื่อมั่นระหว่างรัฐกับชุมชนนั้นจำเป็นต้องเน้นกระบวนการที่ให้อำนาจการดูแลแผนงานและทรัพยากรในการลงทุนโครงการพัฒนาท้องถิ่นแก่องค์กรชุมชน และต้องคำนึงถึงปัจจัยที่มีผลต่อความเชื่อมั่นภายในชุมชนและความเชื่อมั่นของชุมชนกับรัฐท้องถิ่น ได้แก่ ปัจจัยศาสนา บทบาทในชุมชนและความถี่ของการเข้าร่วมงานโครงการ ช.ช.ต. จากบทความเรื่องนี้ส่งต่อไปยังประเด็นสำคัญของการพัฒนาอัตลักษณ์ของคนในสังคมใน

บทความเรื่องที่เจ็ด “การศึกษาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใสในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก” โดยนฤมล วรรณศรี และ ศานิตย์ ศรีคุณ ที่เสนอถึงอิทธิของครอบครัว การเรียนรู้ผ่านกระบวนการทางสังคม การสะท้อนตัวตนในบริบททางสังคมที่แตกต่าง รวมถึงการสนับสนุนทางอารมณ์และการชี้นำที่ชัดเจนมีผลสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาอัตลักษณ์และพัฒนาพฤติกรรมทางสังคมที่เหมาะสม จากประเด็นดังกล่าวนี้ส่งต่อไปยังบทความเรื่องต่อไปที่ได้ศึกษาถึงสภาพการมีส่วนร่วมของครอบครัว สถานศึกษาและชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

บทความเรื่องที่เปิด “การพัฒนาารูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม” โดย รุ่งลาวัลย์ ละอ้าคา อรณัฐ วงศ์วัฒนาเสถียร พิระพร รัตนาเกียรติ์ กฤษณกนก ดวงชาทม วรณษา โสภานะ และพวงเพชร วงศ์ทิพย์ ที่เปรียบเทียบการพัฒนาเด็กปฐมวัยในบริบทของฐานการรวมพลังของชุมชนดั่งก้อนเส้าเตาไฟที่ทำงานอย่างสมดุล เท่าเทียมและทำหน้าที่เป็นฐานของการสร้างพลังให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างสมดุล ทั้งการร่วมแรงร่วมใจ ร่วมให้ภูมิปัญญา ร่วมจัดหาทรัพยากร และร่วมวางแผน ปฏิบัติ ประเมิน สะท้อนผล สุดท้ายคือการร่วมกันทำอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดการพัฒนาเด็กปฐมวัยที่นับเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญของชาติอย่างยั่งยืน

บทความส่งท้ายอีกสองเรื่องต่อมา เป็นบทความวิชาการ เรื่องที่เก้า “ท่านเด็ดดอกไม้ทิ้งจะยิบาน?: โครงสร้างโอกาสทางการเมืองและการเกิดขึ้นของขบวนการนักศึกษาในฮ่องกง ไต้หวัน และไทย” โดย วสุชน รัชประชาไท และ บั้วชมพู่ มนต์ลักษณ์ ที่ผู้เขียนมุ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างโอกาสทางการเมืองกับการก่อเกิด เติบโต และถดถอยของขบวนการนักศึกษาโดยใช้การศึกษาในเชิงเปรียบเทียบสามกรณี ได้แก่ ขบวนการนักศึกษาในฮ่องกง ไต้หวัน และไทย ในช่วงปี 2550 – 2563 มาวิเคราะห์ภายใต้แนวทางการศึกษาโครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่ส่งผลต่อขบวนการเคลื่อนไหวทั้งในส่วนที่เป็นอุปสรรคและความสำเร็จ รวมถึงโอกาสสำคัญที่ส่งผลให้นักศึกษาหรือคนรุ่นใหม่เติบโตดุจดั่งดอกไม้ที่ผลิบาน และจากการเติบโตของนักศึกษาในโครงสร้างที่เปลี่ยนแปลงไป ครูผู้ต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ในยุคปัจจุบันจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการให้สอดคล้องกับการเป็นสังคมดิจิทัลให้มากยิ่งขึ้น ในบทความเรื่องสุดท้าย

บทความเรื่องที่สิบ “กระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่ตามแนวคิดพลเมืองดิจิทัล: ญูแจสู่การเตรียมความพร้อมสำหรับโลกอนาคต” โดย วรพล ศรีเทพ และ นรินทร์ วัฒนปัญญา ได้นำเสนอกระบวนการ NEO-COACH ที่ออกแบบมาเพื่อส่งเสริมทักษะและคุณลักษณะที่จำเป็นให้กับเยาวชนเพื่อให้พวกเขาประสบความสำเร็จในสภาพแวดล้อมของโลกยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดยั้ง

บทความทั้งสิบเรื่องที่กองบรรณาธิการได้เลือกสรรอย่างตั้งใจทั้งในเชิงความสอดคล้องกับสถานการณ์ ความต้องการและบริบททางสังคมที่มีความหลากหลาย รวดเร็วและท้าทาย เราได้รับความกรุณาจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสามสิบท่านที่พิจารณาให้ข้อเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงเนื้อหาให้มีความเข้มข้น กระชับ และสอดคล้องกับขอบเขต เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของวารสารฯ ทุกประการ กองบรรณาธิการขอขอบคุณผู้เขียน ผู้อ่านและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานทุกท่านที่ให้ความสำคัญต่อการเผยแพร่ผลงานวิชาการและองค์ความรู้ใหม่ในด้านสังคมศาสตร์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาและการจุดประกายองค์ความรู้ใหม่ให้วงวิชาการด้านสังคมศาสตร์พัฒนาก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง และเนื่องในโอกาสส่งท้ายปี 2024 มุ่งสู่ปี 2025 ที่โลกและสังคมยังคงมีความท้าทายต่อทิศทางการพัฒนา เราจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าทุกท่านจะมีความสุข มีพลัง และร่วมสร้างสรรค์ผลงานวิชาการดีดีเผยแพร่สู่สังคมร่วมกันต่อไป “สวัสดีปีใหม่ ด้วยความขอบคุณยิ่ง”

ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

บรรณาธิการ

สารบัญ

	หน้า
บทบรรณาธิการ	ก-ข
บทความวิจัย	
การดำรงชีพของผู้ค้าและแรงงานข้ามแดนไทย-มาเลเซีย กับสถานการณ์โรคโควิด-19 Livelihoods of Thai–Malaysian Cross-Border Traders and Laborers amid the COVID-19 Pandemic <i>ชลิตา บัณษวงค์</i> <i>Chalita Bundhuwong</i>	1-28
ความเป็นผู้ประกอบการของชาวนารุ่นใหม่ใน จ.อุบลราชธานี Entrepreneurship of new-generation farmers in Ubon Ratchathani province <i>เนตรดาว เถาถวิล</i> <i>Natedao Taotawin</i>	29-62
นวัตกรรมสังคมกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของไทย Social Innovation and Grassroots Economy in Thailand <i>สุนทร คุณชัยมั่ง และ ธัชกร ธิติลักษณ์</i> <i>Soontorn Koonchaimang and Dhachakorn Thitiluck</i>	63-93
การสร้างระเบียบและการตอบโต้ว่าทกรรมว่าด้วยที่ดินระหว่างรัฐและขบวนการ เกษตรกรรายย่อย Ordering Discourse and Counter-Discourse on Land Between The State and The Peasant Movement <i>เฉลิมชัย วัดจ้ง</i> <i>Chalermchai Vadjang</i>	94-109

การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชน 110-133
บ้านละลมไผ่ ตำบลจันตุม อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์

Participatory management of public spaces to ensure food security for the Ban La Lom Phai community, Chan Dum subdistrict, Phlapphla Chai district, Buriram Province

วิศวมาศ ปาลสาร

Wissavamas Palasarn

การติดตามประเมินผลการใช้กระบวนการ “การพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก 134-159
(Community-Driven Development: CDD)” ในโครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่น เพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ ระยะขยาย (ช.ช.ต.)

Monitor and Evaluation of Community-Driven Development (CDD) Approach in the Project of Expanding Community Approach in Conflicted Situations (ECACS)

พีรพัฒน์ โกศลศักดิ์สกุล อัสนีย์ แดเปาะ และ ฮัมดี เจเฮฮา

Peerapat Kosolsaksakul , Asree Daeboa , and Humdee Jehhoa

การศึกษาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยรุ่น 160-179
ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก

Identity and social interaction of students with teenage mothers in a small primary school

นฤมล วรรณศรี และ คานิตย์ ศรีคุณ

Naruemon Wannasri and Sanit Srikoon

การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) 180-210
เพื่อส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม

Tripartite Engagement Model: Empowering Families, Educational Institution, and Communities for Early Childhood Development in Maha Sarakham Province

รุ่งลาวัลย์ ละอาคา อรนุช วงศ์วัฒนาเสถียร พีระพร รัตนาเกียรติ์

กฤษกนก ดวงชาทม วรรณษา โสภานะ และพวงเพชร วงศ์ทิพย์

Runglawan Laumka, Oranuch wognwattanasathien, Peeraporn Rattanakiat,

Kritkanok Duangchatom, Vannasa Sopana and Phuangphet Wongtip

บทความวิชาการ

ท่านเด็ดดอกไม้ที่จะยิ่งบาน?: โครงสร้างโอกาสทางการเมืองและการเกิดขึ้น 211-233

ของขบวนการนักศึกษาในฮ่องกง ไต้หวัน และไทย

Will plucked flowers bloom?: political opportunity and the rise of student movements in Hong Kong, Taiwan, and Thailand

วสุชน รัชช์ประชาไท และ บัวชมพู มนต์ลักษณ์

Vasuchon Rakprachathai and Buachompoo Monluck

กระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่ตามแนวคิดพลเมืองดิจิทัล: 234-253

กุญแจสู่การเตรียมความพร้อมสำหรับโลกอนาคต

Active Learning Processes for Modern Teachers based on the Digital Citizenship

Concept: The Key to Preparing for the Future World

วรพล ศรีเทพ และ นรินทร์ วัฒนปัญญา

Worapol Srithep and Narin Wattanabuncha

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิวารสารพัฒนศาสตร์

ทำเนียบวารสารพัฒนศาสตร์

หลักเกณฑ์การเสนอต้นฉบับบทความ

Livelihoods of Thai–Malaysian Cross-Border Traders and Laborers amid the COVID-19 Pandemic¹

Chalita Bundhuwong^{2,*}

Abstract

This qualitative research studied Malay Muslims of Thailand’s southern border region who earn a subsistence living in Malaysia: 1) cross-border lives and occupations in Malaysia before the Coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic; 2) COVID-19 impacts on cross-border livelihoods; and 3) adjustments and adaptations in response to COVID-19. Livelihoods, mobility, anthropological border studies, and emotions/feelings of marginalized and vulnerable groups were used as conceptual frameworks. Data was gathered by document collection, in-depth interviews, focus group discussion, and observation.

Results were that cross-border employment was a solution for poverty and unemployment of Malay Muslims in the southern border region of Thailand. Although earnings barely sufficed and involved the risks of illegal border crossings, such employment remained indispensable. Associated perils were mitigated by social relationships, dependency, and patronage originating from home communities. From the start of the COVID-19 pandemic, cross-border Malay Muslims faced hardship due to quarantine measures implemented by the

---

¹ Research Article, part of the research project titled “Livelihoods of Cross-Borders Traders and Labors of Thailand – Malaysia Border: Agencies, Adaptations under Structural Conditions, and Border Context,” funded by the Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, fiscal year 2020.

² Assistant Professor Dr., from the Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University.

Email: fsocctb@ku.ac.th and chalita.bundhuwong@gmail.com

*Corresponding Author: Chalita Bundhuwong, from the Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University. Email: fsocctb@ku.ac.th and chalita.bundhuwong@gmail.com

.....

Received: June 11, 2024 **Revised:** November 11, 2024 **Accepted:** December 10, 2024

Thai and Malaysian governments, resulting in the loss of jobs, normal life, and work-related connections in Malaysia. Despite limited governmental assistance, cross-border workers coped with emotional and economic struggles and made future plans. However, these adaptations were mere survival strategies until the same insecure cross-border livelihood cycle could recommence.

Keywords: Cross-Border Livelihoods, Southern Border Provinces, Malay Muslims, Malaysia, Tom Yum Restaurant, COVID-19

การดำรงชีพของผู้ค้าและแรงงานข้ามแดนไทย-มาเลเซีย กับสถานการณ์โรคโควิด-19¹

ชลิตา บัณฑุงศ์^{2,*}

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาชาวมาลายูมุสลิมชายแดนใต้ที่ดำรงชีพในมาเลเซียเพื่อทำความเข้าใจ 1) สภาพชีวิตและลักษณะการดำรงชีพข้ามแดนช่วงก่อนการเกิดสถานการณ์โรคโควิด-19 2) ผลกระทบของสถานการณ์โรคโควิด-19 ต่อการดำรงชีพข้ามแดน และ 3) ลักษณะการปรับตัวและการจัดการกับผลกระทบจากสถานการณ์โรคโควิด-19 ของผู้ดำรงชีพข้ามแดน งานวิจัยใช้มีนทัศน์การดำรงชีพ แนวคิดที่ว่าด้วยการเคลื่อนย้าย แนวทางการศึกษาพื้นที่ชายแดนในทางมานุษยวิทยา และแนวทางการศึกษาอารมณ์/ความรู้สึกของกลุ่มคนชายขอบและเปราะบางมาเป็นกรอบคิดในการศึกษา ในส่วนของระเบียบวิธีวิจัย งานชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มย่อย และการสังเกตการณ์

ผลการศึกษาพบว่า การข้ามแดนไปประกอบอาชีพในมาเลเซียเป็นทางออกของปัญหาความยากจนและการไม่มีงานทำของชาวมาลายูมุสลิมชายแดนใต้ แม้ผลตอบแทนที่ได้จะเพียงพอแค่ระดับการยังชีพ อีกทั้งยังอยู่บนความเสี่ยงเนื่องจากส่วนใหญ่ลักลอบเข้าไปทำงาน กระนั้นการทำงานในมาเลเซียก็ยังจำเป็น โดยความเสี่ยงได้ถูกบรรเทาลงด้วยเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม การพึ่งพาและอุปถัมภ์ที่มีฐานมาจากชุมชนต้นทาง ต่อมาเมื่อเกิดโรคโควิด-19 ผู้ดำรงชีพข้ามแดนเดือดร้อนอย่างหนักจากมาตรการทั้งของไทยและมาเลเซียในการจัดการกับโรคโควิด-19 ต้องสูญเสียอาชีพ วิถีชีวิต และฐานความสัมพันธ์เดิมที่มี ขณะที่การช่วยเหลือจากรัฐก็จำกัดอย่างมาก ทั้งนี้ผู้ดำรงชีพข้ามแดนได้ปรับตัวในด้านอารมณ์ความรู้สึก ด้านเศรษฐกิจ และมีการวางแผนสำหรับอนาคต แต่การ

¹ บทความวิจัย, เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง “การดำรงชีพของผู้ค้าและแรงงานข้ามแดนไทย-มาเลเซีย: การกระทำและการปรับตัวภายใต้ข้อกำหนดเชิงโครงสร้างและบริบทของความเป็นพื้นที่ชายแดน” ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีงบประมาณ 2563

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อีเมล fsocctb@ku.ac.th และ chalita.bundhuwong@gmail.com

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ: ชลิตา บัณฑุงศ์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อีเมล fsocctb@ku.ac.th และ chalita.bundhuwong@gmail.com

ปรับตัวเหล่านี้ก็เพียงเพื่อให้อยู่รอดได้เพื่อรอเวลากลับไปสู่วิถีการและความไม่มั่นคงแบบเดิม ๆ ของการดำรงชีพข้ามแดนอีกครั้งเมื่อสถานการณ์โรคโควิด-19 ผ่านพ้นไป

คำสำคัญ: การดำรงชีพข้ามแดน, จังหวัดชายแดนภาคใต้, มลายูมุสลิม, มาเลเซีย, ร้านต้มยำ, โควิด-19

บทนำ

ความยากจนเป็นปัญหาสำคัญที่ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้เผชิญ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2665) ความยากจนนี้เป็นทั้งสาเหตุและผลกระทบของสถานการณ์ความรุนแรงที่มีมาช้านาน ที่ผ่านมามลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ดิ้นรนเพื่อให้พ้นจากความยากจน หนทางหนึ่งก็คือการใช้ประโยชน์จากเงื่อนไขและลักษณะของความเป็นพื้นที่ชายแดนในการดำรงชีพข้ามแดนไปยังมาเลเซีย ปัจจุบันมีชาวมลายูมุสลิมจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ไปทำงานอยู่ในมาเลเซียจำนวนนับแสนคน¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ทำงานในร้านอาหารไทยหรือที่เรียกกันในมาเลเซียว่า “ร้านต้มยำ” นอกจากนี้ก็มีการทำงานรับจ้างก่อสร้างรวมทั้งการรับจ้างในภาคการเกษตร เช่น รับจ้างดำนา รับจ้างในสวนปาล์ม หรือรับจ้างกรีดยาง ตลอดจนผู้ประกอบอาชีพค้าขายข้ามแดนไทย-มาเลเซีย ทั้งนี้ นอกจากความยากจนแล้ว ความใกล้ชิดทางศาสนา ภาษา และวัฒนธรรมกับผู้คนในฝั่งมาเลเซีย รวมทั้งแรงผลักดันจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ จึงเป็นปัจจัยเสริมที่ทำให้การดำรงชีพข้ามแดนขยายตัวมากขึ้น (ชลิตา บัณชุงวงศ์ และทวีศักดิ์ ปี, 2564)

ที่ผ่านมามีงานศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่า การค้าหรือการทำงานรับจ้างข้ามแดนเป็นทางออกในการดำรงชีวิตของผู้คนรายย่อยซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่สู้ดี โดยที่การดำรงชีพข้ามแดนของพวกเขามักเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจแบบนอกระบบผ่านช่องทางแบบไม่เป็นทางการ อาจมีการลักลอบหรือไม่เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด โดยใช้ฐานความสัมพันธ์เครือญาติ เครือข่ายชาติพันธุ์ข้ามพรมแดน และความเป็นคนในชุมชนชายแดน ทำให้การดำรงชีพข้ามแดนดำรงอยู่มาได้อย่างต่อเนื่อง (จักรกริช สังขมณี, 2555) อย่างไรก็ตาม เศรษฐกิจชายแดน/ข้ามแดนแบบไม่เป็นทางการนี้ในแง่หนึ่งก็เป็นปัญหาและสร้างข้อจำกัดต่อผู้ดำรงชีพข้ามแดน เพราะมักเกี่ยวข้องกับการแสวงหาผลประโยชน์และการทุจริตคอร์รัปชันของหน่วยงานและฝ่ายต่าง ๆ ที่มีอำนาจ ทำให้ผู้คนรายย่อยอยู่ในสถานะที่ถูกขูดรีดโดยการเสียเงินใต้โต๊ะหรือจ่ายค่าคุ้มครองให้กับผู้มีอำนาจหรือขบวนการสีเทา ขณะเดียวกันด้วยเหตุผลด้าน “ความมั่นคงของชาติ” ก็ทำให้รัฐวางกลไก ระเบียบ กฎเกณฑ์ และแผ่อำนาจในการควบคุมผู้คนและพื้นที่บริเวณชายแดนมากขึ้นทุกที ซึ่งยิ่งควบคุมเข้มงวดก็ยิ่งทำให้การจ่ายเงินใต้โต๊ะหรือค่าคุ้มครองเป็นไปได้อย่างมากขึ้น (ประสิทธิ์ ลิปรีชา และสงกรานต์ จันตะคาด, 2561; พฤกษ์ เถาวิล และเนตรดาว เถาวิล, 2561) สภาพการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นกับผู้ดำรงชีพข้ามแดนชาวมลายูมุสลิมจากจังหวัดชายแดนใต้ด้วยเช่นกัน โดยผู้ที่ข้ามแดนไปทำงานยังมาเลเซียส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ฝีมือและเป็นแรงงานผิดกฎหมายที่ทำงานโดยไม่มีใบอนุญาต จึงต้องมีชีวิตอยู่ในมุมมืดอย่าง

¹ หน่วยงานตรวจคนเข้าเมืองของประเทศมาเลเซียชี้ว่า ในปี 2560 น่าจะมีแรงงานไทยที่ทำงานอยู่ในมาเลเซียโดยไม่ได้รับใบอนุญาตทำงานถูกต้องตามกฎหมายประมาณ 100,000-150,000 คน คนส่วนใหญ่เป็นชาวมลายูจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมักทำงานอยู่ในภาคบริการ โดยเฉพาะร้านอาหารไทยหรือร้านต้มยำ ขณะที่หากเป็นแรงงานจากภาคอื่นจะประกอบอาชีพบริการอื่น เช่น เป็นพนักงานนวด พนักงานสปา และพนักงานต้อนรับในสถานบันเทิง (อ้างถึงใน อรรถพงษ์ พันธุ์รัตน์, 2560)

หลายๆ ซ่อนๆ เสี่ยงต่อการถูกจับกุมและลงโทษโดยทางการมาเลเซีย ที่สำคัญที่ผ่านมามีพวกเขาแทบไม่ได้รับการดูแลจากภาครัฐของไทย ซึ่งไม่มีแม้แต่ข้อมูลเกี่ยวกับพวกเขาในเรื่องจำนวน ค่าแรง และสภาพการจ้างงาน ทำให้พวกเขาไม่มีโอกาสจะพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาฝีมือแรงงาน และไม่ได้รับการคุ้มครองด้านสิทธิแรงงานใดๆ มาอย่างต่อเนื่องหลายทศวรรษ

สำหรับการเกิดขึ้นและการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ได้ทำให้การดำรงชีวิตข้ามแดนไทย-มาเลเซียพลิกผันอย่างกะทันหัน เนื่องจากการประกอบอาชีพบนฐานของเศรษฐกิจข้ามแดนได้หยุดชะงักลงอย่างสิ้นเชิง ที่ผ่านมามีการค้าขาย การประกอบการ หรือการเป็นแรงงานข้ามแดนในมาเลเซียจะเป็นไปอย่างลุ่มๆ ดอนๆ และถูกขูดรีดจากสถานะการเป็นเศรษฐกิจนอกระบบ แต่การดำรงชีพข้ามแดนเหล่านี้ก็เป็นแหล่งสร้างรายได้หลักและเป็นความหวังของชีวิต ทั้งนี้ ผู้ดำรงชีพข้ามแดน โดยเฉพาะแรงงาน ประสบความเดือดร้อนจากโรคโควิด-19 มาตั้งแต่ในช่วงการระบดระลอกแรกที่เราพวกเขาส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในมาเลเซีย โดยต้องเผชิญกับมาตรการจำกัดการเดินทางของมาเลเซียที่ทำให้ร้านอาหารต้องปิดกิจการ หยุดงาน และต้องเผชิญกับความยากลำบากในการเดินทางกลับไทย เนื่องจากในเวลานั้นรัฐบาลไทยมีนโยบายชะลอการเดินทางกลับบ้านของคนไทยในต่างแดนเพราะเกรงจะเป็นพาหะของโรค ส่วนในระหว่างเดินทางกลับ พวกเขาก็ต้องเผชิญกับความยากลำบากในการกักตัวที่ศูนย์กักตัวตามคำสั่งของรัฐบาล อีกทั้งเมื่อพวกเขาเดินทางกลับมาถึงบ้านก็ต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่จากการตกงานที่ยาวนานกว่าที่คาดการณ์ไว้ การระบาดของโรคโควิด-19 ในหลายระลอกทำให้ทางการมาเลเซียไม่เปิดให้เดินทางเข้าประเทศมาเลเซียได้สักที ท่ามกลางสภาวะที่ลำบากเช่นนี้ผู้ที่เคยดำรงชีพข้ามแดนต่างก็ต้องหาทางปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ในขณะที่เดียวกันผลกระทบจากโควิด-19 ต่อผู้ดำรงชีพข้ามแดนไทย-มาเลเซียนี้ได้กลายมาเป็นปัญหาใหญ่ของพื้นที่ชายแดนภาคใต้ เนื่องจากผู้คนที่ทะลักกลับมาจากมาเลเซียมีจำนวนมากนับหมื่นคน ทำให้ภาครัฐต้องเข้ามาแสดงบทบาทในการแก้ปัญหา โดยผ่านทางการทำงานของศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) เช่นเดียวกับที่ภาคประชาสังคมก็ได้เข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหานี้ด้วยเช่นกัน ซึ่งบทบาทของรัฐและองค์กรภายนอกเหล่านี้มีผลอย่างสำคัญต่อศักยภาพในการปรับตัวของผู้ดำรงชีพข้ามแดนไทย-มาเลเซียในช่วงเวลาของการเกิดโรคโควิด-19

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) สภาพชีวิตและลักษณะการประกอบอาชีพของผู้ที่ดำรงชีพข้ามแดนไทย-มาเลเซียในช่วงก่อนการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19
- 2) ผลกระทบของสถานการณ์โรคโควิด-19 ที่มีต่อผู้ดำรงชีพข้ามแดนไทย-มาเลเซีย
- 3) ลักษณะการปรับตัวและการจัดการปัญหาอันเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโรคโควิด-19 ของผู้ดำรงชีพข้ามแดนไทย-มาเลเซีย และบริบทและเงื่อนไขในเชิงโครงสร้างที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรม

1. มโนทัศน์การดำรงชีพ

มโนทัศน์การดำรงชีพ (Livelihoods) เป็นแนวทางการศึกษาที่พยายามอธิบายความเปลี่ยนแปลงของชนบทและคนชนบท โดยเน้นทำความเข้าใจศักยภาพในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของคนชนบทในระบบทุนนิยมตอนปลาย แนวทางนี้ไม่ได้มองคนชนบทเป็นเสมือนเหยื่อที่ไม่สามารถตอบโต้/กระทำการ แต่มองว่าคนชนบทได้แสวงหาทางเลือกที่จะอยู่รอดแม้ในท่ามกลางความขาดแคลน ความเปลี่ยนแปลง และข้อจำกัดของสังคมสิ่งแวดล้อม และสถาบันที่เป็นทางการ เช่น กฎหมาย นโยบาย (ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554: 13-15, 109-110) แนวทางนี้เน้นการวิเคราะห์ในระดับจุลภาคให้เข้าใจถึงความหลากหลายของการตัดสินใจ การเลือกใช้กลยุทธ์ การต่อรอง และการปรับใช้ทรัพยากรและสถาบันทางสังคมต่างๆ เช่น การพยายามหารายได้จากหลายทาง การออกไปทำงานนอกพื้นที่ รวมทั้งการต่อต้านไม่ยอมปฏิบัติตามกฎหมายในรูปแบบต่างๆ ตลอดจนการใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงและความยืดหยุ่นให้กับชีวิตเท่าที่จะเป็นไปได้ (เพ็งอ้าง: 60, 112-113) ในขณะเดียวกันมโนทัศน์การดำรงชีพก็ให้ความสำคัญกับโครงสร้างด้วย ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างในแง่วัฒนธรรมปฏิบัติที่คนในกลุ่มสถานภาพทางสังคมเดียวกันมีส่วนร่วมกันและโครงสร้างมหภาคในเรื่องสิทธิและการเมืองว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากร (เพ็งอ้าง: 116, 123-124) สำหรับจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ผ่านมามีงานศึกษาของ Darairajoo (2002) ที่ว่าด้วยการดำรงชีพของชาวมลายูมุสลิมในชุมชนชายฝั่งทะเล ที่มียุทธวิธีในการใช้ประโยชน์จากอัตลักษณ์ที่หลากหลายเพื่อให้อยู่รอดภายใต้นโยบายการพัฒนา ความทันสมัย เศรษฐกิจการค้า ที่มีสถานการณ์ความไม่สงบเป็นฉากหลัง อันนำมาสู่การเสื่อมโทรมลงทรัพยากรชายฝั่งทะเลและความยากลำบากทางเศรษฐกิจ

2. แนวทางการศึกษาการเคลื่อนย้าย (Mobility)

ตามแนวทางนี้การเคลื่อนย้ายเป็นเครื่องมือสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถบรรลุเป้าหมายบางอย่างได้ในสังคมสมัยใหม่ (ประเสริฐ แรงกล้า, 2561) อย่างไรก็ตาม คนแต่ละกลุ่มมีความสามารถและศักยภาพในเข้าถึงการเคลื่อนย้ายที่ไม่เหมือนกัน การได้ประโยชน์จากการเคลื่อนย้ายและการพัฒนาทักษะในระหว่างการเดินทางเคลื่อนย้ายจึงแตกต่างกัน อันเนื่องมาจากความไม่เสมอภาคกันทางชนชั้น เพศสภาพ หรือภูมิภาค (เพ็งอ้าง: 24) แนวทางนี้ยังชี้ด้วยว่า การเคลื่อนย้ายส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในครอบครัว และชุมชนต้นทางที่มีความยากลำบาก รวมทั้งระหว่างคนที่เคลื่อนย้ายกับคนที่ไม่ได้เคลื่อนย้ายผ่านทางเงินที่ส่งกลับบ้าน (remittance) (วาสนา ละอองปลิว, 2561; Jeffrey H. Cohen, 2011) แนวทางนี้ยังได้อธิบายการเคลื่อนย้ายข้ามชาติของแรงงานอพยพที่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง ทั้งทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ทั้งระดับจุลภาคและระดับมหภาคของสังคมที่พวกเขาจากมาและสังคมที่กำลังพวกเขาทำงานอยู่

ในส่วนของผู้เคลื่อนย้าย มีงานศึกษาที่ชี้ว่าผู้เคลื่อนย้ายได้ใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมสร้างตัวตนท่ามกลางการต่อสู้ดิ้นรนในโลกทุนนิยมสมัยใหม่และกฎเกณฑ์ข้อบังคับที่เข้มงวด ดังกรณีการสร้างตัวตน “คนไทยอีสานข้ามแดน” บนฐานทุนวัฒนธรรมดั้งเดิมจากต้นทางและความสนิทชิดเชื้อทางวัฒนธรรมภายในกลุ่ม ผ่านอาหารการกิน ภาษา ความสัมพันธ์ทางสังคม และเพศสภาพตามวัฒนธรรมเดิม เพื่อเป็นศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจ รวมทั้งเป็นการยืนยันถึงสิทธิและเสรีภาพเล็กๆ น้อยๆ ของคนเล็กๆ ท่ามกลางการถูกกดทับและการถูกทำให้รู้สึกต่ำต้อย (พัฒนา กิติอาษา,

2551) อย่างไรก็ตาม แม้วิถีชีวิตข้ามแดนจะเป็นการกระทำการที่มีศักยภาพ แต่ก็ไม่จำเป็นต้องต่อต้านขัดขืนต่อรัฐชาติทุน หรือโลกาภิวัตน์ รวมทั้งอาจขยายหรือผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมทางสังคมที่ดำรงอยู่ก่อนหน้าแม้แต่ในหมู่ผู้เคลื่อนย้ายด้วยตนเอง (เป็นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, อ้างแล้ว: 2, 127-147)

3. แนวทางการศึกษาพื้นที่ชายแดนในทางมานุษยวิทยา

แนวทางการศึกษาพื้นที่ชายแดนในทางมานุษยวิทยาได้ชี้ให้เห็นว่า รัฐชาติสมัยใหม่ได้เข้ามาจัดการและควบคุมชายแดนอย่างเข้มงวดผ่านเทคนิควิธีต่างๆ โดยเฉพาะการควบคุมผู้คนที่เคลื่อนย้ายข้ามแดนและผู้คนที่ย้ายถิ่นอยู่ตามพื้นที่ชายแดน โดยการเข้ามาจัดการและควบคุมนี้ยังคงเข้มงวดแม้แต่ในยุคโลกาภิวัตน์ที่การเคลื่อนย้ายถิ่นข้ามเขตแดนรัฐชาติได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางแล้ว (เพ็งอ้าง: 2-3; นฤพนธ์ ดั่งวงวิเศษ, 2565) การควบคุมของรัฐนี้ยังคงเห็นได้ชัดแม้แต่ในพื้นที่เขตสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจภูมิภาคแม่น้ำโขงตอนบนที่ถูกพัฒนาบนฐานความเป็นเสรีนิยมใหม่ ที่การค้าและการขนส่งสินค้าข้ามแดนจะเน้นการประสานความร่วมมือและมีความเสรี แต่แท้จริงก็คือรูปแบบล่าสุดของระบอบการควบคุมกำกับดูแล ดังที่ Walker (1999) ได้ชี้ว่า ยิ่งการค้าและการขนส่งข้ามแดนขยายมากขึ้น การควบคุมกำกับดูแลก็ยิ่งมีความละเอียดประณีตในทุกระดับ ที่สำคัญได้รับความร่วมมือจากชุมชนชายแดนและเอกชนที่เกี่ยวข้อง กลายเป็นการกำกับดูแลแบบร่วมมือกัน เพราะแต่ละฝ่ายต่างก็ต้องอิงอำนาจรัฐในการได้มาซึ่งการคุ้มครอง โอกาส และผลประโยชน์ นอกจากนี้ ในส่วนของการกำกับดูแลในบริบทชายแดนไทย-มาเลเซีย มีงานศึกษาของเก็ทลาวา บุญปรการ (2551) ที่ชี้ว่า การค้าชายข้ามแดนไม่ได้ถูกกำกับดูแลผ่านกฎระเบียบกติกากฎหมายของรัฐชาติเท่านั้น แต่มีการกำกับดูแลตามหลักศาสนาในการกำกับไม่ให้แม่ค้าในตลาดชายแดนวางขายสินค้าแบบตะวันตกที่อาจขัดกับคำสอนของศาสนาอิสลาม แต่ความจำเป็นในทางเศรษฐกิจก็ทำให้ผู้ค้าต้องแสวงหาวิถีทางต่อรองกับศาสนาพร้อมไปกับการต่อรองกฎหมายของรัฐ

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาที่ชี้ว่า ไม่ว่าอำนาจรัฐในการจัดการและควบคุมชายแดนจะซับซ้อนขึ้นเพียงใด ก็ไม่เคยเบ็ดเสร็จเด็ดขาด โดยมีช่องว่างให้คนเล็กๆ ได้เล็ดลอดในการดำรงชีพอยู่เสมอ เนื่องจากแบบแผนการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในบริเวณรอยต่อชายแดนมีการข้ามเส้นแบ่งแนวเขตแบบทางการอยู่ตลอดเวลา ผ่านทางความเป็นชาติพันธุ์ ศาสนา หรือวัฒนธรรมร่วมกัน ที่สำคัญคือมีความสัมพันธ์กันในทางเครือญาติและความเป็นคนรู้จักคุ้นเคย (ประสิทธิ์ ลิปิธิชา, 2561) สิ่งเหล่านี้ทำให้รัฐมักมองว่าชายแดนเป็นพื้นที่ป่าเถื่อน มีธุรกิจผิดกฎหมาย มียาเสพติด และมีสถานะไม่เสถียรไม่มั่นคง ทั้งที่รัฐหรือเจ้าหน้าที่รัฐหน่วยงานต่างๆ เองก็อยู่กลุ่มอยู่และได้ประโยชน์จากสถานะนอกระบบของชายแดนเสมอมา (จักรกริช สังขมณี, อ้างแล้ว; ยศ สันตสมบัติ, 2559) โครงสร้างและบริบทความเป็นพื้นที่ชายแดนจึงเป็นช่องทางที่ผู้คนสามารถเล็ดลอดและได้ใช้ฐานเครือข่ายความสัมพันธ์ในการดำรงชีพข้ามแดนเป็นเงื่อนไขของการกระทำ การตัดสินใจ และการปรับตัว ที่บางกรณีอาจจะนำมาสู่ชีวิตที่ดีขึ้นแต่ในขณะเดียวกันก็คือการทุจริตและการเอาเปรียบในอีกแบบหนึ่งนั่นเอง อันส่งผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวในการดำรงชีพข้ามแดนอย่างสำคัญด้วย (ชลิตา บัณชุงศ์ และทวีศักดิ์ ปี, อ้างแล้ว; พรพันธุ์ เขมคุณาศัย และศุภรัตน์ พิณสุวรรณ, 2552; สุทธิพร บุญมาก, 2556)

4. การศึกษาอารมณ์ ความรู้สึกของกลุ่มคนชายขอบและเปราะบาง

ในทางมานุษยวิทยามองว่าอารมณ์หรือความรู้สึกเกี่ยวข้องอย่างมากกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยปัจเจกบุคคลได้ใช้อารมณ์มาจำกัดหรือเปิดทางใหม่ๆ ให้แก่พฤติกรรมทางสังคม เป็นเรื่องของการจัดการความพลุ่งพล่านภายใน

การต่อรองกับตัวเอง การหาช่องทางระบายอารมณ์ ภายใต้กรอบทางสังคมวัฒนธรรมและแรงกดดันที่เผชิญ (อภิญา เพ็ญพสุกุล, 2552: 199-233) ทั้งนี้ ตามแนวทางการประกอบสร้างทางสังคม (social constructivism) ได้เน้นว่า สังคมและวัฒนธรรมมีบทบาทหลักในการประกอบสร้างอารมณ์ โดยสังคมและวัฒนธรรมทำให้คนได้เรียนรู้อารมณ์ และแสดงอารมณ์ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม อารมณ์สัมพันธ์กับบรรทัดฐาน อุดมคติ และค่านิยมของสังคม ระบบความหมายทางวัฒนธรรมจึงกำหนดประสบการณ์ทางอารมณ์ของปัจเจกบุคคล อารมณ์เป็นส่วนหนึ่งของ องค์ประกอบทางศีลธรรมของชุมชน ที่มักถูกถ่ายทอดผ่านทางพิธีกรรมที่อารมณ์มักถูกปลูกเร้าอย่างสัมพันธ์กับ ศีลธรรมตามหน้าที่และบทบาททางสังคม ในบางวัฒนธรรมอารมณ์ไม่ใช่ความรู้สึกข้างในแต่เป็นยุทธวิธีในปฏิสัมพันธ์ กับผู้อื่นในสถานการณ์เฉพาะหน้า (อภิญา เพ็ญพสุกุล, 2552: 199-233) ทั้งนี้ มีนักมานุษยวิทยาที่สนใจมิติอารมณ์ และความรู้สึกของกลุ่มคนที่อยู่ในสภาวะอันตราย (precarity หรือ precariousness) ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ไร้ความหวัง ไร้ที่พึ่ง ปราศจากอาชีพและรายได้ที่มั่นคง ซึ่งรวมถึงแรงงานข้ามชาติที่ไม่มีความรู้ด้วย ตลอดจนงานศึกษาสภาวะ อารมณ์และความเจ็บปวดในสภาวะอันตรายต่างๆ ชีวิตที่ล่อแหลมและเสี่ยงต่อความล้มเหลว เช่น งานศึกษาคนที่อยู่ใน สภาวะสงคราม หรือคนที่ใช้ชีวิตอยู่ในสภาพเศรษฐกิจตกต่ำ ที่ต้องเผชิญกับความรู้สึกท้อแท้และห่อเหี่ยว และมีความ คิดว่าตนเองไร้ค่า (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2564)

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ใช้กรอบแนวคิดว่าด้วยการดำรงชีพทำความเข้าใจสภาพชีวิตของชาวมลายูมุสลิมชายแดนใต้ที่ ประกอบอาชีพข้ามแดนไทย-มาเลเซียในช่วงก่อน ระหว่าง และหลังการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ว่าพวกเขาได้ ใช้ทรัพยากรและวิธีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในทางเศรษฐกิจอย่างไร พร้อมกับทำความเข้าใจว่าเงื่อนไขเชิง โครงสร้าง อันได้แก่ นโยบายและปฏิบัติการของรัฐในการควบคุมชายแดน การข้ามแดน และชายแดนใต้ในฐานะ พื้นที่อ่อนไหวด้านความมั่นคง ได้เอื้อหรือเป็นอุปสรรคต่อการก้าวพ้นจากความยากลำบากทางเศรษฐกิจอย่างไร งานวิจัยชิ้นนี้ยังได้ใช้แนวคิดว่าด้วยการเคลื่อนย้ายเพื่อดูความเชื่อมโยงระหว่างผู้เคลื่อนย้ายกับครอบครัว เครือญาติ และชุมชนต้นทาง ซึ่งในกรณีผู้ดำรงชีพข้ามแดนชาวมลายูมุสลิม ระบบเครือข่ายความสัมพันธ์จากต้นทางดูเหมือน จะขยายข้ามแดนมาเป็นฐานที่ช่วยให้การดำรงชีพในมาเลเซียเป็นไปได้อย่างราบรื่นจนกระทั่งเกิดการแพร่ระบาดของ โรคโควิด-19

งานชิ้นนี้ยังใช้แนวคิดพื้นที่ชายแดนในทางมานุษยวิทยา เพื่อดูว่าท่ามกลางการจัดการและควบคุมชายแดน อย่างเข้มข้นของอำนาจรัฐ คนเล็กๆ ได้เล็ดลอดในการดำรงชีพอย่างไรบนฐานการปฏิสัมพันธ์ข้ามแดน ตลอดจน ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากภาวะวิกฤติที่ไม่คาดฝันจากโรคโควิด-19 ที่ทำให้การควบคุมชายแดนและการข้ามแดนมี ความเบ็ดเสร็จเด็ดขาดมากขึ้น สุดท้ายใช้แนวคิดว่าด้วยอารมณ์ ความรู้สึกของกลุ่มคนชายขอบและเปราะบาง เพื่อ ทำความเข้าใจการจัดการความรู้สึกจากการสูญเสียสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ดำรงชีพข้ามแดนจาก สถานการณ์โควิด-19 รวมทั้งเพื่อดูว่าโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมของชาวมลายูมุสลิมมีผลต่อการจัดการทางด้าน อารมณ์ความรู้สึกของผู้ดำรงชีพข้ามแดนอย่างไร

วิธีดำเนินการวิจัย

งานศึกษาชิ้นนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาข้อมูลและข่าวสารจากเอกสารที่ส่วนใหญ่เป็นการสืบค้นทางออนไลน์ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มย่อย (focus group) และการสังเกตการณ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ

สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นการสัมภาษณ์ด้วยแนวคำถามแบบปลายเปิด มีผู้ให้สัมภาษณ์รวมทั้งสิ้น 37 คน ประกอบด้วย

- 1) ผู้เป็นเจ้าของร้านอาหารประเภท “ร้านต้มยำ” (หรือผู้ที่อยู่ในครอบครัวของเจ้าของร้านและทำหน้าที่ในการดูแลบริหารจัดการร้าน) ทั้งร้านขนาดเล็กและร้านขนาดกลาง รวมจำนวน 8 ราย
- 2) แม่ค้าแผงขายอาหาร (ข้าวแกง) ในตลาด 1 ราย
- 3) ลูกจ้างในร้านอาหารประเภทร้านต้มยำ 10 ราย
- 4) ผู้ค้าขายข้ามแดนบริเวณตลาดหรือหมู่บ้านตามแนวชายแดน (ขายผลไม้ ขายของชำ ผลิตและขายผ้าคลุมละหมาดสตรี) รวม 6 ราย
- 5) เจ้าของร้านตัดผมในมาเลเซีย 1 ราย
- 6) แรงงานรับจ้างในสวนยาง 4 ราย
- 7) เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานรัฐ 2 ราย (เป็นเจ้าหน้าที่ระดับผู้อำนวยการของศูนย์อำนวยความสะดวกการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือ ศอ.บต. และนายอำเภอ ซึ่งมีภารกิจช่วยเหลือผู้เดินทางกลับจากมาเลเซีย ในช่วงโควิด-19)
- 8) ภาคประชาสังคม และองค์กรทางศาสนา (เช่น สมาคม มูลนิธิ) 5 ราย

ส่วนการสนทนากลุ่มย่อย มี 2 ครั้ง ครั้งแรกเป็นการจัดสนทนากลุ่มย่อยกับเจ้าของร้านและแรงงานในร้านต้มยำที่เดินทางกลับมาจากมาเลเซียได้ราวหนึ่งปี ในชุมชนชายฝั่งทะเล อยะหริ่ง จ.ปัตตานี มีผู้เข้าร่วมราว 10 ราย ครั้งที่ 2 จัดสนทนากับผู้บริหารและสมาชิกของมูลนิธิ Ilmu Hikmah (ชื่อสมมุติ) ที่อำเภอบาเจาะ จ.นราธิวาส มูลนิธิแห่งนี้มีบทบาทในจัดการฝึกอบรมอาชีพ เช่น ฝึกทำเบเกอรี่ และช่วยหางานในโรงงานในภาคกลางให้แก่ผู้ว่างงานที่กลับมาจากมาเลเซีย

สำหรับการสังเกตการณ์ เกิดขึ้นในหลายสถานการณ์ อาทิ การไปเยี่ยมร้านอาหารเปิดใหม่โดยเจ้าของร้านต้มยำเดิมที่เพิ่งสูญเสียกิจการของตนในฝั่งมาเลเซียจากการปิดประเทศ การไปเยี่ยมชมและสังเกตการณ์แผงค้าของอดีตแรงงานร้านต้มยำในตลาดหลายแห่ง และการสังเกตการณ์ในตลาดริมชายแดนและท่าเรือข้ามประเทศเพื่อดูสภาพการค้าในช่วงที่ได้รับผลกระทบจากโรคโควิด-19 และผู้วิจัยได้ทำการบันทึกภาคสนาม (fieldnote) หลังจกเสร็จสิ้นการสังเกตการณ์

จริยธรรมในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยหมายเลข COE No. COE64/022 จากคณะกรรมการดำเนินงานด้านสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำเอกสารชี้แจงผู้ให้ข้อมูลเพื่อแนะนำโครงการวิจัย และแจ้งสิทธิของผู้ให้ข้อมูลโดยระบุว่า ในการสัมภาษณ์จะใช้เวลาไม่เกินหนึ่งชั่วโมงครึ่ง เป็นการสัมภาษณ์โดยไม่มี

แบบสอบถามคล้ายการพูดคุยปกติ โดยผู้วิจัยจะถามตามแนวคำถามที่เตรียมมาเป็นหลัก หากรู้สึกไม่สบายใจหรือไม่สะดวกผู้ให้ข้อมูลสามารถปฏิเสธการให้ข้อมูลได้ทุกเมื่อ รวมทั้งแจ้งว่า ข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลจะถูกเก็บรักษาเป็นความลับ จะไม่มีใครได้อ่านข้อมูลนี้ ในกรณีที่มีข้อสงสัยหรือมีเหตุที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสามารถติดต่อผู้วิจัยได้ที่เบอร์โทรศัพท์ส่วนตัว หรือ กรณีมีข้อร้องเรียนทางจริยธรรม ผู้ให้ข้อมูลสามารถติดต่อฝ่ายมาตรฐานการวิจัย ชั้น 2 อาคารสุวรรณวาจกกสิกิจ สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ E-mail: rsd@ku.th โทร. 0-2561-1986

ผลการวิจัย

1. สภาพชีวิตและลักษณะการประกอบอาชีพของผู้ที่ดำรงชีพข้ามแดนไทย-มาเลเซียในช่วงก่อนการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19

หัวข้อนี้เป็นผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่า ชาวมาลายูมุสลิมจากชายแดนภาคใต้ที่ไปข้ามไปดำรงชีพในมาเลเซีย ส่วนใหญ่มีความยากลำบากทางเศรษฐกิจอยู่เดิม ขณะที่การทำงานในมาเลเซียก็เพียงพอแค่การเลี้ยงชีพซึ่งไม่เอื้อต่อการขยายฐานะ อีกทั้งยังต้องเผชิญกับความเสี่ยงจากการทำงานโดยไม่ได้รับอนุญาตจากทางการมาเลเซีย แต่การดำรงชีพก็ดำรงอยู่ได้เรื่อยมาด้วยระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีฐานมาจากครอบครัว เครือญาติ ชุมชนต้นทาง ในภูมิภาคเดิมนั้นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์จากผู้มีสถานะทางเศรษฐกิจสังคมที่ดีกว่า ท่ามกลางเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในรูปของนโยบายและปฏิบัติการรัฐทั้งไทยและมาเลเซียในการควบคุมจัดการชายแดนและผู้คนที่ไม่เอื้ออำนวยต่อความมั่นคงในชีวิตของผู้ดำรงชีพข้ามแดน

1.1 ความเปราะบางทางเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ช่วยเหลือพึ่งพา

แม้รัฐไทยจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวมาลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มานานหลายทศวรรษแล้วในฐานะที่เป็นหนทางสำคัญในการลดความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาของรัฐก็ยังไม่เป็นผล เพราะจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็ยังคงมีปัญหาความยากจน (ดู ชลิตา, ธีรวิเศษกิจ) อีกทั้งโครงการพัฒนาจำนวนไม่น้อยได้นำมาสู่ความเสื่อมโทรมลงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศ ซึ่งยิ่งก่อให้เกิดความยากลำบากในทางเศรษฐกิจ จนชาวมาลายูมุสลิมจำนวนมากต้องข้ามแดนไปทำมาหากินในมาเลเซีย (Darairajoo, 2002)

งานวิจัยชิ้นนี้พบว่า ชาวบ้านมาลายูมุสลิมจากชายแดนภาคใต้ของไทยที่ข้ามแดนไปประกอบอาชีพในมาเลเซีย ส่วนใหญ่เป็นผู้มีฐานะยากจน ประสบปัญหาการไม่มีงานทำในภูมิภาคของตน และขาดโอกาสที่จะไปทำงานต่างถิ่นภายในประเทศเนื่องจากข้อจำกัดในการใช้ภาษาไทยและวุฒิการศึกษา หลายทศวรรษมาแล้วที่พวกเขาได้ตัดสินใจข้ามแดนไปทำงานในมาเลเซีย ซึ่งมีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมาลายูมุสลิมที่พูดภาษามลายูเป็นหลักเช่นกัน ผู้ดำรงชีพข้ามแดนจึงไม่มีปัญหาด้านภาษา อีกทั้งยังไม่ต้องใช้วุฒิการศึกษาเพราะส่วนใหญ่ทำงานในภาคเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ (ซิดซันก ราฮิมมูลา และคณะ, 2551; สุภางค์ จันทวานิช, 2544: 39-41) อย่างไรก็ตาม รายได้จากการทำงานในมาเลเซีย ก็อยู่ในระดับที่เพียงพอต่อการยังชีพขั้นพื้นฐานเท่านั้น ดังกรณีการทำงานในร้านอาหารที่แม่คนงานบางรายสามารถขยับมาเป็นเจ้าของร้านขนาดเล็กๆ ได้แล้ว แต่ก็ยังมีสถานะทางเศรษฐกิจแบบคอบริมน้ำ ไม่สามารถสะสมทุนหรือสร้างความมั่นคงในชีวิตได้ และยังคงมีความเปราะบางในทางเศรษฐกิจอยู่มาก เช่นเดียวกับผู้

ดำรงชีพข้ามแดนในแบบอื่นๆ ของคนในชุมชนที่อยู่ติดพรมแดนไทย-มาเลเซีย ที่ส่วนใหญ่ทำมาค้าขาย ประกอบการ และรับจ้างก่อสร้างระยะสั้น ที่ต่างก็ดำรงชีพข้ามแดนกันตามอัตภาพแบบคอปริมน์น้ำด้วยเช่นกัน

การเคลื่อนย้ายไปทำมาหากินในประเทศมาเลเซียของชาวมลายูมุสลิมจากชายแดนใต้ของไทยผูกพันอยู่กับ ความเป็นครอบครัว เครือญาติ และชุมชนจากภูมิลำเนาเดิมอย่างมาก เพราะความสัมพันธ์ที่ต้นทางเหล่านี้นำมาสู่ การช่วยเหลือพึ่งพากันในทุกขั้นตอนของการดำรงชีพข้ามแดน โดยเฉพาะในกิจการร้านต้มยำ คนงานมักทำงานใน ร้านญาติหรือคนจากชุมชนเดียวกัน ที่ช่วยให้เกิดความรูสึกมั่นคงปลอดภัยต่อการตัดสินใจไปทำงานในมาเลเซียใน ครั้งแรก ดังที่ “เต๊ะยะห์” (ชื่อสมมุติ) (สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2564) คนงานร้านต้มยำ เพศหญิง วัย 20 ปี จาก อ.ศรีสาคร จ.นราธิวาส กล่าวว่า “ทำงานที่มาเลเซียมา 2 ปีแล้ว มีเพื่อนบ้าน เป็นญาติห่างๆ ที่เปิดร้านที่นั่นชวนไป ตอนนั้นมีเพื่อนไปด้วยกัน 2-3 คน ตอนไปไม่รู้สึกกังวลเพราะไปทำงานร้านญาติ” หรือดังที่อีกรายจากชุมชนชายฝั่ง ทะเลใน จ.ปัตตานี เป็นเพศหญิงและอยู่ในวัยเดียวกันกับเต๊ะยะห์ เล่าว่า “ตอนตัดสินใจไปทำงานที่มาเลเซียไม่ใช่ เรื่องยาก ถ้าเรามีญาติพี่น้องอยู่แล้ว พวกเราญาติๆ ก็ทำงานที่นั่นกันหมดตั้งแต่เราโตมา จึงไม่รู้สึกลัว” (สนทนา กลุ่มย่อย, 31 พฤษภาคม 2564) ขณะที่สภาพการทำงานที่อยู่ท่ามกลางแคว้นเงาที่ห่างไกลจากภูมิลำเนา ก็ได้เอื้อให้ ผู้หญิงทุกวัยและทุกสถานะการสมรสสามารถมาทำงานห่างบ้านได้ เพราะจะมีญาติพี่น้องคอยดูแลไม่ให้ประพฤติดู ออกนอกกลุ่มออกทางไปจากหลักศาสนาอิสลาม อีกทั้งสภาพการจ้างงานในร้านต้มยำยังเอื้อต่อการที่คู่สามีภรรยา สามารถมาทำงานด้วยกันในร้านเดียวกันได้

อย่างไรก็ดี การช่วยเหลือพึ่งพากันนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ฐานจากความสัมพันธ์ของครอบครัว เครือญาติ หรือ ชุมชนต้นทางเท่านั้น สำหรับผู้อยู่ในชุมชนประชิดชายแดนที่สามารถข้ามแม่น้ำไปค้าขาย ประกอบกิจการ หรือ รับจ้างในมาเลเซียแบบไปกลับทุกวันหรือทุกสัปดาห์ มักมีฐานความสัมพันธ์ทางสังคมกับชาวมาเลเซียในฝั่งตรงข้าม ในฐานะเพื่อนฝูง เพื่อนร่วมงาน หรือคู่ค้าที่ค่อยๆ ส่งสมความสนิทสนมจากการดำรงชีพข้ามแดนที่ยาวนาน ดังกรณี “เจ๊ะมู” (ชื่อสมมุติ) (สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2564) ชายวัย 60 ปี ชาว อ.ตากใบ จ.นราธิวาส บ้านของเขาอยู่ติด มาเลเซียเพียงแค่น้ำกั้น เจ๊ะมูเป็นแรงงานรับจ้างก่อสร้างในเขตชนบทของรัฐกลันตัน มาเลเซีย ที่อยู่ไม่ไกลจาก บ้านเขา เขาเดินทางเข้าออกประเทศแทบทุกสัปดาห์ โดยตลอด 30 ปีที่ผ่านมาเขามีงานทำในมาเลเซียอย่างต่อเนื่อง ก็ด้วยความช่วยเหลือชักชวนจากเพื่อนๆ ผู้รับเหมาก่อสร้างรายย่อยชาวมาเลเซียที่รู้จักกันตั้งแต่ครั้งที่เป็นคนงาน ด้วยกันในปีแรกที่ก่อสร้างที่เมืองหลวงของรัฐกลันตัน

1.2 การดำรงชีพข้ามแดนภายใต้เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง

แม้จะมีระบบการพึ่งพาและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เอื้ออำนวย แต่ชาวบ้านมลายูมุสลิมจากชายแดนภาคใต้ ของไทยที่ดำรงชีพข้ามแดนก็ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขเชิงโครงสร้างของรัฐปลายทางในการควบคุมชายแดนและผู้คน ข้ามแดน ในกรณีร้านอาหาร/ร้านต้มยำ แม้การช่วยเหลือพึ่งพากันจะช่วยให้ทั้งคนงานและเจ้าของร้านหรือ “ถ้า แก่” สามารถเล็ดลอดหรือหลีกเลี่ยงกฎระเบียบ เช่น การลักลอบเปิดร้าน การลักลอบทำงาน แต่พวกเขาก็ยังมีความ เสี่ยงต่อการถูกจับกุมโดยทางการมาเลเซียอยู่มาก ดังที่ว่า “ตอนทำงานที่มะละกาเคยโดนจับ ตอนนั้นยังไม่ได้ทำ work permit โดนขังอยู่ 30 วัน ตอนนั้นมีเพื่อนโดนจับด้วย เพื่อนนั้นโดนขังยาวเพราะไม่มีพาสปอร์ต ส่วนเรามี พาสปอร์ต แต่แค่อยู่เกินกำหนด พอออกมาจากคุก ทางเจ้าแก่ที่เป็นคนมาเลเซียก็เลยทำ work permit ให้” (เก๊ะดา (ชื่อสมมุติ), สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2564) หรือดังที่คนงานร้านต้มยำอีกรายหนึ่งกล่าวว่า “ช่วงหลังทางการมาเล

เริ่มเข้มงวด มีการตรวจร้าน บางที่เค้ามารตรวจ มาค้นร้านอื่นๆ มีการส่งข่าวต่อกัน เราก็ต้องหนีไปที่ละ 1-2 ชั่วโมง” (ก๊ะแหว (ชื่อสมมุติ), สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2564) ทั้งนี้ ความเสี่ยงที่สำคัญสุดของเจ้าแก้มเจ้าของร้านต้มยำก็คือ การที่ “ลูกน้อง” หรือคนงานของร้านถูกทางการมาเลเซียจับกุม ซึ่งเจ้าของร้านบางรายเสียค่าปรับให้ลูกน้องจนจนทนแทบสิ้นเนื้อประดาตัว การที่ลูกน้องในร้านมักเป็นญาติพี่น้องหรือเป็นคนจากหมู่บ้านเดียวกัน ก็เป็นแรงกดดันทางสังคมที่เจ้าแก้มเจ้าของร้านต้องหาเงินจ่ายค่าปรับ มิเช่นนั้นลูกน้องซึ่งเป็นญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านของตนก็จะต้องถูกคุมขังเป็นเวลาหลายเดือนหรือเป็นปี (ก๊ะแหว (ชื่อสมมุติ), สัมภาษณ์ 27 พฤษภาคม 2564)

การดำรงชีพที่อยู่นอกระบบ บนความเสี่ยง และมีความไม่มั่นคงนี้ ได้เอื้อให้ผู้ดำรงชีพข้ามแดนต้องถูกขูดรีดหรือต้องพึ่งพาเครือข่ายโครงสร้างอำนาจสีเทาในระบบ ดังกรณีการ “จ๊อบพาสปอร์ต” หรือการได้รับวีซ่าเข้าประเทศมาเลเซีย ที่ผู้ดำรงชีพข้ามแดนขวามลาญมุสลิมจากชายแดนใต้มักถือวีซ่าแบบนักท่องเที่ยว จึงอยู่ในมาเลเซียได้เพียง 30 วันเท่านั้น โดยทุกๆ 28-29 วันพวกเขาจะต้องเดินทางกลับมายังฝั่งไทยเพื่อจะกลับเข้าไปมาเลเซียใหม่อีกครั้ง โดยจำเป็นต้องอาศัยเครือข่ายสีเทาในการ “ยูเทิร์น” หรือ “ทำรายการ” ซึ่งหมายถึงการจ่ายเงินให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้สามารถกลับเข้าไปเพื่อแอบทำงานในมาเลเซียต่อได้ภายในวันเดียว น่าสนใจว่าผู้ดำรงชีพข้ามแดนหลายรายไม่ได้รู้สึกถึงการเอารัดเอาเปรียบจากระบบการยูเทิร์นหรือการทำรายการนี้ แต่กลับมองว่าเป็นการช่วยเหลือพึ่งพากันระหว่างเครือข่ายสีเทากับพวกตน

สำหรับรัฐไทยที่มีอำนาจควบคุมชายแดนและการข้ามแดนของผู้คน จากการศึกษาเอกสารพบว่า ทางการไทยมีบทบาทน้อยมากในการสนับสนุนส่งเสริมการดำรงชีพข้ามแดน ตลอดเวลาที่ผ่านมามีการดำรงอยู่มาได้ด้วยความเป็นเศรษฐกิจนอกระบบที่ไม่เป็นทางการ บนฐานของเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้คนจากภูมิถิ่นเดิมที่ข้ามพรมแดนไปจัดการและช่วยเหลือพึ่งพากันในฝั่งมาเลเซีย เดิมรัฐไทยไม่ได้มองถึงความสำคัญทางเศรษฐกิจของการดำรงชีพข้ามแดนนี้ที่มีต่อชีวิตขวามลาญมุสลิมชายแดนใต้ ยิ่งไปกว่านั้นทางการไทยยังมองผู้ดำรงชีพข้ามแดนด้วยสายตาที่ไม่วางใจ โดยเฉพาะการมองร้านต้มยำว่าเป็นแหล่งหลบซ่อนและเป็นท่อน้ำเลี้ยงแก่แนวร่วมผู้ก่อความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้อีกด้วย (นาชื่อเราะ เจอะฮะ, อับดุลเลาะ หวังหิ และสุเมธ ปานเพชร, 2555)

กระทั่งราวปี พ.ศ. 2550 ที่พรรคการเมืองของไทยเริ่มตระหนักว่าคนมลายูมุสลิมจากชายแดนใต้ในมาเลเซีย โดยเฉพาะที่เป็นกลุ่มก้อนในกิจการร้านต้มยำนั้นมีจำนวนมากพอที่จะเป็นฐานเสียงสำคัญในการเลือกตั้ง ปัญหาของกิจการร้านอาหาร/ร้านต้มยำ โดยเฉพาะปัญหาสถานะแรงงานที่ผิดกฎหมาย จึงกลายเป็นวาระสำคัญของพรรคการเมืองและหน่วยงานที่ดูแลจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ดังในปี พ.ศ. 2555 ศอ.บต. มีโครงการให้เงินกู้แก่ผู้ประกอบการร้านต้มยำ เพื่อให้มีเงินทุนในการขอใบอนุญาตทำงานให้แก่คนงานในร้าน จะได้ไม่ต้องเป็นแรงงานที่ผิดกฎหมายในมาเลเซีย นอกจากนี้ทางการไทยยังพยายามอย่างต่อเนื่องในการเจรจาขอให้มาเลเซียลดภาษีและค่าธรรมเนียมการขอใบอนุญาตทำงาน อย่างไรก็ตาม กระแสความสนใจต่อปัญหาของผู้ดำรงชีพข้ามแดนในกิจการร้านอาหาร/ร้านต้มยำนี้ก็ไม่เคยนำมาสู่การแก้ปัญหาได้จริงจังขณะเดียวกันในส่วนของการค้าชายแดนไทย-มาเลเซีย แม้รัฐไทยจะมียุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการค้าชายแดนมาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีนโยบายพัฒนาพื้นที่ชายแดนใต้ให้เป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (Special Economic Zones: SEZs) แต่ยุทธศาสตร์หรือนโยบายเหล่านี้ยังไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อการทำมาหากินของประชาชนรายย่อยที่

ดำรงชีพด้วยการค้าและการจ้างงานข้ามแดน (ชลิตา บัณฑุงศ์ และทวิศักดิ์ ปี, อ่างแล้ว; สำนักกรรมการ 1 สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2563)

เมื่อบทบาทของรัฐในการสนับสนุนส่งเสริมการค้าข้ามแดนมีน้อยหรือแทบไม่มี การช่วยเหลือกันเองของประชาชนจึงมีความสำคัญ นอกเหนือจากการพึ่งพาพื้นฐานของระบบความสัมพันธ์จากภูมิลำเนาเดิมในหมู่แรงงานระดับล่างแล้ว ยังมีการรวมตัวกันเป็นสมาคมและชมรมในระดับต่างๆ ของผู้ประกอบการร้านต้มยำรายใหญ่ในมาเลเซียซึ่งมีสถานะเป็นนายทุนนักธุรกิจ แม้สมาคมหรือชมรมเหล่านี้จะตั้งขึ้นเพื่อปกป้องสิทธิประโยชน์ของผู้ประกอบการเป็นหลัก แต่ก็มีบทบาทในการช่วยเหลือแรงงานที่ประสบความเดือดร้อนด้วยในยามเจ็บป่วย เสียชีวิต หรือถูกจับกุม

นอกจากนั้นก็ยังมีการรวมตัวกันของผู้ประกอบการธุรกิจข้ามแดนไทย-มาเลเซียกลุ่มอื่นเพื่อนำเสนอปัญหาต่อหน่วยงานรัฐด้วย ตลอดจนการช่วยเหลือกันผ่านทางระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์โดยมี “ผู้หลักผู้ใหญ่” ที่ได้รับการเชื่อถือศรัทธาในหมู่มวลชาวมุสลิมชายแดนภาคใต้ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำทางการเมือง ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ หรือผู้นำทางศาสนาที่เป็นผู้กว้างขวางและมีความสัมพันธ์ส่วนตัวอันดีกับราชการหรือผู้นำรัฐบาลในมาเลเซีย คอยช่วยเหลือผู้ดำรงชีพข้ามแดนในยามที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนขณะที่อยู่ในมาเลเซีย เช่น ถูกจับ ถูกโกง เกิดอุบัติเหตุ หรือไม่มีงานทำ ฯลฯ น่าสนใจว่าเมื่อเกิดปัญหา ผู้ดำรงชีพข้ามแดนชาวมุสลิมชายแดนใต้ มักขอความช่วยเหลือจากบุคคลผู้กว้างขวางเหล่านี้ก่อนเป็นอันดับแรก มากกว่าที่จะไปขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐหรือองค์กรจากภายนอก (บาบอแอ (ชื่อสมมุติ), สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2564)

2. ผลกระทบของสถานการณ์โควิด-19 ที่มีต่อผู้ดำรงชีพข้ามแดนไทย-มาเลเซีย

แม้การค้าข้ามแดนไปยังมาเลเซียของชาวมุสลิมชายแดนใต้จะเป็นไปอย่างลุ่มๆ ดอนๆ มีรายได้ที่ไม่มากนัก มีความเสี่ยงที่ต้องเผชิญจากความเป็นเศรษฐกิจนอกระบบ ตลอดจนการถูกชุดรีดเอาเปรียบ แต่การค้าข้ามแดนก็ยังคงเป็นแหล่งงานเดียว เป็นโอกาส และความหวังที่ทำให้ชีวิตดำเนินได้เรื่อยมา ภารกิจการค้าข้ามแดนนี้ได้พลิกผันและหยุดชะงักลงอย่างสิ้นเชิงจากโรคโควิด-19 และสร้างความยากลำบากให้กับชีวิตของพวกเขาอย่างมาก ในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงผลกระทบจากโควิด-19 ที่มีต่อผู้ดำรงชีพข้ามแดนตั้งแต่ในช่วงแรกของการระบาดที่พวกเขาส่วนใหญ่ยังอยู่ในมาเลเซียท่ามกลางมาตรการปิดเมือง ช่วงระหว่างเดินทางกลับไทย และช่วงที่กลับมาอยู่บ้านเรียบร้อยแล้ว

2.1 ความยากลำบากขณะอยู่ในมาเลเซีย

จากการระบาดของโรคโควิด-19 ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายเดือนมีนาคม 2563 ทำให้ทั้งรัฐบาลมาเลเซียและรัฐบาลไทยต่างมีมาตรการควบคุมการเดินทางและปิดพรมแดนประเทศนานกว่า 2 ปี สำหรับมาเลเซียนั้นในช่วงเดือนแรกๆ ได้ใช้มาตรการควบคุมการสัญจร (Movement Control Order – MCO หรือ Perintah Kawalan Pergerakan – PKP ในภาษามาเลย์) ซึ่งเป็นการล็อกดาวน์ทั่วประเทศขั้นสูงสุด โดยมีการออกข้อกำหนดการเดินทาง การห้ามจัดกิจกรรมต่างๆ การปิดศาสนสถาน และการงดการเรียนการสอนของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยทั่วประเทศ มาตรการนี้บางครั้งได้ผ่อนปรนและบางครั้งก็เข้มงวดขึ้นตามระดับความรุนแรงของสายพันธุ์โควิด-19 ที่แพร่ระบาดในแต่ละช่วงเวลา (ศูนย์ข้อมูล COVID19, 2563; World Health Organization, 2023) นอกจากนั้นในช่วงแรกของการแพร่ระบาด รัฐบาลมาเลเซียได้ควบคุมสถานที่ทำงานและแหล่งที่อยู่อาศัยที่มีความแออัดของ

แรงงานต่างชาติอย่างเข้มงวดในฐานะแหล่งแพร่เชื้อโรค มีการบังคับตรวจหาเชื้อของโรคโควิด-19 และมีการตั้งข้อหาและควบคุมตัวแรงงานต่างชาติที่เข้ามาลักลอบทำงานจำนวนมาก

มาตรการเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อผู้ค้าแรงงานข้ามแดนจากประเทศไทยที่ส่วนใหญ่ก็คือชาวมลายูมุสลิมจากชายแดนภาคใต้ ในเวลานั้นเจ้าของร้านและแรงงานในร้านอาหาร/ร้านตัดผมในมาเลเซียต้องปิดกิจการหรือหากเปิดขายได้ก็ทำได้อย่างจำกัด พวกเขาจึงขาดรายได้ บางส่วนเริ่มขาดแคลนเสบียงอาหาร ดังที่เจ้าของร้านตัดผมเล็กๆ ร้านหนึ่งเล่าถึงความยากลำบากในช่วงนั้นว่า “พอเจอโควิดก็รู้สึกเซ็ดเลย ตอนนั้นที่ร้านไม่มีเงิน ไม่มีอะไรจะกิน ลูกก็ร้อง จะซื้ออะไรก็ได้ ตอนนั้นอยู่กัน 9 คนที่ร้าน มีแม่ ยาย น้องสาว หลานเล็กๆ เซ็ด ไม่อยากกลับไปมาเลเซียแล้ว” (เต๊ะนี (ชื่อสมมุติ), สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2564) โดยผู้ที่ประสบความยากลำบากมากที่สุดในช่วงเวลานั้นก็คือคนงานที่ไม่มีเจ้าของร้านคอยดูแลชีวิตความเป็นอยู่ เนื่องจากเจ้าของร้านได้กลับมายังฝั่งไทยเพื่อทำธุระหรือเยี่ยมครอบครัวตามปกติ โดยไม่เคยคิดว่าจะมีการปิดพรมแดนประเทศอย่างกะทันหันจนไม่สามารถกลับเข้ามาเลเซียได้อีกนานนับปี ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งเล่าถึงสภาพการแตกฉานชานเซ็นของลูกจ้างที่แยกย้ายกันหาทางกลับบ้าน บางรายเกิดความขัดแย้งกับนายจ้างเพราะเมื่อกลับมาฝั่งไทยได้ไปทวงถามค่าจ้างค้างค้ำ แต่นายจ้างไม่มีเงินจ่ายให้เพราะขาดทุนจากสถานการณ์โควิด-19 (เต๊ะลาห์ (ชื่อสมมุติ), สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2564) ปรากฏการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ที่พึ่งพิงกันในผู้ค้าแรงงานข้ามแดนหักพังลงไปได้เมื่อต้องเผชิญกับวิกฤติการณ์ใหญ่อย่างการระบาดของโควิด-19

ในช่วงที่ยังติดค้างอยู่ในมาเลเซีย มีผู้ค้าแรงงานข้ามแดนบางรายที่เจ็บป่วยหนัก ประสบเหตุฉุกเฉิน หรือตั้งครมภ์ใกล้คลอด พวกเขาไม่สามารถเดินทางกลับมารักษาตัวยังฝั่งไทยตามสิทธิบัตรทองได้เหมือนเดิม ดังกรณี ก๊ะเสาะ หญิงวัย 60 ปี ที่ช่วยงานที่ร้านตัดผมของของลูกสาวที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ เมื่อเดือนพฤษภาคม 2563 เธอล้มในห้องน้ำจนกระดูกสะโพกหัก จำเป็นต้องผ่าตัด แต่การผ่าตัดในมาเลเซียต้องใช้จ่ายเงินนับแสนบาท เมื่อเงินไม่พอจึงทำได้เพียงแค่เข้าเฝือกและนอนที่โรงพยาบาลเพื่อดูอาการ กระทั่งเธอเริ่มมีอาการเสียเลือด ในเวลานั้นลูกๆ ของเธอได้เดินเรื่องเพื่อส่งตัวแม่กลับมาผ่าตัดด้วยสิทธิบัตรทองที่ภูมิลำเนาในจังหวัดปัตตานี แต่การทำเรื่องเป็นไปอย่างยากลำบากเพราะก๊ะเสาะมีสถานะ “โอเวอร์สเตย์” (เป็นผู้อยู่ในมาเลเซียเกินกำหนด - ผู้วิจัย) และพาสปอร์ตหมดอายุมาหลายปีแล้ว อีกทั้งยังประสบความยากลำบากอย่างมากในการเดินทางและการหาโรงพยาบาลเพื่อส่งตัวก๊ะเสาะกลับมายังฝั่งไทย กระทั่งได้รับความช่วยเหลือจากสถานกงสุลไทยในมาเลเซียและจากภาคประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการประสานงานกับเจ้าหน้าที่มาเลเซีย จนสามารถนำตัวก๊ะเสาะมาผ่าตัดที่โรงพยาบาลจังหวัดปัตตานีได้ในที่สุด กรณีนี้ชี้ให้เห็นว่าในช่วงวิกฤติโควิด-19 การช่วยเหลือจากหน่วยงาน/องค์กรภายนอกมีบทบาทอย่างมากในการช่วยให้ผู้ค้าแรงงานข้ามแดนสามารถผ่านพ้นความยากลำบากมาได้ (เต๊ะเยาะ (ชื่อสมมุติ), สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2564)

2.2 อุปสรรคในการเดินทางกลับบ้าน

ในช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งถือเป็นสถานการณ์พิเศษ รัฐไทยมีอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จในการควบคุมชายแดน การข้ามแดน และชีวิตผู้คน ด้วยข้ออ้างในการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 โดยเป็นการใช้อำนาจตามพระราชบัญญัติกฎอัยการศึก พุทธศักราช 2457 และพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 การใช้อำนาจนี้ได้ส่งผลกระทบต่อชาวมลายูมุสลิมที่ค้าแรงงานข้ามแดนอย่างมาก ทั้งในแง่ของ

ความยากลำบากในการเดินทางกลับเข้าประเทศไทย และในแง่ที่ต้องถูกเอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มธุรกิจสีเทาในการลักลอบกลับเข้าไปทำงานยังประเทศมาเลเซียอีกครั้งในช่วงที่ยังไม่มีการเปิดพรมแดนประเทศ

เมื่อโรคโควิด-19 เริ่มระบาดในระลอกแรก รัฐบาลไทยโดยศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-19 (ศบค.) มีความกังวลอย่างมากต่อการแพร่เชื้อจากต่างประเทศ เช่นเดียวกับสังคมไทยในตอนนั้นที่ตื่นกลัวต่อผู้ที่เดินทางกลับเข้ามายังประเทศไทย โดยเฉพาะแรงงานจากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่จำนวนมากเดินทางกลับเข้าประเทศไทยด้วยช่องทางธรรมชาติ รัฐบาลไทยจึงมีมาตรการจำกัดหรือชะลอการเดินทางเข้าประเทศไทยของคนไทยในต่างแดน โดยกำหนดให้คนไทยที่ต้องการเดินทางเข้าประเทศไทยต้องมีเอกสารใบรับรองแพทย์ที่ยืนยันว่ามีสุขภาพดีพอที่จะเดินทาง (ใบ “Fit to Fly” ในกรณีการเดินทางเข้าประเทศโดยเครื่องบิน และใบ “Fit to Travel” กรณีการเดินทางเข้าประเทศผ่านด่านพรมแดนทางบก) และต้องมีหนังสือรับรองการเดินทางที่ออกโดยสถานทูตไทย สถานกงสุลใหญ่ หรือกระทรวงการต่างประเทศ อนึ่ง การได้มาซึ่งเอกสารทั้งสองนี้ทำได้ยากมากในสถานการณ์ที่ประเทศต่างๆ ที่คนไทยอาศัยอยู่มีการล็อกดาวน์ ที่สำคัญมีการกำหนดโควตาจำนวนผู้เดินทางเข้าประเทศไทยได้ในแต่ละวันของแต่ละด่านพรมแดนอย่างจำกัด ขณะที่ระบบการลงทะเบียนออนไลน์ก็มีปัญหาในช่วงแรก ทำให้หลายคนไม่สามารถกลับประเทศไทยได้ในช่วงนั้น (คณะกรรมการเฉพาะกิจสมาคมจันทร์เสี้ยวการแพทย์และสาธารณสุขเพื่อร่วมช่วยเหลือคนไทยในประเทศมาเลเซีย (คณ.จม.), 2563)

เงื่อนไขนี้สร้างความเดือดร้อนอย่างมากให้กับผู้ดำรงชีพข้ามแดนในมาเลเซีย จนเกิดความตื่นตระหนกและความสับสนอลหม่าน ขณะนั้นกระแสความต้องการกลับบ้านของคนไทยในมาเลเซียมีสูงมาก เนื่องจากคนหวาดกลัวต่อโรคโควิด-19 บางรายคิดว่า “หากต้องติดโควิด มาติดที่บ้านเราจะดีกว่า” บางรายกลัวว่า “หากไม่รีบกลับ ก็จะไม่ได้อีกนาน” บางรายกังวลว่า ถ้าไม่ได้ออกจากมาเลเซีย วิชาอาภรณ์อายุจนทำให้ติดแบคทีเรียที่ไม่สามารถกลับเข้าไปมาเลเซียได้อีก กระทั่งบางส่วนตัดสินใจกลับไทยผ่านช่องทางธรรมชาติ โดยเฉพาะในรายที่ไม่สามารถเข้าถึงการลงทะเบียนแบบออนไลน์ได้ ในรายที่ไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารที่ครบถ้วน และในรายที่พาสปอร์ตขาดอายุมานาน ดังที่ว่า “ลงทะเบียนแบบออนไลน์ไม่เป็น ไม่มีใครช่วยทำได้ ...แม้จะมีไลน์ มีเฟซบุ๊ก แต่ก็ลงทะเบียนไม่เป็น ... แล้วก็เลยคิดไปว่าต้องมาลงทะเบียนที่กัวลาลัมเปอร์ แล้วเราก็ออยู่ไกล” (กะจิ (ชื่อสมมุติ), อ่างแล้ว) ในเวลานั้นได้มีผู้ให้บริการลักลอบพาข้ามแดนกลับเข้าไทยด้วยช่องทางธรรมชาติ ดังที่ว่า “เขามียอร์ให้โทรกลับในเฟซบุ๊ก บอกว่าใครอยากกลับให้จ่ายสองพันบาท หรือ 200 ริงกิต” โดยผู้ให้บริการจะพาลูกค้ามาส่งใกล้ๆ ด่านพรมแดนฝั่งมาเลเซีย เพื่อให้สามารถลักลอบเดินหรือนั่งเรือข้ามแม่น้ำสุโข-ลกกลับมายังฝั่งไทย (กะดา (ชื่อสมมุติ), อ่างแล้ว) การเดินทางกลับมาไทยในลักษณะนี้มีความเสี่ยงที่อาจจะถูกทางการมาเลเซียตรวจตราหรือจับกุม อีกทั้งยังต้องเป็นผู้ทำผิดกฎหมายของไทยว่าด้วยการกลับเข้าประเทศ และต้องโดนลงโทษปรับก่อนที่จะถูกส่งไปกักตัวตามขั้นตอน เช่นเดียวกับคนที่เดินทางกลับมาจากมาเลเซียตามกระบวนการที่รัฐกำหนดในช่วงโควิด-19

2.3 ภาวะการไม่มีงานทำหลังกลับมาอยู่บ้าน

หลังจากที่ทยอยกลับมาอยู่ภูมิลำเนาแล้ว สิ่งที่คุณดำรงชีพข้ามแดนจากมาเลเซียทั้งหมดประสบร่วมกันก็คือการไม่มีงานทำ ขาดรายได้อย่างสิ้นเชิง หรือมีรายได้ที่ลดลงไปมาก ขณะที่ความหวังจากการขอให้เปิดด่านพรมแดนประเทศก็ริบหรี่เพราะไม่มีที่ท่าว่าสถานการณ์โควิด-19 ในมาเลเซียจะดีขึ้น อีกทั้งส่วนใหญ่มีความรู้สึกสูญเสียคุณค่าในตัวตนเมื่อต้องมาอยู่แต่กับบ้านโดยไม่มีงานอื่นมาทดแทน หลายคนใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่แต่ในมาเลเซีย เมื่อต้องมา

อยู่บ้านนานหลายเดือนจึงเป็นภาวะที่ไม่เคยชิน อึดอัด ไม่สบายใจเป็นอย่างยิ่ง และรู้สึกท้อแท้ไม่มีหนทางที่จะไปต่อได้เลย ดังที่ว่า “อยู่เมืองไทยไม่รู้จะทำงานอะไรคิดไม่ออกเลย ทำไม่เป็น ไปไม่เป็น” (ก๊ะเสาะ (ชื่อสมมุติ), สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2564) หรืออีกรายที่บอกว่า “ตอนนี้ชีวิตเราเหมือนจมน้ำเพราะไม่มีงานทำ” (ก๊ะเมาะ (ชื่อสมมุติ), สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2564)

เมื่อกลับมาอยู่บ้าน ผู้ดำรงชีพข้ามแดนแต่ละกลุ่มต้องเผชิญกับผลกระทบจากโรคโควิด-19 ในลักษณะที่แตกต่างกันไป ในส่วนของแรงงานร้านต้มยำผลกระทบหลักอยู่ที่การขาดรายได้ พร้อมกับที่ต้องมีภาระค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันที่บ้าน ดังที่ก๊ะจี้ ซึ่งกลับอยู่บ้านราว 1 ปีและมีภาระที่ต้องดูแลลูกและหลานที่กำลังเรียนชั้นประถมเล่าว่า “ตอนนี้ก็ยังไม่รู้ว่าทำงานอะไรต่อดี มีแค่สวนยางอยู่นิดๆ เท่านั้น แค่ 5 ไร่ .... ยังไงก็ใช้จ่ายไม่พอ ไหนจะค่าไฟ ไหนจะค่าลูกขึ้น ค่าไอติมของหลาน รถขายของเวียนมาตลอด” (อ้างแล้ว) หรือแรงงานวัยรุ่นหญิงรายหนึ่งจากชุมชนชายฝั่งทะเลบอกว่า “ตอนอยู่มาเลเซียส่งเงินกลับบ้านตลอด สองเดือนครั้ง เงินจากมาเลเซียเป็นรายได้หลักที่บ้าน แต่ตอนนี้ไม่มีงาน อยู่บ้านเฉยๆ”

ส่วนผู้ประกอบการที่ทำร้านอาหาร/ร้านต้มยำ รวมทั้งรายที่ทำร้านตัดผม ได้สูญเสียกิจการของตนไปเพราะไม่สามารถจ่ายค่าเช่าร้านที่ติดค้างไว้นานหลายเดือนตั้งแต่เดินทางกลับไทยได้ ขณะที่ความหวังว่าจะได้กลับไปทำร้านต่อในเร็ววันก็ค่อยๆ เลือนหายไป ดังที่ก๊ะเมาะได้ตัดสินใจคืนร้านที่เช่าไปแล้วหลังจากเวลาผ่านไปหลายเดือน ดังที่ว่า

“ตอนนี้ร้านก็หลุดมือไปแล้ว คืนร้านให้เจ้าแก (ผู้ให้เช่า-ผู้วิจัย) ไปแล้ว ก่อนกลับเราไม่ได้ค้างค่าเช่า เราจ่ายค่าน้ำค่าไฟครบหมดแล้ว ตอนกลับมาหลายเดือนที่เราไม่จ่ายค่าเช่า ตอนหลังเจ้าแกโทรติดต่อมา ในที่สุดเราก็บอกเจ้าแกว่าให้คนอื่นเช่าไปเลย ร้านนั้นอยู่แถวชายหาดนะ ...ตอนที่เราเช่านั้นมีอุปกรณ์ครบอยู่แล้ว จึงไม่มีปัญหาเรื่องอุปกรณ์ตอนเลิกร้าน” (เพ็งอ้าง)

ขณะที่ผู้ค้าข้ามแดนหรือแรงงานจากชุมชนริมฝั่งชายแดนบางรายก็ได้สูญเสียวิถีชีวิตและเครือข่ายทางสังคมที่ผูกพันกับประเทศมาเลเซียและชาวมาเลเซียที่ได้สั่งสมมาจากการทำงานและช่วยเหลือกันมาหลายทศวรรษ เพราะต้องตัดขาดการปฏิสัมพันธ์กันไปอย่างสิ้นเชิงจากการปิดพรมแดน (เง๊ะมุ (ชื่อสมมุติ), สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2564)

3. บทบาทภาครัฐและภาคสังคมในการบรรเทาผลกระทบจากโรคโควิด-19

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การดำรงชีพข้ามแดนในมาเลเซียของชาวมลายูมุสลิมชายแดนใต้มีกวางอยู่บนฐานของการพึ่งพากันในเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่พวกเขามีต่อกัน โดยรัฐไทยแทบไม่เคยมีความเกี่ยวข้องกัชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาเลย แต่เมื่อเกิดโรคโควิด-19 ทางกรมการไทยได้เข้ามาสัมพันธ์กับผู้ดำรงชีพข้ามแดนกลุ่มนี้มากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงแรกของการระบาดของโรคโควิด-19 ที่ผู้ดำรงชีพข้ามแดนส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในมาเลเซีย เพราะไม่สามารถเดินทางกลับบ้านได้ โดยผ่านทางการทำงานของสถานเอกอัครราชทูตและสถานกงสุลใหญ่ของไทยในมาเลเซียที่เข้ามาช่วยเหลือด้านถุงยังชีพและอำนวยความสะดวกในการเดินทางกลับประเทศ (คณะกรรมการเฉพาะกิจสมาคมจันทร์เสี้ยวการแพทย์และสาธารณสุขเพื่อร่วมช่วยเหลือคนไทยในประเทศมาเลเซีย (คณ.จม.), 2563)

แต่ในขณะเดียวกันรัฐไทยก็ได้สร้างปัญหาใหญ่ให้กับผู้ดำรงชีพข้ามแดนในมาเลเซียอย่างมาก จากมาตรการที่รัฐบาลต้องการชะลอการเดินทางกลับประเทศของคนไทยในต่างแดน โดยมองว่าพวกเขาอาจเป็นพาหะของโรคโควิด-19 จากต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่มีพรมแดนติดกันและมีการแพร่ระบาดหนักอย่างมาเลเซีย อีกทั้งยัง

มองว่าผู้เดินทางกลับประเทศเป็นภาระที่ทำให้รัฐต้องจัดหาสถานที่ในการคัดกรองและกักตัว น่าสนใจว่าการแจกสิ่งของยังชีพโดยรัฐผ่านทางสถานทูตฯ และสถานกงสุลฯ ไทยให้แก่คนไทยในมาเลเซีย ได้กลายมาเป็นเหตุผลที่รัฐบาลไทยใช้อำนาจในการขอให้คนไทยในมาเลเซียชะลอการเดินทางกลับประเทศไทยไปก่อน เนื่องจากเกรงว่าสถานที่กักโรคจะมีไม่เพียงพอ ยังไม่นับรวมว่าสิ่งของยังชีพจากทางการไทยก็ยังแจกจ่ายช่วยเหลือได้ไม่ทั่วถึงและไม่เพียงพอแก่การยังชีพเมื่อเทียบกับระยะเวลาเกือบสองเดือนที่ผู้ดำรงชีพข้ามแดนเริ่มขาดเสบียงอาหาร (เพ็งอ้อ)

ในส่วนของบทบาทรัฐหลังจากที่ผู้ดำรงชีพข้ามแดนข้ามกลับมายังฝั่งไทยแล้วนั้น แรกสุดก็คือการจัดกระบวนการคัดกรองที่ด่านตรวจคนเข้าเมือง ซึ่งรวมถึงการเข้าควบคุมตัวผู้เข้ามาด้วยช่องทางธรรมชาติ เพื่อให้ไปจ่ายค่าปรับที่สถานีตำรวจก่อนในข้อหาไม่กลับเข้าประเทศตามช่องทางที่รัฐกำหนด ถัดมาก็คือการคัดแยกและส่งตัวผู้เดินทางกลับเข้าสู่ระบบการกักตัวตามศูนย์กักตัวต่างๆ แยกตามภูมิลำเนา เพื่อดูอาการของโรคโควิด-19 เป็นเวลานาน 14 วัน ในขั้นตอนการกักตัวนี้มักมีปัญหาความซุกซลักหรือยากลำบาก เนื่องจากศูนย์กักตัวขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) บางแห่งอาจไม่มีความพร้อมในการจัดเตรียมอาหารและสถานที่ที่ถูกสุขอนามัย และไม่สามารถสร้างระยะห่างให้แก่ผู้กักตัวได้ อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์พบว่าผู้เดินทางกลับมาส่วนใหญ่ไม่รู้สึกรังเกียจหรือไม่พอใจใดๆ เพราะมองว่าการกักตัวเป็นประโยชน์ในการเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของโรค ส่วนในด้านความเป็นอยู่ระหว่างกักตัว พวกเขาไม่รู้สึกว่ารำคาญและมองว่าทางการก็พยายามช่วยเหลือพวกเขาเท่าที่จะทำได้แล้ว

เมื่อผู้ดำรงชีพข้ามแดนกลับมาอยู่บ้าน ปัญหาทางเศรษฐกิจจากภาวะการว่างงานเริ่มเด่นชัด การช่วยเหลือเยียวยาทางเศรษฐกิจช่วงหลังโควิด-19 กลายเป็นภารกิจหลักของภาครัฐภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ (กพต.) ที่มีรองนายกรัฐมนตรีในเวลานั้นเป็นประธาน และมีศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) เป็นหน่วยดำเนินการ ผลงานหลักของ ศอ.บต. ในเวลานั้นคือการหาตำแหน่งงานให้ผู้ว่างงานในจังหวัดชายแดนใต้จำนวนหลายพันตำแหน่งในโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ ในประเทศนอกพื้นที่ชายแดนใต้ ที่ในเวลานั้นกำลังต้องการแรงงานทดแทนแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านที่กำลังขาดแคลนเนื่องจากมาตรการปิดพรมแดนจากการเกิดโรคโควิด-19 ทั้งนี้ ศอ.บต. ระบุว่า การทำงานในบริษัท/โรงงานที่เข้าร่วมโครงการ เป็นการทำงานในระบบแรงงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีค่าตอบแทน สวัสดิการ วันหยุดพักผ่อน และเป็นไปตามกฎหมายแรงงาน ที่สำคัญโรงงานเหล่านี้มีการจัดอาหารฮาลาลและห้องละหมาดสำหรับผู้นับถือศาสนาอิสลามด้วย (ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2564) นอกจากนี้ ศอ.บต. ยังได้พยายามทำข้อตกลงกับทางการและภาคเอกชนในมาเลเซียเพื่อหาช่องทางให้แรงงานกลับไปทำงานในภาคการผลิตต่างๆ ได้เมื่อสถานการณ์โควิด-19 คลี่คลาย ในขณะเดียวกัน ศอ.บต. ยังส่งเสริมอาชีพการเกษตรในท้องถิ่นผ่านกลุ่มเกษตรกรและวิสาหกิจชุมชน อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของ ศอ.บต. ในการแก้ปัญหาการว่างงานจากโควิด-19 ก็มีข้อจำกัดอยู่มาก เพราะมีผู้ได้รับประโยชน์น้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนผู้ว่างงานที่กลับมาจากมาเลเซียทั้งหมด ที่สำคัญการผลักดันการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมที่ อ.จะนะ จ.สงขลา ที่ ศอ.บต. อ้างว่าเพื่อสร้างงานให้แรงงานที่ตกงานกลับมาจากมาเลเซีย นั้น กลับถูกคัดค้านจากประชาชนในพื้นที่อย่างหนัก เพราะเป็นโครงการที่เอื้อประโยชน์ต่อนายทุนใหญ่และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมาก

นอกจากบทบาทของรัฐแล้ว ภาคสังคมก็มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือบรรเทาผลกระทบจากโควิด-19 ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในช่วงแรกที่มีความตื่นกลัวจนเกิดการทะเลาะวิวาทกลับประเทศไทยของผู้ดำรงชีพข้ามแดนใน

มาเลเซีย ดังการทำงานของอาสาสมัครของสมาคมจันทร์เสี้ยวการแพทย์และสาธารณสุข ที่สำคัญในหมู่แรงงานด้วยกันเองก็มีช่วยเหลือกันอย่างเข้มข้นในหลายระดับผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ในการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการเดินทางกลับประเทศ ขณะเดียวกันก็มีการช่วยเหลือพึ่งพากันในแบบอื่นๆ จากเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมเดิมในการจัดหาใบรับรองแพทย์ การรวมกลุ่มและรวมเงินเข้าเหมารถบัสหรือรถตู้เพื่อเดินทางมายังด่านพรมแดน หรือรวมกันใช้บริการเครือข่ายสี่เทือกโลกกลับประเทศด้วยช่องทางธรรมชาติ นอกจากนั้นก็ยังมีระบบความช่วยเหลือกรณีฉุกเฉินจาก “ผู้ใหญ่ใจดี” โดยมีศูนย์กลางการติดต่อช่วยเหลือผ่านทางออนไลน์ สำหรับการช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจ/อาชีพหลังจากที่แรงงานกลับมาจากมาเลเซียแล้ว มีโครงการของภาคประชาสังคมที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรระหว่างประเทศด้วย กระนั้นขอขอย้ำการดำเนินงานหรือกลุ่มเป้าหมายยังมีไม่มากนักเมื่อเทียบกับที่ดำเนินการโดยหน่วยงานรัฐ (นักข่าวพลเมือง, 2565; Civic Women, 2564; NUSANTARA Patani – มูลนิธิชุมชนตารา, 2565)

4. การปรับตัวของผู้ดำรงชีพข้ามแดนในภาวะชะงักงันจากโควิด-19

หลังจากเดินทางข้ามกลับมายังฝั่งไทยและผ่านกระบวนการกักตัวหรือกักโรคโควิด-19 เรียบร้อยแล้ว ผู้ดำรงชีพข้ามแดนจากมาเลเซียก็เริ่มต้นใช้ชีวิตอยู่ที่บ้าน ในช่วงที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลนั้นพวกเขากลับบ้านอยู่บ้านได้ราวหนึ่งปีแล้วและได้รับมือต่อความเปลี่ยนแปลงใน 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) การปรับสภาพจิตใจ 2) การดิ้นรนเพื่อการอยู่รอดทางเศรษฐกิจ และ 3) การวางแผนอนาคต ในหัวข้อนี้จะชี้ให้เห็นว่าการรับมือทั้งสามด้านนี้มีข้อจำกัดต่อการมีชีวิตที่มั่นคงขึ้นได้อย่างไร และข้อจำกัดนี้เป็นผลมาจากเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในด้านนโยบายและปฏิบัติการของรัฐ

4.1 การปรับสภาพจิตใจ

ความยากลำบากแรกๆ ที่ผู้ดำรงชีพข้ามแดนจากมาเลเซียที่กลับมาอยู่บ้านต้องเผชิญก็คือ ความยากลำบากในด้านจิตใจหรืออารมณ์ความรู้สึก ที่ต้องปรับสภาพให้ยอมรับและทำใจต่อสถานะผู้ตกงานที่ขาดรายได้เป็นเวลานานหลายเดือนนับแต่เดินทางกลับจากมาเลเซีย โดยที่ไม่ทราบเลยว่าจะสามารถกลับไปทำงานที่มาเลเซียได้อีกหรือไม่และเมื่อใด ขณะที่ก่อนหน้านี้พวกเขาส่งเงินกลับมาให้ครอบครัวได้ ที่สำคัญคือสิ่งที่ต้องจัดการกับความรู้สึกไม่แน่ใจว่าตนเองได้ตัดสินใจถูกต้องหรือไม่ที่เดินทางออกจากมาเลเซียในช่วงแรกของการระบาดของโรคโควิด-19 ด้วยความตื่นกลัว ต่อมาความรู้สึกไม่แน่ใจมีมากขึ้นเมื่อทางการมาเลเซียได้ผ่อนปรนมาตรการการจำกัดการเดินทาง (MCO) ผู้ที่กลับมาแล้วบางรายคิดว่าตนได้ตัดสินใจอย่างถูกแล้วว่าเดินทางกลับบ้าน แม้จะต้องกลับมาทำงานอยู่ที่บ้านก็ตาม เนื่องจากในเวลานั้นมาตรการในการปิดประเทศและจัดการโควิด-19 ทั้งของรัฐบาลไทยและมาเลเซียมีความไม่แน่นอนสูง เกรงว่าหากไม่กลับก็จะกลับไม่ได้อีกนาน โดยความเป็นห่วงกังวลต่อครอบครัวทางบ้านคือปัจจัยหลักของการตัดสินใจ ดังที่รายหนึ่งกล่าวว่า “ให้ตัดสินใจใหม่ก็กลับค่ะ หนูกลับมาบ้านก็ได้เสียตายอะไรเลยที่เปิดด่านนานขนาดนี้ พอดีเรามีพ่อแม่ที่บ้านไง มีอะไรที่บ้าน แล้วกลัวว่าจะกลับไม่ได้ไง มันไม่เสียใจอีกเราเปรียบว่าคนอื่นมีพ่อแม่ที่ไม่สบายหรือว่าอุบัติเหตุอะไรหลายๆ อย่าง แบบนั้นจะกลับไม่ได้ จะเสียใจยิ่งกว่านั้นอีก” (เตชะยะห์ (ชื่อสมมติ), อ้างแล้ว)

ขณะที่อีกบางส่วนรู้สึกว่าคุณได้ตัดสินใจผิดอย่างมาก เพราะหากไม่กลับมา ก็จะยังคงมีโอกาสเปิดร้านหรือทำงานต่อในมาเลเซียได้อยู่ แม้จะทำได้ไม่เต็มที่เหมือนเดิมก็ตาม บางรายกล่าวว่า หากย้อนเวลากลับไปได้ก็จะไม่เดินทางกลับบ้านที่ฝั่งไทยแน่นอน เพราะตระหนักแล้วว่า การปิดพรมแดนประเทศรอบนี้กินระยะเวลาเนิ่นนานราวกับไม่

มีวันสิ้นสุด ดังที่รายหนึ่งเล่าว่า “รู้สึกว่าการตัดสินใจผิดมากที่กลับมา นั่งพูดกันว่าตัดสินใจผิด ก็มีพี่ชาย 2 คนที่ไม่กลับมาและเขาก็ยังเปิดร้านได้ตลอดตอนนี้ ตอนนั้นพี่ชายห้ามพวกเราแล้วว่าอย่ากลับ เพราะถ้ากลับแล้วอาจจะเข้ามามาเลเซียไม่ได้อีก ....แต่เราไม่ฟัง ไม่เชื่อพี่ จะกลับให้ได้” (สนทนากลุ่มย่อย, อ่างแล้ว)

4.2 การคืนรนเพื่อการอยู่รอดทางเศรษฐกิจ

สำหรับการปรับตัวในทางเศรษฐกิจนั้นมีหลายลักษณะขึ้นอยู่กับสถานะการเงิน โดยเจ้าของหรือ “เถ้าแก่” ร้านต้มยำเดิมที่มีเงินทุนติดตัวมาจากมาเลเซียบางรายได้ตัดสินใจลงทุนเปิดร้านขายอาหารเพื่อพอลให้มีรายได้หมุนเวียน แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เช่น แบลี (ชื่อสมมุติ, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2564) เจ้าของร้านต้มยำขนาดกลางในมาเลเซียตัดสินใจลงทุนเปิดร้านขายโจ๊กในตัวเมืองนราธิวาส หลังจากแน่ใจว่าคงไม่สามารถเดินทางกลับเข้ามาเลเซียได้ในเวลาอันใกล้นี้ เขาทำร้านนี้เพื่อให้มีรายได้หมุนเวียนและเพื่อให้ยังคงสามารถจ้างลูกน้องเดิมจากร้านของเขาที่มาเลเซียซึ่งเป็นญาติพี่น้องกันต่อไปได้ แต่ด้วยความซบเซาของเศรษฐกิจในช่วงโควิด-19 ร้านอาหารที่เปิดใหม่นี้จึงขายไม่ดีและเขาก็ต้องเลิกกิจการไปในเวลาไม่กี่เดือน เช่นเดียวกับอาซิ (ชื่อสมมุติ, อ่างแล้ว) เจ้าของร้านตัดผมที่มีหลายสาขาที่รัฐกลันตัน เมื่อไม่สามารถเดินทางกลับเข้ามาเลเซียได้ เขาจึงได้ลงทุนเปิดร้านตัดผมในตัวเมืองนราธิวาส แต่เปิดร้านได้แค่ประมาณ 2 เดือนก็ต้องเลิกไปเพราะกิจการไม่ดีและต้นทุนสูง เขาได้ขายอุปกรณ์ในร้านบางส่วนไปและนำอุปกรณ์ที่เหลือมาอาศัยเปิดร้านตัดผมเล็กๆ ที่บ้านญาติในหมู่บ้านที่ อ.ตากใบ จ.นราธิวาส

ส่วนลูกจ้างในร้านอาหาร/ร้านต้มยำที่แทบไม่มีเงินติดตัวกลับมา ก็ต้องอาศัยการพึ่งพาทางเศรษฐกิจจากครอบครัวทางบ้านหรือญาติพี่น้องไปพลางก่อน ดังที่เต๊ะยะห์ (ชื่อสมมุติ) ลูกจ้างร้านต้มยำ ชาวอำเภอศรีสาคร เล่าว่า “ตอนนี้อยู่บ้านกับพี่สาว เพราะแฟนพี่สาว (พี่เขย) ยังอยู่ในมาเลเซีย แกล้งเงินกลับมาบ้านทุกเดือน มีพี่สาวคอยซื้อข้าว ซื้อของเข้าบ้าน จึงไม่ลำบาก ตัวเองก็ทำขนมขาย ดูวิธีทำจากยูทูป ทำ 1 กิโล ได้เงิน 100 บาท” (อ่างแล้ว) เช่นเดียวกับแบมะ (ชื่อสมมุติ, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2564) ลูกจ้างขับรถรับส่งแรงงานประมงจากฝั่งไทยเข้าไปยังมาเลเซีย เขาตกงานทันทีหลังการปิดด่านพรมแดนจากสถานการณ์โควิด-19 เขาก็ได้อาศัยรายได้จากภรรยาที่เปิดขายอาหารเข้าประเภทข้าวยา ขนมน และโรตีสี่หน้าบ้านซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลตากใบ โดยเขาได้ช่วยงานเล็กๆ น้อยๆ ของภรรยาระหว่างรอคอยเวลากลับไปทำงานอีกครั้ง

สำหรับผู้ที่ครอบครัวมีฐานอาชีพทางการเกษตรอยู่ก็ยังสามารถพึ่งพารายได้หรืออาหารจากที่นาที่สวน เช่น ก๊ะพะ (ชื่อสมมุติ, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2564) ผู้ค้าผ้าคลุมละหมาดสตรี ที่สูญเสียรายได้จากการค้าผ้าที่เป็นรายได้หลักอย่างสิ้นเชิงตั้งแต่การปิดด่านพรมแดนเนื่องจากโควิด-19 เธอดำรงชีพในช่วงนี้อยู่ได้ด้วยสวนยางที่สามีเป็นคนทำหลัก ส่วนเง๊ะมุ (ชื่อสมมุติ, อ่างแล้ว) ชาวตากใบที่ข้ามไปทำงานก่อสร้างในรัฐกลันตันนั้น แม้จะไม่มีสวนยาง แต่เขาก็มีข่าวสารบริโภคจากการทำนาด้วยตนเองหลายแปลง ทั้งนาตนเองและนาเช่า ส่วนผู้ค้าขายข้ามแดนที่ยังพอจะทำการค้าได้บ้างแม้ด่านพรมแดนจะถูกปิด ก็ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการค้าขาย และต้องรักษาความสัมพันธ์และความไว้วางใจต่อกันในเครือข่ายการค้าทั้งในฝั่งไทยและฝั่งมาเลเซีย ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์กับผู้ที่ให้บริการรถบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่ หรือ “รถลอรี่” ของมาเลเซีย หรือความสัมพันธ์กับชาวมาเลเซียที่ดูแลจัดการซื้อขายของให้ในตลาดอีกฝั่งพรมแดน ตลอดจนความสัมพันธ์กับลูกค้าประจำ เพื่อให้การค้ายังคงเป็นไปอย่างราบรื่น แม้ว่าจะไม่สามารถข้ามแดนเข้าไปทำการค้าได้ด้วยตนเองทุกชั้นตอนเหมือนเช่นเคย

จะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นผู้เคยดำรงชีพข้ามแดนที่เป็นเจ้าของร้านในมาเลเซียที่ยังพอมีเงินทุนอยู่ ลูกจ้างที่แทบไม่มีเงินเหลือติดตัวกลับมา ผู้ที่ต้องพึ่งพาผลผลิตการเกษตรของครอบครัว หรือผู้ค้าข้ามแดนที่ยังพอประกอบอาชีพได้บ้างในช่วงโควิด-19 ต่างก็มีลักษณะร่วมกันในการพึ่งพาความยากลำบากทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ความชบเซาทางเศรษฐกิจในช่วงโควิด-19 ทำให้ไม่มีใครที่สามารถปรับตัวทางเศรษฐกิจได้ด้วยดี โดยมักประสบกับการขาดทุน หรือหากไม่ขาดทุนก็ไม่อาจสร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำให้ได้ จะมีก็เพียงรายได้เล็กๆ น้อยๆ จากการค้าขายในชุมชน ทั้งหมดดำรงชีวิตแบบประคับประคองมาได้ด้วยความช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง แม้แต่กรณีผู้ค้าผลไม้ข้ามแดนที่ยังไม่ถึงขั้นต้องหยุดการค้าขาย แต่ก็ต้องอาศัยความร่วมมือแรงร่วมใจของคนในครอบครัวช่วยกันฝ่าวิกฤติจากการเปลี่ยนกติกาการค้าขายแดน ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลทุกรายไม่ได้รับการช่วยเหลือเป็นการเฉพาะจากรัฐบาลในฐานะที่เป็นผู้ดำรงชีพข้ามแดน จะมีก็เพียงการได้รับการแจกเงินเยียวยาเช่นเดียวกับคนอื่นๆ ทั้งประเทศ

4.3 การวางแผนอนาคต

ผู้ให้ข้อมูลที่กลับมาจากมาเลเซียในช่วงโควิด-19 ต่างฝันถึงอนาคตที่ดีกว่าเดิม สำหรับอนาคตอันใกล้ บางรายได้ตัดสินใจแล้วว่าจะไม่กลับไปทำงานในมาเลเซียอีกแล้ว ส่วนใหญ่เป็นเพราะเงื่อนไขของครอบครัว โดยเฉพาะในรายที่เป็นสตรี ที่ต้องค้ำจุนลูก สามี หรือพ่อแม่ที่ต้องดูแลที่บ้าน ขณะบางคนที่รู้สึกเซ็ดเซลาจากความเข้มงวดของทางการมาเลเซียในสถานการณ์โควิด-19 ดังเต๊ะนิ (ชื่อสมมุติ, อ้างแล้ว) ที่เคยเปิดร้านต้มยำเล็กๆ กับน้องสาวในมาเลเซีย โดยเธอจะไม่กลับไปมาเลเซียอีกแล้ว และจะไม่ยอมให้ลูกชายวัยรุ่นของเธอกลับไปด้วย เพราะกลัวการพลัดพรากเนื่องจากการปิดประเทศเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ อย่างไรก็ตาม การปักหลักอยู่ที่บ้านนั้นก็ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะช่องทางการประกอบอาชีพมีน้อยและต้องใช้เงินทุนตั้งต้น ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดในเวลานั้นยังไม่มีรายได้ที่สามารถเริ่มต้นอาชีพใหม่ที่เป็นขึ้นเป็นอันที่ภูมิใจน่าชื่นชมของตน คนส่วนใหญ่จึงรอวันที่ด่านพรมแดน จะเปิดและยังตั้งใจที่จะกลับไปทำงานในมาเลเซียอีกครั้ง

ผู้ให้ข้อมูลที่ตั้งใจจะกลับไปทำงานในมาเลเซียหลายรายบอกว่า จะกลับไปก็ต่อเมื่อมาเลเซียเปิดประเทศแล้วเท่านั้น โดยจะไม่แอบลักลอบเข้าไปแม้จะเริ่มมีช่องทางให้ทำได้แล้วก็ตาม เพราะไม่อยากเสี่ยงกับการถูกจับกุม อีกทั้งค่าบริการในการพาลักลอบเข้ามาเลเซียในช่วงนั้นก็สูงถึง 700 ริงกิตต่อคน ซึ่งแพงเกินกว่าที่จะจ่ายได้ ขณะที่คนงานร้านต้มยำบางรายเห็นว่า แม้จะลักลอบเข้ามาเลเซียได้ก็จะหางานทำได้ยากและต้องขึ้นกับนายหน้า มากกว่าที่จะได้ทำงานในร้านของญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านที่คุ้นเคยดั้งเดิม สำหรับเจ้าของร้านยังคงมีความหวังกับการเปิดพรมแดนไทย-มาเลเซีย และเตรียมที่จะกลับไปรื้อฟื้นกิจการและฟื้นฟูความเสียหาย ดังที่เจ้าของแผงขายข้าวแกงบอกว่า “กลับไปคราวนี้คงต้องเริ่มจากการไปปรับจ้างก่อน เพราะแผงของเราถูกยึดคืนไปหมดแล้ว ” (ก๊ะเมาะ (ชื่อสมมุติ), อ้างแล้ว) เช่นเดียวกับ อาซิ (ชื่อสมมุติ, อ้างแล้ว) เจ้าของร้านตัดผมในรัฐกลันตันที่ตั้งใจว่าหากกลับไปมาเลเซียได้ ก็จะไปเริ่มฟื้นฟูร้านที่เป็นสาขาแรกก่อน โดยจะคุยต่อรองกับผู้ให้เช่าเพื่อขอผ่อนชำระค่าเช่าที่ติดค้างในช่วงที่ยังอยู่ประเทศไทย ส่วนสาขาอื่นเขาคงต้องปล่อยให้หลุดมือไป หากกิจการสาขาแรกฟื้นตัวแล้ว เขาก็อาจจะค่อยๆ ฟื้นฟูสาขาที่เหลือต่อไป

สำหรับผู้เป็นลูกจ้าง พวกเขาก็ได้ตระหนักแล้วว่า ตั้งแต่เกิดโควิด-19 ทางกรมมาเลเซียได้จัดระเบียบแรงงานจากต่างชาติ โดยเข้ากวาดล้างจับกุมอย่างเข้มงวด ซึ่งก็อาจส่งผลกระทบต่อพวกตนหากกลับไปทำงานในมาเลเซียอีกครั้ง แต่พวกเขาก็ยังหวังว่าทางการมาเลเซียจะอะลุ่มอล่วยกับคนมลายูมุสลิมจากชายแดนภาคใต้ของไทย ซึ่งมีชาติ

พันธุ์และศาสนาเดียวกันกับคนส่วนใหญ่ในมาเลเซีย อย่างไรก็ตาม การมีสถานะการทำงานในมาเลเซียอย่างถูกต้องหรือการมี work permit นั้นก็ยังเป็นสิ่งที่มีแรงงานร้านอาหาร/ร้านต้มยำอยากได้มากที่สุด หลายคนเชื่อว่าหากเจ้าของแต่ละร้านทำ work permit ให้ลูกจ้างได้แค่ครึ่งหนึ่งของจำนวนลูกจ้างทั้งหมดที่มี เท่านั้นทางการมาเลเซียก็พอใจและไม่มาตรวจหรือจับกุมอีกแล้ว แต่สิ่งนี้ก็เกิดขึ้นได้ยากเนื่องจากค่าธรรมเนียมการทำ work permit มีราคาสูง แม้ลูกจ้างบางคนยินดีให้นำจ้างทยอยหักเงินค่าจ้างของตนเพื่อทำ work permit ก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลต่างอยากให้ทางการไทยประสานขอให้มาเลเซียลดค่าธรรมเนียมส่วนนี้ แต่ในขณะที่เดียวกันพวกเขาก็ไม่มีความหวังว่าปัญหาจะแก้ไขได้โดยง่าย ดังที่ว่า “ถ้าเราได้เข้าไป (มาเลเซีย) อีกรอบ ก็อยากทำให้มันถูกต้อง ซึ่งเราก็ต้องให้นำจ้างทำเรื่องเพื่อให้เราได้ทำงานอย่างถูกต้องด้วย ต้องมีสมุด...อินโด เวียดนาม พม่าเขาเข้าไปทำงานในมาเลเซียอย่างถูกต้องทั้งหมดแล้ว ที่ผ่านมารายอยู่อย่างหวาดระแวง พอมีโทรศัพท์เข้ามาเราก็วิ่งหนีตลอด ....บางทีพวกเรารู้สึกท้อ กลุ้มใจ ว่าเมื่อไหร่มันจะดีขึ้น” (สนทนากลุ่มย่อย, อ้างแล้ว)

น่าสนใจว่า แรงงานอาหาร/ร้านต้มยำส่วนใหญ่ยังไม่ได้นึกถึงการทำงานประเภทอื่นหากได้กลับเข้าไปมาเลเซียอีกครั้ง พวกเขาอาจมีความฝันที่จะขยับฐานะจากลูกจ้างเป็นเจ้าของกิจการ แต่นั่นก็ยังคงวนเวียนอยู่ในกิจการร้านอาหาร/ร้านต้มยำ แม้จะรู้ว่าแรงงานจากประเทศอินโดนีเซีย กัมพูชา หรือเวียดนามในมาเลเซียทำงานในอาชีพที่หลากหลาย อยู่อย่างถูกกฎหมาย ได้รับค่าจ้างและมีสวัสดิการมากกว่าคนงานจากไทยในร้านต้มยำก็ตาม

ส่วนแผนในอนาคตข้างหน้า หลังจากพ้นช่วงเวลาหรือช่วงวัยที่จะไปทำงานในมาเลเซียแล้วนั้น ผู้เป็นแรงงานก็มักจะหวังถึงการเปิดร้านค้าขายของชำหรือขายอาหารเล็กๆ น้อยๆ ในชุมชน แม้จะรู้ว่าการค้าขายเหล่านี้มีข้อจำกัด บางรายก็ฝันถึงการมีเงินสักก้อนมาซื้อที่ดิน/ที่สวน รวมทั้งการลงทุน “รับจำนำสวนยาง” ซึ่งเป็นระบบการปล่อยเงินกู้ที่พบมากในชุมชนมลายูชายแดนภาคใต้ ขณะที่ความคาดหวังต่อความช่วยเหลือจากรัฐในการขยับขยายฐานทางเศรษฐกิจนั้น พบว่าผู้ให้ข้อมูลไม่มีความคาดหวังใดๆ ว่าภาครัฐจะสามารถมีบทบาทเชิงรุกที่จะเป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพของพวกเขาได้

จากสภาพเศรษฐกิจที่ยากลำบากของผู้ดำรงชีพข้ามแดนที่ดำรงอยู่มายาวนานบนเงื่อนไขเชิงโครงสร้างต่างๆ ที่ไม่เอื้ออำนวย เมื่อเกิดความพลิกผันจากโรคโควิด-19 ชีวิตมีความยากลำบากมากขึ้น ขณะที่การปรับตัวต่อผลกระทบที่สืบเนื่องจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 นั้นเป็นเพียงเพื่อให้อยู่รอดได้จากภาวะวิกฤติหรือความชะงักงันเท่านั้น ซึ่งหากวิกฤติจากโควิด-19 ผ่านพ้นไป ก็เป็นไปได้มากกว่าจะกลับสู่วงจรของความเสียหายจากการลักลอบไปทำงานในมาเลเซีย ซึ่งเป็นการทำงานที่แทบไม่มีช่องทางสร้างฐานะให้ดีขึ้นกว่าเดิมได้ ส่วนรายที่ตัดสินใจว่าจะไม่กลับเข้าไปทำงานในมาเลเซียอีกแล้วก็ไม่มีความหวังในการประกอบอาชีพมากนัก ขณะที่บทบาทของภาครัฐในการสนับสนุนช่วยเหลือเพื่อขยับขยายฐานะทางเศรษฐกิจก็ไม่สามารถคาดหวังอะไรได้

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

1. ความสัมพันธ์ทางสังคมและกลวิธีการดำรงชีพข้ามแดน: การข้ามแดนไปประกอบอาชีพในมาเลเซียของชาวมลายูมุสลิมชายแดนใต้ดำเนินเรื่อยมาบนความเสี่ยงจากเงื่อนไขเชิงโครงสร้างของอำนาจรัฐในการกำกับควบคุมชายแดนและผู้คนที่ข้ามแดน แต่ความเสี่ยงนี้ก็บรรเทาลงได้เพราะการช่วยเหลือพึ่งพากันผ่านระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและการอุปถัมภ์กันในหมู่ผู้ดำรงชีพข้ามแดน สอดคล้องกับมโนทัศน์การดำรงชีพที่ระบุใน ปันแก้ว เหลือง

อร่ามศรี (อ่างแล้ว) ที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ในระดับจุลภาคในการปรับใช้ทรัพยากรและสถาบันทางสังคมต่างๆ ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงและความยืดหยุ่นให้กับชีวิตเท่าที่จะเป็นไปได้ นอกจากนี้ผู้ดำรงชีพข้ามแดนก็ใช้ได้สิ่งที่ Dorairajoo (ibid.) เรียกว่า “กลวิธีในการต่อรองในสถานการณ์ที่ยากเข็ญ” เพื่อจะเล็ดลอดเข้าไปทำงานในมาเลเซีย ที่สำคัญพวกเขาได้ใช้การแสดงอัตลักษณ์ที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นอัตลักษณ์ความเป็นคนไทยที่สอดคล้องกับ “ร้านอาหารไทย” (ร้านต้มยำ) และอัตลักษณ์ความเป็นมลายูมุสลิมที่กลมกลืนไปกับประชากรส่วนใหญ่ในมาเลเซีย อย่างไรก็ตาม บางครั้งกลวิธีนี้ก็ไม่ได้ผล เพราะทางการมาเลเซียก็ไม่ได้อะลุ่มอล่วยต่อคนข้ามแดนที่มีความเป็นชาติพันธุ์และศาสนาเดียวกันตามกับผู้ดำรงชีพข้ามแดนชาวมลายูมุสลิมจากชายแดนใต้คาดหวัง โดยบ่อยครั้งที่พวกเขาถูกทางการมาเลเซียจับกุมดำเนินจากการลักลอบเข้าไปทำงาน

2. เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมจากต้นทางมีทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน: จากแนวคิดที่ว่าด้วยการเคลื่อนย้าย (ประเสริฐ แรงค์กล้า, อ่างแล้ว) ที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในครอบครัวและชุมชนต้นทางที่มีต่อการเคลื่อนย้ายนั้น ในกรณีผู้ดำรงชีพข้ามแดนชาวมลายูมุสลิมจากชายแดนใต้ในมาเลเซีย ความสัมพันธ์ทางสังคมบนฐานความเป็นครอบครัว เครือญาติ หรือความเป็นชุมชนเดียวกันนั้นมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะในกิจการร้านอาหาร ที่เจ้าของร้านและลูกจ้างมักเป็นญาติพี่น้องหรือคนจากหมู่บ้านเดียวกัน ซึ่งความสัมพันธ์เดิมจากพื้นที่ต้นทางได้ขยายข้ามแดนมายังมาเลเซีย อันนำมาสู่การช่วยเหลือพึ่งพากันและเพิ่มความสามารถในการรับมือกับความเสียหายหรือแรงกดดันต่างๆ จากสังคมปลายทางได้ดีขึ้น สอดคล้องกับที่พัฒนา กิตติอาษา (อ่างแล้ว) ซึ่งถึงกรณีคนไทยอีสานข้ามแดนที่ใช้ฐานทุนวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางสังคมตามวัฒนธรรมเดิม มาทำให้มีชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางการถูกดักจับหรือการถูกทำให้ต่ำต้อยจากประเทศปลายทาง

นอกจากนั้น ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ขยายมาจากต้นทางนี้ยังเอื้ออำนวยให้ผู้หญิงวัยรุ่นที่ยังไม่แต่งงาน มีโอกาสมาทำงานในมาเลเซียได้โดยไม่ต้องรู้สึกผิดต่อศีลธรรมอันดีหรือกฎเกณฑ์ของสังคม ที่สังคมมลายูมุสลิมมักถือเป็นเรื่องไม่เหมาะสมหากผู้หญิงจะไปทำงานต่างถิ่นเพียงลำพัง การทำงานในร้านต้มยำท่ามกลางญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านที่จะคอยดูแลกันได้ จึงสร้างความสบายใจให้กับทางบ้านที่อยู่ข้างหลัง ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าผู้หญิงที่ดำรงชีพข้ามแดนนอกจากจะถูกควบคุมกำกับด้วยกฎหมายแล้ว ยังถูกควบคุมจากหลักคำสอนของศาสนาอิสลามด้วย ดังที่เกีตวา บุญปรากร (อ่างแล้ว) ได้ชี้ให้เห็นถึงกลุ่มผู้ค้าข้ามแดนที่เป็นผู้หญิงมุสลิมจากฝั่งไทยในตลาดชายแดนไทย-มาเลเซีย ที่ถูกจำกัดและตรวจตราสินค้าที่ขายว่า ต้องไม่เป็นสินค้าที่ขัดกับข้อกำหนดทางศาสนา แม้จะทำกำไรได้มากก็ตาม

อย่างไรก็ดี แม้ความสัมพันธ์ทางสังคมหรือความช่วยเหลือแบบพึ่งพาอุปถัมภ์จะเอื้อให้ผู้ประกอบอาชีพข้ามแดนสามารถดำรงชีพอยู่มาได้ในมาเลเซียท่ามกลางความเสี่ยงและความไม่มั่นคงต่างๆ แต่ความสัมพันธ์แบบนอกระบบนี้ก็เอื้อต่อการผลิตซ้ำหรือการกดขี่ขูดรีดในหมู่ผู้ดำรงชีพข้ามแดนด้วยตนเอง อีกทั้งความเคยชินกับระบบความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการนี้ ก็อาจทำให้ไม่เกิดความตื่นตัวในหมู่ผู้ดำรงชีพข้ามแดนในการเรียกร้องให้ภาครัฐบาลไทยเข้ามาดูแลสวัสดิการหรือคุ้มครองสิทธิที่แรงงานพึงมีพึงได้

3. การดำรงชีพข้ามแดนในสภาวะโลกาภิวัตน์: แนวคิดที่ว่าด้วยการเคลื่อนย้ายให้ความสำคัญกับสภาวะโลกาภิวัตน์ด้วย ทั้งในแง่ที่โลกาภิวัตน์อาจทำให้ความเป็นพรมแดนของรัฐชาติลดความสำคัญลง และในแง่ที่เศรษฐกิจ/ตลาด และการลงทุนข้ามแดนอาจมีการขยายตัวและเปิดกว้างต่อการเข้าถึงของผู้คนได้มากขึ้น (ประเสริฐ

แรงกล้า, อ่างแล้ว) อย่างไรก็ตามก็ดี สภาวะโลกาภิวัตน์นี้กลับยังไม่ได้ส่งผลในแง่การเปิดโอกาสให้แก่ชาวมลายูมุสลิมชายแดนภาคใต้ที่ข้ามแดนไปทำงานยังมาเลเซียมากนัก ยกเว้นแต่ความสะดวกในการติดต่อสื่อสารโทรคมนาคมที่ปัจจุบันทุกคนเข้าถึงได้โดยไม่ยาก ทั้งนี้ การดำรงชีพของพวกเขาที่ยังคงอยู่ในภาคเศรษฐกิจการค้าชายและการจ้างงานแบบเดิมที่เคยเป็นมาหลายทศวรรษ ขณะที่สภาวะโลกาภิวัตน์ในแง่การเกิดธรรมาภิบาลใหม่ในระดับสากลเพื่อป้องกันการกีดกันทางสังคม การสร้างความมั่นคงทางสังคมระดับโลก และการคุ้มครองการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนหรือประชาสังคมนานาชาติ นั้น ก็ปรากฏว่ายังแทบไม่มีองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรภาคประชาสังคมที่ทำงานกับผู้ดำรงชีพข้ามแดนไทย-มาเลเซียในด้านการเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารความรู้ การสนับสนุนทางเลือกในการดำรงชีพ หรือการคุ้มครองสิทธิต่าง ๆ เลย

4. อำนาจรัฐแบบเบ็ดเสร็จในการควบคุมชายแดนและผู้ข้ามแดนในสถานการณ์โควิด-19: ในช่วงที่เกิดโควิด-19 ผู้ดำรงชีพข้ามแดนประสบความยากลำบากอย่างยิ่ง โดยการควบคุมและจัดการชายแดนและคนข้ามแดนทั้งโดยรัฐไทยและมาเลเซียต่างมีความเข้มงวดอย่างมากด้วยอำนาจพิเศษในสถานะฉุกเฉินตามกฎหมาย แต่อย่างไรก็ดี การเล็ดลอดจากการควบคุมนี้ก็ยังเกิดขึ้นเสมอตามที่งานศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ชายแดนได้ให้ความสำคัญ ทั้งนี้ มีผู้ดำรงชีพข้ามแดนบางส่วนที่ได้เล็ดลอดการควบคุมที่เข้มงวดนี้กลับมาไทยผ่านทางช่องทางธรรมชาติ แต่พื้นที่ที่ข้ามแดนกลับมา ทั้งหมดก็ต้องถูกควบคุมชีวิตและเนื้อตัวร่างกายอย่างแน่นหนา เพราะรัฐไทยหวาดระแวงว่าจะเป็นผู้ที่ติดโรคโควิด-19 จากมาเลเซีย และหวาดระแวงว่าจะมีผู้ก่อเหตุความไม่สงบที่หลบหนีไปอยู่ในมาเลเซียแฝงตัวมากับผู้ที่กำลังทะลักกลับเข้าประเทศ สภาพการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นภายใต้การบรรจบของอำนาจพิเศษที่รัฐใช้ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในฐานะพื้นที่ความมั่นคงที่รัฐเองยังมีความระแวงชาวมลายูมุสลิมที่ข้ามไปมาเลเซียเป็นทุนเดิมอยู่แล้วและอำนาจรัฐในภาวะฉุกเฉินของการแพร่ระบาดของโควิด-19 จนกลายมาเป็นอำนาจเบ็ดเสร็จในการจัดการกับผู้ดำรงชีพข้ามแดนจากมาเลเซีย

น่าสนใจว่าในช่วงที่รัฐมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการจัดการกับวิกฤติการณ์โควิด-19 อำนาจนี้ไม่เพียงแต่เป็นการควบคุมการข้ามแดน การเดินทาง และการกักโรคเท่านั้น แต่ยังรวมถึงอำนาจและงบประมาณในการช่วยเหลือประชาชนในช่วงโควิด-19 แต่อำนาจที่เบ็ดเสร็จเด็ดขาดนี้ก็ไม่ได้เพิ่มความสามารถของรัฐในการช่วยบรรเทาความยากลำบากทางด้านเศรษฐกิจให้แก่ผู้ที่โอกาสในการดำรงชีพข้ามแดนต้องสิ้นสุดลงอย่างฉับพลันจากการระบาดของโควิด-19

5. การผ่านพ้นวิกฤติด้วยการจัดการกับอารมณ์ความรู้สึก: จากกรอบคิดว่าด้วยอารมณ์ความรู้สึกของกลุ่มคนชายขอบและความเปราะบาง ที่มองว่าอารมณ์ความรู้สึกคือช่องทางในการจัดการกับแรงกดดันที่เผชิญและอารมณ์ความรู้สึกนั้นสัมพันธ์กับกรอบทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, อ่างแล้ว) ทำให้ผู้วิจัยได้ตระหนักว่าในสถานการณ์โควิด-19 ผู้ดำรงชีพข้ามแดนได้เผชิญกับความรู้สึกตื่นตระหนกและความหวาดกลัวเป็นอย่างมากในช่วงแรกของการแพร่ระบาดของโควิด-19 ขณะที่พวกเขายังติดค้างอยู่ในมาเลเซีย อีกทั้งในระหว่างเดินทางกลับก็ต้องเผชิญกับอารมณ์ความรู้สึกของความน้อยเนื้อต่ำใจจากการถูกปฏิบัติอย่างเข้มงวดและหวาดระแวงจากภาครัฐ จากนั้นก็ต้องเผชิญกับความรู้สึกสูญเสียคุณค่าในตัวเองจากการสูญเสียสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของตนจากความชะงักงันของการดำรงชีพข้ามแดนที่เคยมีมายาวนาน อย่างไรก็ตามก็ดีผู้ดำรงชีพข้ามแดนยังคงมีทัศนคติในแง่บวก พวกเขาไม่ได้มีความโกรธแค้นต่อการจัดการ (และการไม่จัดการ) ของรัฐที่มีส่วนอย่างมากใน

การทำให้พวกเขาต้องประสบกับความยากลำบากในช่วงเวลาต่างๆ ของสถานการณ์โควิด-19 และพวกเขายังมีความเห็นอกเห็นใจภาครัฐที่ต้องทำงานอย่างหนักในช่วงเวลานั้น อีกทั้งพวกเขายังมองว่าการที่สามารถผ่านพ้นช่วงโควิด-19 มาได้อย่างปลอดภัยคือสิ่งที่ดีแล้ว ความรู้สึกในลักษณะนี้สามารถช่วยให้ทำใจต่อความยากลำบากและสูญเสียต่างๆ ได้ แม้อาจจะไม่นำมาสู่การแก้ปัญหาอะไรหรือการป้องกันการเกิดปัญหาในอนาคตก็ตาม

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัย

1) องค์ความรู้ว่าด้วยสภาพชีวิตที่เปราะบางและดำรงอยู่ “นอกระบบ” หรืออย่าง “ไม่เป็นทางการ” ของผู้ที่ดำรงชีพข้ามแดนไทย-มาเลเซีย ซึ่งเป็นชาวมลายูมุสลิมจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่สัมพันธ์กับปัจจัยเชิงโครงสร้างที่หมายถึงนโยบายและภาคปฏิบัติของรัฐในการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ในฐานะพื้นที่ไม่สงบ ตลอดจนการจัดการและควบคุมชายแดนและผู้คนที่เคลื่อนย้ายข้ามแดน

2) องค์ความรู้ว่าด้วยผลกระทบหรือความเดือดร้อนจากการจัดการโควิด-19 ของรัฐไทยและมาเลเซียที่มีต่อผู้ดำรงชีพข้ามแดนชาวมลายูมุสลิมชายแดนใต้ ในช่วงเวลาที่รัฐมีอำนาจเบ็ดเสร็จในการจัดการกับวิกฤติการณ์โควิด-19 ทั้งในการควบคุมการข้ามแดน การเดินทาง การกักโรค และการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ ตลอดจนผลที่เกิดขึ้นต่อผู้ดำรงชีพข้ามแดนจากการใช้อำนาจนี้

ข้อเสนอแนะ

จากการเกิดขึ้นของโรคโควิด-19 ที่นำมาสู่วิกฤติการทะเลาะถกกลับจากมาเลเซียของผู้ดำรงชีพข้ามแดนในจังหวัดชายแดนใต้ อันนำมาสู่ปัญหาใหญ่คือการไม่มีงานทำและความซบเซาของการค้าชายแดน ในเวลานี้ (ขณะทำวิจัย) ทางกรมไทยดูจะตื่นตัวที่จะหาทางแก้ไขปัญหาและหาทางป้องกันไม่ให้เกิดซ้ำรอยอีกหากต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติฉุกเฉินอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม เมื่อสถานการณ์โควิด-19 เริ่มคลี่คลาย ทุกอย่างก็อาจจะกลับไปยังสภาพและวงจรเดิมอีกครั้ง ชาวมลายูมุสลิมชายแดนภาคใต้ก็จะยังคงลักลอบข้ามแดนไปทำงานในมาเลเซีย ขณะที่รัฐบาลไทยก็ยังไม่เห็นหนทางในการแก้ไขปัญหา งานวิจัยฉบับนี้มีข้อเสนอแนะต่อการแก้ปัญหาเพื่อที่บทเรียนจากสถานการณ์โควิด-19 จะนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงที่จะช่วยเอื้ออำนวยให้ผู้ดำรงชีพข้ามแดนชาวมลายูมุสลิมชายแดนภาคใต้ได้มีชีวิตที่ดีขึ้น ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. การจัดทำฐานข้อมูลผู้ดำรงชีพข้ามแดนในมาเลเซีย

ทางการไทยควรมีฐานข้อมูลผู้ดำรงชีพข้ามแดนในมาเลเซียที่ใกล้เคียงตามสภาพความเป็นจริง และจำเป็นอย่างยิ่งที่ฐานข้อมูลนี้ต้องรวมลักษณะการดำรงชีพนอกระบบในกิจการต่างๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากด้วย ไม่ว่าจะ เป็นแรงงานที่ไม่มีเอกสารการทำงาน กิจการ/ร้านค้า/ร้านอาหารที่อยู่นอกระบบการลงทะเบียน โดยจะต้องมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย ซึ่งการจะได้ข้อมูลมานั้นต้องอาศัยร่วมมือกับกลุ่ม/องค์กรต่างๆ ทั้งภาคเอกชน ภาคประชาสังคม สถาบันทางวิชาการ และกลุ่มผู้ดำรงชีพข้ามแดนเอง ที่จะสามารถช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลได้ ทั้งนี้ ฐานข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงจะนำมาสู่การออกแบบนโยบายหรือโครงการของรัฐในการช่วยเหลือแก้ปัญหา หรือส่งเสริมสนับสนุนผู้ดำรงชีพข้ามแดนได้อย่างครอบคลุม เหมาะสม และมีประสิทธิภาพ

2. การช่วยเหลือผู้ดำรงชีพข้ามแดนแบบไม่กระจุกตัว

ในการกำหนดแผนงานและงบประมาณในการช่วยเหลือผู้ดำรงชีพข้ามแดน ต้องเป็นไปอย่างทั่วถึงและครอบคลุมในทุกกลุ่มงาน โดยต้องเน้นให้แรงงาน ลูกจ้างรายย่อย หรือผู้ดำรงชีพข้ามแดนที่ยากจนและเปราะบางที่สุดสามารถเข้าถึงแผนงาน/โครงการช่วยเหลือได้โดยง่าย ต้องไม่เป็นการช่วยเหลือที่กระจุกตัวอยู่ในผู้ดำรงชีพข้ามแดนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือเอื้อประโยชน์แก่ผู้ประกอบการ/เจ้าแก่รายใหญ่เท่านั้น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. นโยบายที่เป็นรูปธรรมและการประเมินผลการทำงานอย่างต่อเนื่อง

รัฐบาลต้องมีนโยบายและการประเมินผลการทำงานตามในการช่วยเหลือ/แก้ปัญหาผู้ดำรงชีพข้ามแดนที่เป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่อง เพราะที่ผ่านมาแม้จะมีเพียงการหาเสียงหรือการให้ความหวังที่ล่องลอยทั้งจากพรรคการเมืองและรัฐบาลชุดต่างๆ รวมทั้งการจัดเวทีรับฟังปัญหาครั้งแล้วครั้งเล่า โดยไม่มีผลในการช่วยเหลือหรือสร้างความมั่นคงในชีวิตให้แก่ผู้ดำรงชีพข้ามแดนในมาเลเซียได้จริง

2. นโยบายและแนวทางการช่วยเหลือผู้ที่ไม่ต้องการกลับไปทำงานมาเลเซีย

ในส่วนของผู้ที่ไม่ต้องการกลับไปทำงานมาเลเซียอีกแล้วนั้น รัฐบาลควรมีแนวทางช่วยเหลือด้านอาชีพที่ละเอียดและหลากหลาย เอื้อต่อสถานะของคนแต่ละกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นสถานะด้านอายุ (วัยกลางคน วัยหนุ่มสาว) สถานะด้านเพศและการสมรส (ชาย หญิง สมรส โสด หย่า) สถานะของฐานเศรษฐกิจเดิม (เช่น มี/ไม่มีที่ดินทำกิน) สถานะด้านการศึกษา (มี/ไม่มีวุฒิมัธยมศึกษา ระดับความสามารถในการใช้ภาษาไทย)

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

อย่างน้อยในอีก 5-7 ปีข้างหน้าควรมีการศึกษาเพื่อติดตาม (follow up) ชีวิตของผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยชิ้นนี้อีกครั้ง ภายหลังจากที่สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ผ่านพ้นไปอย่างสิ้นเชิง และมีการเปิดพรมแดนประเทศไทย-มาเลเซียตามปกติแล้ว เพื่อศึกษาดูว่าการดำรงชีพของผู้ให้ข้อมูลมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ซึ่งสามารถนำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับนโยบาย/แนวทางการพัฒนาพื้นที่ชายแดนใต้ของรัฐว่าได้ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนเหล่านี้หรือไม่อย่างไรต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้เสร็จสิ้นลงได้ก็ด้วยความอนุเคราะห์จากประชาชนผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ผู้วิจัยขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ ที่นี้ และขอขอบคุณคุณทวีศักดิ์ ปี ผู้ช่วยประสานงานวิจัย ที่ทำหน้าที่อย่างดีเยี่ยมและแข็งขัน และทำให้การเก็บข้อมูลเป็นไปอย่างราบรื่น

เอกสารอ้างอิง (References)

- คณะกรรมการเฉพาะกิจสมัชชาคนจันทร์เสี่ยวการแพทย์และสาธารณสุขเพื่อร่วมช่วยเหลือคนไทยในประเทศมาเลเซีย (คณ.จม.). (2563, 18 พฤษภาคม). COVID-19 : เปิดรายงาน ฉ.3 แรงงานไทยในมาเลย์ กับสภาพที่กลับก็แสนยาก อยู่ต่อก็เสี่ยงและลำบาก. <https://prachatai.com/journal/2020/05/87707>
- จักรกริช สังขมณี. (2555). ชุมทางการค้ากับการสร้าง/สลายเส้นแบ่งพรมแดน: มานุษยวิทยาปริทัศน์. *สังคมศาสตร์*, 24(1-2), 17-62. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jss/article/view/178101>
- ชลิตา บัณทวงศ์ และทวิศักดิ์ ปี. (2564). รูปแบบความร่วมมือระหว่างประเทศโดยภาครัฐและประชาชนเพื่อพัฒนา เศรษฐกิจการค้าชายแดนที่ส่งเสริมความมั่นคงของชีวิตมนุษย์: กรณีศึกษาพื้นที่ชายแดนไทย-มาเลเซีย จังหวัดนราธิวาส (รายงานการวิจัย). สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา (องค์กรมหาชน).
- ชิตชนก ราธิมมูลา, นิอับลุลาภิ๊ บินนิฮ์สซัน, ฮัมเดีย มูดอ, มูฮำหมัดสุโฮมี ยานยา และวีรัช เอี่ยมปลัด. (2551). แนวทางการจัดสวัสดิการ การกำหนดค่าธรรมเนียมที่มีผลต่อการสร้างแรงจูงใจให้แรงงานร้านอาหารไทยผ่านเข้าสู่ระบบการจ้างแรงงานต่างด้าวของมาเลเซียอย่างถูกกฎหมาย: รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ (เลขที่ 56774). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2564, 10 ธันวาคม). จูติธ บัดเลอร์ กับแนวคิดสภาวะอันตราย (*Precurity and Precarious Life*). <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/291>
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2565, 19 สิงหาคม). มานุษยวิทยากับชายแดนศึกษา *Anthropology and Border Studies*. <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/365>
- นักข่าวพลเมือง. (2565, 18 มิถุนายน). นักข่าวพลเมือง: ถอดบทเรียน “กลุ่มวิสาหกิจผู้หญิงชายแดนใต้” [วิดีโอ]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=8PKxev-VxJk>
- นาซือเราะ เจอะฮะ, อับลูเลาะ หวังหนิ และสุเมธ ปานเพชร. (2555, เมษายน 23). เรื่องจริงของ “ต้มยำกุ้ง” (3) คำถามโยงกลุ่มป่วนใต้ กับแรงใจสู่ประชาคมอาเซียน. สำนักข่าวอิศรา. <https://www.isranews.org/content-page/item/6403--qq-3-.html>
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา และสงกรานต์ จันตะคาด. (2561). การค้าชายแดนกับความ(ไม่)มั่นคงในชีวิตมนุษย์พื้นที่ชายแดนบ้านฮวก. *วารสารสังคมศาสตร์*, 30(2), 99-135.
- ประเสริฐ แรงค์กล้า. (2561). บทนำ ชีวิตทางสังคมในการเคลื่อนย้าย. ใน ประเสริฐ แรงค์กล้า (บ.ก.), *ชีวิตทางสังคมในการเคลื่อนย้าย (Social Life on the Move)*. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). *มโนทัศน์การดำรงชีพ Livelihoods*. กองทุนพัฒนาวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พรพันธุ์ เขมคุณาศัย และศุภรัตน์ พิณสุวรรณ. (2552). ผู้หญิงมลายูมุสลิมชายแดนใต้: แรงงานรับจ้างนอกระบบในประเทศมาเลเซีย. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 3(2), 122-140.

- พฤกษ์ เกาถวิล และเนตรดาว เกาถวิล. (2561). “ในระบบ” หรือ “นอกระบบ” พลวัตและความกำกวมของ การค้าชายแดนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว. *วารสารสังคมศาสตร์*, 30(2), 53-96.
- พัฒนาเศรษฐกิจการค้าชายแดนที่ส่งเสริมความมั่นคงของชีวิตมนุษย์: กรณีศึกษาพื้นที่ชายแดนไทย-มาเลเซีย จังหวัดนราธิวาส (รายงานการวิจัย). สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา (องค์การมหาชน). https://www.itd.or.th/itd-data-center/border_narathiwat_laos_2565/
- ยศ สันตสมบัติ. (2559). *The border คน พรหมแดน รัฐชาติ* (อาทิตย์ เคนมี, บ.ก.; พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- วาสนา ละอองปลิว. (2561). การเมืองของการ (ไม่) เคลื่อนย้ายของแรงงานหนุ่มสาวไทย. ใน ประเสริฐ แรงกล้า (บ.ก.), *ชีวิตทางสังคมในการเคลื่อนย้าย (Social Life on the Move)*. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้. (2564, 21 มิถุนายน). *ศอ.บต. จับมือภาคเอกชนเดินทางส่ง แรงงาน จชต. 97 คน สู่การมีอาชีพที่มั่นคงอย่างต่อเนื่อง*. <https://www.sbpac.go.th/?p=75192>
- สำนักกรรมการ 1 สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (2563). *การส่งเสริมการค้าชายแดน ข้อมูลประกอบเล่มที่ 2 ชายแดนไทย – มาเลเซีย – สิงคโปร์* (รายงานการพิจารณาศึกษา). คณะกรรมการการพาณิชย์และการ อุตสาหกรรม วุฒิสภา.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *เป้าหมายและแนวทางการพัฒนาภาค พ.ศ. 2566-2570: มติคณะรัฐมนตรี 15 พฤศจิกายน 2565*. https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=13225
- สุทธิพร บุญมาก. (2554). บทบาทของเครือข่ายการย้ายถิ่นของแรงงานคนไทยเชื้อสายมลายูในร้านต้มยำ ประเทศ มาเลเซีย. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 28(1), 101–123.
- สุทธิพร บุญมาก. (2556). *การส่งเงินกลับบ้านของแรงงานไทยเชื้อสายมลายูจากประเทศมาเลเซียสู่จังหวัด ชายแดนภาคใต้* (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2544). *รายงานผลสังเคราะห์ภาพรวมของแรงงานไทยในต่างประเทศและผลกระทบจาก ภาวะเศรษฐกิจถดถอยในปลายทศวรรษที่ 90* (รายงานการวิจัย). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มูลนิธิญี่ปุ่น และองค์การระหว่างประเทศเพื่อการโยกย้ายถิ่นฐาน.
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล. (2552). มานุษยวิทยากับอารมณ์. *วารสารธรรมศาสตร์*, 28 (ฉบับพิเศษ), 199-233.
- Civic Women. (2564, 26 ตุลาคม). *วิสาหกิจชุมชนสตรีชาวเลปะนาเราะฯ*. <https://www.facebook.com/share/p/1GpRALn4oD/>
- Cohen, J. H. (2011). Migration, Remittances, and Household Strategies*. *Annual Review of Anthropology*, 40, 103–114. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-081309-145851>
- Darairajoo, Saroja D. (2002). *No Fish in the Sea: Thai Malay Tactics of Negotiations in a Time of Scarcity*. [Ph.D. Dissertation]. The Department of Anthropology, Harvard University.

NUSANTARA Patani – มุลนินิฮันตารา. (2564, 10 พฤษภาคม). ประกาศ!!! ส่งท้ายเดือนรอมฎอนอันประเสริฐ
กับกิจกรรมที่จะเพิ่มทักษะชีวิตและทักษะอาชีพให้กับคุณ!!! ๗.

<https://www.facebook.com/share/p/15uZHF64c7/>

NUSANTARA Patani – มุลนินิฮันตารา. (2565, 9 กุมภาพันธ์). Alhamdulillah ขอแสดงความยินดีกับน้อง
เยาวชนที่ประสบความสำเร็จได้รับทุนประกอบอาชีพฯ.

<https://www.facebook.com/share/p/1ZVwDxy8xF/>

Walker, A. (1999). *The Legend of the Golden Boat: Regulation, Trade and Traders in the
Borderlands of Laos, Thailand, China and Burma*. University of Hawaii Press.

World Health Organization. (2023). *WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard*. Retrieved September
23, 2023. <https://covid19.who.int/table>

Entrepreneurship of New-Generation Farmers in Ubon Ratchathani Province¹

Natedao Taotawin²

Abstract

Entrepreneurs and peasants differ have different lifestyles and diverse economic goals. Entrepreneurs include individuals or groups who own capital and other production means and are ready to invest in gainful activities and take risks in exchange for profit. This article examines 1) burgeoning entrepreneurship amongst four new generation farmers in Ubon Ratchathani Province, Isan region; and 2) how these agriculturalists see new generation entrepreneurship. Results were that the new generation farmers pursued agriculture as a profession. They used diverse aspects of entrepreneurial knowledge, including management, business administration, risk analysis, and marketing planning. Market-led production, high value products, and creating new markets were keys for surviving fluctuating economic conditions. New generation farmers also incorporated innovation to heighten production efficiency and profitability.

Keywords: New generation farmers, Entrepreneurship, Ubon Ratchathani Province, Isan region

---

¹ Research article. This article is developed from a research project, “Entrepreneurship of new-generation farmers in rural Isaan” supported by Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University in 2023

² Lecturer at the Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University.

Email: natedao.t@ubu.ac.th

.....

Received: May 7, 2024 **Revised:** November 11, 2024 **Accepted:** December 10, 2024

ความเป็นผู้ประกอบการของชาวนารุ่นใหม่ใน จ.อุบลราชธานี¹

เนตรดาว เกาถวิล²

บทคัดย่อ

ผู้ประกอบการแตกต่างจากการเป็นชาวนา เนื่องจากผู้ประกอบการกับชาวนามีวิถีชีวิตแตกต่างกันและมีเป้าหมายในการดำรงชีพต่างกัน ความเป็นผู้ประกอบการ หมายถึงบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีทุน มีความพร้อมในการลงทุน เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต สามารถแบกรับความเสี่ยงเพื่อให้ได้ผลกำไร บทความนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการของชาวนารุ่นใหม่ใน จ.อุบลราชธานี และ (2) เพื่อตรวจสอบความเป็นผู้ประกอบการของชาวนารุ่นใหม่ การศึกษาเป็นการศึกษาภาคสนาม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และใช้กรณีศึกษาจำนวน 4 คน เพื่อเก็บข้อมูลเรื่องเล่าของชาวนาผู้ประกอบการ และทำการวิเคราะห์เรื่องเล่าของชาวนาผู้ประกอบการในเรื่องเหตุผลในการทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลังจากอพยพกลับคืนสู่ จ.อุบลราชธานี และแนวคิดความเป็นผู้ประกอบการในชนบท ที่ต้องใช้ทั้งความรู้ในด้านการเกษตร การจัดการ การประเมินความเสี่ยง และการวางแผนกลยุทธ์ด้านการตลาด ชาวนารุ่นใหม่ในจ.อุบลราชธานี ใช้หลักตลาดนำการผลิต การทำเกษตรที่มีมูลค่าสูง และการสร้างตลาดใหม่คือกุญแจสำคัญเพื่อความอยู่รอดในท่ามกลางสถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่มีความเปลี่ยนแปลง ชาวนารุ่นใหม่สามารถปรับใช้นวัตกรรมเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตและผลกำไร

คำสำคัญ: ชาวนารุ่นใหม่ ความเป็นผู้ประกอบการ ชนบทอีสาน

ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

สังคมไทยเข้าสู่สังคมสูงวัย เกษตรกรในชนบทของไทยมีอายุเฉลี่ย 45 ปี คนหนุ่มสาวในชนบทอีสานนิยมอพยพไปทำงานในเมืองและในภูมิภาคอื่น รวมถึงอพยพไปทำงานในต่างประเทศที่มีรายได้สูง ปัจจัยเหล่านี้ ทำ

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยเรื่อง “เกษตรกรรุ่นใหม่กับเรื่องเล่าเกี่ยวกับเกษตรกรรมในยุคเปลี่ยนผ่านสู่เกษตร 4.0” ได้รับทุนสนับสนุนจากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี อีเมล natedao.t@ubu.ac.th

² อาจารย์ประจำหลักสูตรนวัตกรรมการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
อีเมล natedao.t@ubu.ac.th

ให้เกิดความวิตกกังวลว่าอนาคตของภาคเกษตรกรรมไทยจะเป็นอย่างไร (จาเมรี เชียงทอง, 2560) การอพยพ คืบคลานชนบท และการปรากฏขึ้นของเกษตรกรรุ่นใหม่ทดแทนเกษตรกรรุ่นสูงวัยในชนบทจึงเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ และมีนัยสำคัญอย่างสูงต่อการพัฒนา อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของเกษตรกรรุ่นใหม่ในฐานะตัวแสดงหน้าใหม่ในชนบท ได้แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะที่มีความแตกต่างจากเกษตรกรรุ่นเก่าอย่างชัดเจน นอกจากนี้ เกษตรกรรุ่นใหม่ยังมีความสนใจในการทำธุรกิจทั้งในและนอกภาคเกษตร และสามารถนำความรู้และทักษะของการเป็นผู้ประกอบการเข้ามาใช้ในการทำธุรกิจฟาร์ม และการวางกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่เน้นความหลากหลาย เพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพ และเน้นความยั่งยืนของการทำเกษตรกรรมและธุรกิจฟาร์มไปพร้อมกัน ผู้วิจัยจึงสนใจความเป็นผู้ประกอบการของเกษตรกรรุ่นใหม่ อันจะช่วยให้เข้าใจถึงการปรับโครงสร้างสังคมชนบทไปสู่ระบบการเกษตรบนฐานทุน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554) และการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมผู้ประกอบการในชนบทไทย (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2560) อันจะเป็นทางรอดของเกษตรกรรายย่อยในยุคระบบทุนนิยมตอนปลาย (late capitalism)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาว่าการเกิดขึ้นของชาวนารุ่นใหม่ ในจังหวัดอุบลราชธานี
2. เพื่อศึกษาว่าความเป็นผู้ประกอบการของชาวนารุ่นใหม่ ในจังหวัดอุบลราชธานี

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดการเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตรกรรม

นักวิชาการที่เชื่อในเรื่องการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยเห็นว่า การพัฒนาภาคเกษตรกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia) เกิดการปรับโครงสร้างสังคมภาคเกษตรกรรม (rural restructuring) ไปสู่ทิศทางที่ทำให้ภาคเกษตรกรรมหดตัวลง (De-peasantization) รายได้ประชาชาติ (GDP) ที่มาจากภาคเกษตรกรรมซึ่งมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ประชากรที่ทำเกษตรกรรมมีจำนวนลดลง การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองและอุตสาหกรรมมีมากขึ้น แต่ก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างทั่วถึง เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ยังคงทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรม แต่คนในชนบทกลับประสบปัญหาเรื่องการเข้าถึงที่ดินและมีฐานะยากจน (Ingall S. (eds.), 2018)

อย่างไรก็ดี นักวิชาการพบว่าครัวเรือนชาวนาอีสานเข้าไปเกี่ยวข้องกับการผลิตเชิงพาณิชย์มากขึ้น แต่กลับเผชิญกับความเสี่ยงด้านราคาและความไม่แน่นอนของตลาด ทำให้ชาวนาหันไปหารายได้จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกภาคเกษตรมากขึ้น แต่การเติบโตของเศรษฐกิจนอกภาคเกษตรในชนบทก็มีจำกัด ทำให้ครัวเรือนต้องหันไปหาการเป็นแรงงานอพยพ ซึ่งกลายเป็นทางเลือกในการเลี้ยงครอบครัวในชนบทอีสานทุกครัวเรือน แต่การเป็นแรงงานอพยพก็ไม่ได้นำไปสู่การเลิกทำเกษตรกรรมดังที่นักวิชาการบางท่านคาดการณ์ไว้ เพราะครัวเรือนจำนวนมากใช้เงินส่งกลับจากสมาชิกครัวเรือนที่เป็นแรงงานอพยพ ในสัดส่วนถึงครึ่งหนึ่งเพื่อลงทุนทำเกษตรกรรมและจ้างแรงงานทดแทนแรงงานอพยพ การเป็นแรงงานอพยพจึงเป็นยุทธวิธีหนึ่งของครัวเรือน

ชนบทอีสานในการคงการผลิตภาคเกษตรไว้ และเป็นวิธีการรับมือกับความเสี่ยงและความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่เพิ่มสูงขึ้นมาก (มณีมัย ทองอยู่, 2546)

Rigg and Salamanca (2011) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทอีสานเช่นกัน และมีความเห็นต่างออกไปว่า สังคมชนบทอีสานไม่แตกต่างไปจากสังคมชานนาในที่อื่นๆ ที่กำลังถอนตัวออกจากภาคเกษตรกรรม โดยพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่าในปีพ.ศ. 2554 รายได้ครัวเรือนชนบทที่มาจากการทำเกษตรกรรมมีสัดส่วนลดลง และการทำการผลิตบนที่ดินมีผลต่อความอยู่รอดของครัวเรือนลดลง เวลาในการทำเกษตรกรรมลดลง ในขณะที่รายได้และเวลาในการทำกิจกรรมนอกภาคเกษตรกรรมมากขึ้น ครัวเรือนชนบทพึ่งพานอกภาคเกษตรมากขึ้น ส่วนอานันท์ชี้ว่าการผลิตบนที่ดิน (land-based production) ในภาคอีสานกำลังเปลี่ยนเป็น “การผลิตบนฐานทุน” ซึ่งหมายถึงการทำเกษตรตามความต้องการของตลาดและใช้ทุนในการผลิตอย่างเข้มข้น ชาวบ้านเป็นทั้งเกษตรกรและแรงงานรับจ้าง (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554) แต่ยังไม่เกิดการเลิกทำเกษตร และหันไปทำอาชีพนอกภาคเกษตรอย่างเต็มที่

อย่างไรก็ดี การพัฒนาระบบทุนนิยมในชนบทไทยเกิดขึ้นอย่างไม่สมบูรณ์ เพราะมีประชากรในชนบทที่ว่างงานหรือทำงานไม่เต็มเวลาจำนวนมาก คนหนุ่มสาวจึงพากันอพยพหลังไหลเข้าสู่เมืองเพื่อหางานทำ (ปีเตอร์ เอฟ เบลล์, 2533) ประกอบกับการพัฒนาความเป็นเมือง (urbanization) และโอกาสต่างๆ ที่ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการในเมืองมีมากกว่าในชนบท (International Organization for Migration, 2011) กลายเป็นแรงดึงดูดให้คนหนุ่มสาวจากชนบทอพยพเข้ามาทำงานในเมือง นอกจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจแล้ว ปัจจัยด้านการบริโภคยังมีผลให้เกิดการอพยพของคนหนุ่มสาวจากชนบทสู่เมือง เนื่องจากแรงปรารถนาอยากจะมีชีวิตความเป็นอยู่ทันสมัย (consuming modernity) และต้องการใช้ชีวิติชีวิตแบบเมือง กลายเป็นเหตุผลสำคัญที่ดึงดูดให้คนหนุ่มสาวจากภาคอีสานนิยมอพยพไปทำงานในกรุงเทพฯ และปริมณฑลตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา (Mills, 2001)

อย่างไรก็ดี กระแสการอพยพจากชนบทสู่เมืองไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียว เนื่องจากงานวิจัยพบว่าในบางพื้นที่กระแสการอพยพจากเมืองสู่ชนบทก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน เหตุผลที่คนหนุ่มสาวชาวอีสานอพยพคืนถิ่นได้แก่ ความต้องการกลับมาดูแลครอบครัวที่มีพ่อแม่วัยชราและดูแลลูกที่ยังเล็ก รวมถึงเหตุผลในการสืบทอดมรดกที่ดินทำกินของครอบครัว ผู้อพยพคืนถิ่นใช้เงินทุน ประสบการณ์ ความรู้และทักษะต่างๆ จากช่วงที่เป็นแรงงานอพยพ และนำกลับมาใช้สร้างอาชีพใหม่ในบ้านเกิดที่ชนบทอีสาน พวกเขากลายเป็นตัวแสดงหน้าใหม่ในชนบท (new rural actors) ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการทำเกษตรกรรมแบบเดิม ไปสู่การทำอาชีพทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรมหลากหลาย ผู้อพยพคืนถิ่นกลายเป็นกลุ่มคนที่กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมชนบทในอีสาน สู่การเป็นสังคมผู้ประกอบการมากขึ้น (Taotawin, 2017)

เมื่อสังคมชนบทอีสานปรับเปลี่ยนโครงสร้างเป็นสังคมที่เน้นการผลิตบนฐานทุนแบบเข้มข้น เกษตรกรต้องเผชิญกับความเสี่ยงสูงด้านราคาผลผลิตทางการเกษตรไม่แน่นอน ต้นทุนค่าจ้างแรงงานสูงขึ้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554) ครัวเรือนเกษตรกรในชนบทจึงพยายามลดความเสี่ยงเหล่านี้หลากหลายวิธีการ เช่น การหันไปใช้แรงงานในครัวเรือนควบคู่ไปกับแรงงานรับจ้าง การเลือกปลูกพืชเศรษฐกิจบางชนิด เช่น หอมแดง ยางพารา ซึ่งให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูง และทำรายได้สูงกว่าค่าจ้างในตลาดแรงงานทั่วไป กระนั้นก็ดี เมื่อหักต้นทุน

ปัจจัยการผลิตและค่าแรงแล้ว ค่าตอบแทนที่ได้จากการทำเกษตรเชิงพาณิชย์อาจเทียบเท่ากับค่าจ้างแรงงานเท่านั้น (พฤษ์ เถาถวิล และนิตยา บุญมาก., 2553)

2. แนวคิดเรื่องการเป็นชาวนา

Micheal Kearney (1966) ศึกษาวาทกรรม “ชาวนา” (peasantry) ซึ่งว่าภายใต้อุดมการณ์พัฒนานิยม (developmentalism) ชาวนาถูกมองว่ามีวิถีการผลิตแบบประเพณีนิยม (tradition) มีวิถีการดำรงชีพแบบดั้งเดิม ตรงกันข้ามกับ “ความเป็นสมัยใหม่” (modernity) ทว่าการนำเสนอภาพตัวแทนเกี่ยวกับ “ชาวนา” เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1970s ถึง 1980s อันเป็นผลมาจากนโยบายการปฏิรูปที่ดิน (land reform) นโยบายการพัฒนาชนบท (policies of rural development) ในยุคโลกาภิวัตน์ ความเป็นชุมชนท้องถิ่นและสมัยใหม่ได้ถูกตีความใหม่ ทำให้เห็นว่าไม่ได้มีเส้นแบ่งแบบแยกขาด และการมองแบบแบ่งแยกศูนย์กลางกับชายขอบก็ถูกสลายลงด้วย ดังนั้นชุมชนดั้งเดิมจึงเปลี่ยนเป็นชุมชนเปิด ประกอบด้วยเครือข่ายทางสังคมและเครือข่ายการสื่อสารที่กว้างกว่าการสื่อสารแบบเห็นหน้าเห็นตากัน หรือเรียกว่าชุมชนข้ามชาติ (transnational communities) การสร้างความเป็นอื่น (the others) ให้กับชาวนา โดยการแบ่งแยกชาวนาออกจากคนอื่นๆ จึงเป็นการกีดกันคนที่อพยพระหว่างพื้นที่บ้านกับพื้นที่การผลิตแบบทุนนิยม คนที่ก้าวข้ามการแบ่งแยกระหว่างพื้นที่บ้านกับพื้นที่การผลิตแบบทุนนิยม

ข้อเสนอของเคียร์นีย์ต้องการให้มองชาวนาให้พ้นไปจากกรอบความคิดภายใต้อุดมการณ์พัฒนานิยม โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ที่หลากหลายและเลื่อนไหลของชาวนา ภายใต้บริบทของการปรับโครงสร้างสังคมไปสู่ภูมิภาคเปิดที่เชื่อมโยงกับโลกาภิวัตน์ และกลายเป็นสังคมเปิด ชุมชนเปิด (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554) ในชนบทไทย พบว่าปัจจุบันมีการผลิตทางการเกษตรเพื่อกินใช้ ควบคู่กับการผลิตทางการเกษตรเพื่อขาย การทำเกษตรเพื่อส่งออก การทำเกษตรเชิงอุตสาหกรรม การผลิตแบบอุตสาหกรรม การผลิตแบบหัตถอุตสาหกรรม การผลิตนอกภาคเกษตรกรรม การท่องเที่ยว การทำงานรับจ้าง การค้าขาย และการเป็นผู้ประกอบการ (จามะรี เชียงทอง, 2557; สว่าง มีแสง, 2554; อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2559; Riggs, 2001; Riggs, 2006; Taotawin, 2560) ดังนั้นครัวเรือนชาวนาจึงสามารถใช้กลยุทธ์ในการดำรงชีพที่เน้นความหลากหลาย (livelihood diversification) โดยผสมผสานทั้งการทำเกษตรกรรมหลายชนิดเพื่อบริโภคและขาย ควบคู่ไปกับการทำงานรับจ้าง การค้าขาย และการเป็นผู้ประกอบการ (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2557)

หากนำข้อเสนอของเคียร์นีย์มาพิจารณาการปรับตัวของชาวนาอีสาน จะพบว่าชาวนาอีสานส่วนหนึ่งหันมาให้ความสำคัญกับการสร้างตัวตน และเน้นการสร้างความหมายหรือการสร้างคุณค่าให้กับผลผลิต หรือที่เรียกว่า “การเป็นผู้ผลิตยุคหลัง” (post-productivist) (Rigg and Ritchie, 2002) ดังเช่นในงานศึกษาของ ธนพร ศรีสุขใส (2554) และเนตรดาว เถาถวิล (2556) ซึ่งพบว่าชาวนาอีสานหันมาปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อขายได้ราคาสูง เพราะมีการสร้างความหมายให้แก่ข้าวอินทรีย์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลผลิต และมีการสร้างอัตลักษณ์ของชาวนาขึ้นมาใหม่

3. แนวคิดการเป็นผู้ประกอบการ

Kahan (2012) อธิบายว่าความเป็นผู้ประกอบการ มีองค์ประกอบ 2 ส่วน ได้แก่ (1) ทักษะการจัดการ (2) จิตวิญญาณของการเป็นผู้ประกอบการ ความเป็นผู้ประกอบการในภาคเกษตรกรรม เป็นทางรอดของเกษตรกรรายย่อยในยุคระบบทุนนิยมตอนปลาย (late capitalism) ในบริบทของสังคมโลกาภิวัตน์ แต่ชาวนาผู้ประกอบการจะต้องมองว่าฟาร์มของตนเป็นธุรกิจ เป็นเครื่องมือในการสร้างผลกำไร มีการคำนวณความเสี่ยงที่จะแบกรับเพื่อสร้างผลกำไร และช่วยให้ธุรกิจเติบโต

ชาวนาผู้ประกอบการทำงานในสภาพแวดล้อมที่มีความซับซ้อนและเป็นพลวัต และเป็นส่วนหนึ่งของส่วนประกอบที่ใหญ่กว่า เช่น ชาวนา ผู้จัดการปัจจัยการผลิต ผู้ค้า ผู้ขนส่ง ผู้แปรรูป และคนอื่นๆ แต่ละส่วนมีบทบาทในการสร้างผลิตภัณฑ์และนำผลิตภัณฑ์ออกสู่ตลาดผ่านเครือข่ายมูลค่า ทว่ามีสิ่งท้าทายมากมายที่ชาวนาผู้ประกอบการต้องเผชิญ เช่น อุปสรรคทางสังคม อุปสรรคทางเศรษฐกิจ กฎระเบียบ การเข้าถึงเงินทุน และข้อมูลข่าวสาร และศักยภาพในการจัดการเพื่อจัดการกับความเสี่ยง ความเปลี่ยนแปลงและการแสวงหาโอกาส (Kahan, 2012)

ชาวนารายย่อยทำการเกษตรเพื่อเป้าหมายข้อใดข้อหนึ่งใน 4 ข้อ ได้แก่ 1.ผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน 2.ผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ และเพื่อขายผลผลิตในตลาดส่วนน้อย 3. ผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนและขายผลผลิตส่วนใหญ่ในตลาด 4.ผลิตเพื่อขายในตลาดอย่างเดียว ชาวนารายย่อยอาจมีจิตใจเป็นผู้ประกอบการ แต่ขาดสิ่งสนับสนุนให้สามารถปฏิบัติการแบบผู้ประกอบการได้ (Kahan, 2012)

อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2559) เห็นว่าชนบทไทยเปลี่ยนแปลงจาก “สังคมชาวนา” ที่เน้นการทำเกษตรกรรมแบบเดิม ไปเป็น “สังคมผู้ประกอบการ” ซึ่งหมายถึง “การที่ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะประกอบสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยอาศัยแหล่งทรัพยากรที่หลากหลาย ผ่านกระบวนการผลิตที่สลับซับซ้อนมากไปกว่าการปลูกพืชผลทางการเกษตรโดยตรงไปตรงมา เพื่อตอบสนองต่อตลาดและช่องทางการค้าขายใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้การรวมกลุ่มและเครือข่ายที่กว้างขวางไปกว่าสังคมแบบเครือญาติของสังคมชนบทในอดีต” ทั้งนี้สังคมผู้ประกอบการเกิดขึ้นเมื่อ “กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในชนบทได้ถอนตัวจากภาคเกษตรไปสู่การผลิตที่อยู่นอกภาคเกษตร และอยู่นอกเหนือการผลิตบนที่ดินมากขึ้น”

อรรถจักร จำแนก “ผู้ประกอบการในชนบท” เป็น 4 ประเภท ได้แก่ (1) เกษตรกรในฐานะชาวนา (farmer as farmer) คือเกษตรกรที่ยังติดอยู่กับการผลิตแบบดั้งเดิม (2) เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ (farmer as entrepreneur) คือเกษตรกรที่มีความได้เปรียบเชิงพื้นที่ (geographical region) เช่น มีโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว หรือการเคลื่อนย้ายสินค้า ทำให้พวกเขาสามารถใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่ ในการสร้างสรรค์โอกาสทางเศรษฐกิจที่นอกเหนือไปจากภาคการเกษตร (3) เกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญา (contractor) อาศัยเครือข่ายที่สลับซับซ้อนไปกว่าการเป็นชาวนาที่ทำเกษตรแบบดั้งเดิม และยังรวมถึงการเป็นเกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญา จำเป็นจะต้องบริหารจัดการความเสี่ยง (4) ผู้ประกอบการในชนบท (rural entrepreneur, not farmer) หมายถึงเกษตรกรที่เริ่มต้นจากการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย (farm-diversified business) ไปสู่การสร้างแหล่งรายได้ที่สอง (secondary income) นอกภาคการเกษตรที่ไม่

เกี่ยวข้องกับการผลิตอาหาร (food production) จนในที่สุดแหล่งรายได้นอกภาคการเกษตรได้กลายมาเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลัก (core business) ของพวกเขา รวมทั้งแหล่งรายได้ใหม่จะค่อยๆ ผลักให้ภาคการเกษตรหมดความสำคัญไปในท้ายที่สุด งานวิจัยนี้เห็นว่าการเกิดขึ้นของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจสัมพันธ์กับการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการชนบทอย่างแนบแน่น ทว่าการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทของไทยมีลักษณะเป็น “สังคมผู้ประกอบการแบบไม่เป็นทางการ” มากกว่าผู้ประกอบการแบบเป็นทางการเช่นในสังคมตะวันตก (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2560)

กฤตภาค งามวาสินนท์ (อ้างใน อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2559) ศึกษาเรื่องชนบทที่เคลื่อนไหว: ความหมายและการจำแนกผู้ประกอบการในชนบท และได้นิยามความหมายของ “ผู้ประกอบการ” ในสังคมชนบทว่าแตกต่างจากชาวนา โดยการจำแนกประเภทของเกษตรกรผู้ประกอบการในสังคมชนบท ดังนี้ (1) ผู้ที่รับความเสี่ยงทางเศรษฐกิจหรือผู้ที่ทำสัญญาช่วง หรือรับจ้างช่วง (subcontractor) ในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สามารถแบกรับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นภายใต้สัญญาในอนาคตได้ (2) ผู้ที่มีทักษะในการสร้างความร่วมมือเพื่อประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกันกับปัจเจกบุคคลอื่นๆ ทำให้การประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกันกับปัจเจกบุคคลอื่นๆ ทำให้การประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการมีเป้าหมายร่วมกัน (3) ผู้ที่มีความสนใจในการสร้างและใช้นวัตกรรมใหม่ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และกระตุ้นให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (4) ผู้ที่มีความสามารถในการทำกำไรจากการซื้อและขาย บนตลาดที่ไม่ได้จำกัดเพียงแค่ตลาดเดียว แต่ซื้อขายในตลาดจำนวนมากที่มีความหลากหลายและกว้างขวาง

ในขณะที่ชาวนามีกิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่หลากหลาย เกษตรกรที่เป็นผู้ประกอบการมีความได้เปรียบเชิงพื้นที่ มีโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการเคลื่อนย้ายสินค้า ทำให้สามารถหาประโยชน์จากโอกาสนอกเหนือจากการเกษตร เช่น การท่องเที่ยว การแปรรูปสินค้าเกษตร เกษตรกรผู้ประกอบการในฐานะผู้รับช่วงสัญญา (subcontractor) จะแตกต่างจากชาวนาตรงที่ พวกเขาอาจไม่มีนาหรือสวนของตัวเอง แต่พวกเขามีทักษะเฉพาะด้านขั้นสูง หรือเป็นเจ้าของทรัพย์สินเชิงกายภาพ จึงรับสัญญางานมาทำในฐานะผู้จัดการนา (farm manager) หรือเป็นแรงงานรับจ้าง การเป็นเกษตรกรผู้ประกอบการในฐานะผู้รับช่วงสัญญา มุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์บนข้อตกลงระหว่างเจ้าของนาและผู้รับช่วงสัญญา จำเป็นต้องอาศัยความสามารถในการบริหารจัดการความเสี่ยง ผู้ประกอบการในชนบทจะสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย จนสามารถสร้างแหล่งรายได้อีกแหล่งหนึ่งนอกภาคเกษตรที่ไม่เกี่ยวข้องกับการผลิตอาหาร แต่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายวัสดุภัณฑ์ที่ใช้ในการเกษตรกรรม (กฤตภาค งามวาสินนท์ อ้างใน อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2559, หน้า 41-44)

บนพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงใหม่ Rugchat (2018) ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรสู่การเป็นผู้ประกอบการของชาติพันธุ์ลื้อ แม้การพัฒนาพื้นที่สูงที่ผ่านมาจะสร้างวาทกรรมที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงถูกตีตรา (stigmatized) กลายเป็น “ผู้บุกรุกทำลายป่า” “ผู้ปลุกผี” หรือ “คนด้อยที่ด้อยพัฒนาและล่าหลัง” ทว่างานศึกษาอีกส่วนหนึ่งอธิบายกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเป็น “ผู้มั่งคั่ง” “พ่อค้า” และ “ผู้ประกอบการรายย่อย” เช่น เป็นผู้ค้าผ้าใยกันขงข้ามชาติ ในบริบทที่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงอพยพย้ายถิ่นลงมาอยู่ในเมืองมากขึ้น กลุ่มคนลื้อจะได้แบ่งประเภทของตนเองออกเป็น “ลื้อบนพื้นที่สูง” “ลื้อในที่ลุ่ม” หรือ “ลื้อที่อาศัยอยู่

ในเมือง” คนลี้ว๊ะที่อยู่ในเมืองได้ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร เช่น การเป็นเจ้าของร้านค้า การเป็นเจ้าของร้านอาหาร เป็นเจ้าของร้านนวด แต่การปรับตัวกลายเป็นผู้ประกอบการของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเป็นเรื่องความสามารถเฉพาะบุคคล (Rugchat, 2018)

ชาวนาลี้ว๊ะบนพื้นที่สูง เหล่านี้ปลูกมะเขือเทศและขายมะเขือเทศให้แก่คนพื้นราบ ที่ดินจึงยังคงมีความสำคัญ เพราะพวกเขาไม่สามารถซื้อผลผลิตมะเขือเทศจากคนอื่นเพียงเท่านั้น พวกเขาต้องปลูกมะเขือเทศเอง และซื้อมะเขือเทศจากชาวลี้ว๊ะอื่นๆ ที่เป็นเครือข่ายเพื่อนำไปขาย ชาวนาลี้ว๊ะบนพื้นที่สูงยังคงทำการผลิตทั้งในที่ดินเขตชลประทานและในเขตป่า บางกลุ่มซื้อที่ดินจากกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเพื่อปลูกมะเขือเทศเพิ่มด้วย ชาวนาลี้ว๊ะบนพื้นที่สูงเรียนรู้เรื่องการเป็นผู้ประกอบการจากผู้ประกอบการพื้นราบ และปลูกโรงเรือนเก็บผลผลิตปริมาณมาก ชาวนาลี้ว๊ะบนพื้นที่สูงเหล่านี้ได้พัฒนาการค้ำมะเขือเทศอย่างซับซ้อนใน 4 รูปแบบ ได้แก่ (1) การปลูกมะเขือเทศเอง (2) การซื้อมะเขือเทศจากเกษตรกรคนอื่น ๆ (3) การซื้อมะเขือเทศที่ยังดิบ (4) การทำเกษตรพันธสัญญารับซื้อผลผลิตมะเขือเทศ (contract tomato buying) ด้วยวิธีการนี้ผู้ประกอบการชาวลี้ว๊ะจึงสามารถควบคุมผู้ผลิตมะเขือเทศจำนวนมากและเข้าถึงที่ดินอันเป็นแหล่งผลิตมะเขือเทศจำนวนมาก พุดอีกอย่างหนึ่งคือ ชาวนาลี้ว๊ะบนพื้นที่สูงที่เป็นผู้ประกอบการ ได้กลายเป็นรูปแบบใหม่ของการเป็นผู้ประกอบการบนพื้นที่สูง ซึ่งสามารถเข้าไปทำธุรกิจการค้า และใช้วิธีการหลายอย่างในการรวบรวมผลผลิตมะเขือเทศเพื่อนำออกจำหน่าย ซึ่งชาวนาลี้ว๊ะบนพื้นที่สูงที่เป็นผู้ประกอบการเหล่านี้สามารถใช้ทรัพยากรหลายอย่างบนพื้นที่สูง ไม่ว่าจะเป็นพืชผลทางการเกษตร ที่ดิน แรงงาน เพื่อทำการค้าในตลาดท้องถิ่นและตลาดระดับชาติ โดยไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านี้ (Rugchat, 2018)

Somkaun, Nutchant, Chamnanmak, Rukchanok, Narongchai, Wanichcha, and Suppatkul, Panu (2019) ศึกษาการเปลี่ยนผ่านจากชาวนากลายเป็นผู้ประกอบการในจ.ขอนแก่น พบว่าชาวนาในจ.ขอนแก่นมีประสบการณ์ในการทำงานนอกภาคเกษตร พวกเขามีความสนใจในเรื่องเกษตรตั้งแต่ตอนที่ยังไม่ได้เริ่มทำเกษตรหรือยังไม่ได้เป็นผู้เกษียณอายุราชการ การเปลี่ยนแปลงจากชาวนามาเป็นผู้ประกอบการมี 5 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การก่อรูป ด้วยการหาข้อมูลและเก็บเกี่ยวความรู้ (2) การต่อสู้ดิ้นรน ผ่านการทดลองปลูกและขายผลผลิต (3) การวางเป้าหมาย เรียนรู้เทคนิคใหม่ๆ การเรียนรู้ความหมาย และการวางกลยุทธ์ของการเป็นชาวนาผู้ประกอบการ รวมถึงการปรับปรุงวิธีการผลิต (4) การสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการผลิตและการตลาด (5) การกลายเป็นชาวนาผู้ประกอบการเต็มตัว ซึ่งทำให้คำจำกัดความว่ามีช่องทางจัดจำหน่ายสินค้าหลายช่องทางและมีสินค้าที่มีคุณภาพพอที่จะขาย ทั้งห้าขั้นตอนดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของการทำธุรกิจซึ่งมีการคำนวณผลกำไร-ขาดทุน

เครือข่ายทางสังคมมีบทบาทอย่างสำคัญต่อการกลายเป็นผู้ประกอบการชาวนาในจ.ขอนแก่น เนื่องจากชาวนาผู้ประกอบการได้สร้างเครือข่ายทางสังคมกับกลุ่มคนหลากหลายกลุ่ม ทั้งในกิจกรรมการผลิตและกิจกรรมการค้าอื่นๆ ได้แก่ เครือข่ายเครือข่าย กลุ่มผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐ สำนักการวิจัยและพัฒนาการเกษตรภาคเอกชนและตลาด กลุ่มผู้ประกอบการ ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มีทั้งกลุ่มที่ติดต่อกันทางกายภาพ และกลุ่มที่

ติดต่อกันผ่านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (Somkaun, Nutchant, Chamnanmak, Rukchanok, Narongchai, Wanichcha, and Suppatkul, Panu, 2021)

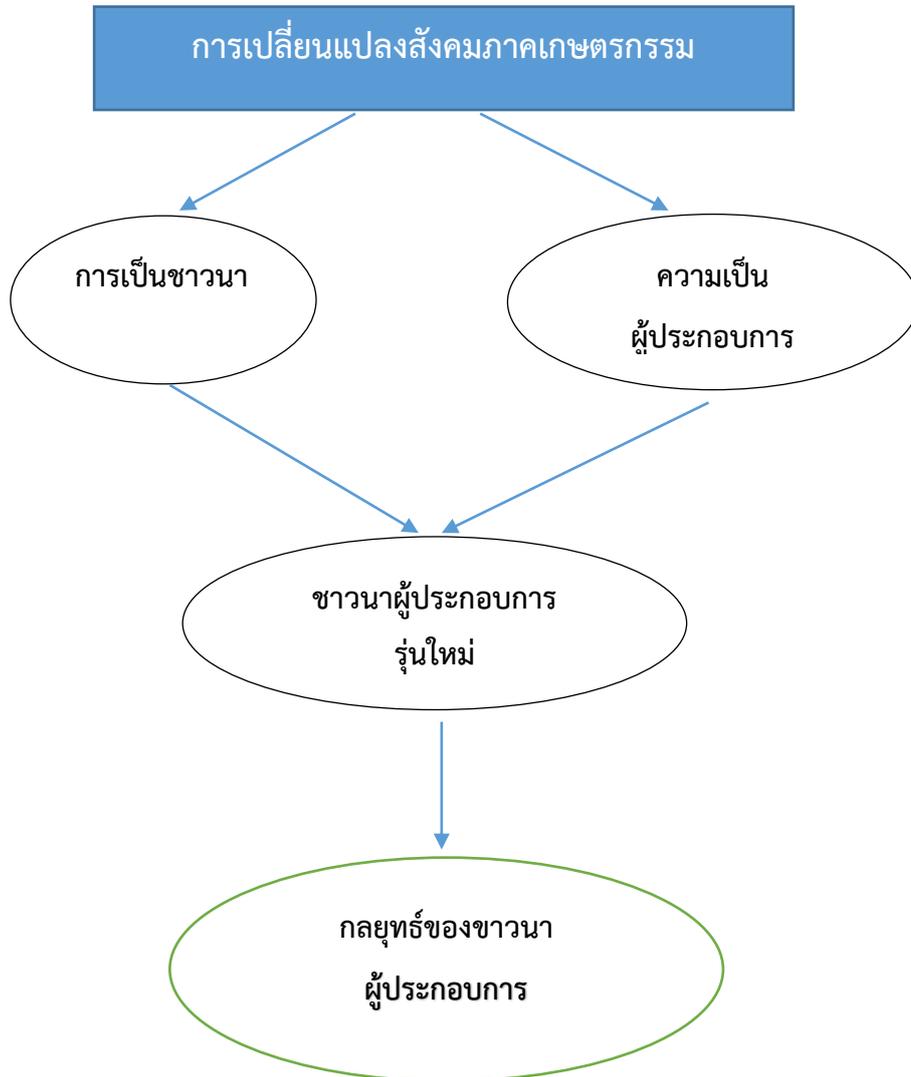
กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้มีกรอบความคิดว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมในภาคอีสาน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตทางการเกษตรไปสู่การเกษตรกรรมแบบเน้นการใช้ทุน ทำให้เกษตรกรรายย่อยได้รับผลกระทบมากที่สุด เพราะเกษตรกรรายย่อยมีที่ดินขนาดเล็กและมีผลผลิตไม่มาก เกษตรกรรายย่อยส่วนหนึ่งไม่สามารถพึ่งพารายได้จากภาคเกษตรและต้องหันไปหาอาชีพนอกภาคเกษตรแทน ในขณะที่อัตราการอพยพออกจากชนบทภาคอีสานไปสู่ภาคเมืองและภาคบริการทั้งในและนอกประเทศเพิ่มสูงมาโดยตลอด ทว่าในขณะที่เดียวกันก็พบว่าการอพยพกลับคืนถิ่นสู่ชนบทในภาคอีสานด้วยเช่นเดียวกัน ในจำนวนนี้เป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ที่อพยพกลับมาทำเกษตรในภาคอีสานพร้อมกับครอบครัว เริ่มทำการเกษตรในรูปแบบที่แตกต่างจากเกษตรกรรุ่นพ่อแม่ กล่าวคือชาวนารุ่นใหม่เลือกที่จะทำเกษตรที่มีมูลค่าสูง การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และเกษตรกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว แทนการทำเกษตรเพื่อขายผลผลิตจำนวนมาก การใช้กลยุทธ์การทำกิจกรรมหลายชนิดทั้งในและนอกภาคเกษตร ไม่ได้ใช้เงินทุนสูงมาก และไม่ได้ใช้แรงงานเข้มข้น แต่เน้นการสร้างมูลค่าเพิ่ม และการผสมผสานกิจกรรมภาคบริการเข้ากับกิจกรรมเกษตร ตามสภาพธรรมชาติและความถนัดของชาวนารุ่นใหม่ กลายเป็นธุรกิจฟาร์มรูปแบบใหม่ พร้อมกับการสร้างตลาดจำหน่ายผลผลิตเอง ทั้งตลาดในพื้นที่และตลาดออนไลน์ และการสร้างแบรนด์สินค้า ตลอดจนการเป็นตัวกลางจำหน่ายสินค้าให้แก่เกษตรกรคนอื่นๆ การเกิดขึ้นของชาวนารุ่นใหม่ในชนบทจึงเป็นชาวนารุ่นใหม่ที่มีความสามารถในการปรับใช้ประโยชน์จากสภาพพื้นที่ โครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาสู่ความเป็นเมือง และการเกิดขึ้นของตลาดแบบใหม่ ที่ผู้บริโภครักมาใส่ใจในเรื่องคุณภาพและความปลอดภัยของสินค้า และการแสวงหาบริการที่มาพร้อมกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและอัตลักษณ์ของพื้นที่

สมมติฐานการวิจัย

การวิจัยนี้มีสมมติฐานว่า การปรากฏขึ้นของชาวนารุ่นใหม่ในจ.อุบลราชธานี เกิดจากการอพยพคืนถิ่นของคนรุ่นใหม่ ที่เคยออกจากจ.อุบลราชธานี ไปทำงานในภูมิภาคต่างถิ่น และได้ตัดสินใจอพยพกลับสู่ถิ่นฐานภายหลังจากมีครอบครัวเพื่อเริ่มต้นอาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพ ความสนใจทำเกษตรกรของชาวนารุ่นใหม่เน้นการทำเกษตรที่ตลาดผู้มีโอกาสซื้อสูง การแปรรูปผลผลิตเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่า ไม่ได้เน้นการทำเกษตรเพื่อขายจำนวนมากดังเช่นชาวนารุ่นพ่อแม่ นอกจากนั้น ชาวนารุ่นใหม่เน้นการทำเกษตรที่ตนเองมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ผสมผสานกับการทำกิจกรรมนอกภาคเกษตร หรือการใช้กลยุทธ์ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ภูมิโนเวศ ความเจริญของการพัฒนาเมืองและโครงสร้างพื้นฐาน ตลอดจนการขยายตัวของตลาดเฉพาะกลุ่ม เพื่อตอบสนองต่อการเติบโตของผู้บริโภคที่สนใจสินค้าที่มีความสดใหม่ สะอาด ปลอดภัย และมีเอกลักษณ์ที่แตกต่าง เกษตรกรรุ่นใหม่ได้ใช้กระบวนการเรียนรู้ การทดลองทำและการสรุปทบทวนเพื่อสร้างกลยุทธ์ของการ

ภาพประกอบที่ 1 การเปลี่ยนแปลงสังคมภาคเกษตรกรรม

ที่มา: เนตรดาว เกาถวิไล, 2567.

ทำธุรกิจฟาร์มของตนเอง เน้นการสร้างแตกต่างฟาร์มทั่วไปและสร้างรายได้เปรียบจากการเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน การใช้กลยุทธ์การผลิตตามความต้องการของตลาดเฉพาะกลุ่ม การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และการสร้างตลาดจำหน่ายผลผลิต ทั้งตลาดในท้องถิ่นและตลาดออนไลน์ รวมถึงการหารายได้เสริมจากงานบริการและการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ช่วยลดความเสี่ยงจากการทำเกษตรและสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพให้แก่การทำธุรกิจฟาร์มในชนบท

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิจัยเฉพาะกรณี (case study) โดยการศึกษาข้อมูลภาคสนาม (field study) โดยเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรจำนวน 4 คน ในจ.อุบลราชธานี เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกสำหรับนำมาวิเคราะห์เรื่องเล่า (narratives) ประเด็นต่างๆ ของชาวนาผู้ประกอบการ เช่น เหตุผลในการผันตัวมาเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ แนวคิดในการทำฟาร์มของคนรุ่นใหม่ การเป็นผู้ประกอบการของเกษตรกรรุ่นใหม่ การใช้ข้อมูลดิจิทัลเพื่อปรับปรุงฟาร์มและทำการตลาด ทั้งตลาดแบบขายตรง ตลาดขายส่ง และตลาดแบบออนไลน์ การให้ความหมาย “เกษตรกร” ในมุมมองของคนรุ่นใหม่ รวมถึงการวิเคราะห์เรื่องเล่าเกี่ยวกับประสบการณ์ของเกษตรกรรุ่นใหม่ในการทำเกษตรยุค 4.0 ทั้งนี้การวิจัยนี้จะเป็นการเก็บข้อมูลสนามแบบพหุสนาม (multi-sited ethnography) โดยเก็บข้อมูลในพื้นที่หมู่บ้าน (on-site) หลายแห่ง ร่วมกับการเก็บข้อมูลในพื้นที่ออนไลน์ (on line) เช่น Fanpage และ Facebook วิธีการเก็บข้อมูล ใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participatory observation) การสัมภาษณ์ และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview) เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดและแนวคิดต่างๆ ที่ได้ทบทวนวรรณกรรมไว้

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยมีกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้ (1) กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ เป็นกลุ่มกรณีศึกษาหลัก เก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรจำนวน 4 คน ในจ.อุบลราชธานี มีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเกษตรกรรุ่นใหม่ ดังนี้ (1) ด้านขนาดของการผลิต เช่น เป็นเกษตรกรรายย่อย เกษตรกรรายกลาง และเกษตรกรรายใหญ่ (2) ทำเกษตรกรรมควบคู่กับการเป็นผู้ประกอบการ (3) ใช้ข้อมูลดิจิทัลเพื่อปรับปรุงฟาร์มและทำการตลาดแบบขายตรง ตลาดขายส่งและตลาดออนไลน์ (4) เป็นหรือไม่เป็นลูกหลานเกษตรกรก็ได้ (5) อายุระหว่าง 20-45 ปี (6) อาศัยอยู่ในจ.อุบลราชธานี การเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างทั้ง 4 ราย เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกสำหรับนำมาวิเคราะห์เรื่องเล่า (narratives) ประเด็นเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของชาวนารุ่นใหม่และความเป็นผู้ประกอบการของชาวนารุ่นใหม่ในการทำเกษตรยุค 4.0 ทั้งนี้การวิจัยนี้จะเป็นการเก็บข้อมูลสนามแบบพหุสนาม (multi-sited ethnography) โดยเก็บข้อมูลในพื้นที่หมู่บ้าน (on-site) หลายแห่ง ร่วมกับการเก็บข้อมูลในพื้นที่ออนไลน์ (on line) เช่น Fanpage และ Facebook วิธีการเก็บข้อมูล ใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participatory observation) การสัมภาษณ์ และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview) เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดและแนวคิดต่าง ๆ ที่ได้ทบทวนวรรณกรรมไว้

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยมีกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้ (1) กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ เป็นกลุ่มกรณีศึกษาหลัก เก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรจำนวน 4 คน ในจ.อุบลราชธานี มีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเกษตรกรรุ่นใหม่ ดังนี้ (1) ด้าน

ขนาดของการผลิต เช่น เป็นเกษตรกรรายย่อย เกษตรกรรายกลาง และเกษตรกรรายใหญ่ (2) ทำเกษตรกรรมควบคู่กับการเป็นผู้ประกอบการ (3) ใช้ข้อมูลดิจิทัลเพื่อปรับปรุงฟาร์มและทำการตลาดแบบขายตรง ตลาดขายส่งและตลาดออนไลน์ (4) เป็นหรือไม่เป็นลูกหลานเกษตรกรก็ได้ (5) อายุระหว่าง 20-45 ปี (6) อาศัยอยู่ในจ.อุบลราชธานี การเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างทั้ง 4 ราย เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกสำหรับนำมาวิเคราะห์เรื่องเล่า (narratives) ประเด็นเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของชาวนารุ่นใหม่และความเป็นผู้ประกอบการของชาวนารุ่นใหม่

เครื่องมือการวิจัย

- 1) การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยการทบทวนวรรณกรรมเอกสารราชการ รายงานการวิจัย บทความวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้
- 2) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participatory observation) สำหรับการทำฟาร์มและการทำธุรกิจฟาร์มของเกษตรกรของเกษตรกรทั้ง 4 คน
- 3) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structure interview) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview) สำหรับเกษตรกรทั้ง 4 คน

นิยามศัพท์

เกษตรกรรุ่นใหม่ หมายถึงคนหนุ่มสาวอายุเฉลี่ยประมาณ 20-35 ปี อาจเป็นลูกหลานเกษตรกรหรือไม่ก็ได้ เกษตรกรรุ่นใหม่ในงานวิจัยนี้เดิมประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร ไม่เคยสำเร็จการศึกษาด้านเกษตรศาสตร์ หรือเชี่ยวชาญด้านการเกษตรโดยตรง ต่อมาตัดสินใจผันตัวเองเป็นเกษตรกรอาชีพ

เกษตรกรรมยุคโลกาภิวัตน์ หมายถึงการทำเกษตรกรรมในโลกยุคไร้พรมแดน ซึ่งมีการเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่เกษตรกรรม กระบวนการแปรรูป การจัดจำหน่ายสินค้าเกษตรกรรม ส่งผลให้เกษตรกรตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและการกำกับของบริษัทข้ามชาติ ทุนและนายหน้า รวมถึงบทบาทของรัฐในการกำกับและควบคุมมาตรฐานสินค้าและการผลิต ทำให้เกษตรกรต้องเชื่อมโยงกับเครือข่ายต่างๆ รวมถึงเชื่อมโยงกับระบบตลาดระดับชาติและตลาดโลก

เกษตร 4.0 หมายถึงเกษตรสมัยใหม่หรือเกษตรอัจฉริยะ เป็นการทำเกษตรเชิงธุรกิจ ใช้การตลาดเป็นตัวนำการผลิต มีการจัดการระบบการผลิต การแปรรูป การสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลผลิตด้วยคุณภาพมาตรฐาน ตอบสนองความต้องการของลูกค้า เน้นใช้นวัตกรรมและมีความแม่นยำ ใช้พื้นที่เกษตรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดปัญหาความไม่แน่นอนของธรรมชาติ มีความร่วมมือด้านงานวิจัยกับสถาบันการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์

จริยธรรมในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “เกษตรกรรุ่นใหม่กับเรื่องเล่าเกี่ยวกับเกษตรกรรมในยุคเปลี่ยนผ่านสู่เกษตร 4.0” ได้ดำเนินการยื่นพิจารณารับรองข้อเสนอโครงการวิจัย กับคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และข้อเสนอโครงการวิจัยฯ รวมถึงเอกสารประกอบอื่นๆ เช่น เครื่องมือในการวิจัยแบบสัมภาษณ์ ฯลฯ ได้รับการพิจารณารับรองมาตรฐานจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ณ วันที่ 24 พฤศจิกายน 2565

ผลการวิจัย

1. การเกิดขึ้นของชาวนารุ่นใหม่ในชนบทอีสาน

การวิจัยเรื่องเล่าของชาวนารุ่นใหม่ในชนบท จ.อุบลราชธานี ผ่านกรณีศึกษาชาวนารุ่นใหม่ รวม 4 คน อายุเฉลี่ยประมาณ 20-40 ปี พบว่า ชาวนารุ่นใหม่ 1 คน เป็นคนจ.อุบลราชธานี แต่ได้อพยพย้ายถิ่นฐานไปอาศัยและทำงานอยู่ในเมืองหรือในภูมิภาคอื่นๆ และชาวนารุ่นใหม่ 3 คน ไม่ได้เป็นคนจ.อุบลราชธานี แต่ได้แต่งงานมีสามีหรือภรรยาเป็นชาวอุบลราชธานี และต่อมาทั้ง 4 คน ได้ตัดสินใจอพยพครอบครัวกลับสู่ชนบทของ จ.อุบลราชธานี และเลือกที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก

สำหรับเหตุผลของอพยพจากกรุงเทพฯ คืบคลานสู่ชนบทของจ.อุบลราชธานี มีดังนี้

ตารางที่ 1 สาเหตุการอพยพคืนถิ่นสู่จ.อุบลราชธานี ของชาวนารุ่นใหม่ที่เป็นกรณีศึกษา 4 ราย

กรณีศึกษาที่	อาชีพก่อนอพยพคืนถิ่นสู่จ.อุบลราชธานี	อายุ (ปี)	สาเหตุการอพยพคืนถิ่น
1.คุณต่อ (นามสมมติ)	ผู้จัดการร้านสะดวกซื้อในกรุงเทพฯ	36	ปัญหาสุขภาพและความรู้สึกแปลกแยกกับวิถีชีวิตในเมืองใหญ่
2.คุณเอก (นามสมมติ)	เจ้าของอู่ซ่อมรถยนต์	40	ความต้องการดูแลบุตรที่ยังเล็ก
3.คุณผึ้ง (นามสมมติ)	พนักงานบริษัท	37	ความเจ็บป่วยของพ่อแม่สูงวัย
4.คุณชาย (นามสมมติ)	วิศวกร	43	ความเจ็บป่วยของพ่อแม่สูงวัย

ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยเนตรดาว เถาถวิล, 2566-2567.

คุณต่อ (นามสมมติ) จบการศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวช.) สายอาชีพ สาขาศิลปะ จบแล้วเดินทางเข้ากรุงเทพฯ และทำงานที่ร้านเซเว่นอิเลเว่นของญาติ พร้อมกับการศึกษาต่อในคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ต่อมาเขาได้รับทุนการศึกษาให้เข้าเรียนในหลักสูตรด้านอาหารและ food science ในโรงเรียนปัญญาภิวัฒน์ในเครือบริษัทซีพีด้วย เขาทำงานเป็นผู้จัดการร้านเซเว่นอิเลเว่น 8 ปี จึงตัดสินใจลาออกและเดินทางกลับบ้านเกิดที่ อ.เหล่าเสือโก้ก จ.อุบลราชธานี เขาเล่าถึงเหตุผลในการอพยพคืนถิ่นและเริ่มต้นเป็นเกษตรกรว่า

“ผมทำเซเว่นๆ นาน 8 ปี ตัดสินใจลาออก เพราะอยู่กรุงเทพฯ สุขภาพผมไม่ดี ผมต้องเข้าโรงพยาบาล ทุกสัปดาห์ และผมเบื่อทำงานเซเว่นๆ ผมอยากออกไปทำงานที่อื่นบ้าง หลังกลับมาบ้าน ผมลองไปสอบมาหลายที่และสอบได้ด้วย แต่สุดท้ายผมตัดสินใจทำเกษตร เพราะนิสัยผมชอบปลูกต้นไม้ ชอบอยู่กับธรรมชาติ และรักสัตว์ ผมอยากอยู่บ้านด้วย เลยคิดว่าอาชีพเกษตรเหมาะที่สุดแล้ว แต่ที่บ้านเขามีอาชีพทำเกษตรอยู่แล้ว เขาก็ไม่สนับสนุน เพราะเขามองว่าชีวิตเกษตรลำบาก โดนกดขี่ทุกอย่าง แต่ผมคือที่จะทำเกษตรบนที่ดิน 24 ไร่ที่แม่ได้รับมรดกมาจากยาย”

(คุณต่อ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2566)

คุณต่อเริ่มอาชีพเกษตรกรด้วยการปลูกผักบุงขาย เขาหาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตและคิดว่าปลูกผักบุงง่ายที่สุดสำหรับเกษตรกรมือใหม่ ในช่วงแรกผลที่ได้จากการทดลองปลูกผักบุงเพื่อส่งขาย พ่อค้ามารับซื้อผักบุงในอำเภอ ให้ราคาผักบุงค่อนข้างดี แต่เมื่อเวลาผ่านไป ต่อเผชิญปัญหาที่เกษตรกรส่วนมากต้องเจอ นั่นคือการกดราคาผลผลิตทางการเกษตรและกลไกตลาดสินค้าเกษตรที่บิดเบือน ต้นทุนการผลิตสูง แต่ราคารับซื้อผลผลิตต่ำ บทเรียนแรกของการเป็นเกษตรกรในระบบเกษตรเคมี ทำให้ต่อเริ่มสรุปบทเรียน เขาเห็นว่าการทำงานเกษตรเคมีเพื่อขายในตลาดทั่วไปเสี่ยงที่จะถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา เขาจึงค้นหารูปแบบการทำเกษตรกรรมใหม่ที่เขาสสามารถกำหนดราคาผลผลิตเองและขายผลผลิตเองได้

คุณเอก (นามสมมติ) จบการศึกษาสายอาชีพ เอกช่างกล หลังจบการศึกษาเขาทำงานสายธุรกิจบริการเป็นช่างซ่อมรถยนต์ให้กับบริษัทที่มีชื่อเสียง ต่อมาเขาได้ลาออกมาทำอู่ซ่อมรถยนต์ร่วมกับเพื่อน และได้ตัดสินใจอพยพจากกรุงเทพฯ กลับมาอยู่ที่ภูมิลำเนาของภรรยาที่ อ.นาเยีย จ.อุบลราชธานี เขาเล่าถึงเหตุผลในการตัดสินใจอพยพออกจากกรุงเทพฯ ว่า

“ผมจบเครื่องช่างกล ไม่ได้จบเกษตรโดยตรง ปี 2539 เข้าบริษัทสยามกลการ ทำงาน 5 ปี รู้สึกเต็มอึดก็เลยออกมาทำอู่กับเพื่อนอีก 10 ปี รู้ทุกอย่างเกี่ยวกับรถ แต่ปีนึง ผมจะกลับบ้านแฟนที่อุบล แค่ครั้งเดียว ทุกครั้งที่กลับบ้าน มีเวลาอยู่กับลูก 4-5 วัน เรามีความสุขแค่ปี 4-5 วัน เลยรู้สึกว่าไม่ใช่ชีวิตจริงๆ ก็เลยวางแผนใหม่ว่า อีก 3 ปีจะกลับบ้าน มาอยู่อุบลกับลูก บ้านแฟนเป็นเกษตรกร อยู่ อ.นาเยีย พ่อแม่แฟนเป็นเกษตรกรปลูกข้าว แต่การทำนาแบบพ่อแม่มันเหนื่อย ได้ข้าวเยอะ แต่เสียเยอะ ค่าใช้จ่ายสูง ที่บ้านทำนา 40-50 ไร่ แต่เราจะไม่ทำตามแบบนั้น ผมเลยค้นหาจาก YouTube ว่าจะทำอะไรดี”

(คุณเอก (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2566)

คุณเอกเริ่มต้นทำเกษตรโดยการปลูกเมล่อนในโรงเรือนที่เขาทำขึ้นเองที่จ.นนทบุรี ควบคู่ไปกับการทำอู่ซ่อมรถยนต์ไปด้วย เขาสร้างตัวตนขึ้นมาให้คนรู้จักผ่านการทำเพจในเฟซบุ๊กในนาม “ลุงเอก ปลูกเมล่อน” เมื่อประสบความสำเร็จจากการปลูกเมล่อนขาย เขาเริ่มมีความมั่นใจจะทำอาชีพเกษตรกร จึงได้ตัดสินใจอพยพครอบครัวกลับมาอยู่ที่จ.อุบลราชธานี เขาจ้างรถมายกโรงเรือนและนำมาประกอบใหม่ที่ อ.นาเยีย จ.อุบลราชธานี แต่เขาไม่ได้ปลูกเมล่อนในโรงเรือนเพราะไม่มีตลาด

คุณเอกเริ่มต้นทำเกษตรด้วยการปลูกแตงกวาเพื่อขายส่งในตลาดเจริญศรี ซึ่งเป็นตลาดค้าส่งผักที่ใหญ่ที่สุดของจ.อุบลราชธานี เอกประสบปัญหาถูกพ่อค้าคนกลางกดราคารับซื้อแตงกวา และราคารับซื้อแตงกวาแต่ละวันไม่แน่นอน เขาเล่าว่า

“ทุกคนในบ้านช่วยกันปลูกแตงกวาในเนื้อที่ 2 ไร่ เก็บผลผลิตวันละตันกว่า เหนื่อยมาก แต่ผลตอบแทนมันไม่ได้ เพราะมันขายผ่านคนกลาง ผมเลยหาวิธีใหม่ที่จะไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง และเราจะเป็นผู้ขายตรงให้ผู้บริโภคเลย ตอนปลูกแตงกวายังใช้ปุ๋ยเคมี แต่ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง หลังจากนั้น ผมมาหาข้อมูลพบว่าตลาดอินทรีย์เริ่มมีแนวโน้มที่ดีในวันหน้า ผมเลยตัดเคมี มุ่งหน้าทำเกษตรอินทรีย์อย่างเดียว”

(คุณเอก (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2566)

คุณผึ้ง (นามสมมติ) ทำงานเป็นพนักงานบริษัทอยู่ที่กรุงเทพฯ ก่อนจะแต่งงานกับชาวจ.อุบลราชธานี ต่อมาได้ตัดสินใจอพยพครอบครัวกลับมาอยู่ที่บ้านเกิดสามีที่อ.น้ำยืน จ.อุบลราชธานี และได้ผันตัวมาเป็นเกษตรกร ทั้งที่ไม่มีพื้นฐานการทำเกษตรกรรมมาก่อนเลย ผึ้งเรียนรู้การปลูกพืชไร่จากครอบครัวของสามี และศึกษาจากอินเทอร์เน็ตบ้าง ผึ้งเริ่มปลูกยางพารา แตงกวา พริก ข้าวโพด เธอเล่าว่า

“อ.น้ำยูนมีปัญหาน้ำไม่พอทำการเกษตร ที่ไร่แฟนยังแห้งแล้งมาก เราก็เลยมาคิดว่าทำยังไงดี ก็มาดูที่บ้านตาตติ อ.วารินชำราบ เขาปลูกเบญจมาศตัดดอกขาย ตอนแรกก็ดูก็คิดว่าไม่ทำแน่ เพราะมันต้องอยู่ดูแลตลอดเวลา แต่พอเรากลับไปไร่เราเองก็เจอปัญหา ก็เลยมาหาที่เช่าทางบ้านตาตติดู ก็ได้ที่ของญาติพี่น้องแฟน เขาให้เช่า ก็เลยมา ปีแรกยังไม่ได้ทำ ความรู้ด้านสารเคมีก็พอมี แต่ปลูกดอกเบญจมาศมีรายละเอียดเยอะ ไปถามใครเขาก็ไม่บอก ก็เลยไปเป็นลูกจ้างตามสวนตามแปลง เลยลองมาปลูกเอง มีคนเขาเห็นเราอยากทำจริงๆ เขาเลยให้พันธุ์มา และให้ยีสต์จุลินทรีย์มา เลยมาทดลองปลูก 5 แปลง ขนาดโรงเรือน 1 เมตร คูณ 20 เมตร ก็ปลูกได้ พอปลูกได้ เขาก็ให้ลองปลูก พอที่ตรงนั้นไม่พอ ก็เลยเช่าที่ๆ เราอยู่ปัจจุบันเพิ่มเพื่อปลูกดอกไม้ ก็เลยเช่ามา 6-7 ปี จนถึงปัจจุบัน”

(คุณผึ้ง (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2566)

คุณชาย (นามสมมติ) เป็นคนจ.พิจิตร แต่มาแต่งงานกับภรรยาเป็นคนจ.อุบลราชธานี แต่เดิมทำงานที่กรุงเทพฯ ด้านการวางระบบคอมพิวเตอร์ ภรรยาทำงานเป็นโปรแกรมเมอร์ ต่อมาตัดสินใจอพยพครอบครัวกลับมาอยู่บ้านภรรยาที่ต.บ้านธาตุ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี ในปี 2558 และเริ่มต้นทำการเกษตร ดังที่เขาเล่าว่า

“ผมเป็นเขยอุปถัมภ์ เดิมทำงานที่กรุงเทพฯ กับแฟน ตั้งแต่ปี 2545-2546 ทุกปีจะกลับมาเยี่ยมบ้านแม่แฟน แฟนผมเป็นลูกสาวคนเดียว พ่อตาไม่อยู่แล้ว ก็เป็นอย่างนี้ทุกปี ไปทำงานส่งเงินมา แล้วก็มาเที่ยว จนปี 2556-2557 แม่แฟนล้ม ไม่สบาย ติดเชื้อในกระแสเลือดเข้า ICU เขาก็เลยบินกลับมาดูแม่ พอแม่ดีขึ้น ก็กลับไปกรุงเทพฯ ไปคุยกันว่าเอาไง จะทำวิธีอย่างเดิม หรือจะหาช่องทางกลับมาที่อุบล”

(คุณชาย (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 8 กันยายน 2566)

จุดเปลี่ยนของชีวิตจากพนักงานระดับตำแหน่งบริหารในกรุงเทพฯ ลาออกจากงานประจำมาเป็นเกษตรกรมือใหม่ในปี 2558 เมื่อครอบครัวอพยพมายังจ.อุบลราชธานี เนื่องจากไม่เคยศึกษาด้านการเกษตร เขาจึงลองผิดลองถูกหลายอย่าง วุฒิเล่าประสบการณ์เริ่มต้นเป็นเกษตรกรมือใหม่ว่า เขาหาความรู้ด้านการเกษตรจากสื่อ และลงมือทำตามต้นแบบที่คิดว่าดี เน้นการลดความเสี่ยง ด้วยการลงทุนน้อย และใช้แรงงานตนเอง แทนการจ้างแรงงาน เพื่อให้มีต้นทุนน้อยที่สุดในกรณีที่ล้มเหลวก็จะได้ไม่ขาดทุนมาก ดังที่เขาเล่าว่า

“เรามีที่ดินมรดก 1 แปลงขนาด 6 ไร่ 1 งาน ความอยากทำก็เลยลองทำทุกอย่าง ผมก็ลองปลูกกล้วย ปลูกไม้ ทำนา เลี้ยงไก่ ปลูกมะนาว ทำฟาร์มเห็ด ส่วนมากผมทำตามเกษตรในอุดมคติ ทำตามที่เราเห็นตัวอย่างใน YouTube ดูจากสื่อต่างๆ พอลงมือทำเองถึงได้รู้ว่า ไม่ง่าย งานเกษตรมันเหนื่อย แต่ผมไม่เน้นลงทุนเยอะ ผมจะลงทุนน้อย เพราะผมมองว่าเกษตรกรควรใช้แรงแลกงาน ไม่ใช่ทุนเยอะ ถ้าทุนเยอะ สินค้าเกษตรราคาต่ำ เราจะได้อะไร ทำทุกอย่างจนสรุปว่ามันไม่คุ้มทุนและเวลาที่เราลงไป ก็เลยหยุดทบทวนหาแนวทางใหม่ในการทำเกษตร”

(คุณชาย (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 8 กันยายน 2566)

คุณชายได้ปรับเปลี่ยนจากการทำเกษตรแบบใช้แรงงานเข้มข้น มาสู่การทำเกษตรปลอดภัย และการตลาดนำการผลิต และนำผลผลิตที่ปลูกมาแปรรูป และสร้างแบรนด์ของตัวเองชื่อ “บ้านกะสวน”

2. ความเป็นผู้ประกอบการของชาวนารุ่นใหม่

ชาวนารุ่นใหม่ทุกคนที่เป็นกรณีศึกษาเริ่มต้นทำเกษตรเคมี และไม่ได้เป็นชาวนาผู้ประกอบการตั้งแต่นั้น แม้ว่าทุกคนจะมีความรู้เรื่องการเป็นผู้ประกอบการ และสั่งสมประสบการณ์ของการประกอบอาชีพในภาคธุรกิจมานานหลายปี ทว่าความคิดในการเป็นผู้ประกอบการของชาวนารุ่นใหม่ทั้ง 4 รายเกิดขึ้นหลังจากชาวนารุ่นใหม่ทั้ง 4 รายได้ทดลองทำเกษตรกรรมหลายรูปแบบ และสรุปบทเรียนความล้มเหลวจากการทำเกษตรเคมีเพื่อจำหน่ายในตลาด การขายผลผลิตผ่านพ่อค้าคนกลาง และการเรียนรู้ว่าการทำเกษตรเคมีเพื่อขายผลผลิตจำนวนมากไม่สอดคล้องกับข้อจำกัดของตนเอง ซึ่งเกษตรกรรุ่นใหม่แต่ละคนมีข้อจำกัดแตกต่างกัน เช่น คุณต่อมีที่ดินทำกินมากพอ แต่มีข้อจำกัดด้านเงินลงทุนและแรงงานในการทำเกษตร คุณเอกมีที่ดินมากพอ แต่มีข้อจำกัดด้านเงินทุนและตลาด คุณผึ้งมีข้อจำกัดด้านที่ดิน เงินลงทุน และแรงงาน คุณชายมีข้อจำกัดด้านที่ดิน เงินลงทุน แรงงานและตลาด นอกเหนือจากนั้น เกษตรกรรุ่นใหม่ทุกคนมีอุปสรรคของการเข้ามาเป็นเกษตรกรเนื่องจากพื้นฐานองค์ความรู้และทักษะด้านการเกษตรมีจำกัด และไม่มีเครือข่ายในพื้นที่ชุมชนที่จะคอยให้ความรู้และสนับสนุนยามต้องการความช่วยเหลือ

กล่าวได้ว่าการเป็นผู้ประกอบการของชาวนารุ่นใหม่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ (learning by doing) เริ่มต้นจากการแสวงหาความรู้จากสื่ออินเทอร์เน็ต แล้วทดลองทำการเกษตรหลายรูปแบบ จนนำไปสู่การสรุปบทเรียน ว่าการทำเกษตรกระแสหลักไม่เหมาะสมกับตนเอง และต้องการแสวงหาแนวทางการทำเกษตรแบบอื่นๆ เพื่อขายในตลาดเฉพาะกลุ่ม ชาวนารุ่นใหม่ทุกคนเป็นเกษตรกรรายย่อย มีที่ดินเพื่อทำการเกษตรกรรมน้อย และส่วนมากทำเกษตรบนที่ดินของครอบครัวและไม่ใช้ที่ดินที่ตนเองเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ ชาวนารุ่นใหม่จึงไม่ต้องการผลิตสินค้าเกษตรปริมาณมาก แต่ขายราคาถูก ชาวนารุ่นใหม่หัน

มาสนใจผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยและเกษตรอินทรีย์ที่มีราคาสูง (high value products) และเน้นการสร้างแบรนด์และมาตรฐานสินค้า เพื่อให้สามารถขายผลผลิตในตลาดผู้บริโภคเฉพาะกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มที่สนใจสุขภาพ อาหารปลอดภัย และความเป็นธรรมชาติ

Kahan (2012) อธิบายว่าความเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurship) ในภาคเกษตรกรรม หมายถึงชาวนาหรือเกษตรกรที่ทำการผลิตเพื่อขาย ส่วนชาวนาผู้ประกอบการ (farmer-entrepreneur) หมายถึงชาวนาหรือเกษตรกรที่พร้อมจะแบกรับความเสี่ยงที่คิดคำนวณไว้แล้ว เพื่อรับผลกำไรหรือขาดทุนที่อาจเกิดขึ้นจากการเสี่ยงลงทุน ชาวนาผู้ประกอบการมีความปรารถนาที่จะเห็นธุรกิจของตนเติบโต และมองหาโอกาสใหม่ๆ อยู่เสมอ นอกเหนือจากนั้น ชาวนาผู้ประกอบการยังสนใจนวัตกรรม และต้องการใช้นวัตกรรมเพื่อให้การทำธุรกิจของตนดีขึ้น เพิ่มประสิทธิภาพมากขึ้น และสร้างผลกำไรมากขึ้น ชาวนาผู้ประกอบการเป็นคนที่มีความสามารถสูงในการปรับตัว เช่น การยอมรับและกล้าที่จะปลูกพืชพันธุ์ใหม่ การเลี้ยงสัตว์พันธุ์ใหม่ การใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อเพิ่มผลผลิต สร้างผลผลิตที่หลากหลาย ลดความเสี่ยง และเพิ่มผลกำไร Kahan (2012) จำแนกชาวนาผู้ประกอบการเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) ชาวนาผู้ประกอบการที่ผลิตเพื่อขายในตลาดทั้งหมด (2) ชาวนาผู้ประกอบการที่ผลิตเพื่อขายในตลาดเป็นหลักและมีผลผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนส่วนน้อย และ (3) ชาวนาผู้ประกอบการที่ผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักและมีผลผลิตเพื่อขายเป็นส่วนน้อย (4) ชาวนาที่ผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นพื้นฐาน

2.1 ประเภทของชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในภาคอีสาน

จากข้อเสนอของ Kahan (2012) ในข้างต้น ผู้วิจัยได้จำแนกประเภทชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในภาคอีสาน เป็น 3 กลุ่ม ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงประเภทของชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในชนบท จ.อุบลราชธานี

กรณีศึกษาที่	ชาวนาผู้ประกอบการที่ผลิตเพื่อขายในตลาดเป็นหลักและบริโภคในครัวเรือนส่วนน้อย	ชาวนาผู้ประกอบการที่ผลผลิตบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก และขายเป็นส่วนน้อย	ชาวนาผู้ประกอบการที่ผลิตเพื่อขายในตลาดทั้งหมด
1.คุณต่อ (นามสมมติ)	√		
2.คุณเอก (นามสมมติ)	√		
3.คุณผึ้ง (นามสมมติ)			√
4.คุณชาย (นามสมมติ)		√	

ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยเนตรดาว เถาถวิล, 2566-2567.

ผู้วิจัยจำแนกชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในภาคอีสานเป็น 3 กลุ่ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- (1) ชาวนาผู้ประกอบการที่ผลิตสินค้าเกษตรเพื่อขายในตลาดเป็นหลัก และมีผลผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนส่วนน้อย มีจำนวนรวม 2 ราย
- (2) ชาวนาผู้ประกอบการที่ผลิตเพื่อขายในตลาดทั้งหมด มีจำนวน 1 ราย และ
- (3) ชาวนาผู้ประกอบการที่ผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก และมีผลผลิตขายในตลาดส่วนน้อย มีจำนวน 1 ราย

2.1.1 ชาวนาผู้ประกอบการที่ผลิตเพื่อขายในตลาดเป็นหลัก และมีผลผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นส่วนน้อย

กรณีศึกษาที่ 1 คุณต่อ กับ “สวนส้มมะปี้”

“สวนส้มมะปี้” ชื่อนี้มาจากภาษาอีสาน หมายถึงสวนที่ปลูกหลายสิ่งหลายอย่างผสมผสานกันอย่างละเอียดอย่างละน้อย สำหรับแนวทางการทำเกษตรกรรมของคุณต่อ ปรับเปลี่ยนจากเกษตรเคมี เป็น “เกษตรปลอดภัย” เพื่อให้สอดคล้องกับทิศทางของตลาดผู้บริโภค ที่หันมาให้ความสำคัญกับคุณภาพและความปลอดภัยของสินค้า

ปัจจุบันสวนส้มมะปี้ผลิตสินค้าหลากหลายในฟาร์มเพื่อจำหน่าย ได้แก่ มันม่วงสายพันธุ์ญี่ปุ่น ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าวพันธุ์สีชมพู หอม กระเทียม ผักสลัดสายพันธุ์เกาหลี ต้นหอม นอกจากนี้ ยังมีเมล็ดพันธุ์จำหน่าย เช่น เมล็ดพันธุ์พืชผักพื้นบ้าน เมล็ดพันธุ์ดอกไม้ เมล็ดพันธุ์ข้าวสีชมพู เมล็ดพันธุ์สลัดผักสายพันธุ์เกาหลี ถั่วพันธุ์มันม่วงสายพันธุ์ญี่ปุ่น เป็นต้น นอกจากนั้น “สวนส้มมะปี้” ยังมีผลผลิตของเพื่อนเกษตรกรในกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ที่น่าฝากมาจำหน่ายด้วย

กรณีศึกษาที่ 2 คุณเอก กับ “พอดิฟาร์ม”

คุณเอกปรับเปลี่ยนแนวทางจากเกษตรเคมี เป็น “เกษตรอินทรีย์” เพื่อให้สอดคล้องกับทิศทางของตลาดผู้บริโภคที่หันมาให้ความสำคัญกับคุณภาพและความปลอดภัยของสินค้า และเพื่อให้สามารถจำหน่ายผลผลิตในร้านค้าของเกษตรกร หรือ “ตลาดจริงใจ” ซึ่งเป็นตลาดภายในห้างสรรพสินค้าชื่อดังใน จ.อุบลราชธานี

คุณเอกได้รับการติดต่อจากห้างสรรพสินค้าฯ ให้เป็นผู้จัดจำหน่ายสินค้าเกษตรภายใต้ชื่อ “ตลาดจริงใจ” ปัจจุบันขายผลผลิตสินค้าเกษตรและอาหารสด ได้แก่ ฟักทองบัตเตอร์นัท มันหวานญี่ปุ่น ผักตามฤดูกาล เช่น กะหล่ำปลี บล๊อคโคลี่ กะหล่ำดอก ผักบุ้ง ตำลึง ผักสลัด ชিং ข่า ตะไคร้ มะนาว กระเจี๊ยบ มะเขือเทศ ถั่วฝักยาว มะม่วง ฯลฯ นอกจากนี้ ยังจำหน่ายสินค้าอาหารแปรรูป เช่น น้ำพริกหวาน ซา ข้าวปลอดสารพิษ ขนมขบเคี้ยว ของว่าง เป็นต้น คุณเอกเล่าถึงที่มาของการเข้ามาในตลาดจริงใจว่า

“ทางห้าง TOP Supermarket เขาเปิด “ตลาดจริงใจ” ที่จ.อุบลฯ เป็นแห่งที่สองในประเทศไทย (แห่งแรกที่จ.เชียงใหม่-ผู้วิจัย) เขาก็ส่งคนไปตระเวนหาทั่วเลย เขาไปเจอผมในเพจที่ผมเปิดไว้ ผมปลูก

ฟักทองบัตเตอร์นัท ทำให้ผมได้เข้ามาในตลาดจริงใจ ตอนนั้นผมไม่ได้มีความมั่นใจว่าผมจะทำได้ไหม ตอนแรก
ที่เข้ามาตลาดจริงใจ ผมรวมกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ (young smart farmers-YSF) ที่ผมเป็นสมาชิกอยู่ ให้แต่ละ
คนเอาผลผลิตของแต่ละคนมาขาย แต่พอมาเย็นขายของ แต่ละคนค่าใช้จ่ายสูง แต่รายได้น้อย ไม่คุ้มค่าน้ำมัน
รถยนต์และเวลามาเย็นขาย น้อย ๆ เขาก็เลยเริ่มถอยออกไปทีละคน ผมมีบู้ทขายฟักทองบัตเตอร์นัทของผม
โดยเฉพาะ สุดท้ายพวกน้องเขาไม่เอาบู้ทในตลาดจริงใจแล้ว ช่วงน้ำท่วมจ.อุบลราชธานี ยอดขายได้น้อยมาก
ผมเลยต้องยื่นระยะเอา เลยเป็นที่มาให้ผมต้องไปรวมเครือข่ายชาวบ้านมาปลูกผักส่งขายตลาดจริงใจ เป็นการ
แก้ปัญหาของผม”

“ผลผลิตเกษตรกรที่นำมาขายในตลาดจริงใจ พวกผักใบผมปลูกเอง ผมจะเน้นของที่ปลูกในโรงเรือนได้
กับพวกผักสลัด ผักที่มีราคาสูง ผมจะปลูกเอง ส่วนผักพื้นบ้านทั่วไป ก็ให้คนที่ปลูกให้เราปลูกส่ง ตอนนี้มีกลุ่ม
เกษตรกรปลูกผักป้อนให้ผมประมาณ 3 กลุ่มครับ กลุ่มแรกพวกผักตามฤดูกาล อีกกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักใบ
และอีกกลุ่มเกษตรกรปลูกผักพื้นบ้าน ขายผักกำไรน้อย ผมรับผักจากชาวบ้านมา ผมไม่ได้ไปซื้อเขาถูกๆ มา
ขายแพง แต่ผมถือว่ามันเป็นทางหนึ่งที่ต้องเดิน ผมทำมา 4-5 ปีมาแล้ว ผมและแฟนตื่นตี 3 มานั่งทำผัก 9.00
น. ออกจากบ้าน ไม่งั้นขึ้นผักบนชั้นไม้ทัน กลับบ้านออกจากห้างเวลา 19.00 น. เราอยู่ไกล ถ้ากลับดึก กว่าที่จะ
ถึงบ้านมันดึก เราต้องตื่นเข้าอีก ทางห้างๆ เขาเลยอะลุ่มอล่วย ผักเราก็วางอยู่แล้ว ถึงเราจะไม่อยู่เขาก็ขายได้
เพราะมีคิวอาร์โค้ดทุกชิ้น”

(คุณเอก (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2566)

2.1.2 ขาวนาผู้ประกอบการที่ผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก และมีผลผลิตเพื่อขายเป็นส่วน น้อย กรณีศึกษาคุณชายกับ “บ้านกะสวน”

คุณชายสรุปบทเรียนจากการทำเกษตรกรรมหลายรูปแบบ จนค้นพบว่าการทำเกษตรแบบใช้แรงงาน
เข้มข้นไม่เหมาะกับตนเอง จึงเริ่มปรับระบบการผลิตเป็นเกษตรอินทรีย์ ในช่วงระยะเปลี่ยนผ่านจากเกษตรเคมี
เป็นเกษตรอินทรีย์ ปี 2559 คุณชายพบกับจุดเปลี่ยนเมื่อนำผลผลิตมันเบอรี่ที่ปลูกไว้มาแปรรูปเป็นน้ำ
มันเบอรี่ ทำแยม และทำไวน์ ใส่ขวดแก้วติดฉลากสวยงามเอาไปขายในงานออกบู้ทที่จ.อุบลราชธานี และที่
กรุงเทพฯ และได้รับการตอบรับอย่างดี เขาได้ค้นพบว่าการแปรรูปผลผลิตการเกษตรเป็นทางเลือกที่ตนเองชอบ
เพราะที่ดินมีขนาดเล็กไม่สามารถทำเกษตรเพื่อขายได้มากนัก แรงงานทำเกษตรมีเพียงตนเอง การแปรรูปช่วย
เพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรในฟาร์ม และยืดระยะเวลาการเก็บรักษาผลผลิต

ทว่าปลายปี 2559 เกิดวิกฤตการณ์แพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 ทำให้ตลาดท้องถิ่นและตลาดนัดปิด
การดำเนินการ เกษตรกรได้รับผลกระทบอย่างหนัก เพราะไม่สามารถขายผลผลิตได้ทั้งในตลาดท้องถิ่นและ
งานออกบู้ทต่างๆ นับเป็นแรงกดดันที่หนักหน่วง ทำให้เขาต้องคิดหาทางออกเพื่อขายผลผลิต และกลายเป็น
จุดเปลี่ยนในชีวิตอีกครั้ง เขาเล่าว่า

“ผมเจอจุดเปลี่ยนครั้งที่สามอีกครั้ง ตอนไปออกบูทที่งานสัปดาห์หนังสือที่ห้างสรรพสินค้าชื่อดังในจ.อุบลฯ ผมไปขายเหมือนเดิม แต่จุดที่ประจำอยู่คือบูทประชารัฐจะอยู่ชั้น 3 โซนคอมพิวเตอร์ อยู่ในหลืบ คนไม่ค่อยเดินไปหา งานมี 9 วันๆ แรกผมก็ไปประจำบูทเลย แต่ขายแทบไม่ได้ วันที่ 2 ผมเลยทิ้งบูท แล้วไปดูว่าเขาขายอะไรกันตรงไหน จนไปเจอกลุ่มเกษตรกรขายของตรงทางขึ้นบันไดเลื่อนชั้น 4 เขาจัดนิทรรศการใหญ่เลย ประมาณ 30 กว่าคน ก็ไปยืนดูเขาประมาณ 15 นาที สนุกสนานมีการตอบคำถาม เขียร์แซก เรียกแซก สนุกดี ผมเลยเข้าไปคุยกับเขาว่า มาขายของเหมือนกันนะ แต่ไปขายอยู่ตรงโน้น มันขายไม่ได้ ขอมาขายด้วยได้ไหม เขาก็ใจดี บอกว่ายินดี มาขายด้วยกันเลย เลยได้ย้ายของมาขายด้วยกัน และทำความรู้จักว่ากลุ่มนี้คือ young smart farmers ที่ “ต่อ” (กรณีศึกษาที่ 1 ในงานวิจัยนี้-ผู้วิจัย) เขาอยู่นะ และมีเครือข่าย YSF จากจังหวัดยโสธร อำนาจเจริญ อุบลราชธานี และศรีสะเกษมารวมกัน ในนั้นจะมีพี่ที่มาจากยโสธรคนหนึ่งเขาปลูกต้นหญ้าหวาน เขาเห็นผมทำน้ำหม่อน เขาเลยบอกว่าหญ้าหวาน มันเป็นสารให้ความหวานแทนน้ำตาล สายสุขภาพเอาไปใช้แทนน้ำตาลได้ ก็เลยเกิดเป็นไอเดียว่า น่าจะเป็นผลิตภัณฑ์อีกตัวหนึ่ง”

“หลังงานนี้ เขาก็บอกให้ผมไปสมัครเป็น young smart farmers ผมก็ได้เครือข่ายเพิ่ม ผมเลยตามไปดูต้นหญ้าหวานเขาปลูกยังไง แล้วได้นั่งคุยกับเขา เขามองว่าผมอยู่ใกล้เมือง ใกล้มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี น่าจะพัฒนาผลิตภัณฑ์ได้เยอะ เขาบอกว่าเขาปลูกอย่างเดียวไม่มีเวลาทำอย่างอื่นแล้ว ก็เลยไปซื้อต้นพันธุ์หญ้าหวานกลับมาบ้าน แล้วก็มาทดลองปลูกสัก 1-2 เดือน ตอนนั้นเริ่มเอาไปทำชาหญ้าหวานขาย แล้วก็คิดว่ามันจะไปทำอะไรได้ เขาบอกว่าน่าจะ去做ผงแทนน้ำตาลได้ แต่ผมทำไม่เป็น ผมก็เลยถือชาหญ้าหวานเดินเข้ามหาวิทยาลัยอุบลฯ เจอเจ้าหน้าที่ผมก็บอกว่า ผมมีหญ้าหวานอยากพัฒนาผลิตภัณฑ์จะต้องไปที่ไหน เขาก็แนะนำให้ไปอุทยานวิทยาศาสตร์ ก็เลยได้ไปกรอกใบสมัครไว้ รอเรียกสัมภาษณ์”

“หลังจากนั้นก็มามีอาจารย์มาสัมภาษณ์ว่าอยากทำอะไร ผมบอกอยากทำน้ำตาลผง เขาบอกว่าน่าจะไปได้ เขาเลยให้ผมผ่านสัมภาษณ์ แล้วไปเข้าหลักสูตรบ่มเพาะผู้ประกอบการนาน 6 เดือน มีอาจารย์ที่ปรึกษาอีกคน ที่เป็นเกษตร food science บอกว่ามันต้องใช้เครื่องจักรลงทุนไม่ต่ำกว่า 5 ล้าน ผมก็เลยว่าผมคงสู้ไม่ไหว ก็เลยคิดว่าสามารถเอาไปทำอย่างอื่นได้ไหม สุดท้ายก็มาจบที่ทำน้ำหญ้าหวาน เอาหญ้าหวานไปต้มเคี้ยว 6-8 ชม. ให้เป็นหัวเชื้อ แล้วก็เอาไปทำให้จางลง แต่มันจะหวานกว่าน้ำตาล 3 เท่า เลยได้สินค้าแปรรูปเพิ่มอีกตัวจากหญ้าหวาน”

“จนก่อนโควิดระบาด ผมก็ไปเจอข้อจำกัดของสินค้าแปรรูปอีกอย่างคือมาตรฐานเกณฑ์การผลิตราย. จากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา เพราะผมไปทำตลาดไปขายของ ผมจะมีสินค้าพวกนี้ บรรจุภัณฑ์สวยแล้ว เคยไปคุยกับห้าง ทางซ้อก็ถามว่า มันได้ ออ.หรือยังละ ผมเพิ่งเข้าใจเลยว่าข้อจำกัดของสินค้าแปรรูปคือมาตรฐานสินค้าเกษตร เวลาไปออกบูท จะมีคิคุมหมอที่เขาเป็นคณะกรรมการของโครงการกินสบายใจ ที่อยู่สาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานีบอกว่าเกษตรกรได้พัฒนาให้สินค้าดีขึ้น แต่การจะทำให้สินค้าโตกว่านั้น คือมาตรฐานสินค้าต้องได้ เพราะถ้าอยากขายขึ้นห้างหรือขายส่ง ต้องมีมาตรฐาน ออ. เพราะเป็นข้อกำหนดในการขายสินค้าพวกนี้ ห้างร้านเขาก็จะดูตรงนี้ เพราะถ้าไม่มีเครื่องหมายออ.เขาเอาไปขายก็มีความผิด แต่ถ้าไปฝากขายตามจุดต่างๆ สินค้าไม่ได้เครื่องหมายรับรองออ.ก็มีความผิด เขาก็บอกทำไมไม่ขอ

อย. ผมก็มาคุยกับแฟนว่า สุดท้ายเราควรจะมาทำตรงนี้ใหม่ ตัดสินใจกันว่าลองทำให้ได้เครื่องหมายมาตรฐาน อย.”

“ผมตัดสินใจทุบโรงรถทิ้ง ลงทุนสร้างโรงแปรรูปหมตไปแสนกว่าบาท ผมอยากจะทำน้ำหมักหวานให้ได้ อย. เพราะตลาดมันไปได้ และเป็นสินค้าที่ไม่มีคู่แข่งมาก แต่พอทำห้องเสร็จ คุณหมอก็ก้อเอาสินค้าไปตรวจค่ากรดต่าง แล้วกลับมาบอกว่าผลิตภัณฑ์นี้อยู่ในกลุ่มที่ต้องควบคุมพิเศษ ไม่ใช่อาหารธรรมดา เพราะกรดต่างสูง ต้องมีเจ้าหน้าที่โภชนาการอาหารมาควบคุม ผมก็เลยคิดว่าทำไมมันยุ่งยากอย่างนี้ ถ้าจะทำต่อ ผมต้องลงทุนเพิ่มอีกหรือ ก็เลยมาคุยกับแฟนว่าจะเอาอย่างไรดี ถ้าเราลงทุนเยอะ เราต้องผลิตเยอะ ขายเยอะ สุดท้ายเราต้องไปขายของตามงานทุกที่ ซึ่งมันไม่ใช่คอนเซ็ปต์ของเรา”

“ผ่านมาเกือบปี จนไปเจอคุณหมอกที่ทำงานสาธารณสุขจังหวัด ถามผมทำไมไม่ไปต่อ ผมเลยคุยว่าสิ่งที่ผมอยากทำคือไม่ใช่ทำธุรกิจ แต่ผมทำเกษตรและอยากให้ผลผลิตได้มาตรฐานคุณหมอเลยถามว่ายังอยากจะทำไหม มีโครงการจะสนับสนุนอยู่ตอนนั้นชื่อ “โครงการชาไทย สู่อสากล” ถ้าไปเข้าคอร์สตรงนั้น ก็จะได้รับการอบรมและช่วยเหลือจนได้มาตรฐาน อย. พอผมไปเข้าโครงการชาไทย สู่อสากล คุณหมอก็ก้อมาลงพื้นที่ ก็บอกว่าที่ผมกันห้องทำห้องไว้ มีบางจุดที่ต้องแก้ไข บางจุดเท่านั้น สุดท้ายก็ปรับนิดนึง คือแยกโซนล้างออกมาจากห้องมาต่อเติมส่วนข้างนอก แล้วก็สามารถผ่านอย. ได้ภายใน 6 เดือน แล้วก็มาคุยโปรดักส์ว่าเราผลิตชา น้ำหมอน น้ำสลัด พोटัวนึ่งได้ ทุกตัวก็จะได้หมดเพราะมาตรฐาน GMP ของโรงเรือนมันได้ แต่ตัวน้ำหมักหวานไม่ได้ อย. ไปติดข้อประกาศอย. กลางอีก ถ้าเราอนุโลมว่าเราผลิตและขายเองก็ไม่เป็นไร ตัวไหนที่ได้ อย. เราก็ทำตลาดตัวนั้นไป ตัวที่ไม่ได้ อย. เราก็ทำขายโดยอนุโลม”

(คุณชาย (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2566)

2.1.3 ชวนาผู้ประกอบการที่ผลิตเพื่อขายในตลาดทั้งหมด

กรณีศึกษา คุณผึ้ง

ภายหลังจากคุณผึ้งสมัครเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกไม้ดอกไม้ประดับบ้านตาตืด อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี เธอได้รับความรู้เกี่ยวกับการเกษตรและการเป็นผู้ประกอบการ จากการเข้ารับการอบรมในเรื่องทักษะของผู้ประกอบการ และความรู้ในการปลูกไม้ดอกไม้ประดับอื่นๆ จากเกษตรกรในกลุ่ม รวมถึงการเรียนรู้จากนักวิชาการและนักวิจัยที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการปลูกไม้ดอกเชิงพาณิชย์จากหน่วยงานหลายแห่ง คุณผึ้งยังได้สมัครเป็น young smart farmer ประจำ อ.วารินชำราบ และต่อมาได้รับการคัดเลือกให้เป็นประธาน young smart farmer ประจำ อ.อุบลราชธานีด้วย

การได้เรียนรู้เรื่องการเกษตรกรรม ควบคู่กับการเป็นผู้ประกอบการ ทำให้คุณผึ้งมีแนวคิดในการทำธุรกิจฟาร์มของตนเอง คือเน้นการปลูกพืชหลากหลายชนิดบนที่ดินหลายแปลง ซึ่งเป็นการกระจายความเสี่ยง และยังช่วยให้มีรายได้หลายทาง ตลอดปีจากผลผลิตในแต่ละฤดูกาล ดังที่เธอเล่าว่า

“การทำเกษตรจะไม่ทำเชิงเดี่ยว จะปลูกทั้งยางพารา มันสำปะหลัง ข้าวโพด ปลูกไม้ดอก ไม่เน้นปลูกดอกไม้อย่างเดียว ครอบครัวจะทำเกษตร 3 อำเภอคือที่ อ. น้ำขุ่น อ.สิรินธร อ.วารินชำราบ ที่อ.สิรินธร เป็นที่เช่าจากคนแถวบ้าน เขาให้ไปทำดูแลที่ดินให้เขา ก็แบ่งๆ ผลผลิตให้เขา ช่วยทำกับแฟน ส่วนที่อ.สิรินธร มี 3 ไร่ ปีที่แล้วเช่าที่ดินเพิ่ม รวมเป็น 40 ไร่ พอดีน้ำมันท่วม ที่อ.น้ำขุ่น ปลูกยางพารา 12 ไร่ มันสำปะหลัง 8 ไร่ รวมกับที่อ.วารินชำราบ ที่ดิน 7 ไร่ ปลูกดอกไม้แค่ 4 ไร่ ไม่ได้ทำมาก เพราะตัวเองต้องทำงานกับคนนอกหมู่บ้าน ไม่มีเวลาดูแลไม้ดอก”

รายได้จากการทำเกษตรกรรมที่ครอบครัวทำบนที่ดิน 3 แปลง ในพื้นที่ 3 อำเภอ มีมากเพียงพอในการดำรงชีวิตของครอบครัว แม้ว่าการทำเกษตรกรรมจะมีความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ เช่น ปัญหาน้ำแล้ง น้ำท่วม แต่ฝั่งและครอบครัวก็สามารถจัดการความเสี่ยงได้ เพราะมีการวางแผนการผลิตล่วงหน้า ดังที่ฝั่งเล่าว่า

“ทำการเกษตรก็จะมีปัญหาน้ำท่วมบ้าง แต่เราก็ต้องมีแผนสำรอง ปลูกอย่างเดียวไม่ได้ ถ้าเกิดปัญหาจะทำอย่างไร ส่วนมากมีปัญหาภัยธรรมชาติ ราคาผลผลิตเกษตรผันผวนบ้าง ราคามันสำปะหลังปีนี้ (2566) ก็ราคาดี ช่วงปลูกแรกๆ ปี 2564 ปุ๋ยเคมีก็ขึ้นราคา ยาฆ่าแมลงก็ขึ้นราคา แต่มันสำปะหลังราคาต่ำ แต่ปี 2565-2566 ราคามันสำปะหลังสูง กิโลละ 3-4 บาท ก็ดีเลยละ ได้เงินเก็บ เราต้องมีแผนสำรอง เราต้องคิดเสมอว่าถ้ามันไม่ได้ มันไม่ดี เราจะทำอะไรต่อ อะไรที่มีราคา และการดูแลไม่ยุ่งยาก พวกข้าวโพด ผักที่เก็บได้ไวๆ ดอกไม้ที่ปลูกไม่ยาก เช่น ดอกดาวเรือง คัตเตอร์ มาร์กาเร็ต แต่ดอกเบญจมาศดูแลไม่ไหว ในหัวมีเรื่องอยากทำเยอะ แต่ติดเรื่องทุนบ้าง เรื่องเวลาบ้าง ช่วงที่ผ่านมาก็ติดปัญหาพ่อแม่ไม่สบาย ก็ต้องไปทำหน้าที่ลูกที่อยุธยา แผนสำรองอย่างอื่นไม่ได้ทำ ก็ให้แฟนไปกรีดยางพาราที่อ.น้ำขุ่นก่อน นอกจากการปลูกเบญจมาศตัดดอก กลุ่มเกษตรกรฯ ทำต้นพันธุ์เบญจมาศจำหน่ายด้วย”

(คุณฝั่ง (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2566)

3. กลยุทธ์ของชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่

ชาวนารายย่อยทั้ง 4 ราย ใช้กลยุทธ์ในการดำรงชีพ (livelihood strategy) (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554) โดยผสมผสานการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจในภาคเกษตรกับกิจกรรมนอกภาคเกษตรเพื่อหารายได้ ซึ่งช่วยกระจายความเสี่ยง จากความไม่แน่นอนของรายได้ภาคเกษตรซึ่งมักเกิดขึ้นอยู่เสมอ และเป็นการเพิ่มโอกาสใหม่ๆ และเพิ่มผลกำไรให้แก่ธุรกิจฟาร์มมากขึ้น กลยุทธ์การดำรงชีพที่เน้นความหลากหลาย (Livelihood diversification) แสดงให้เห็นว่าชาวนารุ่นใหม่ในจ.อุบลราชธานี มีทักษะการจัดการของเกษตรกร และมีจิตวิญญาณของการเป็นผู้ประกอบการ ดังที่ Kahan (2012) กล่าวไว้ กลยุทธ์ของชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในจ.อุบลราชธานี แสดงในตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 กลยุทธ์ของชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ ใน จ.อุบลราชธานี

กรณีศึกษาที่	รายได้จากภาคเกษตร	รายได้จากรูทกิจบริการ	รายได้จากการเป็นผู้รวบรวมสินค้าและตัวกลางจัดจำหน่ายสินค้า
1.คุณต่อ (นามสมมติ)	√	√	√
2.คุณเอก (นามสมมติ)	√	√	√
3.คุณผึ้ง (นามสมมติ)	√	√	√
4.คุณชาย (นามสมมติ)	√	√	

ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยเนตรดาว เกาถวิล, 2566-2567.

กรณีศึกษาที่ 1 คุณต่อ กับ “สวนส้มมะปี้” และกาแฟ พืชชาเตาดิน

นอกจากฟาร์มเกษตรที่สร้างรายได้ให้แก่สวนส้มมะปี้ คุณต่อเริ่มทำธุรกิจบริการ ได้แก่ กาแฟในสวนส้มมะปี้ ที่เปิดให้บริการในรูปของกาแฟบ้านดินที่เขาสร้างขึ้นเอง นับเป็นสิ่งที่สะท้อนตัวตนการเป็นชาวนาผู้ประกอบการ นอกจากจำหน่ายเครื่องดื่ม จำพวกกาแฟ ชาและน้ำผลไม้ กาแฟยังจำหน่ายสินค้าหลากหลายชนิด เช่น ผลผลิตการเกษตรในสวน และสินค้าแปรรูป จำพวกขนมไทยและขนมเบเกอรี่ อาหาร ดังที่คุณต่อเล่าว่า

“ผมมีเงินทุนแค่แสนเดียว ผมเอามาทำทุกอย่างเลย พยายาม save cost ให้มากที่สุด ต้องซื้อของเพื่อมาเปิดร้านทุกอย่างเลย ซื้อเครื่องชงกาแฟด้วย มันจะหมดเยอะกับตัวอาคาร ที่เหลือทำเองทุกอย่าง ซื้อเหล็กจะหมดเงินเยอะ ต้นไม้ปลูกไว้อยู่แล้ว ตอนนั้นมี 4 คน ที่มาเริ่มทำร้านด้วยกัน ตอนนั้นมีแพลนว่า ถ้าทำตรงนี้ได้ จะขยายสาขากลับไปสวนแต่ละคน เป็นสาขา 1-2-3-4 ให้ได้ มันก็เริ่มเป็นไปได้”

“ถ้าเปรียบเทียบขายรถก็ต้องมีโชว์รูม ผมทำกาแฟเพื่อเป็นหน้าร้านให้กับสินค้าเกษตร ผมมองว่าการแปรรูปขนม คือสิ่งที่ลูกค้าต้องการ จากแต่ก่อนนี้ลูกค้าเข้ามาซื้อผัก ต้องการที่นั่ง แต่เราไม่มี เราได้โจทย์จากลูกค้ามา เราเลยมาทำ ช่วงก่อนโควิด กาแฟประสบความสำเร็จมาก แต่ทำในรูปแบบบ้านสวน ที่ทุกคนมาเที่ยวสวน ซื้อพืชผักที่เราปลูก และมีอาหารอย่างอื่นให้ที่ไม่จำเจ หรือไม่ต้องมากิน แค่ซื้อผักก็ได้ แล้วเราตั้งเป้าว่าจะเป็นแหล่งรับสินค้าเกษตรมาแปรรูป ตอนนี้ก็จับเครือข่ายในชุมชนก่อน แล้วกลุ่ม YSF ที่ผมเป็นประธานอยู่ปีหนึ่งก็คอยป้อนผลผลิตให้เรา ระยะเวลาๆ เราเริ่มมีตัวตนในสังคม ทุกคนก็อยากมาหาเรา กลายเป็นผมไม่ต้องออกไปขายข้างนอกแล้ว อยู่กับที่ก็ได้ขาย”

(คุณต่อ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2566)

นอกจากคาเฟ่ในสวน คุณต่อทำร้านพิชชาเตาดินในสวนสัมมะปี่ ในปี 2564 นับเป็นรายแรกในจ.อุบลราชธานี และเป็นผู้ประกอบการจำนวนไม่มากนักในประเทศไทยในเวลานั้น คุณต่อเล่าว่า

“พิชชามันมาคู่กับบ้านดินอยู่แล้วนะ มันเป็นเทรนด์ที่ผมดูจากต่างประเทศ ของไทยเราก็มีพิชชากับบ้านดิน ต่างประเทศอาหารหลักคือพิชชา ที่แรกผมจะทำอบไถ่นะ อบขนม จนผมคิดว่าเราก็เรียนเบเกอรี่มาทำไมไม่ทำพิชชา เลยลองทำดู ทำแล้วติดเลย ก่อนหน้านั้น ทุกคนได้ชิมฝีมือผมจากขนม เขารู้จักผมแล้ว”

คาเฟ่ในสวนสัมมะปี่และพิชชาเตาดินประสบความสำเร็จด้านรายได้ ตั้งแต่เริ่มเปิดตัว เห็นได้จากธุรกิจฟาร์มสามารถสร้างรายได้จนคืนทุนตั้งแต่เดือนแรก และทำรายได้ค่อนข้างดีอย่างต่อเนื่อง การเติบโตของธุรกิจพิชชาเตาดิน กลายเป็นธุรกิจเฟรนไชส์พิชชาเตาดินในเวลาต่อมา ดังที่ต่อเล่าว่า

“ทุกคนที่มาช่วยกันทำร้านกับผมในตอนแรก ทุกวันนี้ก็ขยายสาขาพิชชาไปทุกคนแล้ว ขยายเป็น 6-7-8 สาขาแล้ว ถ้าใครติดต่อมาก่อน ผมให้เปิดอำเภอละร้าน ตอนหลังกลายเป็นธุรกิจเฟรนไชส์พิชชาเตาดิน เราจะทำเตาให้ เอมามาฝึกอบพิชชาที่ร้าน ระหว่างรอเตาดินที่เราปั้นใหม่แห้ง ทุกคนจะได้มาฝึกแต่งหน้าพิชชา สอนวิธีการอบพิชชา ค่าเฟรนไชส์ 25,000 บาท แต่แบ่งทำพิชชากับซอส เราจะทำส่งให้ หลังจากนั้น เขาต้องซื้อจากเรา เราจะได้สอนให้ เราเป็นที่ปรึกษาธุรกิจให้ด้วย ถ้าเราปล่อยไปหมด จะไม่มีอะไรซัพพอร์ตเรา ตอนนี้ปี 2566 มี 9 สาขาแล้วครับที่กำลังจะสร้างขึ้นมา นอกจากในจ.อุบลราชธานี 5 สาขา ก็มีที่จ.ยโสธร 2 สาขา กับจ.ศรีสะเกษ 2 สาขา ติดต่อมาจากจังหวัดอื่นก็มีอีกเยอะ แต่ผมไปไม่ไหว จึงจำกัดไว้เท่านี้ก่อน แล้วก็หันมาทำเตาดินอบพิชชขายตามออเดอร์ ซึ่งก็มีเข้ามาเยอะพอสมควร จนผมทำไม่ทัน”

(คุณต่อ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2567)

พิชชาเตาดินยังเป็นสินค้านวัตกรรมด้วย ดังที่คุณต่อเล่าว่า

“ปกติเตาดินอบพิชชามันจะตั้งอยู่กับพื้นและอยู่ติดกับพื้น แต่ผมทำไซส์เล็กที่ยกไปได้ อาจารย์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีนะครับที่ถ่ายคลิปวิดีโอเตาดินอบพิชชาของผมไปลง youtube แล้วมีคนติดต่อมาเยอะมากทั่วประเทศเลย ชุมพร สงขลา ปัตตานี อ่างทอง พิษณุโลก ผมไม่สามารถส่งไปไกลๆ ได้ ผมส่งได้แค่ใกล้ๆ คนติดต่อมาเยอะมากจากการดูคลิปนี้ จนผมมาคิดว่า rate ราคาที่ขาย มันก็ทำกำไรให้เราได้เยอะ แต่เราทำไม่ไหว เตาดินของเราราคาหลักพัน ถ้าไปเทียบกับของคนอื่นราคาหลักหมื่นขึ้นไป เราขายครึ่งราคาของเจ้าอื่นเลย ผมไม่ได้ตัดราคาใคร ผมมองจุดคุ้มทุนอยู่ที่ตรงนี้ กับการที่เราทำราคานี้ง่ายกว่า และคนสนใจอยากทำธุรกิจตัวนี้เยอะ จนมาเจอข้อจำกัดเรื่องขนส่งอีก เลยยาก”

(คุณต่อ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 24 กุมภาพันธ์ 2567)

กรณีศึกษาที่ 2 คุณเอก กับ “ตลาดจริงใจ”

คุณเอกถอดบทเรียนจากประสบการณ์จากการทำเกษตรเคมี และสรุปบทเรียนว่าเขาไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตเองได้ ภายหลังจากปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์ เขาพยายามสร้างตัวตนใหม่ พร้อมกับแสวงหาโอกาสในการเข้าถึงตลาดเกษตรอินทรีย์ด้วย ในมุมมองของเขา การทำเกษตรโดยไม่สามารถกำหนดราคาขายเองได้มีความเสี่ยงสูงมาก เขากล่าวว่า

“ผมมองว่าทำเกษตรขนาดใหญ่หรือเล็ก ไม่ใช่ปัญหา สำคัญอยู่ที่คุณหาตลาดขายได้หรือเปล่า คุณสามารถเรียกราคาเองได้เปล่า ถ้าเรียกราคาเองไม่ได้ ต่อให้ทำเกษตรใหญ่แค่ไหน คุณก็ไม่ประสบความสำเร็จ แต่ถ้าคุณกำหนดราคาเองได้ คุณมีที่ขายอยู่แล้ว ใครก็บิปราคาคุณไม่ได้ แต่ถ้าคุณทำไปก่อน โดยไม่มีตลาดเลย คุณถูกบีบให้ขายถูก เพราะไม่ขายได้ยังไง อีกไม่กี่วันจะแก่แล้ว จะเน่าเสียแล้ว ยิ่งไงคุณก็ต้องยอมขาย ถ้าคุณไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ ยิ่งไงคุณก็รอดยาก ตลาดชุมชน ตลาดในเมือง ตลาดต่างประเทศ ถ้ามี 3 อย่างนี้ไม่ยาก วิธีการปลูกมันเรียนรู้ได้ ประสบการณ์สอนได้ แต่หาตลาด คนทั่วไปทำไม่ได้นะ คุณต้องมีวิสัยทัศน์ด้วย ถ้าคุณวิสัยทัศน์น้อย คุณต้องไปคุยกับคนมีวิสัยทัศน์มากกว่าเขาคิดแบบไหน ก่อนจะไปหาตลาด คุณต้องปลูกเป็นก่อนนะ ถึงจะไปหาตลาด คุณถึงจะไปคุยกับเขาได้ ถ้าไม่เคยทำ ไปหาตลาด เขาไม่เชื่อคุณหรอก คุณไปพูดเหมือนจำเขามาพูด ไม่ใช่ของจริง”

“ตอนแรกแฟนผมไม่ยอมมาขายที่ตลาดจริงใจ เพราะค่าใช้จ่ายในการเดินทางสูง ผมก็นั่งวางแผน ถ้าผมทำคนเดียว ทำไม่ได้แน่ เพราะความต่อเนื่องของผลผลิตต้องมี อย่างผักต้องเอามาขึ้นทุกวัน ผมก็ไปตลาดแถวบ้านเลย ไปเดินดูในตลาดใครปลูกอะไร ผมใช้เวลาเป็นเดือนในการหาคนปลูกผักแต่ละชนิด ป้าคนนี้ปลูกผักใบแก่ง ลุงคนนี้ปลูกแตงกวาแก่ง แม่คนนี้ปลูกผักชีแก่ง ผมเลยไปปรึกษาเขา เราไปช่วยวางระบบการปลูก อินทรีย์ให้เขา พื้นฐานเขาปลูกแก่งอยู่แล้ว เราแค่ไปวางระบบให้เขา แล้วก็หาตลาดรับซื้อผลผลิตเขามาขายที่ตลาดจริงใจ”

“ชาวบ้านมั่นใจในตัวเรา เพราะเขาขายเองที่ตลาดชุมชน ต้องไปนั่งขายตั้งแต่ตีสองถึง 8 โมงเช้า เขาได้ 100 กว่าบาท แต่ขายให้เรา เขาไม่ต้องมานั่งขาย ได้วันละ 300-400 บาท รายได้แน่นอน เขาก็ลดเวลาขายลง ผมบอก ส่งผม ลองปลูกดู ตอนแรกผักมันจะไม่สวย ผมก็รับซื้อหมด เพราะผมเอาไปได้ ไม่ต้องกลัวเรื่องความสวยงาม ใช้เวลาหลายปีจนเขาเริ่มทำเป็น ผมก็หาแหล่งเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยที่ราคาถูกให้เขา เราต้องให้ใจเขาก่อน เขาถึงจะให้ใจเรา ตอนนี้เขาปลูกแก่งแล้ว ถ้าเราชี้ให้เกษตรกรเห็นประโยชน์ของการปลูกอินทรีย์ มันก็ทำได้”

“การผลิตเรามีทักษะทำเองได้อยู่แล้ว เรายังเป็นผู้หาปัจจัยการผลิต เป็นผู้ค้า เป็นผู้แปรรูปผลผลิต สินค้าเกษตรเป็นอาหารและขนมต่างๆ ด้วย จิตวิญญาณการเป็นผู้ประกอบการเรามีเต็มเปี่ยม เพราะเรามีการคิดคำนวณกำไรขาดทุน มองโอกาส คักยภาพ ข้อจำกัด อุปสรรคต่างๆ มองรอบ”

“ธุรกิจฟาร์มผมมีอยู่ 3 ส่วน การเอาผักที่เกษตรกรปลูกมาขาย เป็นเพียง 1 ใน 3 ของธุรกิจของผม แต่มันเป็นจุดเริ่มต้นที่ต้องมี ไม่งั้นเราไม่สามารถขึ้นมาอยู่บนนี้ได้ ผมถึงต้องเลี้ยงมันไว้ตลอด กำไรจริงๆ ที่ผมได้มาจากของที่ผมทำเองขายเองมากกว่า พวกมันหวานญี่ปุ่นผมซื้อมาเผาขายกำไรเยอะ ไม่เหนียวด้วยนะ แต่การมีผักมาขาย มันเป็นตัวตนของเรา เราขาดผักไม่ได้ ขาดไปก็ไม่ใช่เรา ผมไม่ได้ขายของจำนวนเยอะ แต่ขายของมีราคาดินหนึ่ง อย่างมันหวานญี่ปุ่น ผมเอามาเผาให้ลูกค้า ขายได้ครึ่งหนึ่งก็ได้ 100 กว่าบาทแล้ว นี่คือน้อยกว่าที่ลูกค้าแต่ละคนซื้อ เพราะผมขายกิโลละ 300 บาท ชั่งน้ำหนักก่อนเผา แต่ขายผักต้องขายได้เยอะๆ ถึงจะได้เงินเท่ามันหวานญี่ปุ่น”

(คุณเอก (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2566)

ตามความคิดของเอก เขาให้น้ำหนักกับการเป็นผู้ประกอบการ มากกว่าการเป็นเกษตรกร ด้วยเหตุผลว่า

“ถ้าเป็นคนรุ่นใหม่และไม่ได้มีพื้นฐานมาจากเกษตรกร แต่อยากจะทำเกษตรและไปให้ไกล มันยาก แต่ถ้าคุณเป็นคนรุ่นใหม่ไปพาคนที่เขาเป็นเกษตรกรอยู่แล้วไปสู่จุดหมาย อันนี้จะง่ายกว่า โดยที่คุณก็ไปหาตลาดมาเพื่อจะให้บ้าง ลุงๆ มีพี่ชาย คุณก็จะได้ทั้งสองฝ่าย เพราะมันใช้เวลาเยอะกว่าจะทำได้ทุกอย่าง คุณต้องคิดว่าคุณมีทุนหนาพอไหม เพราะปัจจัยในการปลูกผักจะเหมือนเดิมไม่ได้แล้ว เดียวนี้ทุกอย่างเป็นระบบหมด คุณมีระบบน้ำใหม่ มีบ่อบาดาลใหม่ มีถังเก็บน้ำสำหรับปลูกใหม่ มีแหล่งซื้อปุ๋ยใหม่ มีโรงเก็บปุ๋ยใหม่ นี่คือการลงทุนทั้งหมด คุณมีโรงเรือนปลูกใหม่ โรงเรือนใหญ่แค่ไหน คุณเข้าสู่ตลาดเมื่อไร จะมีคำถามก่อนเลย “คุณปลูกระบบอะไร” การทำเกษตร ไม่ใช่ปลูกแบบแต่ก่อน ปัจจัยเยอะมาก คุณอาจจะทำก็ได้”

“เดิมผมให้น้ำหนักกับการเป็นเกษตรกร ตอนนี้ให้น้ำหนักกับการเป็นผู้ประกอบการมากกว่า เพราะภาระและความเสี่ยงจะอยู่ที่คนปลูกครับ แต่เราอย่าไปตามเขา เราก็หาตลาดเองสิ คุณต้องทำเองสิ คุณปลูกสลัดก็ได้ ทำสลัดโรลไปขายเองสิ ต้นทุนเราน้อยลงนะ แล้วได้อะไร ได้ความเชื่อถือว่าคุณปลูกเอง คนกินเดี๋ยวนี้เขาสนใจว่าปลูกเองไหม ได้ใจลูกค้าในการซื้อผัก แต่ถ้าบอกว่าไปซื้อมา เขาไม่ได้สนใจ เวลาซื้อผักเขาไม่ได้สนใจว่ากำละเท่าไร เขาสนใจว่าคุณปลูกแบบไหนมากกว่า แบบอินทรีย์ หรือแบบผักปลอดภัย (GAP) ผู้บริโภคเขาเน้นเรื่องสุขภาพ ถ้าเราตอบโจทย์เรื่องสุขภาพได้ คุณก็ไปแปรรูปเป็นอย่างอื่นได้ ผมขายมาหมดแล้ว ผมเรียนรู้ว่าการของขายอย่างเดียวไม่ได้ ต้องขายหลายอย่าง นี่ก็คือความรู้จากประสบการณ์ เหมือนผมปลูกผักขายผักอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีขนมหวานด้วย ผมเอาความสามารถด้านการตลาดมาใช้ไง คุณปรับแพ็คเกจสินค้านำเสนอให้มันสวย แล้วอัพราคาสินค้าขึ้นไปอีกได้ นี่ก็คือความสามารถของคุณ ถ้าคุณมีดี ดึงข้อดีของคุณออกมาใช้”

“ผมทำตรงตลาดจริงใจ เพราะวันหนึ่งผมไม่ได้อยากมานั่งขายผักทุกวัน ผมอยากทำเกษตรในสวนผมเพื่อลดการเดินทาง ตอนนี้ค่าน้ำมันผมเดือนเป็นหมื่นบาท จะทำยังไงให้ลดตรงนี้ได้ ต่อไปผมอาจจะทำสวนอยู่ในบ้านเรา สามารถเปิดเป็นร้านได้ที่สวนเราเลย สวนผมอยู่ห่าง อ.เดชอุดม 20 กม. ห่าง อ.นาเยีย 10 กม. บ้านผมต้นไม้เยอะ แต่ถ้าเราไม่สร้างตัวตน คนไม่รู้จัก เขาจะไม่มา เราต้องสร้างตัวตนไว้ก่อน ต่อไปผมเอาผักมาส่งห้างอย่างเดียว และจะเป็นรุ่นลูกผมที่มารับบริหารที่ตลาดจริงใจนี้ เรามีแบรนด์ของเราแล้วที่ตลาดจริงใจ มันเป็นภาษีของเรานะครับ มันเป็นผลกำไรระยะยาวๆ ของเราเลย ต่อไปจะเป็นหน้าร้านสำคัญ มันจะขายตัวมันเอง เราไม่ต้องมายื่นขาย”

(คุณเอก (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2566)

กรณีศึกษาที่ 3 คุณผึ้ง กับวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ บ้านตาตติ อ.วารินชำราบ

นอกจากการเป็นเกษตรกรที่ปลูกพืชผลหลายชนิดบนที่ดินหลายแปลงเพื่อขายแล้ว คุณผึ้งยังมีรายได้จากการเป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้ด้านการปลูกไม้ดอกไม้ประดับแก่คนที่เยี่ยมชม วิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ซึ่งเธอดำรงตำแหน่งเลขานุการของประธานกลุ่มในปัจจุบัน นอกจากนี้เธอยังหารายได้จาก

ขายดอกเบญจมาศผ่านช่องทางสื่อโซเชียลมีเดีย โดยเปิดเพจในเฟสบุ๊กเพื่อจำหน่ายสินค้าโดยตรง ดังที่เธอเล่าว่า

“ถ้าไม่ได้ปลุกดอกเบญจมาศ ก็จะทำต้นพันธุ์เบญจมาศขาย แล้วก็รับออเดอร์จากลูกค้า เพื่อมาซื้อดอกเบญจมาศจากสมาชิกไปขายต่อด้วย สมมติว่ามีออเดอร์มาทางเพจ แต่หนูไม่มีดอกเบญจมาศ หนูก็ซื้อของสมาชิกไปส่งให้ เหมือนเราเป็นผู้ประกอบการด้วยพร้อมๆ กัน ไม่ใช่แค่เกษตรกร เบญจมาศตัวเองไม่ค่อยมีเวลาปลุก แต่จะรับออเดอร์มากกว่าผลิตเอง เพราะไม่มีเวลา แต่รายได้ยังคงอยู่ รายรับจากซื้อมาขายไป เลี้ยงน้อยกว่า และหันมาเน้นปลูกคัดเตอร์ มาร์กาเร็ต ดาวเรือง ที่มันดูแลง่ายกว่าเบญจมาศแทน”

นอกจากนี้ การปลุกดอกเบญจมาศปลอดภัยตามมาตรฐาน GAP หรือ “เบญจมาศบนโต๊ะอาหาร” เป็นโครงการใหม่ของกลุ่มผู้ปลูกไม้ดอกไม้ประดับบ้านตาติดทำแล้วประสบความสำเร็จ ดังที่ผึ้งเล่าว่า

“ไปดูงานมาตรฐานสินค้าเกษตรค่ะ เรามองว่าถ้าเราได้มาตรฐานสินค้าเกษตร ตลาด modern trade หรือตลาดใหญ่ๆ เราก็จะสนใจ เราเคยถามทางกรมฯ ด้วย แต่กรมบอกเบญจมาศยังไม่มีมาตรฐาน GAP งาม ดร.อิงค์ แก่ก็มีโครงการจะทำเบญจมาศบนโต๊ะอาหารอยู่แล้ว ก็เลยได้คืบหน้าอย่างรวดเร็ว ก็เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ที่จะลองตลาด”

การปลุกดอกเบญจมาศตามมาตรฐาน GAP เป็นสิ่งที่ท้าทายการผลิตดอกเบญจมาศของกลุ่มฯ เนื่องจากการปลุกดอกเบญจมาศจำเป็นต้องใช้สารเคมี แต่การทำให้ดอกเบญจมาศปลอดภัยพอที่จะใช้ประดับบนจานอาหารได้ นับเป็นสิ่งที่ต้องใช้ทั้งความรู้และนวัตกรรม แต่โครงการนี้จะสร้างอนาคตที่สดใสให้แก่กลุ่มฯ ดังที่ผึ้งเล่าว่า

“ทำยากมาก แต่เราอยากทำ เพราะมันมีผลดีกับเราหลายอย่าง เราใช้สารเคมีลดลง ใช้ให้ตรงโรคมามากที่สุด ลดต้นทุนด้วย ถ้าเราทำได้มันก็เป็นนวัตกรรมด้วย เราจะทำให้เบญจมาศไปอยู่บนจานในโต๊ะอาหาร มันก็ทำให้เราจำหน่ายไปตลาดอีกกลุ่มหนึ่ง คู่แข่งในตลาดเราก็ลดลง เราก็ทำได้ในอีกตลาดหนึ่ง มาตรฐาน GAP กับดอกเบญจมาศเป็นทำสิ่งที่คนอื่นทำไม่ได้ คนอื่นจะแข่งกับเราได้ยากขึ้น เบญจมาศบนโต๊ะอาหารเขาต้องการแต่ดอก เบญจมาศอย่างเดิมเราขายกิโลละ 100 แต่แบบตัดดอกมาตรฐาน GAP อันนี้เราขายได้ดอกละ 3 บาท อย่างต่ำนะคะ แต่โปรเจกต์นี้ยังอยู่ในช่วงทดลองทำ และคิดว่าควรจะขายดอกเท่าไร ตัดดอก นับดอกขาย ใช้ได้หมดทุกดอก ไล่กล่องโฟมขนส่งรถห้องเย็น มันก็เป็นโอกาสที่ดีของเรา”

(คุณผึ้ง (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 24 กุมภาพันธ์ 2566)

กรณีศึกษาที่ 4 คุณชาย กับคาเฟ่บ้านกะสวน

ปี 2560 คุณชายได้จดทะเบียน “วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรและแปรรูปผักผลไม้อินทรีย์ ต.ธาตุ อ.วารินชำราบ” เพื่อตอบสนองต่อนโยบายภาครัฐที่หันมาเน้นเรื่องการท่องเที่ยวชุมชน และนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP นวัตกรรม) พื้นที่ ตำบลธาตุ กำหนดเป้าหมายว่าจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร แต่ตอนนั้นบ้านกะสวนยังมีเพียงพื้นที่เกษตรกับสินค้าแปรรูป ยังไม่มีแหล่งท่องเที่ยว คุณชายวางเป้าหมายให้บ้านกะสวนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร จึงเปิดคาเฟ่ในสวน พร้อมกับพืชเขาเตาดิน ซึ่งเขาได้แรงบันดาลใจมาจากคุณต่อ (กรณีศึกษาที่ 1-ผู้วิจัย) ที่เขามีโอกาสไปเยี่ยมสวนส้มมะปี้หลายครั้ง คุณชายเล่าว่า

“ผมทำเกษตร 3 มิติ มิติที่หนึ่ง เกษตรผลิต แต่ผมไม่ได้เน้นปริมาณ แต่เน้นเพิ่มมูลค่า โดยเอามิติที่สองคือแปรรูปสินค้าเกษตร เข้ามาเสริม มิติที่สามคือ เกษตรเชิงท่องเที่ยว ทำเป็นศูนย์เรียนรู้ในรูปแบบคาเฟ่ สิ่งที่ผมได้เรียนรู้ รูปแบบการทำงานในครอบครัวมันสมดุลมากขึ้นกว่าตอนทำเกษตรใช้แรง ตอนเกษตรใช้แรง ผมต้องทำคนเดียว แต่พอเกษตรแปรรูป แฟนผมช่วยได้ เขาชอบด้วย ยิ่งมาทำคาเฟ่เขายังชอบเลย มันเป็นการสร้างงานให้แก่สมาชิกวิสาหกิจด้วย วันเสาร์อาทิตย์จะมีลูกหลานมารับจ๊อบช่วยทำงาน”

“ตอนนี้คาเฟ่มาเป็นตัวหลักที่สร้างรายได้ มันช่วย support รายได้ภาคเกษตร และรายได้จากการแปรรูป และมันทำตลาดด้วย มันต่อยอดเป็นศูนย์เรียนรู้อีกมิติหนึ่ง เมื่อก่อนผมทำกิจกรรมพวกทำน้ำหมัก คนมาเรียนก็เป็นเกษตรกรที่เหมือนถูกบังคับมา แต่พอผมมารูปแบบนี้ เป็นฐานกิจกรรม workshop ผมพาทำสลัดโรล เพื่อให้เด็กได้รู้เลยว่าทำยังไง ทำเสร็จเขาได้กิน คนมีอาชีพก็จะไปต่อยอดทำอาชีพเขาได้เลย อันที่สองคือน้ำผักผลไม้ปั่น ที่นี้เราจะมีสูตรของเรา ผักมีมูลค่าไม่สูงถ้าขายเป็นใบเป็นต้น แต่ถ้าเราเอามาทำน้ำปั่นสามารถเพิ่มมูลค่าได้ ประโยชน์ก็จะเพิ่มมากขึ้น ที่เหลือให้เขาจินตนาการว่า จะใช้ผักผลไม้อะไรได้บ้าง ส่วนฐานที่สามจะเป็นพืชทำเอง ถ้าเป็นเด็กอนุบาล ครูจะชอบเลย เพราะเด็กได้ฝึกประสาทสัมผัสทุกส่วน เกษตรกรรุ่นใหญ่ก็จะมองว่าลูกหลานเขามาทำกิจกรรมแบบนี้ก็ได้ ให้ลูกหลานทำ พ่อแม่สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง”

(คุณชาย (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2566)

อภิปรายผลการวิจัย

ประการแรก การเกิดขึ้นของชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ ชาวนารุ่นใหม่เป็นผู้อพยพกลับคืนถิ่นฐานในชนบทและตัดสินใจยึดอาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพ อย่างไรก็ตาม การทำเกษตรของชาวนารุ่นใหม่ในช่วงแรกมีข้อจำกัดและอุปสรรคหลายประการ เช่น การเข้าถึงความรู้ทางการเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่ชาวนารุ่นใหม่หาความรู้การเกษตรจากอินเทอร์เน็ตเป็นหลัก การมีที่ดินจำกัด มีเงินลงทุนจำกัด มีแรงงานจำกัด และไม่มีตลาดรับซื้อผลผลิตทางการเกษตร เมื่อชาวนารุ่นใหม่เริ่มต้นทำเกษตรในบริษัทที่ภาคเกษตรในชนบทเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นเกษตรบนฐานทุน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554) ชาวนารุ่นใหม่จึงเผชิญกับปัญหาหลายประการ เช่น ต้นทุนการผลิตสูงแต่ราคาผลผลิตต่ำ ถูกกดราคารับซื้อผลผลิต ไม่สามารถแข่งขันกับผู้ผลิตที่มีทุนมากกว่า ตลาดรับซื้อผลผลิตไม่แน่นอนและราคารับซื้อเปลี่ยนแปลงเร็ว

อย่างไรก็ดี ชาวนารุ่นใหม่มีประสบการณ์ในการทำงานในภาคธุรกิจ และมีทักษะในการแสวงหาความรู้และการจัดการความรู้มาก่อน ทุกคนจึงเลือกที่จะสรุปบทเรียนการทำเกษตรในช่วงแรกของตนเอง และแสวงหาแนวทางทำเกษตรใหม่ที่มีความเหมาะสมกับตนเอง โดยพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากแต่ละคนมีที่ดิน ทรัพยากร เงินทุน แรงงานและเวลาไม่เท่ากัน ตลอดจนมีความชอบแตกต่างกันด้วย ทำให้เกษตรกรรุ่นใหม่สามารถสรุปบทเรียนจากการทดลองทำเกษตรหลายรูปแบบ และสามารถประเมินข้อดีและข้อเสียของเกษตรกรรมแต่ละแบบ ทำให้เห็นจุดแข็งและข้อจำกัดของตน และใช้บทเรียนเป็นแนวทางในการเลือกรูปแบบการทำเกษตรที่เหมาะสมกับตนเอง โดยส่วนใหญ่เกษตรกรรุ่นใหม่ เช่น คุณต่อ คุณเอก คุณชาย เลือกที่จะทำ

เกษตรปลอดภัยและเกษตรอินทรีย์ ส่วนคุณผึ้งเลือกทำเกษตรหลากหลายชนิด ร่วมกับการปลูกไม้ดอกไม้ประดับและขายต้นพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับ การปรับเปลี่ยนแนวทางการทำเกษตรดังกล่าว เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขการวิเคราะห์สภาพพื้นที่และวิเคราะห์ตลาดในท้องถิ่น และปรับรูปแบบการทำเกษตรให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และตลาดที่ตนเองสามารถเข้าถึงได้

การวิจัยพบว่าชาวนารุ่นใหม่ทั้ง 4 ราย ผสานผสานระหว่างการทำเกษตรมูลค่าสูง (high value agriculture) เพื่อหารายได้จากตลาดใหม่ๆ ที่เกิดมาพร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์ และใช้กลยุทธ์การตลาดนำการผลิต (market-oriented agriculture) รวมถึงเน้นการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม และเน้นการสร้างแบรนด์ของสินค้า แนวคิดในการทำเกษตรของชาวนารุ่นใหม่จึงสอดคล้องกับแนวคิด “การเป็นผู้ผลิตยุคหลัง” (post-productivist) (Rigg and Ritchie, 2002) ซึ่งเน้นการสร้างความหมายหรือการสร้างคุณค่าให้กับผลผลิต เช่น อาหารปลอดภัย อาหารอินทรีย์ อาหารเพื่อสุขภาพ สินค้านวัตกรรม เป็นต้น ช่วยให้ธุรกิจฟาร์มขนาดเล็กสามารถปรับตัวอยู่รอดได้ ในบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเกษตรบนฐานทุน และมีแรงกดดันเรื่องแรงงานภาคเกษตรขาดแคลน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554) ตลอดจนชาวนารุ่นใหม่ปรับการเกษตรเพื่อตอบรับกระแสการเกิดขึ้นของตลาดเฉพาะกลุ่ม (niche market) เมื่อผู้บริโภคแสวงหาอาหารทางเลือก เช่น อาหารปลอดภัย อาหารท้องถิ่น อาหารที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม อาหารที่มาจากแหล่งผลิตที่ผู้บริโภคสามารถสืบค้นที่มาของอาหารได้ (Watts, et al., 2005).

ประการที่สอง ความเป็นผู้ประกอบการของชาวนารุ่นใหม่ เมื่อมองผ่านแนวคิดของ Kahan (2012) ที่เสนอว่าชาวนาผู้ประกอบการแตกต่างจากชาวนาทัวไป เนื่องจากชาวนาผู้ประกอบการมีการคิดคำนวณผลกำไรขาดทุน และทำเกษตรในฐานะที่เป็นธุรกิจรูปแบบหนึ่ง ที่ต้องอาศัยทักษะการจัดการ และต้องมีจิตวิญญาณของการเป็นผู้ประกอบการ การวิจัยนี้พบว่าชาวนารุ่นใหม่ในจ.อุบลราชธานี ทั้ง 4 ราย มีความเป็นชาวนาผู้ประกอบการ เนื่องจากชาวนารุ่นใหม่พร้อมที่จะเสี่ยงและสามารถแบกรับความเสี่ยงในการลงทุนที่ตนเองเลือก ชาวนารุ่นใหม่ใช้ทักษะการจัดการและมีจิตวิญญาณของความผู้ประกอบการในการทำธุรกิจฟาร์ม โดยเลือกทำเกษตรที่มีมูลค่าสูง แม้มือที่ดินขนาดเล็ก นอกจากนั้น ชาวนารุ่นใหม่ เช่น กรณีของผึ้ง มีการเช่าที่ดินทำเกษตร เพื่อช่วยสร้างรายได้เพิ่มขึ้น

ยิ่งไปกว่านั้น ชาวนารุ่นใหม่ยังแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการจัดการและมีจิตวิญญาณของการเป็นผู้ประกอบการอย่างชัดเจน เช่น การแปรรูปผลผลิตและการสร้างแบรนด์สินค้าของตนเอง เช่น กรณีของคุณต่อ เอก และชาย ซึ่งสามารถเพิ่มมูลค่าของผลผลิต และใช้ทรัพยากรในฟาร์มอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนั้น ชาวนารุ่นใหม่ ไม่เพียงหารายได้จากการลงทุนทำการเกษตรเอง แต่ยังหารายได้จากการตลาดด้วย เช่น การผันตัวเองเป็นตัวกลางรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรเพื่อนำไปขาย ดังกรณีของคุณต่อ เอก และผึ้ง นอกจากนั้น ชาวนารุ่นใหม่สามารถสร้างตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าของตนเอง เช่น ตลาดออนไลน์ ผ่านการสร้าง FB Fanpage และ Facebook ส่วนตัว เพื่อเพิ่มช่องทางขายผลผลิต เช่น กรณีของคุณต่อ เอก ชายและผึ้ง

หากเปรียบเทียบกับงานวิจัยของ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2560) ที่แบ่งผู้ประกอบการในชนบทเป็น 4 ประเภท ได้แก่ (1) เกษตรกรในฐานะชาวนา (2) เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ (3) เกษตรกรในฐานะผู้รับ

ช่วงสัญญา และ (4) ผู้ประกอบการในชนบท ชาวนาผู้ประกอบการใน จ.อุบลราชธานี ทั้ง 4 รายที่เป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้ มีลักษณะสอดคล้องกับ “เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ” ในงานวิจัยของอรรถจักร ซึ่งอธิบายว่า เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการมีความได้เปรียบเชิงพื้นที่ เช่น มีโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว หรือการเคลื่อนย้ายสินค้า ทำให้พวกเขาสามารถใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่ ในการสร้างสรรค์โอกาสทางเศรษฐกิจที่นอกเหนือไปจากภาคการเกษตร ในวิจัยนี้พบว่า คุณต่อ ผึ้ง และชาย ทำฟาร์มเกษตรให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เรื่องเกษตรและการแปรรูปสินค้า สำหรับกรณีของคุณเอก เป็นผู้รวบรวมผลผลิตพืชผักปลอดสารพิษจากพื้นที่ชานเมือง จ.อุบลราชธานี เพื่อนำมาจำหน่ายในตลาดบนห้างสรรพสินค้ากลางเมือง จ.อุบลราชธานี เหตุผลที่ชาวนารุ่นใหม่ในงานวิจัยนี้มีลักษณะเป็นเกษตรกรผู้ประกอบการ เนื่องจากทุกคนต้องการคงรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของความเป็นเกษตรกร และต้องการคงไว้ซึ่งการผลิตบนผืนดิน แม้ว่ารายได้จากการทำกิจกรรมภาคบริการและการตลาดจะสูงกว่ารายได้จากการทำเกษตรก็ตาม เหตุผลที่ชาวนารุ่นใหม่ทั้ง 4 รายต้องการคงไว้ซึ่งการเป็นเกษตรกร เนื่องจากมองว่าการทำเกษตรเป็นหลักประกันความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ และมีความเสี่ยงน้อยกว่าการทำธุรกิจ หากคงการผลิตบนที่ดินไว้ นอกจากช่วยส่งเสริมภูมิทัศน์ที่เหมาะสมสำหรับการทำธุรกิจคาเฟ่แล้ว ยังช่วยดึงดูดคนให้เข้ามาท่องเที่ยวและเรียนรู้จากฟาร์มด้วย และในกรณีที่ธุรกิจคาเฟ่ประสบปัญหา ก็ยังมีความมั่นคงด้านอาหารและรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรช่วยให้ดำรงชีพได้

งานวิจัยนี้พบว่า ชาวนารุ่นใหม่ทั้ง 4 รายนี้ ไม่มีลักษณะเป็นชาวนาแบบดั้งเดิม เนื่องจากชาวนารุ่นใหม่ทุกรายไม่ได้ผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน และไม่มีใครเป็นผู้รับเหมาช่วงผลิตตามสัญญาดังที่พบในการศึกษาของอรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2560) ทุกคนไม่ได้หันหน้าหนักกับการเป็นผู้ประกอบการในชนบทเป็นหลัก เพราะมองว่าเป็นกิจกรรมที่มีความเสี่ยงกว่าการทำเกษตร

ประการที่สาม กลยุทธ์ของชาวนารุ่นใหม่

ชาวนารุ่นใหม่ที่เป็นกรณีศึกษา 4 ราย ในงานวิจัยนี้ ใช้กลยุทธ์ของการทำธุรกิจฟาร์ม โดยเน้นการเป็นผู้ผลิตอาหารทางเลือก (alternative foods) โดยใช้กลยุทธ์การทำเกษตรที่เชื่อมโยงกับแนวคิด 4 เรื่อง ได้แก่ (1) ความเป็นท้องถิ่น (localness) (2) คุณภาพ (quality) (3) ความน่าเชื่อถือ (trust) และ (4) การผูกติดโยงกับสังคม (embeddedness) (Watts, et al., 2005). กล่าวคือการสถาปนาให้ท้องถิ่นหรือชนบทของจ.อุบลราชธานี เป็นแหล่งผลิตสินค้าอาหารที่มีความปลอดภัยและมีคุณภาพ นอกจากนั้น ชาวนารุ่นใหม่ใช้กลยุทธ์ของการเชื่อมโยงรายละเอียดเฉพาะของผลิตภัณฑ์และความน่าสนใจของผลิตภัณฑ์ มากกว่าการรับรองมาตรฐานอย่างเป็นทางการของผลิตภัณฑ์จากหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้นคุณภาพของอาหารจึงเป็นสิ่งที่ชาวนารุ่นใหม่สร้างความหมายขึ้นมาใหม่ ภายใต้บริบทของการพยายามรักษาความสัมพันธ์และความไว้วางใจระหว่างผู้ผลิตและผู้ซื้อ

นอกจากนั้น หากพิจารณาตามข้อเสนอของ Marsden and Smith (2005) ชาวนารุ่นใหม่ในงานวิจัยนี้ ยังมีลักษณะเป็น “ผู้ประกอบการด้านนิเวศ” (ecological entrepreneurship) ในท้องถิ่น เนื่องจากชาวนารุ่นใหม่เน้นการผลิตอาหารคุณภาพ และการสร้างแบรนด์ หรือการติดฉลากสินค้า ที่เชื่อมโยงกับภูมินิเวศ

เฉพาะในท้องถิ่น เช่น การขอมาตรฐานของสินค้าแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรชาย และการขอมาตรฐานความปลอดภัย (GAP) ให้แก่แปลงดอกไม้ปลอดภัยที่บ้านตาดีด เป็นต้น ส่วนธุรกิจฟาร์มของชาวนารุ่นใหม่มีลักษณะเป็น “ธุรกิจการเกษตรทางเลือก” (alternative farm enterprises-AFEs) เพราะฟาร์มกลายเป็นกลไกในการกระจายมูลค่าระหว่างผู้ผลิตและผู้แปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในระดับท้องถิ่น และสร้างความเป็นไปได้รูปแบบใหม่ ที่จะรวมเอาการทำเกษตรและกิจกรรมหลายประเภทเข้าด้วยกัน ดังจะเห็นได้ว่าในงานวิจัยนี้พบว่า ชาวนารุ่นใหม่มีการปรับใช้นวัตกรรม (innovation) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและสร้างผลกำไร เช่น การทำบ้านดินและคาเฟ่พืชชาเตาดิน การสร้างธุรกิจแฟรนไชส์ของต่อ การทำพืชชาเตาดินและการทำฟาร์มให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและแหล่งศึกษาเรียนรู้

และสุดท้าย ชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ทั้ง 4 คน มีการวางแผนต่ออนาคตของธุรกิจฟาร์มที่ต้องการผลักดันความเปลี่ยนแปลงในชนบท และการเข้าร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก แม้บางรายจะยังไม่ได้ลงมือทำตามแผน เนื่องจากอุปสรรคด้านเงินทุนและความพร้อมในด้านต่างๆ แต่บางรายก็ได้เริ่มลงมือทำตามแผนแล้ว เพื่อสร้างความเป็นไปได้ใหม่ๆ และเพื่อความยั่งยืนของธุรกิจฟาร์มของตน

องค์ความรู้ใหม่

งานวิจัยนี้ได้ค้นพบองค์ความรู้ใหม่ ได้แก่ การเกิดขึ้นของชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในชนบทอีสาน นับเป็นตัวแสดงหน้าใหม่ (new rural actors) ที่มีความสำคัญต่อความอยู่รอดของภาคเกษตรกรรมและชนบทไทย เนื่องจากชาวนารุ่นใหม่เป็นผู้ที่ให้ความสนใจกับเกษตรกรรมสมัยใหม่ เทคโนโลยี นวัตกรรมและการตลาดทางเลือกใหม่ๆ นอกจากนี้ ชาวนารุ่นใหม่เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับการแสวงหาความรู้และการจัดการ โดยเฉพาะการนำความรู้จากภายนอกมาประยุกต์ใช้กับความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิม เพื่อให้การทำเกษตรกรรมและธุรกิจฟาร์มของตนสามารถปรับตัวได้ ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมที่หันมาเน้นเกษตรแบบใช้ทุน รวมถึงตลาดผู้บริโภคที่หันมาเน้นคุณภาพ ความปลอดภัยของสินค้าอาหาร และระบบนิเวศท้องถิ่น จึงเป็นโอกาสสำหรับชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ที่จะสร้างธุรกิจฟาร์มให้เป็นธุรกิจการเกษตรทางเลือก ซึ่งทำให้เกษตรกรรายย่อยยังคงอยู่ได้ในชนบทไทยในท่ามกลางการหดตัวของภาคเกษตรกรรมและการเปลี่ยนไปเน้นอุตสาหกรรมการเกษตร

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

การวิจัยนี้มีข้อเสนอเชิงปฏิบัติ ได้แก่ การนำกลยุทธ์ของชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ใน จ.อุบลราชธานี ที่เป็นกรณีศึกษาไปปฏิบัติในพื้นที่อื่น ๆ จำเป็นต้องพิจารณาเงื่อนไขของบริบทสภาพแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมของพื้นที่อื่น ๆ ด้วยเพื่อให้การปฏิบัติได้ผล เนื่องจากการประสบความสำเร็จของชาวนาผู้ประกอบการ ขึ้นอยู่กับบริบททางสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศ ตลาด สังคมและวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ซึ่งมี

ความแตกต่างกัน การเป็นชาวนาผู้ประกอบการในจ.อุบลราชธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษานี้ อาจเป็นโมเดลของการนำไปใช้ในพื้นที่อื่นได้ หากมีการนำบทเรียนและกลยุทธ์ไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับเงื่อนไขของแต่ละพื้นที่

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การวิจัยนี้มีข้อค้นพบว่าชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในภาคอีสานไม่ได้เกิดขึ้นจากนโยบายของรัฐที่มุ่งสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ หากแต่เกิดขึ้นจากแรงปรารถนาของชาวนารุ่นใหม่ ผู้อพยพคืนถิ่นและต้องการเป็นเกษตรกรมืออาชีพ จึงได้ศึกษาหาความรู้จากแหล่งต่างๆ พยายามทดลองทำเกษตรหลากหลายรูปแบบแล้ว นำมาสรุปบทเรียนจากการทดลองทำเป็นระยะ ๆ เพื่อกำหนดกลยุทธ์ในการทำธุรกิจฟาร์มที่เหมาะสมกับตนเอง ชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่มีการปรับกลยุทธ์ให้สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลง ดังนั้นหากรัฐต้องการกำหนดนโยบายที่จะสร้างชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ รัฐควรให้ความสำคัญกับการให้การสนับสนุนชาวนารุ่นใหม่ ในเรื่องแหล่งศึกษาเรียนรู้ที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย เงินสนับสนุนด้านเงินทุนเพื่อใช้ในการลงมือทำฟาร์มในช่วงแรก การสนับสนุนด้านตลาด การอบรมทักษะเชิงธุรกิจและการตลาด เป็นต้น นอกเหนือจากนั้น ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบเงื่อนไขการเกิดขึ้นของชาวนาผู้ประกอบการในหลายภูมิภาค และควรกำหนดกลยุทธ์เชิงนโยบายเพื่อสร้างระบบนิเวศที่เอื้อให้ชาวนารุ่นใหม่กลายเป็นผู้ประกอบการที่มีความพร้อม สำหรับการแข่งขันได้ในตลาดยุคสมัยใหม่

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยที่ควรจะทำเพิ่มเติม ได้แก่ งานวิจัยเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับเงื่อนไขการเกิดขึ้นของชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในพื้นที่แต่ละภูมิภาค เพื่อทราบปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคของชาวนาผู้ประกอบการจัดการความรู้ของชาวนาผู้ประกอบการ และกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวของชาวนาผู้ประกอบการรุ่นใหม่

กิตติกรรมประกาศ ผู้วิจัยขอแสดงความขอบคุณชาวนาผู้ประกอบการทุกท่านที่ได้เสียสละเวลาในการให้ข้อมูล และตอบข้อสงสัยของผู้วิจัยด้วยความอดทน

เอกสารอ้างอิง (References)

- จามะรี เชียงทอง. (2557). *ชนบทไทย: จากอดีตสู่อนาคต*. แผนงานเสริมสร้างนโยบาย.
- จามะรี เชียงทอง. (2560). *สังคมชนบทในโลกสมัยใหม่*. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธนพร ศรีสุกใส (2554). เกษตรอินทรีย์: กระบวนการครอบงำและการต่อรองของเกษตรกรกุดชุม. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี* [ฉบับพิเศษ], 171-203.
- นภาพร อติวานิชยพงศ์ (2557). คนชนบทที่สานกับการทำมาหากิน: ความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย. *วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 33(2), 103-127.
- <http://socanth.tu.ac.th/wp-content/uploads/2015/02/JSA-33-2-napaporn.pdf>.

- เนตรดาว เถาถวิล (2556). การสร้างความเป็นมาตรฐานในระบบเกษตรอินทรีย์. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 25(1), 107-138. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jss/article/view/171551>
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). *มโนทัศน์การดำรงชีพ*. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปีเตอร์ เอฟ เบลล์. (2533). รัฐไทย พัฒนาการของระบบทุนนิยม กับชนบทในประเทศไทย. ใน *อนันตญา ฤชงคกุล (บ.ก.), รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา. รวมบทความในการสัมมนาไทย-ยุโรป ครั้งที่ 3 (น.75-111)*. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พฤกษ์ เถาถวิล และ นิตยา บุญมาก (2554). การปรับเปลี่ยนการผลิตเข้าสู่สวนยางพาราของเกษตรกรใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: นโยบายรัฐ ตลาด และกลยุทธ์การผลิตของครัวเรือน. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, ฉบับพิเศษ, 121-170.
- มณีนมัย ทองอยู่. (2546). *การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง*. สร้างสรรค์.
- สว่าง มีแสง. (2554). การกลายเป็นแรงงานรับจ้างในหัตถกรรมอุตสาหกรรมในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท. ใน *จา มะรี เชียงทอง, วัฒนา สุกัณศีล, จิรวัดน์ รักชาติ, สว่าง มีแสงและปริยาวัลย์ ใจปิ่นตา (บ.ก.)*. *ชนบทไทย: เกษตรกรระดับกลางและแรงงานไร้ที่ดิน* (น. 141-182). ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2559). *ลี้มตาอำปาก จาก “ชาวนา” สู่ “ผู้ประกอบการ”*. สำนักพิมพ์มติชน.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2560). *ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2554). *ชนบทอีสานปรับโครงสร้าง ชาวบ้านปรับอะไร*. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, [ฉบับพิเศษ], 5-35.
- Ingall, S., M. (Eds). (2018). *State of Land in the Mekong Region*. Bern Open Publishing (BOP). <https://data.opendevlopmentmekong.net/dataset/ae8c4c52-d3e6-4029-89bd-a3623568e62d/resource/c820cb71-1ae7-4476-8422-4382d0aba903/download/mekong-state-of-land-discussion-draft-single-layout.pdf>.
- Kahan, D. (2012). *Entrepreneurship in farming*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://openknowledge.fao.org/>.
- Kearney, M. (1996). *Reconceptualizing the Peasantry: Anthropology in Global Perspective*, Westview Press.
- Marsden, T., & Smith, E. (2005). Ecological Entrepreneurship: Sustainable Development in Local Communities Through Quality Food Production and Local Branding. *Geoforum*, 36(4), 440–451. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2004.07.008>

- Mills, M. B. (2001). *Thai Women in the Global Labor Force: Consuming Desires, Contested Selves*. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Rigg, J. (2001). *More Than the Soil*. Pearson Education Limited.
- Rigg, J. (2006). Land, Farming, Livelihoods, and Poverty: Rethinking The Links in The Rural South. *World Development*, 34(1), 180–202.
<https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2005.07.015>
- Rigg, J., & Ritchie, M. (2002). Production, Consumption and Imagination in Rural Thailand. *Journal of Rural Studies*, 18(4), 359–371. [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(02\)00012-8](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(02)00012-8)
- Rigg, J., & Salamanca, A. (2009). Managing Risk and Vulnerability in Asia: A (Re)Study from Thailand, 1982–83 and 2008. *Asia Pacific Viewpoint*, 50(3), 255–270.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8373.2009.01399.x>
- Rugchat, G. (2018). *Transformation to “Entrepreneur” of Lua Highlanders: A Case Study of Lua Ban Na Fon in Hot District, Chiang Mai Province*. [Unpublished Doctoral Dissertation], Chiangmai University.
- Somkaun, N., Chamnanmak, R., Narongchai, W., & Suppatkul, P. (2019). The Transformation from Farmer to Entrepreneur in Khon Kaen Province, Thailand. *Journal of Mekong Societies*, 15(3), 95-120. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/mekongjournal/article/view/209091>
- Somkaun, N., Chamnanmak, R., Narongchai, W., & Suppatkul, P. (2021). The Role of Stakeholders and Social Networks in Becoming Farmer-Entrepreneurs. *Journal of Mekong Societies*, 17(3), 121-147. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/mekongjournal/article/view/257156>.
- Taotawin, N. (2017). Rural-to-Urban Migrations and The Return Migrants Back Home: A Case Study Of Return Migrants from Ubon Ratchathani Province, Thailand. *Journal of Mekong Societies*, 13(1), 81-98. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/mekongjournal/article/view/84926>
- Watts, D. C. H., Ilbery, B., & Maye, D. (2005). Making Reconnections in Agro-Food Geography: Alternative Systems of Food Provision. *Progress in Human Geography*, 29(1), 22–40.
<https://doi.org/10.1191/0309132505ph526oa>

Social Innovation and Grassroots Economy in Thailand ¹

Soontorn Koonchaimang ^{2,*} Dhachakorn Thitiluck ³

Abstract

This study of social innovation and its role in driving Thailand's grassroots economy examines success motivation factors. Mechanisms and processes involved in creating social innovation in 101 community businesses and organizations are evaluated. The goal is to identify local community social innovation models following principles of self-sustained economic development. Results are that community organizations achieve success by integrating self-management capabilities with social capital and business management, with community enterprises serving as the primary driving force. By contrast, business success is driven by a framework incorporating social issues, with social enterprises acting as key mechanisms. Community organizations create social innovation by linking products to the market system, while businesses develop innovations in an expanded framework. Both community organizations and businesses are readjusting successful projects to match an emergent new economy driven by grassroots efforts contributing to value creation alongside the centrally driven economy.

Keywords: Social Capital Mobilization, Creating Social Innovation, Grassroots Economy

---

¹ Research article. This article is received fund from The Executive MBA Association of Kasetsart University

² Lecturer of College of Leadership and Social Innovation, Rangsit University. Email: soontorn.k@rsu.ac.th

³ Lecturer of College of Leadership and Social Innovation, Rangsit University.

Email: dhachakorn.thitiluck@gmail.com

* **Corresponding Author:** Soontorn Koonchaimang, College of Leadership and Social Innovation, Rangsit University. Email: soontorn.k@rsu.ac.th

.....

Received: May 8, 2024 **Revised:** October 15, 2024 **Accepted:** December 10, 2024

นวัตกรรมสังคมกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของไทย¹

สุนทร คุณชัยมัง^{2,*} ธัชกร อธิติลักษณ์³

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องนวัตกรรมสังคมกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของไทย เป็นการศึกษาปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จ กลไกและกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมขององค์กรชุมชนและกิจการธุรกิจ จำนวน 101 องค์กร เพื่อค้นหาตัวแบบของนวัตกรรมสังคมในพื้นที่ชุมชนตามแนวทางของ การพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง การศึกษาพบว่า ปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จขององค์กรชุมชน คือ การสร้างความสามารถจัดการตนเองที่บวกรวมเข้ากับทุนทางสังคม และบวกรวมกับการจัดการธุรกิจ โดยมีวิสาหกิจชุมชนเป็นกลไกที่โดดเด่น ในขณะที่ปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จของกิจการธุรกิจ คือ กรอบธุรกิจที่รวมประเด็นทางสังคมไว้ โดยมี Social enterprise เป็นกลไกที่โดดเด่น องค์กรชุมชน สร้างนวัตกรรมสังคมตามกระบวนการเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์เข้าสู่ระบบตลาด ในขณะที่กิจการธุรกิจก็สร้างขึ้นตามกรอบที่ขยายออกไป ปัจจุบัน มีการริเริ่มขยายผลความสำเร็จแล้วทั้งองค์กรชุมชนและกิจการธุรกิจ อันเป็นการแสดงถึงเศรษฐกิจที่สร้างขึ้นใหม่และขับเคลื่อนจากพื้นที่ฐานรากและไปร่วมสร้างคุณค่าร่วมกับเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนจากศูนย์กลาง

คำสำคัญ: นวัตกรรมสังคม การขับเคลื่อนทุนทางสังคม การสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคม เศรษฐกิจฐานราก

ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

บทความนี้ พัฒนามาจากงานวิจัยเรื่องปัจจัยและกลไกการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของไทยเพื่อค้นหาทางเลือกใหม่ของการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน หรือเศรษฐกิจฐานรากที่ไม่รอผลพวงจากการพัฒนาจากส่วนกลางตามแนวทางของ “เศรษฐกิจแบบไหลริน” (Trickle-Down Economy) ที่ยึดโยงกับมายาคติของการเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมของการผลิตในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) แต่มองข้ามปัญหาการจ้างงาน การกระจายตัว และความยากจนที่ทวีความรุนแรง

¹ บทความวิจัย บทความนี้ได้รับทุนจากสมาคม Executive MBA แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

² อาจารย์ประจำวิทยาลัยผู้นำและนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต อีเมล soontorn.k@rsu.ac.th

³ อาจารย์ประจำวิทยาลัยผู้นำและนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต อีเมล dhachakorn.thitiluck@gmail.com

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ: สุนทร คุณชัยมัง วิทยาลัยผู้นำและนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต อีเมล soontorn.k@rsu.ac.th

ไปตามการขยายตัวของเศรษฐกิจ (Arndt, 1983) อันเป็นการค้นหา “ความใหม่” (Newness) ตามนัยของ ทฤษฎีว่าด้วยนวัตกรรมสังคมที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระดับชุมชนหรือฐานราก ความเท่าเทียมในระบบเศรษฐกิจและสังคม ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสามารถตามวิถีของการประกอบการ ทั้งนี้ก็เพราะผลของการดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2504 มาจนถึงปัจจุบัน ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม เน้นการส่งออก และการลงทุนเมืองใหญ่ เป็นหลัก แม้ว่าจะมีการมุ่งเน้นให้มีการกระจายรายได้สู่ภูมิภาคและชนบท ตลอดจนมุ่งแก้ปัญหาความยากจน ก็ตาม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแนวทางดังกล่าวก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาความยากจนซ้ำซาก ในภูมิภาคลงไปได้ ดังปรากฏตามรายงานสถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยปี 2565 พบว่า จังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนสูงสุด 10 อันดับแรก คือ แม่ฮ่องสอน ปัตตานี ตาก นราธิวาส กาฬสินธุ์ หนองบัวลำภู ยะลา ศรีสะเกษ ชัยนาท และ ระนอง ในจังหวัดที่มีคนจนสูงสุดนี้ เป็นสถานการณ์ที่จังหวัด แม่ฮ่องสอนเผชิญต่อเนื่องกันมานานถึง 19 ปี ในขณะที่เดียวกัน แม่ฮ่องสอน นราธิวาส กาฬสินธุ์ ปัตตานี ตาก และ ศรีสะเกษ ก็ยังเป็นจังหวัดที่มีความยากจนสูงที่สุดอีกด้วย นอกจากนี้ รายงานดังกล่าวยังระบุว่า ประเทศไทย มีจำนวนคนจนทั้งสิ้น 3.80 ล้านคน หากพิจารณาตามจำนวนครัวเรือน จะมีครัวเรือนยากจนทั้งสิ้น 1.12 ล้าน ครัวเรือน คิดเป็น ร้อยละ 4.14 ของครัวเรือนทั้งหมด โดย 1 ใน 3 อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาคือภาคเหนือ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) จากสถานการณ์ข้างต้น ย่อมเป็นข้อมูลที่ประจักษ์ได้ว่า แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบ อุตสาหกรรม และเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานครและปริมณฑล และบางส่วนของภาคตะวันออก ไม่สามารถ รองรับต่อการแก้ปัญหาความยากจนและคนจน ทั้งตามพื้นที่ของภูมิภาค 10 จังหวัดข้างต้น และประชาชน 1 ใน 3 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ

การพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ชุมชน และชนบท เพื่อมุ่งต่อการแก้ปัญหาของชุมชน เช่น Shakti Project ของ Unilever ที่แก้ปัญหาทั้งการขยายตลาดไปสู่ชนบทของบริษัทและสร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้กับสตรีใน ชนบทของอินเดีย (Pahalad, 2014) Grameen Bank ที่ริเริ่มจากการรวมกลุ่มประชาชนขนาดเล็ก 3-5 คน ในภาคชนบทเพื่อสร้าง Micro-credit ให้เข้าบริการทางการเงินรายย่อยแบบ Micro-finance เพื่อนำไปสู่การ ประกอบการ (รวมทั้งการขยายกิจการสร้างร่วมมือกับธุรกิจเอกชนเพื่อดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมแบบ Social Business จนนำไปสู่การยอมรับได้ว่าเป็นกลไกที่สามารถแก้ปัญหาความยากจนของบังคลาเทศ (Yunus & Weber, 2007) และ Hello Tractor ซึ่งเป็นแอปพลิเคชันที่เป็นธุรกิจสตาร์ทอัพที่ให้บริการรถแทรกเตอร์สำหรับ เกษตรรายย่อยของไนจีเรีย ที่ไม่เคยเข้าถึงเทคโนโลยีเพื่อการเหล่านี้มาก่อน ซึ่งประสบความสำเร็จทั้งการเพิ่ม ผลิตภาพของการผลิตทางเศรษฐกิจของเกษตรกร สร้างรายได้เพิ่มสำหรับเจ้าของรถแทรกเตอร์ และเป็น เศรษฐกิจดิจิทัลที่ประสบความสำเร็จจนขยายตัวไปอีก 17 ประเทศทั้งในแอฟริกาและเอเชีย (ลงทุนแมน, 2564; Fortune, 2021; Shrader, 2020 and Tong, 2020) กิจการธุรกิจเหล่านี้ เป็นการดำเนินงานของธุรกิจ ที่มีส่วนต่อการแก้ปัญหาของชุมชนและชนบท เช่น Unilever เป็นการรวมกลุ่มเพื่อจัดการตนเองของชุมชน และสร้างความร่วมมือกับธุรกิจเอกชน เช่น Grameen Bank-Social Business และการสร้างสตาร์ทอัพที่

รองรับต่อการแก้ปัญหาผลิตภาพของเกษตรกรรายย่อย และการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจของภาคชนบท และท้องถิ่นภูมิภาค รวมทั้งยกระดับการบริหารจัดการใหม่ อันเป็นการสร้างความใหม่เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาของสังคมด้วยแบบแผนและวิถีแบบประกอบการ หรือที่เรียกกันว่า Social innovation as entrepreneurship

การศึกษานี้ จึงได้ศึกษาผลการประกอบการธุรกิจประเภทต่าง ๆ ในระดับชุมชน จำนวน 101 กรณี โดยแบ่งเป็น “องค์กรชุมชน” (Community-Based Organizations: CBOs) ที่ริเริ่มประกอบกิจกรรมทางธุรกิจ 55 องค์กร และ “องค์กรธุรกิจ” (Business Organizations) ที่เชื่อมโยงกิจกรรม/กิจการกับการแก้ปัญหาของชุมชน 46 องค์กร โดยต้องการค้นหาแนวทางของการพัฒนาที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากผลความสำเร็จของศูนย์กลางของระบบเศรษฐกิจที่ไหลรินยังภูมิภาคและชนบท แต่เป็นผลที่เกิดขึ้นจากศักยภาพและความสามารถของชุมชนฐานราก และท้องถิ่นเป็นด้านหลัก รวมทั้งเป็นไปตามแนวทางการพัฒนาแบบทางเลือก (Alternative ways)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จ (Driving factors) ในการประกอบการแบบธุรกิจขององค์กรชุมชนและการประกอบการเพื่อชุมชนขององค์กรธุรกิจ
2. เพื่อค้นหากลไกและกระบวนการ (Mechanism and process) ที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคม
3. เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการขยายผลนวัตกรรมสังคมไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบบของเศรษฐกิจและสังคม (Scalability social innovation)

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีนวัตกรรม และคลื่นของคอนดราตีเยฟ (Kondratieff wave and innovation theory)

Kondratieff waves หรือ Super-cycles, K-waves, Surges waves และ Long waves เป็นผลงานของ Nikolai D. Kondratieff ที่ศึกษาวิจัยวงจรการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่เกิดขึ้นแบบลูกคลื่นตามผลประโยชน์และความสามารถในการใช้ทรัพยากร และเทคโนโลยีหนึ่ง ๆ ในห้วงเวลา 40-60 ปี โดยประมาณ พร้อมกับมีลูกคลื่นขนาดเล็กที่มีรอบระยะเวลา 3-10 ปี เป็นส่วนประกอบรวมอยู่ด้วย โดยยุโรปและอเมริกาได้ผ่านวงจรของการขึ้นลงไปแล้ว 3 ลูกคลื่น คือ หนึ่ง ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1790s ไปจนถึง 1850s ที่มีเครื่องจักรไอน้ำเป็นกลไกขับเคลื่อนอุตสาหกรรม สอง ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1850s ไปจนถึง 1890s ที่มีอุตสาหกรรมเหล็ก ระบบรางและรถไฟ เป็นกลไกขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ และสาม ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1890s ไปจนถึง 1920s ที่มีไฟฟ้าและอุตสาหกรรมเคมีเป็นกลไกขับเคลื่อน จะเห็นได้ว่า กลไกขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของแต่ละลูกคลื่น เป็นไปตามการค้นพบและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และ “นวัตกรรม” (Innovation) ที่นำไปสู่ความได้เปรียบทางเศรษฐกิจ (Kondratieff & Stolper, 1935) การขึ้นลงของลูกคลื่นในแต่ละครั้ง โอกาสจะเป็นของผู้ประกอบการรายใหญ่ในช่วงขาขึ้น เพราะมีความได้เปรียบจากต้นทุนของผลิตภัณฑ์ ทักษะ และประสบการณ์ แต่ในช่วงขาลงจะสร้างผลกระทบต่อราคาสินค้าของภาคเกษตร

และจะเป็นโอกาสของการสร้างสรรค์นวัตกรรมเพื่อสนับสนุนการผลิต และธุรกิจขนาดเล็ก เนื่องจากผู้ประกอบการรายใหญ่จะมุ่งปกป้องส่วนแบ่งทางการตลาดของตัวเอง (Kondratieff & Stolper, 1935)

นวัตกรรม เปรียบเสมือนเป็นการสร้างส่วนผสมใหม่ของปัจจัยการผลิตที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจ (Schumpeter, 1912) ส่วนผสมดังกล่าว เป็นส่วนประกอบที่มีบทบาทมากกว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างอุปสงค์กับอุปทาน แต่เป็นกระบวนการที่นำไปสู่การสร้างสรรค์สิ่งใหม่เพื่อไปแทนที่สิ่งเก่า ที่เรียกกันว่า “กระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการทำลาย” (The process of creative destruction) ผ่านวิธีการผลิตทางเศรษฐกิจ และการดำรงอยู่รูปแบบใหม่ของระบบทุนนิยม (Schumpeter, 1942)

2. ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน (Community economic development theory)

ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน (Community economic development theory) เป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นทฤษฎีย่อยของทฤษฎีการพัฒนาชุมชน (Community development theory) ที่มีการจัดแบ่งคุณลักษณะไว้ 3 แบบ คือ หนึ่ง การช่วยเหลือทางเทคนิค (Technical assistance approaches) เป็นแบบแผนของการพัฒนาชุมชนที่พึ่งพาการช่วยเหลือจากผู้สนับสนุนจากภายนอกทั้งการวางแผน การแปรผลสู่การปฏิบัติ และการประเมินผล ขณะเดียวกัน ก็เป็นการจัดการแบบ Top-down มากกว่าที่จะระดมความสามารถของบุคลากรในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งไม่วิเคราะห์สถานการณ์และการใช้วิถีวิทยาที่เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้ามามีส่วนร่วม สอง การพึ่งตนเอง (Self-help approaches) แบบแผนนี้ เป็นแบบแผนที่สร้างและเพิ่มพูนความสามารถจากสินทรัพย์และ/หรือทุนทางสังคมที่มีอยู่ ลดการพึ่งพาจากการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ในขณะเดียวกัน ก็พัฒนาศักยภาพของปัจเจกบุคคล องค์กร และกลไกเชิงสถาบันของชุมชน อันเป็นวิถีของการพัฒนาที่สอดคล้องกับการพัฒนาชุมชนในระยะยาว และสาม การจัดการไปตามความขัดแย้ง (Conflict approaches) โดยความขัดแย้งที่นี้หมายถึง การดำเนินงานที่ยังไม่บรรลุผลความสำเร็จ อันเป็นผลมาจากการดำรงอยู่แบบต่างคนต่างอยู่ในชุมชน ความแตกต่างในการกำหนดคุณค่า ผลประโยชน์ และขาดการสื่อสารประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ ดังนั้น การจัดการแบบ Win-win การสร้างสรรค์กระบวนการทำงานที่มีส่วนร่วมและเป็นธรรม (Fairness) และการทำงานสร้างความเชื่อถือ (Heard and respected) จึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาตามแบบแผนนี้ (Gallardo, 2016)

3. ทฤษฎีว่าด้วยทุนทางสังคม (Social capital theory)

ทฤษฎีว่าด้วยทุนทางสังคม” (Social capital theory) มีนักสังคมศาสตร์อธิบายไว้ในหลายมิติ ในที่นี้ขอเริ่มจากผลงานของ Robert D. Putnam ที่อธิบายตามโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่าง Social bonding ซึ่งเป็นคุณลักษณะของการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การยึดโยงกันของความเป็นครอบครัว เครือญาติ ชุมชนเพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน ชมรม และสมาคม ฯลฯ และ Social bridging ที่เป็นการเชื่อมโยงระหว่างส่วนหรือหน่วยต่าง ๆ ของสังคมเข้าด้วยกันเป็นสังคมขนาดใหญ่ โดยที่ Bridging จะเป็นทั้งตัวขยายและเป็นกลไกสร้างการเปลี่ยนแปลงระหว่าง Bonding จากหน่วยหนึ่งไปยังอีกหน่วยหนึ่ง จากครอบครัวหนึ่งไปยังอีกครอบครัวหนึ่ง จากกลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง และจากชุมชนหนึ่งไปยังอีกชุมชนหนึ่ง (Putnam,

2000) การอธิบายข้างต้นบ่งบอกได้ว่าทุนทางสังคม จะแปรผันไปตามความเข้มแข็งและความอ่อนแอของ Social bonding กับ Bridging ต่อมา มีการอธิบายเพิ่มเติมถึงการปฏิบัติการของทุนทางสังคมยังมีการประสานการทำงานร่วมกับทุนและทรัพยากรขององค์กรต่าง ๆ หรือส่วนที่อยู่ภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานของรัฐ และเอกชนเพื่อสนับสนุนให้ทุนทางสังคมนั้นขับเคลื่อนการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเรียกการปฏิบัติการของทุนทางสังคมนี้ว่า Linking social capital (Halpern, 2005; Storper, 2005, 2013 and Woolcock, 1998)

ในขณะเดียวกัน ในการศึกษาี้ ยังพิจารณาความเป็นทุนทางสังคมจากส่วนที่ถูกนำไปใช้งานจริง (Functioning) มากกว่าการให้ความสำคัญเพียงความเป็นอยู่ (Being) ของ Amartya Sen มาร่วมพิจารณาความสำคัญของทุนทางสังคมที่มีผลในทางปฏิบัติจริงต่อสังคม (Sen, 1985) ทั้งนี้ก็เพราะว่า ความสำคัญของการนำเอาทุนและทรัพยากรจากภายนอกมาบรรจบเข้ากับการทำงานของ Bonding social capital และ Bridging social capital นั้น ด้านหนึ่ง ย่อมเกิดขึ้นจากปฏิบัติการจริงของภาคสนาม อีกด้านหนึ่ง ชุมชนประเมินแล้วว่าทุนของตนที่มีอยู่มีข้อจำกัดที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการประกอบการ

4. ทฤษฎีนวัตกรรมสังคม (Social innovation theory)

นวัตกรรมสังคม เป็นแนวคิดที่มีวิวัฒนาการร่วมกับการศึกษาว่าด้วยนวัตกรรม (Innovation studies) เช่นเดียวกับคำอื่นที่มีความหมายไปในทางเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็น ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ (Scientific progress) การเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน (Institutional change) นวัตกรรมแบบเปิดกว้างสำหรับความร่วมมือ (Open innovation) และนวัตกรรมที่ร่วมขับเคลื่อนโดยคนงาน (Employee-driven Innovation) (Borras & Edquist, 2019) นวัตกรรม เป็นเรื่องของ “ความใหม่” (Newness) ที่มีการใช้ความรู้และการสร้างสรรค์ (Knowledge and creativity idea) ทำให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้นมาทั้งที่เป็นเรื่องใหม่ทั้งหมดหรือปรับปรุงจากของเดิม เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ (Economic benefits) ทั้งที่เป็นตัวเงินและ/หรือไม่เป็นตัวเงิน (สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์ และคณะ, 2553) ความใหม่ของนวัตกรรมที่กล่าวถึงข้างต้น ดำรงอยู่ในสถานะต่าง ๆ 4 แบบด้วยกัน คือ (1) ผลิตภัณฑ์ (2) บริการ (3) กระบวนการ ซึ่งรวมถึงการปรับเปลี่ยนรูปร่างการจัดการองค์กร เช่น หุ้นส่วนความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน (Public-private partnership) และ (4) การเปลี่ยนแปลงในระดับผลลัพธ์ นอกจากนี้ นวัตกรรมยังมีความเกี่ยวข้องกับการเชื่อมโยงกับสังคมโดยนัย เพราะความใหม่ที่สร้างขึ้นจะนำไปสู่การปฏิบัติงาน การปรับปรุงการผลิต และปรับเปลี่ยนคุณภาพของชีวิตของผู้คนในสังคม (Pol & Ville, 2008)

Murray et al. (2010) นิยามว่า “นวัตกรรมสังคม คือ นวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคม ทั้งปลายทางของการสนองตอบ (in their ends) และวิถีของการดำเนินงาน (in their means) ของผลิตภัณฑ์ บริการ และตัวแบบสำหรับการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ความร่วมมือแบบใหม่ขึ้นในสังคม”

The European Commission (2013) นิยามว่า “นวัตกรรมสังคม คือ การพัฒนาและการแปรผลแนวคิดไปสู่การปฏิบัติจริงของการสร้างผลิตภัณฑ์ บริการ และตัวแบบของธุรกิจ เป็นกลไกที่ตอบสนองต่อ

ความต้องการของสังคมทั้งที่เป็นปลายทาง (Ends) และเป็นวิธีการดำเนินงาน (Means) รวมทั้งเป็นการยกระดับศักยภาพของปัจเจกบุคคลให้มีความสามารถและมีความพร้อมที่จะกระทำการต่าง ๆ ให้กับสังคมอีกลำดับขั้นหนึ่ง”

นิยามนวัตกรรมสังคมข้างต้น เป็นการนิยามตามแบบแผนของการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นจากผลิตภัณฑ์ บริการ และตัวแบบธุรกิจ แท้ที่จริงแล้ว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังมี “กระบวนการทางสังคม” (Social process) รวมอยู่ด้วย ในขณะเดียวกัน ยังรวมการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movements) และเทคโนโลยีเพื่อสังคม (Social technologies) (Nicholls & Ziegler, 2017) ยิ่งไปกว่านั้น Heiskala (2007) ชี้ว่า “นวัตกรรมสังคม ยังหมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ปทัสถาน และโครงสร้างของกฎทางสังคม ที่ไปยกระดับการรวบรวมทรัพยากรของอำนาจ และการปรับปรุงการดูแลรักษาเศรษฐกิจและสังคม”

ทฤษฎีว่าด้วยนวัตกรรมสังคมนั้น มีผู้จัดกลุ่มไว้หลายสำนัก เช่น Alex Nicholls and Alex Murdock ได้จัดกลุ่มนวัตกรรมสังคมไว้ 5 กลุ่มด้วยกัน คือ (1) การออกแบบวิจัยเพื่อหาทางออก (Research design challenges) เป็นการประมวลวิธีวิทยาที่เกิดขึ้นใหม่ จากการแก้ปัญหาในระดับชุมชนรูปแบบต่าง ๆ ที่นำไปสู่การประสานหลักการหลายหลักการเข้าด้วยกัน (Interdisciplinary) (2) การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางสังคม (Changes in social structures) เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เป็นผลจากอิทธิพลของเทคโนโลยี สภาพแวดล้อมทางสังคม และความก้าวหน้าของเศรษฐกิจและเทคโนโลยี หรือโครงสร้างทางสังคมที่มีผลต่อการใช้เทคโนโลยี (3) การเปลี่ยนแปลงแผนการทำงาน (Changes in the pattern of work) เป็นเรื่องของระบบองค์กร รูปแบบของการลงทุน และการจัดการมาตรฐานที่ทำให้ผลของงานเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม (4) การกระจายผลการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Diffusion of social change) เป็นเรื่องของความขยายผลจากความสำเร็จในระดับ Micro ไปสู่ระดับ Macro รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง (5) การพัฒนาเมือง (Urban studies) เป็นการนำเอาแนวคิดนวัตกรรมไปใช้เป็นกลไก/เครื่องมือของการพัฒนาชุมชน การตอบสนองความพึงพอใจ การเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคม การยอมรับหลักธรรมาภิบาล และการสร้างความสามารถหรือทุนก้อนใหม่ทางสังคม (Nicholls & Murdock, 2012)

ต่อมา Nia Choi and Satyajit Majumdar ได้จัดกลุ่มทฤษฎีนวัตกรรมสังคม ไว้เป็น 7 กรอบประกอบด้วย (1) กรอบสังคมวิทยา (The sociological perspectives) ซึ่งเป็นเรื่องของเปลี่ยนแปลงทางสังคม อันเนื่องมาจากกลไกและความสัมพันธ์ทางสังคม (2) การสร้างสรรค์วิจัยเพื่อหาทางออก (The creativity research perspectives) เป็นเรื่องของบทบาทของผู้นำที่มุ่งมั่นต่อการค้นหาแนวทางและวิธีการเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาและแก้ปัญหาจนสำเร็จ (3) กรอบการประกอบการ (The entrepreneurship perspectives) เป็นกรอบที่ถือเอาการประกอบการ เป็นกลไกสร้างนวัตกรรมในระบบเศรษฐกิจและสังคม (4) กรอบเศรษฐศาสตร์สวัสดิการ (The welfare economics perspectives) เป็นกรอบที่ให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกของเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นจากนโยบาย โครงการ และกิจการของเศรษฐกิจธุรกิจ (5) กรอบการมุ่งสู่การปฏิบัติ (The practice-led perspectives) เป็นการให้ความสำคัญต่อกระบวนการและขั้นตอนของสร้างนวัตกรรม และนวัตกรรมสังคม (6) กรอบจิตวิทยาชุมชน (The community psychology perspectives)

เป็นการให้ความสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนระบบคุณค่าหรือค่านิยมทางสังคมต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ก้าวออกไปจากการทำงานของกลไกหน้าที่ที่บกพร่องของสังคม (Dysfunctional approach) (7) กรอบว่าด้วยเขตแดนของการพัฒนา (Territorial development perspectives) เป็นกรอบที่เชื่อมโยงนวัตกรรมสังคมกับการพัฒนาเชิงพื้นที่ชุมชน ท้องถิ่น และเมือง (Choi & Majumdar, 2015)

กล่าวได้ว่า นวัตกรรมสังคม มีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบเศรษฐกิจและสังคม ทั้งในมิติของวิธีการดำเนินงานและผลลัพธ์สุดท้าย มีความเชื่อมโยงกับวิวัฒนาการร่วมกับนวัตกรรม มีความใกล้ชิดกับการนำเอานวัตกรรมด้านเทคโนโลยี การบริหารจัดการ และการประกอบการไปสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อสังคม ในขณะเดียวกัน ก็รวมความถึงความใหม่ของเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติการใหม่ของโครงสร้างของสังคมและกระบวนการทางสังคม ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ปทัสถาน และโครงสร้างของกฎหมายสังคม

5. ธุรกิจดิจิทัลกับการแก้ปัญหาชุมชนและชนบท

ในศตวรรษที่ 21 มีธุรกิจที่พัฒนากิจการไปตามโครงข่ายของการสื่อสารและข้อมูลข่าวสาร และเครือข่ายทางสังคม จนสร้างเป็นธุรกิจรูปร่างใหม่ ที่เรียกว่า “ธุรกิจแบบดิจิทัลที่สร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบจากระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่ง” (Digital business transformation หรือ DBT) โดยในที่มีตัวอย่าง DBT ที่ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนเปลี่ยนไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง 2 ตัวอย่าง คือหนึ่ง คือ ITC e-Choupal (Choupal หมายถึง ที่ที่ทุกคนมาใช้งานร่วมกัน) เป็นกิจการของบริษัท ITC Limited ที่เริ่มต้นในปี ค.ศ. 2000 ด้วยการนำเอาระบบการจัดการข้อมูล และ ICT มาจัดให้เป็นบริการสำหรับเกษตรกร เป็นโครงการที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์ข้อมูลของราคาพืชผลทางการเกษตร ถั่วเหลือง ใบยาสูบ ข้าวสาลี กุ้งฝอย และอื่น ๆ รวมทั้งการขนส่งและสถานการณ์การซื้อขายปลายทางของบริษัท จัดให้มีการแนะนำการใช้ศูนย์ข้อมูลที่จัดตั้งขึ้นตามระบบการสื่อสารของ VSAT connection ขณะเดียวกัน เกษตรกรก็สามารถสั่งซื้อเมล็ดพันธุ์ วัสดุทางการเกษตร และสินค้าอุปโภคบริโภคจากศูนย์ข้อมูลของ ITC ได้ด้วย ศูนย์บริการข้อมูลนี้จะจัดเป็นหน่วยบริการเกษตรกร ประมาณ 600 ราย ในพื้นที่ 10 หมู่บ้าน (ในรัศมี 5 กิโลเมตร) ในขณะเดียวกันก็เป็นตัวกลางเกษตรกร (ที่เรียกเป็นภาษาฮินดูว่า Sanchalak) รับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรในระดับหมู่บ้าน (ชุมชน) ในขณะที่รัฐบาลมีศูนย์กลางรวบรวมผลผลิตต่าง ๆ เป็นศูนย์ระดับเมือง ที่เรียกว่า Mandis ดังนั้นการทำงานของ e-Choupal จึงไปแทนที่พ่อค้ารายย่อยในชุมชน (Adatiya) และการไหลเวียนของข้อมูลการผลิต การค้า และการขนส่ง (Annamalai & Rao, 2003) จนถึงปัจจุบัน (2022) ได้มีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการนี้ ทั้งสิ้น 4 ล้านคน จาก 35,000 หมู่บ้าน ครอบคลุมพื้นที่ 10 มลรัฐของอินเดีย โดยมีศูนย์บริการ ทั้งสิ้น 6,100 แห่ง

สอง คือ Hello Tractor เป็นกิจการที่จัดตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 2014 โดย Jehiel Oliver ที่สร้างแอปพลิเคชันเพื่อบริการธุรกิจดิจิทัล เช่นเดียวกับ Uber หรือ Bolt ในสหรัฐอเมริกา Grab ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ Didi Chuxing ในจีน ที่ให้ผู้บริโภคเรียกใช้บริการรถยนต์ แต่ Hello Tractor เป็นบริการสำหรับเรียกใช้บริการรถแทรกเตอร์เพื่อการเกษตร กิจการนี้เริ่มขึ้นที่ไนจีเรีย ที่มีความจำเป็นสำหรับการใช้งานแทรกเตอร์ (รวมทั้ง

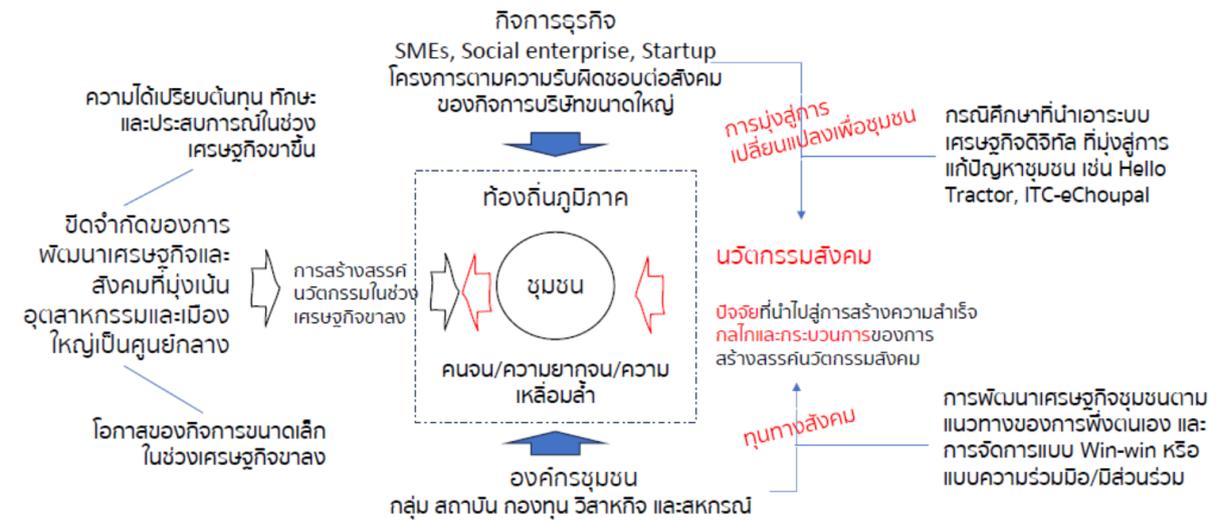
เครื่องจักรกล) ต่อพื้นที่ 100 ตารางกิโลเมตรที่ต่ำมาก ในขณะที่ค่าเฉลี่ยของโลกอยู่ที่ 200 คัน ในสหรัฐอเมริกา มีค่าเฉลี่ยการใช้งานที่ 256.8 คัน ที่อินเดียมี 128 คัน จีน 81.8 คัน ทวีปแอฟริกาโดยเฉลี่ย 8 คัน และที่ไนจีเรีย มีเพียง 6.5 คัน Hello Tractor เป็นกิจการที่ประกอบการธุรกิจเพื่อสังคม ได้รับการสนับสนุนจาก World food programme ขององค์การสหประชาชาติ และความร่วมมือจากบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ เช่น Olam, John DEERE, HEIFER, Vodafone, Kubota โดยบริษัทจัดตั้งฝ่ายส่งเสริมธุรกิจเพื่อแนะนำให้เกษตรกรใช้ แอปพลิเคชันการทำงานเครื่องจักรกล การใช้ข้อมูล GPS ผลการดำเนินงานของบริษัทได้ทำให้การผลิตของ เกษตรกรประหยัดเวลาลงไปจากเดิมมากถึง 40 เท่า และมีต้นทุนเพียง 1 ใน 3 หากเปรียบเทียบกับการผลิต แบบเดิม (ลงทุนแมน, 2564; Tong, 2020) ผลการสำรวจ ณ ปี ค.ศ. 2020 พบว่า ผลผลิตของเกษตรกร เพิ่มขึ้น 83% มีรายได้เพิ่มขึ้น 73% และมีเกษตรกรที่ได้ใช้เครื่องจักรกลเป็นครั้งแรกมากถึง 55% (Shrader, 2020) ผลการดำเนินธุรกิจจนถึงสิ้นปี ค.ศ. 2021 บริษัทได้ขยายบริการไป 17 ประเทศ ทั้งในทวีปแอฟริกา และเอเชีย สร้างรายได้ให้กับเจ้าของแทรกเตอร์ที่เข้าร่วมบริการ 12,600 ล้านบาท เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ให้กับเกษตรกรมากกว่า 500,000 ราย จ้างงานเพิ่มขึ้นทั้งทางตรงทางอ้อมมากกว่า 2 ล้านตำแหน่ง และที่สำคัญ ก็คือ ช่วยผลิตอาหารให้กับชาวแอฟริกาไปแล้ว 37 ล้านเมตริกตัน และได้รับการคัดเลือกจากนิตยสารฟอร์จูน ให้เป็นหนึ่งในบริษัทเอกชนที่มีส่วนต่อการเปลี่ยนโลก (ลงทุนแมน, 2564; Fortune, 2021)

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัยนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการค้นหาความสำเร็จในการจัดการตนเองและการ ประกอบการของชุมชนที่รวมกันจัดตั้งองค์กรเป็นกลุ่ม สถาบัน วิสาหกิจชุมชน กองทุน และสหกรณ์ โดยใน การวิจัยนี้เรียกว่า องค์กรชุมชน อันเป็นการสร้างสรรค์เศรษฐกิจขึ้นในพื้นที่ชุมชน พื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับ ภาคชนบทหรือภาคเกษตร และท้องถิ่นภูมิภาคหรือต่างจังหวัด ที่ที่มีความหมายตรงกันข้ามศูนย์กลางของระบบ เศรษฐกิจอุตสาหกรรมและเมืองใหญ่ของกรุงเทพมหานคร ปริมณฑล และเขตเศรษฐกิจพิเศษอุตสาหกรรม พร้อมกับให้ความสำคัญต่อการดำเนินธุรกิจของกิจการธุรกิจแบบต่าง ๆ ทั้ง SMEs, Social enterprise, Startup และโครงการตามความรับผิดชอบต่อสังคมของกิจการขนาดใหญ่ที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้าง เศรษฐกิจขึ้นในพื้นที่ชุมชน ทั้งนี้ก็เพราะมีสมมติฐานที่ว่า นโยบายและการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาธุรกิจและอุตสาหกรรมเพื่อหวังให้กิจการขนาดใหญ่ทำหน้าที่สร้าง ขยาย และกระจาย เศรษฐกิจไปยังท้องถิ่นภูมิภาค และชุมชนนั้น มีขีดจำกัดที่ไม่สามารถจะกระจายตัวได้อย่างทั่วถึง ไม่สามารถ แก้ปัญหาความยากจน และความเหลื่อมล้ำได้

การค้นหาความสำเร็จนี้ ต้องการศึกษถึง ปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จขององค์กรชุมชนและ กิจการธุรกิจในพื้นที่ชุมชน พร้อม ๆ กับศึกษาถึงกลไกและกระบวนการที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคม รวมทั้ง ความเป็นไปได้ในการขยายผลไปสู่การเปลี่ยนแปลง เพื่อสร้างเศรษฐกิจขึ้นด้วยองค์กรชุมชนเอง หรือสร้างสรรค์ ขึ้นตามความเกี่ยวข้องของกิจการธุรกิจ

ภาพประกอบที่ 1 กรอบการศึกษานวัตกรรมสังคมกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก

การขับเคลื่อนไปจากฐานรากไปสู่พื้นที่ของระบบเศรษฐกิจ-อุตสาหกรรม-เมืองใหญ่ ไม่ใช่ไปแทนที่แต่ไปทำงานร่วมกัน

ที่มา: พัฒนาโดยนักวิจัย

การศึกษากลุ่มตัวอย่างทั้งส่วนที่เป็นองค์กรชุมชน และกิจการธุรกิจของการศึกษานี้ มุ่งเน้นการค้นหา กลไกและกระบวนการนวัตกรรมสังคมแล้ว ยังให้ความสำคัญต่อแนวคิด ทฤษฎี และประสบการณ์จริงของการ สร้างสรรค์ธุรกิจและเศรษฐกิจในระดับชุมชน เช่น แนวทางการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง (Self-Help Group Approaches) และแนวทางการจัดการความขัดแย้ง (Conflict approaches) เพื่อสร้างความร่วมมือและ ประโยชน์ร่วมกันระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับชุมชน พร้อมกันนั้น ก็เน้นศึกษาความเป็นไปได้ในการขยาย ผลความสำเร็จของการประกอบการนั้นเพื่อสร้างผลการเปลี่ยนแปลงที่มากขึ้นในพื้นที่ชุมชน เช่น การขยาย การดำเนินงานจากการเข้าถึงแหล่งทุนไปสู่การจัดการหนี้สิน และการสร้างอาชีพ และความเป็นไปได้ ที่จะขยายผลเศรษฐกิจจากชุมชนฐานรากที่ประสบความสำเร็จให้มีบทบาทร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจของ ท้องถิ่น และภูมิภาค หรือขยายไปตามห่วงโซ่ธุรกิจ และคลัสเตอร์ธุรกิจ

ระเบียบวิธีวิจัย

1. การศึกษานี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) วิเคราะห์ข้อมูลความสัมพันธ์ ระหว่างผลิตภัณฑ์ บริการ และกระบวนการจัดการองค์กรกับสภาพแวดล้อมในการประกอบการธุรกิจ (หรือ กิจกรรมที่สร้างรายได้ทางธุรกิจ) จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิของตัวอย่างที่ศึกษา เช่น เอกสาร รายงานผลการ ดำเนินงานประจำปี รายงานความยั่งยืนขององค์กรธุรกิจ และข้อมูลที่เผยแพร่ต่อสาธารณะ
2. จัดแบ่งตัวอย่างที่เป็นหน่วยศึกษาออกเป็น 2 ส่วน เพื่อให้ครอบคลุมถึงข้อมูลของความสามารถของ การประกอบการธุรกิจและการสร้างสรรค์เศรษฐกิจในพื้นที่ชุมชน ชนบท และท้องถิ่นภูมิภาค ประกอบด้วย (1) องค์กรชุมชน (Community-Based Organizations: CBOs) ที่ประกอบการธุรกิจในชุมชน ตามการ

รวมตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต วิสาหกิจชุมชน กองทุนสวัสดิการชุมชน กองทุนหมู่บ้าน และสหกรณ์การเกษตร) (2) กิจการธุรกิจ (Business firms) ที่สร้างธุรกิจที่เชื่อมโยงพื้นที่ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น SMEs, Social Enterprise, Startup และโครงการตามความรับผิดชอบต่อสังคมที่เป็นการประกอบธุรกิจ

3. ในเบื้องต้นการศึกษานี้ ได้ออกแบบสำหรับการรวบรวมข้อมูลจากตัวอย่าง ตาม 2. รวม 101 ตัวอย่าง โดยใช้วิธีกำหนดแบบสัดส่วนระหว่างองค์กรชุมชนต่อกิจการธุรกิจแบบ 55 : 45 โดยให้ความสำคัญต่อการริเริ่มงานและการรวมตัวของชุมชนมากกว่าการจัดตั้งองค์กรแบบธุรกิจ และกำหนดจำนวนของตัวอย่างสำหรับองค์กรแต่ละประเภท (ขององค์กรชุมชนและกิจการธุรกิจ) ประเภทละ 5 ตัวอย่างขึ้นไป ในขณะที่เดียวกัน ก็ให้ความสำคัญต่อการประสานความร่วมมือในการอนุเคราะห์ข้อมูลและการเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นข้อมูล

4. การรวบรวมข้อมูล เริ่มต้นจากการสืบค้นข้อมูลผลการดำเนินงานธุรกิจที่เผยแพร่ต่อสาธารณะ ที่มีการแสดงถึงความเกี่ยวข้องกับชุมชนตามความเกี่ยวข้องของห่วงโซ่ธุรกิจ เช่น เป็นแหล่งวัตถุดิบ การจ้างงาน การสร้างงานธุรกิจต่อเนื่อง และการแก้ไขปัญหาของชุมชน ขององค์กรชุมชนและกิจการธุรกิจ รวมทั้งเป็นที่ริเริ่มดำเนินงานตามโครงการเพื่อสังคมของกิจการธุรกิจ ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐที่ให้การสนับสนุน โดยมีข้อมูลและความร่วมมือขององค์กรต่าง ๆ สำหรับการศึกษานี้ 101 องค์กร แบ่งเป็นข้อมูลขององค์กรชุมชน จำนวน 55 องค์กร ประกอบด้วย (1) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์และสถาบันการเงินชุมชน 10 องค์กร (2) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต 8 องค์กร (3) วิสาหกิจชุมชน 12 องค์กร (4) กองทุนสวัสดิการชุมชน 10 องค์กร (5) กองทุนหมู่บ้าน 7 องค์กร และ (6) สหกรณ์การเกษตร 10 องค์กร ในขณะที่กิจการธุรกิจ จำนวน 46 องค์กร ประกอบด้วย (1) SMEs 15 องค์กร (2) Social enterprise 10 องค์กร (3) Startup 11 องค์กร และ (4) โครงการตามความรับผิดชอบต่อสังคม 10 องค์กร

5. การวิเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาตาม 4. ได้ให้ความสำคัญต่อปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จ (Driving factors) และการบรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งองค์กร เช่น การนำและการมีส่วนร่วมของการบริหารองค์กร การสร้างส่วนผสมของความร่วมมือและการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์และบริการเพื่อสนองตอบต่อความต้องการทางการตลาด (รวมทั้งการสร้างความสามารถในการแก้ปัญหาทางสังคม) การสร้างรายได้ขององค์กร การสร้างผลที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในระดับชุมชน อันเป็นความหมายถึงการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจของชุมชน พื้นที่ชนบท และท้องถิ่นภูมิภาคตามไปอีกนัยหนึ่งด้วย

6. นำเอาผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลตาม 5. ไปจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเจ้าของข้อมูลที่ศึกษา เพื่อตรวจทานความถูกต้องของข้อมูลที่ศึกษา จำนวน 5 ครั้ง โดยกลุ่มข้อมูลองค์กรชุมชน ได้จัดประชุมขึ้น 3 ครั้ง ณ อาคาร D ชั้น 3 องค์กรกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2565 วันที่ 28 มิถุนายน 2565 และวันที่ 8 กรกฎาคม 2565 สำหรับกลุ่มกิจการธุรกิจ ได้จัดขึ้นที่ห้องประชุมอดิทธาธรรม อาคาร 1 ชั้น 5 คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพมหานคร จำนวน 2 ครั้งเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2565 และวันที่ 28 กันยายน 2565

7. สัเคราะห์ข้อมูลตัวอย่างทั้งองค์กรชุมชนและกิจการธุรกิจ ทั้ง 101 กรณีศึกษา เพื่อประมวลผลถึงปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จ กลไก และกระบวนการดำเนินงาน รวมทั้งการขยายผลความสำเร็จในการประกอบการธุรกิจและการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจขึ้นในพื้นที่ชุมชน ชนบท และท้องถิ่นภูมิภาค

8. สรุปผลการศึกษาและรายงานผลการศึกษาต่อสาธารณชน เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2566 ณ ห้อง 1-302 อาคาร 1 มหาวิทยาลัยรังสิต จังหวัดปทุมธานี

จริยธรรมในการวิจัย

การจัดเวที Focus group discussion ตามวิธีการและขั้นตอนของการศึกษาข้างต้น ผู้วิจัยมีหนังสือเรียนเชิญชวนตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาทั้งองค์กรภาคชุมชน และกิจการธุรกิจ เพื่อเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะต่อผลการศึกษา โดยมีข้อความแจ้งไว้อย่างชัดเจนว่า เป็นขั้นตอนหนึ่งของการศึกษา

ผลการศึกษา

1. ปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จในการประกอบการแบบธุรกิจขององค์กรชุมชน

การศึกษานี้ พบว่า ความสำเร็จบรรลุตามวัตถุประสงค์การดำเนินงานขององค์กรชุมชน ทั้ง 55 องค์กร คือ การสร้างความสามารถของการบริหารจัดการตนเองขึ้นเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่พัฒนามาจากการรวมตัวกันจัดตั้งองค์กร การนำของผู้คนที่สร้างสรรค์ การบริหารจัดการที่เป็นระบบหรือมีความเป็นมืออาชีพ แล้วไปบวกรวมกับทุนทางสังคมมิติต่าง ๆ เพื่อสร้างความสามารถขึ้นใหม่ในการประกอบการแบบธุรกิจ ใน 3 มิติด้วยกัน คือ

(1) การบวกรวมกับการเกื้อกูล

การบวกรวมกับการเกื้อกูล ซึ่งเป็นเรื่องของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้องค์กรชุมชนสามารถสนองตอบความต้องการด้านการช่วยเหลือทางการเงินที่จำเป็นในการดำรงชีพของสมาชิกในชีวิตประจำวันของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดตราด ที่ให้บริการสมาชิก 62,542 ราย (สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์, 2561) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดจันทบุรี ให้บริการสมาชิก 106,021 ราย (สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์, 2562) กองทุนสวัสดิการชุมชน สถาบันการเงินชุมชน และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต โดยที่ความสำเร็จจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนนี้ นอกจากจะให้บริการสมาชิกอย่างถ้วนทั่วแล้ว ยังริเริ่มส่งเสริมการประกอบอาชีพเพื่อสร้างรายได้เพิ่ม เช่น การจัดตั้งกองทุนสนับสนุนอาชีพของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านสระยายชี (พิจิตร) และการจัดตั้งกิจการแบบวิสาหกิจชุมชนเพื่อผลิตขนมจีน โรงมยางอบแห้ง และโรงปุ๋ยชีวภาพของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านดอนคา (นครศรีธรรมราช) (มูลนิธิสัจมาชีพ, 2565) การขยายบทบาทความร่วมมือระหว่างองค์กรชุมชนที่ตั้งขึ้นในพื้นที่ชุมชนเดียวกัน (เช่น กองทุนหมู่บ้าน กองทุน กข.คจ.) เพื่อจัดการหนี้ครัวเรือนของสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านชากไทย (จันทบุรี) ที่แก้ปัญหาหนี้ครัวเรือนของสมาชิกไปได้ 38 ราย เป็นการปลดหนี้เป็นศูนย์จำนวน 11 ราย คิดเป็นวงเงิน 353,000 บาท และลดหนี้ลงไป 27 ราย คิดเป็นหนี้ที่ลดลง 1,043,377 บาท (มูลนิธิสัจมาชีพ, 2564ค) หรือการแก้ปัญหาคนจนของกองทุน

สวัสดิการชุมชนตำบลห้วยเตย (มหาสารคาม) ที่ประสานกลุ่ม วิสาหกิจ เอกชน และหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ ให้จัดจ้างคนจนเป้าหมาย จำนวน 12 ราย พร้อมกันนั้นก็ชักชวนให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน ฯลฯ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2563ก)

(2) การบวกรวมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การบริหารจัดการตนเองที่บวกรวมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้เกิดความสามารถในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์และบริการที่สนองตอบความต้องการทางการตลาด เช่น การนำเอาสมุนไพรพื้นบ้านมาเป็นวัตถุดิบในการผลิตเป็นเวชสำอาง เครื่องดื่มเพื่อสุขภาพของวิสาหกิจชุมชนชีววิถีตำบลน้ำเกี๋ยน (น่าน) ที่สร้างรายได้ต่อปี 26 ล้านบาท หรือการย้อมสีจากห้อมสำหรับการผลิตเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม กระเป๋า และผ้าพันคอของวิสาหกิจชุมชนหม้อห้อมทุ่งเจริญย้อมสีธรรมชาติ (แพร่) ที่สร้างรายได้จากงานริเริ่มนี้ 0.9 ล้านบาท/ปี หรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน กรณีการนำเพลงฉ่อยมาขับร้องเป็นกิจกรรมสนับสนุนท่องเที่ยวทางเรือของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม (สุพรรณบุรี) จนสร้างรายได้ขององค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเป็นวิสาหกิจชุมชน 1.2 ล้านบาท/ปี (มูลนิธิสยามชีพ, 2564ก; มูลนิธิสยามชีพ, 2565)

(3) การบวกรวมกับการจัดการธุรกิจ

การบริหารจัดการตนเองที่บวกรวมกับการจัดการธุรกิจ เศรษฐกิจการค้าขาย และการจัดการต้นทุนการผลิตที่เหมาะสม ทำให้เกิดความสามารถในการสร้างธุรกิจแบบการประกอบการ (Entrepreneurial business) อันเป็นการจัดการเศรษฐกิจที่สร้างมูลค่าเพิ่ม (Value-added economy) ที่ทำให้ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทและภาคเกษตร มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายแต่เพียงผลผลิตทางการเกษตรเพียงอย่างเดียว ดังจะเห็นได้จากผลงานของสหกรณ์การเกษตรท่าวังผา (น่าน) (สหกรณ์การเกษตรท่าวังผา, 2565) ที่ดำเนินธุรกิจแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและเป็นผู้ค้ากับบริษัท สันติภาพ (ฮั่วเพ็ง 1958) จำกัด ซึ่งสร้างรายได้ต่อปี 524.5 ล้านบาท/ปี หรือการสร้างมูลค่าเพิ่มไปตามห่วงโซ่คุณค่าของผลิตภัณฑ์ในกรณีสหกรณ์การเกษตรโคนมหนองโพราชบุรี (ราชบุรี) และสหกรณ์การเกษตรโคนมวังน้ำเย็น (สระแก้ว) ที่สร้างรายได้มากถึง 3,145.5 ล้านบาท/ปี และ 3,093.4 ล้านบาท/ปี ตามลำดับ (สหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด, มปป; สหกรณ์โคนมวังน้ำเย็น, 2563) โดยเป็นผลมาจากการบริหารงานแบบสหกรณ์ที่เริ่มมาตั้งตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 สำหรับสหกรณ์หนองโพ ปี พ.ศ. 2516 สำหรับท่าวังผา และปี พ.ศ. 2530 สำหรับวังน้ำเย็น อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ พบว่า การสร้างมูลค่าเพิ่มจากการประกอบการธุรกิจของชุมชน ชนบท และภาคเกษตร ยังสามารถดำเนินงานได้โดยรูปแบบการจัดการแบบวิสาหกิจชุมชน เช่น วิสาหกิจชุมชนกลุ่มกาแฟบ้านถ้ำสิงห์ (ชุมพร) ที่พัฒนาการปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูปผลผลิต และการตลาดที่สร้างรายได้ 33 ล้านบาท/ปี วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ต.บุฤๅษี (สุรินทร์) ที่พัฒนาการทำนาและจำหน่ายข้าวอินทรีย์ในระบบตลาดในประเทศ สร้างรายได้ 36 ล้านบาท/ปี วิสาหกิจชุมชนกลุ่มฐานเกษตรยางพารา (บุรีรัมย์) ที่พัฒนาการแปรรูปยางเป็นยางแผ่นรมควันชั้นพิเศษ แปรรูปยางกันถ้วยเป็นยางเครปชั้นพิเศษที่มีมาตรฐาน GAP ที่สร้างรายได้ 25 ล้านบาท/ปี และวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนอุ่มแสง (ศรีสะเกษ) ที่ผลิตข้าวอินทรีย์ตามมาตรฐานสากลทั้งของอเมริกาและยุโรปที่สามารถจัดจำหน่าย

ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ไปยังต่างประเทศได้ 124 ล้านบาท/ปี (มูลนิธิสัมมาชีพ, 2565) โดยที่องค์กรชุมชนเหล่านี้จัดตั้งขึ้นหลังจากปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา

2. ปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จในการประกอบการเพื่อชุมชนของกิจการธุรกิจ

สำหรับกิจการธุรกิจที่ดำเนินงานในรูปแบบของ SMEs, Social enterprise, Startup และโครงการตามความรับผิดชอบต่อสังคมของกิจการขนาดใหญ่ ซึ่งผู้ประกอบการต่างมีพื้นฐานความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในด้านธุรกิจเป็นเบื้องต้นแล้ว การศึกษานี้ พบว่า ปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จของการประกอบการเพื่อชุมชนของกิจการธุรกิจ มี 4 เรื่อง คือ

(1) ความมุ่งมั่นของการพัฒนาห่วงโซ่ธุรกิจที่เชื่อมโยงกับชุมชนให้มีความมั่นคง อันเป็นการบริหารงานในระดับโครงการ (Project management) เช่น การพัฒนา SMEs ของบริษัท ซีพี ออลล์ จำกัด (มหาชน) ที่จะทำให้บริษัทฯ ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาของ SMEs ทั้งด้านผลิตภัณฑ์และกระบวนการทำงานในขณะเดียวกัน SMEs ก็ได้รับโอกาสในการขายผลิตภัณฑ์ให้กับซีพีออลล์มากขึ้น อันนำไปสู่การจัดหาวัตถุดิบจากชุมชนมากขึ้นกว่าเดิมตามไปด้วย (บริษัท ซีพี ออลล์ จำกัด (มหาชน), 2564) การดำเนินโครงการจริงใจฟาร์มเมอร์มาร์เก็ตของกลุ่มเซ็นทรัลที่นำเอาผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ผ่านการคัดกรองมาจัดจำหน่ายในพื้นที่และอีเว้นท์ของห้าง ก็เป็นไปตามปัจจัยหลักดันที่นำไปสู่ความสำเร็จแบบเดียวกัน (ผู้จัดการออนไลน์, 2564)

(2) การนำเอาประเด็นปัญหาของชุมชนมาเป็นโจทย์ของการออกแบบผลิตภัณฑ์ อันเป็นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ (Product development) เช่น CPAC Farm Solution ของบริษัท ผลิตภัณฑ์และวัตถุดิบก่อสร้าง จำกัด ซึ่งเป็นระบบแพลตฟอร์ม (บริการ) สำหรับการก่อสร้างโรงเรือนและระบบฟาร์มสุกรแบบระบบปิด อันเป็นการแก้ปัญหาเรื่องกลิ่นและน้ำเสียที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน เป็นแคมเปญการตลาดเชิงรุกของธุรกิจปูนซีเมนต์และทำให้กิจการเลี้ยงสุกรและการจ้างงานในชุมชนและชนบทขยายตัวออกไป (บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน), 2564) การสร้างอาชีพจากพืชหมุนเวียนเป็นรายได้เสริมของเกษตรกรให้กับชาวไร่อ้อยตามโครงการทำตามพ่อ ปลูกเพ(ร)าะสุขของบริษัทน้ำตาลมิตรผล จำกัด ที่ต้องการสร้างความมั่นคงในอาชีพลดปัญหาการละทิ้งพื้นที่ทำกินจากการทำไร่อ้อยและการเกษตรไปประกอบอาชีพอื่นของเกษตรกรชาวไร่อ้อยคู่สัญญา ผลของการดำเนินงานตามโครงการนี้นอกจากจะทำให้บริษัทมีความมั่นคงในการจัดหาวัตถุดิบแล้วชาวไร่อ้อยยังมีรายได้ และมีการสร้างงานสร้างอาชีพเพิ่มขึ้นในระบบเศรษฐกิจของชุมชนตามไปด้วย (บริษัท น้ำตาลมิตรผล จำกัด, 2565)

(3) การนำเอาประเด็นปัญหาของชุมชนมาเป็นโจทย์สร้างสรรค์ตัวแบบธุรกิจ อันเป็นการออกแบบกิจการในระดับยุทธศาสตร์องค์กร (Corporate strategy) เช่น การออกแบบธุรกิจตามกรอบพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ชุมชนตามความเกี่ยวข้องกับวัตถุดิบ แรงงาน และสิ่งแวดล้อมของ SMEs และ Social enterprise เช่น การส่งเสริมการผลิตและจำหน่ายกาแฟแบบออร์แกนิก เน้นการพึ่งพาธรรมชาติและไม่เผาไร่ ไม่ใช่สารเคมี และสร้างเครือข่ายเกษตรกรด้วยกันของห้างหุ้นส่วนจำกัด นานาดูโอ คอฟฟี่ จนสร้างรายได้ต่อปี 8 ล้านบาท (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2565ก) การพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวแบบเน้นการอยู่กับธรรมชาติของที่พักแบบเรือนแพริเริ่มกิจกรรมท่องเที่ยวที่ไม่รบกวนคนอื่นในทะเลสาบของเขื่อนเชี่ยวหลานของบริษัท สุราษฎร์อินเตอร์ทัวร์

จำกัด ที่สร้างรายได้ต่อปี 48 ล้านบาท (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2565ข) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ไอศกรีมจากมะพร้าวอินทรีย์ ไม่ใช้นมวัวของบริษัท มูนวิสเปอร์ฟาร์ม จำกัด ที่สร้างรายได้ต่อปี 6.5 ล้านบาท (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2565ค) การรับซื้อขยะรีไซเคิลจากครัวเรือน ชุมชน ร้านค้า ห้าง และโรงงานรวมทั้งร้านค้าของเก่าและซาเล้งของบริษัท วงษ์พาณิชย์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด ที่สร้างรายได้ต่อปี 375 ล้านบาท (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2565ง) การบริหารจัดการขยะแบบแยกขยะเปียกไปทำปุ๋ยอินทรีย์ ขยะแห้งส่งไปยังการกำจัดแบบเตาเผาของบริษัท ดีคิดส์ จำกัด จนสร้างรายได้ต่อปี 66 ล้านบาท (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2565จ) การริเริ่มนำเอาผัก และผลไม้ที่ตกเกรดจากการขายส่งโรงงานและห้างสรรพสินค้า มาจัดทำเป็นผงปรุงอาหารสำหรับผู้บริโภคที่ต้องการสารอาหารเป็นการเฉพาะของบริษัท ด.เด็กกินผัก จำกัด เจ้าของแบรนด์ แคร้ช้อยส์ จนสร้างรายได้ต่อปี 0.9 ล้านบาท (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2565ฉ) การรวบรวมผัก ผลไม้ และอาหารที่มีมาตรฐานแบบปลอดภัยและมาตรฐานอินทรีย์ไปจำหน่ายให้ผู้บริโภคที่อาศัยตามคอนโดมิเนียมของบริษัท แอปป์ กราวด์ จำกัด จนสร้างรายได้ต่อปี 10.1 ล้านบาท (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2565ช) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกับชุมชนเพื่อนำเอาผลิตภัณฑ์ชุมชนเข้าสู่ระบบตลาดสมัยใหม่ ทั้งการออกแบบผลิตภัณฑ์ การบรรจุหีบห่อ แบรินด์ และช่องทางการจัดจำหน่ายของบริษัท ดีมีสุข (ไม่) จำกัด จนสร้างรายได้ต่อปี 10.5 ล้านบาท (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2565ซ) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว อาหารพื้นบ้าน กิจกรรมสนับสนุน และโฮมสเตย์ที่พัฒนาขึ้นจากอัตลักษณ์ที่โดดเด่นและมุ่งสร้างรายได้ในพื้นที่ชุมชนและชนบทโดยตรงของบริษัท โลเคิล อโลค จำกัด จนสร้างรายได้ต่อปีมากถึง 54-64 ล้านบาท (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2565ณ) การรวบรวมผัก ผลไม้อินทรีย์ขายส่งให้กับคู่ค้าหลักที่เป็นโรงพยาบาลของบริษัทประชารัฐรักสามัคคีพิษณุโลก (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด สร้างรายได้ต่อปี 42 ล้านบาท (กรมการพัฒนาชุมชน, 2564) การดำเนินธุรกิจของกิจการข้างต้น ล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์หรือบริการใหม่ สร้างห่วงโซ่กิจกรรมและธุรกิจใหม่ และสร้างรายได้ใหม่ให้กับระบบเศรษฐกิจโดยเฉพาะการสร้างรายได้สำหรับชุมชน ภาคชนบท ภาคเกษตร และอุตสาหกรรมแปรรูปขนาดเล็กให้สามารถเชื่อมโยงตนเองเข้าถึงกลไกของระบบเศรษฐกิจ การเงิน และเครือข่ายความสัมพันธ์ของโลกธุรกิจ

(4) การพัฒนาเทคโนโลยีและการพัฒนาความสามารถของกิจการด้วยเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อชุมชน ทั้งด้านการผลิต การขาย และการสร้างรายได้ เช่น การพัฒนากิจการด้วยเทคโนโลยีด้วยระบบ ปริซดรายมาใช้ อบแห้งลำไย มะม่วง สตอว์เบอร์รี่ กล้วยน้ำว่า และกระเทียมดำของวิสาหกิจชุมชนพัฒนาผลิตภัณฑ์พืชผักสมุนไพรและผลไม้จังหวัดลำพูน จนสร้างรายได้ต่อปี 6.5 ล้านบาท (มูลนิธิสยามชีพ, 2564ข) การใช้ระบบ ปริซดรายสำหรับการยืดอายุทุเรียนของบริษัท สวนทวิทรัพย์ จำกัด ที่ส่งออกทุเรียนไปจีน ก็สร้างรายได้ต่อปี 9 ล้านบาท (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2565ณ) การนำเอาประสบการณ์และความรู้จากการดำเนินธุรกิจห้องปลอดเชื้อในโรงพยาบาล ไปปรับสร้างเป็นบริการผ่านแพลตฟอร์มเพื่อรับดูแลพืชสวนและบ่อกุ้งของบริษัท โฟสเฮลท์แคร์ จำกัด อันเป็นการนำเอาเทคโนโลยีจากการให้บริการในระบบสาธารณสุขไปปรับใช้ในอุตสาหกรรมเกษตรและร่วมแก้ปัญหาการติดเชื้อในระบบฟาร์มของเกษตรกร ในขณะเดียวกัน ก็สร้างรายได้ให้กิจการมากถึง 348 ล้านบาท (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2565ญ) การนำเอา ICT และแพลตฟอร์ม ไปสนองตอบต่อการ

รวบรวมวัตถุดิบอาหารจากตลาดสด ซัพพลายเออร์ และผู้ผลิต จากพื้นที่ชุมชนไปสู่ร้านอาหาร ภัตตาคาร และโรงแรมของบริษัท โพลาร์ แบร์ มิซซัน จำกัด (เจ้าของแบรนด์ Freshket) ที่ให้บริการตามคำสั่งซื้อของลูกค้า ประมาณ 40,000 ออร์เดอร์ต่อเดือน มีซัพพลายเออร์ร่วมให้บริการมากกว่า 100 ราย (ผู้จัดการออนไลน์, 2562) การนำเอาระบบแพลตฟอร์มไปสร้างเป็นบริการใหม่ ๆ ในระบบตลาด เช่น การรวบรวมพนักงานทำความสะอาดเพื่อสนองต่อความต้องการแม่บ้านของบ้านอยู่อาศัย คอนโดมีเนียม และอาคารสำนักงานของบริษัท ซีคสเตอร์ จำกัด ซึ่งมีแม่บ้านพร้อมให้บริการ 3,000 คน สร้างรายได้ให้กับแม่บ้าน 700-900 บาทต่อวัน และสร้างรายได้ของกิจการต่อปี 62 ล้านบาท (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2565ก)

3. กลไกที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมขององค์กรชุมชน

การศึกษาถึงกลไกและกระบวนการที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคม โดยกลไก (Mechanism) ในที่นี้จะให้ความสำคัญไปตามรูปแบบของการจัดตั้งองค์กร โครงสร้างการบริหารงาน การสนับสนุน กฎหมาย และระบบแวดล้อม (Ecosystem) ในขณะที่ กระบวนการ (Process) เป็นการดำเนินงานไปตามลำดับของกระบวนการธุรกิจและการสร้างผลการเปลี่ยนแปลงต่อสังคม ตั้งแต่การคิดสร้างสรรค์ การวิเคราะห์ความต้องการทางการตลาด การวิเคราะห์ตลาด การออกแบบผลิตภัณฑ์ การริเริ่มทดสอบตลาด การปรับปรุงและพัฒนา และการขยายความสำเร็จเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อันเป็นกระบวนการของการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคม

การศึกษากลไกที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมขององค์กรชุมชน ทั้ง 6 ประเภทที่จัดกลุ่มตัวอย่างไว้ข้างต้น เป็นการจัดแบ่งตามรูปแบบของการจัดตั้งองค์กร กลุ่มตัวอย่างดังกล่าวยังแบ่งตามการบริหารงานและการสนับสนุนเป็น 3 แบบ คือ (1) กลุ่มองค์กรที่จัดตั้งขึ้นจากการริเริ่มของชุมชนโดยรัฐกำกับดูแลด้วยการส่งเสริมสนับสนุน เช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ สถาบันการเงินชุมชน และวิสาหกิจชุมชน (2) กลุ่มองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเป็นชุมชนตามการกำกับดูแลโดยตรงของรัฐ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนสวัสดิการชุมชน และกองทุนหมู่บ้าน (3) สหกรณ์การเกษตร ซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยกฎหมายและมีรัฐกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด

การศึกษานี้ พบว่า วิสาหกิจชุมชน 12 แห่ง ซึ่งเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นจากการริเริ่มของชุมชนโดยรัฐกำกับดูแลด้วยการส่งเสริมสนับสนุน เป็นกลไกที่สร้างรายได้เพิ่มจากการดำเนินงานที่มุ่งไปสู่การประกอบการสร้างมูลค่าเพิ่ม พร้อม ๆ กับการแก้ปัญหาราคาผลผลิตทางการเกษตรกร และสร้างรายได้ให้กับองค์กรและการไหลเวียนทางเศรษฐกิจเป็นเบื้องต้นในชุมชน ระหว่าง 1-124 ล้านบาทต่อปี การดำเนินงานดังกล่าวมีความแตกต่างไปจากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และสถาบันการเงินชุมชน ซึ่งกลุ่มองค์กรแบบเดียวกันที่จัดตั้งขึ้นจากการริเริ่มของชุมชนโดยรัฐกำกับดูแลด้วยการส่งเสริมสนับสนุน แต่ 2 กลุ่มนี้ มุ่งให้บริการต่อสมาชิกแบบอเนกประสงค์ ทั้งการออม การช่วยเหลือสวัสดิการ การกู้ยืม และการส่งเสริมอาชีพของสมาชิก

วิสาหกิจชุมชน เป็นกลไกที่มีความคล่องตัวในการสร้างผสมสำหรับการบริหารจัดการองค์กรที่จะนำไปสู่การประกอบการ การสร้างรายได้ และการแก้ปัญหาของสมาชิกตามวิถีแบบธุรกิจ เพราะเป็นการดำเนินงานที่บริหารจัดการแบบพึ่งตนเอง โดยผู้นำและการนำที่มีการเลือกสรรจากสมาชิกขององค์กร ต่างไปจากการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนสวัสดิการชุมชน และกองทุนหมู่บ้านที่มีความเกี่ยวข้องกับการกำกับของภาครัฐผ่านนโยบาย แผนงาน และโครงการสนับสนุน ฯลฯ หากเปรียบเทียบวิสาหกิจชุมชน

กับสหกรณ์การเกษตร ก็จะพบว่าตัวเลขรายได้จากการประกอบการยังน้อยกว่าสหกรณ์การเกษตร ซึ่งมีรายได้ต่อปีมากกว่า 233 ล้านบาทขึ้นไปจนถึง 3,146 ล้านบาท แต่กิจการของวิสาหกิจชุมชนมีความแนบแน่นกับการเป็นองค์กรของชุมชนมากกว่าสหกรณ์การเกษตร ในขณะที่สหกรณ์มีรายได้จากการซื้อมาขายไปตามลักษณะทั่วไปของการค้าขาย แต่สินค้าที่ซื้อขายอาจจะไม่มีความเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของชุมชน แต่กรณีของวิสาหกิจชุมชนมุ่งสร้างกิจการหลัก (Core business) ตามความเกี่ยวข้องกับการผลิต ทรัพยากร และวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้ วิสาหกิจชุมชนยังมีการเรียนรู้ระบบตลาดท่ามกลางการปฏิบัติ พร้อม ๆ กับการได้รับคำปรึกษา แนะนำจากภาครัฐ และองค์กรสนับสนุนเพื่อเพิ่มพูนข้อมูลความรู้ที่จะนำไปพัฒนาการบริหารจัดการ และการสร้างโอกาสใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นในชุมชน รวมทั้งปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของชุมชนจากเดิมที่เคยมีแต่เพียงประสบการณ์และความรู้ด้านเกษตรกรรมและการเพาะปลูกให้เปลี่ยนไปตามวิถีของการประกอบการธุรกิจ ซึ่งเป็นความใหม่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชน การศึกษานี้จึงสรุปไว้เป็นเบื้องต้นว่า วิสาหกิจชุมชนเป็นกลไกที่โดดเด่นขององค์กรชุมชนที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมที่สร้างการเปลี่ยนแปลงขึ้นในพื้นที่ชุมชนชนบท และท้องถิ่นภูมิภาค

อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ ยังพบว่า มีกลไกของการริเริ่มงานวิสาหกิจชุมชนในบทบาทขององค์กรชุมชนประเภทอื่นนอกเหนือไปจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านสระยายชีและบ้านดอนคาที่กล่าวถึงข้างต้น เช่น การจัดตั้งวิสาหกิจ-ธนาคารหมู่บ้านหน่วยประกอบของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลดงดินแดง (ลพบุรี) (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2563ข) การริเริ่มกิจการร้านกาแฟของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลท่างาม (สิงห์บุรี) (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และมูลนิธิสร้างสุขชุมชน, 2562) การจัดทำร้านค้าชุมชนและแผงค้าชุมชนของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองม่วง (สระแก้ว) (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2563ค) อันเป็นผลมาจากทดลองทำ/ขับเคลื่อนจากการริเริ่มของชุมชน และเป็นกลไกสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมขึ้นในพื้นที่ชุมชนหรือสร้างความสำเร็จและความใหม่ในการประกอบการธุรกิจขององค์กรชุมชนด้วยเช่นกัน

4. กลไกที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมของกิจการธุรกิจ

การศึกษากลไกที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมของกิจการธุรกิจที่ศึกษาทั้ง 4 รูปแบบ โดย 3 แบบแรกเป็นกลไกตามการจัดตั้งองค์กรแบบบริษัท (SMEs, Social enterprise, Startup) โดยแบบที่ 4 เป็นโครงการตามความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเป็นงานในระดับโครงการ (Project) ของบริษัท โดยหลักการแล้ว Social enterprise เป็นธุรกิจที่มีกรอบยุทธศาสตร์ที่ครอบคลุมทั้งด้านธุรกิจ และแก้ปัญหาสังคม รวมทั้งเป็น Core business ที่มีการกำหนดไว้ตั้งแต่ต้น ต่างไปจาก CSR project ของกิจการธุรกิจขนาดใหญ่ที่เป็นงานในระดับโครงการ ต่างไปจาก SMEs ที่ให้น้ำหนักต่อการอยู่รอดทางเศรษฐกิจธุรกิจมากกว่าความสำคัญทางสังคม (แม้ว่าตามห่วงโซ่ธุรกิจจะมีความเกี่ยวข้อง) ต่างไปจาก Startup ที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างสรรค์ธุรกิจขึ้นตามความสามารถและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีมากกว่าที่จะสนใจในเรื่องปัญหาในระดับชุมชน

การศึกษานี้ พบว่า Social enterprise มีการจัดตั้งองค์กร 3 รูปแบบ คือ (1) แบบที่ริเริ่มงานโดยนักพัฒนา และทำงานตามกรอบของการพัฒนาชุมชน เช่น ดี มี สุข (ไม่) จำกัด โลเคิล อโลค (การท่องเที่ยว)

และ เทใจดอทคอม (การตลาด) (เทใจดอทคอม, 2565) (2) แบบที่ริเริ่มโดยบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ เช่น บริษัท สานพลัง วิสาหกิจเพื่อสังคม จำกัด ซึ่งเป็นการลงทุนร่วมกันของบริษัทในกลุ่ม ปตท. (ธุรกิจร้านกาแฟ Amazon for Chance ที่พัฒนาความสามารถของคนด้อยโอกาส และคนสูงวัยเข้ามาร่วมเป็นพนักงานบริการ) และ (3) แบบที่ริเริ่มโดยความร่วมมือจากหลายภาคส่วนตามนโยบายการส่งเสริมของรัฐบาล เช่น บริษัท ประชาธิปไตยสามัคคีพิชฌุโลก (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด บริษัทประชาธิปไตยสามัคคี มหาสารคาม (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด บริษัทประชาธิปไตยสามัคคีระยอง (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด บริษัทประชาธิปไตยสามัคคีกาญจนบุรี (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด บริษัทประชาธิปไตยสามัคคีเพชรบุรี (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด และ บริษัทประชาธิปไตยสามัคคีกระบี่ (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด ที่ทำหน้าที่เป็นองค์กรส่งเสริมและสนับสนุนการประกอบการเพื่อสังคมในจังหวัดต่าง ๆ ของไทย การดำเนินงานของกิจการแบบ Social enterprise นี้ ต่างประสบความสำเร็จในธุรกิจและการแก้ปัญหาสังคมต่าง ๆ ไปตามข้อมูลที่แสดงไว้ข้างต้นสำหรับบริษัท ดี มี สุข (ไม่) จำกัด บริษัท โลเคิล อโลค จำกัด และบริษัทประชาธิปไตยสามัคคีพิชฌุโลก (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด สำหรับกรณีของ ร้านกาแฟ Amazon for Chance นั้น ด้านหนึ่ง ได้สร้างรายได้ให้กับผู้ด้อยโอกาสและคนสูงวัย อีกด้านหนึ่ง ได้ริเริ่มแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมโดยดึงเอาความสามารถของผู้ด้อยโอกาสและคนสูงวัยมาสร้างเป็นความสามารถที่รองรับกิจการธุรกิจ แทนที่การช่วยเหลือโดยรัฐผ่านสวัสดิการสังคม ในขณะที่ในด้านธุรกิจร้านกาแฟ Amazon ของบริษัทก็ทำหน้าที่ไปตามบทบาทของธุรกิจที่นำเอา Amazon for Chance ไปประกอบรวมในการสร้างสรรค์ภาพลักษณ์และชื่อเสียงในการดำเนินธุรกิจได้อีกทางหนึ่งด้วย การศึกษานี้มีข้อสรุปเป็นเบื้องต้นว่า Social enterprise เป็นกลไกที่โดดเด่นของกิจการธุรกิจที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมที่สร้างการเปลี่ยนแปลงขึ้นในพื้นที่ชุมชน ชนบท และท้องถิ่นภูมิภาค

อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ ยังพบว่า มีตัวอย่างของการปรับใช้กลไกที่จัดตั้งองค์กรขึ้นในรูปแบบอื่น สร้างงานและเศรษฐกิจขึ้นในพื้นที่ชุมชนอย่างน่าสนใจ เช่น SMEs ที่สร้างการเชื่อมโยงของธุรกิจกับชุมชนตามห่วงโซ่ธุรกิจของน่านคูโอ (การปลูกกาแฟ) สุราษฎร์อินเทอร์เน็ตทัวร์ (ธุรกิจที่สนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่) มูนวิสเปอร์ฟาร์ม (มะพร้าวอินทรีย์ของชุมชน) และ ด.เด็กกินผัก (การลดเงื่อนไขต่อรองกับชุมชนเรื่องคุณภาพของผลผลิต) หรือกิจการที่เกิดขึ้นตามโครงการความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทขนาดใหญ่ของซีพีออลล์ (การพัฒนา SMEs ที่ส่งผลกระทบต่อไปยังชุมชนในฐานะผู้ผลิตวัตถุดิบ) กลุ่มเซ็นทรัล (การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนและการสร้างรายได้) และน้ำตาลมิตรผล (การสร้างความมั่นคงในอาชีพของเกษตรกรรายย่อย) หรือกิจการแบบ Startup ที่ยึดโยงระหว่างความก้าวหน้าของเทคโนโลยีกับปัญหาชุมชนในกรณีของโพสเฮลท์แคร์ (การแก้ปัญหาโรคระบาดในแปลงเกษตรและฟาร์ม) และโปลา แบร์ มิซชั่น (การขยายช่องทางการตลาดพืช ผัก และผลไม้) กลไกเหล่านี้ต่างสนับสนุนให้มีการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมขึ้นในพื้นที่ชุมชนหรือสร้างความสำเร็จและความใหม่ในการประกอบการเพื่อชุมชนด้วยเช่นกัน

5. กระบวนการที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมขององค์กรชุมชน

กระบวนการที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคม การศึกษานี้ พบว่า กระบวนการดำเนินงานขององค์กรชุมชนเริ่มจากการจัดตั้งองค์กร การจัดระบบงาน (และทำความเข้าใจต่อธุรกิจ) การวิเคราะห์ปัญหาที่กำลังเผชิญ การ

ออกแบบผลิตภัณฑ์/โครงการ/งาน และการรายงานผลการดำเนินงาน โดยที่องค์กรชุมชนบางประเภทจะมีกระบวนการเพียงลำดับขั้นตอนนี้ เช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ สถาบันการเงินชุมชน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนสวัสดิการชุมชน และกองทุนหมู่บ้าน แต่จะมีองค์กรชุมชน 2 ประเภทที่ขยายกระบวนการต่อเนื่องออกไปเป็นการเข้าสู่ระบบตลาด และการขยายตัวไปเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่อุปทาน (หรือห่วงโซ่เศรษฐกิจ) คือ วิสาหกิจชุมชน และสหกรณ์การเกษตร

วิสาหกิจชุมชนหลายแห่งที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจ (และเป็นกลไกในการแก้ปัญหาของชุมชนตามไปด้วย) จะมีการพัฒนากระบวนการที่เข้าสู่ระบบตลาด โดย (1) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การบรรจุหีบห่อ และแบรนด์ (2) การได้รับรางวัลจากสถาบันหรือหน่วยงานที่เชื่อถือได้เพื่อแนะนำผลิตภัณฑ์จากชุมชนให้กับผู้บริโภคได้รู้จัก เช่น PATA Gold Awards และการเป็นหมู่บ้าน CIV ของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าบ้านนาต้นจั่น (สุโขทัย) และวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านนาติน (กระบี่) (มูลนิธิสยามชีพ, 2565) (3) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ได้การรับรองมาตรฐานทั้งในระดับประเทศและสากล เช่น มาตรฐานขององค์การอาหารและยา GAP, IFOAM, USDA และ GMP ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง (ศรีสะเกษ) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มฐานเกษตรยางพารา (บุรีรัมย์) และวิสาหกิจชุมชนชีววิถีตำบลน้ำเกี๋ยน ฯลฯ นอกจากนี้ยังพบอีกว่า ที่วิสาหกิจชุมชนชีววิถีตำบลน้ำเกี๋ยนสามารถสร้างรายได้จากการประกอบการได้มากถึง 26 ล้านบาทต่อปี นั้น ก็เป็นผลมาจากการได้รับมาตรฐานผลิตภัณฑ์และการผลิตข้างต้น จึงทำให้ได้รับการรับจ้างการผลิตในฐานะของ Original Equipment Manufacturer (OEM) กับคู่ค้ามากกว่า 20 ราย รวมทั้งได้รับโอกาสในการจัดจำหน่ายไปยังโมเดิร์นเทรด กระบวนการเข้าสู่ระบบตลาดด้วยการทำงานเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นกิจกรรมอันเป็นปกติของกิจการธุรกิจแต่เป็นเรื่องใหม่ที่ไม่คุ้นเคยมาก่อนขององค์กรชุมชน ดังนั้น การที่องค์กรชุมชนได้รับการรับรองในเรื่องเหล่านี้ย่อมเป็นการก้าวข้ามเขตแดนของการผลิตและเศรษฐกิจแบบเดิมเข้าสู่ระบบใหม่

อนึ่ง ในการศึกษาครั้งนี้ ยังพบว่า มีกระบวนการทำงานแบบความร่วมมือขององค์กรชุมชนที่เป็นกระบวนการนวัตกรรมสังคม 3 กรณี คือ (1) การทำงานแบบประสานความร่วมมือเพื่อร่วมกันจัดการหนี้ของสมาชิกระหว่างกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านชากไทย กองทุนหมู่บ้าน และกองทุน กข.คจ. (2) การสร้างความร่วมมือในการระดมเงินกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลบ้านส้อง (สุราษฎร์ธานี) ที่มีช่องทางการระดมทุน 5 ช่องทาง ทั้งจากสมาชิก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันพัฒนาองค์กรเอกชน การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ และการเปิดรับบริจาคในพื้นที่ ในขณะที่โดยทั่วไปกองทุนจะมีรายได้จาก 2 แหล่ง คือ จากสมาชิก และการสมทบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (3) การพัฒนาวิสาหกิจในชุมชนของกองทุนหมู่บ้านวังไทร (นครศรีธรรมราช) ที่พัฒนากิจการขึ้นเป็นแหล่งทุนสำหรับชุมชน จัดตั้งโรงงานแปรรูปยางพารา โรงผลิตน้ำดื่ม ร้านอาหาร และบริการสถานที่ ฯลฯ เป็นกองทุนที่มีเงินทุนหมุนเวียนมากกว่า 400 ล้านบาท การดำเนินงานขององค์กรชุมชนนี้ มีการประสานความร่วมมือและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เช่น สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร กองทุนการออมแห่งชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้ ส่วนราชการในจังหวัด และองค์การบริหารส่วนตำบลเขาโร

การทำงานแบบความร่วมมือข้างต้น เป็นตัวอย่างของการจัดการความร่วมมือหรือการบูรณาการที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ชุมชน โดย 2 กรณีแรก มุ่งต่อการจัดการแก้ปัญหาของชุมชนโดยความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ในระดับชุมชน แต่กรณีที่ 3 เป็นความร่วมมือจากหลายภาคส่วนตามความเกี่ยวข้องหลายมิติ ที่นำไปสู่การเพิ่มศักยภาพในการบริหารจัดการองค์กร อันเป็นกระบวนการที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในมิติของนวัตกรรมการจัดการองค์กร

6. กระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมของกิจการธุรกิจ

สำหรับกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมของกิจการธุรกิจ ในที่นี้ได้ให้ความสำคัญต่อการวิเคราะห์ปัญหาที่กำลังเผชิญ การจัดระบบงาน (ความเกี่ยวข้องกันสังคมหรือชุมชนกับธุรกิจ) การออกแบบผลิตภัณฑ์หรือการจัดทำโครงการ (การพัฒนาข้อมูลความรู้ที่เหมาะสมสำหรับชุมชน) การพัฒนาตลาด และการขยายผล กระบวนการดำเนินงานเหล่านี้มีกระบวนการพัฒนาเพื่อเข้าสู่ระบบตลาดที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคม (1) การผลิตและการจัดการผลิตภัณฑ์ เช่น การปรับระบบพรีชตรายเป็นเทคโนโลยีในการยืดอายุทุเรียนเพื่อให้สุกพอดีในการขนส่งทุเรียนไปต่างประเทศของสวนทวีทรัพย์ การผลิตและจำหน่ายหุ่นยนต์ดินสอเพื่อดูแลผู้ป่วยที่ต้องการเฝ้าระวังของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลของซีที เอเชียโรโบติกส์ (2) การพัฒนาธุรกิจแพลตฟอร์ม เช่น การนำเอา ICT และระบบแพลตฟอร์มมาใช้ระดมทุนและเป็นเครื่องมือสนับสนุนการดำเนินงานโครงการเพื่อสังคมร่วมกันระหว่างผู้ให้ทุนกับผู้รับทุนของเทใจ ดอทคอม การนำเอาระบบการจัดการและเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารมารองรับการออกแบบบริการโดยจัดตั้งทีมงานขึ้นเพื่อแนะนำการรู้จักการระบาดโดยเชื้อโรควัคซีนไวรัสและแบคทีเรีย การจัดการเชิงป้องกันและเผชิญกับการระบาดโดยบริการของบริษัทผ่านแอปพลิเคชันของโพสเฮลท์แคร์ หรือการรวบรวมผลิตภัณฑ์จากชุมชนและพ่อค้าในตลาดสดค้าส่ง/ปลีก เพื่อนำเอาของสดสำหรับเป็นวัตถุดิบในการผลิตสำหรับร้านอาหาร ภัตตาคาร โรงแรม ฯลฯ ของโพล่า แบร์ มิชชั่น

กระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมของกิจการธุรกิจข้างต้น สามารถแบ่งการจัดการออกเป็น 2 แบบ คือ หนึ่ง การพัฒนาผลิตภัณฑ์ขึ้นแล้วนำเข้าสู่ระบบตลาดให้ผู้บริโภคนำไปใช้เป็นเครื่องมือดำเนินงานเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพของการทำงานได้เลย อันเป็นกระบวนการสร้างสรรค์แบบมุ่งไปข้างหน้าทิศทางเดียว เช่น การติดตั้งระบบพรีชตราย หรือการผลิตหุ่นยนต์ดินสอ หรือการรวบรวมความต้องการซื้อผัก ผลไม้สดของแพลตฟอร์มโพล่า แบร์ มิชชั่น สอง การสร้างระบบการทำงานขึ้นใหม่แบบแพลตฟอร์ม เช่น แพลตฟอร์มของเทใจดอทคอม และโพสเฮลท์แคร์ ที่มีการใช้งานจากหลายฝ่ายผู้ให้บริการ ผู้รับบริการ และระบบสนับสนุน มีบางกรณีให้ผู้ให้บริการ จะต้องสร้างความรู้ความเข้าใจการใช้งานให้กับผู้ใช้งาน เช่น การปูพื้นฐานข้อมูลความรู้สำหรับเกษตรกร ในขณะที่การประสานงานกับสถาบันการเงิน หรือสถาบันทางวิชาการจะทำเพียงแค่การสื่อสารสร้างการรู้จักต่อบริการของโพสเฮลท์แคร์ อันเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่มีการปรับตัวแบบหลายทิศทาง

7. ความเป็นไปได้ในการขยายผลนวัตกรรมสังคมไปสู่การเปลี่ยนแปลง

การศึกษา พบว่า มีการขยายผลความสำเร็จของการทำงานตามการสร้างส่วนผสมของปัจจัย กลไก และกระบวนการขององค์กรชุมชน เช่น การนำเอากำไรของกลุ่มไปจัดตั้งเป็นกองทุนสนับสนุนอาชีพแล้วให้บริการกู้ยืมสำหรับสมาชิกของกลุ่มและคนในชุมชนของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านสระยายชี การลงทุน

ในโรงงานขนมจีน โรงรวมยาง และโรงปุ๋ยชีวภาพของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านดอนคา การลงทุนซื้อสวนยางพารา และการลงทุนสร้างบ้านพักให้เช่าเพื่อบริการคนในชุมชนของสถาบันการเงินบ้านคลองป่าไม้ (ระยอง) และการขยายบทบาทจากการบริการของกองทุนหมู่บ้านไปลงทุนโรงงานแปรรูปยางพาราของกองทุนหมู่บ้านวังไทร ทั้ง 4 กรณีนี้ เป็นการขยายกรอบกิจการเบื้องต้น จากการบริการเก็บออมและกู้ยืมไปสู่การลงทุนและการประกอบการ ซึ่งเป็นผลมาจากการจัดการองค์กรที่เข้มแข็ง มีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จเป็นเบื้องต้น หรือกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการขยายตัวไปตามผลความสำเร็จ

การแก้ปัญหาที่ดินทำกินตามความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชนของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลกุฎรัง (มหาสารคาม) การแก้ปัญหาและประสานประโยชน์ในการใช้ที่ดินขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลคลองหินปูน (สระแก้ว) และการแก้ปัญหานี้สินของชุมชนของกองทุนสวัสดิการตำบลโพหนอง (หนองคาย) ผลงานเหล่านี้ ด้านหนึ่ง แสดงความสำเร็จของการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของสมาชิก อีกด้านหนึ่ง คือการนำเอาความสามารถของการจัดการองค์กรที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพไปจัดการเรื่องอื่นที่มากกว่าการบริการสวัสดิการ อันเป็นการยืนยันของการขยายตัวไปตามผลความสำเร็จ

การบริหารจัดการองค์กรที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ ยังนำไปสู่การขยายตัวของธุรกิจ เช่น การสร้างมูลค่าเพิ่มและขยายกิจการไปตามห่วงโซ่ธุรกิจโคนมของสหกรณ์โคนมหนองโพธิ์ราชบุรี และสหกรณ์โคนมวังน้ำเย็นที่มีการแปรรูปน้ำนมดิบเป็นผลิตภัณฑ์นมพาสเจอร์ไรส์ สร้างสรรค์แบรนด์ และเข้าสู่ระบบตลาดในฐานะใหม่ที่เป็นผู้ประกอบการธุรกิจนม ไม่ใช่เป็นเกษตรกรปศุสัตว์-ผู้เลี้ยงวัวแล้วขายน้ำนมดิบ ยิ่งไปกว่านั้นที่สหกรณ์โคนมวังน้ำเย็น ยังมีเปิดบริการรับเลี้ยงโคนมจากสมาชิกเพราะมีพื้นที่ที่กว้างใหญ่และมีหญ้าเพียงพอมีการใช้พื้นที่ของสหกรณ์บางส่วนสร้างกิจการอื่น เป็นสถานบริการน้ำมัน ร้านอาหาร และร้านกาแฟ ฯลฯ

การบริหารจัดการองค์กรที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพขององค์กร ยังทำให้วิสาหกิจชุมชนนำไปใช้จัดการองค์กรทำให้ได้รับมาตรฐาน และสร้างตัวแบบธุรกิจ ทำให้ธุรกิจมั่นคงและมีศักยภาพที่จะขยายตัวในมิติต่าง ๆ ต่อไปได้อีก เช่น การผลิตยางแผ่นมาตรฐาน GMP ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มฐานเกษตรยางพารา ที่จำหน่ายให้กับโรงงานในประเทศ 70% และส่งออกต่างประเทศ 30% การผลิตและจำหน่ายข้าวหอมมะลิมาตรฐานสากลของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสงที่ส่งออกข้าวไปต่างประเทศ 70% และจำหน่ายในประเทศ 30% หรือการแปรรูปสมุนไพรเป็นเวชสำอางและเครื่องสำอางเพื่อสุขภาพตามมาตรฐานอาหารและยา และ GMP ของวิสาหกิจชุมชนชีววิถีตำบลน้ำเกีฮ้น ที่ทำให้ได้รับโอกาสสร้างจ้างผลิตกับแบรนด์เวชสำอางชั้นนำของไทย และมีสัดส่วนการสร้างรายได้จากกิจการนี้มากถึง 60% ของยอดขาย มาตรฐานต่าง ๆ ข้างต้น ด้านหนึ่ง เป็นองค์ประกอบสำคัญของตัวแบบธุรกิจ (Business model) อีกด้านหนึ่ง คือ จุดแข็งที่ติดยึดอยู่ภายใน (Strengthen from within) ของวิถีกระบวนการ (Means) ในการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมและการขยายผลให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลง

สำหรับความเป็นไปได้ของการขยายผลความสำเร็จของกิจการธุรกิจที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในพื้นที่ชุมชน ชนบท และภูมิภาค ในเบื้องต้นจะเห็นได้จากความเกี่ยวข้องที่มีต่อกันอย่างแนบแน่นระหว่างธุรกิจกับชุมชนที่จะนำไปสู่การขยายตัวในอนาคตได้ตามการขยายขนาดของธุรกิจ เช่น การพัฒนาคุณภาพทุเรียน

ด้วยระบบฟรีชดรายของบริษัท สวอนทิวทรีพี จำกัด การสร้างธุรกิจเพื่อสุขภาพผู้หญิงของบริษัท วิโนน่า เหมินิน จำกัด ที่ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกหญ้ารีแพร์เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการเพาะเลี้ยงโพรไบโอติกส์สายพันธุ์ไทย (วิโนน่า, 2565) ธุรกิจการผลิตและจำหน่ายยาแผนไทย และสมุนไพรของบริษัท บวรเวชสมุนไพรไทย จำกัด (บวรเวชสมุนไพรไทย, 2565)

นอกจากนี้ ยังมีธุรกิจที่สามารถขยายตัวและความเกี่ยวข้องกับชุมชนได้อีก เช่น บริษัทประชารัฐรักสามัคคีมหาสารคาม จำกัด ที่ดำเนินธุรกิจผักและอาหารปลอดภัยในลักษณะเดียวกับบริษัทประชารัฐรักสามัคคีพิษณุโลก จำกัด (กรมการพัฒนาชุมชน, 2564) หรือการขยายความเกี่ยวข้องของแอปพลิเคชัน อสม.ออนไลน์ของ เอไอเอส จากการทำหน้าที่เป็นแอปพลิเคชันสำหรับการส่งข่าวสารข้อมูล (บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส จำกัด, 2565) ไปเป็นการบริการแพทย์ทางไกล

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาเรื่องนวัตกรรมสังคมกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของไทย โดยสรุป พบว่า ปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จในการประกอบการแบบธุรกิจขององค์กรชุมชน คือ การสร้างความสามารถของการบริหารจัดการตนเองเป็นปัจจัยเบื้องต้น อันเป็นผลมาจากการรวมตัวกันจัดตั้งองค์กร การนำที่สร้างสรรค์ การบริหารงานที่เป็นมืออาชีพ แล้วไปบวกรวมเข้ากับทุนทางสังคมในมิติต่าง ๆ ที่เป็น Bonding social capital เช่น การเกื้อกูล ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการบวกรวมกับการจัดการธุรกิจ ในมิติหลังนี้ได้ทำให้เกิดความสามารถแบบใหม่ขึ้นเป็นการสร้างธุรกิจแบบประกอบการ และสร้างเศรษฐกิจแบบมูลค่าเพิ่ม สำหรับปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จในการประกอบการเพื่อชุมชนของกิจการธุรกิจ ประกอบด้วย (1) ความมุ่งมั่นของการพัฒนาห่วงโซ่ธุรกิจที่เชื่อมโยงกับชุมชนให้มีความมั่นคง (2) การนำเอาประเด็นของชุมชนมาเป็นโจทย์ของการออกแบบผลิตภัณฑ์ (3) การนำเอาประเด็นของชุมชนมาเป็นโจทย์สร้างสรรค์ตัวแบบธุรกิจ (4) การพัฒนาความสามารถของกิจการด้วยเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อชุมชน

กลไกที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมขององค์กรชุมชนที่โดดเด่น คือ วิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นตามการริเริ่มและจัดการตนเองของชุมชน โดยมีหน่วยงานของภาครัฐ (ภาคเอกชน และประชาสังคม) ให้การสนับสนุนความรู้ มีความคล่องตัวในการบริหารงานและมีกลไกที่เจาะจงต่อการประกอบการธุรกิจ ในขณะที่ท้องถื่นชุมชนประเภทอื่นโดยส่วนใหญ่จะประกอบการแบบอนเนกประสงค์ และมีหน่วยงานภาครัฐกำกับดูแล อันเป็นความสอดคล้องกับแนวทางของการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง (Self-help group approaches) สำหรับกลไกที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมของกิจการเอกชนที่โดดเด่น คือ Social enterprise ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งของนักพัฒนาสังคม บริษัทเอกชนขนาดใหญ่ หรือการลงทุนร่วมของหลายภาคส่วน โดยมี SMEs โครงการตามความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทขนาดใหญ่ และ Startup ก็สามารถพัฒนาตัวเองเป็นกลไกรองรับการเชื่อมโยงธุรกิจกับชุมชน และสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในพื้นที่ชุมชนได้เช่นกัน ซึ่งเป็นความสอดคล้องกับกรอบการประกอบการของทฤษฎีนวัตกรรมสังคม

กระบวนการที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมขององค์กรชุมชน เป็นเรื่องของการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการเข้าสู่ระบบตลาด ทั้งการสร้างแบรนด์ การอ้างอิงรางวัล การรับรองมาตรฐาน และการพัฒนาเทคโนโลยีด้านการผลิต ซึ่งเป็นกระบวนการปกติของกิจการธุรกิจ แต่เป็นเรื่องใหม่ที่ไม่คุ้นเคยมาก่อนขององค์กรชุมชน นอกจากนี้ ยังมีกระบวนการทำงานตามความร่วมมือระหว่างองค์กรชุมชนด้วยกันเอง อันเป็นไปตามลักษณะของ Bridging social capital เช่น การจัดการหนี้ครัวเรือนของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านชาไทย และการบูรณาการหลายภาคส่วนจากองค์กรภายนอกชุมชน อันเป็นไปตามลักษณะของ Linking social capital เช่น กรณีการขยายกิจการและการลงทุนของกองทุนหมู่บ้านวังไทร สำหรับกระบวนการที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมของกิจการธุรกิจ ก็เป็นเรื่องของการพัฒนาผลิตภัณฑ์เข้าสู่ระบบตลาดเช่นเดียวกัน โดยเป็นเรื่องของการผลิตและผลิตภัณฑ์ และการออกแบบระบบงานดิจิทัลแพลตฟอร์มที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคมและชุมชน และมีรูปแบบการบริหารงานที่พึ่งพาความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกมากขึ้นกว่าเดิม

ความเป็นไปได้ของการขยายผลนวัตกรรมสังคมไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม ในที่นี้มีตัวอย่างริเริ่มของการขยายกรอบการทำงานขององค์กรชุมชน เช่น การขยายจากงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตไปสู่การส่งเสริมอาชีพและการประกอบการแบบวิสาหกิจชุมชนของบ้านสระยายชีและดอนคา การขยายกิจการของสถาบันการเงินบ้านคลองป่าไม้ การขยายบทบาทของกองทุนสวัสดิการชุมชนจากการรวมกลุ่มเพื่อการบริหารสวัสดิการไปสู่การจัดการปัญหาที่ดินทำกินของเกษตรกรและคลองหินปูน หรือการจัดการหนี้ของโพนทอง การขยายกิจการไปตามความสามารถและสร้างมูลค่าเพิ่มตามห่วงโซ่ธุรกิจของสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี และการจัดการธุรกิจแบบคลัสเตอร์ของวังน้ำเย็น การขยายไปตามความสามารถของตัวแบบธุรกิจที่สร้างส่วนผสมทางการตลาดที่มั่นคงจากผลงานมาตรฐานของกลุ่มฐานเกษตรยางพารา อุ่มแสง และน้ำเกี๊ยน

สำหรับความเป็นไปได้ของการขยายผลความสำเร็จของกิจการธุรกิจที่สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในพื้นที่ชุมชน ชนบท และภูมิภาค ในเบื้องต้นจะเห็นได้จากการขยายความสำเร็จ (ขยายตัว) ไปตามบทบาทธุรกิจ เช่น การขยายกิจการของ CPAC farm solution โครงการจริงใจฟาร์มเมอร์มาร์เก็ตของกลุ่มเซ็นทรัล การพัฒนา SMEs ของซีพีออลล์ การพัฒนาคุณภาพทุเรียนด้วยระบบฟรีซดรายของบริษัท สวนทวีทรัพย์ จำกัด การสร้างธุรกิจเพื่อสุขภาพผู้หญิงของบริษัท วิโนน่า เฝมินิน จำกัด ที่ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกทุเรียนเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการเพาะเลี้ยงโพรไบโอติกส์สายพันธุ์ไทย (วิโนน่า, 2565) ธุรกิจการผลิตและจำหน่ายยาแผนไทยและสมุนไพรของบริษัท บวรเวชสมุนไพรไทย จำกัด (บวรเวชสมุนไพรไทย, 2565) การปรับตัวไปตามความเกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น บริษัท ประชาธิปไตยรักสามัคคี มหาสารคาม (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด ที่ดำเนินธุรกิจผักและอาหารปลอดภัยในลักษณะเดียวกับบริษัท ประชาธิปไตยรักสามัคคีพิษณุโลก (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด (กรมการพัฒนาชุมชน, 2564) และการเพิ่มเติมกรอบความเกี่ยวข้องของแอปพลิเคชัน อสม. ออนไลน์ของ เอไอเอส จากการทำหน้าที่เพียงการส่งข่าวสารข้อมูล (บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส จำกัด, 2565) ไปเป็นการบริการแพทย์ทางไกล เป็นต้น

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัย

ข้อมูลที่ศึกษาทั้ง 101 กรณี โดยส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นหลังวิกฤติทางการเงิน 2540 การศึกษานี้ยืนยันได้ว่า ในช่วงเศรษฐกิจผันผวนหรือขาลงนั้น เป็นโอกาสที่เหมาะสมของนวัตกรรมสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชน ที่ไม่ใช่ศูนย์กลางของระบบเศรษฐกิจโดยรวม แต่เป็นพื้นที่ที่ประสบความเดือดร้อน เป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสสำหรับนวัตกรรมทุกประเภททุกรูปแบบ โดยมีกระบวนการของการสร้างสรรค์ที่แตกต่างกันไปตามการมุ่งเน้น คือ องค์กรชุมชน จะมุ่งพัฒนาความเป็นมาตรฐานและมีอาชีพเพื่อนำเอาผลิตภัณฑ์และบริการเข้าสู่ตลาด ในขณะที่กิจการธุรกิจ จะเน้นไปยังการออกแบบระบบที่ทำหายกับประเด็นทางสังคม (และชุมชน) และสร้างความร่วมมือที่เหมาะสมกับภาคส่วนภายนอก นวัตกรรมสังคมที่สร้างสรรค์ขึ้นในพื้นที่ชุมชนนี้สามารถสร้างความสำเร็จให้กับธุรกิจและสร้างสรรค์เศรษฐกิจไปเชื่อมโยงเข้ากับเศรษฐกิจกระแสหลักได้

ข้อเสนอแนะต่อการใช้ประโยชน์

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ด้วยเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชุมชน ชนบท และท้องถิ่นภูมิภาค มีทั้งด้านที่เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจหลักที่กระจายไปจากศูนย์กลาง และด้านที่เป็นเศรษฐกิจภายในที่ดำเนินไปตามตามศักยภาพลักษณะเฉพาะและทุนทางสังคมของพื้นที่ การศึกษานี้ พบว่า ด้านที่เป็นเศรษฐกิจภายในนี้ ยังมีความสามารถเพียงพอและเหมาะสมสำหรับการขับเคลื่อนทุนทางสังคมไปสู่การสร้างสรรค์คุณค่าใหม่ทางเศรษฐกิจและสังคม และเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจหลัก (ที่มีข้อจำกัดในการกระจายตัว) โดยมีข้อเสนอเบื้องต้นต่อภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนนโยบายเศรษฐกิจและสังคม ดังนี้

ประการแรก ให้ปรับเพิ่มความเข้มข้นในการให้ความสำคัญต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน และ Social enterprise ซึ่งเป็นกลไกหลักที่ประสบความสำเร็จของการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ชุมชน สร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมขึ้นในพื้นที่ชุมชนเพื่อเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์และบริการของชุมชนกับระบบเศรษฐกิจตลาด โดยมีความสำคัญใน 4 ประเด็น ประกอบด้วย (1) สนับสนุนให้นำเอาทุนทางสังคมไปรวบรวมเข้ากับการบริการจัดการที่เหมาะสม (ตามมาตรฐานและมีอาชีพ) เพื่อเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์และบริการกับระบบตลาด (2) พัฒนางานด้านการผลิตด้วยเทคโนโลยีที่เหมาะสม (3) พัฒนาช่องทางการตลาด ทั้งโมเดิร์นเทรด ออนไลน์ และการสร้างนวัตกรรมงานด้านการตลาด เช่นเดียวกับที่มีการริเริ่มไปแล้วของดี มี สุข (ไม่) จำกัด โลเคิล ไรส์ และ แอปบี กราวด์ และ (4) สร้างธุรกิจสมัยใหม่ตามแบบแผนของดิจิทัลแพลตฟอร์ม เช่น กรณีการป้องกันการระบาดในโรคพืชและฟาร์มของโพส เฮลท์ แคร์

ประการที่สอง ให้เพิ่มกรอบและบทบาทของ SMEs ที่มีห่วงโซ่ธุรกิจที่แนบแน่นกับชุมชน และ Startup ที่เป็นธุรกิจที่มีศักยภาพการสร้างแบบแผนธุรกิจใหม่ ๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างของเศรษฐกิจและสังคม ให้เข้ามาร่วมเป็นหน่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในระดับยุทธศาสตร์นี้ด้วยการเพิ่มประเด็นทางสังคมเข้าไปเป็นโจทย์ของการออกแบบผลิตภัณฑ์และบริการ ในขณะเดียวกันก็ปรับเพิ่มความรู้ความเข้าใจที่มีต่อองค์กรที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นเพื่อการต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้ขยายกรอบบริการให้ไป

รองรับหรือสนับสนุนอย่างใดอย่างหนึ่งต่อการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ สถาบันการเงินชุมชน (หรือสถาบันการเงินประชาชน) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนสวัสดิการชุมชน กองทุนหมู่บ้าน และสหกรณ์การเกษตร ฯลฯ ให้นำเอาความเข้มแข็งของการจัดการองค์กรไปสร้างสรรค์เป็น ความสามารถในการประกอบการเพื่อสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ สร้างประสบการณ์ และการเรียนรู้เพื่อสร้าง เป็นทุนก้อนใหม่ให้กับสังคม

ประการที่สาม ให้สนับสนุนการทำงานแบบประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรชุมชน องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนราชการภูมิภาค และหน่วยงานสนับสนุนภายนอกชุมชนทั้งภาคเอกชน และภาค ประชาสังคมให้เป็นการทำงานเชิงบูรณาการที่มุ่งสู่การแก้ปัญหาของชุมชน

ประการที่สี่ ให้พัฒนาโครงการตามความรับผิดชอบต่อสังคมของกิจการธุรกิจหรือเอกชนขนาดใหญ่ที่ มีความเกี่ยวข้องกับสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจของชุมชน ชนบท และท้องถิ่นภูมิภาค เช่น การสร้างอาชีพเสริม เพื่อสร้างรายได้เพิ่มของเกษตรกรรายย่อยของบริษัท น้ำตาลมิตรผล จำกัด ให้เป็นต้นแบบของการแก้ปัญหา เกษตรกรรายย่อย และการสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจของพื้นที่ในระดับท้องถิ่นภูมิภาค หรือคลัสเตอร์ ทางเศรษฐกิจ อย่างน้อยก็ควรจะได้รับการพัฒนาให้เป็นยุทธศาสตร์และนโยบายของอุตสาหกรรมอ้อยและ น้ำตาลของไทย

ประการที่ห้า ขยายบทบาทของกิจการธุรกิจขนาดใหญ่ที่มีห่วงโซ่ธุรกิจที่เชื่อมโยงกับชุมชน เช่น โครงการจริงใจฟาร์มเมอร์มาร์เก็ตของกลุ่มเซ็นทรัล และธุรกิจที่มุ่งต่อการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น CPAC farm solution ให้เป็นต้นแบบของกิจการเพื่อสังคมที่ควรได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงาน ภาครัฐ โดยมี KPI ของความสำเร็จร่วมกัน

2. ข้อเสนอสำหรับการวิจัยในอนาคต

การศึกษานี้ เป็นการศึกษาถึงการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในพื้นที่ชุมชนอันประกอบไปด้วย ปัจจัย ที่นำไปสู่การสร้างความสำเร็จ กลไก และกระบวนการของการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคม ซึ่งเป็นองค์ประกอบ ที่สำคัญไปตามการขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหาไปจนถึงการขยายผลความสำเร็จไปสู่การเปลี่ยนแปลง ทางสังคม โดยมุ่งที่จะค้นหาตัวอย่างความสำเร็จที่เกิดขึ้นจริง และตัวแบบนวัตกรรมธุรกิจที่สร้างส่วนผสมจาก ปัจจัยต่าง ๆ แต่ไม่ได้กำหนดกรอบพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่ศึกษากับพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งของชุมชน ท้องถิ่นภูมิภาค และคลัสเตอร์ทางเศรษฐกิจเป็นการเฉพาะ ดังนั้น ข้อเสนอสำหรับการวิจัยในอนาคต ก็ควรมีการศึกษาในพื้นที่ใด พื้นที่หนึ่งโดยเฉพาะเจาะจง เป็นการศึกษาความสำเร็จของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นโดยองค์กรชุมชน และกิจการธุรกิจในพื้นที่จังหวัดหนึ่ง ๆ เพื่อนำเอาตัวอย่างนั้น ๆ ไปสนับสนุนต่อการแก้ปัญหาของจังหวัดยากจน หรือจังหวัดคนจน และควรมีการศึกษาที่เจาะจงไปตามศักยภาพของห่วงโซ่ธุรกิจ และดิจิทัลแพลตฟอร์ม

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัย ขอขอบพระคุณความร่วมมือได้รับการสนับสนุนทุนวิจัย การอนุเคราะห์สถานที่ การร่วมมือในการรวบรวมข้อมูล และการจัด Focus group discussion สมาคมปริญญาโทสำหรับผู้บริหาร

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยนวัตกรรมผู้นำและนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย มูลนิธิสัมมาชีพ กรมการพัฒนาชุมชน ธนาคารออมสิน สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ และผู้เข้าร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและมีข้อเสนอแนะต่อผลการศึกษา

เอกสารอ้างอิง (References)

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2564). *ประเด็นเตรียมการนำเสนอผลการดำเนินงานการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ด้วยกลไกวิสาหกิจเพื่อสังคม จังหวัดพิษณุโลก*
- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2565ก, 30 กันยายน). *ห้างหุ้นส่วนจำกัด น่านดูโอ คอฟฟี่ เรื่อง งบกำไรขาดทุน ข้อมูลปีงบการเงิน 2561 - 2565.*
<https://datawarehouse.dbd.go.th/company/profile/ywr0BkYncfxDyjbRVdtz-f0susvm2nDdsqhHXMJtay0gO2Zi2WRDxM41zILFOB2#>
- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2565ข, 30 กันยายน). *บริษัท สุราษฎร์อินเตอร์ทัวร์ จำกัด เรื่อง งบกำไรขาดทุน ข้อมูลปีงบการเงิน 2560 - 2564.*
https://datawarehouse.dbd.go.th/company/profile/PJ2ZdNiVnfWdEmCK-DNvU3MBbEFx6byiklrFv2ua5cQWY-zL9cH9KAlI_CelC4s#
- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2565ค, 30 กันยายน). *บริษัท มูนวิสเปอร์ฟาร์ม จำกัด เรื่อง งบกำไรขาดทุน ข้อมูลปีงบการเงิน 2560 - 2564.*
https://datawarehouse.dbd.go.th/company/profile/CTDX8GagpQ__NRA-y8Hi5YxGPUujCmE2tCte_Ut7FXnZ9WLG5TR-ntvoPo-_FUx-#
- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2565ง, 30 กันยายน). *บริษัท วงษ์พาณิชย์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด เรื่อง งบกำไรขาดทุน ข้อมูลปีงบการเงิน 2560 - 2564.*
https://datawarehouse.dbd.go.th/company/profile/uknOMYYL658yrrOeHZOfItFRU7K-8fUMJdGRCLuCm4sCsU_4aqJOUjm0s6qWU3h#
- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2565จ, 30 กันยายน). *บริษัท ดีคิดส์ จำกัด เรื่อง งบกำไรขาดทุน ข้อมูลปีงบการเงิน 2560 - 2564.*
<https://datawarehouse.dbd.go.th/company/profile/A6ZlwjVAsjhtcWpXAwmzY3XLsWsR3dEsNPpxwlFoluitoit04OnUyg4GP0B9HCik#>
- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2565ฉ, 30 กันยายน). *บริษัท ด.เด็กกินผัก จำกัด เรื่อง งบกำไรขาดทุน ข้อมูลปีงบการเงิน 2560 - 2564.*

https://datawarehouse.dbd.go.th/company/profile/rLXHj5ZJrVn2LgtK_HbMvkTQo1V35cBJP0_-78AzH_PORWgS0iccPKgOch8Yy2bh#

กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2565ช, 30 กันยายน). บริษัท แฮปปี้ กราวด์ จำกัด เรื่อง งบกำไรขาดทุน ข้อมูลปีงบการเงิน 2560 - 2564.

https://datawarehouse.dbd.go.th/company/profile/pekSaGAEg2gxWRrMcko1-QdRne9_i8i1mYOKjc5mozluK_Q0DqRv53YqBzavW15r#

กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2565ช, 30 กันยายน). บริษัท ดี มี สุข (ไม่) จำกัด เรื่อง งบกำไรขาดทุน ข้อมูลปีงบการเงิน 2557 - 2561.

https://datawarehouse.dbd.go.th/company/profile/tkHOFKORv8YvgMFiXsC9W_yhYRiowAloZG3TaOM6TSokVXkgH8Y6TT4OtOSFNE35#

กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2565ฉ, 30 กันยายน). บริษัท โลเคิล อโลค จำกัด เรื่อง งบกำไรขาดทุน ข้อมูลปีงบการเงิน 2560 - 2564. เว็บไซต์ Excel Master.

<https://datawarehouse.dbd.go.th/company/profile/pbScdA1U4tKvemvRoaoSB15kugm0pRF0KyOkaBMR6VmVFYCwrWjZVie3QIALxAvz#>

กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2565ญ, 30 กันยายน). บริษัท สวนทวีทรัพย์ ฟู้ด จำกัด เรื่อง งบกำไรขาดทุน ข้อมูลปีงบการเงิน 2560 - 2564. เว็บไซต์ Excel Master.

<https://datawarehouse.dbd.go.th/company/profile/I06iyEuo5Y4sNuqZlatmRsLaAYFhr5uSAkWCguZK9Pfpidftcly64sniAzHQ-FRW#>

กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2565ฎ, 30 กันยายน). บริษัท โพลีเซลล์แคร์ จำกัด เรื่อง งบกำไรขาดทุน ข้อมูลปีงบการเงิน 2560 - 2564. เว็บไซต์ Excel Master.

https://datawarehouse.dbd.go.th/company/profile/cbYVKwADYlQ8_A9kRN5DMMbx1SZKOAucFloNvgwa6mWu1DgofljzyP-A7M-QPzCs#

กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2565ฎ, 30 กันยายน). บริษัท ซีคสเตอร์ จำกัด เรื่อง งบกำไรขาดทุน ข้อมูลปีงบการเงิน 2560 - 2564. เว็บไซต์ Excel Master.

https://datawarehouse.dbd.go.th/company/profile/xGq8wB4VbdOGDbrBH4Erjy2ZJtSreqWmduHaPIXVJH_3E4fBX6-vSzmbb61JsPQz#

เทใจดอทคอม. (2565, 1 มกราคม). เริ่มต้นการแบ่งปัน เปลี่ยนแปลง ช่วยเหลือ แบ่งปัน เลือกรายการที่เหมาะสมกับคุณ. <https://taejai.com/th/>

บริษัท ซีพี ออลล์ จำกัด (มหาชน). (2564). แบบ 56-1 One Report รายงานประจำปี 2564.

บริษัท น้ำตาลมิตรผล จำกัด. (2565). แบบ 56-1 One Report รายงานประจำปี 2565.

บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน). (2564). รายงานการพัฒนาอย่างยั่งยืน 2564.

บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส จำกัด. (2565). รายงานการพัฒนาธุรกิจอย่างยั่งยืน 2565.

- บวรเวชสมุนไพโรไทย. (2565, มกราคม 2565). เกี่ยวกับเรา. <https://www.bowornvej.com/เกี่ยวกับเรา/>
ผู้จัดการออนไลน์. (2562, 23 กันยายน). “เฟรชเก็ต” สตาร์ทอัพอนาคตไกล ส่งวัตถุดิบสด-แห้ง กว่า 3,000
รายการ ป้อนร้านอาหาร. <https://mgronline.com/smes/detail/9620000089974>
- ผู้จัดการออนไลน์. (2564, 5 ธันวาคม). เซ็นทรัลโหมหนัก “ตลาดจริงใจ” สร้างรายได้เกษตรกรแล้ว 200 ล้านบาท.
<https://mgronline.com/business/detail/9640000120361>
- มูลนิธิสัมมาชีพ. (2564ก). รางวัลวิสาหกิจชุมชน - วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยววิถีชุมชนตำบลบ้านแหลม [เอกสาร
ประกอบการพิจารณารางวัลวิสาหกิจชุมชน]. ไม่ปรากฏ.
- มูลนิธิสัมมาชีพ. (2564ข). รางวัลวิสาหกิจชุมชน - วิสาหกิจชุมชนพัฒนาผลิตภัณฑ์พืช ผัก สมุนไพร และผลไม้
จังหวัดลำพูน [เอกสารประกอบการพิจารณารางวัลวิสาหกิจชุมชน]. ไม่ปรากฏ.
- มูลนิธิสัมมาชีพ. (2564ค). รางวัลวิสาหกิจชุมชน - กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านซากไทย [เอกสาร
ประกอบการพิจารณารางวัลวิสาหกิจชุมชน]. ไม่ปรากฏ.
- มูลนิธิสัมมาชีพ. (2565). เวทีถอดบทเรียนวิสาหกิจชุมชนต้นแบบสัมมาชีพ เพื่อถ่ายทอดโมเดลสู่ชุมชน และ
สังคม. [https://www.right-livelihoods.com/เวทีถอดบทเรียนวิสาหกิจชุมชน-เพื่อถ่ายทอดโมเดลสู่
ชุมชน-และสังคม/](https://www.right-livelihoods.com/เวทีถอดบทเรียนวิสาหกิจชุมชน-เพื่อถ่ายทอดโมเดลสู่ชุมชน-และสังคม/)
- ลงทุนแมน. (2564, 17 ธันวาคม). กรณีศึกษา Hello Tractor แอปเป็มรถแทรกเตอร์จากทวีปแอฟริกา.
<https://www.longtunman.com/34682>
- วินอน่า เฟมินิน. (1 มกราคม 2565). *Winona Feminine (official)*.
<https://www.winonafeminine.com/th>
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และมูลนิธิสร้างสุขชุมชน. (2562). *กองทุนสวัสดิการชุมชน
ตำบลท่างาม อำเภอลือชัยบุรี จังหวัดสิงห์บุรี* [รายงานวิจัย]. รายงานโครงการการประมวผลลัพท์
ของกองทุนสวัสดิการชุมชน.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2563ก). *การนับรวมคนจนที่ตกหล่น ตกขบวน อยู่ข้างหลัง:
กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลห้วยเตย อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม* [รายงานวิจัย]. โครงการ
สังเคราะห์ชุดความรู้กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลสู่การยกระดับเป็นนวัตกรรมสวัสดิการชุมชน.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2563ข). *การจัดการหนี้ครัวเรือน หนี้ในระบบ และการสร้าง
เศรษฐกิจชุมชน: กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลดงดินแดง อำเภอนองม่วง จังหวัดลพบุรี* [รายงาน
วิจัย]. โครงการสังเคราะห์ชุดความรู้กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลสู่การยกระดับเป็นนวัตกรรม
สวัสดิการชุมชน.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2563ค). *การสร้างร้านค้าชุมชน และการสร้างเศรษฐกิจของ
ชุมชน: กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองม่วง อำเภอลำลูกเกด จังหวัดสระแก้ว* [รายงานวิจัย].
โครงการสังเคราะห์ชุดความรู้กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลสู่การยกระดับเป็นนวัตกรรมสวัสดิการ
ชุมชน.

สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์, พัทธ์พงษ์ วัฒนสินธุ์, อัจรา จันทร์ฉาย และ ประกอบ คู่ปรัดน์. (2553). นวัตกรรม: ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อผู้ประกอบการ. *วารสารบริหารธุรกิจ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 33(128), 49-66.

<http://www.jba.tbs.tu.ac.th/files/Jba128/Article/JBA128Somnuk.pdf>

สหกรณ์การเกษตรท่าวังผา. (2565, 1 มกราคม). *การดำเนินงานทางธุรกิจ ของ สหกรณ์การเกษตรท่าวังผา จำกัด*. <https://cooptp.com/business-operations/>

สหกรณ์โคนมวังน้ำเย็น. (2563, 19 สิงหาคม). *สหกรณ์โคนมวังน้ำเย็น จำกัด*.

https://www.technologychaoban.com/bullet-news-today/article_155786

สหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี จำกัด. (ม.ป.ป.). *ธุรกิจของเรา*. <https://nongpho.com/service/>

สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์. (2562, 22 ธันวาคม). *กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จันทบุรี ร่วมประชุมใหญ่ประจำปี 2562 และร่วมฉลองในโอกาสครบ 24 ปี*.

<https://thainews.prd.go.th/th/news/detail/TCATG191222114152566>

สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์. (2561, 31 มกราคม). *กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดตราด ใช้แนวทางบริหารจัดการหนี้ภายในชุมชน*.

https://thainews.prd.go.th/th/news/print_news/TNECO6102110010017

Annamalai, K. & Rao, S. (2003). *What works? ITC's e-Choupal and profitable rural Transformation. The Information for Development Program, Microsoft in partnership with Columbia Business School, University of Michigan Business School, University of North Carolina Kenan-Flagler Business School.*

Arndt, H. W. (1983). The "Trickle-down" Myth. *Economic Development and Cultural Change*, 32(1), 1-10. <https://doi.org/10.1086/451369>

Borras, S, and Edquist, C. (2019). *Holistic Innovation Policy: Theoretical Foundations, Policy Problem, and Instrument Choices*. Oxford: Oxford University Press.

<https://doi.org/10.1093/oso/9780198809807.001.0001>

Choi, N., & Majumdar, S. (2015). Social Innovation: Towards a Conceptualisation. In S. Majumdar, S. Guha, & N. Marakkath (Eds.), *Technology and Innovation for Social Change* (pp. 7-34). Springer India. https://doi.org/10.1007/978-81-322-2071-8_2

Clark, D. (2006, January 1). *The Capability Approach: Its Development, Critiques, and Recent Advances. The support of the Economic and Social Research Council (ESRC) is gratefully acknowledged*. <http://www.gprg.org/>

- European Commission (2013, February 1). *Guide to social innovation: Brussels*.
https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/guides/2013/guide-to-social-innovation
- Fairweather, G.W., Tornatzsky, L.G. (1971). *Experimental Methods for Social Policy Research*. New York: Pergamon Press.
- Fortune. (2021, October 21). *Change the World Hello Tractor*.
<https://fortune.com/company/hello-tractor/change-the-world/>
- Gallardo, B. (2016). *Community Economic Development Approaches*. Report number: *Information Sheet 2091*: Affiliation: Mississippi State University Extension Service
- Halpern, D. (2005). *Social Capital*. Cambridge, UK: Polity
- Hämäläinen, T. & Heiskala, R. (2007). *Social Innovations, Institutional Change and Economic Performance, Making Sense of Structural Adjustment Processes in Industrial Sectors, Regions and Societies*. pp. 52-79. Glensanda House, UK. Edward Elgar Publishing Limited. <https://doi.org/10.4337/9781847206992>
- Heiskala, R. (2007). Social Innovations: Structural and Power Perspectives, in Timo J. Hämäläinen & Risto Heiskala (ed.), *Social Innovations, Institutional Change and Economic Performance* (pp. 52-79). Edward Elgar Publishing.
<https://doi.org/10.4337/9781847206992.00009>
- Kondratieff, N. D., & Stolper, W. F. (1935). The Long Waves in Economic Life. *The Review of Economics and Statistics*, 17(6), 105–115. <https://doi.org/10.2307/1928486>
- Murray, R., Grice, J. and Mulgan, G. (2010). *The Open Book of Social Innovation*. The Young Foundation & NESTA.
- Nicholls A. & Ziegler, R. (2017, April 22). *The Extended Social Grid Model: The CrESSI-Berlin Workshop 2017*.
https://www.researchgate.net/publication/273720063_An_Extended_Social_Grid_Model_for_the_Study_of_Marginalization_Processes_and_Social_Innovation
- Nicholls, A., & Murdock, A. (Eds.). (2012). *Social Innovation: Blurring Boundaries to Reconfigure Markets*. Palgrave Macmillan UK. <https://doi.org/10.1057/9780230367098>
- Oliver, J. (2019, September 9). *Hello Tractor, Knowledge & Innovation Conference, Technology Solutions for Tractor Contractors and Farmers*.
<https://thedocs.worldbank.org/en/doc/409371556637599751-0090022019/original/HelloTractor.pdf>

- Pol, E. & Ville, S. (2008). Social Innovation: Buzz Word Or Enduring Term?, *Economics Working Paper, Department of Economics, University of Wollongong*.
<https://doi.org/10.1016/j.socec.2009.02.011>
- Putnam, R. D. (2000). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. In L. Crothers & C. Lockhart (Eds.), *Culture and Politics: A Reader* (pp. 223–234). Palgrave Macmillan US.
https://doi.org/10.1007/978-1-349-62397-6_12
- Schumpeter J. A. (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy* (3rd ed.). London: George Schumpeter, J. A. (1912). *The Theory of Economic Development, tenth printing 2004*, Duncker & Humblot Berlin, Germany.
- Sen, A. (1985). *Commodities and Capabilities*. Oxford: Elsevier Science Publishers.
- Shrader, L. (2020, October 1). Hello Tractor Farmer Insights. *AgriFin Impact Series*.
https://www.mercycorpsagrifin.org/wp-content/uploads/2020/12/60dB-Lean-Data-@-Hello-Tractor_Final-Results.pdf
- Storper, M. (2005). Society, community, and economic development. *Studies in Comparative International Development*, 39(4), 30–57. <https://doi.org/10.1007/BF02686164>
- Storper, M. (2013). *Keys to the City: How Economics, Institutions, Social Interaction, and Politics Shape Development*. Princeton, NJ: Princeton University Press
<https://doi.org/10.1515/9781400846269>
- Tong, K. (2020, May 5). Hello Tractor: Innovating in the Agri-Sharing Economy, The Internet of Things for Smallholder Farmers. <https://medium.com/@wfpinnovation/hello-tractor-innovating-in-the-agri-sharing-economy-85b9de3e8688>
- Woolcock, M. (1998). Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society*, 27(2), 151–208.
<https://doi.org/10.1023/A:1006884930135>

Ordering Discourse and Counter-Discourse on Land Between The State and The Peasant Movement ¹

Chalermchai Vadjang ²

Abstract

This research investigates the production, definition, and representation of state discourse on land rights, as well as contestation over the meaning of land rights between the state and small-scale farming movements. Results are that the state defines land through a property rights system prioritizing maximum economic returns from land use and designates zones for its own benefit. Thus, land becomes a speculative commodity and small-scale agriculturalists are systematically excluded from land ownership. In response, small-scale farming movements have mobilized collective action, scrutinized state actions, and advocated for community-based land reform. They do so by exercising constitutional community rights to reallocate land under the collective ownership system of community land title deeds. The land is life concept is used as a counter-discourse, emphasizing the importance of land to sustain humans and other living beings, and asserting the fundamental right of all individuals to access land.

Keywords: Land Rights, Counter-discourse, Social Movements, Community-Based Land Reform, Community Land Title Deeds

---

¹ This research article comes from the thesis on “Creating regulations and responding to the discourse on land between the state and the small farmer movement.”

² Master of Arts Program Creative development major Puey Ungphakorn College of Development Studies, Thammasat University

Email: pechra17@gmail.com

.....

Received: June 13, 2024 Revised: October 10, 2024 Accepted: December 10, 2024

การสร้างระเบียบและการตอบโต้วาทกรรมว่าด้วยที่ดิน ระหว่างรัฐและขบวนการเกษตรกรรายย่อย¹

เฉลิมชัย วัตจ้ง²

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการผลิตสร้าง กำหนดนิยามความหมายและการกลายเป็นตัวแทนของ วาทกรรมสิทธิในที่ดินของภาครัฐและเพื่อศึกษาปฏิบัติการปะทะประสาน ช่วงชิงนิยามความหมายวาทกรรมสิทธิในที่ดินระหว่างรัฐกับขบวนการเกษตรกรรายย่อย โดยวิธีการศึกษาการเคลื่อนไหวสนามวาทกรรม ที่ปะทะประสานกันผ่านผู้แสดง ผลการศึกษาพบว่ารัฐกำหนดนิยามที่ดินผ่านระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน โดยเน้นผลตอบแทนสูงสุดจากการใช้ประโยชน์ในที่ดิน และการวางแผนผังกำหนดเขตที่ดินเพื่อผลประโยชน์ของรัฐ ซึ่งส่งผลให้ที่ดินกลายเป็นสินค้าในการเก็งกำไร และกีดกันเกษตรกรรายย่อยออกจากที่ดินอย่างเป็นระบบ ในขณะที่ขบวนการเกษตรกรรายย่อยตอบโต้ด้วยการรวมตัวเคลื่อนไหวทางสังคม ตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล และเรียกร้องการ "ปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน" ผ่านการใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญในการจัดสรรที่ดินใหม่ด้วยระบบกรรมสิทธิ์ร่วมในรูปแบบ "โฉนดชุมชน" โดยใช้นิยาม "ผืนดินคือชีวิต" เป็นวาทกรรมตอบโต้ ที่เน้นความสำคัญของที่ดินต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ และเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานในการเข้าถึงที่ดินของทุกคน

คำสำคัญ: สิทธิในที่ดิน วาทกรรมตอบโต้ การเคลื่อนไหวทางสังคม ปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน โฉนดชุมชน

¹ บทความวิจัยนี้มาจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสร้างกฎระเบียบและการตอบสนองต่อวาทกรรมเรื่องที่ดินระหว่างรัฐกับขบวนการเกษตรกรรายย่อย”

² มหาบัณฑิต หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อีเมล pechra17@gmail.com

ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

ที่ดินเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์มาอย่างยาวนาน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับที่ดินมีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จากเดิมที่เป็นเพียงทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างอิสระ ที่ดินได้กลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าและเป็นเครื่องมือในการสะสมความมั่งคั่งภายใต้ระบบทุนนิยม ความขัดแย้งระหว่างแนวคิดเรื่องกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลและกรรมสิทธิ์ส่วนรวมสะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดิน ในประเทศไทย มีประชากรเพียง 1 ใน 4 ที่มีที่ดินเป็นของตนเองในขณะที่มากกว่า 50 ล้านคนหรือ 3 ใน 4 ของประชากรไทยไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ยิ่งกว่านั้นในที่ดินที่มีโฉนดมากกว่า 80 % ของที่ดินทั้งหมดมีเจ้าของที่ดิน เป็นของคนส่วนน้อยเพียง 5 % (ดวงมณี เลาวกุล ,2556, น 15-17) กรรมสิทธิ์ในที่ดินกลับกลายเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐในการสร้างความมั่งคั่งและรักษาอำนาจ ซึ่งส่งผลให้เกิดการกีดกันและเบียดขับเกษตรกรรายย่อยออกจากที่ดินทำกินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย (Alden Wily, 2012, p. 1)

การศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นไปที่การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างรัฐและขบวนการเกษตรกรรายย่อยเกี่ยวกับสิทธิในที่ดิน โดยมีกรณีศึกษาชุมชนคลองไทรพัฒนา สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) ซึ่งเป็นตัวอย่างของการเคลื่อนไหวทางสังคมที่นำเสนอทางเลือกในการบริหารจัดการที่ดินในรูปแบบ "โฉนดชุมชน" ที่ตั้งอยู่บนแนวคิดเรื่องสิทธิร่วม งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาประเด็นต่อไปนี้:

การผลิตสร้าง กำหนดนิยามความหมาย และการกลายเป็นตัวแทนของวาทกรรมสิทธิในที่ดินของภาครัฐ: วิเคราะห์ว่ารัฐสร้างและใช้วาทกรรมเกี่ยวกับสิทธิในที่ดินอย่างไร เพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการที่ดินและรักษาผลประโยชน์ของตนเอง

ปฏิบัติการปะทะประสาน ช่วงชิงการนิยามความหมายวาทกรรมสิทธิในที่ดินระหว่างรัฐกับขบวนการเกษตรกรรายย่อย: ศึกษาการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างรัฐและขบวนการเกษตรกรรายย่อย วิเคราะห์ว่าแต่ละฝ่ายใช้วาทกรรมอย่างไรในการต่อรองและช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมายของสิทธิในที่ดิน

โดยการศึกษาประเด็นเหล่านี้ งานวิจัยนี้จะสามารถทำความเข้าใจอุดมการณ์และยุทธศาสตร์ของขบวนการเกษตรกรรายย่อยในการต่อสู้เพื่อสิทธิในที่ดินและความเป็นธรรมทางสังคม ตลอดจนนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดินในประเทศไทย

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้ตั้งอยู่บนแนวคิด "หลังการพัฒนา" (post-development) ซึ่งเป็นแนวทางที่ทำทลายความเข้าใจดั้งเดิมเกี่ยวกับการพัฒนา โดยเน้นการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่แสวงหาทางเลือกในการพัฒนา (alternative development) และมองว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการปลดปล่อยจากการครอบงำของแนวคิดกระแสหลัก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดหลังอาณานิคมที่มองว่าการพัฒนาเป็นเครื่องมือของการครอบงำ (Sylvester, 1999; Brigg, 2002; Veltmeyer, 2001, อ้างถึงใน สามชาย ศรีสันต์, 2561) การวิจัยนี้ใช้ "วาทกรรม" เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ เพื่อศึกษาการสร้างและการต่อสู้ทางความหมายเกี่ยวกับการพัฒนาในบริบท

ของการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิในที่ดิน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่ประกอบด้วยการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ร่วม โดยมีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

1) การผลิตสร้างการกำหนดนิยามความหมาย วาทกรรมที่ผลิตสร้างขึ้นจากตัวบท การสนทนา (talk and text) และทรัพยากรทางสัญญา เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงการจัดวางองค์ประกอบของการใช้คำ โครงสร้างของภาษา ลีลา น้ำเสียง และทรัพยากรทางสัญญาที่ถูกนำมาใช้โดยแสดงให้เห็นถึงการจัดระเบียบของวาทกรรม (order of discourse) ซึ่งเป็นขั้นตอนการวิเคราะห์ที่เห็นถึงการวิเคราะห์ให้เห็นหน่วยย่อยที่สุดของการผลิตสร้างความจริง (Fairclough, 1992, น. 169, อ้างถึงใน สามชาย ศรีสันต์, 2561)

2) การกลายเป็นตัวแทน ตัวบทมีลักษณะของความเป็นตัวแทน (representation) มีลักษณะเป็นวาทกรรมที่ครอบงำและส่งผลกระทบต่อรับรู้ของผู้คน ผลที่ตามมาจากการเป็นตัวแทนและการกระทำที่ฝังแน่น คงทน ซึ่งสะท้อนในลักษณะรูปแบบที่เฉพาะ (styles) เป็นกฎเกณฑ์ทางวาทกรรมที่พัฒนาไปสู่อัตลักษณ์ รูปแบบเฉพาะ (Fairclough, 1992, น. 169, อ้างถึงใน สามชาย ศรีสันต์, 2561)

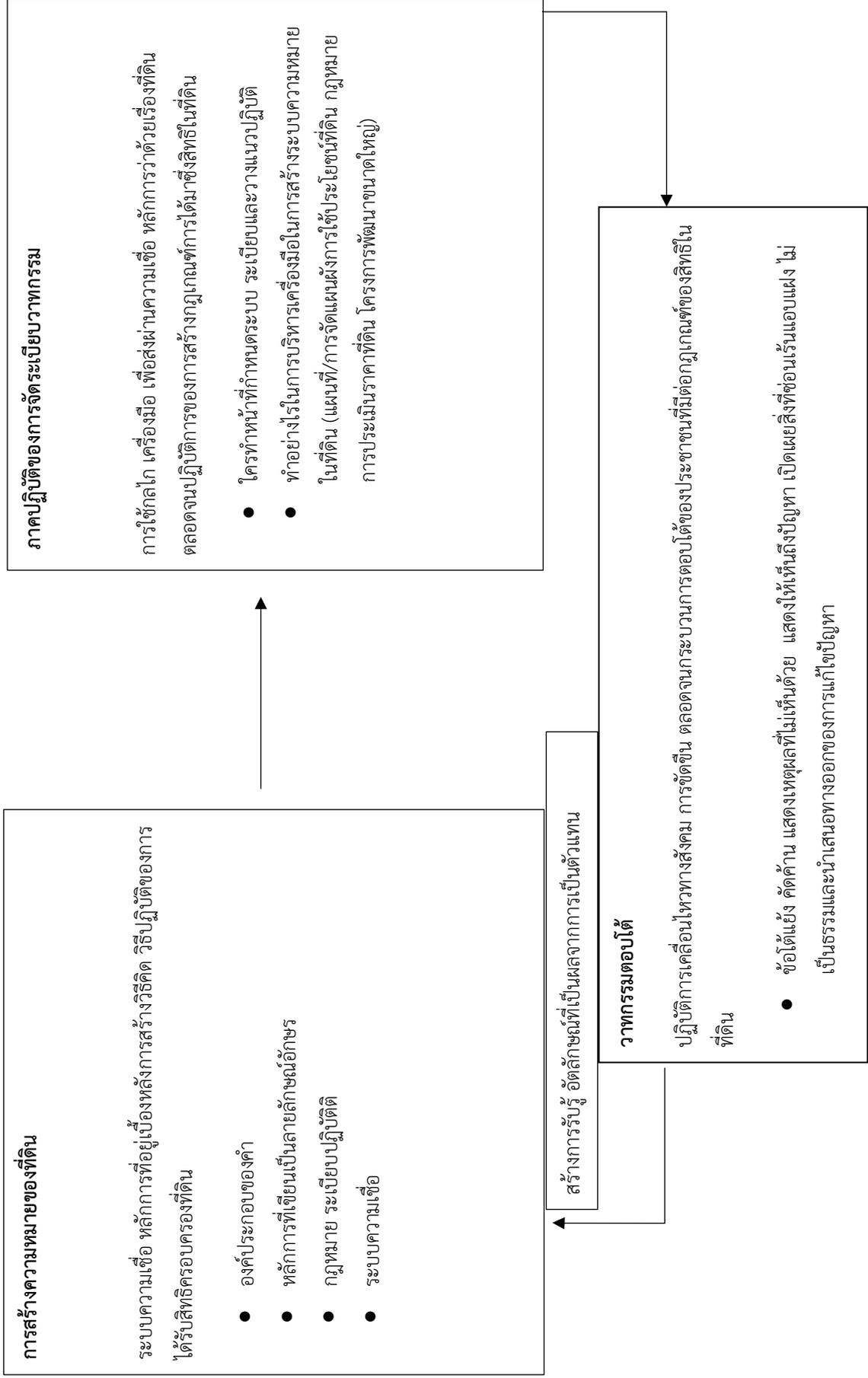
3) การช่วงชิงการนิยามความหมายด้วยการตอบโต้ทางวาทกรรม การปะทะประสาน การตอบโต้ทางวาทกรรม ภายใต้ปฏิบัติการทางสังคม (social practice) ที่เป็นกฎเกณฑ์ที่กำกับความคิด การกระทำ เป็นแม่แบบคอยชี้นำสมาชิกในสังคม คิดและกำหนดนิยามความหมายให้กับสรรพสิ่ง ปฏิบัติการทางสังคมที่เกิดขึ้นในสนามคือวาทกรรมในรูปกฎเกณฑ์ที่บ่งบอกแนวทางของการพูด การเขียนกำหนดมอบหมายเรื่องใด ใครสมควรใช้อำนาจในการกระทำและใครถูกห้ามให้ไม่กระทำ (Fairclough, 1992, น. 169, อ้างถึงใน สามชาย ศรีสันต์, 2561)

จากแนวคิดและทฤษฎีข้างต้น นำไปสู่การสร้างกรอบในการวิเคราะห์วาทกรรมว่าด้วยที่ดินที่ประกอบสร้างขึ้นจากรัฐในแต่ละช่วงเวลาตามประวัติศาสตร์ ระบบ ความเชื่อ ที่มีต่อที่ดิน กลไก เครื่องมือที่สร้างการกำหนดนิยามความหมายของที่ดิน อันมีผลต่อการรับรู้ของผู้คน ซึ่งเป็นผลจากการเป็นตัวแทนของการผลิตสร้างความหมาย จนนำไปสู่ปฏิบัติการทางสังคม ทั้งการตอบโต้ ชัดขึ้น จากประชาชน ที่เกิดขึ้นจากกฎเกณฑ์ของสิทธิในที่ดินที่ถูกกำหนดขึ้นโดยรัฐ เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังภาพประกอบที่ 1

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาการเคลื่อนไหวสนามวาทกรรม คือ รูปแบบของการศึกษาการพัฒนาในฐานะวาทกรรม โดยมีตัวแสดงหลักคือภาคประชาชนที่ออกมาเรียกร้องและนำเสนอแนวทางในการพัฒนาเป็นของตนเอง สนใจศึกษาภาคปฏิบัติทางวาทกรรมที่เกิดขึ้นในสนามวาทกรรมที่ปะทะประสานกันผ่านผู้แสดง (agents) โดยใช้กรอบมุมมองการเคลื่อนไหวทางสังคมร่วมกับวิธีวิเคราะห์วาทกรรมแนววิพากษ์ (critical discourse analysis) เพื่อแสดงให้เห็นถึงการประกอบสร้างวาทกรรม การรื้อสร้างวาทกรรม และการกำหนดนิยามการพัฒนาขึ้นมาใหม่ อย่างเป็นทางการ โดยเรียกวิธีการวิจัยนี้ว่า “การศึกษาการเคลื่อนไหวสนามวาทกรรม”

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

การสร้างระเบียบทางวาทกรรม (Discourse construction)

การผลิตสร้างวาทกรรมที่ติน จะศึกษา การผลิตขึ้นของตัวบท การสนทนา (talk and text) กฎหมาย ข้อบังคับ ทรัพยากรทางสัญญา การจัดวางองค์ประกอบของคำ การใช้โครงสร้างภาษา ที่แสดงให้เห็นถึงการจัดระเบียบของวาทกรรม (order of discourse) ที่ว่าด้วยที่ตินที่ใช้ผลิตสร้างความจริงเกี่ยวกับที่ตินในช่วงนั้น และเพื่อให้เห็นการผลิตสร้างวาทกรรมตอบโต้ที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความจริงเกี่ยวกับวาทกรรมที่ติน การระดมทรัพยากรจากสังคมเพื่อสนับสนุนการเคลื่อนไหวในการตอบโต้

การรื้อสร้างวาทกรรมหลักที่ดำรงอยู่ในสังคม (deconstructive discourse)

เป็นการชี้ให้เห็นถึงข้อผิดพลาดจากวาทกรรมหลักเรื่องที่ดิน เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงการค้นหาข้อเสนอทางวาทกรรมซึ่งสะท้อนผ่านการดำเนินชีวิตที่ขบวนการเคลื่อนไหวผลิตสร้างขึ้นมาเพื่อโต้แย้งและเสนอทางออกให้กับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา สิ่งที่ถูกปกปิด ซ่อนเร้นทำให้กลายเป็นอื่น พัฒนาเป็นโอกาสของรูปแบบในการดำเนินชีวิตเพื่อค้นหาความเป็นตนเอง เป็นข้อเรียกร้องของขบวนการ ที่เป็นทางเลือกนำเสนอต่อสังคม

การกำหนดนิยามใหม่ (discourse of resignification)

การพิจารณาผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากขบวนการเคลื่อนไหว ภายใต้บริบท ทางสังคม วัฒนธรรม โดยวิเคราะห์ให้เห็นอุดมการณ์ (ideology) ของขบวนการซึ่งเป็นผลรวมของความเชื่อ ความต้องการ ข้อเรียกร้อง แบบแผนในการปฏิบัติที่ขบวนการนำเสนอต่อสังคม วิเคราะห์อุดมการณ์ข้อเสนอ ต่อสังคม

แหล่งข้อมูลในการวิจัย

แหล่งข้อมูลที่ใช้ศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยแหล่งข้อมูล 3 ประเภท คือ บุคคล สมาชิกในชุมชน ผู้ปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน ที่ปรึกษาของชุมชน และผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม จำนวน 5 คน ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากสถานที่ที่ใช้การลงพื้นที่ภาคสนามทั้งในการเคลื่อนไหวทางสังคมกับขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม และการลงพื้นที่ชุมชนที่ผลักดันนโยบายโฉนดชุมชน โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ข้อมูลจากตัวบุคคล คือข้อมูลจากการสอบถามสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ทั้ง กลุ่มชาวบ้านที่รวมตัวกันออกมาเพื่อเคลื่อนไหวคัดค้าน กลุ่มผู้นำชุมชน ทั้งบุคคลที่มีส่วนสำคัญในการรวมตัว เคลื่อนไหวคัดค้านที่เกิดจากการระดมทรัพยากรเพื่อช่วยให้การเคลื่อนไหวเป็นไปได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยใช้วิธีการ สัมภาษณ์ โดยตรงจากบุคคลเหล่านั้น โดยเลือกจากบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนและการเคลื่อนไหวผลักดันนโยบาย

ข้อมูลจากเอกสาร เพื่อศึกษาแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างการศึกษาวิจัย และศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อตรวจสอบแนวทางการศึกษาว่าสอดคล้องกับข้อมูล จากผู้วิจัยที่มีมาก่อนหน้าหรือไม่ ทั้งนี้รวมถึงเอกสารต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษาวิจัย ทั้งกำหนดการ ประชุมรับฟังความคิดเห็น เอกสารที่แจกให้ความรู้แก่ชาวบ้าน หนังสือร้องเรียนจากทางกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

ข้อมูลจากสถานที่ได้จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาภาคสนาม ทั้งการเคลื่อนไหวทางสังคม ของขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม ในการผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบายกับรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง

การเลือกใช้สถานที่ในการเคลื่อนไหว ยุทธศาสตร์ในการเคลื่อนไหวผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบาย และพื้นที่ที่ชุมชน โดยเลือกชุมชนคลองไทรพัฒนา สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ ที่มีการเคลื่อนไหวทางสังคมมาอย่างต่อเนื่อง และมีวิธีปฏิบัติต่อกันที่ร่วมกันโดยชุมชนอย่างเข้มแข็ง

จริยธรรมการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ปฏิบัติตามหลักการจริยธรรมการวิจัย โดยมีความเคารพในตัวบุคคล ไม่มีการเปิดเผย ชื่อและนามสกุลของผู้ให้ข้อมูล สถานที่ และรักษาความลับของข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย เพื่อป้องกันความเสี่ยงของผู้ให้ข้อมูลในความรับผิดชอบของผู้วิจัย โดยการดำเนินการทำการวิจัยดำเนินการด้วยความยุติธรรม นำเสนอข้อมูลโดยไม่มีการบิดเบือนเนื้อหาที่ได้รับมาจากแหล่งข้อมูล และตรวจสอบเนื้อหาทั้งจากแหล่งข้อมูลที่นำเชื่อถือ

ตารางที่ 1 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลในสนามวาทกรรม

	การผลิตสร้างวาทกรรม	การปะทะ รื้อสร้าง วาทกรรมเดิม	การกำหนดนิยาม ความหมาย
ขั้นตอน	วิเคราะห์ให้เห็นถึง กระบวนการผลิตสร้างวาทกรรม การกำหนดหน้าที่ และการเกิดขึ้นของวาทกรรมหลัก และการตอบโต้วาทกรรมหลัก	วิเคราะห์กระบวนการปะทะ ประสาน ภายใต้แบบแผนการปฏิบัติทางสังคม เดิมที่ควบคุมอยู่ และแบบแผนปฏิบัติที่เป็นทางเลือกซึ่งถูกเสนอขึ้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต และลักษณะร่างกายที่ผู้เป็นเจ้าของกำหนดนิยาม	ค้นหาความหมายใน ฐานะที่เป็นระบบ ความเชื่อที่กำกับอยู่ เบื้องหลังสนามวาทกรรมซึ่งถูกเสนอต่อสังคม
วิเคราะห์ อะไร	<ul style="list-style-type: none"> องค์ประกอบทางภาษาที่ถูกมาใช้สร้างวาทกรรม คำ อนุประโยค ประโยค การทำหน้าที่ของวาทกรรม วาทกรรมตอบโต้ 	<ul style="list-style-type: none"> แบบปฏิบัติทางสังคมที่เป็นกรอบชี้แนะการกระทำ เครื่องมือกลไกกำกับความสัมพันธ์ที่ถูกนำมาใช้ ทางเลือกของแบบปฏิบัติทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้น 	อุดมการณ์หรือระบบความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังแบบปฏิบัติทางสังคมและรูปแบบการใช้ชีวิต
เป้าหมาย ของการ วิเคราะห์	<ul style="list-style-type: none"> อะไรคือวาทกรรมหลักและวาทกรรมตอบโต้ ทั้งสองถูกผลิตสร้างขึ้นอย่างไร 	<ul style="list-style-type: none"> แบบปฏิบัติทางสังคมที่ดำรงและแบบปฏิบัติทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้น รูปแบบการใช้ชีวิตที่ถูกเสนอขึ้นในขบวนการเคลื่อนไหวมีลักษณะอย่างไร 	อุดมการณ์ที่เสนอต่อสังคมคืออะไร

ที่มา: สามชาย ศรีสันต์, 2561.

เพื่อแสดงให้เห็นถึงการสร้างทางเลือกที่กำหนดขึ้นโดยคนในชุมชนคลองโทรพัฒนา ผ่านการร่วมกันพัฒนาและกำหนดนิยามความหมายในที่ดินผ่านการบริหารจัดการที่ดินในรูปแบบของตนเอง แหล่งข้อมูลที่ได้จากการขอลเอกสาร สัมภาษณ์ และลงพื้นที่ศึกษา จะนำมาผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลในสนามวาทกรรม ดังตารางที่ 1

ผลการวิจัย

1) การกำหนดนิยามความหมายที่ดินโดยรัฐ

ในช่วงก่อนการนำระบบทอแรนซ์ (Torrens Title System) เข้ามาใช้ในปี พ.ศ. 2444 สิทธิในที่ดินของไทยได้มาผ่านการจับจองและการใช้ประโยชน์ โดยมีเอกสารสิทธิในรูปแบบใบเหยียบย่ำ กรรมสิทธิ์ตราจอง และตราแดง ซึ่งมีความมั่นคงแตกต่างกันไป (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, 2521) การนำระบบทอแรนซ์เข้ามา พร้อมกับการใช้แผนที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดขอบเขตที่ดิน ทำให้ที่ดินกลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าและมีขอบเขตทางกฎหมายที่ชัดเจน ซึ่งเอื้อต่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนที่ดินในตลาด ส่งผลให้เกิดการสะสมที่ดินในกลุ่มทุนและชนชั้นนำ ขณะเดียวกัน เกษตรกรรายย่อยจำนวนมากถูกกีดกันออกจากที่ดินทำกิน เนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินที่รัฐกำหนดขึ้นมาได้ แผนที่ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการทำโฉนดที่ดินเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือของรัฐในการสร้างระเบียบและควบคุมสังคม (Blomley, 2003) โดยเฉพาะการจัดประเภทและการใช้ประโยชน์ที่ดิน แผนที่ชุด L9013 หรือแผนที่จังหวัด ในมาตราส่วน 1: 12,500 ที่มีรายละเอียดสูงสามารถระบุรายละเอียดต่างๆ บนพื้นที่ได้อย่างแม่นยำ สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐในการจัดระเบียบและควบคุมทรัพยากรที่ดินเพื่อประโยชน์ของชาติ(แก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2561)

นอกจากนี้ การเข้ามามีบทบาทในการทำแผนที่ของรัฐยังเป็นเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้รัฐสามารถจัดระเบียบส่วนต่างๆ ของสังคมได้ โดยเฉพาะการยึดโยงผู้คนเข้ากับการเกษตรแบบมีที่ดินแน่นอนเป็นฐาน ซึ่งเป็นความพยายามที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยก่อนรัฐสมัยใหม่ รัฐอาณานิคม และรัฐหลังอาณานิคม เพียงแต่ในแต่ละช่วงเวลารัฐมีระดับของเทคโนโลยีและความสามารถในการควบคุมที่แตกต่างกันไป การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงปฏิบัติการของรัฐในการสร้างความหมายใหม่เกี่ยวกับสิทธิและกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ที่ดินไม่ใช่เพียงแค่ทรัพยากรธรรมชาติ แต่กลายเป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจและการเมืองที่รัฐใช้ในการสร้างความมั่งคั่ง ควบคุมสังคม และรักษาอำนาจของตนเอง

2) ที่ดินในฐานะตัวแทนของความร่ำรวยและอำนาจ

การวางแผนและกำหนดข้อบังคับในการใช้ประโยชน์ที่ดินในประเทศไทยเป็นเครื่องมือสำคัญที่รัฐใช้ในการสร้างและรักษาอำนาจ ในอดีต แม้ที่ดินจะเป็นของพระมหากษัตริย์ แต่ก็มี การแบ่งสรรปันส่วนให้ราษฎรใช้ประโยชน์ อย่างไรก็ตาม การเข้ามาของลัทธิอาณานิคมและการเปลี่ยนแปลงสู่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในแนวคิดเกี่ยวกับที่ดินและอำนาจของรัฐ รัฐสมัยใหม่ได้นำระบบทอแรนซ์เข้ามาใช้ พร้อมกับการทำแผนที่เพื่อกำหนดขอบเขตที่ดินอย่างเป็นทางการ ทำให้ที่ดินกลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าและ

เป็นเครื่องมือในการสะสมความมั่งคั่งของรัฐและชนชั้นนำ กฎหมายที่ดินที่ตราขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ยิ่งตอกย้ำความเป็นเจ้าของที่ดินแต่เพียงผู้เดียวของพระมหากษัตริย์ และการตรากฎหมายต่างๆ ในช่วงรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ขยายขอบเขตอำนาจของกษัตริย์ในการควบคุมและจัดการที่ดิน (สมเกียรติ วันทะนะ, 2544)

แม้การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 จะนำมาซึ่งระบอบประชาธิปไตย แต่รัฐยังคงใช้อำนาจในการควบคุมที่ดินผ่านกฎหมายและนโยบายต่างๆ เช่น การประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน และการกำหนดเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มทุนและเพิ่มมูลค่าที่ดินในบางพื้นที่ ในขณะเดียวกัน การออกกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าก็เครื่องมือที่รัฐใช้ในการควบคุมพื้นที่ป่าและทรัพยากรธรรมชาติ โดยนิยาม "ป่า" ว่าเป็นที่ดินที่ยังไม่มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน ซึ่งหมายรวมถึงที่ดินทั้งหมดที่ยังไม่ได้ออกเอกสารสิทธิ์ ทำให้รัฐมีอำนาจในการเข้าไปจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่าได้โดยชอบธรรม และมักอ้างเหตุผลในการอนุรักษ์เพื่อจำกัดการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่ามาอย่างยาวนาน

การใช้ประโยชน์ที่ดินจึงสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของรัฐในการกำหนดและควบคุมทรัพยากรที่ดินเพื่อประโยชน์ของตนเองและกลุ่มทุนที่ใกล้ชิด ขณะเดียวกันก็เป็นการจำกัดสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ที่ดินของประชาชนบางกลุ่ม ซึ่งนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดินและความขัดแย้งทางสังคม

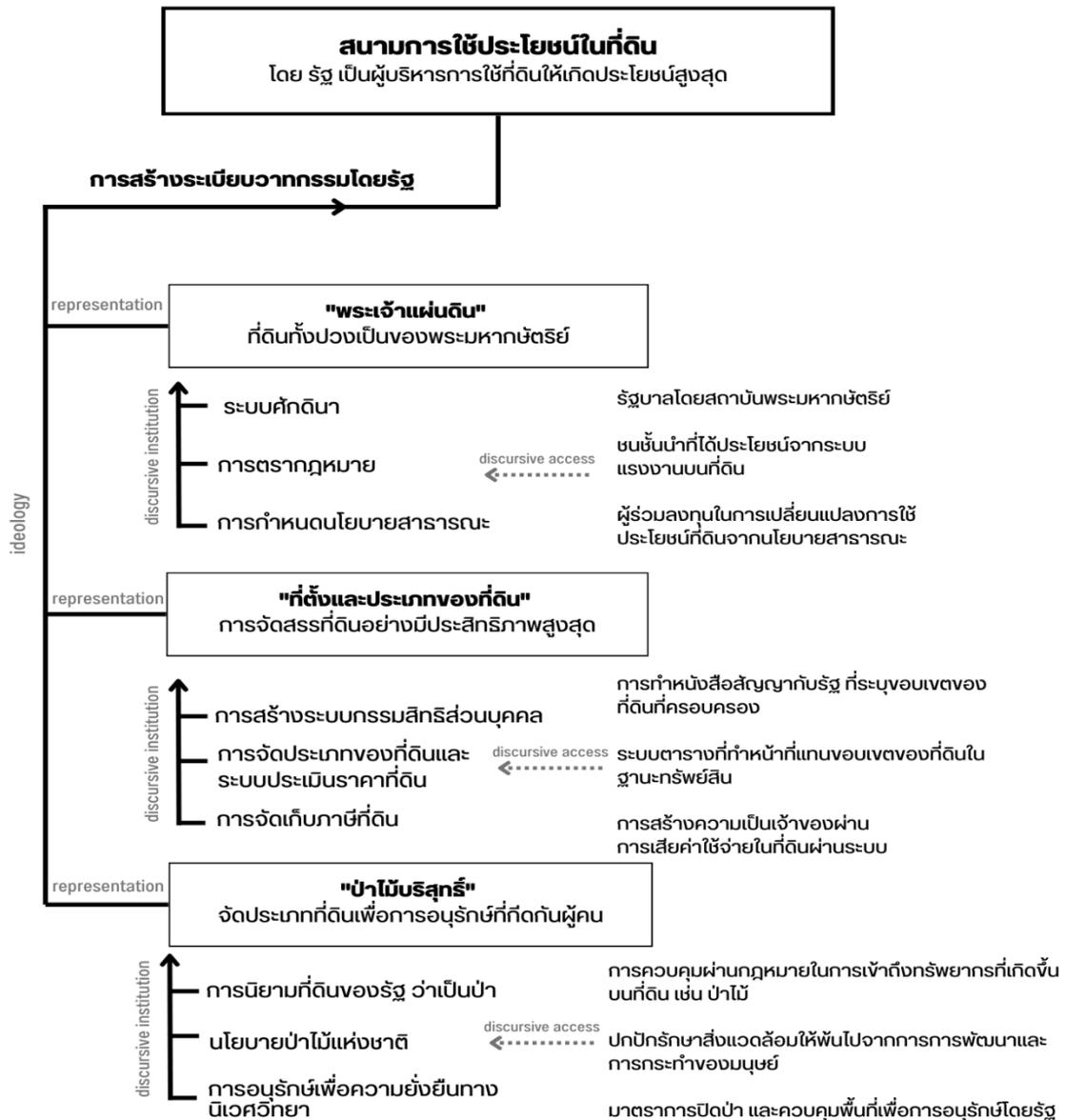
3) ที่ดินที่ต้องสงวนรักษา: ประเมินค่าไม่ได้

เมื่อที่ดินกลายเป็นทรัพย์สินที่มีมูลค่าและสามารถซื้อขายได้ ความสำคัญของกรรมสิทธิ์ในที่ดินจึงเพิ่มขึ้นอย่างมาก ในปี พ.ศ. 2409 ศาลไทยยอมรับใบเสร็จเสียภาษีเป็นหลักฐานแสดงความเป็นเจ้าของที่ดิน (Sharp and Hanks อ้างถึงใน ไชยันต์ รัชชกุล, 2564) นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงที่ดินให้เป็นทรัพย์สินที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ และนำไปสู่การจัดเก็บภาษีที่ดินในเวลาต่อมา โดยการกำหนดและการออกโฉนดที่ดินเป็นเครื่องมือสำคัญที่รัฐใช้ในการสร้างระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ชัดเจนและสามารถบังคับใช้ได้ทางกฎหมาย ซึ่งเอื้อต่อการซื้อขายที่ดินในตลาดและการสะสมที่ดินของกลุ่มทุน การสนับสนุนทางการเงินจากธนาคารโลกเพื่อสร้าง "ระบบตลาดที่ดินเสรี" ยิ่งตอกย้ำความสำคัญของที่ดินในฐานะสินค้าที่มีมูลค่า และนำไปสู่การจัดตั้งระบบประเมินราคาที่ดินเพื่อใช้ในการจัดเก็บภาษี อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้ที่ดินกลายเป็นสิ่งที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจมากกว่าทรัพยากรที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต ส่งผลให้เกิดการกีดกันผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน และทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดินในสังคมไทย

กระบวนการของโครงสร้างวาทกรรมย่อยเกี่ยวกับที่ดินเหล่านี้ ก่อให้เกิดระเบียบทางวาทกรรมว่าด้วยที่ดินที่ทำหน้าที่จัดวาง ผู้คน ให้เป็นระเบียบของการผลิต ผลิตซ้ำการแบ่งแยกทางประวัติศาสตร์บางอย่าง เช่น การแบ่งแยกความเป็นเหตุเป็นผล ความจำเป็นในการใช้ที่ดินในลักษณะต่าง ๆ ระเบียบของวาทกรรมจึงอิงกับเวลาเพราะเป็นระเบียบที่ถูกสร้างขึ้นมาในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งผ่าน ตัวบทที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทน ทำงานในลักษณะที่เป็นระเบียบทางวาทกรรม เชื่อมโยงกับมโนทัศน์อื่น ทั้งเรื่องสิทธิ การใช้ประโยชน์ การเสียค่าใช้จ่าย

ในที่ดินผ่านการเสียภาษีให้แก่รัฐ ทำหน้าที่เป็นระบบของความรู้และทำหน้าที่แสดงให้เห็นถึงระเบียบวาทกรรมว่าด้วยที่ดิน รัฐจึงกำหนดกติกาการเข้าถึงการใช้ประโยชน์ที่ดินผ่านระบบศักดินา เป็นแบบแผน หน้าที่ทางสังคม ของประชาชนภายในรัฐ

ภาพประกอบที่ 2 การสร้างระเบียบวาทกรรมโดยรัฐ

ที่มา: เฉลิมชัย วัตจิง, 2565.

ต่อมาได้พัฒนา เครื่องมือที่ใช้ในการควบคุมกลไกความสัมพันธ์ที่พัฒนาขึ้น ทั้ง การจัดทำแผนที่ การพัฒนาระบบภาษีให้สอดคล้องกับทะเบียนที่ดิน การตรากฎหมายเพื่อควบคุมและเป็นแบบแผนกำหนดประเภทในที่ดิน เครื่องไม้เครื่องมือที่ใช้ได้สร้างความชอบธรรม ให้กับรัฐในการกีดกันทางตรงกับผู้คนที่มิเจือปนไม่ตรงตามคุณสมบัติที่รัฐรับรอง มีการใช้ระบบประเมินที่ดิน เพื่อสร้างมูลค่าในที่ดิน ให้ปรากฏขึ้นมา ผ่านการทำให้กลายเป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายได้ในตลาดที่ดินตลาด เมื่อดินถูกเปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรกรรม ไปสู่พื้นที่พัฒนาเมืองหรือพัฒนาอุตสาหกรรม ส่งผลให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้น และยากที่ประชาชนจะได้รับที่ดินจากการกีดกันทางเศรษฐกิจ ดังภาพประกอบที่ 2

4) การช่วงชิงนิยามความหมาย

ประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสิทธิในที่ดินของไทยสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการทำทลายและเปลี่ยนแปลงระเบียบทางวาทกรรมที่ครอบงำเกี่ยวกับที่ดิน ซึ่งก่อให้เกิดการกีดกันและความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเกษตรกรรายย่อย การเคลื่อนไหวเหล่านี้มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่การถวายนโยบายของกบฏชาวนาในอดีต จนถึงการรวมตัวกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่มีการจัดตั้งและมีเป้าหมายที่ชัดเจนมากขึ้นในปัจจุบัน เช่น สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย ที่มุ่งเน้นการเรียกร้องให้รัฐกระจายทรัพยากรและผลประโยชน์ทางสังคมอย่างเป็นธรรม

การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสิทธิในที่ดินในช่วงก่อนทศวรรษ 2530 มักมุ่งเน้นไปที่การเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เช่น การออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของเกษตรกรและการกระจายการถือครองที่ดิน อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวในช่วงหลังทศวรรษ 2530 (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552) เช่น การเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจนและเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ได้นำไปสู่การสร้างวาทกรรมตอบโต้ที่ท้าทายแนวคิดดั้งเดิมเกี่ยวกับที่ดิน และเสนอแนวทางการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนที่ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนและการจัดการที่ดินโดยคำนึงถึงความยั่งยืน

การเคลื่อนไหวเหล่านี้เป็นมากกว่าการเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นการต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมายของที่ดิน และสร้างทางเลือกใหม่ในการจัดการที่ดินที่ตอบสนองต่อความต้องการและวิถีชีวิตของชุมชน การปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนจึงเป็นทั้งการต่อสู้ทางวาทกรรมและการปฏิบัติทางสังคม ที่มุ่งเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน และสร้างสังคมที่เป็นธรรมและยั่งยืนมากขึ้น

การเคลื่อนไหวของสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) และชุมชนคลองไทรพัฒนา มีรากฐานก่อกำเนิดจากการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของเกษตรกรไร้ที่ดินและแรงงานไร้ที่ดินในภาคเกษตร รวมตัวกันเข้าตรวจสอบที่ดินในพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) โดยมีสมาชิกชุมชนคลองไทรพัฒนา มีสมาชิกอาศัยอยู่ร่วมกัน 137 คน 70 ครัวเรือนทำการเกษตรปลูกทั้งพืชเศรษฐกิจและพืชอาหาร และยังคงต่อสู้เรียกร้องให้ทางภาครัฐนำที่ดินมาจัดสรรและปฏิรูปให้กับเกษตรกรไร้ที่ดิน เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการสร้างวาทกรรมตอบโต้และแนวปฏิบัติทางสังคมใหม่ โดยใช้แนวคิด "ผืนดินคือชีวิต" เพื่อเน้นย้ำความสำคัญของที่ดิน

ต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ และสิทธิขั้นพื้นฐานในการเข้าถึงที่ดินของทุกคน การเคลื่อนไหวเหล่านี้เป็นการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมทางสังคมและการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ไม่ได้จำกัดอยู่แค่การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับที่ดินอย่างลึกซึ้ง

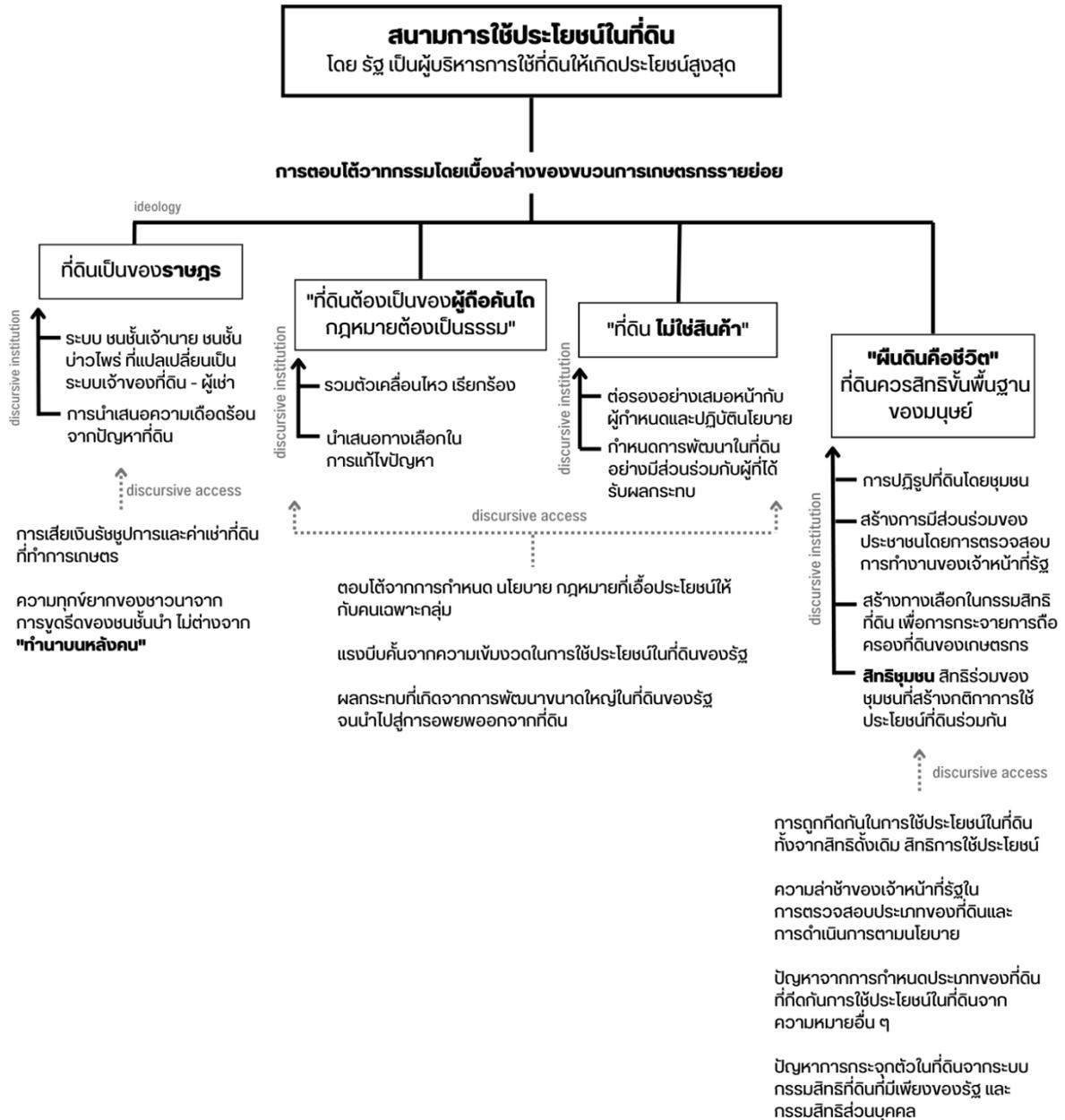
5) ปฏิบัติการตอบโต้ทางวาทกรรมของขบวนการเกษตรกรรายย่อย

ความไม่สอดคล้องในระเบียบวาทกรรมที่ดินของรัฐ ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการควบคุมของรัฐเป็นหลัก นำไปสู่การรวมตัวของกลุ่มคนจนและไร้ที่ดินที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐ การเคลื่อนไหวเหล่านี้ได้พัฒนาจากการเรียกร้องในอดีตสู่การรวมตัวเป็นขบวนการที่มีการจัดตั้งและมีเป้าหมายที่ชัดเจนมากขึ้น เช่น สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย ที่มุ่งเน้นการเรียกร้องให้รัฐกระจายทรัพยากรและผลประโยชน์ทางสังคมอย่างเป็นธรรม การเคลื่อนไหวของขบวนการเกษตรกรรายย่อยในช่วงหลังทศวรรษ 2530 เช่น สมัชชาคนจนและเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ได้นำไปสู่การสร้างวาทกรรมตอบโต้ที่ทำทลายแนวคิดดั้งเดิมเกี่ยวกับที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดที่ดินเป็นสินค้าและเครื่องมือในการสะสมทุนของรัฐและนายทุน ขบวนการเหล่านี้เสนอแนวทางการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนที่ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการจัดสรรที่ดินอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

ชุมชนคลองไทรพัฒนาเป็นตัวอย่งที่ชัดเจนของการตอบโต้ต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินที่รัฐกำหนด โดยชุมชนได้จำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างหลากหลาย ทั้งพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกินทางการเกษตร และพื้นที่สาธารณะประโยชน์ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและสร้างความมั่นคงทางอาหาร นอกจากนี้ชุมชนยังประกาศให้พื้นที่ชุมชนเป็นพื้นที่ห้ามใช้สารเคมีทางการเกษตร เพื่อสร้างความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชุมชน แนวคิด "ผืนดินคือชีวิต" เป็นวาทกรรมตอบโต้ที่ทรงพลังของขบวนการเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเน้นย้ำความสำคัญของที่ดินต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ และสิทธิขั้นพื้นฐานในการเข้าถึงที่ดินของทุกคน วาทกรรมนี้เป็นการทำทลายแนวคิดที่ดินเป็นสินค้าและเครื่องมือในการสะสมทุนของรัฐและนายทุน และเสนอแนวคิดที่ดินเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม การต่อสู้ของขบวนการเกษตรกรรายย่อยจึงเป็นมากกว่าการเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นการต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมายของที่ดิน และสร้างทางเลือกใหม่ในการจัดการที่ดินที่ตอบสนองต่อความต้องการและวิถีชีวิตของชุมชน การเคลื่อนไหวเหล่านี้เป็นไปเพื่อสร้างสังคมที่เป็นธรรมและยั่งยืนมากขึ้น ดังภาพประกอบที่ 3

ระเบียบทางวาทกรรมว่าด้วยที่ดินในไทยที่ก่อตัวขึ้นมาเป็นเครือข่าย ควบคุม จัดประเภท และมีอำนาจในการกีดกันทั้งทางเศรษฐกิจและกีดกันผ่านการดำเนินการทางกฎหมายและนโยบายอย่างชอบธรรมนำไปสู่การไร้ที่ดินของผู้คนเป็นจำนวนมาก ที่ดินกระจุกตัวอยู่กับชนชั้นเจ้าที่ดินที่มีอำนาจในการกำหนดระเบียบแบบแผนของการใช้ประโยชน์ที่ดิน การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนจึงเป็นการปะทะประสานกันระหว่างระเบียบทางวาทกรรมว่าด้วยที่ดิน กับวาทกรรมตอบโต้ซึ่งเกิดขึ้นจากการกีดกันโดยอำนาจทางวาทกรรมว่าด้วยที่ดิน โดยเสนอปฏิบัติการทางสังคมและรูปแบบการใช้ชีวิตภายใต้อุดมการณ์ใหม่ที่มา

ภาพประกอบที่ 3 การตอบโต้วาทกรรมของขบวนการเกษตรกรรายย่อย

ที่มา: เฉลิมชัย วัตจิ่ง, 2565.

ทดแทน การเคลื่อนไหวทางสนามวาทกรรมจึงเป็นการ รื้อ ระเบียบทางวาทกรรมเดิมที่สร้างความการกีดกันใน ที่ดินและสร้างไม่พอใจ คับข้องใจ จนเกิดเป็นสนามการเคลื่อนไหวทางวาทกรรมว่าด้วยที่ดิน และ สร้าง วาท กรรมใหม่ขึ้นมาทดแทน ผ่านการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชน ซึ่งมีจุดหมายเพื่อให้หลุดพ้นจากสถานะที่เป็นอยู่ และ สามารถสร้างแนวทางการบริหารจัดการที่ดินโดยชุมชนเอง

องค์ความรู้ใหม่และอภิปรายผลการวิจัย

วาทกรรมมีส่วนสำคัญในการกำหนดความหมายของที่ดินที่รัฐสร้างขึ้น เมืองค์ประกอบสำคัญร่วมกันที่ถูกนำมาใช้ในการสร้างความหมาย คือ การรวมศูนย์ของการผลิตความหมาย และมีการเอื้อผลประโยชน์เฉพาะในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์ที่ดิน วาทกรรมราชาชาตินิยม ที่ความหมายของที่ดิน ยังคงฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทย ได้สร้างความหมายที่ผูกโยงกับรัฐที่มีกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง ผลประโยชน์ที่ได้จากความหมายที่ที่ดินทั้งหมดเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน คือการกำหนดหน้าที่ทางสังคมผ่านการถือครองที่ดินเป็นสิ่งสมมุติขึ้นมาเพื่อจัดช่วงชั้นทางสังคม สร้างความชอบธรรมในการขูดรีดทางชนชั้นจากที่ดินที่เป็นสมบัติของชนชั้นสูง การกำหนดประเภทของที่ดินและเอื้อให้เกิดการใช้ที่ดินในฐานะที่ตั้ง และความเป็นอสังหาริมทรัพย์ ที่รัฐยังคงทำหน้าที่อย่างเข้มงวดในการเอื้อประโยชน์ให้กับการพัฒนาที่สร้างประโยชน์ในที่ดินที่คุ้มค่าสูงสุดทางเศรษฐกิจ และการก่อกำแพงในที่ดินของรัฐผ่านความหมายในการปกป้องคุ้มครองที่ดินที่มีคุณค่าในทางนิเวศวิทยาเกินกว่าที่กิจกรรมมนุษย์จะมีส่วนเกี่ยวข้อง องค์ประกอบของการผลิตสร้างความหมายในที่ดินที่รัฐสร้างขึ้น จึงขาดการมีส่วนร่วมจาก ประชาชน ซึ่งเป็นกลุ่มคนสำคัญในการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับที่ดินภายในประเทศ

การผลิตสร้างความหมายของขบวนการเกษตรกรรายย่อย มีความแตกต่างจากการการผลิตสร้างความหมายในที่ดินที่กำหนดโดยรัฐ โดยองค์ประกอบของการผลิตสร้างความหมายในที่ดินที่สำคัญของขบวนการ คือ ความผิดพลาด ความล้มเหลว ที่เกิดขึ้นมาจากการสร้างระเบียบวาทกรรมในที่ดิน ปัญหาที่สั่งสมมาอย่างยาวนานจากความหมายในที่ดินที่แตกต่างกัน ได้ก่อให้เกิดพัฒนาการของการรวมตัวเคลื่อนไหว เพื่อต่อรองกับการเปลี่ยนแปลงความเป็นเจ้าของที่ดินและการเข้าถึงสิทธิที่ดิน ที่ดินที่เข้าทำการปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนเกิดจากการตรวจสอบการใช้ที่ดินที่ผิดประเภท ผิดกฎหมายจากกติกาที่กำหนดโดยรัฐ ทำลายการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่สร้างปัญหาสิ่งแวดล้อมจากกระบวนการผลิตเกษตรแบบอุตสาหกรรม สร้างการมีส่วนร่วมในการกำหนดกติกาการใช้ประโยชน์ในที่ดิน การออกแบบที่ดินที่ใช้ร่วมกันของชุมชน เรียนรู้บทเรียนการต่อสู้จากอดีตเพื่อใช้เป็นแนวทางในการต่อสู้ของชุมชน สถาปนาระบบสิทธิในที่ดินทางเลือกที่มาจากข้อจำกัดในระบบสิทธิที่ดินที่กำหนดโดยรัฐเป็นระบบกรรมสิทธิที่ 3 อย่างสิทธิชุมชน ความหมายในที่ดินที่สร้างขึ้นมาจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม จึงเกิดขึ้นจากการสร้างการมีส่วนร่วมด้วยวิธีการทางประชาธิปไตย ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นบนที่ดิน

“ผืนดินคือชีวิต” เป็นอุดมการณ์ความหมายของที่ดินที่ขบวนการเกษตรกรรายย่อย สร้างขึ้นมา ระบบความเชื่อ ความคิด การให้คุณค่าต่อที่ดินในวาทกรรมนี้ แสดงให้เห็นการพึ่งพาอาศัยกันทั้งระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นองค์รวม บนแนวคิดที่ว่าชุมชน ไม่ใช่แค่เพียงดินแดนที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกัน แต่มนุษย์ยังมีขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับทั้ง ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ ทั้งหมดมีความสัมพันธ์ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงคุณค่าในผืนดิน ไม่ได้มองที่ดินเพียงแค่มิติทางเศรษฐกิจ สิ่งที่ถูกใช้กำหนดกรรมสิทธิในที่ดิน คือความเป็นชุมชน ความเข้าใจในกติกาที่มีร่วมกันของสังคม การใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างเข้าใจธรรมชาติและเข้าใจในความหลากหลายทางชีวภาพที่มีมนุษย์อยู่ในโคจร การกำหนดประเภทของที่ดินเพื่อให้สอดคล้องกับระบบนิเวศรอบ ๆ พื้นที่ การได้มาซึ่งที่ดินจากการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางสังคม และใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างเข้าใจใน

ความหลากหลายของที่ดินที่มีส่วนในการกำหนดความสัมพันธ์ของผู้คนต่อที่ดิน ที่ดิน คือชีวิต จึงเป็นความหมายที่ชัดเจนในตัวเองถึงความสำคัญของที่ดินที่มีต่อขบวนการเกษตรกรรายย่อย ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินจึงควรมีมากกว่าแค่เอกสารสิทธิส่วนบุคคลที่มีความหมาย คุณค่าในแบบเสรีนิยมใหม่และที่ดินของรัฐที่ขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดกติกาจากประชาชน คุณค่าและความหมายของที่ดินโดยเฉพาะ เกษตรกร จึงควรถูกให้ความสำคัญ ที่ดินควรเป็นสิทธิที่ทุกคนภายในรัฐสามารถเข้าถึงได้ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตหนึ่งที่เกิดขึ้นบนที่ดินและแสดงตัวตนความเป็นมนุษย์บนผืนดิน เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ย่อมต้องเกิดอยู่บนดิน ที่ดินจำนวนที่เพียงพอต่อการดำรงชีพจึงควรเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

การศึกษานี้เผยให้เห็นถึงตัวแสดงที่ได้รับผลประโยชน์จากอำนาจทางวาทกรรมที่ดำรงอยู่ในสังคมโดยเน้นศึกษาเฉพาะด้านที่ดิน แต่ในสังคมยังคงมีโครงข่ายทางวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและกำหนดการจัดการทรัพยากรในด้านต่างๆ จึงควรมีการศึกษาที่นำไปสู่การนำเสนอทางออกหรือแนวทางการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติร่วมกันกับชุมชนหรือเครือข่ายที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐ เพื่อเผยให้เห็นว่า ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงการผลิตสร้างวาทกรรมตอบโต้กับระเบียบทางวาทกรรมหลัก ซึ่งจะเป็แนวทางในการศึกษาวิจัยในการจัดการทรัพยากรด้านอื่น ๆ ต่อไป

เอกสารอ้างอิง (References)

- แก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2561) *แผนที่สร้างชาติ รัฐประชาชาติกับการทำแผนที่หมู่บ้านไทยในยุคสงครามเย็น*. สำนักพิมพ์ illuminations Editions.
- แก่งกิจ กิติเรียงลาภ. บรรณาธิการ. (2565). *บทวิพากษ์มนุษย์และวิถีคิดสิ่งแวดล้อมในยุคสมัยของทุน*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ไชยันต์ รัชชกุล. (2564). *รัฐในระบบทุนนิยมรอนนอก อาณานิคมสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การก่อรัฐไทยสมัยใหม่จากคักดินานิยมสู่ทุนนิยมรอนนอก*. สำนักพิมพ์อ่าน
- ดวงมณี เลาวกุล. (2556). *โครงการสู่สังคมไทยเสมอหน้าการศึกษาโครงสร้างความมั่งคั่ง และโครงสร้างอำนาจเพื่อการปฏิรูป*. การกระจุกตัวของความมั่งคั่งในสังคมไทย. สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ธงชัย วนิจจะกุล. (2546). ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์ : เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ ๕ แสวงหาสถานะของตนเอง ผ่านการเดินทางและพิพิธภัณฑ์ทั้งในและนอกประเทศ, *รัฐศาสตร์สาร*, (24)2, 1-66.
- ธงชัย วนิจจะกุล. (2556). *กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ = Siam mapped : A history of the Geo-Body of a Nation*. สำนักพิมพ์คบไฟ.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2552). *กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม*. มูลินีธีไฮน์ริคเบิลล์. ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (2521). *การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411-2475)* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

<https://digiverse.chula.ac.th/Info/item/dc:74468>

สมเกียรติ วันทะนะ. (2544). *อุดมการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย*. รายงานการวิจัย ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สามชาย ศรีสันต์. (2561). *ว่าด้วยการวิเคราะห์วาทกรรมแนววิพากษ์ (On Critical Discourse Analysis)*. สำนักพิมพ์สมมติ.

อารุณ วงศ์แก้ว, ประเสริฐ ตันศิริ, สุจิต จงประเสริฐ และ วัลลภ นาคบัว. (2563). การจำกัดสิทธิการถือครองที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน: ศึกษาขอบเขตและมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย. *วารสารดุษฎีบัณฑิตทางสังคมศาสตร์*, 10(3), 758–772. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/phdssj/article/view/242601>

Alden Wily, L. (2012). Looking Back to See Forward: The Legal Niceties of Land Theft in Land Rushes. *The Journal of Peasant Studies*, 39(3–4), 751–775.

<https://doi.org/10.1080/03066150.2012.674033>

Blomley, N. (2003). Law, Property, and the Geography of Violence: The Frontier, the Survey, and the Grid. *Annals of the Association of American Geographers*, 93(1), 121–141.

<https://doi.org/10.1111/1467-8306.93109>

Participatory Management of Public Spaces to Ensure Food Security for
The Ban La Lom Phai Community, Chan Dum Subdistrict,
Phlapphla Chai District, Buriram Province ¹

Wissavamas Palasarn ²

Abstract

This qualitative research studied 1) public space management in Ban La Lom Phai community, Chan Dum subdistrict, Phlapphla Chai district, Buriram Province and 2) related food security issues. Data was collected by in-depth interview, focus group discussion, walk survey, participant observation, and organizing a community forum. Results were that seven aspects impacted community management of public spaces: 1) leadership vision; 2) defined usage scope; 3) shared norms and regulations; 4) community involvement; 5) tracking use; 6) successful dispute resolution; and 7) support from relevant agencies. The Ban La Lom Phai community public space management plan comprised four aspects of participatory food security: 1) availability, focused on regional production and sourcing; 2) access, with sufficient healthy provisions to communities; 3) use, with communities accessing resources to prepare for future modifications; and 4) stability, with reliable supplies established by localities to prepare for upcoming developments while simultaneously supporting agricultural ecology; lessening reliance on chemicals; preserving soil health; reducing environmental damage; and preserving biodiversity to better adjust to environmental alterations.

Keywords: Land Rights, Counter-discourse, Social Movements, Community-Based Land Reform, Community Land Title Deeds

¹ Research Article

² Lecturer, Social Study, Faculty of Education Buriram Rajabhat University.

Email: witsawamat.ps@bru.ac.th

.....

Received: August 2, 2024 Revised: November 27, 2024 Accepted: December 10, 2024

การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร ของชุมชนบ้านละลมไผ่ ตำบลจันตุม อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์¹

วิศวมาศ ปาลสาร²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านละลมไผ่ ตำบลจันตุม อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์ 2. เพื่อศึกษาการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านละลมไผ่ ตำบลจันตุม อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์ การวิจัยนี้ศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก สทนากลุ่ม การเดินสำรวจ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การจัดเวทีร่วมกับชุมชน ผลการศึกษา พบว่า การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านละลมไผ่ มีองค์ความรู้การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม 6 ประการ คือ 1) การมีวิสัยทัศน์ของผู้นำ 2) การกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ 3) การมีกฎกติกาของชุมชน 4) การมีส่วนร่วมของชุมชน 5) การกำกับติดตามการใช้ประโยชน์ 6) การจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ 7) การช่วยเหลือสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สำหรับรูปแบบการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านละลมไผ่นั้น มี 4 ประการ คือ 1) การมีอาหารเพียงพอ ชุมชนมุ่งเน้นที่การผลิตและการจัดหาอาหารภายในท้องถิ่นหรือภูมิภาคใกล้เคียงเป็นหลัก 2) การเข้าถึงอาหาร ชุมชนได้รับอาหารที่เพียงพอและมีคุณค่าทางโภชนาการดี 3) การใช้ประโยชน์จากอาหาร ชุมชนสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารและมีการเตรียมความพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต 4) การมีเสถียรภาพด้านอาหาร ชุมชนสามารถสร้างแหล่งอาหารที่มั่นคงรองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ขณะเดียวกันยังส่งเสริมระบบนิเวศเกษตร ลดการพึ่งพาสารเคมี อนุรักษ์สุขภาพของดิน และลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ช่วยการปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพ สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมอีกด้วย

คำสำคัญ : การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม, ความมั่นคงทางอาหาร, บ้านละลมไผ่, จังหวัดบุรีรัมย์

¹ บทความวิจัย

² อาจารย์ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

อีเมล witsawamat.ps@bru.ac.th

บทนำ

สำหรับสถานการณ์ภาคการเกษตรของไทยที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันเผชิญกับปัญหาด้านการผลิต ต้นทุนคุณภาพสินค้า ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ตลอดจนแรงงานเกษตรกรอายุเฉลี่ยสูงขึ้น และเกษตรกรรุ่นใหม่มีจำนวนน้อย ดินและน้ำมีปัญหาจากการใช้ปัจจัยการผลิตที่ไม่เหมาะสมพื้นที่ชลประทานที่ยังไม่ครอบคลุมพื้นที่ที่มีศักยภาพ เกษตรกรรายย่อยยังมีข้อจำกัดในการใช้เครื่องจักรกล การเกษตร รวมทั้งยังจำเป็นต้องพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อใช้ตลอดห่วงโซ่ตั้งแต่ปัจจัยการผลิต การแปรรูป บรรจุภัณฑ์ และระบบโลจิสติกส์ เช่น การผลิตพืช สัตว์พันธุ์ดีและการกระจายพันธุ์ให้ทั่วถึง จำเป็นต้องมีการแก้ไขปัญหาหนี้สินและที่ดินทำกินของเกษตรกร กรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินของเกษตรกรมีแนวโน้มลดลงมากจากอดีต ส่วนหนึ่งมาจากปัญหาหนี้สินจากการขาดทุนในการทำเกษตร ในส่วนของ ผลผลิตการเกษตรจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการผลิตให้ได้มาตรฐานตามความต้องการของตลาด มีการพัฒนามาตรฐานสินค้าเกษตรอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สามารถกำหนดเป็นมาตรฐานสินค้าเกษตรของอาเซียนและ มาตรฐานสินค้าเกษตรของโลก (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2559) พร้อมทั้งเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศถูกจัดอยู่ในวาระของการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 เป้าหมายของสหประชาชาติ (UN Sustainable Development Goals) และต้องการให้บรรลุผลลัพท์ในปี ค.ศ. 2030 (Barbier & Markandya, 2013) ผลกระทบต่อภาคเกษตรที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เช่น ปัญหาภัยแล้ง น้ำท่วม โรคและแมลงศัตรูพืชระบาด และความแปรปรวนของฤดูกาล ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลง พันธุ์พืชที่มีอยู่ไม่สามารถปรับตัวต่อสภาวะอากาศที่เปลี่ยนแปลงได้ ส่งผลกระทบต่อปริมาณของอาหารที่มีแนวโน้มลดลง เนื่องจากผลผลิตทางการเกษตรได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ดังกล่าว

ความมั่นคงทางอาหารจึงได้ถูกหยิบยกให้เป็นวาระแห่งสำคัญของโลกจากข้อมูลของ FAO ความชุกของภาวะทุพโภชนาการในโลกอยู่ที่ 10.8% และ 11.0% นั่นคือ 794 และ 815 ล้านคนตามผลของปี 2558 และ 2559 ตามลำดับ ดังนั้นแม้ว่าจะมีความพยายามร่วมกันทั้งหมด แต่จำนวนคนที่ขาดสารอาหารและหิวโหยในโลกกลับเพิ่มขึ้นอีกครั้ง ในปี 2560 ธนาคารโลกระบุว่าประชาชน 83 ล้านคนใน 45 ประเทศกำลังอดอยาก ในภูมิภาคที่พัฒนาแล้วของโลก สัดส่วนของผู้ที่ได้รับสารอาหารไม่เพียงพอจะไม่เกิน 5% ของประชากรทั้งหมด ในภูมิภาคกำลังพัฒนาถึง 13% ในประเทศแอฟริกา 20% และในประเทศแถบเอเชีย 13% การเสื่อมสภาพที่เห็นได้ชัดในอาหาร ความมั่นคงในหลายประเทศในแอฟริกา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตะวันออกเอเชียชัดเจน (Prosekov, A. Y., & Ivanova, S. A. (2018) ซึ่งนิยามของความมั่นคงด้านอาหารนั้นทุกคนเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการทั้งทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจตลอดเวลา เพื่อตอบสนองความต้องการด้านอาหารเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี สุขภาพแข็งแรง ค่าจำกัดความนี้รวมถึงทุกคนมีอาหารเพียงพอ ปลอดภัย เข้าถึงง่ายและมีเสถียรภาพ (Gibson, M. (2012)

การจัดการพื้นที่สาธารณะเป็นการใช้พลังของชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่อาจไม่เพียงพอ ควรเพิ่มให้มีระบบกรรมสิทธิ์ร่วมที่มีลักษณะของสิทธิเชิงซ้อนที่มากกว่าสิทธิของ

ความเป็นเจ้าของ โดยไม่ผูกขาดกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ควรเป็นการจัดการทรัพยากรร่วมกันทุกภาคส่วนในสังคม ทำหน้าที่เป็นกลไกและกระบวนการเพื่อจัดการความสัมพันธ์ในการเข้าถึงการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ในรูปแบบของระบบสิทธิที่หลากหลาย ไม่ว่าจะสิทธิโดยรัฐ สิทธิส่วนรวม และสิทธิส่วนบุคคล ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ในพื้นที่หรือหน่วยงานเดียวกัน (กชกร เดชะคำภู และ ทิพาภรณ์ หอมดี, 2560 : 349) ซึ่งพื้นที่สาธารณะ โดยเป็นพื้นที่ที่กำหนดไว้อย่างกว้าง ๆ ครอบคลุมทุกส่วนของสภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นและเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ซึ่งประชาชนสามารถเข้าถึงได้อย่างอิสระและไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย เช่น ถนนหนทาง พื้นที่เปิดโล่ง สวนสาธารณะหรือพื้นที่ของเอกชนที่เปิดโอกาสให้มีการเข้าถึงแบบสาธารณะโดยไม่ได้จำกัดหรือให้สิทธิเฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง พื้นที่สาธารณะทั้งหมด ไม่ว่าจะเปิดกว้างหรือเป็นประชาธิปไตยเพียงใด จำเป็นต้องมีรูปแบบการจัดการบางรูปแบบ เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้านความสำคัญของพื้นที่สาธารณะนั้นช่วยให้เกิดการสร้างชุมชนที่มีชีวิตชีวา ซึ่งความมีชีวิตชีวาของเมืองนั้นขึ้นอยู่กับพื้นที่สาธารณะที่มีคุณภาพในเมืองที่เอื้ออำนวยหรือส่งเสริมการใช้ร่วมกัน พื้นที่สาธารณะเหล่านี้ทำให้เกิดการพบปะ การแลกเปลี่ยนอย่างไม่เป็นทางการและการพัฒนาชุมชนโดยทั่วไป จึงเป็นสิ่งสำคัญที่พื้นที่สาธารณะจะเปิดให้ผู้คนเข้าถึงและให้บริการคนในชุมชนอย่างเป็นธรรม (นฤมล นิมนวล, 2565 : 47-48) ดังนั้นการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมนับเป็นเครื่องมือสำหรับการส่งเสริมให้ประชาชนได้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ ป่าชุมชน พื้นที่สาธารณะ สระน้ำ คลองน้ำ เป็นต้น ซึ่งพื้นที่ทั้งหมดถือได้ว่าเป็นทรัพย์ของส่วนรวมที่ชุมชนสามารถนำมาใช้เป็นกิจกรรมเพื่อส่วนรวม

ชุมชนบ้านละลมไผ่ ตำบลจันตุม อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีระยะห่างจาก จังหวัดบุรีรัมย์ ประมาณ 40 กิโลเมตร ทิศเหนือติดกับบ้านโคกโพธิ์ ทิศใต้ติดกับบ้านกระโดน ทิศตะวันออกติดกับบ้านระแหง ทิศตะวันตกติดกับบ้านโคกเจริญ และชุมชนมีพื้นที่สาธารณะในการทำการเกษตรหรือคันคูโบราณประมาณ 20 ไร่ มีพื้นที่ป่าช้า 32 ไร่ พื้นที่ทำนาหนองปรือ 21 ไร่ มีคลอง ละลม ประมาณ 40 ไร่ ยาว 1700 เมตร กว้าง 40 เมตรให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ชุมชนบ้านละลมไผ่ไม่ได้จัดการพื้นที่สาธารณะทำเป็นพื้นที่เกษตรเพื่อสร้างแหล่งอาหารสำหรับชุมชน และสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนโดยการปลูกผักปลอดสารพิษ (สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพลับพลาชัย, 2561) การจัดการพื้นที่สาธารณะจากคลองละลมไผ่ นับเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมกับการสร้างพื้นที่ว่างเปล่าให้เกิดประโยชน์ ขณะเดียวกันยังก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนอีกด้วย จากการสนทนากับผู้นำชุมชน ผู้นำอาสา ประชาชน พบว่า ปัญหาประชาชนขาดที่ดินทำกิน ปัญหาการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ปัญหาการดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะ มีรายละเอียดดังนี้

1. ปัญหาประชาชนขาดที่ดินทำกิน พบว่า คนในชุมชนบ้านละลมไผ่ขาดที่ดินทำกินจำนวนมาก การให้ประชาชนเข้ามาทำการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรนับเป็นการช่วยเหลือและแก้ปัญหาเบื้องต้น ขณะเดียวกันยังมีคนในชุมชนจำนวนหลายครัวเรือนยังไม่พื้นที่เพาะปลูก จึงทำให้ผู้นำไม่สามารถจัดสรรพื้นที่สาธารณะอย่างเพียงพอ

2. ปัญหาการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร พบว่า ในช่วงฤดูแล้งคนในชุมชนขาดแคลนน้ำในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น การใช้อุปโภค บริโภค พร้อมทั้งปัญหาการนำน้ำไปใช้ในการเพาะปลูก จึงส่งผลกระทบต่ออาหารและรายได้ของชุมชน

3. ปัญหาการดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะ พบว่า คนในชุมชนบางส่วนยังขาดจิตสำนึกในการดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะ เช่น การทิ้งขยะ เมาขยะ ก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมและยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในพื้นที่สาธารณะอีกด้วย

จากเหตุผลข้างต้นที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยพิจารณาเห็นความสำคัญศึกษา ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นข้อมูลทำให้ชุมชนได้เกิดความตระหนักและมองเห็นคุณค่า ตลอดจนเกิดแนวทางแก้ไขปัญหาในอนาคต จึงสนใจศึกษาเรื่อง “การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านละลมไผ่ ตำบลจันทุม อำเภอลับพลาย จังหวัดบุรีรัมย์” เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน พร้อมทั้งศึกษาศักยภาพการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารในอนาคตอีกด้วย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านละลมไผ่ ตำบลจันทุม อำเภอลับพลาย จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษาการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมกับสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านละลมไผ่ ตำบลจันทุม อำเภอลับพลาย จังหวัดบุรีรัมย์

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดหลักในการนำมาวิเคราะห์ได้แก่ การพัฒนาพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมและแนวคิดความมั่นคงทางอาหาร เพื่อใช้เป็นกรอบในการศึกษาในการวิจัยเรื่อง การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านละลมไผ่ ตำบลจันทุม อำเภอลับพลาย จังหวัดบุรีรัมย์ ได้มีนักวิชาการได้นิยามความหมาย เช่น Bravo (2020) และ Equipaje (2018) ได้กล่าวว่า พื้นที่สาธารณะหมายถึง พื้นที่ที่บุคคลทั่วไปสามารถเข้าใช้ประโยชน์ร่วมกันได้เป็นพื้นที่ส่วนรวม มีวัตถุประสงค์ เพื่อใช้สำหรับกิจกรรมส่วนกลางต่างๆ พื้นที่สาธารณะมีบทบาทสำคัญในการวางผังเมือง สถาปัตยกรรมและการพัฒนาชุมชน เนื่องจากมีส่วนสำคัญกับการคุณภาพชีวิตในเมืองและในชนบท เช่น สวนสาธารณะ พลาซ่า ถนน ทางเท้า ห้องสมุด ศูนย์ชุมชน และอื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งลักษณะสำคัญของพื้นที่สาธารณะ ได้แก่ 1. การเข้าถึง (Accessibility) พื้นที่สาธารณะเปิดกว้างและทุกคนสามารถเข้าถึงได้ โดยไม่มีข้อจำกัดด้านเชื้อชาติ ศาสนา ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม สามารถเข้ามามีส่วนร่วมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมได้ 2. ปฏิสัมพันธ์ในชุมชน (Community Interaction) พื้นที่สาธารณะเป็นเวทีให้ผู้คนได้มีปฏิสัมพันธ์ เข้าสังคมและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมออกกำลังกาย อ่านหนังสือ พักผ่อน เป็นต้น การปฏิสัมพันธ์เหล่านี้ช่วยสร้าง

ความรู้ที่ร่วมกันในฐานะความเป็นเจ้าของอีกด้วย 3. การพักผ่อนหย่อนใจ (Recreation and Relaxation) พื้นที่สาธารณะหลายแห่งเปิดโอกาสให้ทำกิจกรรมยามว่าง ออกกำลังกายและผ่อนคลาย ตัวอย่างเช่น สวนสาธารณะมักมีพื้นที่สีเขียว สนามเด็กเล่นและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ 4. กิจกรรมทางวัฒนธรรมและพลเมือง (Cultural and Civic Activities) พื้นที่สาธารณะมักใช้สำหรับกิจกรรมทางวัฒนธรรม การแสดง เทศกาลและกิจกรรมของพลเมืองอื่น ๆ ใช้เป็นสถานที่สำหรับการชุมนุมของชุมชนและงานกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน 5. เสรีภาพในการแสดงออก (Freedom of Expression) พื้นที่สาธารณะสามารถเป็นเวทีสำหรับเสรีภาพในการพูด การแสดงออกทางความคิดและการชุมนุมโดยสงบ นับมีความสำคัญต่อสังคมประชาธิปไตยที่บุคคลสามารถแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในวาทกรรมสาธารณะ 6. ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (Economic Benefits) พื้นที่สาธารณะที่มีสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวและเกิดการสร้างธุรกิจต่าง ๆ ได้ นับมีส่วนสำคัญต่อการสร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยรอบ ดังนั้นการสร้างพื้นที่สาธารณะที่ประสบความสำเร็จนั้นจำเป็นต้องมีการออกแบบ วางแผน พร้อมทั้งสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อให้ทุกคนรู้สึกความเป็นเจ้าของ และเกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชนและสังคม

ในการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UNCED) หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า "Earth Summit" ซึ่งจัดขึ้นที่เมืองริโอเดจาเนโร (มิถุนายน 2535) ได้จัดทำข้อตกลงแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เรียกว่า "วาระที่ 21" ในฐานะหลักการดำเนินการที่ครอบคลุม วาระที่ 21 ได้รับการรับรองโดย 182 รัฐบาลในการประชุม UNCED แม้ว่าจะไม่ได้มีผลผูกพันทางกฎหมาย แต่ "วาระที่ 21 มีข้อเสนอแนะทางศีลธรรมและการปฏิบัติเพื่อประกอบการพิจารณา ถือเป็นพิมพ์เขียวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในศตวรรษที่ 21" นอกจากนี้ การประกาศเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ 8 ประการของสหประชาชาติ (2000–2015) และการนำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG) มาใช้ 17 ประการโดยองค์การสหประชาชาติในปี 2015 ได้ "เรียกร้องให้สากลดำเนินการเพื่อยุติความยากจน ปกป้องโลกและรับรอง ให้ทุกคนมีความสงบสุขและมั่งคั่งภายในปี 2030" (Dangi & Petrick, 2021) หลักการสำคัญของวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ในปี 2030 คือ "การไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (No one left behind)" ยังมีอีกหลายคนที่ถูกทิ้งไว้ข้างหลัง トラบใดที่มีความหวังเพียงเล็กน้อยที่อัตราความก้าวหน้าในปัจจุบัน การกำจัดความยากจนขั้นรุนแรงหรือความหิวโหยภายในปี 2030 ตามที่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)(Walker, Pekmezovic & Walker, 2019) ซึ่งในเป้าหมายทั้ง 17 ประการ นับมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความมั่นคงทางอาหารที่ได้รับความกังวลจากสหประชาชาติเป็นอย่างมาก เนื่องจากปัจจุบันโลกกำลังเผชิญกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและส่งผลกระทบต่อความขาดแคลนอาหารในอนาคต

ความมั่นคงด้านอาหารของ FAO ชี้ให้เห็นว่าความมั่นคงด้านอาหารเกิดขึ้นจากทุกคนเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการทั้งทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจตลอดเวลา เพื่อตอบสนองความต้องการด้านอาหารและความชอบด้านอาหารเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี สุขภาพแข็งแรง คำจำกัดความนี้มันนัยยะว่าผู้คนจะมีความมั่นคงทางอาหารก็ต่อเมื่อมีอาหารเพียงพอเท่านั้น มีจำหน่ายแล้ว (หาง่าย) เข้าถึงมัน และมีเสถียรภาพ ทั้ง 4 ข้อ คือ ความสามารถในการจัดการความเสี่ยงอย่างมีประสิทธิภาพ (Brooks & Matthews,

2015 : 7) ซึ่งสภาพแวดล้อมความมั่นคงด้านอาหาร เป็นข้อกังวลของโลกที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารมี 3 ประการ

1. การเพิ่มขึ้นของประชากรโลก พื้นที่ของโลกมีอัตราการเกิดและจำนวนประชากรสูงขึ้น ซึ่งมีอุปสงค์มากกว่าอุปทาน มีความต้องการอาหารและมีโรคภัยไข้เจ็บที่มากขึ้น จึงจำเป็นต้องวางระบบนิเวศในท้องถิ่นให้รองรับการเติบโตของประชาชนและผลิตอาหารที่ไม่ทำลายสุขภาพ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังเป็นการใช้พื้นที่ว่างเปล่าให้เกิดประโยชน์ สร้างแหล่งอาหาร ให้เกิดการเพาะปลูกอย่างหมุนเวียน ระบบนิเวศในท้องถิ่นมีขีดความสามารถที่เพียงพอที่จะสามารถผลิตแหล่งอาหารรับรองประชากรของโลก (Havas & Salman, 2011)

2. การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมีผลกระทบต่อภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก ในเขต Sub-Saharan Africa ความแห้งแล้งเกิดขึ้นบ่อยขึ้นและยาวนานขึ้น ความรู้ของชนพื้นเมืองที่พัฒนาขึ้นเพื่อจัดการกับภัยแล้งที่รุนแรง สิ่งที่เป็นปัญหาไปกว่านั้นคือ ขาดน้ำและอาหารที่ไม่เพียงพอ ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ เกิดปัญหาความมั่นคงด้านอาหารที่รุนแรง ตัวอย่างเช่น ชนเผ่าโบราณในเอธิโอเปีย กำลังเผชิญกับปรากฏการณ์นี้ เนื่องจากแหล่งอาหารมีจำกัดมากขึ้น การขาดสารอาหารทำให้สุขภาพแย่ลง โดยทำให้เกิดการกดภูมิคุ้มกันและทำให้ประชากรมีแนวโน้มที่จะเจ็บป่วยมากขึ้น โรคที่เพิ่มขึ้นทำให้ร่างกายต้องการพลังงานมากขึ้น เหล่านี้เป็นวัฏจักรของความหิวโหยและโรคภัยไข้เจ็บที่ลดอายุขัยของมนุษยชาติ (Havas & Salman, 2011)

3. การขยายตัวของเมือง หลายเมืองเติบโตภายใต้แนวคิดการผลิตแบบทุนนิยม โดยมีคนแรงงานในการผลิตสินค้าเพื่อการอุปโภคและการบริการ ผู้คนจำนวนมากถูกดึงดูดให้เข้าไปทำงานในเมือง ความต้องการของอาหารที่อยู่อาศัยมีค่อนข้างจำกัด การทำลายระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มมีเพิ่มมากขึ้น เพื่อที่การเกษตรถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม เมืองเกิดการขยายตัวอย่างไม่มีที่สิ้นสุดปัญหาด้านน้ำ อากาศ มลพิษ พื้นที่เกษตร เริ่มลดน้อยลง ส่งผลกระทบต่อห่วงโซ่อาหารตามไปด้วย ความยั่งยืนจำเป็นต้องลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งแนวคิดและทฤษฎี ทำให้ผู้วิจัยใช้เป็นองค์ความรู้นำไปสู่การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย วิเคราะห์ สังเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัย เพื่อนำไปแก้ไขปัญหาชุมชนท้องถิ่นในอนาคต

วิธีการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทั้งนี้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชน การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มของชุมชน ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งผลการดำเนินงานของการทำกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของประชาชนบ้านละลมไผ่ เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ใช้เครื่องมือใน

การศึกษาเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล การสัมภาษณ์รายบุคคล การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีประชาคม การเดินสำรวจชุมชน และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มีรายละเอียดดังนี้

1. แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิของการวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documents) เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาการวิจัยและแนวคิดรวมทั้งทฤษฎีตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่นำมากำหนดกรอบแนวคิดและกรอบในการวิเคราะห์เกี่ยวกับบริบทชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ศักยภาพของชุมชน จากเอกสารสิ่งพิมพ์ สถิติ รายงาน บันทึกการประชุมของภาคราชการและชุมชน รวมทั้งแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) ประกอบด้วยข้อมูลด้านบริบทของชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างการมีส่วนร่วม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น และศึกษาการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการทำกิจกรรมสาธารณะประชาชนบ้านละลมไผ่ โดยมีวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview technique) โดยใช้แนวสัมภาษณ์ (Interview guide) เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชน การรวมกลุ่ม ตลอดจนบริหารจัดการทรัพยากรร่วม การจัดการพื้นที่สาธารณะ และการทำกิจกรรมสาธารณะของชุมชนบ้านละลมไผ่

2.2 การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview schedule) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการความสัมพันธ์ระหว่างเกี่ยวกับบริบทของชุมชน การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วม ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อค้นหาคุณค่าการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม

2.3 การสนทนากลุ่ม (Focused group) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview schedule) ในการระดมความคิดเห็นของกลุ่ม (Group think) โดยใช้เทคนิค Appreciation-Influence-Control (AIC) การระดมความคิดเห็น (Brainstorming) แผนที่ความรู้ (Mind Mapping) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการจัดเวทีประชาคม เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ การบริหารจัดการน้ำ การจัดการพื้นที่การเกษตร การบริหารจัดการคน เป็นต้น

2.4 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) โดยใช้แบบตรวจรายการ (Checklist) เพื่อศึกษาพฤติกรรมและทัศนคติรวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในหมู่บ้านจากการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยแบ่งลักษณะของปฏิสัมพันธ์ออกเป็น 3 ทิศทาง คือ 1) ปฏิสัมพันธ์เชิงบวก (Positive direction) 2) ปฏิสัมพันธ์เชิงลบ (Negative direction) และ 3) ปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกลาง (Neutral direction) จากการทำกิจกรรมร่วมกันบ้านละลมไผ่

2.5 การจัดเวทีวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยชุมชน สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพลับพลาชัย เข้าร่วมในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อค้นหารูปแบบการ

จัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านละลมไผ่ ตำบลจันทุม
อำเภอลับพลายชัย จังหวัดบุรีรัมย์

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม จาก
การจัดเวทีระดมสมองร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลับพลายชัย
สำนักงานเกษตรอำเภอลับพลายชัย เป็นต้น และนำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่และเรียบเรียงตามประเด็นที่ได้
กำหนดไว้ในแบบสัมภาษณ์เจาะลึก หลังจากนั้นผู้วิจัยได้จัดประชุมระดมความคิดเห็น เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพ
ชุมชนพร้อมทั้งค้นหาการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษา ได้แก่ อาสาสมัครนักวิจัย
ชุมชน จำนวน 20 คน ประชาชนในชุมชนบ้านละลมไผ่ จำนวน 90 คน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และผู้นำที่
ไม่เป็นทางการ จำนวน 10 คน ผู้อาวุโสที่มีปราชญ์ทางวัฒนธรรม จำนวน 10 คน ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 5
คน พระสงฆ์ 5 รูป หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องภายในพื้นที่ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลับพลายชัย
สำนักงานเกษตรอำเภอลับพลายชัย จำนวน 10 คน รวม 150 คน

สำหรับกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาคั้งนี้ คือ กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน และสามารถให้ข้อมูล
สำคัญได้ ทุกคนต้องทราบลักษณะผู้ที่มีความรู้ด้านภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อท้องถิ่น พร้อมทั้ง
มีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะของชุมชน เข้าใจสภาพปัญหาของชุมชนบ้านละลมไผ่ เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล
สำคัญ (Key Informants) จำนวน 150 คน ที่เลือกจาก 7 กลุ่มเป้าหมาย เพื่อค้นหารูปแบบการจัดการพื้นที่
สาธารณะแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านละลมไผ่ ได้แก่ อาสาสมัครนักวิจัย
ชุมชน ประชาชนในชุมชนบ้านละลมไผ่ ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโสที่มี
ปราชญ์ทางวัฒนธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์ (พระนักพัฒนา) เจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภ
อลับพลายชัย สำนักงานเกษตรอำเภอลับพลายชัย ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่เข้าใจสภาพพื้นที่ชุมชนบ้านละลมไผ่ เป็น
อย่างดี โดยใช้วิธีเลือกแบบรวมเจาะจง (Purposive Sampling) พร้อมทั้งมีองค์ความรู้ในการพัฒนาแหล่ง
เรียนรู้ชุมชน

จริยธรรมในการวิจัย

ข้อมูลการแจ้งสิทธิของผู้เข้าร่วมการวิจัย หรือการดำเนินการขออนุญาตพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
และผลการพิจารณาจากคณะกรรมการของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ได้มีมติเห็นควรให้ดำเนินการวิจัยได้
เนื่องจากไม่มีการละเมิดจริยธรรมการวิจัย

ผลการวิจัย

ทรัพยากรทางบกในแผนการปฏิรูปประเทศด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า ทรัพยากรดิน และทรัพยากรแร่ธาตุ ซึ่งจัดเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมอีกทั้งยังเป็นฐานการพัฒนาประเทศในทุกด้าน เนื่องจากทรัพยากรเหล่านี้สามารถอำนวยประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของประเทศ และยังมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของคนในสังคม ตามแนวการพัฒนาและการขับเคลื่อนระยะยาวตามกรอบยุทธศาสตร์ 20 ปี เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ที่ว่า “ประเทศมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (คณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2561) การบริหารจัดการทรัพยากรร่วม (Common-Pool Resources-CPRs) จึงเป็นหลักการที่สำคัญมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนรักและหวงแหนในทรัพยากรส่วนรวม พร้อมทั้งเป็นการปลูกจิตสำนึกให้มองเห็นคุณค่าในการพัฒนาตนเอง (ราเมศ พรหมชาติ, 2564) ชุมชนบ้านละลมไผ่ ตำบลจันดุม อำเภอพลับพลายชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีพื้นที่สาธารณะที่เป็นของชุมชน จำนวน ประมาณ 40 ไร่ โดยจัดสรรให้คนในชุมชนได้เข้าทำการเกษตร เพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว โดยมีกฎกติการ่วมกันของชุมชน ดังนั้นการที่ชุมชนได้จัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมนับมีส่วนสำคัญในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. องค์ความรู้การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านละลมไผ่

เดิมชุมชนบ้านละลมไผ่ หมู่ที่ 11 ตำบลจันดุม อำเภอพลับพลายชัย จังหวัดบุรีรัมย์โดยแต่เดิมมี พ่อพลึง สัตย์ตรง พ่อทิง สัตย์ตรง พ่อทอน บุญธรรม พ่อเมา วิวาท์สุข พ่อเพชร วิวาท์สุข พ่อพา บุญคำ พ่อเหมือน ภาค คำ พ่อภิญญา สนศรี เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งซึ่งเป็นหมู่บ้านเดียวกับม่วงหวาน หมู่ที่ 8 ต่อมาเมื่อมีจำนวนครัวเรือน ประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงได้แยกออกมาจัดตั้งเป็นหมู่บ้านละลมไผ่ เมื่อปี พ.ศ. 2484 โดยมี นายภิญญา สนศรี เป็นผู้ใหญ่คนแรก เมื่อปี พ.ศ. 2514 – 2535 ได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานจากอำเภอ สำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ และมาจากตำบลสวาย อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กวย หรือ ส่วย นั้นเอง และได้มีการแยกหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2514 จากหมู่บ้านม่วงหวาน หมู่ที่ 8 จนกระทั่งใน พ.ศ. 2542 ได้เปลี่ยนมาเป็น หมู่ 11 จนถึงปัจจุบัน โดยทิศเหนือติดกับบ้านโคกโพธิ์ หมู่ที่ 6 ตำบลสะเดา อำเภอพลับพลายชัย ทิศใต้ติดกับ บ้านกระโดน ตำบลไพศาล อำเภอประโคนชัย ทิศตะวันออกติดกับบ้านระแหง ตำบลไพศาล อำเภอประโคนชัยและทิศตะวันตกติดกับบ้านโคกเจริญ หมู่ 15 ตำบลจันดุม อำเภอพลับพลายชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ชุมชนบ้านละลมไผ่มีพื้นที่สาธารณะของชุมชน มีขนาดพื้นที่ 40 ไร่ ขนาดความกว้าง 40 เมตร ความยาว 1,700 เมตร ความลึก 10 เมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของชุมชน ในอดีตเป็นแหล่งน้ำที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ดินเหนียวไม่สามารถเก็บกักน้ำ เพื่อนำไปใช้ในการอุปโภคบริโภคได้ตลอดทั้งปี ในปี 2538 ได้รับงบประมาณจากกรมชลประทาน จำนวน 300,000 บาท เพื่อขุดลอกคลองให้มีขนาดพื้นที่ใหญ่ขึ้น เพื่อบรรเทาปัญหาการขาดแคลนน้ำของชุมชน ต่อมาในปี 2547 ชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าในการนำพื้นที่สาธารณะคลองละลมไผ่ให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน นายอนุสรณ์ สนศรี ผู้ใหญ่บ้าน จึงได้จัดเวทีประชาคมชุมชน เพื่อปรับปรุง พัฒนาบริเวณ

พื้นที่คลองละลมไผ่ให้คนในชุมชนได้ทำการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร เพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ของชุมชน พร้อมทั้งขุดลอกคลองเพิ่มเติมให้มีขนาดกว้างและลึกมากขึ้น เพื่อให้สามารถกักเก็บน้ำสำหรับการทำเกษตรเพิ่มขึ้น เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ขาดพื้นที่ทำกิน การที่ชุมชนได้ฉันทามติการนำพื้นที่สาธารณะมาออกแบบ ปรับปรุง เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ได้เข้าไปทำเกษตร โดยปราศจากการครอบครอง เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการทำผิดกฎหมาย โดยมีเงื่อนไขห้ามใช้สารเคมี ไม่ให้ครอบครองถาวร ใช้ทำเกษตรเพื่อยังชีพ รวมถึงการกระทำอื่นใดที่เป็นการครอบครองพื้นที่สาธารณะโดยถาวร

หลังจากปี 2547 เป็นต้นมาทำให้คนในชุมชนได้เข้าไปใช้ปลูกพืชผักภายในบริเวณสาธารณะคลองละลมไผ่มากขึ้นจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านละลมไผ่ มีองค์ความรู้การจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม 7 ประการ ได้แก่ 1. วิสัยทัศน์ของผู้นำ 2. การกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ 3. การมีกฎ กติกาของชุมชน 4. การมีส่วนร่วมของชุมชน 5. การกำกับติดตามการใช้ประโยชน์ 6. การจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ 7. การช่วยเหลือสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีรายละเอียดดังนี้

1.1 การมีวิสัยทัศน์ของผู้นำ พบว่า ผู้นำสาธารณะจึงต้องมีทักษะการสื่อสารวิสัยทัศน์ไปสู่การปฏิบัติ พร้อมทั้งกล้าต้องเผชิญกับความท้าทายที่สำคัญที่เกิดขึ้น เนื่องจากปัญหาสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น พร้อมทั้งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ทำให้ผู้นำสาธารณะแนวใหม่ต้องปรับเทคนิคและรูปแบบการทำงาน เพื่อรับมือกับความท้าทายใหม่ที่เกิดขึ้น (Murphy, & Riggio, 2003) เช่น มีความคิดสร้างสรรค์ นวัตกรรม และความยืดหยุ่น มีการทำงานร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข สามารถแก้ไขปัญหาความสลับซับซ้อนได้ดี มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี (Wankhade, & Brinkman, 2007) ชุมชนบ้านละลมไผ่หลังจากได้ดำเนินการจัดสรรพื้นที่เพาะปลูกให้กับคนในชุมชนมีขนาด กว้าง 7 เมตร ยาว 20 เมตร จนทำให้หน่วยงานภาครัฐได้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญ จนได้รับงบประมาณจากเทศบาลตำบลลับพลาย มีงบประมาณประมาณ 400,000 บาท มาส่งเสริมสนับสนุนปรับปรุงพื้นที่เพาะปลูกให้มีความเหมาะสมตลอดจนพัฒนาระบบน้ำให้ทั่วถึงทุกแปลงเพาะปลูก

จากการให้ข้อมูลของนายทองศรี บุญทรง (นามสมมุติ) ตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ได้เล่าว่า

“ชุมชนบ้านละลมไผ่ได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ ปี 2547 โดยจัดการพื้นที่สาธารณะให้เกิดประโยชน์กำนันคิดว่า น่าจะทำพื้นที่คลองละลมไผ่มาทำเป็นพื้นที่เพาะปลูกผักปลอดภัย เพื่อทำให้ชุมชนมีรายได้นอกฤดูกาล เก็บเกี่ยว ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้ ได้มีโอกาสเข้ามาใช้พื้นที่ของชุมชน การทำแบบนี้ดีกว่าการปล่อยให้พื้นที่รกร้าง ทั้งนี้การจัดการพื้นที่สาธารณะต้องได้รับความเห็นชอบ เป็นมติของชุมชน ในฐานะผู้นำผมก็จะได้ดำเนินการ พัฒนาระบบน้ำ ติดต่อขอการสนับสนุนจากหน่วยงาน สิ่งสำคัญการพัฒนาต้องเริ่มต้นจากชุมชนก่อน เริ่มก่อร่างสร้างตัว ทำให้หน่วยงานภายนอกได้เห็นถึงความตั้งใจจริง และค่อย ๆ พัฒนาไปเรื่อย ๆ การทำแบบนี้ช่วยให้ผู้สูงอายุไม่เหงา มีอาหารที่ปลอดภัย มีรายได้ มีงานทำ ดีกว่าอยู่บ้านเฉย ๆ ผมก็ได้เริ่มพัฒนาระบบน้ำ ใช้พลังงานทางเลือก คือ โซลาร์เซลล์ จนกระทั่งในปี 2550 มีบริษัท ปตท. จำกัดมหาชน ได้ลงมา

สำรวจและยกระดับชุมชนให้กลายเป็นพื้นที่ต้นแบบเกี่ยวกับการปลูกอยู่ ปลูกกิน ในช่วงแรก ๆ ก็มีคนเริ่มทำจำนวน 10-20 คน ปัจจุบันมีการเข้ามาใช้พื้นที่เกือบทั้งหมดของชุมชน”

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมจึงแนวทางการทำงานร่วมกันของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ การวางแผน การออกแบบและการกำกับดูแลพื้นที่สาธารณะ พร้อมทั้งตัดสินใจการพัฒนาและการจัดการพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของส่วนรวมและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

1.2 การกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ พบว่า ชุมชนบ้านละลมไผ่ได้จัดสรรพื้นที่แปลงเพาะปลูกให้กับคนในชุมชนที่เข้ามาลงทะเบียน เพื่อแจ้งความประสงค์เข้ามาทำการเพาะปลูกในพื้นที่สาธารณะคลองละลมไผ่ โดยทางคณะกรรมการได้จัดสรรพื้นที่แปลงละกว้าง 7 เมตร ยาว 20 เมตร เท่า ๆ กัน มีระบบน้ำไหลอย่างทั่วถึง เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้ทุกคน

จากการให้ข้อมูลของ นางสาวทองศรี ทองมา (นามสมมุติ) ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ได้เล่าว่า

“ชุมชนมีพื้นที่สาธารณะเพียงพอ โดยจัดสรรพื้นที่กับคนในชุมชนที่สนใจเข้ามาใช้ประโยชน์ โดยคนที่ได้แปลงจะทำสัญลักษณ์โดยกำหนดขอบเขตของตนเอง ได้แก่ ทำป้ายปักหมุด ติดป้ายชื่อในแต่ละแปลง สามารถรู้ได้เลยว่าแปลงนี้เป็นของใคร ปลูกผักชนิดใดบ้าง ระบุให้ชัดเจนว่าใครเป็นผู้มีสิทธิ์และใครไม่มีสิทธิ์ใช้ประโยชน์โดยชาวบ้านจะต้องเข้าใจร่วมกัน”

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการจัดการพื้นที่สาธารณะมีบทบาทกับพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนชนบท ขณะเดียวกันต้องอาศัยความสามัคคีของชุมชน ที่เห็นพ้องต้องกันที่จะพัฒนาพื้นที่ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ขณะเดียวกันยังนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดี ของคนในชุมชนอีกด้วย ดังนั้นการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมนับเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการนำพื้นที่สาธารณะมาใช้ประโยชน์สำหรับคนในชุมชนอีกด้วย

1.3 การมีกฎ กติกาของชุมชน พบว่า คณะกรรมการที่ดูแลการใช้พื้นที่สาธารณะได้มีการตั้งกฎกติกา เพื่อใช้เป็นข้อห้ามสำหรับคนในชุมชนที่เข้ามาทำการเพาะปลูกในพื้นที่สาธารณะคลองละลมไผ่ โดยห้ามใช้สารเคมีทุกชนิดในการเพาะปลูก ห้ามเผาตัดต้นไม้ภายในพื้นที่สาธารณะ 20 ไร่ พร้อมทั้งดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน หากมีการละเมิดกติกาของการใช้พื้นที่สาธารณะมีตั้งแต่ดักเตือน ปรับไม่ให้เพาะปลูกในพื้นที่สาธารณะดังกล่าว

จากการให้ข้อมูลของนายทองศรี บุญทรง (นามสมมุติ) ตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้าน เล่าว่า

“ในการใช้พื้นที่สาธารณะให้เกิดประโยชน์ จำเป็นต้องมีกฎกติกาของชุมชนอันดับแรก กติกาที่ต้องประชาคมร่วมกับชุมชนด้วยว่า จะตั้งกฎกติกาอย่างไร ทางชุมชนมีข้อห้าม กฎ กติกาในการใช้พื้นที่สาธารณะในการทำเกษตรปลูกผักปลอดสารพิษ ทุกคนต้องปฏิบัติตาม กฎ ระเบียบ ของชุมชน เช่น ชาวบ้านมีการใช้สารเคมีในการทำเกษตร ถือว่าผิดกฎระเบียบของชุมชน หากมีการเตือนครั้งที่หนึ่งแล้วยังทำอีก ทาง

คณะกรรมการก็จะให้ผู้ที่ทำผิदनัยกเลิกการทำเกษตรปลูกผักปลอดสารพิษถือว่าผิด กฎ ระเบียบอย่างร้ายแรง”

กฎ กติกาของชุมชนนับเป็นแนวทางและหลักการที่กำหนดขึ้นโดยกลุ่มหรือองค์กร เพื่อควบคุมพฤติกรรมและปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกภายในชุมชน กฎเหล่านี้ช่วยรักษาความสงบเรียบร้อย ส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่ดีและรับประกันว่าสมาชิกทุกคนจะได้รับการให้เกียรติซึ่งกันและกัน กฎของชุมชนอาจแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับประเภทของชุมชน ดังนั้นการมีกฎกติกาของชุมชนมีส่วนช่วยให้เกิดการรักษาความเรียบร้อยและป้องกันการกระทำที่ก่อหวอดหรือเป็นอันตรายต่อส่วนรวม นอกจากนี้กฎของชุมชนทำหน้าที่เป็นแนวทางปฏิบัติที่ส่งเสริมความเคารพ ความปลอดภัย และความรับผิดชอบต่อสังคม และช่วยให้ชุมชนเติบโตและสร้างพื้นที่ที่บุคคลสามารถเชื่อมต่อการเรียนรู้ และทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.4 การมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า คณะกรรมการชุมชนบ้านละลมไผ่ ได้เปิดเวทีประชาคมให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่สาธารณะคลองละลมไผ่ พร้อมทั้งได้รับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดสรรพื้นที่เพาะปลูกพืชผักปลอดภัย ตลอดจนการร่างกฎ กติกาที่มาจากชุมชน

จากการให้ข้อมูลของ นางบุญ หาสุข (นามสมมุติ) ได้เล่าว่า

“ทางชุมชนให้สมาชิกในหมู่บ้านได้ตัดสินใจร่วมกัน เพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหาในอนาคต ทางชุมชนจะประกาศเสียงตามสายว่า คราวเรือนไหนสนใจเข้ามาทำการเพาะปลูกในพื้นที่สาธารณะคลองละลมไผ่ เพื่อสร้างอาหาร และทำให้เกิดรายได้แต่ตนเองและครอบครัวให้มาลงทะเบียนกับคณะกรรมการชุมชน หากจับจองแล้วไม่มาทำการเพาะปลูกทางคณะกรรมการจะขอคืนพื้นที่และนำพื้นที่ไปให้บุคคลที่สนใจต่อไป”

จากข้อมูลข้างต้นชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมนับเป็นหลักการสำคัญที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน ทศนคติ มุมมองที่แตกต่าง พร้อมทั้งได้เกิดแนวทางปฏิบัติที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาในอนาคต ดังนั้นการมีส่วนร่วมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างชุมชนที่ดี พร้อมทั้งส่งเสริมความร่วมมือและขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดียิ่งขึ้น

1.5 การกำกับติดตามการใช้ประโยชน์ พบว่า ชุมชนบ้านละลมไผ่ได้มีการติดตามสมาชิกที่เข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะคลองละลมไผ่อย่างต่อเนื่อง เพื่อรับฟังปัญหาอุปสรรค ตลอดจนแนวทางสำหรับการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น พร้อมทั้งติดต่อประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกพืชผัก เพื่อลดต้นทุนการผลิต เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอพลับพลาชัย เข้ามาจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการทำปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ ตลอดจนการไปศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ เพื่อที่คนในชุมชนจะได้นำองค์ความรู้ไปพัฒนาตนเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต

จากการให้ข้อมูลของ นางบุญสม ศรีมา (นามสมมุติ) ได้เล่าว่า

“ชุมชนได้สอดส่องดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิด พร้อมทั้งได้ติดต่อหน่วยงาน เจ้าหน้าที่มาให้ความรู้กับชุมชน เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิตจากการเพาะปลูก การติดตามช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องทำให้คนในชุมชน

เกิดความเชื่อมั่นและมั่นใจว่าการเพาะปลูกของพวกเราได้รับการดูแลจากผู้นำชุมชน และยังทำหน้าที่ติดต่อหน่วยงานราชการเข้ามาช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง”

นอกจากนี้ นายสมศักดิ์ บุญรัมย์ (นามสมมุติ) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า

“คณะกรรมการชุมชนได้ให้ความสำคัญ ติดตาม ดูแลตลอด การทำในลักษณะนี้ทำให้คนในชุมชนสบายใจ เพราะได้รับการเอาใจใส่ ขณะเดียวกันพอมีปัญหาที่ได้รับการแก้ไขได้ทันท่วงที ปัจจุบันจึงทำให้มีคนเข้ามาทำการเพาะปลูกมากขึ้น มีอาหารกินในครอบครัวและยังทำให้เกิดรายได้อีกด้วย มีแต่ได้กับได้”

ดังนั้นผู้นำชุมชนจำเป็นต้องให้การสนับสนุนผ่านการรณรงค์ จัดสรรทรัพยากร ส่งเสริมความสามัคคี ให้คำแนะนำ การจัดกิจกรรม แก้ปัญหาความขัดแย้ง ส่งเสริมการศึกษา สนับสนุนกลุ่มเปราะบาง เพิ่มศักยภาพสมาชิกชุมชน เป็นต้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างชุมชนให้ดียิ่งขึ้นในอนาคต

1.6 การจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ พบว่า การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งของการจัดการพื้นที่สาธารณะคลองละลมไผ่ โดยใช้เวทีประชาคมชุมชนเป็นการทำความเข้าใจ ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น เพื่อให้ทุกฝ่ายมองเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน

จากการให้ข้อมูลของนายสมศรี ทองรัมย์ (นามสมมุติ) ได้กล่าวว่า

“การทำงานก็ย่อมมีคนที่ไม่เห็นด้วยไม่เห็นด้วย คนนี้ได้มาก คนนี้ได้น้อย คนนี้เป็นญาติของคนนั้น คนนั้นเป็นญาติของคนนี้ ก็ทำให้เกิดปัญหาความไม่พอใจ เกิดความขัดแย้งตามมา โดยเฉพาะการนำพื้นที่สาธารณะคลองละลมไผ่มาทำแปลงเกษตร ตอนแรกคนก็บอกว่าไม่ควรไปทำ เพราะเป็นพื้นที่สาธารณะผิดกฎหมาย ผู้นำชุมชนก็ได้ทำความเข้าใจว่า คนที่เข้าไปทำประโยชน์ไม่ได้ไปครอบครองบุกรุกพื้นที่สาธารณะ แต่นำพื้นที่สาธารณะทำให้เกิดประโยชน์กับคนส่วนรวม โดยให้ทุกคนได้มีรายได้ มีงานทำ มีพืชผักไว้กินในครัวเรือน ถือว่าเป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ การให้ทุกคนเข้าไปก็ใช้มติส่วนรวม พร้อมทั้งแจ้งความประสงค์ว่าจะเข้าไปทำประโยชน์ ไม่ได้ไปบุกรุก จนทำให้คนที่เห็นต่างเกิดความเข้าใจและมองเห็นสิ่งที่ดี ๆ จะเกิดขึ้นโดยเฉพาะผู้สูงอายุ ผู้มีรายได้น้อย ผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกินจะได้รับประโยชน์จากการดำเนินงาน”

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การจัดการความขัดแย้งคือกระบวนการจัดการและแก้ไขข้อพิพาท ความไม่ลงรอยกัน หรือการปะทะกันที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคล กลุ่ม หรือองค์กร จำเป็นต้องอาศัยกลยุทธ์และเทคนิคต่างๆ ที่มุ่งลดความตึงเครียด การแสวงหาทางออก และส่งเสริมผลลัพธ์ในเชิงบวก การจัดการความขัดแย้งมีความสำคัญอย่างยิ่งในความสัมพันธ์ส่วนบุคคล ชุมชนและแม้แต่ในระดับสากล ชุมชนบ้านละลมไผ่ได้ใช้หลักการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่สาธารณะคลองละลมไผ่ เพื่อชี้ให้ทุกคนได้เห็นประโยชน์บนพื้นฐานความประนีประนอมเพื่อส่วนรวม ขณะเดียวกันผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเป็นผลดีต่อชุมชน

1.7 การช่วยเหลือสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พบว่า การที่ชุมชนบ้านละลมไผ่ได้ลุกขึ้นมาจัดการพื้นที่สาธารณะ ส่งผลให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมองเห็นคุณค่าและความสำคัญ จนได้รับการสนับสนุนทั้งงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ และรางวัลเชิดชูเกียรติให้กับชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

ในปี 2538 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมชลประทานชุดลอกคลองละลมไผ่ จำนวน 300,000 บาท เพื่อกักเก็บน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค

ในปี 2547 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากโครงการกองทุนหมู่บ้าน พัฒนาพื้นที่สาธารณะให้กลายเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร สร้างงาน สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน

ในปี 2550 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากเทศบาลตำบลพลับพลาชัย 400,000 บาท มาสนับสนุนกิจกรรมการปลูกพืชผักปลอดสารพิษ สร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน

ในปี 2555 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอพลับพลาชัยมาปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่สาธารณะให้มีความเหมาะสมและปรับพื้นที่เพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร

ในปี 2561 ได้รับการพัฒนาให้กลายเป็นชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีของสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอพลับพลาชัย

ในปี 2563 ได้รับงบประมาณจากกรมชลประทาน จำนวน 2,000,000 บาท ให้คลองละลมไผ่สามารถกักเก็บได้มากขึ้น พร้อมทั้งมีปริมาณน้ำที่เพียงพอต่อการเกษตรตลอดทั้งปี

ในปี 2564 ได้รับรองมาตรฐานการทำเกษตรปลอดภัย GAP มาตรฐานการเกษตรที่ดีจากกรมวิชาการเกษตรและได้รับรางวัลโล่หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง

ในปี 2565 องค์การบริหารส่วนจังหวัดบุรีรัมย์ได้สนับสนุนหลังคาปลูกผักจำนวน 2 หลัง หลังละ 40,000 บาท สนับสนุนโรงเรียนปลูกผัก มีท่อน้ำ มีระบบน้ำสปริงเกอร์ ตำบล ละ 1,000,000 บาท

จะเห็นได้ว่าการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของชุมชนแม้ว่าหน่วยงานของรัฐจะมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและบริการแก่ประชาชน ธุรกิจและภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม เช่น การจัดสวัสดิการสังคมและความช่วยเหลือ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน บริการด้านสุขภาพ การบรรเทาสาธารณภัย การพัฒนาเศรษฐกิจ การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม เป็นต้น แต่การช่วยเหลือหน่วยงานภาครัฐจำเป็นต้องมองเห็นถึงศักยภาพของชุมชน ที่จะยกระดับไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงในอนาคตด้วย

2. รูปแบบการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านละลมไผ่ ตำบลจันตุม อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์

การพัฒนาสังคมบน BCG ได้แก่ เศรษฐกิจชีวภาพ (Bio economy) คือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างคุ้มค่า เพิ่มผลิตภาพและสร้างมูลค่าเพิ่ม เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular economy) คือ การหมุนเวียนใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดและการลดของเสีย นำกลับมาใช้ใหม่ เศรษฐกิจสีเขียว (Green economy) มุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลทั้ง 3 ด้าน ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม นับเป็นความสัมพันธ์ที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต (อุทิศ ทาหอม, 2565) ขณะเดียวกันกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นจุดเริ่มต้นในการลดสถานะเสี่ยงสภาพภูมิอากาศและสร้างแหล่งอาหารในระดับครัวเรือนให้เพียงพอ พร้อมทั้งเป็นการวางรากฐานไปสู่การสร้างมูลค่าสินค้าทางและบริการที่ยั่งยืน

ดังนั้นชุมชนบ้านละลมไผ่ถือได้ดำเนินการตามวาระของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการสร้างความมั่นคงทางอาหาร เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่อาจจะก่อให้เกิดการขาดแคลนอาหารในอนาคต ผล

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านละลมไผ่ได้นำพื้นที่สาธารณะบริเวณคลองละลมไผ่ จำนวน 40 ไร่ ขนาดความกว้าง 40 เมตร ความยาว 1,700 เมตร มาจัดสรรพื้นที่ให้คนในชุมชนได้เข้ามาสร้างแหล่งอาหารของชุมชน โดยทำการเกษตรแบบผสมผสานจนกลายเป็นธนาคารอาหารชุมชน (Food Bank) พร้อมทั้งเกิดการสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกด้วย สำหรับความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านละลมไผ่ มี 4 ประการ คือ 1. การมีอาหารเพียงพอ (Food Availability) 2. การเข้าถึงอาหาร (Food Access) 3. การใช้ประโยชน์จากอาหาร (Food Utilization) 4. การมีเสถียรภาพด้านอาหาร (Food Stability) มีรายละเอียดดังนี้

1. การมีอาหารเพียงพอ (Food Availability) พบว่า ชุมชนบ้านละลมไผ่ได้พัฒนาพื้นที่สาธารณะคลองละลมไผ่ เพื่อให้กลายเป็นพื้นที่ธนาคารอาหารชุมชน (Food Bank) โดยมีคนในชุมชนเข้ามาทำการเพาะปลูก จำนวน 38 คน โดยมีคณะกรรมการดูแลพื้นที่สาธารณะ ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำ ติดตามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยส่งเสริมให้คนในชุมชนปลูกแบบผสมผสาน ไม่ใช่สารเคมีทุกชนิด เพื่อเป็นการรักษาระบบนิเวศให้อุดมสมบูรณ์ การส่งเสริม สนับสนุนให้คนในชุมชนได้ผลิตอาหารด้วยตนเองถือได้ว่าการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง และเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

จากการให้ข้อมูลของ นางดวน มุกริมย์ อายุ 56 ปี ได้เล่าว่า

“ในปี พ.ศ.2565 ทางชุมชนได้เปิดให้ชาวบ้านมาเข้ามาทำการเกษตรผสมผสานในพื้นที่สาธารณะในพื้นที่ 20 ไร่ โดยไม่ให้สารเคมีทุกชนิด ตนจึงตัดสินใจเข้ามาปลูกในพื้นที่ผักที่ปลูก ได้แก่ ผักบุ้ง กวางตุ้ง คะน้า ไว้กินในครัวเรือน การปลูกผักบุ้งใช้เวลาระยะเวลาประมาณ 25 วัน ปลูกกวางตุ้ง ใช้ระยะเวลา 45 วัน และปลูกคะน้า ใช้ระยะเวลา 45 วัน พอผักเริ่มโตเต็มที่ก็จะเก็บผลผลิต นำไปกินและขายเพื่อเป็นรายได้แก่ครอบครัว มีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 5,000 บาท”

ภาพประกอบที่ 1 พื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกรในพื้นที่สาธารณะคลองละลมไผ่

ที่มา: วิศวมาศ ปาลสาร, 2566.

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการที่ชุมชนสามารถผลิตอาหารด้วยตนเองได้ถือได้ว่าเป็นหลักประกันความยั่งยืนและป้องกันการขาดแคลนอาหารที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอีกด้วย ดังนั้นความพอเพียงของอาหาร (Food Availability) เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการมีอาหารเพียงพอในภูมิภาคหรือชุมชน โดยมุ่งเน้นที่การผลิตและการจัดหาอาหารภายในท้องถิ่นหรือภูมิภาคใกล้เคียงเป็นหลัก ซึ่งความพอเพียงด้านอาหารในชุมชน

ได้แก่ 1. การผลิตทางการเกษตร (Food Availability) การประเมินปริมาณและความหลากหลายของพืชผล และปศุสัตว์ที่ผลิตในท้องถิ่น ตลอดจนประสิทธิภาพของการปฏิบัติทางการเกษตร 2. ความผันแปรของฤดูกาล (Seasonal Variability) การตรวจสอบความผันแปรของอาหารตลอดทั้งปีเนื่องจากวัฏจักรการเกษตรและปัจจัยตามฤดูกาล 3. การเข้าถึงตลาด (Market Access) ทำความเข้าใจเกี่ยวกับความพร้อมของตลาดและเครือข่ายการจัดจำหน่ายที่อนุญาตให้เกษตรกรขายผลิตผลได้ 4. การจัดเก็บและถนอมอาหาร (Food Storage and Preservation) สสำรวจความสามารถของชุมชนในการจัดเก็บผลิตผลส่วนเกินไว้ในยามขาดแคลน (Ko et al.,2018)

2. การเข้าถึงอาหาร (Food Access) พบว่า คนเข้ามาทำการเพาะปลูกในพื้นที่สาธารณะคลองละลมไผ่ จำนวน 20 ไร่ เมื่อผลผลิตเติบโตก็นำไปประกอบอาหารและแบ่งปัน พร้อมทั้งนำไปจำหน่ายตามท้องตลาดในชุมชน ขณะเดียวกันก็จะมีพ่อค้า แม่ค้ามารับซื้อในแปลงผักอีกด้วย

จากการให้ข้อมูลของนางเลื่อน สร้อยสีดา (นามสมมุติ) อายุ 52 ปี ได้เล่าว่า

“ตนได้ปลูกผักปลอดสารพิษหลายชนิด เช่น คะน้า กวางตุ้ง ต้นหอม โดยใช้ปุ๋ยจากน้ำหมักชีวภาพ เพราะชุมชนมีข้อห้ามไม่ให้ใช้สารเคมีทุกประเภท ระยะเวลาของการปลูกขึ้นอยู่กับชนิดของผัก บางชนิดก็ใช้เวลาปลูกประมาณ 1-2 เดือน พอเก็บผลผลิตได้ก็จะมีพ่อค้าคนกลางมารับไปขายต่อที่ตลาดประโคนชัย ซึ่งรายได้ต่อเดือนจะอยู่ที่ 5,000 บาทต่อเดือน มีความพออยู่พอกินและมีความสุขกับการใช้ชีวิตตามธรรมชาติ”

นอกจากนี้ นายสุเมธ งามรัมย์ อายุ 50 ปี ได้เล่าว่า

“ตนได้เริ่มปลูกผักปลอดสารพิษมาแล้ว 2 - 3 ปี วางจากการทำนา ก็อยากมีรายได้เสริม จึงมีการตัดสินใจในการปลูกผักในพื้นที่สาธารณะ ไม่รู้จะปลูกผักชนิดไหนดีที่เป็นที่ต้องการของตลาด จึงได้ตัดสินใจปลูกถั่ว ระยะเวลาในการปลูกประมาณ 2 เดือน กระเพราะ 20 วัน ผักบุ้ง 25 วัน คะน้า 1 เดือน ช่วงที่ได้ผลผลิตดีจะเป็นช่วงฤดูหนาว ส่วนช่วงฤดูฝนกับฤดูร้อนก็พอได้บ้าง แดดแรงก็ทำให้ผักเหี่ยวเฉาได้ง่าย รายได้ต่อเดือน 4,000-5,000 บาท ขายส่งพ่อค้าคนกลาง และขับรถเร่ขายบ้าง รายได้พออยู่พอใช้ในชีวิตประจำวัน”

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการเข้าถึงอาหาร (Food access) คือ ความสามารถของแต่ละบุคคล และครัวเรือนได้รับอาหารที่เพียงพอและมีคุณค่าทางโภชนาการสำหรับชีวิตดี เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งได้รับอิทธิพลจากปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมต่าง ๆ การเข้าถึงอาหารเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความมั่นใจว่าทุกคนมีโอกาสจะมีชีวิต มีสุขภาพดีและได้รับสารอาหารครบถ้วน

3. การใช้ประโยชน์จากอาหาร (Food Utilization) พบว่า ในปี 2564 พื้นที่เพาะปลูกของ จำนวน 38 คน ในพื้นที่คลองละลมไผ่ได้รับรองมาตรฐานการทำเกษตรปลอดภัย (Good Agricultural Practice ; GAP) การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีในการผลิตพืช เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี มีคุณภาพ ได้มาตรฐาน ปลอดภัยทั้งต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค จากกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งเป็นการยืนยันอย่างชัดเจนว่า

ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนมีความสะอาดและปลอดภัย เหมาะแก่การนำประกอบอาหารสำหรับผู้รักษาสุขภาพ

จากการให้ข้อมูลของนางบุญอยู่ ทองประโคน (นามสมมุติ) อายุ 56 ปี ได้เล่าว่า

“ในปี 2564 ได้มีเจ้าหน้าที่ทางการเกษตรได้ตรวจ เพื่อรับรองมาตรฐานเกษตรปลอดภัย สร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค พอได้รับรองได้รับความสนใจจากพ่อค้า แม่ค้ามากขึ้น พร้อมทั้งกลุ่มคนที่ดูแลสุขภาพให้ความสนใจ แม้ผักเรายังไม่ได้รับมาตรฐานถึงขั้นเกษตรอินทรีย์ แต่ระดับเกษตรปลอดภัยก็ถือว่าสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคแล้ว ว่าผักเราปลอดภัยไม่มีเป็นอันตรายต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค”

ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากอาหาร (Food utilization) เป็นสิ่งสำคัญของความมั่นคงทางอาหารที่มุ่งเน้นไปที่วิธีที่บุคคลและชุมชน สามารถเข้าถึงได้เกี่ยวข้องกับการบริโภค การเตรียมและการใช้อาหารอย่างเหมาะสม เพื่อตอบสนองความต้องการทางโภชนาการและส่งเสริมสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี การใช้อาหารอย่างมีประสิทธิภาพมีความสำคัญต่อการใช้ทรัพยากรอาหารที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ของอาหาร ได้แก่

1. คุณค่าทางโภชนาการ (Nutritional Value) การใช้ประโยชน์ของอาหารเกี่ยวข้องกับการบริโภคอาหารที่สมดุล ซึ่งให้สารอาหารที่จำเป็น วิตามิน และแร่ธาตุที่จำเป็นต่อการรักษาสุขภาพที่ดีและป้องกันการขาดสารอาหาร การรับประทานอาหารที่หลากหลาย ซึ่งประกอบด้วยผลไม้ ผัก ธัญพืช โปรตีนและผลิตภัณฑ์จากนมเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้แน่ใจว่าได้รับสารอาหารอย่างเพียงพอ

2. ความปลอดภัยด้านอาหารและสุขอนามัย (Food Safety and Hygiene) การจัดการ การเก็บรักษาและการเตรียมอาหารอย่างเหมาะสมเป็นสิ่งสำคัญในการป้องกันโรคที่เกิดจากอาหาร การปฏิบัติตามมาตรการด้านความปลอดภัยและสุขอนามัยที่ดีของอาหาร เช่น การล้างมือ การทำความสะอาดภาชนะ และการปรุงอาหารอย่างทั่วถึงจะช่วยลดความเสี่ยงของการปนเปื้อนและการแพร่กระจายของโรค

3. การเตรียมอาหาร (Food Preparation) วิธีเตรียมอาหารอาจส่งผลต่อคุณค่าทางโภชนาการและการย่อยได้ วิธีปรุงอาหารอาจส่งผลต่อความพร้อมของสารอาหาร และการปรุงอาหารบางอย่างอาจทำให้สูญเสียสารอาหารได้ เทคนิคการปรุงอาหารที่สมดุล เพื่อรักษาคุณค่าทางโภชนาการขณะเดียวกันก็รับประกันความปลอดภัยของอาหารเป็นสิ่งสำคัญ

4. ลดเศษอาหาร (Reducing Food Waste) การใช้ประโยชน์ของอาหารยังเกี่ยวข้องกับการลดเศษอาหารให้เหลือน้อยที่สุด การลดขยะจากอาหารไม่เพียงแต่ช่วยประหยัดเงินและทรัพยากรเท่านั้น แต่ยังช่วยให้มั่นใจได้ว่าอาหารที่มีอยู่จะถูกใช้อย่างมีประสิทธิภาพ เศษอาหารเกิดขึ้นในหลายขั้นตอน รวมถึงการผลิต การกระจายและการบริโภค

5. โภชนาการศึกษ (Nutritional Education) การส่งเสริมการศึกษาด้านโภชนาการและความตระหนักเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการเลือกรับประทานอาหารที่มีข้อมูลครบถ้วน การให้ความรู้แก่บุคคลและชุมชนเกี่ยวกับความสำคัญของอาหารที่สมดุล ขนาดส่วนและคุณค่าทางโภชนาการของอาหารต่าง ๆ สามารถช่วยปรับปรุงการใช้อาหารได้ (Makanjuola, Arowosola & Chenyu, 2020)

4. การมีเสถียรภาพด้านอาหาร (Food Stability) พบว่า การที่ชุมชนได้จัดการพื้นที่สาธารณะ คลองละลมไผ่มาทำเป็นพื้นที่เกษตรของชุมชนถือได้ว่ามีความพร้อมในการผลิตอาหารสำหรับชุมชน พร้อมทั้ง จำหน่ายให้กับบุคคลที่สนใจนับเป็นหลักประกันความมั่นคงทางอาหารในปัจจุบันและอนาคต (Stringer, 2016) การที่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เข้ามาส่งเสริมการเกษตรแบบยั่งยืน นอกจากจะมีอาหารที่ดี มีคุณภาพแล้วยังรวมถึงการส่งเสริมระบบนิเวศเกษตร ลดการพึ่งพาสารเคมี อนุรักษ์สุขภาพของดิน และลดผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อม ช่วยการปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพ สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม แมลงศัตรูพืช และโรคต่างๆ ได้มากขึ้น การส่งเสริมพันธุ์พืชที่หลากหลาย สามารถเพิ่มความป้องกันในการเผชิญกับความท้าทายในอนาคตได้

ดังนั้น รัฐบาล องค์กรระหว่างประเทศและองค์กรพัฒนาเอกชนทำงานร่วมกัน เพื่อจัดการกับความมั่นคงทางอาหารผ่านกลยุทธ์ต่าง ๆ รวมถึงการพัฒนาการเกษตร เครือข่ายความปลอดภัยทางสังคม โครงการ โภชนาการ การผลิตอาหารอย่างยั่งยืนและการเตรียมพร้อมและตอบสนองต่อภัยพิบัติ การบรรลุความมั่นคงด้านอาหารมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมสุขภาพของโลก ลดความยากจนและสร้างหลักประกันการพัฒนาที่ยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

ความมั่นคงทางอาหาร ตาม FAO ประเมินว่ามีคนหิวโหย 1-2 พันล้านคน ในปี 2552 ระดับความหิวโหยของโลกสูงสุดเท่าที่เคยมีมา ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการลงทุนด้านการเกษตรที่ลดลง มีการประมาณการว่า ความเสื่อมโทรมของที่ดินการขยายตัวของเมือง การแปลงของพืชผล และพื้นที่เพาะปลูกสำหรับการผลิตที่ไม่ใช่อาหารจะมีการลดลงของพื้นที่เพาะปลูกของโลกถึง 8-20% ภายในปี 2050 รวมถึงกับการขาดแคลนน้ำ นับเป็นความท้าทายที่น่ากังวลเป็นอย่างมาก ขณะเดียวกันการเพิ่มการผลิตอาหารขึ้น 50% เพื่อตอบสนองความต้องการที่คาดการณ์ไว้ของประชากรโลกภายในปี 2593 จะมีสภาวะยากขึ้นหากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลให้เกิดการละลายของธารน้ำแข็งในเทือกเขาหิมาลัย ก่อควรรูปแบบมรสุม และเพิ่มน้ำท่วม เกิดปัญหาภัยแล้งในเอเชียจะส่งผลกระทบต่อ 25% ของการผลิตธัญพืชของโลก ขณะเดียวกันความไม่แน่นอนเกี่ยวกับแหล่งแล้วของน้ำชลประทาน และปัญหาน้ำท่วมที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน (Chakraborty & Newton, 2011)

ดังนั้นความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ประเทศและโลก มีปัญหาความยากจน ปัญหาด้านเศรษฐกิจจึงส่งผลกระทบต่อความไม่มั่นคงทางอาหาร สำหรับประเทศที่พัฒนาแล้วแม้จะการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจการเงิน และรายได้ แต่อาหารไม่เพียงพอ (มีเงินแต่ไม่มีอาหารเพียงพอ) สำหรับประเทศกำลังพัฒนานั้นแม้สามารถผลิตอาหารได้บ้าง และมีทรัพยากรเพียงพอ แต่มีรายได้ที่ไม่มั่นคง (มีอาหารเพียงพอแต่ไม่มีเงิน) จึงทำให้เห็นความแตกต่างกันตลอดจนความสามารถในการรับมือความเสี่ยง หรือ ความไม่แน่นอนของสถานการณ์อาหารที่ไม่เพียงพอในอนาคต (Leroy, Ruel, Frongillo, Harris & Ballard, 2015) ดังนั้น สิ่งที่จะเกิดขึ้นภายใต้การทำธุรกิจที่การพึ่งพาทรัพยากร เศรษฐกิจโลกจำเป็นต้องมี

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่และให้ความสำคัญกับการพัฒนาชนบทเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ตลอดจนสร้างความเข้าใจทางนิเวศวิทยา ซึ่งให้เห็นการเชื่อมโยงระหว่างอาหาร พลังงาน น้ำ และเชื้อเพลิงฟอสซิล และการวางแผนการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้มีความคุ้มค่า หลีกเลี่ยงการผลิต “ผลิตมากแต่ได้น้อย (Doing more with less)” เปลี่ยนวิธีคิดให้เข้าใจ “เศรษฐกิจสีเขียว (Green economy)” ที่มีคาร์บอนต่ำจะช่วยปรับปรุงความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์และความเท่าเทียมทางสังคม (Sims & Flammini, 2014 : 124-126)

จะเห็นได้ว่าทั้งโลกกำลังให้ความสำคัญกับการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งมีผลต่อความมั่นคงทางอาหารซึ่งถูกจัดอยู่ภายใต้วาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ในปี 2030 (Agenda for Sustainable Development) คือ “การไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (No one left behind)” การกำจัดความยากจนขั้นรุนแรงหรือความหิวโหยภายในปี 2030 ตามที่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) การที่ทุกรัฐบาลพยายามส่งเสริมให้ชนบทได้นำพื้นที่ว่างเปล่า พื้นที่สาธารณะมาทำให้เกิดประโยชน์สร้างแหล่งอาหาร เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากผลการวิจัยนี้ถือได้ว่าเป็นการทำความเข้าใจ อธิบายปรากฏการณ์และการสร้างการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นอีกด้วย ในการวิจัยครั้งนี้มีข้อค้นพบ 4 ประการ ได้แก่

ข้อค้นพบประการแรก สร้างแหล่งอาหาร พบว่า ชุมชนได้มีรูปแบบการบริหารจัดการสร้างแหล่งอาหารให้เพียงพอ ได้จัดการพื้นที่สาธารณะ จำนวน 20 ไร่ มาทำให้กลายเป็นพื้นที่การทำเกษตรขนาดใหญ่เป็นการสร้างแหล่งอาหารที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ ได้แก่ ปลูกพืช การเลี้ยงปศุสัตว์ การเลี้ยงปลาและสิ่งมีชีวิตในน้ำอื่น ๆ ขณะเดียวกันชุมชนมุ่งเน้นการทำเกษตรแบบผสมผสานเป็นการมุ่งเน้นความหลากหลายทางชีวภาพ การหมุนเวียนการเพาะปลูก การรักษาระบบนิเวศการเกษตร การรักษาธาตุอาหาร การดูแลสภาพดิน จุลินทรีย์ในดิน ดังนั้นนิเวศวิทยาของการทำเกษตรผสมผสานเป็นเกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่เน้นการเกื้อกูลของระบบความหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบด้วยหลัก 5 ประการสำคัญ (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2556 : 107,111,115) คือ 1. การปรับปรุงบำรุงดิน ให้มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อให้พืชสามารถเจริญเติบโตและมีความแข็งแรง โดยเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งมีชีวิตในดิน 2. การรักษาธาตุอาหาร และสร้างสมดุลของวงจรธาตุอาหาร โดยการตรึงไนโตรเจน การดึงธาตุอาหารจากดินชั้นล่าง และใช้ปุ๋ยอย่างหมุนเวียน 3. การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากรังสีแสงอาทิตย์ อากาศ และน้ำ โดยการจัดการภูมิอากาศย่อย การจัดการน้ำ และการควบคุมการชะล้างพังทลายของดิน 4. การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากศัตรูพืช โดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชที่ปลอดภัย 5. ส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในฟาร์ม โดยเพิ่มความหลากหลายทางพันธุกรรม ซึ่งเป็นวิธีการเกษตรที่ผสมผสานและเพิ่มความหลากหลายของลำดับชั้นทางนิเวศ จะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านละลมไผ่ถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความมั่นคงทางอาหารทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ข้อค้นพบประการที่สอง มีมาตรฐานการผลิต พบว่า ในปี 2564 พื้นที่เพาะปลูกของ จำนวน 38 คน ในพื้นที่คลองละลมไผ่ได้รับรองมาตรฐานการทำเกษตรปลอดภัย (Good Agricultural Practice ; GAP) การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีในการผลิตพืช เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี มีคุณภาพ ได้มาตรฐาน ปลอดภัยทั้งต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค จากกรมวิชาการเกษตร ถือได้ว่าเป็นพื้นที่อาหารที่สร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค ตลอดจนเป็นการ

สะท้อนให้เห็นการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมตรงตามนโยบายรัฐบาลและตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนอีกด้วย

ข้อค้นพบประการที่สาม สร้างรายได้ให้ครอบครัว พบว่า คนในชุมชนบ้านละลมไผ่การจัดการพื้นที่สาธารณะมาทำเกษตรกรรม โดยใช้เวทีประชาคมทำความเข้าใจ ออกแบบ วางแผน การจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ จนทำให้เกิดการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ส่งผลให้กลุ่มผู้สูงอายุ ผู้มีรายได้น้อย ผู้ไม่มีที่ดินทำกินได้ประโยชน์จากการจัดการพื้นที่แบบมีส่วนร่วมเกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ บางคนมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 5,000 บาท นับเป็นข้อค้นพบที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการขยายผลในพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศ ในการวางแผน ทำความเข้าใจ วางกฎ กติกาชุมชนสำหรับการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วม

ข้อค้นพบประการที่สี่ ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน พบว่า ในปี 2561 ได้รับการพัฒนาให้กลายเป็นชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีของจังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันได้กลายเป็นพื้นที่ศึกษาดูงานให้กับหน่วยงานราชการ และหน่วยภาคเอกชนเข้ามาศึกษาเรียนรู้เป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งใช้เป็นพื้นที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลที่สนใจเกี่ยวกับการสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับตนเองและครอบครัว

จะเห็นได้ว่าชุมชนได้มองเห็นความสำคัญกับการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบมีส่วนร่วมซึ่งเป็นหลักการสิทธิชุมชน วัฒนธรรมชุมชน ส่งเสริมสนับสนุนให้ลุกขึ้นมาจัดการตนเอง (สุจิตรา ยางนอก เขมิกา อารมณ และและฤทัยภัทร ให้ศิริกุล, 2566) สิทธิชุมชนจึงเป็นข้อตกลง กฎ เกณฑ์ทางสังคมที่พัฒนาให้กลุ่มคนร่วมกันจัดการทรัพยากร การจัดการทางเศรษฐกิจสังคมและอื่น ๆ โดยกลุ่มคนสิทธิชุมชนให้ความสำคัญกับผู้พึ่งพาอาศัยทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของชุมชนเป็นอันดับแรก ชุมชนตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรชุมชนในการดำรงอยู่ ทรัพยากรชุมชน (Community Resources) การให้ชุมชนชาวบ้านมีสิทธิในการเลือกอนาคตของตัวเองเป็นตัวของตัวเอง เป็นอิสระโดยตัวเองในสถานการณ์ปัจจุบัน ชาวบ้านจำเป็นจะต้องเรียนรู้ชุมชนที่เขาอยู่ทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพ

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นการจัดการทรัพยากรของชุมชน ตามที่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยการพัฒนาพื้นที่สาธารณะ เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร การวิจัยนี้มีข้อค้นพบที่โดดเด่น 4 ประการ คือ 1. ชุมชนได้มีรูปแบบการบริหารจัดการสร้างแหล่งอาหารให้เพียงพอ ได้จัดการพื้นที่สาธารณะ จำนวน 20 ไร่ มาทำให้กลายเป็นพื้นที่การทำเกษตรขนาดใหญ่เป็นการสร้างแหล่งอาหารที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ ได้แก่ ปลูกพืช การเลี้ยงปศุสัตว์ การเลี้ยงปลาและสิ่งมีชีวิตในน้ำอื่น ๆ ขณะเดียวกันชุมชนมุ่งเน้นการทำเกษตรแบบผสมผสานเป็นการมุ่งเน้นความหลากหลายทางชีวภาพ การหมุนเวียนการเพาะปลูก การรักษาระบบนิเวศ การเกษตร การรักษาธาตุอาหาร การดูแลสภาพดินจุลินทรีย์ในดิน 2.ชุมชนได้มุ่งเน้นการผลิตอาหารที่ปลอดภัย ซึ่งเป็นการสร้างความตระหนักสำหรับการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จนได้รับมาตรฐานเกษตรปลอดภัยของกรมวิชาการเกษตร 3. การจัดการทรัพยากรร่วมส่งผลให้ชุมชนเกิดรายได้ เฉลี่ยต่อเดือนคนละ 5,000 บาท ถือได้ว่าเป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับชุมชน 4. การวิจัยนี้ถือได้ว่าเป็นการส่งเสริม

สิทธิชุมชนเป็นข้อตกลง กฎ เกณฑ์ทางสังคมที่พัฒนาให้กลุ่มคนร่วมกันจัดการทรัพยากร การจัดการทางเศรษฐกิจและสังคมผ่านการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม

ข้อเสนอแนะ

การสร้างความมั่นใจด้านอาหารมีความสัมพันธ์ต่ออาหารและสุขภาพ พร้อมทั้งยังเป็นการป้องกันปัญหาการขาดแคลนอาหารที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ผู้เขียนขอเสนอแนะแนวทางสำหรับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ดังนี้

1. ควรศึกษาความรู้เกี่ยวกับโภชนาการอาหาร กลุ่มอาหารที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพของชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริม สนับสนุนให้ชุมชนได้ผลิตอาหารที่ปลอดภัย มีความสมดุลกับบริเวณ
2. ควรส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้นำชุมชน วางแผนการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ อาจจะใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชน สถานที่ฝึกอบรม การทำเกษตรแปลงใหญ่ของชุมชน เป็นต้น
3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนชุมชนที่มีขีดความสามารถในการพัฒนาตนเอง พร้อมยกระดับให้กลายเป็นพื้นที่ต้นแบบตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด จนถึงระดับประเทศ เพื่อสร้างคุณภาพภูมิใจและเป็นการยกย่องเชิดชูชุมชนที่ลุกขึ้นมาจัดการปัญหาด้วยตนเอง

เอกสารอ้างอิง (References)

กชกร เดชะคำภู และ ทิพาภรณ์ หอมดี. (2560). กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่สาธารณะ "หาดแห่" เกาะกลางแม่น้ำโขง. *วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่*, 9(5), 347-360.

<https://so01.tci-thaijo.org/index.php/abcjournal/article/view/110812>

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2559). *แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ราเมศร์ พรหมชาติ. (2564). รูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนบ้านกองพระทรายตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์*, 12(2), 35-54. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/RDIBRU/article/view/253539>

นฤมล นิมนวล. (2565). การจัดการพื้นที่สาธารณะในเขตเมืองเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม:

กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร. *วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์*, 9(1), 45-58. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/hssnsru/article/view/257428>

วิฑูรณ ปัญญากุล. (2556). *เกษตรกรรมยั่งยืนวิถีการเกษตรเพื่ออนาคต* (พิมพ์ครั้งที่ 3). มูลนิธิสายใยแผ่นดิน.

- สุจิตรา ยางนอก เขมิกา อารมณ และฤทัยภัทร ให้ศิริกุล. (2566). รูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมเพื่อการพึ่งตนเองของบ้านน้อยบุตาวงษ์ ตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 6(1), 177-226. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/article/view/263205>
- อุทิศ ทาหอม. (2565). การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่กับการพัฒนาสังคมตามหลักการ BCG. *วารสารพัฒนศาสตร์*, 5(2), 108-146. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/article/view/260637>
- Barbier, E. B. (with Markandya, A., & Pearce, D. W.). (2013). *A New Blueprint for A Green Economy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203097298>
- Bravo, L. (2020). Public Space and The New Urban Agenda: Fostering A Human-Centered Approach for The Future of Our Cities. In *Companion to Public Space* (pp. 85-93). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351002189-8>
- Brooks, J., & Matthews, A. (2015). *Trade Dimensions of Food Security* (OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers No. 77; OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, Vol. 77). <https://doi.org/10.1787/5js65xn790nv-en>
- Dangi, T. B., & Petrick, J. F. (2021). Augmenting the Role of Tourism Governance in Addressing Destination Justice, Ethics, and Equity for Sustainable Community-Based Tourism. *Tourism and Hospitality*, 2(1), 15-42. <https://doi.org/10.3390/tourhosp2010002>
- Equipaje, R. M. I. (2018). The Role of Public Space in Sustainable Urban Development. In G. Amoruso (Ed.), *Putting Tradition into Practice: Heritage, Place and Design* (pp. 1402-1410). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-57937-5_145
- Gibson, M. F. (2012). Opening Up: Therapist Self-Disclosure in Theory, Research, and Practice. *Clinical Social Work Journal*, 40, 287-296. <https://doi.org/10.1007/s10615-012-0391-4>
- Havas, K., & Salman, M. (2011). Food Security: Its Components and Challenges. *International Journal of Food Safety, Nutrition and Public Health*, 4(1), 4-11. <https://doi.org/10.1504/IJFSNPH.2011.042571>
- Ko, L. K., Enzler, C., Perry, C. K., Rodriguez, E., Mariscal, N., Linde, S., & Duggan, C. (2018). Food availability and food access in rural agricultural communities: Use of mixed methods. *BMC Public Health*, 18(1), 634. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5547-x>

- Leroy, J. L., Ruel, M., Frongillo, E. A., Harris, J., & Ballard, T. J. (2015). Measuring the Food Access Dimension of Food Security: A Critical Review and Mapping of Indicators. *Food and Nutrition Bulletin*, 36(2), 167–195. <https://doi.org/10.1177/0379572115587274>
- Makanjuola, O., Arowosola, T., & Du, C. (2020). The Utilization of Food Waste: Challenges and Opportunities. *Journal of Food Chemistry & Nanotechnology*, 6(4), 182–188. <https://doi.org/10.17756/jfcn.2020-0100>
- Murphy, S. E., & Riggio, R. E. (2003). Introduction to The Future of Leadership Development. In *The Future of Leadership Development* (pp. 27–34). Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781410608895-6>
- Flammini, R. E. H. S. & A. (2014). Energy-Smart Food – Technologies, Practices and Policies. In *Sustainable Energy Solutions in Agriculture* (pp. 123–169). CRC Press.
- Stringer, R. (2016). Food Security Global Overview. In M. Caraher & J. Coveney (Eds.), *Food Poverty and Insecurity: International Food Inequalities* (pp. 11–18). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-23859-3_2
- Walker, J., Pekmezovic, A., & Walker, G. (2019). *Sustainable Development Goals: Harnessing Business to Achieve the SDGs through Finance, Technology and Law Reform* (1st edition). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781119541851>
- Wankhade, P., & Brinkman, J. (2007). New Public Management and Leadership-Whether There is Any Contingent Relationship Between Leadership Style and Performance Status: Evidence from an English National Health Service (NHS) Trust. *The Third Transatlantic Dialogue*, May.

Monitor and Evaluation of Community-Driven Development (CDD) Approach in the Project of Expanding Community Approach in Conflicted Situations (ECACS)¹

Peerapat Kosolsaksakul^{2*}, Asree Daeboa³ and Humdee Jehhoa⁴

Abstract

The continuum of three southernmost provinces' unrest has extended the project of Expanding Community Approach in Conflicted Situations or ECACS) among those three provinces, using the Community-Driven Development (CDD) approach to strengthen reliability with all communities, also trust between those 43 selected communities and the local governments. Monitoring and evaluation of the project on 19 targeted villages following to the result framework found that reliability, satisfaction and internal trust within communities and among community members working with local government have increased as proposed goal and it showed better results in the second-round evaluation. For intermediate results (IR1) e. g. more participations in planning and budget setting processes of Tambon Administrative Offices (TAOs) and municipalities, the indicators which were (1) percentage of

¹ Research Article

² Dr., Lecturer at Faculty of Environmental Management, Prince of Songkla University. Email:

peerapat.k@psu.ac.th

³ Research Assistant at Expanding Community Approaches in Conflict Situations in Three Southernmost Provinces in Thailand Project. Email asree50@gmail.com

⁴ Research Assistant at Expanding Community Approaches in Conflict Situations in Three Southernmost Provinces in Thailand Project. Email deeyaring21@gmail.com

* **Corresponding author:** Peerapat Kosolsaksakul. Faculty of Environmental Management, Prince of Songkla University. Email: peerapat.k@psu.ac.th

.....

Received: April 29, 2024 **Revised:** September 23, 2024 **Accepted:** December 10, 2024

acknowledged residents on TAO's plans; (2) percentage of approved projects for merging with TAO's plans; and (3) the supporting of TAOs on planning and expanding sessions on approved projects, all met their criteria. For IR3 e.g. community projects will strengthen the welfare quality of social relationship for internal trust and collaboration within communities and among community members with local government, two indicators which were (1) better relationship within communities, and (2) better trustworthy among communities working together with local government, met their criteria and showed a better direction. All positive results were presented through religious factor, each individual's role in their community, participating frequency on the ECACS that showing the significant outputs on continuous projects granting.

Keywords: Southernmost Provinces, Community-Driven Development (CDD), Monitor and Evaluation

การติดตามประเมินผลการใช้กระบวนการ “การพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก (Community-Driven Development: CDD)” ในโครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ ระยะขยาย (ช.ช.ต.)¹

พีรพัฒน์ โกศลศักดิ์สกุล^{2*} อัสนีย์ แดเปาะ³ และ ฮัมดี เจะเฮาะ⁴

บทคัดย่อ

เมื่อปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ชายแดนใต้ยังคงดำเนินต่อไป โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ ระยะขยาย (ช.ช.ต.) ได้ใช้แนวทางการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก เพื่อเพิ่มความไว้วางใจของชุมชนและความเชื่อมั่นระหว่างรัฐกับชุมชนดำเนินการใน 43 หมู่บ้านในสามจังหวัดชายแดนใต้ การวิจัยติดตามและประเมินผลโครงการใน 19 หมู่บ้านตามกรอบผลลัพธ์ พบว่า ตัวชี้วัดหลัก คือ ความสัมพันธ์ในชุมชน และความเชื่อมั่นระหว่างชุมชนกับรัฐเพิ่มมากขึ้นตามเป้าที่วางไว้ และได้ผลสูงขึ้นในการประเมินรอบที่ 2 ด้านผลลัพธ์กลุ่ม 1 คือ “เพิ่มกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและงบประมาณของ อบต./เทศบาล” และผลลัพธ์กลุ่ม 3 “ทุนพัฒนาชุมชนและตำบลจะเพิ่มคุณภาพด้านสวัสดิการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพิ่มความสัมพันธ์ในชุมชน และความเชื่อมั่นระหว่างชุมชนกับรัฐ” ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดและมีทิศทางที่ดีขึ้น ด้านการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพล พบว่า ปัจจัยด้านศาสนา บทบาทในชุมชน และความถี่ในการเข้าร่วมงานโครงการ ช.ช.ต. มีความสัมพันธ์กับความไว้วางใจภายในหมู่บ้านและความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าการให้ทุนโครงการดำเนินการโดยชุมชนเป็นหลัก เชิญ

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้

ได้รับทุนสนับสนุนจาก World Bank

² อาจารย์ ดร. ประธานคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อีเมล peerapat.k@psu.ac.th

³ ผู้ช่วยนักวิจัยโครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ อีเมล asree50@gmail.com

⁴ ผู้ช่วยนักวิจัยโครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ อีเมล deeyaring21@gmail.com

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ พีรพัฒน์ โกศลศักดิ์สกุล คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
อีเมล peerapat.k@psu.ac.th

ชวนหน่วยงานรัฐมาสนับสนุน และทำโครงการต่อเนื่อง จะเป็นเงื่อนไขสำหรับการสร้างความไว้วางใจของคนในชุมชนกันเอง และระหว่างชุมชนกับรัฐท้องถิ่น

คำสำคัญ: ชายแดนใต้, การพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก, การติดตามประเมินผล

ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

ภาวะความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ของประเทศไทยซึ่งปะทุมาตั้งแต่เดือนมกราคม 2547 จนถึงเดือนธันวาคม 2566 มีเหตุการณ์ความรุนแรงจำนวน 2,296 เหตุการณ์ มีผู้เสียชีวิต 7,547 ราย มีผู้บาดเจ็บ 14,028 ราย (ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้, 2567) ผลกระทบของปัญหาความไม่สงบในชายแดนใต้ทำให้วิถีชีวิตและครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบชายแดนใต้ ทั้งในด้านครอบครัว ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต เช่น มีปัญหาการดำเนินชีวิตประจำวัน มีปัญหารายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ไม่มีอาชีพทำกิน ภาระหนี้สินเพิ่มขึ้น และมีปัญหาความพิการ ปัญหาความโศกเศร้าเสียใจจากคนในครอบครัว (อภิรัฐ บุญศิริ, 2559) นอกจากนี้ เยาวชนชายแดนใต้ท่านหนึ่ง ได้กล่าวถึงเรื่องด้านในของชุมชนและความสัมพันธ์ของภาครัฐ ไว้ว่าในหมู่บ้านเองก็รู้ว่ามันมีปัญหาที่ถูกซ่อนไว้ภายใต้เปลือกนอกของความไม่สงบ เพราะนอกจากเรื่องของยาเสพติด ยังมีปัญหาการก่ออาชญากรรมขึ้นหลายครั้ง ทั้งการขโมยของต่าง ๆ รวมถึงปัญหาของการเมืองท้องถิ่น ที่ก่อให้เกิดการยิงกันก็มี แต่ไม่ได้รับการพูดถึง นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ที่ย้ำเตือนถึงความเจ็บปวดมาก ๆ คือเหตุการณ์กรณีตากใบเมื่อปี 2546 ที่ได้จุดให้ไฟใต้ไหม้กระหน่ำขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง รวมถึงกรณีกรือเซะ ที่รัฐได้ใช้กำลังปราบปรามผู้ชุมนุมอย่างโหดเหี้ยม มีผู้ถูกทรมานและบังคับให้สูญหายจำนวนมาก ทำให้คนในพื้นที่รู้สึกว่าจะไม่ได้รับความเป็นธรรม คนที่รอดจากเหตุการณ์ไม่เชื่อในสันติวิธีอีกต่อไป (Amnesty International Thailand, 2567) อย่างไรก็ตามท่ามกลางปัญหาความขัดแย้งเหล่านี้ มีหลากหลายหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและองค์กรประชาสังคมที่พยายามทำงานแก้ไขปัญหานี้และเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่อง โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ (ช.ช.ต.) ใช้แนวทาง “การพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก” (Community-Driven Development: CDD) เป็นกระบวนการที่ให้ชุมชนมีบทบาทหลักในการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมพัฒนาโดยมีการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรให้กับชุมชน รวมถึงการปรับปรุงแผนพัฒนาชุมชนให้ส่งเสริมกระบวนการข้างต้น ได้ดำเนินการในพื้นที่ต่อเนื่องเข้าสู่ระยะขยาย มีระยะเวลาตั้งแต่ปี 2556-2560 เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับชุมชนและตำบลนั้น โครงการ ช.ช.ต. ใช้แนวทาง “การพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก” (Community-Driven Development: CDD) ซึ่งเกี่ยวข้องมากกับองค์ประกอบที่หนึ่ง คือการเพิ่มกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และทุนพัฒนาชุมชนและตำบล (Block Grant: BG) เพิ่มคุณภาพด้านสวัสดิการ สร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพิ่มความเชื่อมั่นภายในชุมชนและระหว่างชุมชนและกับรัฐ สำหรับทุน BG มีพื้นที่ดำเนินการใน 43

ชุมชน ใน 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลพอมิ่ง/ตำบลปะเสยะวอ จังหวัดปัตตานี ตำบลอาซ่อง/ตำบลรามัน จังหวัดยะลา และตำบลโคกเคียน/ตำบลเกาะสะท้อน จังหวัดนราธิวาส (LDI, 2013) การศึกษานี้จึงเป็นการนำเสนอผลการประเมินตามกรอบของกรอบผลลัพธ์ (Result Framework) สองครั้ง ในเดือนสิงหาคม 2558 และเดือนเมษายน 2559 ซึ่งรวบรวมข้อมูลตัวชี้วัดจากหลายวิธีการ อาทิเช่น การสำรวจจากประชาชนในพื้นที่ทำงาน การสำรวจจากเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการรวบรวมระบบบริหารจัดการข้อมูลของโครงการ เป็นต้น ผลการศึกษาจะนำมาสรุป วิเคราะห์และอภิปรายผล ตลอดจนพิจารณาปัจจัยบางส่วนที่มีผลต่อเป้าหมายของโครงการ เพื่อเป็นข้อมูลสะท้อนกลับบอกถึงสถานะการทำงาน และร่วมกันหาแนวทางการพัฒนาการทำงานให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้คาดหวังว่ากระบวนการพัฒนาในแนวทาง CDD จะมีส่วนสำคัญในการฟื้นฟูชีวิตจิตใจของผู้คน และพัฒนาพื้นที่ชายแดนใต้ให้มีความแข็งแกร่งมากยิ่งขึ้น สร้างความสัมพันธ์อันดีของผู้คนและภาครัฐ หมู่บ้านและตำบล และเข้าใจการทำงานของแนวทาง CDD เพิ่มขึ้น รวมถึงปรับกระบวนการให้สอดคล้องกับพื้นที่ชายแดนใต้ ให้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำงานเพื่อลดผลกระทบอันเกิดจากความไม่สงบในพื้นที่

วัตถุประสงค์

1. เพื่อรายงานผลการประเมินภายใน รวมถึงการวิเคราะห์และอภิปรายผลโดยเฉพาะผลที่เป็นตัวชี้วัดใน Result Framework
2. เพื่อศึกษาปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อระดับความไว้วางใจของชุมชนและความเชื่อมั่นระหว่างรัฐกับชุมชน (เมื่อมีการใช้กระบวนการ CDD)

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดหลักและการทบทวนวรรณกรรมเพื่อนำมาศึกษาและวิเคราะห์ แบ่งเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ (1) การพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก (Community-Driven Development: CDD) (2) กระบวนการ CDD ในโครงการ ช.ช.ต. โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. การพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก (Community-Driven Development: CDD)

ธนาคารโลก (World bank, 2559) อธิบายว่าการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก หรือ CDD คือ กระบวนการที่ให้อำนาจการดูแลแผนงานและทรัพยากรในการลงทุนสำหรับโครงการพัฒนาท้องถิ่นแก่องค์กรชุมชน ในด้านบริบท CDD ปฏิบัติการด้วยหลักการของความโปร่งใส การมีส่วนร่วม การสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่น การตอบสนองความต้องการ ภาวะความรับผิดชอบต่อชุมชนผู้รับประโยชน์ (Greater Downward Accountability) และการสนับสนุนความสามารถของท้องถิ่น ประสบการณ์ของธนาคารโลกแสดงให้เห็นว่า เมื่อตั้งกฎที่มีความชัดเจนและโปร่งใส ทั้งยังสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ มีความสามารถเพียงพอ และมีการสนับสนุนด้านการเงิน คนจนมีความสามารถระบุปัญหาและจัดลำดับของชุมชนได้เมื่อทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานสนับสนุนต่าง ๆ ตั้งแต่ปี 2000 รัฐบาลต่าง ๆ ได้นำแนวทาง CDD ไปใช้เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการจัดการความยากจนและความเท่าเทียม แนวทางการสร้างความเข้มแข็ง

ให้กับชุมชน ปัจจุบันนี้ มี 116 ประเทศที่ใช้แนวทาง CDD ภายใต้การสนับสนุนของธนาคารโลก อย่างไรก็ตาม แผนงานเหล่านี้ต้องปรับตัวเพื่อรับกับความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากของบริบทชุมชน รวมถึงการนำไปใช้ในโครงการ CDD ในอนาคต เช่น (1) แนวทางการสนับสนุนโครงการ CDD รูปแบบใหม่ที่มีขนาดใหญ่ขึ้น (2) การเชื่อมรวมกับภาครัฐ (3) การดำเนินการในพื้นที่ที่มีความเป็นเมือง (4) การสนับสนุนโครงการส่งเสริมอาชีพ

2. กระบวนการ CDD ในโครงการ ช.ช.ต.

กระบวนการ CDD ในโครงการ ช.ช.ต. มีพัฒนาการดังนี้ ในระยะแรก (2552-2555) จะเป็นการเริ่มออกแบบและใช้กระบวนการ CDD โดยเฉพาะในงานระดับชุมชน ส่วนในระยะขยาย (2556-2560) เป็นการพัฒนาให้เหมาะสมยิ่งขึ้น และพัฒนากระบวนการ CDD ในงานระดับพื้นที่ที่กว้างขึ้น คืองานระดับตำบล

(1) กระบวนการ CDD ในโครงการ ช.ช.ต. ระยะแรก กระบวนการ CDD ระดับตำบลในช่วงแรก ได้ปรับปรุงกระบวนการ CDD ที่ใช้ในประเทศอื่น โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งมาใช้ในประเทศไทยได้ค่อนข้างลงตัว โดยมีขั้นตอน 6 ขั้นตอนเหมือนงานในประเทศอื่น ๆ ดังนี้ ขั้นที่ 1 เตรียมความพร้อมพื้นที่และทีมงาน ขั้นที่ 2 เตรียมความพร้อมด้านสังคมและการพัฒนาชุมชน ขั้นที่ 3 เขียนข้อเสนอโครงการ ขั้นที่ 4 พิจารณาโครงการและอนุมัติโครงการย่อย ขั้นที่ 5 ดำเนินการโครงการย่อยในพื้นที่ และ ขั้นที่ 6 สิ้นสุดโครงการ การส่งต่องาน และการบำรุงรักษา ในช่วงแรกงานที่เน้นเป็นพิเศษ คือ การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยผู้ประสานงานในพื้นที่จะพินหาบุคคลที่เหมาะสม (ที่ไม่มีตำแหน่งเป็นผู้นำทางการของชุมชน) มาเป็นคณะกรรมการชุมชน ประมาณ 10-15 คน จัดให้มีการฝึกอบรมการทำแผนผังชุมชน และการวิเคราะห์ชุมชนร่วมกัน 4 ด้าน ได้แก่ ทรัพยากรของชุมชนและการใช้ประโยชน์ ความสัมพันธ์ทางสังคม การทำมาหากินและเศรษฐกิจชุมชน และโครงสร้างทางสังคม (อาภรณ์ จันท์สมวงศ์, 2555)

(2) กระบวนการ CDD ในโครงการ ช.ช.ต. ระยะขยาย (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2557) ในระยะขยายนั่น ในระดับชุมชนส่วนใหญ่จะทำกระบวนการเช่นเดียวกับงานในช่วงแรก แต่ได้พัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการชุมชนเพิ่มขึ้นรวมถึงให้มีบทบาทมากขึ้นเพิ่มขึ้นในการบริหารจัดการโครงการ โดยจัดให้มีการฝึกอบรมเรื่อง “วงจรกิจกรรมการบริหารจัดการโครงการ” ซึ่งรวมถึงทักษะการเขียนโครงการที่ดีและการบริหารจัดการโครงการ โดยมุ่งหวังให้เกิดโครงการพัฒนาระดับชุมชนที่ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ นอกจากนี้ ยังได้พยายามที่จะประสานเชื่อมงานกับแผนของ อบต. ตั้งแต่เริ่มกระบวนการ

ทุนพัฒนาชุมชน (เรียกว่า Block Grant: BG ให้ทุนต่อเนื่องเป็นระยะเวลา 3 ปี)

ขั้นที่ 1 การประชุมระดับตำบล เป็นการประชุมตำบลครั้งแรก จัดขึ้นเพื่อให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการ โดยเชิญหน่วยงานรัฐในระดับท้องถิ่น และผู้นำหมู่บ้านที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเข้าร่วมพูดคุย

ขั้นที่ 2 การเตรียมการทางสังคมในระดับหมู่บ้าน ทีมผู้ประสานงานพื้นที่จะทำงานร่วมกับผู้นำท้องถิ่น และจัดประชุมหมู่บ้านครั้งแรก เพื่ออธิบายถึงวัตถุประสงค์ของโครงการ กฎระเบียบและหลักการ และกิจกรรม

ที่สามารถให้การสนับสนุนได้ วงรอบโครงการ และบุคคล/องค์กรที่จะมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอน การประเมินทางสังคม เกณฑ์สำหรับการเลือกโครงการ กลไกการร้องเรียน และตอบคำถามข้อสงสัยต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการ

ขั้นที่ 3 การวิเคราะห์หมู่บ้าน: การกำหนดความต้องการและกิจกรรมโครงการที่มีศักยภาพ ทีมผู้ประสานงานพื้นที่จัดประชุมพูดคุยอย่างต่อเนื่องกับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อช่วยกลุ่มค้นหาความต้องการและโครงการย่อยที่สามารถตอบสนองความต้องการของพวกเขา ผลที่ได้จะถูกยกกว้างเป็นแผนพัฒนาชุมชน

ขั้นที่ 4 การจัดลำดับความสำคัญโครงการ กลุ่มต่าง ๆ จะนำเสนอข้อเสนอของพวกเขาในการประชุมหมู่บ้านเพื่อจัดอันดับโครงการ คณะกรรมการดำเนินงานหมู่บ้านจะได้รับการแต่งตั้งขึ้นเพื่อพัฒนาข้อเสนอสำหรับการย่อยโครงการเพื่อให้ได้รับทุน ทีมงานผู้ประสานงานพื้นที่จะทบทวนร่างแผนพัฒนาชุมชน เพื่อนำไปหารือในที่ประชุมตำบลร่วมกับตัวแทนจากที่ประชุม

ขั้นที่ 5 การเขียนข้อเสนอและการประเมิน คณะกรรมการดำเนินงานหมู่บ้านจัดทำข้อเสนอโครงการสำหรับโครงการหรือกิจกรรมที่ได้รับการคัดเลือก

ขั้นที่ 6 การอนุมัติหมู่บ้านของโครงการย่อย คณะกรรมการดำเนินงานหมู่บ้านนำเสนอโครงการที่ประเมินแล้วในที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อขออนุมัติในการประชุมระดับชุมชน และต้องคัดเลือกผู้แทนจำนวน 10-15 คน เพื่อไปร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้เงินทุนตำบล

ขั้นที่ 7 การดำเนินงานโครงการย่อย โครงการจะเริ่มดำเนินกิจกรรมตามแผนที่ได้วางไว้ ขณะเดียวกัน การติดตามความก้าวหน้าของงานและการใช้จ่ายเงินในโครงการก็จะเกิดขึ้นระหว่างนี้ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและจะมีการบันทึกเอกสารไว้ด้วย

ขั้นที่ 8 การประชุมสรุปงาน และเตรียมการสำหรับการเสนอโครงการในรอบถัดไป เป็นการประชุมระดับหมู่บ้านครั้งสุดท้ายเพื่อให้คณะกรรมการดำเนินงานหมู่บ้านแถลงผลการดำเนินงานและค่าใช้จ่ายของโครงการ และจะต้องเชิญ อบต. เข้ามาร่วมพูดคุยด้วย โดยเฉพาะในกรณีที่โครงการเป็นเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งจะต้องมีค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาที่เกิดขึ้น

ทุนพัฒนาตำบล (เรียกว่า Block Grant: BG ให้ทุนต่อเนื่องเป็นระยะเวลา 3 ปี)

ขั้นที่ 1 การประชุมสร้างความเข้าใจโครงการระดับตำบล เป็นการประชุมแนะนำทุนพัฒนาตำบล สำนักงานและผู้ประสานงานพื้นที่จะเชิญเจ้าหน้าที่รัฐบาลท้องถิ่น รวมทั้ง อบต. รวมทั้งผู้แทนจากทุกหมู่บ้าน ในการประชุมจะมีการให้ข้อมูลโครงการโดยละเอียด

ขั้นที่ 2 การอภิปรายข้อเสนอ และกระจายการทำงานของแผนตำบล 3 ปี เป็นการประชุมตำบลประกอบด้วย ผู้แทนจากแต่ละหมู่บ้าน รวมทั้งผู้แทนจากหน่วยงานรัฐในระดับพื้นที่ (มหาดไทย แรงงาน และ ศอ.บต.) และ อบต. การประชุมจะมุ่งเน้นในเรื่องการนำเสนอแผนชุมชน และข้อเสนอสำหรับการระดมทุนจากคณะผู้แทนของแต่ละหมู่บ้าน การอภิปรายหลักเกณฑ์ที่จะใช้เพื่อจัดลำดับความสำคัญโครงการ การแต่งตั้งทีมงาน 15-20 คน เพื่อช่วย อบต. เตรียมความพร้อมหรือแก้ไขแผนตำบล 3 ปี โดยขึ้นอยู่กับความต้องการและกิจกรรมที่กำหนดไว้ในแผนชุมชน และระบุโครงการที่มีศักยภาพ

ขั้นที่ 3 การเตรียมการ/การแก้ไขแผนตำบล 3 ปีของ อบต. และเริ่มจัดลำดับความสำคัญของโครงการ ทีมที่ได้รับการแต่งตั้งจะประชุมร่วมกันเตรียม/แก้ไขแผน 3 ปีของ อบต. เพื่อนำเสนอในที่ประชุมตำบลต่อไป แผนควรรวมความต้องการและกิจกรรมที่กำหนดไว้ในแผนชุมชน (ที่เป็นจริง) และควรระบุแหล่งเงินทุน

ขั้นที่ 4 การประชุมตัดสินใจและจัดลำดับความสำคัญ เป็นการประชุมระดับตำบลที่มีขนาดใหญ่ขึ้น มีตัวแทนหมู่บ้านละ 10-15 คน (รวมถึงตัวแทนในการประชุมที่ผ่านมา) จะได้รับการแต่งตั้งในการประชุมหมู่บ้าน โดยมี อบต. และผู้แทนหน่วยงานรัฐในระดับท้องถิ่นเข้าร่วมประชุมด้วย โดยเน้นเรื่องการนำเสนอแผน 3 ปี ใหม่/แก้ไขเพิ่มเติม การจัดลำดับความสำคัญโครงการเพื่อให้ได้รับทุนพัฒนาตำบล การจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานตำบล เพื่อพัฒนาข้อเสนอโครงการที่จัดลำดับความสำคัญแล้ว

ขั้นที่ 5 การเขียนข้อเสนอและการประเมินกลั่นกรอง คณะกรรมการดำเนินงานตำบลประชุมจัดทำข้อเสนอโครงการสำหรับโครงการที่ได้รับการเลือกแล้ว โดยควรทำงานร่วมกับผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิค อบต. หน่วยงานรัฐในระดับท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่สำนักงาน ซึ่งจะช่วยกันปรับแก้ไขข้อเสนอโครงการเท่าที่จำเป็น

ขั้นที่ 6 การอนุมัติโครงการย่อย เป็นการประชุมเพื่ออนุมัติและรับรองข้อเสนอ การประชุมครั้งนี้จะเปิดกว้างให้กับทุกคนที่ต้องการ ผู้ประสานงานพื้นที่ควรแน่ใจว่ามีผู้เข้าร่วมมาจากทุกหมู่บ้านในตำบล

ขั้นที่ 7 การดำเนินงานโครงการย่อย การดำเนินงานของโครงการจะทำแบบเดียวกับขั้นตอนของโครงการที่ได้รับทุนพัฒนาชุมชน

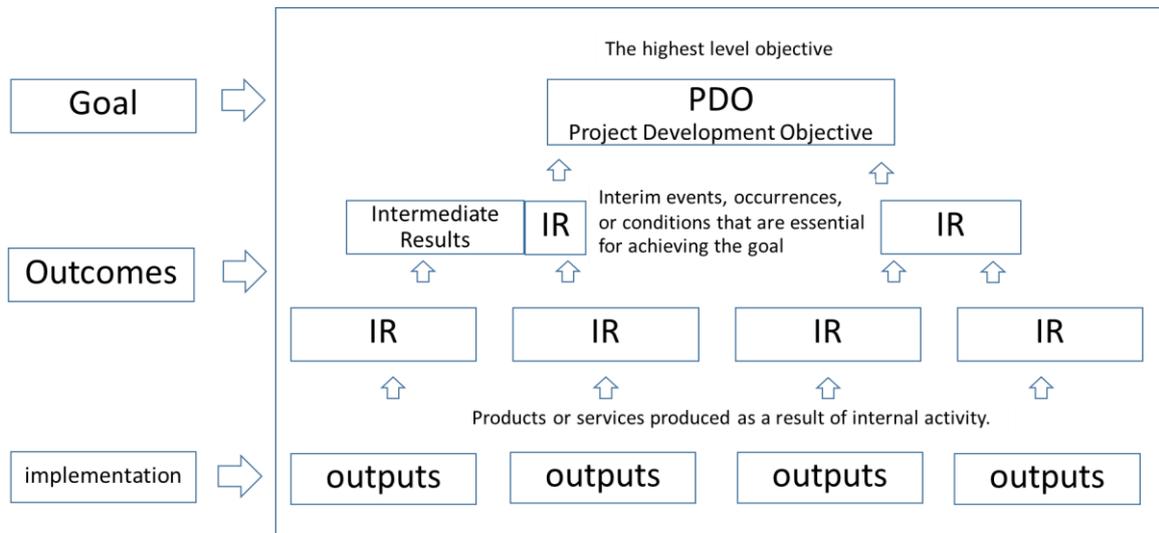
กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้แนวคิดการติดตามประเมินผล “กรอบผลลัพธ์ (Results Framework)” กับโครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ ช.ช.ต. ระยะขยาย ที่ใช้แนวทางการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก (Community-Driven Development: CDD) โดยมีเป้าหมายหลัก คือ เพื่อเพิ่มความสัมพันธ์ในชุมชนและความเชื่อมั่นระหว่างชุมชนกับรัฐ ดำเนินการใน 43 หมู่บ้านในสามจังหวัดชายแดนใต้ และผลลัพธ์ระหว่างทาง ได้แก่ การเพิ่มกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและงบประมาณของ อบต. และ ทุนชุมชน/ตำบลเพิ่มคุณภาพด้านสวัสดิการ สร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพิ่มความเชื่อมั่นภายในชุมชน และระหว่างชุมชน และกับรัฐ

กรอบผลลัพธ์ เป็นภาพแสดงยุทธศาสตร์ไปสู่วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายโดยอยู่บนตรรกะเหตุและผล ประกอบด้วย เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์สูงสุดของโครงการ (Goal: Project Development Objective: PDO) และผลที่เกิดขึ้นหรือผลลัพธ์ระหว่างทาง หรือ (Outcomes: Intermediate Results: IR) ที่จะส่งผลให้บรรลุแต่ละวัตถุประสงค์ นอกจากนี้ ยังอาจประกอบด้วยผลลัพธ์จากโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ (Outputs) เป็นฐานชั้นล่างลงมา ดังภาพประกอบที่ 1 (USIAD 2010; World Bank 2013) นอกจากนี้ กรอบผลลัพธ์มีประโยชน์หลายประการ เช่น ช่วยเน้นที่ผลลัพธ์ที่คาดหวัง ช่วยฉายแสงไปที่ตัวเชื่อมสำคัญในทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง (theory of change) และกิจกรรมที่เพิ่มเติมเข้าไป (intervention) ช่วยจัดตั้งการติดตามเน้นข้อมูลหลักฐาน ช่วยวัดความก้าวหน้าของงานตามยุทธศาสตร์ของโครงการ และช่วยให้บรรลุเป้าหมายทาง

ยุทธศาสตร์ (World Bank 2012) โดย RF เป็นเครื่องมือที่ world bank มีประสบการณ์ใช้ในหลายประเทศ เป็นเครื่องมือที่มีความคล้ายคลึงกับ Logical Framework: LF ในด้านการใช้ความเชื่อมโยงตรรกะเหตุผล อย่างไรก็ตาม LF จะเน้นที่ output และ outcome ขณะที่ RF จะเน้นที่ outcome และ impact นอกจากนี้ RF จะยืดหยุ่นกว่าเพราะเป็นกราฟฟิกที่สามารถแสดงได้หลายชั้นของเหตุผลความเชื่อมโยง

ภาพประกอบที่ 1 กรอบความคิดที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมายสูง ผลลัพธ์ระหว่าง และผลจากโครงการหรือกิจกรรม

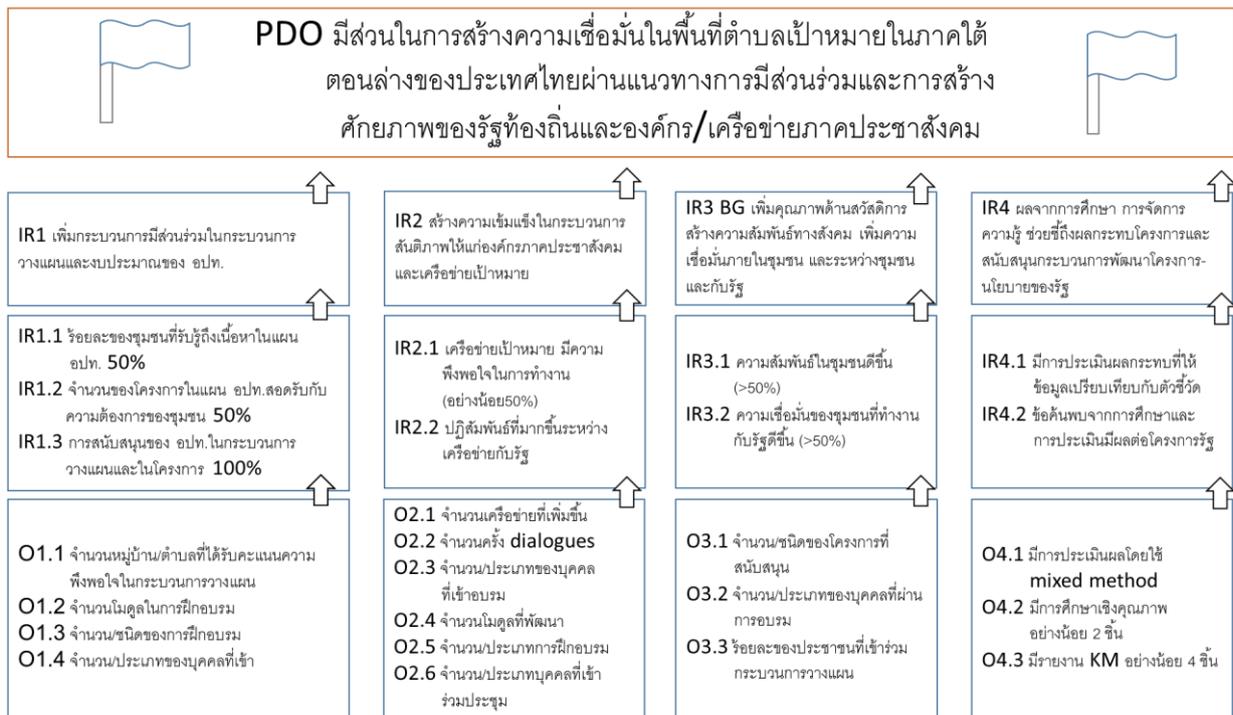

ที่มา: USIAD 2010; World Bank 2013.

โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ ช.ช.ต. ระยะขยาย ได้วางแผนการติดตามและประเมินผลตามกรอบผลลัพธ์ดังภาพประกอบที่ 2 กล่าวคือ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายโครงการ PDO คือ “มีส่วนร่วมในการสร้างความเชื่อมั่นในพื้นที่ตำบลเป้าหมายในภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย ผ่านแนวทางการมีส่วนร่วม และการสร้างศักยภาพของรัฐท้องถิ่นและองค์กร/เครือข่ายภาคประชาสังคม” และผลที่เกิดขึ้นหรือผลลัพธ์ระหว่างทาง หรือ IR 4 ด้าน ดังนี้ IR1 เพิ่มกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและงบประมาณของ อปท. IR2 สร้างความเข้มแข็งในกระบวนการสันติภาพให้แก่องค์กรภาคประชาสังคมและเครือข่ายเป้าหมาย IR3 ทูบพัฒนาชุมชนและตำบล (BG) เพิ่มคุณภาพด้านสวัสดิการ สร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพิ่มความเชื่อมั่นภายในชุมชน และระหว่างชุมชน และกับรัฐ และ IR4 ผลจากการศึกษา การจัดการความรู้ ช่วยชี้ถึงผลกระทบโครงการและสนับสนุนกระบวนการพัฒนาโครงการ-นโยบายของรัฐ อย่างไรก็ตาม ในกรอบผลลัพธ์นี้ บทความนี้จะดำเนินการศึกษาและวิเคราะห์ความสัมพันธ์เฉพาะเรื่อง PDO IR1 และ IR3 เท่านั้น เพราะเกี่ยวข้องกับการใช้กระบวนการ CDD ในการจัดทำแผนพัฒนาตำบลและทุนพัฒนาชุมชนและ

ตำบล เป็น intervention ของเรื่องการเพิ่มกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และเรื่องทุนพัฒนาชุมชนและตำบล (BG) เพิ่มคุณภาพด้านสวัสดิการ สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมเพิ่มความเชื่อมั่นภายในชุมชนและระหว่างชุมชนและกับรัฐ

ภาพประกอบที่ 2 กรอบผลลัพธ์ (Result Frameworks) ของโครงการ

ที่มา: โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ ระยะขยาย (ช.ช.ต.), 2560.

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) ดังนี้ 1. การวิจัยเชิงปริมาณ โดยเครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสอบถามตามกรอบผลลัพธ์ระหว่างทาง ประเด็นการเพิ่มกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและงบประมาณของ อปท. และ BG เพิ่มคุณภาพด้านสวัสดิการ สร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพิ่มความเชื่อมั่นภายในชุมชน ระหว่างชุมชน และกับรัฐ 2. การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ การศึกษาจากเอกสาร เป็นการรวบรวมข้อมูลที่จัดเก็บในระบฐานข้อมูลของโครงการ ช.ช.ต. ข้อมูลที่ได้จากประเด็นพัฒนาจากการทำเวทีในกระบวนการ CDD ใน 43 หมู่บ้าน รวมถึงข้อมูลแผนพัฒนา อบต./เทศบาล ทั้ง 6 ตำบล และการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ประสานงานพื้นที่ และ 3. การรวบรวมข้อมูลจากระบบข้อมูลกลางของโครงการ เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ จำนวนหลักสูตรในการฝึกอบรม เป็นต้น ดำเนินการในช่วงเวลาเดือนมิถุนายน 2558 – เดือนธันวาคม 2560

วิธีดำเนินการวิจัย

สำหรับวิธีดำเนินการวิจัย แบ่งออกเป็น

1) การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โดยคณะผู้วิจัยได้รวบรวมจาก (ก) ข้อมูลที่จัดเก็บในระบบฐานข้อมูลของโครงการ ช.ช.ต. ได้แก่ การสนับสนุนของ อบต. ในกระบวนการวางแผนและในโครงการ (IR1.3) จำนวน/ชนิดของการฝึกอบรมและการแลกเปลี่ยน (O1.3) จำนวน/ประเภทของบุคคลที่เข้าร่วมประชุม (เวทีระดับหมู่บ้าน) (O1.4) จำนวน/ประเภทของบุคคลที่เข้าฝึกอบรม (O2.3) จำนวนและชนิดของโครงการที่สนับสนุน (ทุนพัฒนาชุมชน - Block grant) (O3.1) และร้อยละของคน บุคคลที่เข้าร่วมกระบวนการวางแผน CDD (O3.3) (ข) ข้อมูลที่ได้จากการทำเวทีในกระบวนการ CDD และ (ค) ข้อมูลแผนพัฒนา 3 ปีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป้าหมาย

2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม เก็บข้อมูลสองรอบ แต่รอบจะมีกิจกรรมการทำแผนพัฒนาตำบลและการทบทวนแผน และการให้ทุนพัฒนาชุมชน เพราะฉะนั้น การเก็บข้อมูลรอบที่ 2 คณะทำงานชุมชนนั้นจะมีกิจกรรมและประสบการณ์การทำกระบวนการ CDD มากขึ้น การเก็บข้อมูลจะใช้แบบสอบถามสุ่มเก็บจำนวนร้อยละ 10 ของจำนวนครัวเรือนในหมู่บ้านนั้น ๆ ตามข้อมูล จปฐ. ของพัฒนาชุมชน โดยการนับบ้านเลขที่จากทะเบียน จปฐ. 10 หลังคาเรือนต่อ 1 ครัวเรือนเป้าหมาย รวมถึงการกระจายโซนบ้าน เพศ (ของผู้ตอบแบบสอบถาม) และศาสนา รวม 19 หมู่บ้านในสามจังหวัดชายแดนใต้ โดยมีกระบวนการ ดังนี้ (ก) การเก็บข้อมูลรอบที่ 1 จำนวน 466 ครัวเรือน คณะวิจัยได้ออกแบบแบบสอบถามตามตัวชี้วัดต้องเก็บข้อมูลจากชุมชนตาม result framework ในส่วนของงาน CDD (IR1.1, IR3.1 และ IR3.2) และได้ตรวจสอบค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม โดยผู้เชี่ยวชาญที่ปรึกษาของโครงการ โดยมีค่า IOC (Index of item objective congruence) เท่ากับ 0.77 นับว่ามีค่าความเที่ยงตรงใช้ได้ นอกจากนี้ได้ทดสอบแบบสอบถาม โดยเก็บข้อมูลในพื้นที่ หมู่ที่ 3 บ้านพ้อมิ่ง ต.พ้อมิ่ง อ.ปะนาเระ จ.ปัตตานี จำนวน 15 ชุดเพื่อตรวจความถูกต้อง ความสอดคล้อง ความเข้าใจในคำถาม รวมถึงเวลาที่ใช้ในการทำแบบสอบถาม (ข) การเก็บแบบสอบถามตามตัวชี้วัดข้อมูลรอบที่ 2 จำนวน 444 ครัวเรือน โดยมีกระบวนการขั้นตอนเช่นเดียวกับรอบที่ 1 แต่ได้นำแบบสอบถามของรอบที่ 1 มาร่วมกันปรับเพิ่มเติมเนื้อหาจะเพิ่มคำถามตามตัวชี้วัดตามข้อ O1.1

3) การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอผลการวิจัย คณะผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลใน 2 แนวทางคือ (ก) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงตัวเลขทางคณิตศาสตร์และสถิติจากค่าคะแนนตามแบบสอบถาม เช่น ค่าร้อยละ ค่า Chi-Square test และ (ข) การวิเคราะห์ข้อมูลเทียบเคียงระหว่างข้อมูลที่ได้จากประเด็นพัฒนาจากการประชุมในกระบวนการ CDD กับข้อมูลแผนพัฒนา 3 ปีของ อบต./เทศบาล และการวิเคราะห์ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางสังคมกับความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่น ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ เพศ ศาสนา (ของครัวเรือน) พื้นที่ บทบาทในชุมชน และความถี่ในการเข้าร่วมงาน ช.ช.ต. ที่มีผลต่อความไว้วางใจคนในหมู่บ้านและความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่น โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เพื่ออธิบายผลการศึกษาดังกล่าวตามวัตถุประสงค์ ส่วนการนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์

4) การประชุมกลุ่มร่วมกับผู้ประสานงานโครงการกับคณะทำงานชุมชน และคณะทำงานโครงการพัฒนาชุมชนในประเด็นการทำแผนพัฒนาท้องถิ่นและผลของการสนับสนุนทุนพัฒนาชุมชนและตำบล

จริยธรรมในการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้วางแผนและชี้แจงการเก็บข้อมูลของโครงการวิจัยให้กับผู้นำชุมชน คณะทำงานระดับตำบล และเจ้าหน้าที่สนาม (facilitator) ซึ่งจะร่วมกับคณะผู้วิจัยลงเก็บข้อมูล และชี้แจงข้อมูลของโครงการให้กับชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายให้ทราบ เข้าใจที่มาของโครงการโดยละเอียด และตัดสินใจว่าจะเข้าร่วมให้ข้อมูลกับโครงการวิจัยด้วยความสมัครใจ เนื่องจากโครงการนี้มีความตั้งใจทำงานให้เป็นประโยชน์ต่อพื้นที่ และทำงานต่อเนื่องระยะยาว นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับจริยธรรมในการวิจัยในมนุษย์ เช่น การเคารพในผู้ให้ข้อมูล มีอิสระในการเลือกตอบคำถาม ใช้ช่วงเวลาและสถานที่ที่ผู้ให้ข้อมูลมีความสะดวก ตลอดจนการเก็บรักษาข้อมูลที่ได้มาเป็นความลับและป้องกันความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับผู้ให้ข้อมูล

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยแบ่งเป็น 2 ส่วนตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ (1) ผลการประเมินภายใน รวมถึงการวิเคราะห์และอภิปรายผลโดยเฉพาะผลที่เป็นตัวชี้วัดใน result framework (2) ปัจจัยที่มีผลต่อระดับความไว้วางใจของชุมชนและความเชื่อมั่นระหว่างรัฐกับชุมชน

(1) ผลการประเมินภายใน รวมถึงการวิเคราะห์และอภิปรายผลโดยเฉพาะผลที่เป็นตัวชี้วัดใน result framework

(1.1) มีส่วนในการสร้างความเชื่อมั่นในพื้นที่ตำบลเป้าหมายในภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย (PDO)

วัตถุประสงค์สูงสุดของโครงการ PDO ในภาพรวมพิจารณาจากตัวชี้วัดผลลัพธ์ระหว่างทาง เรื่องความไว้วางใจ (IR3.1) ความพึงพอใจและความเชื่อมั่นภายในชุมชน และระหว่างสมาชิกในชุมชนกับรัฐเพิ่มมากขึ้น (IR3.2) เป้าหมาย คือ ร้อยละ 50 ของคนในชุมชนที่เข้าร่วมในโครงการ รายงานว่า ความสัมพันธ์ในชุมชนและความเชื่อมั่นระหว่างชุมชนกับรัฐเพิ่มมากขึ้น

ข้อมูลการสนับสนุนทุนพัฒนาชุมชนของโครงการ ที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นของคนในพื้นที่ มีทั้งหมด 127 โครงการ เป็นโครงการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน-การก่อสร้าง ร้อยละ 35 ระบบเศรษฐกิจชุมชน (ออมทรัพย์ ร้านค้า ไฟแนนซ์ชุมชน) ร้อยละ 28 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวชุมชน ร้อยละ 14 และโครงการที่เหลือเกี่ยวกับ การจัดการและพัฒนาน้ำดื่ม น้ำใช้ การแปรรูปและส่งเสริมการเกษตร (โรงสีข้าว ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ เกษตรอินทรีย์) และการอนุรักษ์ส่งเสริมวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การศึกษาและเยาวชน ระหว่างทำงานที่ชุมชนได้สะท้อนมาว่า ยังมีเรื่องต้องพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานอีกมาก ทั้งในเรื่องการสร้างการมีส่วนร่วม การพัฒนาศักยภาพ การหา

เครื่องอุปโภคที่จำเป็น การสร้างกิจกรรม การสร้างสถานที่ และการหางบประมาณ และย้ำว่าในแต่ละรอบการทำงานต้องมีเวลาที่เพียงพอประมาณ 1 ปี

ผลการประเมินรอบที่ 1 ระดับความสัมพันธ์ในชุมชน พบว่า ร้อยละ 79.8 มีความไว้วางใจอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด ส่วนการประเมินรอบที่ 2 ระดับความไว้วางใจของคนในชุมชน ใน 19 หมู่บ้านพบว่า ร้อยละ 92.8 มีความไว้วางใจอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ผลการประเมินครั้งที่ 1 และ 2 ของ ตัวชี้วัด “มีส่วนร่วมในการสร้างความเชื่อมั่นในพื้นที่ตำบลเป้าหมายในภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย (PDO)”

	ตัวชี้วัด	เป้าหมาย	การประเมินครั้งที่ 1	การประเมินครั้งที่ 2
PDO	ความไว้วางใจ ความพึงพอใจ และความเชื่อมั่นภายในชุมชน และระหว่างสมาชิกในชุมชนกับรัฐเพิ่มมากขึ้น	ร้อยละ 50 ของคนในชุมชนที่เข้าร่วมในโครงการ รายงานว่ามีความเชื่อมั่น ความพึงพอใจ ภายในชุมชน ระหว่างชุมชน และชุมชนกับรัฐเพิ่มมากขึ้น	-ระดับความสัมพันธ์ในชุมชน พบว่า ร้อยละ 79.8 มีความไว้วางใจอยู่ในระดับ”มาก” ถึง “มากที่สุด”	-ระดับความสัมพันธ์ในชุมชน ใน 19 หมู่บ้าน พบว่า ร้อยละ 92.8 มีความไว้วางใจอยู่ในระดับ “มาก” ถึง “มากที่สุด”

(1.2) เพิ่มกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและงบประมาณของ อบต./

เทศบาล (IR1)

ผลลัพธ์เรื่องนี้กล่าวถึงเรื่องบทบาทของ อบต./เทศบาล ในแผนพัฒนาชุมชนและตำบล พบว่า ตัวชี้วัด ร้อยละของประชากรรับรู้แผน อบต. (IR1.1) ร้อยละของแผนที่เข้าสู่แผน อบต. (IR1.2) และการสนับสนุนของ อบต. ในกระบวนการวางแผนและในโครงการ (IR1.3)

ข้อค้นพบในการดำเนินการช่วงแรก พบว่า มีจุดอ่อนของการทำแผนพัฒนาท้องถิ่นแบบเดิมนั้นหลายประการ เช่น (1) ประชาชนไม่ได้รู้สึกเป็นเจ้าของข้อมูลที่ใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ข้อมูลส่วนใหญ่มาจากสมาชิกสภา อบต. และไม่มีกระบวนการที่ดีในการแสดงความคิดเห็น รวมถึงไม่มีการสืบค้นข้อมูลลงรายละเอียด (2) ประชาชนไม่รู้สึกมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น และการวิเคราะห์ข้อมูลและกำหนดทิศทางพัฒนา (3) ขาดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งจะเป็นหน้าที่ของ “ผู้แทน” นั่นคือ ผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิก และ (4) ความหลากหลายหรือครอบคลุมของแผนพัฒนาท้องถิ่นตามยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นเรื่องโครงสร้างพื้นฐานและพัฒนาอาชีพ อื่นหลายยุทธศาสตร์ไม่ค่อยมีข้อเสนอในเวทีประชาคม จากเวทีประชาคมระดับหมู่บ้านที่ใช้กระบวนการ CDD ซึ่งแนวทางนี้มีกลไกประจำตำบลและอาสาสมัคร พบว่า การประชุมมีผู้เข้าร่วมมากกว่าที่เคยจัดเวทีประชาคม มีหน่วยงานประจำ

ตำบลเข้าร่วมมากขึ้นเช่นกัน อปท. และชุมชนร่วมกันสนับสนุนกำลังคนและงบประมาณ เจ้าหน้าที่ด้านแผนของ อปท. สามารถอธิบายเครื่องมือต่าง ๆ ให้กับชาวบ้านได้ ใช้ “บัตรคำ” และ “สติ๊กเกอร์” สร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมพิจารณาข้อมูลและโครงการ ได้โครงการพัฒนาที่มีความหลากหลาย ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นว่าข้อเสนอจะได้นำเข้าในแผนของ อปท. และมีความเข้าใจเกี่ยวกับแผนพัฒนาท้องถิ่นและการสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ของแต่ละหน่วยงานมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

ตารางที่ 2 ผลการประเมินครั้งที่ 1 และ 2 ของตัวชี้วัดกลุ่ม “เพิ่มกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและงบประมาณของ อบต./เทศบาล (IR1)”

	ตัวชี้วัด	เป้าหมาย	การประเมินครั้งที่ 1	การประเมินครั้งที่ 2
IR1.1	ร้อยละของคนในชุมชนที่รับรู้ถึงเนื้อหาในแผน อบต.	ร้อยละ 50 ของประชากรในหมู่บ้านที่มีสิทธิเลือกตั้ง	ร้อยละ 34.8 ของประชากรที่มีสิทธิเลือกตั้ง	ร้อยละ 92.2 ของคนในชุมชนที่รับรู้ถึงเนื้อหาในแผน อบต.
IR1.2	ลำดับของโครงการในแผน อบต. สอดคล้องกับความต้องการชุมชน	ร้อยละ 50 ของรายการโครงการในแผน 3 ปีของ อบต. มาจากการระบุงจากชุมชน	คิดเป็น ร้อยละ 64.6 กล่าวคือ มีประเด็นการพัฒนาของชุมชน 168 ประเด็น จากทั้งหมด 260 ประเด็น เข้าไปอยู่ในแผน อบต.	ทำใหม่ กับแผนพัฒนา 4 ปี
IR1.3	การสนับสนุนของ อบต. ในกระบวนการวางแผนและในโครงการ (IR1.3)	สนับสนุน ร้อยละ 100 ในกระบวนการวางแผนระดับตำบล และ สนับสนุนร้อยละ 50 ของสนับสนุนโครงการที่เสนอ	อบต. ทั้ง 6 แห่ง มีส่วนสนับสนุนในการเป็นที่ปรึกษา การสนับสนุนด้านงบประมาณ และแรงงานฝีมือแก่โครงการ	ทุก อบต. สนับสนุนกระบวนการวางแผนและสนับสนุนการดำเนินโครงการของชุมชนและตำบล สนับสนุนในการเป็นที่ปรึกษา การสนับสนุนด้านงบประมาณ และแรงงานฝีมือแก่โครงการ

สำหรับ ผู้บริหาร อบต. และเทศบาล และเจ้าหน้าที่ อบต. สะท้อนต่อการทำแผนฯ ด้วยกระบวนการ CDD ว่าขั้นตอนการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลใช้เวลานาน ทำละเอียด ชาวบ้านบางส่วนไม่

เข้าใจการทำโครงการชุมชน การมีส่วนร่วมยังจำกัด หน่วยงานมีปัญหาเรื่องเวลา บุคลากร และงบประมาณ และมีข้อเสนอแนะหลายประการ เช่น ให้อบรมเพิ่มเติมหน่วยงานหลักและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขอผู้เชี่ยวชาญมาดำเนินการและอบรมวิทยากร ขยายกลุ่มเป้าหมาย จัดเวลาทำแผน CDD ให้สอดคล้องกับเวลาทำแผน อบต. เป็นต้น

ผลการประเมินรอบที่ 1 ตัวชี้วัดร้อยละของคนในชุมชนที่รับรู้ถึงเนื้อหาในแผน อบต. (IR1.1) ยังต่ำกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ (ร้อยละ 34.8) แต่ IR 1.2 ได้เกินเกณฑ์ คือ ร้อยละ 64.6 ของแผนชุมชนเข้าไปอยู่ในแผน อบต. ส่วน IR1.3 ทุก อบต. (45 อบต.) ให้การสนับสนุนการดำเนินโครงการ ทั้งนี้ในตัวชี้วัดที่เป็นกระบวนการทำงานสนับสนุนกลุ่ม O1 แม้ดำเนินการได้ตามที่วางไว้ มีชาวบ้านเข้าร่วม 17,060 คน (นับรวมจากทุกการประชุม) แต่ก็ยังไม่ทำให้การรับรู้แผน อบต. ของชาวบ้านถึงเกณฑ์ที่ตั้งไว้ (IR1.1) ใดๆก็ดี ในการประเมินรอบที่ 2 IR1.1 ได้เกินกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้มาก อาจเป็นเพราะการเก็บข้อมูลนี้ทำหลังจากการทำเวทีประชาคม ซึ่ง อบต. จัดร่วมกับ โครงการ ช.ช.ต. จึงทำให้ชาวบ้านรับทราบแผน อบต. ทัวถึงมากขึ้น (ตารางที่ 2) การประเมินรอบที่ 2 บางตัวชี้วัดยังไม่มีข้อมูลเพราะโครงการพัฒนาชุมชนรอบสองมีความล่าช้า โดยสรุป การสื่อสารชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วมเวที ความร่วมมือกับ อบต. ในการทำเวทีประชาคม และช่วงเวลาในการเก็บข้อมูลจึงมีความสำคัญต่อผลลัพธ์ในกลุ่มนี้

(1.3) ทุนพัฒนาชุมชนแบบตำบล (BG) จะเพิ่มคุณภาพด้านสวัสดิการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพิ่มความเชื่อมั่นภายในชุมชน และระหว่างชุมชน และกับรัฐ (IR3)

ตัวอย่างของทุนพัฒนาท้องถิ่นในประเภทของการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เช่น กลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าลอยฟ้า บ้านทุ่งเค็จ ตำบลประเสยะวอ อำเภอสายบุรี สนับสนุนเงินยืมให้ชุมชน ชาวบ้านรายหนึ่งขายไก่ยืมเงินไปทำอาชีพต่อเนื่อง คือ เลี้ยงปลาตกโดยใช้ไส้ไก่จากการขายไก่เป็นอาหารเสริม ทำให้เมื่อเลี้ยง 10,000 ตัว มีรายได้ถึง 20,000 บาท อีกกรณีสนับสนุนบางส่วนให้ชาวประมงซื้อเรือประมงพร้อมเครื่องมือทำประมง เดิมใช้เรือเล็ก ไปหาปลาได้ไม่ไกล มีรายได้เพียง 200-300 บาทต่อวัน เมื่อมีเรือใหญ่ก็ไปได้ไกลขึ้นมีรายได้เพิ่มขึ้น เฉลี่ยวันละ 800-1,000 บาท อีกโครงการหนึ่ง คือ สหกรณ์ชุมชนและไฟแนนซ์บ้านโคกพะยอม ตำบลโคกเคียน อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส สนับสนุนกลุ่มจักสานเสื่อกระจูดบ้านโคกพะยอม ซึ่งมีสมาชิก 47 คน ให้ทุนหมุนเวียนในการจักสานเสื่อกระจูด เพราะการขายเสื่อกระจูดต้องรอเงินโอนเข้ามาที่กลุ่ม รวมถึงเป็นงบในการพัฒนาตนเองของสมาชิกให้มีรายได้และอาชีพที่ทำได้ในครัวเรือน และกลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าลอยฟ้าบ้านแยะ ต.อาซ่อง อ.รามัน จ.ยะลา ได้ซื้อสินค้าในราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาดให้กับสมาชิก กลุ่มยังมีการช่วยเหลือสมาชิกตามความจำเป็น เช่น พ่อแม่ไปทำงานมาเลเซีย ฝากลูกให้ยายเลี้ยง แต่ไม่มีเงินเพียงพอ กลุ่มได้ช่วยจัดซื้อนมให้เลี้ยงหลาน เมื่อมีเงินค่อยใช้คืน เป็นการช่วย “คนแก่และเด็กเล็ก”

ผลการประเมินพบว่า ความสัมพันธ์ในชุมชนดีขึ้น (IR3.1) ผ่านเกณฑ์ตั้งแต่การสำรวจรอบที่ 1 และดีขึ้นมากในการสำรวจรอบที่ 2 (ร้อยละ 79.8 และ 93.0 มีความไว้วางใจอยู่ในระดับ “มาก” ถึง “มากที่สุด”) ส่วนระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน (เข้าร่วมกิจกรรมมากกว่า 1 ครั้ง) เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 55.8 ในการสำรวจรอบที่ 1 เป็นร้อยละ 68.0 ในรอบที่ 2 สำหรับความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐ (IR3.2) (ใช้วิธีเฉลี่ย

คะแนนที่ตอบว่า “มาก” และ “มากที่สุด” จากคำถาม 4 ข้อในแบบสอบถาม) พบว่าผ่านเกณฑ์ที่ตั้งไว้ และการประเมินรอบที่ 1 และรอบที่ 2 มีความใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 89.5 เป็น ร้อยละ 90.6) (ตารางที่ 3) อย่างไรก็ตาม การประเมินรอบที่ 2 มีร้อยละของคำตอบ “มากที่สุด” เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 67.9 จาก ร้อยละ 49.9 ในการประเมินรอบที่ 1 (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 ผลการประเมินครั้งที่ 1 และ 2 ของ ตัวชี้วัดกลุ่ม “ทุนพัฒนาชุมชนแบบตำบล (BG) จะเพิ่มคุณภาพด้านสวัสดิการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพิ่มความเชื่อมั่นภายในชุมชน และระหว่างชุมชน และกับรัฐ (IR3)”

	ตัวชี้วัด	เป้าหมาย	การประเมินครั้งที่ 1	การประเมินครั้งที่ 2
IR3.1	IR3.1 ความสัมพันธ์ในชุมชนดีขึ้น	มากกว่าร้อยละ 50 ของผู้รับประโยชน์ รายงานว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนดีขึ้น	1) ระดับความไว้วางใจของคนในชุมชน พบว่า ร้อยละ 79.8 มีความไว้วางใจอยู่ในระดับ “มาก” ถึง “มากที่สุด” 2) ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน พบว่า ร้อยละ 55.8 เคยเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนมากกว่า 1 ครั้งในรอบปีที่ผ่านมา	1) ระดับความไว้วางใจของคนในชุมชน พบว่า ร้อยละ 92.8 มีความไว้วางใจอยู่ในระดับ “มาก” ถึง “มากที่สุด” 2) ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน พบว่า ร้อยละ 68.0 เคยเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนมากกว่า 1 ครั้งในรอบปีที่ผ่านมา
IR3.2	IR3.2 ความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐดีขึ้น	มากกว่าร้อยละ 50 ของผู้รับประโยชน์ รายงานว่าระดับความเชื่อมั่นต่อรัฐท้องถิ่นดีขึ้น	ระดับความเชื่อมั่นของชุมชนในการทำงานร่วมกับรัฐท้องถิ่น พบว่า ร้อยละ 85.6 เชื่อมั่นในระดับมาก ถึงมากที่สุด	ระดับความเชื่อมั่นของชุมชนในการทำงานร่วมกับรัฐท้องถิ่น พบว่า ร้อยละ 90.6 เชื่อมั่นในระดับมากถึงมากที่สุด

สำหรับตัวชี้วัดสนับสนุนซึ่งเกี่ยวกับการดำเนินงาน ได้แก่ จำนวนและชนิดของโครงการที่สนับสนุน (O3.1) ในการประเมินรอบที่ 1 ได้สนับสนุนโครงการในทุกหมู่บ้าน ในรอบที่ 2 การพัฒนาโครงการชุมชนล่าช้า แต่มีการสนับสนุนทุนพัฒนาตำบล 6 โครงการ ในการประเมินรอบที่ 2 ตัวชี้วัดจำนวน/ประเภทบุคคลที่เข้าร่วมอบรม/การศึกษาดูงาน (O3.2) ได้ผลเกินเกณฑ์ที่ตั้งไว้ และตัวชี้วัด ร้อยละของประชากรที่เข้าร่วมกระบวนการวางแผน (O3.3) คิดเป็นร้อยละ 79.3 ผ่านเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ การที่ตัวชี้วัดผลลัพธ์ระหว่างทาง นั่นคือ ความสัมพันธ์ในชุมชนดีขึ้น (IR3.1) และความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐดีขึ้น (IR3.2) มีค่าเพิ่มขึ้นน่าจะมาจากการอนุมัติทุนและการทำโครงการพัฒนาทั้งระดับหมู่บ้านและตำบล อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จในการอนุมัติทุนรอบที่ 2 อาจทำให้ค่าตัวชี้วัดในกลุ่มนี้ลดลง

(2) ปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อความสัมพันธ์ในชุมชนและความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่น

ดังที่กล่าวแล้ว ลักษณะของทุนพัฒนาชุมชนนั้น เป็นเครื่องมือสำคัญที่สร้างความสัมพันธ์ในชุมชนสำหรับความเชื่อมั่นระหว่างชุมชนและรัฐท้องถิ่นนั้น โครงการ ช.ช.ต. จะออกแบบให้ทุกโครงการชุมชนได้ไปทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องมาเสริมงานของตนเอง เช่น การรับรองการออกแบบก่อสร้างโดย อบต การขอสนับสนุนความรู้จากสหกรณ์จังหวัด เชิญชลประทานมาประเมินเรื่องน้ำ รวมถึงการมีผู้ประสานงานพื้นที่แนะนำกระบวนการต่าง ๆ ในการทำงานกับหน่วยงานรัฐ ทำให้เกิดการรู้จักกัน ได้ทำงานด้วยกันในชุมชนและในอนาคต

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยทางสังคมกับตัวชี้วัด ความสัมพันธ์ในชุมชน (IR3.1) ซึ่งให้คำถามข้อที่ 1 “คุณมีความรู้สึกว่าคุณสามารถไว้วางใจคนในหมู่บ้านได้” เป็นตัวแทน “ความไว้วางใจคนในหมู่บ้าน” จากตารางที่ 4 อธิบายได้ว่า ปัจจัยด้านศาสนา (ของครัวเรือน) บทบาทในชุมชน และความถี่ในการเข้าร่วมงานโครงการ ช.ช.ต. มีความสัมพันธ์กับความสัมพันธ์ในชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ บางปัจจัยพบความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญ เฉพาะในรอบที่ 2 ได้แก่ ปัจจัยศาสนาและบทบาทในชุมชน สำหรับปัจจัยศาสนา อาจเพราะว่าครัวเรือนมุสลิมมีความสัมพันธ์ในชุมชนระดับ “มาก” และ “มากที่สุด” สูงกว่าการประเมินครั้งแรกมาก (จากระดับ “มาก”/ “มากที่สุด” ร้อยละ 45.4/31 มาเป็นร้อยละ 14.1/80.4)

ส่วนปัจจัยด้านบทบาทในชุมชน เป็นไปได้ว่าเมื่อมีการดำเนินการโครงการพัฒนาชุมชน บุคคลทั่วไปจะมีการเพิ่มความไว้วางใจระดับ “มากที่สุด” จากร้อยละ 30.4 ในการประเมินรอบที่ 1 เพิ่มเป็นร้อยละ 80.1 ในรอบที่ 2 ส่วนบทบาทผู้นำธรรมชาติ (แม้มีเพียง 6 ท่าน) ได้เพิ่มความไว้วางใจระดับ “มากที่สุด” จากร้อยละ 33.3 ในการประเมินรอบที่ 1 เป็นร้อยละ 66.7 ในรอบที่ 2 ทั้งนี้ อาจมาจากลักษณะการทำงานของเจ้าหน้าที่โครงการ (facilitator) ที่ทำงานอย่างใกล้ชิดกับชุมชน และโครงการ ช.ช.ต. นั้น ให้ชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินโครงการเอง ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ค่า Chi-Square test ของความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางสังคมกับความสัมพันธ์ในชุมชน

ปัจจัย	ความสัมพันธ์ในชุมชน	
	การประเมินครั้งที่ 1	การประเมินครั้งที่ 2
เพศ	0.926	0.419
ศาสนา	0.699	0.045*
ตำบล	0.107	0.380
บทบาทในชุมชน	0.242	0.000*
ความถี่ในการเข้าร่วมงาน ช.ช.ต.	0.025*	0.002*

* $p < 0.05$

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางสังคมกับความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่น แสดงในตารางที่ 5 พบว่า ปัจจัยเพศ ตำบล (พื้นที่) บทบาทในชุมชน และความถี่ในการเข้าร่วมโครงการ ช.ช.ต. มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่น สำหรับปัจจัยเพศ ในการประเมินรอบที่ 2 ความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่น ระดับ “มากที่สุด” สูงกว่าการประเมินครั้งที่ 1 ในทั้งสองเพศ แต่เพศชายสูงกว่าเพศหญิงค่อนข้างมาก (ร้อยละ 73.2 และ 63.7) ด้านปัจจัยด้านตำบล (พื้นที่) นั้น น่าจะเป็นเพราะจากการดำเนินโครงการรอบแรก โดยเฉพาะของตำบลโคกเคียน ซึ่งมีหลายโครงการ ประสบผลสำเร็จดี จึงทำให้มีค่าความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่นระดับ “มากที่สุด” เพิ่มจากร้อยละ 52.8 เป็น 70.1

สำหรับด้านบทบาทในชุมชน อาจเป็นเพราะโครงการพัฒนาชุมชนทำให้เกิดการทำงานโดยตรงระหว่างบุคคลทั่วไปกับเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นมากขึ้น ทำให้การประเมินรอบที่ 2 บุคคลทั่วไปเพิ่มความเชื่อมั่นระดับ “มากที่สุด” จากร้อยละ 48.8 ในการประเมินรอบที่ 1 เพิ่มเป็นร้อยละ 69.9

ส่วนปัจจัยด้านความถี่ในการเข้าร่วมงานโครงการ ช.ช.ต. นั้น แตกต่างจากปัจจัยอื่น กล่าวคือ พบความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญในการประเมินรอบที่ 1 แต่หลังจากดำเนินโครงการชุมชนไปรอบหนึ่งแล้ว ความสัมพันธ์ดังกล่าวลดลงกลายเป็นไม่มีนัยสำคัญ ด้วยเพราะผู้ที่มาร่วมงานไม่เกิน 1 ครั้ง ให้ความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่นในระดับ “มากที่สุด” เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 40.2 ในการประเมินครั้งที่ 1 กลายเป็นร้อยละ 63.1 ในการประเมินครั้งที่ 2 (ใกล้เคียงกับกลุ่มที่มาร่วมกิจกรรมนาน ๆ ครั้ง และบ่อย ๆ) เหตุผลอาจเป็นเพราะว่าแม้ไม่ได้มาร่วมกิจกรรมแต่ก็ได้รับทราบผลการทำโครงการชุมชน ทำให้มีทัศนคติกับรัฐท้องถิ่นที่ดีขึ้น

ปัจจัยด้านศาสนา บทบาทในชุมชน และ ความถี่ในการเข้าร่วมงาน ช.ช.ต. เป็นปัจจัยที่มีผลต่อทั้งเรื่องความไว้วางใจคนในหมู่บ้านและความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่น สอดคล้องกับการศึกษาก่อนหน้านี้ พบว่า ประเด็นสำคัญในการผลักดันนโยบายพื้นที่ชายแดนใต้ คือ เจ้าหน้าที่ระดับพื้นที่ที่เข้าไปทำงานมีความตั้งใจและเชื่อมโยงนโยบายระดับนามธรรมลงสู่การปฏิบัติระดับพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม (อาคม ใจแก้ว, 2536)

และพบว่ายุทธศาสตร์ที่ประสบความสำเร็จในแผนปฏิบัติการพัฒนาจังหวัดชายแดนใต้ พ.ศ. 2555 คือ ยุทธศาสตร์ที่ให้ความสำคัญด้านการศึกษา และวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านศาสนา (ประทีป หมวกสกุล และ คณะ, 2556) และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง (ยุทธนา กาเต็ม, 2563) กล่าวคือเห็นไปในทางเดียวกันว่าต้องสร้างโครงการจากฐานวัฒนธรรมในชุมชนดำเนินการเป็นหลัก และส่งเสริมให้หน่วยงานท้องถิ่นได้มาร่วมกิจกรรมต่อเนื่อง

ตารางที่ 5 ค่า Chi-Square test ของความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางสังคมกับความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่น

ปัจจัย	ความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่น	
	การประเมินครั้งที่ 1	การประเมินครั้งที่ 2
เพศ	0.179	0.044*
ศาสนา	0.137	0.117
ตำบล	0.212	0.047*
บทบาทในชุมชน	0.169	0.047*
ความถี่ในการเข้าร่วมงาน ชชต.	0.000*	0.647

อภิปรายผลการวิจัย

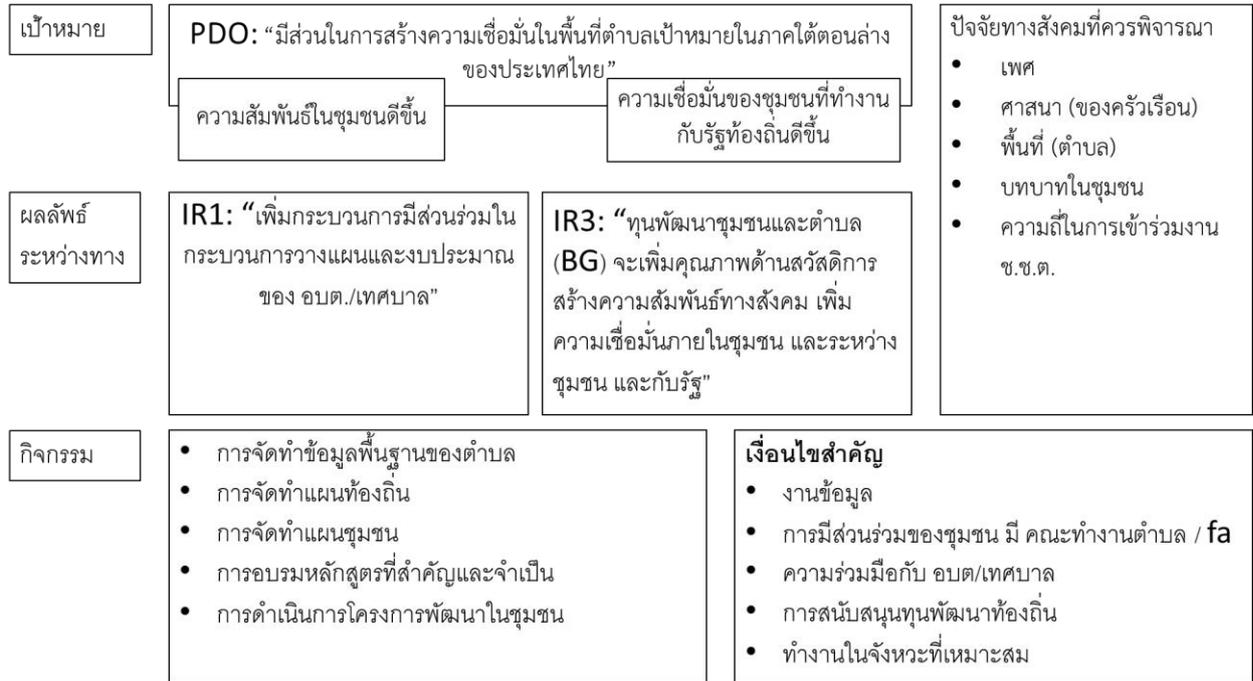
การติดตามประเมินผลด้วยกรอบผลลัพธ์ (results framework) ของการดำเนินการของโครงการ ช.ช.ต จะพบว่า เป้าหมายโครงการ “มีส่วนร่วมในการสร้างความเชื่อมั่นในพื้นที่ตำบลเป้าหมายในภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย (PDO)” บรรลุเป้าหมายตั้งแต่การประเมินครั้งที่ 1 เชื่อมโยงมาจากผลลัพธ์ระหว่างทาง “เพิ่มกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและงบประมาณของ อบต./เทศบาล (IR1)” ดูที่ตัวชี้วัดที่เกี่ยวกับการรับรู้ถึงเนื้อหาในแผน อปท. ของชาวบ้าน (IR1.1) แผนของ อปท. สอดรับความต้องการของชุมชน (IR1.2) และการสนับสนุนของ อปท. ในกระบวนการวางแผนและในโครงการพัฒนา (IR1.3) ก็บรรลุเกณฑ์ที่ตั้งไว้เช่นกัน เมื่อพิจารณาในฐานถดถองมา คือ outputs ได้แก่ จำนวนแผนหมู่บ้าน และแผนตำบลที่ได้รับคะแนนความพึงพอใจระดับสูงจากประชาชนในหมู่บ้านและตำบล จำนวนหลักสูตรในการฝึกอบรม จำนวน/ชนิดของการฝึกอบรมและการแลกเปลี่ยน และจำนวน/ประเภทของบุคคลที่เข้าร่วมประชุม (เวทีระดับหมู่บ้าน) เป็นไปตามเป้าหมาย โดยเฉพาะจากการทำงานสนับสนุนทุนพัฒนาชุมชนในรอบที่หนึ่งเป็นไปตามเป้าหมาย แต่รอบที่สองนั้นมีความล่าช้า

สำหรับ ผลลัพธ์ระหว่างทางอีกตัวหนึ่ง นั่นคือ “ทุนพัฒนาชุมชนและตำบล (BG) จะเพิ่มคุณภาพด้านสวัสดิการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพิ่มความเชื่อมั่นภายในชุมชน และระหว่างชุมชน และกับรัฐ” มีตัวชี้วัดเช่นเดียวกับเป้าหมายโครงการ (PDO) ตัวชี้วัดความสัมพันธ์ในชุมชน (IR3.1) และความเชื่อมั่นของชุมชนที่

ทำงานกับรัฐ (IR3.2) ผ่านเกณฑ์ทั้งคู่และมีทิศทางที่ดีขึ้น ทั้งนี้เป็นผลมาจากผล outputs ได้แก่ จำนวนและชนิดของโครงการที่สนับสนุน (ทุนพัฒนาชุมชน/ตำบล - Block grant) จำนวน/ประเภทบุคคลที่เข้าร่วมอบรม/การศึกษาดูงาน และ ร้อยละของประชากรที่เข้าร่วมกระบวนการวางแผน อย่างไรก็ตาม งานในกลุ่มนี้ชี้ให้เห็นความล่าช้าของการอนุมัติทุนพัฒนาชุมชนในรอบที่สอง ซึ่งเกี่ยวเนื่องส่งผลให้เวทีชุมชนที่ยังจัดไม่ครบสมบูรณ์และไม่สามารถให้ข้อมูลจำนวนผู้เข้าร่วมฝึกอบรมหรือศึกษาดูงานได้ แต่ก็ยังดีที่มีการอนุมัติทุนพัฒนาตำบล 6 โครงการ ซึ่งทำให้เกิดการดำเนินโครงการในพื้นที่เป้าหมาย

ด้านปัจจัยที่ทางสังคมมีผลต่อความไว้วางใจคนในหมู่บ้านและความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐ ท้องถิ่นในการใช้กระบวนการ CCD ในโครงการ ช.ช.ต. พบว่าปัจจัยด้านเพศ ศาสนา (ของครัวเรือน) ตำบล บทบาทในชุมชน และความถี่ในการเข้าร่วมงาน ช.ช.ต. มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความสัมพันธ์ในหมู่บ้าน และความเชื่อมั่นของชุมชนที่ทำงานกับรัฐท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในการประเมินรอบที่ 1 หรือ รอบที่ 2 ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าการให้ทุนโครงการต่อเนื่องในชุมชนนั้นเป็นเงื่อนไขสำหรับการสร้างความร่วมมือร่วมมือทั้งสำหรับคนในชุมชนกันเอง และระหว่างชุมชนกับรัฐท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่สนับสนุนหรือทำให้งานติดขัดล่าช้า ได้แก่ งานการศึกษาข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน นำไปสู่การจัดทำแผนหมู่บ้านและท้องถิ่นที่ตรงกับปัญหาของพื้นที่ โดยดำเนินการร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การสนับสนุนทุนพัฒนาชุมชนและตำบล (BG) ของโครงการ ช.ช.ต. ที่ทำให้ชุมชนได้ดำเนินการพัฒนาตามที่ศึกษาข้อมูลมาทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ของตนเอง รวมถึงการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม การดำเนินการเกี่ยวกับแผนชุมชนและท้องถิ่น เช่น การทำเวทีประชาคม เวทีการจัดทำแผน จำเป็นต้องวางแผนให้สอดคล้องกับปฏิทินการทำงานของท้องถิ่น เพื่อให้โครงการเข้าแผนและได้ดำเนินการโดยไม่ล่าช้า ในทางเดียวกัน งานของ สุรวุฒน์ ช่อไม้ทอง (2562) พบว่าความตั้งใจของผู้นำ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การมีเครือข่ายการทำงานและการสร้างการมีส่วนร่วมกับประชาชนในการดำเนินกิจกรรมไปสู่การสร้างสันติสุขชายแดนใต้ ส่วนงานของ สมจินตนา คุ่มภัย (2559) ได้สนับสนุนเรื่อง ประเด็นการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการเป็นเรื่องสำคัญในงานพัฒนา แต่ก็มีปัจจัยด้านรายได้ของประชาชนมาเกี่ยวข้อง และเสนอว่า อบต. ควรใช้กลยุทธ์จัดกิจกรรมหรือโครงการอย่างต่อเนื่อง และสื่อสารให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชาวชุมชนอย่างชัดเจนซึ่งมีผลทางบวกแก่การมีส่วนร่วมของชุมชน แต่น่าสนใจที่ว่า หากให้อิสระแก่ชาวชุมชนดำเนินกิจกรรมหรือโครงการกันเองกลับมีผลให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมลดลง นอกจากนี้ ชันทอง ใจดี (2564) สนับสนุนให้เน้นผลักดันโครงการในด้าน การส่งเสริมการค้า การลงทุนในพื้นที่เศรษฐกิจที่สำคัญมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนมากที่สุด รองลงมา การส่งเสริมและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ วัฒนธรรมและเมืองท่องเที่ยวชายแดน และการพัฒนาศักยภาพการผลิตภาคการเกษตรอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูปและการตลาด ตามลำดับ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำอย่างยั่งยืนของจังหวัดชายแดนภาคใต้

ภาพประกอบที่ 3 กรอบผลลัพธ์ (Result Frameworks) จากการศึกษา

เมื่อพิจารณาที่กระบวนการ CDD นั้นนับว่ามีความคล้ายคลึงกับแผนพัฒนาชุมชนที่สภาพัฒน์และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ได้ดำเนินการส่งเสริมและผลักดัน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2559) อย่างไรก็ตาม แผนพัฒนาชุมชนจะเน้นเฉพาะในระดับของชุมชนเท่านั้น ยังมีจุดอ่อนในการส่งต่อแผนไปยัง อบต. เช่น อบต. หรือเทศบาล และจังหวัด ซึ่งคุณอภิเชษฐ์ สิงห์แก้ว พัฒนาการจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้เสนอรูปแบบการบูรณาการดังกล่าว มีประเด็นสำคัญ ดังนี้ (1) การจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน/ชุมชน ในพื้นที่ที่มีการส่งเสริมการจัดทำแผนชุมชนไปแล้วให้นำแผนที่มีอยู่เป็นฐานข้อมูลในการจัดทำปรับปรุงหรือทบทวนแผนชุมชน (2) กลไกในการจัดทำแผน ควรมีกรรมการชุมชนเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนแผนชุมชน มีศูนย์ประสานงานองค์การชุมชน (คอช.ต) สภาองค์กรชุมชน หรือกลไกภาคประชาชนระดับตำบล เป็นกลไกบูรณาการแผนชุมชนระดับตำบล/เทศบาล เพื่อให้การดำเนินงานแผนพัฒนาระดับพื้นที่ไปในทิศทางเดียวกัน (3) อบต./เทศบาล เป็นองค์กร อำนวยการบูรณาการส่งเสริม สนับสนุนกระบวนการแผนชุมชน โดยจัดตั้งคณะทำงานระดับตำบลและองค์กรที่เกี่ยวข้องรวมเป็นคณะทำงานบูรณาการให้เป็นทิศทางเดียวกัน โดยจัดตั้งงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานเป็นประจำทุกปี (อภิเชษฐ์ สิงห์แก้ว, 2567) และจากข้อจำกัดในการจัดทำแผนพัฒนาในระดับพื้นที่ ประกอบกับนโยบายคณะกรรมการบูรณาการนโยบายพัฒนาภาค (ก.บ.ภ.) ที่ต้องการให้แผนพัฒนาในระดับพื้นที่มาจากปัญหาและความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง โดยผ่านกลไกการจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน แผนชุมชน แผนชุมชนระดับตำบล (แผนพัฒนาตำบล) แผนพัฒนาท้องถิ่น และแผนพัฒนาอำเภอ ในลักษณะเป็นแผนเดียวกัน (One Plan) จึงได้กำหนดแนวทางในการจัดทำและประสานแผนพัฒนาในระดับพื้นที่ดังกล่าว รวมถึงช่วงเวลาที่สุดคล้องกัน เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน (สำนักพัฒนาและส่งเสริมการบริหารราชการจังหวัด, 2562)

นอกจากนั้น กระบวนการ CDD หรือ แผนชุมชน ยังจะสร้างเสริมพลังให้กับชุมชน โดยกึ่งแก้ว สุวรรณศิริ (2559) พบว่า การทำแผนชุมชนจะก่อให้เกิดการเสริมพลังชุมชน โดยมีเงื่อนไขดังนี้ **ระดับบุคคล** (1) ควรมีกิจกรรมสร้างความตระหนักเกี่ยวกับแผนชุมชน (2) กิจกรรมสร้างความตั้งใจมุ่งมั่นในการจัดทำแผนชุมชน เช่น การไปดูงาน การชมวิดิทัศน์ชุมชนที่ประสบความสำเร็จเรื่องการทำแผนชุมชน (3) กิจกรรมพัฒนาศักยภาพและให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำแผนชุมชน (4) กิจกรรมการสร้างความภาคภูมิใจแก่ผู้ร่วมจัดทำ แผนชุมชน เช่น การแจ้งกิจกรรมออกสื่อสาธารณะของหมู่บ้าน **ระดับทีมงาน** ในการสนับสนุนทางสังคม (1) กิจกรรมสรรหาบุคคลมาร่วมทีมทำแผนชุมชนจากทุกหมู่บ้านด้วยความสมัครใจ และ (2) กิจกรรมจัดตั้งทีมทำแผนชุมชน มีการประชุมแต่งตั้งทีมทำแผนชุมชน และกิจกรรมพัฒนาศักยภาพการใช้เครื่องมือสื่อสาร

มองดูในระดับนานาชาติ มีการใช้แนวทาง CDD ที่จะเน้นบรรเทาความยากจน และในพื้นที่อ่อนไหว เช่น **อินโดนีเซีย** มีโครงการ National Program for Community Empowerment Mandiri (PNPM Mandiri) เพื่อเป้าหมายลดปัญหาความยากจน พัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และพัฒนาคนในพื้นที่ให้มีงานทำ มีคนในพื้นที่ยากจนมากกว่า 60% ในอินโดนีเซียเข้าร่วมโครงการนี้ โครงการนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชากรจำนวนมาก ในเรื่อง การบรรเทาความยากจน การบริหารจัดการระดับท้องถิ่น การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานชุมชนและสินเชื่อรายย่อย และการศึกษาและสุขภาพ สำหรับ **ฟิลิปปินส์** (โครงการ Kapit-Bisig Laban sa Kahirapan – Comprehensive and Integrated Delivery of Social Services: KALAHI-CIDSS) มีวัตถุประสงค์ คือ การให้ตำบล/ชุมชนของเทศบาลเป้าหมายมีอำนาจในการเข้าถึงบริการที่ดีขึ้นและมีส่วนร่วมในการวางแผน การจัดทำงบประมาณ และการดำเนินการในระดับท้องถิ่นที่ครอบคลุมมากขึ้น สถานที่ทดสอบนำร่อง คือ โดโลเรส เกซอน ซึ่งเป็นเทศบาลระดับห้า โดยได้รับการจัดสรรงบประมาณ 1.8 ล้านเปโซฟิลิปปินส์ สำหรับโครงการชุมชน มีตำบล 6 แห่งที่เข้าร่วมในโครงการนำร่อง มีการลงทุนในโครงการในด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำ การขนส่ง และการศึกษา ผ่านโครงการย่อยที่ประชาชนให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกกว่า 4,000 โครงการ และการปกครองส่วนท้องถิ่นที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน และส่งมอบบริการที่ชุมชนต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วน **บราซิล** จะเน้นด้านพัฒนาด้านการเกษตร (โครงการ Ceará Rural Development) ตั้งเป้าปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพและรายได้ของประชากรรายได้น้อยในภูมิภาค Serra da Ibiapaba ในรัฐ Ceara โดยการพัฒนาเกษตรกรรมที่เข้มข้นขึ้นของฟาร์มประมาณ 5,800 แห่งที่มีพื้นที่น้อยกว่า 200 เฮกตาร์ และการจัดหาการลงทุนและสินเชื่อเงินทุนหมุนเวียนเพิ่มเติมที่จำเป็นสำหรับการเพิ่มผลผลิต การจัดหาสินเชื่อที่ดินให้กับผู้เช่าที่ดิน ผู้เช่า หรือเจ้าของกิจการประมาณ 450 รายที่มีที่ดินไม่เพียงพอ (World Bank Group, 2010) บางประเทศมีโครงการ CDD เข้าไปดำเนินการในพื้นที่อ่อนไหวเปราะบาง เช่น **อัฟกานิสถาน** ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาหลายปีได้ทำลายโอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจในอัฟกานิสถานอย่างรุนแรง โดยตัดความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับรัฐบาลกลาง รัฐบาลจังหวัด และรัฐบาลเขต ทำให้รัฐบาลที่เป็นตัวแทนหรือมีส่วนร่วมมีโอกาสน้อยมาก นอกจากนี้ การปกครองท้องถิ่นในหมู่บ้านอัฟกานิสถานมักถูกครอบงำโดยผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ทำให้แทบไม่มีโอกาสเลยในการตัดสินใจโดยตัวแทนหรือมีส่วนร่วม นอกจากนี้ วัฒนธรรมอัฟกานิสถานยังทำให้ผู้หญิงมีบทบาททางสังคมและการเมืองที่จำกัดอีกด้วย

โครงการ National Solidarity Programme (NSP) ซึ่งเริ่มเมื่อปี 2546 NSP ได้จัดตั้งสภาพัฒนาชุมชนจำนวน 32,000 แห่งใน 361 เขตใน 34 จังหวัดของอัฟกานิสถาน และได้ให้ทุนสนับสนุนโครงการพัฒนาเกือบ 65,000 โครงการ มุ่งมั่นที่จะปรับปรุงการเข้าถึงบริการพื้นฐานให้กับชาวบ้านในชนบท และสร้างรากฐานของการบริหารหมู่บ้านโดยยึดตามกระบวนการประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมของผู้หญิง โครงการนี้มีโครงสร้างตามการแทรกแซงระดับหมู่บ้านหลัก 2 ประการ ได้แก่ 1) การสร้างสภาพัฒนาชุมชนที่มีความสมดุลทางเพศผ่านการเลือกตั้งแบบลงคะแนนลับที่ให้สิทธิออกเสียงทั่วไป และ 2) การจ่ายเงินอุดหนุนเป็นก้อน มูลค่า 200 ดอลลาร์ต่อครัวเรือน สูงสุด 60,000 ดอลลาร์สำหรับชุมชน เพื่อระดมทุนสำหรับโครงการระดับหมู่บ้านที่สภาพัฒนาชุมชนเลือก ออกแบบ และจัดการโดยปรึกษากับชาวบ้าน (The United Nations University World Institute for Development Economics Research, 2014) และสำหรับ **เมียนมาร์** แผนงาน CDD ระดับชาติเริ่มเมื่อปี 2012 ใน 2 ปีแรก โครงการย่อยมากกว่า 2,100 โครงการของชุมชนได้ร่วมมือกันสร้างและฟื้นฟูมากกว่า 500 โรงเรียน สร้างทางเท้ามากกว่า 500 กม. ถึงวันนี้แผนงานได้สร้างงานให้กับ 500,000 คน คาดหวังว่าโครงการย่อย ๆ อีกมากกว่า 5,000 โครงการ จะพัฒนาขึ้นสานต่อโครงการหมู่บ้านต่างๆ ที่มีคนประมาณ 3 ล้านคน (World Bank Group, 2013)

องค์ความรู้ใหม่

งานวิจัยนี้ใช้แนวทาง “กรอบผลลัพธ์” แสดงความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และผลลัพธ์ระหว่างทาง เป็นแนวทางหลักในการติดตามประเมินผลโครงการขนาดใหญ่และมีความซับซ้อน มีข้อค้นพบว่า ผลการใช้แนวทางการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเป็นหลัก (Community-Driven Development: CDD) ซึ่งเน้นกระบวนการที่ให้อำนาจการดูแลแผนงานและทรัพยากรในการลงทุนสำหรับโครงการพัฒนาท้องถิ่นแก่องค์กรชุมชน ดำเนินการต่อเนื่องในชุมชนชายแดนใต้สามจังหวัด พบว่า สร้างความเชื่อมั่นภายในชุมชนมากขึ้น สะท้อนผ่านผลลัพธ์ “เพิ่มกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและงบประมาณของ อบต./เทศบาล” นอกจากนี้ ยังสร้างความเชื่อมั่นระหว่างชุมชนกับรัฐมากขึ้นเช่นกัน ทั้งนี้ ปัจจัยที่มีผลต่อความเชื่อมั่นภายในชุมชนและความเชื่อมั่นของชุมชนกับรัฐท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ ปัจจัยศาสนา บทบาทในชุมชน และความถี่ในการเข้าร่วมงานโครงการ ช.ช.ต.

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ (1) ควรพยายามอนุมัติโครงการพัฒนาชุมชนและตำบลตามแผนที่วางไว้ เพราะเกี่ยวเนื่องกับการทำงานสนับสนุนในด้านต่าง ๆ และสร้างให้เกิดความต่อเนื่องของงานในพื้นที่ (2) สนับสนุนให้เกิดการทำงานอย่างใกล้ชิดระหว่างเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐกับกับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น (3) อบรมเทคนิคในการทำงานทำแผนพัฒนาที่จำเป็นให้กับคณะทำงานระดับหมู่บ้านและตำบล รวมถึงเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (1) ผลักดันให้ใช้กระบวนการ CDD ในกระบวนการทำแผนพัฒนาของชุมชน และสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมหรือการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านให้มากที่สุด (2) เชื่อมแผนหมู่บ้าน

และต่อบลกับยุทธศาสตร์การพัฒนาของจังหวัด เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ทำให้กระบวนการนี้ทำงานอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรนำบทเรียนจากงานชิ้นนี้ไปทำวิจัยซ้ำในพื้นที่ใหม่ ๆ ในพื้นที่ชายแดนใต้ และปรับปรุงตามปัจจัยและเงื่อนไขที่สำคัญ เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันของชุมชนกับหน่วยงานรัฐทั้งที่เป็นท้องถิ่นและที่เกี่ยวข้องตามประเด็น น่าจะสร้างให้เกิดความไว้วางใจกันมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง (References)

- กิ่งแก้ว สุวรรณศิริ. (2559). *รูปแบบการสร้างเสริมพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดทำแผนชุมชน* [วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา, ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา, มหาวิทยาลัยศิลปากร].
<http://ithesis-ir.su.ac.th:8080/jspui/handle/123456789/470>
- ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, แววมลิ แวบูละ และ นพรินทร์ สุบินรัตน์. (2557). ชุมชนศรัทธา: การพัฒนาบนฐานอัตลักษณ์ชุมชนชายแดนใต้. *วารสารปาริชาติ*, 27(1), 26–43. <https://so05.tcithaijo.org/index.php/parichartjournal/article/view/43021>
- ประทีป หมวกสกุล, จงรัก พลาศัย, ทวี บุญภิรมย์, สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์, อะลี เจ๊ะแล และ อวยชัย เปลื้องประสิทธิ์. (2556). โครงการวิจัยประเมินผลแผนปฏิบัติงานการพัฒนาจังหวัดชายแดนใต้ พ.ศ. 2555: พื้นที่จังหวัดนราธิวาส. *วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์*, 5(4), 53–65. <https://li01.tcithaijo.org/index.php/pnujr/article/view/53788>
- ยุทธนา กาเต็ม. (2563). การพัฒนาชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามหลักการขององค์การสหประชาชาติ (UN). *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา*, 15(2), 257–264. https://so04.tcithaijo.org/index.php/yrh_human/article/view/198117
- ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้. (2559). *สรุปสถิติเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ระหว่างวันที่ 1-31 ธันวาคม 2558*. <http://www.deepsouthwatch.org/node/7942>
- ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้. (2567). *เหตุการณ์ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประจำเดือนธันวาคม 2566*. https://www.facebook.com/deepsouthwatch/?locale=th_TH
- สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. (2556). *โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ (ชชต.)*. รายงานฉบับสมบูรณ์. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. (2557). *แนวทางการปฏิบัติงาน เรื่องเงินสนับสนุนโครงการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชน*. โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้.

- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2559). *บทเรียนการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนระดับตำบล/จังหวัด และการบูรณาการแผนพัฒนาชุมชนกับหน่วยงาน/ภาคี* (ฉบับปรับปรุงเพิ่มเติม, พฤษภาคม 2559). 73 น.
- สมจินตนา คุ่มภัย. (2559). ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนในองค์การบริหารส่วนตำบลต้นแบบที่บูรณาการแผนชุมชนสู่แผนพัฒนาท้องถิ่นจังหวัดนครศรีธรรมราช. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and arts)*, 9(2), 733-748. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/66119>
- สำนักข่าวอิสรา. (2559). *เอกขเรย์งบปี 58 เทตบไฟใต้ 2.5 หมื่นล้าน “กลาโหม-กอ.รมน.” เฮได้เพิ่มถ้วนวนหน้า.* http://www.isranews.org/isranews-all-data/item/32087-budget_32087.html
- สำนักพัฒนาและส่งเสริมการบริหารราชการจังหวัด. (2562). *คู่มือการจัดทำและประสานแผนพัฒนาในระดับพื้นที่.สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. กระทรวงมหาดไทย.*
- สุรวุฒน์ ช่อไม้ทอง. (2563). องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในกระบวนการสร้างสันติสุขชายแดนใต้. *วารสารด้านการบริหารรัฐกิจและการเมือง*, 9(1), 133–160. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/papojournal/article/view/218299>
- อภิเชษฐ์ สิงห์แก้ว. (2567). *การบูรณาการแผนชุมชนและแผนพัฒนาท้องถิ่น.* https://www.nakhonlocal.go.th/datacenter/doc_download/a_240415_105633.pdf
- อภิรัฐ บุญศิริ. (2559). วิถีชีวิตของครอบครัวกับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบชายแดนใต้ : กรณีศึกษาเขตพื้นที่พัฒนาพิเศษเฉพาะกิจชายแดนใต้จังหวัดสงขลา ตั้งแต่ พ.ศ.2547-พ.ศ.2557. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*. 11(1). 237-254. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/HUSOTSU/article/view/104230>
- อาคม ใจแก้ว. (2534). *การนำนโยบายไปปฏิบัติในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้: ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จ.* [วิทยานิพนธ์ดุขฎฐิบัณชิต]. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. <https://repository.nida.ac.th/items/b1b8e267-6e17-4465-9ea2-d206c8c82a24>
- อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์. (2555). *เรียนรู้ชุมชน: ร่วมเรียนรู้ ค้นหาทุนและชุมพลัง เพื่อสร้างสรรค์ชุมชน.* โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ (ช.ช.ต.)
- Amnesty International Thailand (2567). *เสียงจากสามจังหวัดชายแดนใต้: ปากท้อง ประวัติศาสตร์ และบาดแผล.* <https://www.amnesty.or.th/latest/blog/914/>
- Local Development Institute: LDI. (2013). *Expanding Community Approaches in Conflict Situations in Three Southernmost Provinces in Thailand (ECACS). Project Proposal.*
- The United Nations University World Institute for Development Economics Research. (2014). *Lessons from the National Solidarity Programme in Afghanistan.*

<https://www.wider.unu.edu/publication/lessons-national-solidarity-programme-afghanistan>

USAID. (2010). *Performance Monitoring & Evaluation Tips Building A Results Framework. Number 13 2nd Edition Draft.*

<https://www.ndi.org/sites/default/files/Performance%20Monitoring%20and%20Evaluation%20Tips%20Building%20a%20Results%20Framework.pdf>

World Bank Group (2013). *Andhra Pradesh Rural Poverty Reduction Project.*

<https://www.projects.worldbank.org/en/projects-operations/project-detail/P071272>

World Bank Group. (2013). *Randomized Impact Evaluation of Afghanistan's National Solidarity Programme.*

<https://www.documents.worldbank.org/pt/publication/documents-reports/documentdetail/411061468186864557/randomized-impact-evaluation-of-afghanistans-national-solidarity-programme>

World Bank. (2012). *Designing A Results Framework for Achieving Results: A How-To*

Guide (45p.). <https://documents1.worldbank.org/curated/en/331541563854787772/pdf/Designing-a-Results-Framework-for-Achieving-Results-A-How-to-Guide.pdf>

World Bank. (2013). *Results Framework and M&E Guidance Note. OPSPQ April 9, 2013*

Identity and Social Interaction of Students with Teenage Mothers in A Small Primary School ¹

Naruemon Wannasri² and Sanit Srikoon^{3,*}

Abstract

This research aimed to study the identity and social interaction of students with teenage mothers in a small primary school. The qualitative research was conducted using a phenomenological method. The target group was 3 parents of students with teenage mothers and 2 homeroom teachers of students with teenage mothers. Data were collected through in-depth interviews and analyzed using content analysis. The results showed that students' identities were derived from their upbringing and family environment, which affected children's identity development. Family stability and learning support from parents provided stability to children's identities and enabled them to adapt in society. Students' social interactions were derived from family factors, and upbringing played an important role in social behavior and adaptation in social situations. The results of the research concluded that family factors and upbringing were important factors that influenced children's development of

---

¹ Research article is a part of the course ED437201 Educational Research Methods, Faculty of Education, Khon Kaen University.

² Master's degree student, Curriculum and Instruction Program, Faculty of Education, Khon Kaen University.

Email: naruemon.wan@kkumail.com

³ Assistant Professor, Faculty of Education, Khon Kaen University. Email: sanitsrikoon@gmail.com

* **Corresponding author:** Sanit Srikoon, Faculty of Education, Khon Kaen University.

Email: sanitsrikoon@gmail.com

social identity and behavior. Families with stability and close support tended to help build good identities and appropriate social adaptation, while families with problems or lack of care resulted in children having confused identities and problems in social interaction.

Keywords: Identity, Social Interaction, Students, Teen Moms, Small Schools

การศึกษาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก¹

นฤมล วรรณศรี² และ ศานิตย์ ศรีคุณ^{3*}

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก โดยใช้การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพแบบของปรากฏการณ์วิทยา ใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ปกครองของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส จำนวน 3 คน และครูประจำชั้นของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส จำนวน 2 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา พบว่า อัตลักษณ์ของนักเรียนเกิดจากการเลี้ยงดูและสภาพแวดล้อมครอบครัวที่มีผลต่อการพัฒนาอัตลักษณ์ของเด็ก ความมั่นคงทางครอบครัวและการสนับสนุนด้านการเรียนรู้จากพ่อแม่ทำให้อัตลักษณ์ของเด็กมีความมั่นคงและสามารถปรับตัวในสังคม และการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนเกิดจากปัจจัยทางครอบครัวและการเลี้ยงดูมีบทบาทสำคัญต่อพฤติกรรมการเข้าสังคมและการปรับตัวในสถานการณ์ทางสังคม ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ปัจจัยครอบครัวและการเลี้ยงดูเป็นสิ่งสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาอัตลักษณ์และพฤติกรรมทางสังคมของเด็ก ทั้งนี้ ครอบครัวที่มีความมั่นคงและให้การสนับสนุนอย่างใกล้ชิดมีแนวโน้มที่จะช่วยสร้างอัตลักษณ์ที่ดีและการปรับตัวในสังคมที่เหมาะสม ขณะที่ครอบครัวที่มีปัญหาหรือขาดการดูแล ส่งผลให้เด็กมีอัตลักษณ์ที่สับสนและมีปัญหาในการโต้ตอบทางสังคม

คำสำคัญ: อัตลักษณ์, การโต้ตอบทางสังคม, นักเรียน, คุณแม่วัยใส, โรงเรียนขนาดเล็ก

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายวิชา ED437201 ระเบียบวิธีวิจัยทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² นักศึกษาปริญญาโท สาขาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อีเมล naruemon.wan@kkumail.com

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อีเมล sanitsrikoon@gmail.com

* ผู้ประพันธ์บทความ ศานิตย์ ศรีคุณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อีเมล sanitsrikoon@gmail.com

บทนำ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของ “ชนบท” ว่าหมายถึงบ้านนอกหรือเขตแดนที่พ้นจากเมืองหลวงออกไป (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554) อีกทั้งสามารถกำหนดคำว่า “ชนบท” ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อนำเอาลักษณะเฉพาะของมิติต่าง ๆ มาอธิบาย ดังนี้ **มิติทางสังคมศาสตร์** ลักษณะทางประชากร มีการกระจายบางเบา มีการศึกษาต่ำ มีรายได้ต่ำ ขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวก **มิติทางวัฒนธรรม** ชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่าย เป็นกันเอง ชอบช่วยเหลือเกื้อกูลมากกว่าการแข่งขัน มีความผูกพันกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมากและการจัดระเบียบทางสังคมยังคงใช้ค่านิยม บรรทัดฐาน และจารีตประเพณีได้อย่างดี **มิติทางภูมิศาสตร์** เป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างจากความจริง มีการตั้งถิ่นฐานของประชากรเบาบาง พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้เพื่อกิจกรรมการเกษตร และพื้นที่ยังขาดแคลนสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่ทันสมัย (มนัส สุวรรณ, 2549)

สถานการณ์ของโลกปัจจุบันชุมชนทุกแห่งได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้วิถีชีวิตของประชากรในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดนิ่ง แม้ชุมชนในชนบทจะอยู่ห่างไกลชุมชนเมือง แต่ยังมีการติดต่อกับชุมชนเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อม สถาบันครอบครัวในชนบทจึงรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ และเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชนบทสู่ชุมชนเมืองมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมจึงมีผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวในชุมชนชนบทเป็นอย่างยิ่ง ปัจจุบันในชุมชนชนบท พบว่า มีข้อมูลครอบครัวผู้สูงอายุที่เลี้ยงดูบุตรหลานตามลำพัง ขณะที่พ่อแม่เด็ก ซึ่งอยู่ในวัยแรงงานออกไปทำงานยังต่างถิ่น (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดอุบลราชธานี, 2554)

การเลี้ยงดูเด็กเป็นรากฐานของการพัฒนามนุษย์และหน้าที่ของครอบครัว การที่เด็กได้รับการเลี้ยงดูที่เหมาะสมตามในครอบครัว จะทำให้เด็กเติบโตเป็น ผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพต่อสังคมต่อไป ครอบครัวเป็นรากฐานสำคัญของสังคมเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ เช่น ด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม ตลอดจน ด้านการคุ้มครองหรือการสร้างความเป็นปึกแผ่นของ สังคมและ ด้านการสืบทอดเผ่าพันธุ์ อย่างไรก็ตามแล้วแต่เมื่อสังคมและโครงสร้างประชากรเปลี่ยนแปลงไปย่อมส่งผลให้ครอบครัวเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย และจากการ ย้ายถิ่นแรงงานรุ่นพ่อแม่เข้าสู่เมืองเพื่อทำงานโดยให้ปู่ย่าตายายเป็นคนดูแลบุตรแทนตน การเพิ่มขึ้นของจำนวนครอบครัวข้ามรุ่นยังมีสาเหตุอื่นอีก เช่น ปัญหาความสัมพันธ์ในครอบครัวที่เปราะบาง นำไปสู่การหย่าร้างที่สูงขึ้น หรือการตั้งครรถ์ของพ่อแม่วัยรุ่น เป็นต้น ด้วยสาเหตุเหล่านี้ทำให้ปู่ย่าตายายต้องรับหน้าที่ในการเลี้ยงดูหลานอย่างปฏิเสธไม่ได้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวขาดความแข็งแกร่ง การทำหน้าที่ของครอบครัวที่มีต่อสมาชิกลดน้อยลงในเรื่องการดูแลเด็ก การอบรมสั่งสอน การควบคุมพฤติกรรม จากสถิติการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนไทยที่ถูกดำเนินคดีทั่วประเทศหากจำแนกตามสาเหตุ จะพบว่าสภาพภายในครอบครัวเป็นสาเหตุที่สำคัญในการกำหนด พฤติกรรมและการกระทำผิดของวัยรุ่น" (กุสุมาลี โพธิ์ปัสสา และคณะ, 2563)

ถ้าพ่อแม่หรือ ผู้เลี้ยงดู เลี้ยงเด็กด้วยความรุนแรงทั้งการกระทำหรือคำพูด ไม่ค่อยใช้เหตุผล เด็กจะเกิดการเรียนรู้หรือเลียนแบบพฤติกรรมและอารมณ์ที่รุนแรงเช่นกัน หรือการเลี้ยงดูที่ขาดระเบียบวินัย ไม่ฝึกความ

อดทน รอคอย เห็นใจผู้อื่น เช่น การเลี้ยงดูแบบตามใจเด็ก ก็ทำให้มีปัญหาอารมณ์และพฤติกรรมได้เช่นกัน เพราะเด็กจะไม่ยอมอยู่ในกฎเกณฑ์ของสังคม ไม่อดทนต่อความขัดแย้ง หรือความไม่สบายอารมณ์ และเอาแต่ใจตนเอง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2557)

จากเหตุผลและสภาพปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก เพื่อนำผลการวิจัยมาเป็นแนวทางในการใช้ประโยชน์ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น การศึกษางานวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบของวิธีการวิจัยแนวปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Research) เพื่อศึกษาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยหวังว่าการศึกษานี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ศึกษาในการพัฒนาด้านการเลี้ยงดู การศึกษาและเสริมสร้างบทบาทของโรงเรียนและชุมชนในการพัฒนาทักษะชีวิตของนักเรียน ส่งผลต่อการลดปัญหาทางสังคมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนในชุมชนชนบทให้นักเรียนและครอบครัวสามารถปรับตัวและเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว

ความหมาย

ครอบครัว ตามความหมายพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2546 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) หมายถึง เป็นสถาบันพื้นฐานของสังคม ที่ประกอบด้วยสามีภรรยา และหมายรวมถึงลูกด้วย

พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์ (2550, อ้างถึงใน ผกามาศ นันทจิรววัฒน์, 2550) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัว คือ สถาบันทางสังคมแห่งแรกที่มนุษย์สร้างขึ้นจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกันเพื่อเป็นตัวแทนของสถาบันทางสังคมภายนอกที่จะปลูกฝัง ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติกับสมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม ที่มีชีวิตเกิดขึ้นในครอบครัว (ผกามาศ นันทจิรววัฒน์, 2554)

ศิริรัตน์ แอดสกุล (2546) ได้ให้ความหมายว่า ครอบครัว เป็นสถาบันที่สำคัญและมีความหมายอย่างยิ่งต่อชีวิตมนุษย์และสังคม เนื่องจากเป็นสถาบันแรกที่มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญอย่างเลี่ยงหลีกไม่ได้เป็นสถาบันที่มีความคงทนถาวร ใกล้ชิดและผูกพันกับมนุษย์ยาวนานที่สุดอาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่เกิดจนตายก็ว่าได้ (พัชรียา จำปาไทย, 2556)

จากความหมายที่นักวิชาการได้ให้ไว้ข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ครอบครัว หมายถึง สถาบันพื้นฐานของสังคมที่ประกอบด้วยสามี ภรรยา และลูก ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติให้กับสมาชิกใหม่ของสังคม ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นสถาบันแรกที่มนุษย์ต้องเกี่ยวข้องและสัมพันธ์ใกล้ชิดตั้งแต่เกิดจนถึงสิ้นชีวิต

2. แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของครอบครัวเสี่ยงและเปราะบาง

รุจา ภูไพบูลย์ และคณะ (2562) ได้สรุปว่า ปัญหาและความต้องการของครอบครัวเสี่ยงและเปราะบางทั่วประเทศ ดังนี้ ครอบครัวแม่วัยใส ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว และครอบครัวผู้สูงอายุเลี้ยงหลานมีความเชื่อมโยงกัน คือ เมื่อเริ่มเป็นแม่วัยใสมีลูกไม่พร้อมนำมาสู่การต้องเลี้ยงลูกตามลำพังและได้ฝากให้ปู่ย่าหรือตายายเลี้ยงหลานตามลำพังเพื่อแม่จะได้ออกไปทำงานหาเงินส่งเงินกลับมา ดูแลพ่อแม่และลูก ซึ่งบางส่วนไม่สามารถส่งเงินได้เพียงพอและสม่าเสมอเป็นภาระทำให้ผู้สูงวัยต้องทำงานหาเงินเพื่อหารายได้เพิ่มให้เพียงพอแก่การดูแลครอบครัว มีปัญหาทั้งด้าน สุขภาพกายใจและมีช่องว่างทางความรู้ความคิดระหว่างวัยที่แตกต่างของเด็กและผู้สูงอายุ มีความเสี่ยงของคุณภาพการเจริญเติบโตและพัฒนาการเด็กเป็นพลเมืองมีคุณภาพของสังคม ซึ่งเสี่ยงต่อการเข้าสู่วงจรการเกิดพ่อแม่วัยใสรอบแล้วรอบเล่า (รุจา ภูไพบูลย์ และคณะ , 2562)

3. แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเด็ก

Baumrind (1971), Maccoby and Martin (1983) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ดังนี้

1. แบบเอาใจใส่ (authoritative parenting style) คือ การอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูสนับสนุนให้เด็กมีพัฒนาการตามวุฒิภาวะของเด็ก โดยที่บิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูจะอนุญาตให้เด็กมีอิสระตามควรแก่วุฒิภาวะ แต่ในขณะที่เดียวกันบิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูจะกำหนดขอบเขตพฤติกรรมของเด็ก ให้เด็กเชื่อฟังและปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดไว้อย่างมีเหตุผล ถึงแม้บิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูจะมีการเรียกร้องสูง แต่ก็ให้ความรักความอบอุ่นและใส่ใจต่อเด็ก เปิดโอกาสให้เด็กเป็นตัวของตัวเอง รับฟังเหตุผลจากเด็กและสนับสนุนให้เด็กมีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจเรื่องต่างๆ ของครอบครัว

2. แบบควบคุม (authoritarian parenting style) คือ การอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูมีความเข้มงวด เรียกร้องสูง แต่ไม่ตอบสนองความต้องการของเด็กโดยสิ้นเชิง มีการจัดระบบการควบคุมและวางกฎเกณฑ์ให้เด็กปฏิบัติตามอย่างเข้มงวด โดยมีการอธิบายน้อยมากหรือไม่มีเลย เด็กต้องยอมรับคำพูดของบิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องเสมอ และมีการใช้อำนาจควบคุมโดยวิธีบังคับและลงโทษเมื่อเด็กไม่ทำตามความคาดหวัง

3. แบบตามใจ (permissive parenting style) คือ การอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูปล่อยให้เด็กทำสิ่งต่างๆ ตามการตัดสินใจของเด็กโดยไม่มีการกำหนดขอบเขต ใช้การลงโทษน้อย ไม่เรียกร้องหรือควบคุมพฤติกรรม เด็กสามารถแสดงออกซึ่งความรู้สึกและอารมณ์ได้อย่างเปิดเผย บิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูอาจให้คำปรึกษาหรือพยายามใช้เหตุผลกับเด็ก แต่ไม่มีอำนาจในการควบคุมพฤติกรรมของเด็ก และให้ความรักความอบอุ่นและตอบสนองความต้องการของเด็ก

4. แบบทอดทิ้ง (uninvolved parenting style) คือ การอบรมเลี้ยงดูที่บิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูไม่ให้ความสนใจหรือตอบสนองความต้องการของเด็ก ให้การดูแลเอาใจใส่ต่อเด็คน้อยมาก และจะเพิกเฉยต่อเด็กพอๆ กับการไม่เรียกร้องหรือวางมาตรฐานพฤติกรรมใดๆ ให้เด็กปฏิบัติ (รุ่งรัตน์ สุขะเดชะ, 2563)

4. แนวคิดการสร้างความเป็นจริงทางสังคม

Berger and Luckmann (1967) ได้วิเคราะห์ความรู้ในชีวิตประจำวันว่ามีโครงสร้างมาจากความสอดคล้อง (relevance) ซึ่งหมายถึง ชีวิตประจำวันที่เกิดขึ้น ถูกกำหนดไว้แล้ว โดยการสังสมความรู้ของสังคม นอกจากนั้นความรู้ยังสามารถที่จะเผยแพร่ได้ในสังคม (social distribution of knowledge) มีรายละเอียดดังนี้ (อนุรักษณ์ วัฒนธรรวรงค์, 2554)

4.1 กระบวนการสร้างความจริงเชิงวัตถุวิสัย (Objectivation of Reality)

กระบวนการสร้างความจริงเชิงวัตถุวิสัย (objectivation reality) เป็นการเปลี่ยนความจริงที่เชื่อว่ามีอยู่จริงหรือรับรู้ได้ว่ามีอยู่จริง (subjective reality) ให้เป็นความจริงที่เป็นรูปธรรมของโลกที่มีสามัญที่มีการรับรู้ร่วมกัน (intersubjective common-sense world) การแสดงออกของมนุษย์ (human expressivity) ก็เป็นความสามารถในการสร้างความจริงเชิงวัตถุวิสัย ซึ่งเปลี่ยนความจริงให้ผลผลิตที่เป็นกิจกรรมของมนุษย์ในโลกที่มีการรับรู้ร่วมกัน การสร้างความจริงเชิงวัตถุวิสัยเป็นกระบวนการที่แสดงออกถึงผลผลิตที่เป็นกิจกรรมของมนุษย์ จึงเป็นการสร้างความจริงให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม เช่นเดียวกับการสร้างความจริงผ่านสถาบันซึ่งทำให้กิจกรรมของมนุษย์เป็นรูปธรรม

4.2 การยอมรับความจริงเข้ามา (Internalization of Reality)

4.2.1 กระบวนการทางสังคมขั้นปฐมภูมิ (Primary Socialization)

ความจริงที่มีอยู่จริง (objective reality) และความจริงที่บุคคลรับรู้หรือเชื่อว่ามีอยู่จริง (subjective reality) เป็นส่วนประกอบที่เกิดขึ้นในสังคม เราจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจความจริงทั้งสองแบบนี้ โดยทำความเข้าใจกับกระบวนการวิภาษวิธี (dialectical process) ที่ประกอบด้วย การแสดงออก (externalization) การทำให้เป็นรูปธรรม (objectivation) และการรับรู้ (internalization) ซึ่งรวมเข้าด้วยกันเป็นลักษณะของสังคม (society) สมาชิกในสังคมจะแสดงออกความเป็นตัวตนต่อโลกของสังคม และรับรู้ความจริงที่มีอยู่จริงเข้ามา กล่าวคือ การอยู่ในสังคมเป็นการมีส่วนร่วมในวิภาษวิธี (to be in society is to participate in its dialectic)

กระบวนการทางสังคมขั้นปฐมภูมิ (primary socialization) เป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นครั้งแรกซึ่งทุกคนจะรับรู้ในวัยเด็กผ่านการเป็นสมาชิกทางสังคม ซึ่งต่อมาก็จะเกิดกระบวนการทางสังคมขั้นทุติยภูมิ (secondary socialization) ซึ่งจะเป็กระบวนการที่ตามมาในการนำบุคคลที่อยู่ในสังคมแล้วไปสู่ภาคส่วนใหม่ของโลกแห่งความเป็นจริงของสังคม ดังนั้น กระบวนการรับรู้ของความจริงที่เกิดขึ้นในโลก ก็จะเป็นกระบวนการที่แสดงกระบวนการทางสังคมทั้งขั้นปฐมภูมิและขั้นทุติยภูมิ

กระบวนการทางสังคมขั้นปฐมภูมิจึงมีความสำคัญกับทุกคน และเป็นโครงสร้างพื้นฐานของกระบวนการทางสังคมขั้นทุติยภูมิทั้งหมด ทุกคนเกิดมาต้องมีโครงสร้างทางสังคมที่เป็นจริง (objective social structure) และโลกของสังคมที่เป็นจริง (objective social world) เช่น เด็กที่มีฐานะดีจะมีมารยาทไม่เหมือนเด็กที่มีฐานะไม่ดี กระบวนการทางสังคมขั้นพื้นฐานเป็นมากกว่าการรับรู้ผ่านการเรียนรู้ แต่จะมีอารมณ์ความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยมีการรับรู้การมีตัวตน เด็กจะรับรู้ถึงบทบาทและทัศนคติของผู้อื่น ทำให้เด็ก

สามารถที่จะระบุตัวตนของตนเอง เด็กยังเรียนรู้ว่าตัวเองคืออะไร จะถูกเรียกจากคนอื่นอย่างไร เป็นการสร้างตัวตนที่เกิดขึ้นในโลกของสังคม

ดังนั้นกระบวนการทางสังคมชั้นปฐมภูมิสร้างบทบาทและทัศนคติต่าง ๆ ผ่านจิตสำนึกของเด็ก โดยเฉพาะการรับรู้ปทัสถานของสังคม สิ่งนี้จึงมาจากบทบาทและทัศนคติของผู้อื่นที่มีความเหมือนกัน เรียกว่าข้อสรุปทั่วไปที่ได้จากผู้อื่น (generalized other) สังคม (society) ความเป็นตัวตน (identity) และความจริง (reality) จะมีความชัดเจนในกระบวนการรับรู้ (process of internalization) โดยผ่านการใช้ภาษา (language) ซึ่งจะมีส่วนที่ทำให้เกิดเนื้อหา (content) และเป็นเครื่องมือที่สำคัญในกระบวนการทางสังคม จิตสำนึกเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างความจริงที่มีอยู่จริงและความจริงที่รับรู้หรือเชื่อว่ามีอยู่จริง กล่าวคือ สิ่งที่จริงข้างนอก (real 'outside') จะตอบสนองต่อสิ่งที่จริงภายใน (real 'within') ดังนั้น ความจริงที่มีอยู่จริง (objective reality) จะถูกเปลี่ยนไปเป็นความจริงที่รับรู้หรือเชื่อว่ามีอยู่จริง (subjective reality) หรือในทางกลับกัน ความจริงที่รับรู้หรือเชื่อว่ามีอยู่จริงเปลี่ยนเป็นความจริงที่มีอยู่จริง ภาษาจึงเป็นกระบวนการตีความของความจริงที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปกลับได้ทั้งสองทิศทาง แต่ทางปฏิบัติแล้ว จะเป็นความจริงที่มีอยู่จริงมากกว่าที่ถูกรับรู้ในการสร้างจิตสำนึกของบุคคล เพราะเนื้อหาของกระบวนการทางสังคม ถูกกำหนดโดยการเผยแพร่ความรู้ทางสังคม (social distribution knowledge) คนเราจะรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นและรับรู้ได้เท่านั้น

กระบวนการทางสังคมชั้นปฐมภูมิจะมีการเรียนรู้ที่เป็นขั้นเป็นตอน (sequence) ซึ่งถูกกำหนดโดยสังคม กล่าวคือในอายุระดับหนึ่ง เด็กจะเรียนรู้รู้อย่างหนึ่ง ต่อไปเรื่อย ๆ ซึ่งโปรแกรมแต่ละอย่างที่มีการเรียนรู้จะสร้างการเติบโตในการรับรู้ทางสังคมและมีความแตกต่างกันในแต่ละระดับ เช่น เด็กหนึ่งขวบจะไม่สามารถที่จะเรียนรู้สิ่งที่เด็กสามขวบเรียนรู้ นอกจากนั้นโปรแกรมในการเรียนรู้ยังมีความแตกต่างกันสำหรับเด็กผู้ชายและเด็กผู้หญิงอีกด้วย ดังนั้นโปรแกรมการหล่อหลอมทางสังคมที่เกิดขึ้นในวัยเด็กนี้ทำให้การนำไปปฏิบัติทางสังคมมีความแตกต่างกันไปตามอารมณ์ คุณธรรม ความรับผิดชอบ หรือความฉลาด ขึ้นอยู่กับความรู้ที่เผยแพร่ในสังคม

4.2.2 กระบวนการทางสังคมชั้นทุติยภูมิ (Secondary Socialization)

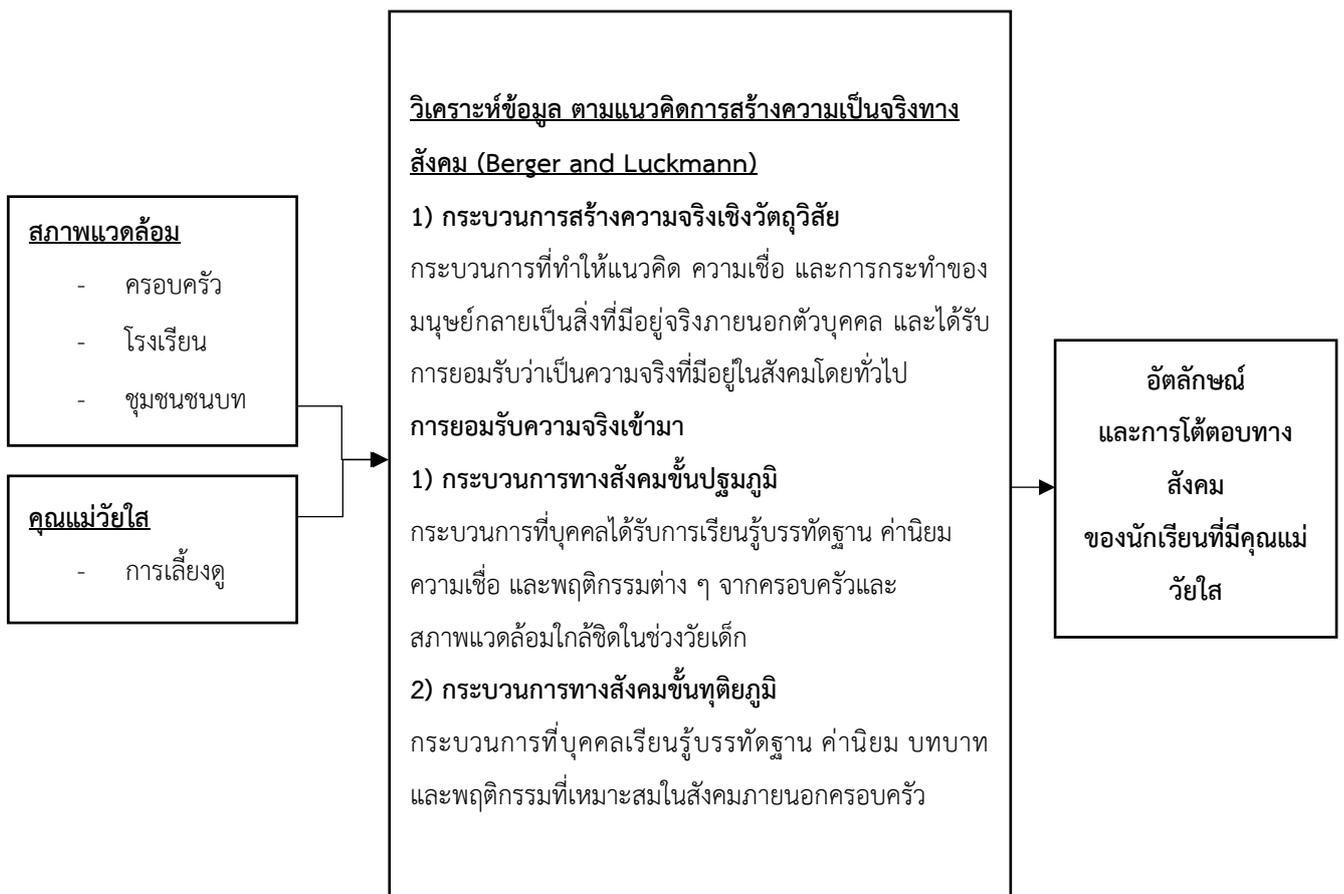
กระบวนการทางสังคมชั้นทุติยภูมิ (secondary socialization) เป็นกระบวนการในการรับรู้ความจริงที่ถูกกำหนดโดยการแบ่งงานกันทำ (division of labor) ที่มีความซับซ้อนและสอดคล้องกับความรู้ที่มีการเผยแพร่ในสังคม ความรู้นี้เป็นความรู้แบบพิเศษ (special knowledge) ที่เกิดขึ้นจากการแบ่งงานกันทำตามความถนัดตามความชอบ ทำให้กระบวนการทางสังคมชั้นทุติยภูมิเป็นการสร้างบทบาทของความรู้แบบพิเศษนี้โดยมีพื้นฐานมาจากการแบ่งงานกันทำทั้งทางตรงและทางอ้อม ความจริงบางส่วน (partial reality) จะถูกรับรู้เป็นลักษณะที่เรียกว่าโลกขนาดย่อย (sub-worlds) อยู่ในกระบวนการทางสังคมชั้นทุติยภูมิ ซึ่งตรงข้ามกับโลกพื้นฐาน (base-world) ที่สร้างโดยกระบวนการทางสังคมชั้นปฐมภูมิ เช่น ความแตกต่างของทหารม้าและทหารราบ เกิดจากการฝึกฝนเป็นพิเศษ ซึ่งทักษะต่าง ๆ ก็จะมี ความแตกต่างกัน รวมถึงการเรียนรู้และภาษาที่ใช้

กระบวนการทางสังคมชั้นปฐมภูมิ เด็กจะไม่เข้าใจว่าคนอื่น ๆ มีหน้าที่ที่ถูกกำหนดโดยสถาบันต่าง ๆ ว่าจะต้องทำอะไรบ้าง เพราะเด็กรับรู้แค่โลกของพ่อแม่มาเป็นโลกของตัวเอง ไม่ใช่โลกที่กำหนดหน้าที่ต่าง ๆ ตามบริบทของสถาบันที่อยู่ในสังคม แต่ในทางปฏิบัติ โลกของพ่อแม่ไม่ใช่เป็นโลกที่มีอยู่อย่างเดียว แต่จะมีโลกของสังคมอื่น ๆ ที่มีความเป็นเฉพาะเจาะจง เช่น เด็กจะรับรู้และปฏิบัติกับครูไม่เหมือนกับพ่อแม่ เข้าใจบทบาทของครูที่มีหน้าที่ซึ่งกำหนดโดยสถาบันทางสังคม การปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนจะมีความเป็นทางการ ซึ่งครูจะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ส่งมอบความรู้ที่มีอยู่ให้กับนักเรียน ความรู้ที่ครูคนหนึ่งสอน ครูคนอื่นก็สามารถสอนได้เช่นกัน

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ตามแนวคิดการสร้างความเป็นจริงทางสังคมของ Berger and Luckmann (1967) ดังนี้

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่มา: Berger and Luckmann, 1967.

ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพแบบปรากฏการณ์วิทยา โดยใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ปกครองและครูประจำชั้นของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็

วิธีดำเนินการวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย

เป็นผู้ปกครองของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส ในโรงเรียนขนาดเล็กจำนวน 3 คน และครูประจำชั้นของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส ในโรงเรียนขนาดเล็ก จำนวน 2 คน ซึ่งได้มาโดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) มีรายละเอียดการเลือกดังนี้

- 1) เป็นผู้ปกครองของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส
- 2) เป็นครูผู้สอนในโรงเรียนขนาดเล็ก
- 3) เป็นครูประจำชั้นของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส

เครื่องมือการวิจัย ผู้วิจัยใช้อุปกรณ์ภาคสนามในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- 1) สมุดจดบันทึกภาคสนาม เพื่อใช้ในจดบันทึกภาคสนามเป็นอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูล
- 2) เครื่องบันทึกเสียง เพื่อป้องกันการขาดตกบกพร่องของข้อมูล ทั้งนี้ผู้วิจัยทำการขออนุญาตบันทึกเสียงจากผู้ให้ข้อมูลก่อนทุกครั้ง
- 3) กล้องถ่ายรูป เพื่อใช้ในการเก็บรายละเอียดต่างๆ ขณะเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้ผู้วิจัยทำการขออนุญาตบันทึกภาพจากผู้ให้ข้อมูลก่อนทุกครั้ง

จริยธรรมในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาพฤติกรรมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส ดังนั้นจำเป็นต้องมีการพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างความสัมพันธ์อันดีก่อน เพื่อให้เกิดความไว้วางใจและสอบถามความสมัครใจในการเข้าร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลทุกราย โดยผู้วิจัยได้มีการชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งได้มีการขออนุญาตจดยละเอียด บันทึกเสียงและบันทึกภาพขณะสัมภาษณ์ เพื่อเป็นการพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้ละเว้นการระบุตัวตนของผู้ให้ข้อมูล การให้เวลาคิดทบทวนก่อนตอบคำถาม และผู้วิจัยจะไม่เปิดเผยข้อมูลใด ๆ ที่เป็นผลทางลบถึงผู้ให้ข้อมูลจากการนำเสนอ นั้น นอกจากนี้ผู้วิจัยรักษาความลับของข้อมูล โดยการเก็บไว้ในที่ปลอดภัยและข้อมูลที่ได้จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจะนำมาใช้เฉพาะทางวิชาการเท่านั้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลตามแนวคิดของ แวน แคม (Van Kaam) ไปพร้อมๆกัน ระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำข้อมูลมาพิจารณาว่าขาดประเด็นใดบ้าง ซึ่งถ้าขาดตกประเด็นใดผู้วิจัย จะขออนุญาตเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอีกครั้งกับผู้ให้ข้อมูล โดยมีรายละเอียดในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

- 1) อธิบายปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา นำข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเทป มาถอดเทปคำให้ สัมภาษณ์คำต่อคำ
- 2) รวบรวมข้อมูลรายละเอียดจากผู้ให้ข้อมูล โดยการจัดกลุ่มคำ ข้อความ หรือประโยคสำคัญที่เป็น ข้อมูลเดียวกัน และเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา
- 3) อ่านข้อมูลทั้งหมดของผู้ให้ข้อมูล และให้เลขลำดับบรรทัดข้อมูล
- 4) ทบทวนข้อมูล และแยกประโยคสำคัญออกมา อ่านข้อมูลอีกครั้ง และดึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ ประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล ใช้ปากกาขีดเส้นใต้ข้อความที่เป็นประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล และ นำข้อมูลดังกล่าวมาบันทึกไว้ในตาราง
- 5) ทำความเข้าใจความหมายของแต่ละประโยค แล้วให้ความหมายหรือให้รหัส (Coding)
- 6) จัดกลุ่มข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย
- 7) เขียนคำบรรยายโดยละเอียด เขียนอธิบายของแต่ละข้อสรุปอย่างละเอียดตามวัตถุประสงค์การ วิจัย และอยู่บนพื้นฐานของข้อมูล ประสบการณ์จริงของผู้ให้ข้อมูล ทำการอ้างอิงตัวอย่างคำพูด ของผู้ให้ข้อมูล เพื่อแสดงให้เห็นว่าข้อมูลนั้นมีความเป็นจริง

ผลการวิจัย

จากการศึกษาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส ในโรงเรียน ประถมศึกษาขนาดเล็ก ได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์นักเรียน A B และ C ตามแนวคิดการสร้าง ความเป็นจริงทางสังคม ของ Berger and Luckmann (1967) โดยแบ่งเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. ความจริงเชิงวัตถุวิสัย (objective reality)
2. กระบวนการทางสังคมขั้นปฐมภูมิ (Primary Socialization)
3. กระบวนการทางสังคมขั้นทุติยภูมิ (Secondary Socialization)

ตอนที่ 1 ผลวิเคราะห์นักเรียน A

1. ความจริงเชิงวัตถุวิสัย (Objective Reality)

ครอบครัวของนักเรียน A เติบโตมาจากคุณแม่วัยใส ครอบครัวมีฐานะปานกลาง และมีความรักใคร่กันดี และมีการเลี้ยงดูนักเรียน A แบบเอาใจใส่ ทำให้เกิดความเชื่อและการยอมรับในความจริงที่ว่านักเรียน A ได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวในการเรียนรู้ทักษะการเขียนตั้งแต่เด็ก ซึ่งเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อพฤติกรรมในโรงเรียน

เช่น การทำงานเร็วและเขียนชื่อตัวเองได้ แม้ว่าครูยังไม่ได้อสอน การที่ A เป็นที่รักของครูและเพื่อนก็เป็นส่วนหนึ่งของความจริงเชิงวัตถุวิสัยที่สร้างขึ้นจากการยอมรับทางสังคม

2. กระบวนการทางสังคมขั้นปฐมภูมิ (Primary Socialization)

ครอบครัวของนักเรียน A พ่อแม่ได้อสอนและปลูกฝังทักษะที่สำคัญให้กับนักเรียน A ตั้งแต่ยังเด็ก เช่น การเขียนชื่อ การอ่าน และพฤติกรรมที่ดีต่างๆ การที่นักเรียน A งอแงเมื่ออยู่บ้านแต่ไม่งอแงที่โรงเรียน สะท้อนถึงการได้รับการสอนในเรื่องการควบคุมอารมณ์ในบริบทต่างๆ ผ่านการดูแลของครอบครัว ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อการสร้างตัวตนและบุคลิกภาพของนักเรียน A

3. กระบวนการทางสังคมขั้นทุติยภูมิ (Secondary Socialization)

สำหรับนักเรียน A โรงเรียนเป็นสถาบันที่มีบทบาทในการถ่ายทอดบรรทัดฐานและบทบาททางสังคม เช่น การเป็นนักเรียนที่ตั้งใจเรียน มีความรับผิดชอบ และปฏิบัติตามกฎของโรงเรียน เช่น การทำงานให้เสร็จและเขียนชื่อกำกับทุกครั้ง สิ่งเหล่านี้เป็นทักษะและบทบาททางสังคมที่นักเรียน A ได้เรียนรู้จากโรงเรียน นอกจากนี้การที่นักเรียน A เข้ากับเพื่อนและครูได้ดี ก็เป็นผลมาจากการเรียนรู้การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในสภาพแวดล้อมนอกบ้าน ทำให้นักเรียน A สามารถปรับตัวและแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมในบริบทต่างๆ

สรุปผลการวิเคราะห์นักเรียน A

นักเรียน A ได้รับการเรียนรู้ทั้งจากครอบครัว (กระบวนการทางสังคมขั้นปฐมภูมิ) และจากโรงเรียน (กระบวนการทางสังคมขั้นทุติยภูมิ) โดยสิ่งที่นักเรียน A ได้รับจากครอบครัวได้ส่งผลต่อความสามารถในการเรียนรู้และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในโรงเรียน ความจริงเชิงวัตถุวิสัยที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของนักเรียน A นั้น ได้รับการสนับสนุนจากการปฏิสัมพันธ์ทั้งภายในครอบครัวและสังคมในโรงเรียน ทำให้นักเรียน A มีความโดดเด่นและได้รับความรักจากครูและเพื่อน

“...ก็ตั้งใจ แต่เวลาได้การบ้านก็ตั้งใจทำคะ เพราะว่าเลิกเรียนไปตอนเย็นเขาจะเขียน เขาจะทำเลย บางทีถ้าไม่รู้ เขียนไม่เป็น เขาก็ถาม ถ้าเราบอก เขาเขียนได้ เขาก็จะเขียนไปเลยคะ...” (บทสัมภาษณ์ ผู้ปกครองนักเรียน A)

“...โอ้...การเรียนหนี นักเรียน A จะเก่งกว่าเพื่อนในห้อง ในชั้นอนุบาล นักเรียน A เก่งกว่าเพื่อน อาจจะเป็นเพราะ พ่อแม่เขาเอาใจใส่ดี เพราะว่ากลับไปบ้านเนี่ยนะ การบ้านนะ คนอื่นเขายัง พยายามฝึกลูกให้เขียนชื่อ อนุบาลยังเขียนชื่อตัวเองไม่ได้ แต่นักเรียน A กลับไปบ้าน พ่อแม่เขาสอนเขียนชื่อ นามสกุลเป็น โดยที่เราไม่ต้องบอก เวลาทำงานเสร็จ นักเรียน A ก็เขียนชื่อ สกุล ของตัวเอง เขียนเป็นเลย...” (บทสัมภาษณ์ ครูประจำชั้นนักเรียน A)

ตอนที่ 2 ผลวิเคราะห์นักเรียน B

1. ความจริงเชิงวัตถุวิสัย (Objective Reality)

จากสถานการณ์ทางครอบครัวของนักเรียน B ที่ประสบปัญหาหนี้สิน เนื่องจากคุณแม่ที่เป็นคุณแม่วัยใสติดเกม เสียทรัพย์จากการเล่นเกม ทำให้พ่อและแม่ต้องออกไปทำงานต่างจังหวัด ปล่อยให้เด็กนักเรียน B อาศัยอยู่

กับตาและยาย ครอบครัวเลี้ยงดูนักเรียน B แบบตามใจ เช่น การอนุญาตให้เล่นโทรศัพท์มากเกินไป จนทำให้เกิดพฤติกรรมติดโทรศัพท์ ส่งผลต่อการนอนหลับและการตื่นไปโรงเรียน การที่นักเรียน B ตื่นสาย ส่งผลให้มีอาการเฉื่อยชา ไม่ตั้งใจเรียน ทำงานช้ากว่าเพื่อน เหตุการณ์เหล่านี้กลายเป็นความจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตของนักเรียน B

2. กระบวนการทางสังคมขั้นปฐมภูมิ (Primary Socialization)

นักเรียน B ได้เรียนรู้และรับรู้พฤติกรรม บรรทัดฐานจากครอบครัวตั้งแต่เด็ก เช่น การถูกเลี้ยงดูแบบตามใจ ทำให้นักเรียน B เชื่อว่าการใช้เวลามากกับโทรศัพท์และนอนดึกเป็นสิ่งที่สามารถทำได้ การที่คนในครอบครัวไม่จำกัดเวลาเล่นโทรศัพท์หรือตั้งกฎระเบียบที่ชัดเจน สร้างให้นักเรียน B มีการรับรู้แบบผิดๆ ว่าพฤติกรรมเช่นนี้เป็นเรื่องปกติ สิ่งนี้เป็นผลของกระบวนการทางสังคมขั้นปฐมภูมิที่ไม่ได้มีการกำหนดกรอบหรือสร้างทักษะทางสังคมที่ถูกต้องในชีวิตประจำวันของนักเรียน B

3. กระบวนการทางสังคมขั้นทุติยภูมิ (Secondary Socialization)

เมื่อนักเรียน B เข้ามาเรียนในโรงเรียน ซึ่งเป็นสถาบันนอกเหนือจากครอบครัว โรงเรียนได้ถ่ายทอดบรรทัดฐานใหม่ที่แตกต่างจากที่บ้าน เช่น การไม่อนุญาตให้ใช้โทรศัพท์ การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ อย่างกระตือรือร้น และการปฏิบัติตามกฎระเบียบในชั้นเรียน นักเรียน B รับรู้ว่าการอยู่โรงเรียนทำให้เขาไม่สามารถเล่นโทรศัพท์ได้ แต่พฤติกรรมนี้ไม่ส่งผลให้เกิดการปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เนื่องจากครอบครัวยังคงเลี้ยงดูนักเรียน B ในแบบเดิม ทำให้นักเรียน B แยกการปฏิบัติในสองบริบทนี้ออกจากกัน ดังนั้น กระบวนการทางสังคมขั้นทุติยภูมิยังไม่สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักเรียน B ได้เต็มที่ เนื่องจากขาดการสนับสนุนจากกระบวนการทางสังคมขั้นปฐมภูมิจากที่บ้าน

สรุปผลการวิเคราะห์นักเรียน B

นักเรียน B ได้รับการเรียนรู้ทั้งจากครอบครัวและโรงเรียน แต่การที่ถูกเลี้ยงดูแบบตามใจและขาดการกำหนดกรอบจากครอบครัวในกระบวนการทางสังคมขั้นปฐมภูมิ ทำให้นักเรียน B พัฒนาแนวคิดและพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ขณะที่โรงเรียนในฐานะกระบวนการทางสังคมขั้นทุติยภูมิพยายามปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเหล่านั้น แต่ยังไม่สามารถทำได้สำเร็จเนื่องจากการเรียนรู้ในครอบครัวยังคงเลี้ยงดูแบบตามใจ

“...เฮ็ดเองจ้า มีแต่บางทีกะมีถามอยู่จ้า แล้วกะเขียนเอง เขียนชื่อกะ เขียนให้เบิ่งแล้วกะเขียนตามจ้า บางทีกะบอกว่าโตหยั่งแล้วเขียนเอง...” (บทสัมภาษณ์ ผู้ปกครองนักเรียน B)

“...นักเรียน B นี้ตื่นสาย เห็นมัย มาเข้าแถวช้า เขาเลี้ยงแบบว่าตามใจประมาณนี้นะ ดูโทรศัพท์ นอนดึก แล้วก็ตื่นสาย มาโรงเรียนสาย แล้วตัวหนังสือมันก็ เท่าบ้านหนิ ถ้าเราไม่กำชับ มันก็จะเขียนตัวหนังสือ ไม่รู้เหมือนมันไม่กระตือรือร้นนะ หรือว่าดูโทรศัพท์เยอะไป...อาจเป็นเพราะว่าการเลี้ยงดูด้วย เพราะแม่ของเขาไม่ค่อยอยู่ด้วยใช้มัย ส่วนมากจะอยู่กับยาย อยู่กับน้า เพราะก่อนหน้านี้แม่จะไปขายเลข ก็เดี๋ยวนี้แม่ก็ไปกรีดยาง...” (บทสัมภาษณ์ ครูประจำชั้นนักเรียน B)

“...แล้วแม่เขานะเป็นคนติด ประเภทติดเกม ก่อนหน้านี้ที่ไม่ได้ไปขายหอย เพราะตอนไปขาย ไปเล่นเกมแบบเสียเงิน เสียเงินเป็นแสนสองแสนนะ...” (บทสัมภาษณ์ ครูประจำชั้นนักเรียน B)

ตอนที่ 3 ผลวิเคราะห์นักเรียน C

1. ความจริงเชิงวัตถุวิสัย (Objective Reality)

นักเรียน B อยู่ในสภาพแวดล้อมทางครอบครัวที่ซับซ้อนและไม่ปกติ ซึ่งส่งผลต่อตัวตนและพฤติกรรมของนักเรียน C โดยนักเรียน C เติบโตมากับยายทวด ยาย และตา เนื่องจากแม่ของนักเรียน C เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ฝากให้ครอบครัวเลี้ยงดูนักเรียน C ตั้งแต่ยังเล็ก และพ่อของนักเรียน C ไม่ยอมรับว่านักเรียน C เป็นลูกของเขา ความจริงนี้ทำให้นักเรียน C เติบโตมาโดยไม่มีพ่อและแม่อยู่เคียงข้าง แม่แต่งงานใหม่และมีลูกอีกคน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียน C กับแม่ไม่แน่นแฟ้น ความจริงเชิงวัตถุวิสัยนี้ก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องความรู้สึกไม่มั่นคง ความต้องการความรักและความสนใจจากคนรอบข้าง ซึ่งนักเรียน C พยายามแสดงออกผ่านพฤติกรรมที่ดื้อรั้นและการเรียกร้องความสนใจ

2. กระบวนการทางสังคมขั้นปฐมภูมิ (Primary Socialization)

ยายทวด ยาย และตา ที่เป็นคนเลี้ยงดูนักเรียน C แทนแม่และพ่อ การเลี้ยงดูในสภาพครอบครัวที่มีผู้สูงอายุและต้องทำอะไร ทำให้การดูแลและการตั้งกรอบระเบียบแบบแผนอาจไม่ได้มีความเข้มงวดมากนัก นักเรียน C ถูกเลี้ยงดูแบบใกล้ชิดกับยายทวดและยาย แต่การขาดเวลาในการดูแลอย่างใกล้ชิด ส่งผลให้นักเรียน C เรียนรู้การรับรู้ว่าการเป็นเด็กดื้อรั้น การแกล้งเพื่อน และการเรียกร้องความสนใจเป็นวิธีการที่จะได้รับความรักและการเอาใจใส่จากผู้ใหญ่ การเลี้ยงดูในสภาพแวดล้อมที่มีการทำอะไรทำสวนทำให้นักเรียน C ได้เรียนรู้ทักษะพื้นฐานในการทำไร่ตั้งแต่อายุน้อย

3. กระบวนการทางสังคมขั้นทุติยภูมิ (Secondary Socialization)

เมื่อนักเรียน C ได้เข้ามาเรียนในโรงเรียน ได้พบกับกระบวนการทางสังคมขั้นทุติยภูมิจากโรงเรียน ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีกฎระเบียบแตกต่างจากบ้าน อย่างไรก็ตาม นักเรียน C ยังคงแสดงพฤติกรรมดื้อรั้น ก้าวร้าว และเรียกร้องความสนใจ เพราะพฤติกรรมนี้ได้ถูกหล่อหลอมมาจากครอบครัวตั้งแต่เด็ก ในขณะเดียวกัน นักเรียน C ได้รับการเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทในโรงเรียน เช่น การปฏิบัติตนในฐานะนักเรียน การเข้าร่วมกิจกรรม และการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ถึงแม้ว่านักเรียน C จะมีผลการเรียนอยู่ในระดับปานกลางไม่ถึงระดับเก่งในห้องเรียน แต่นักเรียน C มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการที่ต้องการสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับคนรอบข้างเพื่อให้ได้รับการยอมรับและความสนใจมากขึ้นจากสังคมภายนอก

สรุปผลการวิเคราะห์นักเรียน B

นักเรียน C มีความซับซ้อนในเรื่องของบทบาทและตัวตนที่ถูกสร้างขึ้นจากการเลี้ยงดูในครอบครัวที่ขาดพ่อแม่และขาดการดูแลอย่างใกล้ชิดจากคนเลี้ยงดู พฤติกรรมดื้อรั้นและการเรียกร้องความสนใจของนักเรียน C สะท้อนความต้องการความรักและความใส่ใจที่ไม่ได้รับเพียงพอจากครอบครัว ในขณะเดียวกัน การเข้าสังคมในโรงเรียนและการมีเพื่อนทำให้นักเรียน C สร้างมนุษยสัมพันธ์ได้ดี แต่วิธีการแสดงออกยังคงสะท้อนความต้องการความรักจากสังคม

“...กะยายเน๊ว! เลี้ยงมันแต่น้อยๆ มา แม่มันบ่ค่อยได้มา แม่ยายอันนี้มันกะเฮ็ดไเฮ่ กะเอามาไว้นายายหม่อนเน๊ว...” (บทสัมภาษณ์ ผู้ปกครองนักเรียน C)

“...แล้วที่นี้ไปแจ้งเกิด มันแจ้งเดี๋ยวนี้เขาไม่ให้เอาชื่อผู้ชายคนอื่นใส่ใข้มั๊ย ก็เลยเป็นปรากฏอยู่ข้อมูล เด็กชาย C ก็คือ ไม่ปรากฏบิดา มีแต่ชื่อแม่ เดี่ยวนี้ก็คือน้องอยู่กับตากับยาย...” (ครูประจำชั้นนักเรียน C)

“...แม่ไปขายเลข แล้วก็แต่งงานใหม่แล้ว แล้วก็กำลังจะท้องลูกสาวที่เนี่ย เด็กชาย C กำลังจะได้น้อง...” (บทสัมภาษณ์ ครูประจำชั้นนักเรียน C)

“...เพราะเขาไม่มีพ่อโดยกำเนิดใข้มั๊ย แต่เขาก็เรียกตาว่่าพ่อเิง เขายังไม่มีโอกาสรู้ด้วยซ้ำว่าใครคือพ่อของเขา แต่ว่าคนที่รู้เ็นพี่ว่าแม่ของเขา ต้องรู้เู่กัใจว่าใครคือพ่อเด็กใข้มั๊ย แต่ว่าไม่บอกใครเลย ไม่บอกใครจนถึงทุกวันนี้ ก็คือให้มันแบบว่าปิด แบบว่าไม่รับรู้เู่อะไรเ็น...” (บทสัมภาษณ์ ครูประจำชั้นนักเรียน C)

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาการศึกษาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาอัตลักษณ์การศึกษาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ วิเคราะห์นักเรียน A B และ C ตามแนวคิดการสร้างความเป็นจริงทางสังคม Berger and Luckmann (1967) ผลการวิจัยพบว่า

1. อัตลักษณ์ของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส

อัตลักษณ์ของนักเรียน A นักเรียน A มีอัตลักษณ์ที่มั่นคงและมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จทางการศึกษา การที่ครอบครัวของนักเรียน A ให้การดูแลใกล้ชิดและมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของนักเรียน A ตั้งแต่เล็ก ส่งผลให้นักเรียนมีความมั่นใจในตนเอง รู้จักบทบาทและหน้าที่ของตนเองในสังคม โดยสามารถปรับตัวได้ดีระหว่างการอยู่บ้านและโรงเรียน เช่น การปฏิบัติตัวที่สุภาพเรียบร้อยและรู้จักแบ่งเวลาในการเรียนและเล่นอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ การที่ผู้ปกครองฝึกฝนทักษะด้านการเรียนรู้ให้นักเรียน A ตั้งแต่เล็ก ทำให้นักเรียน A เป็นเด็กที่มีทักษะการเรียนรู้สูงกว่าเพื่อนในชั้นเรียน มีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง และสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีทั้งกับครูและเพื่อน

อัตลักษณ์ของนักเรียน B นักเรียน B มีอัตลักษณ์ที่ไม่มั่นคงและสับสน สาเหตุหลักมาจากการเลี้ยงดูที่ตามใจและขาดการควบคุมอย่างเป็นระบบจากครอบครัว ปัญหาทางเศรษฐกิจและปัญหาการเสพติดเกมของแม่ทำให้นักเรียน B ขาดการชี้นำที่เหมาะสมในเรื่องการใช้ชีวิตและการพัฒนาพฤติกรรม ผลที่ตามมาคือนักเรียน B มีแนวโน้มที่จะขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่การเรียน ไม่กระตือรือร้นในการทำกิจกรรมในโรงเรียน และมักจะตื่นสายหรือทำงานช้า ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นผลมาจากการขาดการดำเนินการดำเนินชีวิตในครอบครัว นอกจากนี้นักเรียน B ยังมีแนวโน้มที่จะพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป ทำให้การโต้ตอบทางสังคมกับเพื่อนและครูในโรงเรียนลดลง ส่งผลให้การปรับตัวทางสังคมและการพัฒนาอัตลักษณ์เป็นไปอย่างไม่ราบรื่น

อัตลักษณ์ของนักเรียน C นักเรียน C มีอัตลักษณ์ที่ก่อตัวขึ้นจากความขาดแคลนความรักและการดูแลจากพ่อแม่ การที่แม่ของนักเรียน C เป็นคุณแม่วัยใสและไม่ได้รับการยอมรับจากพ่อ ส่งผลให้อัตลักษณ์ของนักเรียน C ถูกสร้างขึ้นจากความรู้สึกไม่มั่นคงนักเรียน C มีพฤติกรรมดื้อรั้น ก้าวร้าว และมักจะเรียกร้องความสนใจจากคนรอบข้างโดยการแสดงออกทางพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น การพูดเสียงดัง การแต่งกายไม่สุภาพ

และไม่รักษาความสะอาด พฤติกรรมเหล่านี้สะท้อนถึงความต้องการความรักและการยอมรับจากคนในสังคม เนื่องจากนักเรียน C เติบโตขึ้นมาในสภาพแวดล้อมที่ไม่ได้รับการดูแลใกล้ชิดจากผู้ปกครอง ทำให้นักเรียน C ใช้การแสดงออกที่ไม่เหมาะสมในการตอบสนองความต้องการทางจิตใจ

จากการศึกษาอัตลักษณ์ของนักเรียน A, B, และ C ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การเลี้ยงดูและสภาพแวดล้อมครอบครัวมีผลสำคัญต่อการพัฒนาอัตลักษณ์ของเด็ก สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุพัตรา บุญเจียม (2564) ซึ่งค้นพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเลี้ยงดูเด็กของผู้เลี้ยงดู มี 2 ปัจจัยคือ 1) การอาศัยอยู่กับบิดามารดาของเด็ก 2) ครอบครัวขยาย ซึ่งการสร้างเสริมให้ผู้เลี้ยงดูมีพฤติกรรมการเลี้ยงดูที่เหมาะสมต้องส่งเสริมให้ครอบครัวได้อยู่ร่วมกัน เด็กได้อยู่กับบิดามารดา จะสามารถสร้างพฤติกรรมการเลี้ยงดูเด็กที่เหมาะสมแก่ผู้เลี้ยงดูได้ อีกทั้งความมั่นคงทางครอบครัวและการสนับสนุนด้านการเรียนรู้จากพ่อแม่ทำให้อัตลักษณ์ของเด็กมีความมั่นคงและสามารถปรับตัวได้ดีในสังคม ในขณะที่ความขาดแคลนการดูแลเอาใจใส่และการเลี้ยงดูที่ไม่เหมาะสม สอดคล้องกับงานวิจัยของ กมล โพธิเย็น (2566) ซึ่งค้นพบว่า การปลุกฝังพฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่ถูกต้องดีงามเหมาะสม สอดคล้องกับความคาดหวังของสังคม เป็นเรื่องสำคัญที่ผู้เกี่ยวข้องได้แก่ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู อาจารย์ในสถาบันควรให้ความสำคัญและแนวทางที่เหมาะสม เพื่อสร้างเสริมให้เป็นลักษณะนิสัยให้แก่เด็ก ส่งผลให้เด็กมีอัตลักษณ์ที่ไม่มั่นคงและก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นปัญหาทางสังคม สอดคล้องกับงานวิจัยของ ภวิกา ภักษา (2565) ซึ่งค้นพบว่า วัยที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อหล่อหลอมการรับรู้ตนเองและนำไปสู่การค้นพบอัตลักษณ์แห่งตน ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเลี้ยงดูที่มีคุณภาพและการส่งเสริมพัฒนาการทั้งทางด้านอารมณ์และสังคมจากครอบครัว เพื่อให้เด็กสามารถพัฒนาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมที่เหมาะสม และพร้อมที่จะเติบโตเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคมต่อไปในอนาคต

2. การโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส

การโต้ตอบทางสังคม A นักเรียน A มีการโต้ตอบทางสังคมที่ดีเยี่ยม เป็นเด็กที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี เข้ากับเพื่อนได้ง่าย และได้รับความรักและการยอมรับจากทั้งครูและเพื่อน นักเรียน A สามารถแสดงบทบาทของตนในสังคมโรงเรียนได้อย่างเหมาะสมและได้รับความชื่นชมจากคนรอบข้าง การที่ นักเรียน A มีทักษะการเรียนรู้ที่สูงกว่าเพื่อนคนอื่น ๆ ในชั้นเรียน ทำให้นักเรียนสามารถมีบทบาทที่ชัดเจนในห้องเรียนและสามารถแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมในสถานการณ์ทางสังคมต่าง ๆ ได้อย่างมั่นใจ สิ่งนี้สะท้อนถึงการได้รับการสนับสนุนที่ดีจากครอบครัว ทั้งในด้านการเรียนรู้และการปลุกฝังการเข้าสังคมอย่างเหมาะสม

การโต้ตอบทางสังคม B นักเรียน B มีการโต้ตอบทางสังคมอยู่ในลักษณะที่ไม่กระตือรือร้นและแสดงพฤติกรรมเฉื่อยชาในโรงเรียน นักเรียน B มักไม่สนใจการเรียนหรือกิจกรรมที่จัดขึ้นในโรงเรียน อีกทั้งการขาดการชี้แนะที่เหมาะสมจากครอบครัว รวมถึงพฤติกรรมติดโทรศัพท์และการเลี้ยงดูแบบตามใจ ส่งผลให้นักเรียน B ไม่มีทักษะในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี การไม่สามารถจัดการกับเวลาและความรับผิดชอบในบทบาทนักเรียนได้อย่างเหมาะสม ทำให้นักเรียน B ขาดความสามารถในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาในการปรับตัวในระยะยาว

การโต้ตอบทางสังคม C นักเรียน C โต้ตอบทางสังคมด้วยพฤติกรรมก้าวร้าวและเรียกร้องความสนใจ แกล้งเพื่อน พูดเสียงดัง หรือแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เพื่อดึงดูดความสนใจจากเพื่อนและครู พฤติกรรมเหล่านี้แสดงถึงการต้องการสร้างตัวตนที่โดดเด่นในสังคม เนื่องจากความขาดแคลนความรักและการดูแลที่เพียงพอจากครอบครัว การที่นักเรียน C เติบโตในสภาพแวดล้อมที่ขาดการสนับสนุนทางอารมณ์และการแนะนำที่เหมาะสม ทำให้เขามีแนวโน้มที่จะพยายามสร้างความสำเร็จในสายตาของผู้อื่นผ่านการกระทำที่ท้าทายและไม่เหมาะสม

การศึกษาการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียน A, B, และ C แสดงให้เห็นว่าปัจจัยทางครอบครัวและการเลี้ยงดูมีบทบาทสำคัญต่อพฤติกรรมทางสังคมและการปรับตัวในสถานการณ์ทางสังคม นักเรียน A ที่ได้รับการเลี้ยงดูและการสนับสนุนจากครอบครัวอย่างเหมาะสม มีทักษะในการโต้ตอบที่ดีและสามารถปรับตัวได้อย่างราบรื่น ในขณะที่นักเรียน B และ C ที่เติบโตมาในสภาพแวดล้อมที่มีปัญหาและขาดการดูแลอย่างเพียงพอ กลับแสดงออกถึงพฤติกรรมทางสังคมที่ไม่เหมาะสมและขาดความสามารถในการปรับตัวในสังคมได้ดี สอดคล้องกับงานวิจัยของ สิริภรณ์ สุริวงษ์, สุวิมล กฤษศยาสา และจุฑาภรณ์ มาสันเทียะ (2563) ซึ่งค้นพบว่า ประสบการณ์เป็นแหล่งที่มาของการเรียนรู้และพื้นฐานสำคัญของการเกิดความคิด ความรู้ และการกระทำต่างๆ และสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาผู้เรียนของ เดวิด โคล์บ ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ ในขั้นตอนที่ 3 ของวงจรการเรียนรู้ คือ กล่าวว่าการใช้ทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาเพื่อประมวลผล แล้วสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ (ที่ผู้เรียนได้เรียนรู้) ด้วยผู้เรียนเอง ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการส่งเสริมการเลี้ยงดูที่มีคุณภาพ การจัดระเบียบการดำเนินชีวิตในครอบครัว และการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาอัตลักษณ์และทักษะทางสังคมที่เหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้เด็กสามารถมีการปรับตัวและการโต้ตอบในสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

จากผลการศึกษาผู้วิจัยสามารถสรุปโดยรวมได้ว่า ปัจจัยครอบครัวและการเลี้ยงดูเป็นสิ่งสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาอัตลักษณ์และพฤติกรรมทางสังคมของเด็ก ทั้งนี้ ครอบครัวที่มีความมั่นคงและให้การสนับสนุนอย่างใกล้ชิดมีแนวโน้มที่จะช่วยสร้างอัตลักษณ์ที่ดีและการปรับตัวในสังคมที่เหมาะสม ขณะที่ครอบครัวที่มีปัญหาหรือขาดการดูแลเพียงพอ มักจะส่งผลให้เด็กมีอัตลักษณ์ที่สับสนและมีปัญหาในการโต้ตอบทางสังคม

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก โดยการได้มาซึ่งข้อมูลต่าง ๆ ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการสัมภาษณ์ประกอบกับการวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคลตามกรอบแนวคิดของ Berger and Luckmann, (1967) และเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. อิทธิพลของครอบครัวต่อการพัฒนาอัตลักษณ์ของเด็ก ความมั่นคงของครอบครัวและการเลี้ยงดูที่สนับสนุนส่งเสริมความมั่นใจของเด็ก ส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาอัตลักษณ์ที่แข็งแรง ขณะที่ครอบครัวที่มีปัญหาและขาดการชี้นำที่เหมาะสมมักก่อให้เกิดอัตลักษณ์ที่สับสนและไม่มั่นคง

2. การเรียนรู้ผ่านกระบวนการทางสังคมและการโต้ตอบกับผู้อื่น การโต้ตอบทางสังคมของเด็กได้รับอิทธิพลจากกระบวนการเลี้ยงดูและการให้ความสำคัญกับการชี้นำทางสังคมจากผู้ใหญ่ หากขาดการควบคุมและการสนับสนุนที่ดี เด็กอาจใช้วิธีการที่ไม่เหมาะสมในการโต้ตอบในสังคม

3. การสะท้อนตัวตนผ่านพฤติกรรม การโต้ตอบในบริบทที่แตกต่างกัน เด็กมีความสามารถในการปรับตัวและแสดงพฤติกรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของตนในบริบทที่ต่างกัน ทั้งนี้ การปรับตัวและการแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับการชี้นำและการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ในครอบครัวและสังคม

4. ความสำคัญของการสนับสนุนทางอารมณ์และการชี้นำที่ชัดเจน การเลี้ยงดูที่ให้ความสำคัญกับการสนับสนุนทางอารมณ์และการมีกรอบที่ชัดเจนในการชี้นำพฤติกรรมของเด็ก มีผลอย่างสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์และการพัฒนาพฤติกรรมทางสังคมที่เหมาะสม

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากการศึกษาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใสในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่างๆ ดังนี้

1. การส่งเสริมบทบาทของครอบครัวในการพัฒนาอัตลักษณ์ที่แข็งแรงและการโต้ตอบทางสังคม เนื่องจากผลการศึกษาพบว่า ครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์และพฤติกรรมทางสังคมของเด็ก จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาทักษะการเลี้ยงดูที่ส่งเสริมการพัฒนาอัตลักษณ์ที่แข็งแรงและเสริมสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสม เช่น หน่วยงานการศึกษาและสถาบันครอบครัวควรจัดทำโครงการฝึกอบรมสำหรับพ่อแม่และผู้ปกครอง เพื่อให้ความรู้และทักษะในการเลี้ยงดูที่สนับสนุนการพัฒนาอัตลักษณ์ที่มั่นคง

2. การออกแบบกิจกรรมในโรงเรียนที่ส่งเสริมพฤติกรรมทางสังคมและอัตลักษณ์ที่หลากหลาย จากการศึกษาพบว่า การโต้ตอบทางสังคมของเด็กในโรงเรียนมีผลต่อการสร้างอัตลักษณ์และการปรับตัวในสังคม จึงควรมีการออกแบบกิจกรรมในโรงเรียนที่ช่วยเสริมสร้างทักษะการเข้าสังคมและการสร้างอัตลักษณ์ที่เหมาะสมในเด็ก เช่น ครูควรใช้วิธีการสอนที่เน้นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนและการทำงานกลุ่ม เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เด็กสามารถเรียนรู้บทบาททางสังคมและพัฒนาทักษะการสื่อสารและการทำงานร่วมกับผู้อื่น

3. การให้ความสำคัญกับการดูแลด้านจิตวิทยาและการสนับสนุนทางอารมณ์ในโรงเรียน สำหรับนักเรียนที่มีปัญหาด้านอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคม เช่น โรงเรียนควรมีนักจิตวิทยาหรือนักแนะแนวประจำโรงเรียนที่สามารถให้คำปรึกษาและดูแลเด็กที่มีปัญหาด้านการปรับตัวและอัตลักษณ์ เพื่อให้เด็กได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสมและสามารถพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น

4. การบูรณาการการเรียนรู้ในโรงเรียนและครอบครัว ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาอัตลักษณ์และการโต้ตอบทางสังคมของเด็กมีความเชื่อมโยงระหว่างบ้านและโรงเรียน ดังนั้น การบูรณาการการเรียนรู้

ระหว่างครอบครัวและโรงเรียนเป็นสิ่งสำคัญในการสนับสนุนพัฒนาการของเด็ก เช่น โรงเรียนควรจัดประชุมร่วมกับผู้ปกครองอย่างสม่ำเสมอเพื่อสร้างความร่วมมือในการพัฒนาเด็ก

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความเมตตาบูรพาอาจารย์หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน ที่ได้กรุณาอบรมสั่งสอนและให้คำปรึกษา คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ในการทำงานวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลที่เป็ผู้ปกครองและครูประจำชั้นของนักเรียนที่มีคุณแม่วัยใส ที่ให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ในการให้ผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยดีเสมอมา ขอขอบคุณเพื่อนบัณฑิตศึกษา ที่ให้ความช่วยเหลือ มีน้ำใจ ช่วยแก้ปัญหาในอุปสรรคต่าง ๆ และร่วมเติบโตไปพร้อมกัน

ท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณครอบครัวอันเป็นที่รัก ที่คอยเคียงข้าง ให้กำลังใจและสนับสนุนทุกอย่างด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยขอระลึกถึงและกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง (References)

- กมล โปธิเย็น. (2566). แนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมให้แก่ผู้เรียนในศตวรรษที่ 21. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 21(1), 46–59. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/suedujournal/article/view/263921>
- กฤษมาลี โปธิปัสสา, ทรงสุตา หมั่นไธสง, ดาราพร รักหน้าที่, จิระพรรณ สุปัญญา และ มัลลิกา มากรัตน์. (2563). การเลี้ยงดูเด็กของปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่น. วารสารโรงพยาบาลสกลนคร, 23(2), 182–191. <https://thaidj.org/index.php/jsnh/article/view/11160>
- ผกามาศ นันทจิรวัดณ์. (2550). การศึกษาและพัฒนาการปฏิบัติหน้าที่ของครอบครัวอย่างประสบความสำเร็จ ด้วยการให้คำปรึกษาครอบครัว โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต], มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พัชรียา จำปาไทย. (2556). เรื่องเล่าชีวิตแม่วัยรุ่นในเขตพื้นที่อำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ. <https://www.mis.ms.su.ac.th/MISMS02/PDF01//2556/GB/50.pdf>
- ภวิกา ภัทษา. (2566). อัตมโนทัศน์ทางสังคม: มิติการรับรู้ตนเองที่สำคัญต่อวัยรุ่น. วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, 8(2), 307–320. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jmbr/article/view/259095>
- มนัส สุวรรณ. (2549). ชนบทกับปัญหาความยากจน: มุมมองเชิงนิเวศวิทยามนุษย์. วารสารราชบัณฑิตยสถาน, 31(4), 1137-1149. http://legacy.orst.go.th/wp-content/uploads/royin-ebook/278/FileUpload/793_4715.pdf

- รุจา ภูไพบูลย์ และคณะ. (2562). *การศึกษาครอบครัวชาวไทยแบบบูรณาการตามวงจรชีวิตครอบครัว*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และ มหาวิทยาลัยมหิดล.
https://socadmin.tu.ac.th/uploads/socadmin/file_research/Family%20Study%20Based.pdf
- รุ่งรัตน์ สุขะเดชะ. (2563). การอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวไทย: การทบทวนวรรณกรรมแบบบูรณาการอย่างเป็นระบบ. *วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ*, 43(1), 1–9. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/nah/article/view/183265>
- สิริภรณ์ สุริวงษ์, สุวิมล กฤชคฤหาสน์ และ จุฑาภรณ์ มาสันเทียะ. (2563). การศึกษาผลการจัดการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ และการเรียนรู้จากบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน ที่มีต่อทักษะพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ของเด็กปฐมวัย. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 9(1), 59–68. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jssr/article/view/236551>
- สุพัตรา บุญเจียม. (2564). พฤติกรรมการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยของผู้เลี้ยงดู ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารศูนย์อนามัยที่ 7 ขอนแก่น*, 13(2), 7–22. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/johpc7/article/view/251219>
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ. (2557, 7 กุมภาพันธ์). *เหตุไฉนด้วยรุ่นไทย มีปัญหาทางอารมณ์*. <https://www.thaihealth.or.th/เหตุไฉนด้วยรุ่นไทย-มีปัญหา/>
- สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดอุบลราชธานี. (2554). *การศึกษาและวิจัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมแก่สถาบันครอบครัวในชนบท: กรณีศึกษาชุมชนชนบท 5 แห่งในจังหวัดอุบลราชธานี*. สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. https://www.m-society.go.th/news_view.php?nid=1152
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2554). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*.
<https://dictionary.orst.go.th/>
- อนรรักษ์ณ์ วัฒนะถาวรวงศ์. (2554). *การสร้างความจริงทางสังคม*.
<https://anuruckwatanathawornwong.blogspot.com/2011/07/social-construction-of-reality.html>.
- Baumrind, D. (1971). Current Patterns of Parental Authority. *Developmental Psychology*, 4(1, Pt.2), 1–103. <https://doi.org/10.1037/h0030372>
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1967). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor.
- Maccoby, E. E. & Martin, J. A. (1983). Socialization in The Context of The Family: Parent-Child Interaction. In E. M. Hetherington (Ed.), *Handbook of Child Psychology, Socialization, Personality and Social Development* (Volume 4 edition). Wiley.

Tripartite Engagement Model: Empowering Families, Educational Institution, and Communities for Early Childhood Development in Maha Sarakham Province¹

Runglawan Laumka², Oranuch wognwattanasathien³, Peeraporn Rattanakiat⁴, Kritkanok Duangchatom⁵ Vannasa Sopana⁶ and Phuangphet Wongtip^{7,*}

Abstract

The objectives of this study are to: 1) examine the level of involvement of families, schools, and communities in fostering early childhood development in Maha Sarakham Province; and 2) create a collaborative model involving families, schools, and communities to stimulate early childhood development in Maha Sarakham Province; and 3) assess the impact of the developed framework. A mixed-methods research design was utilized. The target group is child development centers that voluntarily participate, 1 in each district from 13 districts of Maha Sarakham Province. Research tools include surveys on general basic conditions of the

---

¹ Research Article

² Assistant Professor Dr., Faculty of Education, Maha Sarakham University. Email: runglawan.la@rmu.ac.th

³ Assistant Professor Dr., Faculty of Science and Technology, Rajabhat Maha Sarakham University. Email: wongnuc@yahoo.com

⁴ Professor Dr., Faculty of Education, Maha Sarakham University. Email: pr.earlychild@gmail.com

⁵ Associate Professor Ph.D., Faculty of Education, Maha Sarakham University.

Email: thekong-123@hotmail.com

⁶ Administrative staff, Faculty of Education, Maha Sarakham University.

Email: vannasasopan2524@gmail.com

⁷ Research assistant, Faculty of Education, Maha Sarakham University. Email: 628010500108@rmu.ac.th

* **Corresponding author:** Phuangphet Wongtip, Faculty of Education, Maha Sarakham University.

Email: 628010500108@rmu.ac.th

.....

Received: June 26, 2024 **Revised:** August 10, 2024 **Accepted:** December 10, 2024

community. Survey of problems in the development of early childhood children in communities in Maha Sarakham Province. Assessment of the operations of the early childhood development center and an interview on the participation of educational institutions, families, and communities in promoting early childhood development. and an interview on the participation of educational institutions, families, and communities in promoting early childhood development. and surveys to promote early childhood development. This research employed qualitative data analysis techniques. The results of the research found that 1) The study revealed that collaborative efforts among families, schools, and communities were predominantly school-led. Parental involvement was primarily limited to school-organized activities. Community participation was often facilitated by local government initiatives, such as community sports and donations to schools. Direct community-driven initiatives were found to be less common. 2) Tripartite Engagement Model (family, educational institution, and community) for promoting early childhood development in Maha Sarakham Province. It is learning content consisting of 2 characteristics: the content part is a participatory process and the content part The process of creating a triangular and stimulating participation model consists of 4 steps: preparation stage operation steps follow-up and evaluation steps and summarizing the results, and 3) results of using the Tripartite Engagement Model to stimulate power (family, educational institution, and community), participation of 3 sectors: families, educational institutions, and communities have coordinated cooperation by jointly planning, jointly implementing, and jointly evaluating results. By collaborating in communication Resource mobilization volunteering and join in deciding Resulting in cooperation in organizing the atmosphere of the environment. Learning management and Using learning resources and wisdom as a result, early childhood children will be promoted to improve their physical, emotional-mental, social, and intellectual development.

Keywords: Tripartite Engagement Model, Families, Educational Institution, Early Childhood, Maha Sarakham

การพัฒนาารูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน)

เพื่อส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม¹

รุ่งลาวัลย์ ละอาคา² อรุณช วงศ์วัฒนาเสถียร³ พิระพร รัตนาเกียรติ⁴
กฤษกนก ดวงชาทม⁵ วรรณษา โสภานะ⁶ และพวงเพชร วงศ์ทิพย์^{7,*}

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมของครอบครัวสถานศึกษาและชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม 2) เพื่อพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม 3) เพื่อศึกษาผลการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม กลุ่มเป้าหมาย คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่เข้าร่วมโดยสมัครใจ อำเภอละ 1 แห่ง จาก 13 อำเภอของจังหวัดมหาสารคาม เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ แบบสำรวจข้อมูลสภาพพื้นฐานทั่วไปของชุมชน แบบสำรวจสภาพปัญหาการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในชุมชนจังหวัดมหาสารคาม แบบประเมินการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัย และแบบสัมภาษณ์การมีส่วนร่วมของสถานศึกษา ครอบครัว และชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย และแบบสำรวจการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย การวิจัยนี้ใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า 1) การมีส่วนร่วมของครอบครัว

¹ บทความวิจัย

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม อีเมล wongnuc@yahoo.com

³ อาจารย์ ดร. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม อีเมล pr.earlychild@gmail.com

⁴ ผู้รองศาสตราจารย์ ดร. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม อีเมล pr.earlychild@gmail.com

⁵ ผู้รองศาสตราจารย์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม อีเมล thekong-123@hotmail.com

⁶ พนักงานธุรการ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม อีเมล Vannasasopan2524@gmail.com

⁷ ผู้ช่วยนักวิจัย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม อีเมล 628010500108@rmu.ac.th

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ พวงเพชร วงศ์ทิพย์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม อีเมล

628010500108@rmu.ac.th

.....

วันที่รับบทความ: 26 เมษายน 2567 วันที่แก้ไขบทความ: 10 สิงหาคม 2567 วันที่ตอบรับบทความ: 10 ธันวาคม 2567

สถานศึกษา และชุมชนส่วนใหญ่เป็นไปในรูปแบบที่สถานศึกษาเป็นผู้ประสาน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในกิจกรรมที่สถานศึกษากำหนด เช่น การประชุม การร่วมงานวันสำคัญ ส่วนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการจัดโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การจัดกีฬาชุมชน การจัดงานวันสำคัญต่าง ๆ หรือการบริจาคเงินและสิ่งของให้กับสถานศึกษา มีเพียงส่วนน้อยที่เป็นการริเริ่มจากชุมชนหรือกลุ่มผู้ปกครองโดยตรง

2) รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม เป็นสาระการเรียนรู้ ประกอบด้วย 2 ลักษณะ คือ ส่วนสาระที่เป็นกระบวนการมีส่วนร่วม และส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระ โดยกระบวนการการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นการประสานและสร้างความสัมพันธ์กับพื้นที่ ขั้นการปฏิบัติการ เน้นการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้งในส่วนของผู้ปกครอง ตัวแทนองค์กรในชุมชนและครูในสถานศึกษาเพื่อร่วมกันส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย ขึ้นติดตามประเมินผล และขึ้นสรุปผลการดำเนินงาน และ 3) ผลการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง พบว่า ทั้ง 3 ภาคส่วน มีการประสานความร่วมมือโดยร่วมวางแผนร่วมปฏิบัติ และร่วมประเมินผล ลักษณะการร่วมมือ คือ มีการสื่อสารสร้างความเข้าใจ ร่วมสร้างสรรค์ การระดมทรัพยากร การเป็นอาสาสมัคร และการร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ส่งผลให้เกิดความร่วมมือในการจัดจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อม การจัดการเรียนรู้และการใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญา ส่งผลให้เด็กปฐมวัยได้รับการส่งเสริมพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคม และสติปัญญาดีขึ้น

คำสำคัญ: รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง, ครอบครัว, สถานศึกษา, เด็กปฐมวัย, มหาสารคาม

บทนำ

ทั่วโลกต่างยอมรับทั่วกันว่า “ปฐมวัย” เป็นวัยที่สร้างแก่นแห่งชีวิตมนุษย์ การปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีและการปฏิบัติที่เหมาะสมจะเป็นรากฐานของการพัฒนาในทุกด้านของชีวิตในระยะยาว การพัฒนามนุษย์ที่คุ้มค่าที่สุด คือ การพัฒนาในช่วงปฐมวัย (แรกเกิด-6 ปี) การส่งเสริมการพัฒนาเด็กในช่วงปฐมวัยจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างรากฐานชีวิต ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคมและสติปัญญาให้กับเด็ก อีกทั้งเป็นการบ่มเพาะคุณลักษณะสำคัญที่จะติดตัวเด็กไปจนตลอดชีวิต สอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยทางประสาทวิทยาศาสตร์ (Neuroscience) ที่บ่งชี้ว่า การพัฒนาทักษะสมองส่วนหน้า ในช่วงปฐมวัยเป็นช่วงที่มีพัฒนาการสูงสุด และการพัฒนาดังกล่าวนี้นี้จะนำไปสู่การจัดการชีวิตให้ประสบความสำเร็จในระยะยาวเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ สอดคล้องกับยูนิเซฟ ประเทศไทย (2564) ที่กล่าวว่า ปฐมวัยหรือช่วงขวบปีแรกๆ ของชีวิต เป็นช่วงเวลาของการพัฒนาที่สำคัญที่สุดในชีวิตของเด็ก โดยเป็นช่วงวัยที่เด็กจะมีพัฒนาการอย่างรวดเร็วทั้งทางสมอง ภาษา ทักษะทางสังคม ทางอารมณ์ และการเคลื่อนไหว เป็นการสร้างรากฐาน

สำหรับการเติบโต และการเรียนรู้ต่อไปในชีวิต ดังนั้นการพัฒนาและการลงทุนในเด็กปฐมวัย จึงเป็นสิ่งสำคัญอันดับต้นๆ ของทุกครอบครัวและประเทศชาติ เพราะเป็นโอกาสของครั้งเดียวในชีวิตเด็ก

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเด็กปฐมวัยไว้หลายมาตรา คือ มาตรา 54 วรรคสอง กำหนดว่า “...รัฐต้องดำเนินการให้เด็กปฐมวัยได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษา เพื่อพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัย โดยส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนเข้ามีส่วนร่วม ในการดำเนินการด้วย” มาตรา 258 ให้ดำเนินการปฏิรูปประเทศให้เกิดผลด้านการศึกษา สรุปได้ว่า (1) ให้สามารถเริ่มดำเนินการให้เด็กปฐมวัย ได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษา ตามมาตรา 54 วรรคสอง เพื่อให้เด็กปฐมวัยได้รับการพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัยโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

ในประเทศไทยสถานการณ์ระดับสุขภาวะการเรียนรู้ และพัฒนาการของเด็กปฐมวัยยังคงเป็นปัญหาอยู่มาก จากการสุ่มสำรวจปี 2560 พบว่า 1 ใน 4 ของเด็กทุกช่วงวัยมีพัฒนาการสงสัยว่าล่าช้า โดยพัฒนาการด้านที่ล่าช้าที่พบมากในเด็กปฐมวัย คือ พัฒนาการด้านภาษา และการใช้กล้ามเนื้อมัดเล็ก ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความฉลาดทางสติปัญญา (สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล, 2562) มีเด็กปฐมวัยจำนวนมากที่ขาดการดูแลและการกระตุ้นพัฒนาการอย่างเหมาะสม ผู้ปกครองจำนวนมาก โดยเฉพาะพ่อ ยังขาดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้กับลูกเล็ก ในขณะที่วัยกันการเข้าถึงหนังสือสำหรับเด็กซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้และจินตนาการยังเป็นไปอย่างจำกัดโดยเฉพาะในครัวเรือนที่ยากจน นอกจากนี้ยังพบว่าเด็กอายุ 3-5 ปี ร้อยละ 15 ไม่ได้เข้าเรียนในระดับปฐมวัย แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่สำคัญมากต่อพัฒนาการของเด็ก สำหรับเด็กที่ได้เข้าเรียนในระดับปฐมวัยนั้นก็ยังไม่ได้รับบริการที่มีคุณภาพที่จะช่วยให้เด็กได้พัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ (ยูนิเซฟ ประเทศไทย, 2564) และยังพบว่า ความผูกพันและความสัมพันธ์ภายในครอบครัวลดลง ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมลดลง ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และเทคโนโลยีนี้เป็นส่วนหนึ่งของการนำไปสู่สถานการณ์ปัญหาทั้งทางด้านกระบวนการคิดและการจัดการอารมณ์ เช่น ความสามารถในการจดจ่อที่ลดลงหรือสมาธิสั้น ความวิตกกังวลที่เพิ่มสูงขึ้น ภาวะซึมเศร้า และการฆ่าตัวตาย (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2563)

จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคามของกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ร่วมกับศึกษาธิการจังหวัดมหาสารคามเพื่อการพัฒนาเด็กปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า เด็กปฐมวัยยังขาดการดูแลเอาใจใส่ และส่งเสริมพัฒนาการอย่างถูกต้องเหมาะสม ทั้งนี้เพราะเด็กส่วนมากประมาณร้อยละ 80 อาศัยอยู่ในครอบครัวแอ่งกลาง ขาดวัยทำงานหรือวัยผู้ใหญ่ เด็กอยู่กับปู่ย่าตายาย โดยพ่อแม่ออกไปรับจ้างทำงานต่างจังหวัด ทำให้เด็กขาดการดูแลเอาใจใส่ เกิดช่องว่างระหว่างเด็กปฐมวัย และผู้ปกครอง จึงส่งผลให้เด็กติดหน้าจอ ติดการเล่นโทรศัพท์ ขาดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กในทางสร้างสรรค์ ปล่อยให้เด็กเล่นตามลำพัง ส่งผลให้เด็กมีพัฒนาการที่ไม่เหมาะสมและไม่เป็นไปตามวัย (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดมหาสารคาม, 2564) ครอบครัวถือเป็นสถาบันแรกที่อบรมเลี้ยงดูและหล่อหลอมคุณลักษณะของบุคคลอย่างใกล้ชิด สถานพัฒนาเด็กปฐมวัยจึงต้องทำงาน

ประสานกับครอบครัว เพื่อร่วมกันส่งเสริมพัฒนาการเด็กให้เป็นไปอย่างเหมาะสม แต่จากการศึกษา พบว่า ผู้ปกครองขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก มีความคาดหวังที่ต้องการให้เด็กอ่านออกเขียนได้ “เร่งเรียนเขียนอ่าน” นอกจากนี้การใช้สื่อเทคโนโลยีในการเลี้ยงดูเด็ก เช่น ไอแพด โทรศัพท์มือถือ หรือโทรทัศน์ ก็มีผลสำคัญที่ทำให้เด็กมีความบกพร่องในการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น รวมถึงการขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการจัดการศึกษาปฐมวัยของครู ผู้บริหาร และสถานศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562) สอดคล้องกับการศึกษาของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2566) พบว่า ส่วนใหญ่ในพื้นที่ชนเมืองและในพื้นที่ชนบทห่างไกลจะมีปู่ ย่า ตา ยายเป็นผู้ปกครองจึงทำให้การดูแลเด็กไม่เป็นไปตามพัฒนาการ เพราะผู้ปกครองขาดความรู้ ความสามารถในการเลี้ยงดูเด็กที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

จากสถานการณ์การส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยที่ยังคงพบปัญหาทั้งในระดับชุมชนและประเทศชาติจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขและพัฒนา การมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง เป็นแนวทางที่ผู้วิจัยวิเคราะห์จากภูมิปัญญาอีสานที่ยึดมั่นการทำงานร่วมมือรวมพลังและนำมาเป็นแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนา ร่วมกันของ 3 ภาคส่วนได้แก่ ครอบครัว สถานศึกษาในระดับปฐมวัย และชุมชนซึ่งเป็นการทำงานที่รวมพลังอย่างเข้มแข็ง ให้เกียรติดันและกัน สามัคคี เคารพในคุณค่าอย่างสมดุลงเท่าเทียมเป็นดั่งก้อนเส้าของชาวไทย อีสานโบราณที่นำก้อนดินหรือหินมาทำเป็นเตาที่ตั้งหม้อให้สามารถก่อไฟเพื่อปรุงอาหารให้สุกสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนั้นการรวมสามก้อนเส้าที่อยู่ใกล้ชิดกับเด็กจึงเป็นฐานหนุนในการที่จะจุดไฟพลังสร้างสรรค์ เพื่อให้ทั้งสามภาคส่วนตระหนักเห็นความสำคัญ แล้วร่วมกันปฏิบัติการอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ ฝึกฝนทักษะปฏิบัติตลอดจนสร้างเจตคติ ความเชื่อ และมุมมองที่ถูกต้องเกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย เพื่อให้เกิดการร่วมมือรวมพลัง ร่วมปกป้องคุ้มครอง ส่งเสริมพัฒนาการให้เด็กอยู่รอดปลอดภัย มีพัฒนาการที่เหมาะสม มีความเป็นอยู่ที่ดีมีความสุข ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการพัฒนาแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัย ในจังหวัดมหาสารคาม โดยมุ่งการประสานพลังร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสร้างสื่อสภาพแวดล้อมทั้งในสถานศึกษา บ้าน และชุมชนที่เอื้อต่อส่งเสริมพัฒนาการอย่างเป็นองค์รวม มีพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคม และสติปัญญาสมบูรณ์ เป็นทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพสามารถเติบโตเป็นกำลังสำคัญในการสร้างสรรค์พัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมของครอบครัวสถานศึกษาและชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม
3. เพื่อศึกษาการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม

แนวคิดทฤษฎี

1. การมีส่วนร่วมของสถานศึกษา ชุมชน ครอบครัวในการพัฒนาเด็กปฐมวัย

การมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชน ครอบครัว หน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยกำหนดการวางแผน นโยบาย ติดตามผล และประเมินผลร่วมกัน นำผลการปฏิบัติไปปรับปรุง พัฒนางานในสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นไป (สุวิมล หงส์วิไล, 2559)

Berger (2004) กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ผู้ปกครองในสถานศึกษาไว้ว่า สถานศึกษาไม่สามารถแยกเด็กออกจากครอบครัวได้เพราะเด็กได้ถูกหล่อหลอมจากสังคมและวัฒนธรรมของครอบครัว ความรู้สึกที่เด็กได้รับมาจากที่ครอบครัวเอื้อนนำมาใช้ที่สถานศึกษา ดังนั้นถ้าครอบครัวและสถานศึกษามีการติดต่อกันย่อมมีความชัดเจนขึ้น การร่วมมือระหว่างครอบครัวและสถานศึกษาจึงจำเป็นที่จะต้องก้าวไปข้างหน้าพร้อมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การประสบความสำเร็จในการพัฒนาเด็กในขั้นสูงต่อไป

การมีส่วนร่วมของชุมชนกับครอบครัวในการพัฒนาเด็กปฐมวัยเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิต โดยทั่วไปชุมชนร่วมมือกับครอบครัวโดยมีเป้าหมายเพื่อค้นหาและประเมินแนวอัจฉริยภาพความถนัดและความสนใจในด้านต่าง ๆ ของเด็ก เพื่อทำการพัฒนาให้เหมาะสมกับพฤติกรรมและบุคลิกภาพของเด็ก ร่วมกับการพัฒนาวิธีการของเด็กระดมสร้างกระบวนการ ความฉลาดทางปัญญา ความฉลาดทางอารมณ์ และความฉลาดทางสังคม ให้เด็กมีพฤติกรรมสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่เหมาะสม แต่ทว่าเป้าหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวยังไม่ได้ช่วยให้เกิดความยั่งยืนในการเรียนรู้ของครอบครัว ด้วยเหตุนี้ กระบวนการพัฒนาครอบครัวเพื่อสร้างความยั่งยืนในการเรียนรู้จึงต้องวกกลับมายังท้องถิ่น โดยเริ่มมองหาการเชื่อมโยงระหว่างสมาชิกในชุมชน ทั้งนี้สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ได้พัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในลักษณะที่เรียกว่า “สถานศึกษาครอบครัว” ซึ่งเป็นแนวทางการปรับฐานความคิดที่ดึงการมีส่วนร่วมจาก บ้าน สถานศึกษา วัด องค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ และใช้ความรู้ที่มีอยู่เชื่อมโยงทั้งในและนอกชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวที่มีเด็กปฐมวัยให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงสู่การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยหลักการในการมีส่วนร่วมของสถานศึกษา ชุมชน ครอบครัว เพื่อการพัฒนาเด็กปฐมวัย มีดังนี้ (สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, 2563)

1) การติดต่อสื่อสารกันอย่างมีประสิทธิภาพระหว่างครอบครัวและสถานศึกษา และระหว่างสถานศึกษาและครอบครัว ซึ่งเป็นการติดต่อสื่อสารกันเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษา และความก้าวหน้า หรือปัญหาของผู้เรียน มีการประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างน้อย 1 ครั้งต่อปี และมีการติดตามผล ซึ่งอาจจะมีการรายงานเกี่ยวกับการเรียนการสอนของผู้เรียนเป็นระยะ เช่น ทุกสัปดาห์ หรือทุกเดือน โดยข้อมูลที่สื่อสารจะต้องชัดเจน ซึ่งเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรการจัดการเรียนการสอน กิจกรรมภายในสถานศึกษาหรือการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในสถานศึกษา ซึ่งการติดต่อสื่อสารต้องชัดเจนและมีประสิทธิภาพ อาจจะมีการสื่อสารต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์ สมุดสื่อสาร จดหมาย เว็บไซต์ เฟสบุ๊ก ป้ายนิเทศ เป็นต้น

2) การอาสาสมัคร คือ การเปิดโอกาสให้พ่อแม่ผู้ปกครองเข้ามาเป็นอาสาสมัครด้วยวิธีการรับสมัคร และการฝึกอบรมพ่อแม่ผู้ปกครอง ในการช่วยเหลือครูในชั้นเรียนหรือในสถานศึกษา รวมถึงการจัดสรรเวลา เพื่อความสะดวกของพ่อแม่ผู้ปกครองเพื่อการเข้าร่วมกิจกรรมภายในสถานศึกษา ซึ่งพ่อแม่ผู้ปกครองสามารถเป็นอาสาสมัครเพื่อช่วยผู้บริหาร ครูและนักเรียน รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งอาสาสมัครในที่นี้ คือ ผู้ที่จะสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียนได้ในทุกรูปแบบไม่ได้จำกัดเพียงแคในห้องเรียน หรือสถานศึกษาเท่านั้น

3) การตัดสินใจ คือ การตัดสินใจของครอบครัว ชุมชนในธรรมาภิบาล และการสนับสนุนการดำเนินงานของสถานศึกษา โดยการให้พ่อแม่ ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในส่วนที่เกี่ยวกับการดำเนินการของสถานศึกษา การเรียนการสอน การออกแบบหลักสูตร การประเมินผลการเรียน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันกับพ่อแม่ผู้ปกครองท่านอื่น อาจจะอยู่ในรูปแบบคณะกรรมการสถานศึกษาก็ได้ ซึ่งการตัดสินใจนี้ นับเป็นกระบวนการของกัลยาณมิตรในการแลกเปลี่ยนทัศนะและปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

4) การให้บริการด้านทรัพยากรแก่สถานศึกษา สถานศึกษาจะพบปัญหาในเรื่องทรัพยากรและบุคลากร เป็นอย่างมาก เพราะสถานศึกษาจำเป็นต้องใช้วัสดุสิ้นเปลืองในแง่ของการนำไปใช้เพื่อประโยชน์ของการศึกษา ประกอบกับมีเด็กนักเรียนเข้ามาเรียนเปลี่ยนรุ่นกันอยู่เสมอ ทำให้การใช้สอย การดูแลรักษา และการให้บริการเปลืองมาก ชุมชนมีทรัพยากรและบุคคลกรมากและกว้างขวาง ซึ่งสถานศึกษาอาจจะขอใช้บริการได้ การขอให้บริการนั้นมีหลายรูปแบบหลายลักษณะ สถานศึกษาควรเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสภาพและเหตุการณ์ โดยรวมแล้วสถานศึกษาควรได้สนใจและศึกษาชุมชนอย่างจริงจัง และมีโครงการที่แน่นอนเป็นหลักฐานในการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากชุมชน เมื่อขอความช่วยเหลือแล้วควรดำเนินการอย่างรอบครอบละเอียดถี่ถ้วน และเปิดเผยเพื่อความเข้าใจของสถานศึกษาอย่างแท้จริง

5) การให้ความรู้หรือให้การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง การให้ผู้ปกครองตระหนักถึงอิทธิพลหรือบทบาทของตนที่มีต่อเด็กปฐมวัย แทนที่จะปล่อยให้เป็นการของครูเพียงฝ่ายเดียว การให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้ปกครองเกี่ยวกับความรับผิดชอบ อบรมเลี้ยงดูด้วยความรัก ความอบอุ่น ความเอาใจใส่ และสร้างทัศนคติที่ถูกต้องในการอบรมเลี้ยงดู รวมถึงสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัย เช่น โครงการพัฒนาครอบครัว โครงการครอบครัวดีมีสุข จัดทำเอกสารคู่มือการพัฒนาเด็กปฐมวัย สำหรับพ่อแม่ผู้ปกครองและสมาชิกครอบครัว รวมถึงเอกสารคู่มือการพัฒนาเด็กปฐมวัย สำหรับสถานรับเลี้ยงและพัฒนาเด็กและสถานศึกษาปฐมวัย เพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพการดูแลและเสริมสร้างพัฒนาการเด็กอย่างถูกต้องและเหมาะสม ทั้งในครอบครัวและในสถานรับเลี้ยงและพัฒนาเด็ก

6) การสนับสนุนภารกิจหลักของสถานศึกษา แม้สถานศึกษาจะมีหน้าที่หลายอย่าง แต่หน้าที่หลัก คือ การจัดการเรียนการสอน การที่สถานศึกษาจะจัดการเรียนการสอนได้ดีจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากผู้ปกครองอย่างดี ผู้ปกครองควรมีบทบาทในการทำความเข้าใจกับงานของสถานศึกษา แล้วส่งเสริมให้กำลังใจกับผู้เรียนอันเป็นบุตรหลานของตนเอง ผู้ปกครองควรร่วมมือกับสถานศึกษาด้วยการช่วยเหลือดูแลการเรียนของบุตรหลานที่บ้าน แล้วให้ข้อมูลแก่สถานศึกษาอย่างไปตรงไปตรงมา บุคคลอื่น ๆ ในชุมชนจะได้มีบทบาท

ในการสอดส่องดูแลนักเรียนหรือกิจกรรมของสถานศึกษาด้วยพร้อมกันไป และควรถือว่าสถานศึกษาเป็นของตนเอง และเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การให้ข้อมูลย้อนกลับแก่สถานศึกษาจะทำให้สถานศึกษารู้ว่าสถานศึกษาได้ทำหน้าที่เหมาะสมตามความต้องการของชุมชนมากน้อยเพียงใด

ในการมีส่วนร่วมระหว่างครอบครัว สถานศึกษา และชุมชนเป็นการมีส่วนร่วมด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลให้เกิดการส่งเสริมการพัฒนาเด็กปฐมวัยในช่วงอายุ ต่ำกว่า 3 ปี- 6 ปี ตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. 2560 ที่มีกำหนดเป็นจุดหมายของหลักสูตรศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ในสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยตรง และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยมาตรฐานคุณลักษณะที่พึงประสงค์จะครอบคลุมพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ตามวัยและความสามารถของแต่ละบุคคล สำหรับอายุต่ำกว่า 3 ปี ดังนี้ 1) พัฒนาการด้านร่างกาย ร่างกายเจริญเติบโตตามวัยและมีสุขภาพดี ใช้อวัยวะของร่างกายได้ประสานสัมพันธ์กัน 2) พัฒนาการด้านอารมณ์ จิตใจ มีความสุขและแสดงออกทางอารมณ์ได้เหมาะสมกับวัย 3) พัฒนาการด้านสังคม รับรู้และสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมรอบตัว และช่วยเหลือตนเองได้เหมาะสมกับวัย 4) พัฒนาการด้านสติปัญญา สื่อความหมายและใช้ภาษาได้เหมาะสมกับวัย และสนใจเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว สำหรับอายุ 3 - 6 ปี ดังนี้ 1) พัฒนาการด้านร่างกาย ร่างกายเจริญเติบโตตามวัยและมีสุขภาพดี และกล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็กแข็งแรงใช้ได้อย่างคล่องแคล่วและประสานสัมพันธ์กัน 2) พัฒนาการด้านอารมณ์ จิตใจ มีสุขภาพจิตดีและมีความสุข และชื่นชมและแสดงออกทางศิลปะ ดนตรี และการเคลื่อนไหว 3) พัฒนาการด้านสังคม มีคุณธรรม จริยธรรม และมีจิตใจที่ดีงาม มีทักษะชีวิตและปฏิบัติตนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และความเป็นไทย และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขและปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข 4) พัฒนาการด้านสติปัญญา ใช้ภาษาสื่อสารได้เหมาะสมกับวัย มีความสามารถในการคิดที่เป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ มีจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ และมีเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้และมีความสามารถในการแสวงหาความรู้ได้เหมาะสมกับวัย (กองส่งเสริมและพัฒนากิจการการศึกษาท้องถิ่น กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2560)

จากการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน สถานศึกษา และชุมชนนั้นคือ การดำเนินการใด ๆ ร่วมกันเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และรู้สึกที่ดีต่อ เกิดความตระหนักในการที่จะประสานพลังร่วมให้เกิดแรงส่งที่มากพอในการที่จะวางแผนร่วมกันในการระดมทรัพยากรที่มีในแต่ละภาคส่วนมาขับเคลื่อนให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม โดยกระบวนการขับเคลื่อนต้องอาศัยการหนุนเสริมร่วมกันของทุกฝ่าย โดยมีสถานศึกษาเป็นแกนกลางในการประสานเชื่อมเพื่อให้เกิดการการพัฒนาเด็กปฐมวัยอย่างเหมาะสม ซึ่งเป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมภูมิปัญญาและทรัพยากรที่อยู่ในชุมชน และสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม เพื่อเป็นทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพในการที่จะเติบโตไปเป็นกำลังที่เข้มแข็งในการพัฒนาชาติบ้านเมืองต่อไป

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method)

กลุ่มเป้าหมาย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายดำเนินการคัดเลือกอย่างเป็นระบบ คือ ให้อีเมลทุกอำเภอ เข้าร่วมอำเภอละหนึ่งแห่งโดยความสมัครใจ ประกอบด้วย ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 13 แห่ง ซึ่งผู้เข้าร่วมในการวิจัยของแต่ละแห่ง ประกอบด้วย ผู้ปกครอง ครู / ผู้ดูแลเด็ก และเครือข่ายชุมชนในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งสมัครใจ เข้าร่วม แห่งละ 35 คน รวมทั้งสิ้น 525 คน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสภาพการณ์มีส่วนร่วมของครอบครัวสถานศึกษาและชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม

เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสำรวจข้อมูลสภาพพื้นฐานทั่วไปของชุมชน ในจังหวัดมหาสารคามและแบบสำรวจสภาพปัญหาการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในชุมชน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 ศึกษาเอกสารเพื่อใช้ในการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

1.2 สำรวจข้อมูลสภาพพื้นฐานทั่วไปของชุมชน ในจังหวัดมหาสารคาม

1.3 สำรวจสภาพปัญหาการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในชุมชน

1.4 ประชุมปฏิบัติการ (ครั้งที่ 1) เป็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ของตัวแทน ทั้ง 3 ภาคส่วน ได้แก่ สถานศึกษา ครอบครัวและชุมชน มุ่งสร้างความรู้ ความเข้าใจ สร้างความตระหนักร่วม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมวางแผนและออกแบบหลักสูตร สะท้อนผล สรุปรวบรวมองค์ความรู้

1.5 ประชุมปฏิบัติการ (ครั้งที่ 2) เพื่อสร้างความตระหนักและให้ความรู้เกี่ยวกับการทำงานของทุกภาคส่วนทั้งสถานศึกษา ครอบครัวและชุมชน นำแผนการและหลักสูตรฯ สู่การปฏิบัติกลับมาบอกเล่าและสะท้อนการปฏิบัติ จัดระบบองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นตลอดกระบวนการ แนวทางที่จะนำไปปรับใช้ในบริบทชีวิตจริง ตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละภาคส่วนให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน

การวิเคราะห์ข้อมูลสภาพพื้นฐานทั่วไปของชุมชน และการสำรวจสภาพปัญหาการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในชุมชน โดยการวิเคราะห์เนื้อหาและการถอดคำเรียบเรียงข้อมูล

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้า (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เจ้าพลังเพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม

เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ คู่มือการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 นำข้อมูลที่ได้จากการการศึกษาในขั้นตอนที่ 1 มากำหนดแนวทางในการสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้และร่างรูปแบบการจัดการเรียนรู้

2.2 การถอดประสบการณ์ เป็นการทบทวนองค์ความรู้ ประสบการณ์ที่ได้รับตลอด การดำเนินโครงการ จากทั้ง 3 ภาคส่วน ทั้งส่วนของสถานศึกษา ครอบครัว/ผู้ปกครอง และชุมชน แล้วนำมาจัดระบบองค์ความรู้ในรูปแบบ

2.3 สร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 ได้แก่ ขั้นการประสานและสร้างความสัมพันธ์กับพื้นที่ ขั้นการปฏิบัติการ เน้นการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้งในส่วนของผู้ปกครอง ตัวแทนองค์กรในชุมชนและครูในสถานศึกษา เพื่อร่วมกันส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย ขึ้นติดตามประเมินผล และขึ้นสรุปผลการดำเนินงาน

2.4 การนำคู่มือไปใช้ในการจัดกิจกรรม คู่มือประกอบด้วย หลักการ วัตถุประสงค์ และกระบวนการจัดกิจกรรม

ขั้นตอนที่ 3 ศึกษาการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้า (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เจ้าพลังเพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม

เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์การมีส่วนร่วมระหว่างครอบครัว ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และชุมชน เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย และแบบสำรวจการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การสัมภาษณ์การมีส่วนร่วมระหว่างครอบครัว ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และชุมชนเพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย 4 ได้แก่ ด้าน 1) ด้านการติดต่อสื่อสาร 2) ด้านการเป็นผู้ประสานงานในการรวบรวมทรัพยากร 3) ด้านการอาสาสมัครเพื่อการศึกษา 4) ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

3.2 สำรองการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย ประกอบไปด้วย 4 ด้านหลัก คือ ด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคม และสติปัญญา

3.3 การสรุปผลการดำเนินงานของทุกภาคส่วน ได้แก่ ส่วนของสถานพัฒนาเด็กเล็ก ส่วนครอบครัว หรือผู้ปกครอง ส่วนของเครือข่ายสนับสนุนทั้งในและนอกชุมชน เพื่อให้ได้องค์ความรู้ของแต่ละศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและจัดทำคู่มือการพัฒนาารูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม เผยแพร่ให้กับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยนำข้อมูลแบบสัมภาษณ์การมีส่วนร่วมของสถานศึกษา ครอบครัว และชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย และแบบสำรวจการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย ที่รวบรวมมาวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

จริยธรรมการวิจัย

ในการดำเนินงานวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการตามหลักจริยธรรมโดยยึดหลักการเคารพในบุคคล การไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่อาสาสมัคร การรักษาความลับ ความยุติธรรม ความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นต่ออาสาสมัครและความรับผิดชอบของผู้วิจัย

ผลการวิจัย

การพัฒนาารูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยมีดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมของครอบครัว สถานศึกษา และชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม

1.1 ข้อมูลสภาพการมีส่วนร่วมของครอบครัว สถานศึกษา และชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

การมีส่วนร่วมระหว่างสถานศึกษา ครอบครัวและชุมชน พบว่า เป็นการมีส่วนร่วมภายใต้ แนวทางที่สถานศึกษาเป็นผู้ประสานหลัก เช่น การแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการของสถานศึกษา มีการประชุมปรึกษาหารือเป็นครั้งคราว และส่วนมากจะเป็นแนวทางที่สถานศึกษาวางแผนและดำเนินการตามช่วงเวลา ซึ่งมักจะเป็นการร่วมมือที่ ในรูปแบบต่าง ๆ ที่สถานศึกษาเป็นผู้กำหนด ได้แก่ การประชุมผู้ปกครองก่อนเปิดภาคเรียน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมวันสำคัญ ได้แก่ วันเด็ก วันพ่อ วันแม่ วันขึ้นปีใหม่ ส่วนการมีส่วนร่วมในรูปแบบอื่นมีน้อย ในส่วนของการมีส่วนร่วมของสถานศึกษากับชุมชนส่วนมากจะเป็นงานพิธีการที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาจัดการดูแลตามบทบาทหน้าที่ เพราะศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอยู่ภายใต้การปกครองดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบล

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 2 แห่ง ในทั้งหมด 13 แห่ง พบว่า มีการบริจาคเงินในการสนับสนุนด้วยการที่ชุมชนร่วมทำผ้าป่าการศึกษาเพื่อจัดทำสนามเด็กเล่น จัดบริจาคสื่อ วัสดุอุปกรณ์และของเล่นเด็ก และมี 1 แห่งที่มีผู้ปกครองที่เป็นปู่ ย่า ตา ยาย ร่วมจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยช่วยครูจัดทำสื่อของเล่น และร่วมปลูกพืชผักทำสวนเพื่อการเรียนรู้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สภาพการมีส่วนร่วมของทั้งสามภาคส่วนเป็นการขับเคลื่อนโดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็กหรือสถานศึกษา เป็นฝ่ายประสานให้เกิดการพัฒนาและเป็นในเชิงสั่งการหรือขอความร่วมมือตามโอกาส และเป็นการมีส่วนร่วมเป็นบางครั้งยังไม่เป็นการร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติการ ประเมินและสะท้อนผลการพัฒนา ถือเป็นความร่วมมือที่ยังไม่สมบูรณ์ สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของสถานศึกษา ครอบครัว และชุมชนยังไม่ดีเท่าที่ควร

สภาพการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยของครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน

ด้านร่างกาย การเล่นที่มุ่งการใช้ร่างกายหรือการออกกำลังกาย เดิมผู้ปกครองไม่ค่อยใส่ใจเกี่ยวกับการออกกำลังกายเพราะถือว่าเด็กได้เล่นตามประสาของเด็กอยู่แล้ว และการที่เด็กดูโทรทัศน์หรือเล่นเกมเป็นการเล่นที่

เหมาะสม เพราะเด็กจะได้ฉลาดในการเรียนรู้เทคโนโลยีที่ทันสมัย ซึ่งเป็นสิ่งที่เหมาะกับยุคสมัย การเล่นกับเทคโนโลยีเด็กจะสงบไม่ก่อกวน ไม่ชวนให้ไปเล่นด้วยผู้ปกครองสบายและมีเวลาทำงานของตนเอง การที่เด็กเล่นกับเทคโนโลยีกลับคิดว่าเป็นแนวทางที่ดี

การเล่นออกกำลังกายที่ต้องใช้แรง การกีฬาและการปั่นปาย ห้อยโหนผู้ปกครองไม่ค่อยอนุญาตให้เด็กได้เล่นเพราะเกรงว่าจะเกิดอันตราย และไม่มีเวลาหรือให้ความใส่ใจในการเล่นร่วมกับบุตรหลานมากนักเพราะต้องทำงาน หรือเด็กไม่ได้สนใจเพราะการดูโทรทัศน์หรือการดูยูทูปในโทรศัพท์มีความสนุกสนานมากกว่า และผู้ปกครองเห็นว่าง่ายและไม่อันตรายเท่ากับการเล่นที่ต้องออกแรงหรือการปั่นปาย

ผู้ปกครองให้ความใส่ใจเกี่ยวกับการดูแลรักษาความสะอาดและการระวังความปลอดภัยต่าง ๆ ไม่มากนักเพราะถือว่าเด็กยังเล็กไม่สามารถเรียนรู้ได้ จึงมักทำให้เด็กและไม่เปิดโอกาสหรือใช้เวลาไปกับบุตรหลานเพื่อฝึกหัด เพราะเห็นว่าการสอนเด็กอย่างเคร่งครัดในวัยปฐมวัยไม่เป็นผลดีกับเด็กจึงค่อนข้างตามใจ หรือบางคนมีการจัดการแนะนำแต่การปฏิบัติจะมีความยืดหยุ่นสูงและไม่คงเส้นคงวา ทำให้เด็กปฐมวัยไม่มีระบบที่กำกับดูแลในเรื่องความสะอาดและสุขนิสัยเกี่ยวกับการดูแลร่างกายมากนัก เช่น การล้างมืออย่างถูกวิธี การตัดเล็บ การดูแลปฏิบัติตนในช่วงสถานการณ์ระบาดของโรคโควิด พบว่า เด็กยังขาดการดูแลกำกับในการปฏิบัติตนอย่างถูกวิธี แม้ว่าจะมีการแนะนำจากครูหรืออาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน

ด้านอารมณ์-จิตใจ ผู้ปกครองส่วนมากโดยเฉพาะผู้ปกครองที่เป็น ปู่ ย่า ตา ยาย ยอมรับว่าตนตามไม่ทันเด็กสมัยใหม่เพราะบุตรหลานจะเอาแต่ใจอดทนน้อยลงและพูดคุยกันไม่ค่อยรู้เรื่องเพราะบุตรหลานจะชอบเล่นโทรศัพท์หรือดูโทรทัศน์ตรงข้ามกับผู้ใหญ่ที่ชอบทำกิจกรรมในบ้านหรือทำงานนอกบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ผู้ปกครองหลายคนยอมรับว่าไม่ค่อยได้เล่นหรือดูทีวีร่วมกับเด็กแต่คอยดูแลความปลอดภัยและจัดหาอาหารให้รับประทานส่วนการเล่นหรือคอยซักถามเอาใจใส่ในเรื่องที่เด็กสนใจมีน้อย จึงค่อนข้างตามใจเด็ก และผู้ปกครองส่วนมากบอกว่าเป็นไปตามยุคสมัยเขาไม่ฟังเรื่องราวหรือร้องเพลงเดียวกันกับปู่ย่าตายาย ตามไม่ทันเด็กจึงขาดการเรียนรู้ร่วมกันในการที่จะดูแลเอาใจใส่หรือเรียนรู้ว่าบุตรหลานชอบหรือไม่ชอบอะไร การดูแลทางด้านอารมณ์จึงพึ่งพาสื่อเทคโนโลยี

ผู้ปกครองส่วนมากมีความเห็นตรงกันว่าเด็กมีความใจร้อน อดทนต่ำ ถ้าไม่ได้ตั้งใจจะไว้วายทั้งนี้อาจเป็นเพราะเขาอยากได้อะไรก็ได้ และยอมรับว่าการเล่นกับสื่อเทคโนโลยีทำให้เด็กมีความอดทนน้อย เอาแต่ใจ แต่ผู้ปกครองก็มองว่าเป็นเรื่องปกติเพราะไม่สามารถต้านทานกระแสของสังคมสมัยใหม่ได้ สิ่งที่เกิดขึ้นจึงต้องยอมรับและทำใจแม้ว่าจะรู้สึกว่าจะไม่ถูกต้องก็ตาม

ด้านสังคม ผู้ปกครองส่วนมากจะช่วยเหลือและพยายามทำกิจกรรมดูแลบุตรหลานในลักษณะการปิดกั้นโอกาสให้เด็กได้ลองทำด้วยตนเองเพราะเห็นว่าเด็กวัยนี้ต้องได้รับการช่วยเหลือ จึงพบว่าหลายครอบครัวมักสวมเสื้อผ้าหรืออาบน้ำให้เด็กยังไม่เปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมหรือทำด้วยตนเองมากนัก เพราะผู้ปกครองมองว่าชกช้าเสียเวลากว่าเด็กจะพยายามและทำด้วยตัวเองเสร็จก็จะไม่มีเวลาทำกิจกรรมอื่น ๆ จึงส่งผลให้เด็กไม่มีเวลามากพอ ที่จะแสดงความพยายามหรือไม่ถูกจัดสรรเวลาให้ได้ทำกิจกรรมดูแลตนเองอย่าง

สม่ำเสมอ ทำให้เด็กขาดโอกาสในการฝึกและการแก้ปัญหา การช่วยเหลือและดูแลตนเองเบื้องต้นของเด็กปฐมวัยจึงเป็นไปได้ในรูปแบบการพึ่งพาอาศัยการกระตุ้นส่งเสริมให้เด็กดูแลตนเอง

ผู้ปกครองส่วนมากยอมรับว่า เด็กไม่ค่อยมีทักษะทางสังคมเพราะจากสถานการณ์ระบาดของโรคโควิด ทำให้เด็กต้องอยู่บ้านดูโทรทัศน์ เล่นโทรศัพท์ การเล่นกับเพื่อนเป็นกลุ่มลดน้อยลงเป็นอย่างมาก เด็กจะอยู่กับผู้ใหญ่และผู้ใหญ่ส่วนมากจะทำกิจกรรมในบ้าน ทำงานบ้าน งานครัว งานสวนเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือผู้ปกครองบางคนต้องไปทำงานนอกบ้าน ทำให้การเล่นหรือการสนทนาที่จะให้เด็กผ่อนคลายหรือปฏิสัมพันธ์กันมีน้อยลง จึงทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ด้วยเหตุนี้เด็กจึงหันมาอยู่กับสื่อเทคโนโลยีมากขึ้น

ด้านสติปัญญา ผู้ปกครองส่วนมากมีความเข้าใจว่าการเรียนรู้ของเด็กต้องเน้นฐานสมอง ฝึกความจำ ฝึกอ่าน ฝึกเขียน ในส่วนของทักษะการฟังการพูดและการเตรียมความพร้อม การดูแลสุขภาพ การเล่นที่เป็นการเรียนรู้ ผู้ปกครองมองว่ายังไม่ใช่การส่งเสริมที่เหมาะสม ซึ่งถือเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน การดูโทรทัศน์หรือการดูการ์ตูนผู้ปกครองหลายคนมองว่าเป็นความรู้ที่ต้องให้เด็กดูเพื่อให้เท่าทันความเจริญและเทคโนโลยี และเป็นปกติที่เด็กต้องเรียนรู้จากสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัย การเล่นเกม การทำกิจกรรม ที่เน้นการพูดคุย การซักถามให้เด็กแสดงออก หรือให้เวลาเด็กในการแก้ปัญหาหรือการทำกิจวัตรประจำวัน จึงเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองละเลยเพราะมองว่าไม่จำเป็นต่อการพัฒนาสมองของเด็ก

การเล่นกับสิ่งของรอบตัวหรือการออกแบบประดิษฐ์ตกแต่งของเล่นกับบุตรหลานไม่ค่อยปฏิบัติเพราะผู้ปกครองมองว่าเป็นหน้าที่ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จึงเน้นการดูแลความปลอดภัยและผู้ปกครองยอมรับว่าไม่ได้ใส่ใจในการที่จะให้บุตรหลานเรียนรู้ผ่านกิจกรรมประจำวันเมื่ออยู่ที่บ้าน และเข้าใจว่าเด็กยังเล็กการเรียนรู้ แก้ปัญหาผ่านการทำกิจกรรมงานบ้านหรืองานสวนเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม ในส่วนการอ่านหนังสือ การเล่านิทาน การพูดคุยกับบุตรหลานผู้ปกครองยอมรับว่ามีน้อย และแทบไม่มีเลยเพราะบุตรหลานมักชอบเล่นโทรศัพท์หรือดูการ์ตูนในโทรศัพท์มากกว่า จึงขาดการเล่นหรือการใช้เวลาร่วมกันระหว่างผู้ใหญ่และเด็ก

1.2 ข้อมูลสภาพพื้นฐานทั่วไปของชุมชน

สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบ พื้นที่ทางการเกษตรมีสภาพเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์สามารถทำการเกษตรได้เป็นอย่างดีโดยมีลักษณะเป็นเนินลาด อาชีพและเศรษฐกิจการทำเกษตร เลี้ยงสัตว์ รับจ้างทั่วไป พนักงานบริษัท และค้าขาย ลักษณะภูมิอากาศในเขตจังหวัดมหาสารคาม เป็นแบบมรสุมเมืองร้อน มีฝนตกสลับกับอากาศแห้ง ลักษณะของประชากร จังหวัดแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล 123 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 18 แห่ง และหมู่บ้าน 1,944 หมู่บ้าน ประชากรจำนวน 963,072 คน แบ่งเป็นชาย จำนวน 472,797 คน และหญิง จำนวน 490,275 คน นับถือศาสนาพุทธ การเมืองการปกครอง แบ่งการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ 133 ตำบล, 1,804 หมู่บ้าน 13 อำเภอ ได้แก่ อ. เมืองมหาสารคาม อ. แกดดำ อ. กันทรวิชัย อ. กุดรัง อ. โกสุมพิสัย อ. ชื่นชม อ. เชียงยืน อ. นาเชือก อ. นาหว้า อ. บรบือ อ. พยัคฆภูมิพิสัย อ. ยางสีสุราช และอ. วาปีปทุม การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคที่ดีเพียงพอต่อจำนวนประชากร การคมนาคม ถนนสามารถเดินทางระหว่างตำบลได้สะดวกมีรถประจำทางที่สามารถเดินทางได้ทุกที่และสะดวกปลอดภัย การทำบุญประเพณีในจังหวัดมหาสารคามยึดตามแนวปฏิบัติที่เป็นประเพณีท้องถิ่น

อีสานเป็นการทำบุญตาม ฮีตฮีตสิบสอง มีแหล่งเรียนรู้ชุมชน เช่น ศูนย์การเรียนรู้ด้านพุทธศาสนา ศูนย์สินค้าผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศไทย มุ่งหวังให้ทุกตำบลมีผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่น (OTOP) เช่น กลุ่มผลิตภัณฑ์จากผ้าทอมือ กลุ่มทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม กลุ่มทอเสื่อ กก และศูนย์ การเรียนรู้ต่าง ๆ ได้แก่ ศูนย์เรียนรู้วันวิถี ศูนย์เศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์การเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ ศูนย์การเรียนรู้ด้านพุทธศาสนาและศูนย์เกษตรกรรมทำปุ๋ยชีวภาพ

1.3 สภาพ/ปัญหาของผู้ปกครองในการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัย

ในปัจจุบันสภาพการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในศูนย์การศึกษาโดยรวมครูมีการจัดการเรียนรู้ที่ให้ความใส่ใจ ให้ความอบอุ่น สื่อการสอนบางศูนย์ไม่เพียงพอต่อความต้องการ จำนวนครูต่อนักเรียนบางศูนย์ไม่เพียงพอซึ่งอาจเป็นปัญหาในการพัฒนาเด็ก แต่อีกปัจจัยหนึ่ง คือ การเลี้ยงดูของครอบครัวที่ปัจจุบันนี้เด็กจะอาศัยอยู่กับ ปู่ย่า ตายาย เป็นหลัก ทำให้การเลี้ยงดูไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร เช่น การที่ขาดความรู้ความเข้าใจ บางคนไม่ค่อยมีเวลาบางคนตามใจบุตรหลานมากเกินไป ปล่อยให้เด็กให้อยู่กับโทรศัพท์ทำให้เด็กติดโทรศัพท์ ผู้ปกครองขาดความเอาใจใส่และฝึกให้ลูกดูแลตนเอง เนื่องจากผู้ปกครองต้องออกไปทำงาน รับจ้างไม่ค่อยมีเวลาดูแล ส่งผลให้เด็กไม่สามารถดูแลและช่วยเหลือตนเองได้ดีเท่าที่ควร ทั้งนี้เป็นเพราะไม่มีเวลาและบางครอบครัวไม่เห็นความสำคัญและเห็นว่าต้องดูแลช่วยเหลือเพราะเด็กยังเล็กอยู่ทำให้การพัฒนาเด็กขาดการเชื่อมต่อระหว่างบ้านและสถานศึกษา จากสภาพปัญหานี้ส่งผลกระทบต่อเด็กปฐมวัย ดังนี้

1.3.1 การส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกาย พบว่า เด็กบางคนอ้วนมีน้ำหนักเกินเกณฑ์มาตรฐาน บางคนผอมน้ำหนักส่วนสูงต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กดูแลความสะอาดของร่างกาย เช่น ตรวจผอม ความสะอาดของร่างกาย ตรวจฟัน ซึ่งในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ครูได้ไปออกพบปะตรวจเยี่ยมเด็กตามบ้านพร้อมแนะนำผู้ปกครองให้เอาใจใส่ด้านการล้างมืออย่างถูกวิธี การใช้เจลแอลกอฮอล์ การสวมหน้ากากอนามัย การใช้และการจัดเก็บหน้ากากอนามัยหลังการใช้อย่างถูกสุขลักษณะ จากการที่เด็กหยุดเรียนในช่วงสถานการณ์โควิด ผู้ปกครองและชุมชนไม่ได้ใส่ใจเรื่องสุขภาพมากนัก ยังพบว่า มีการปล่อยปละละเลย ส่งผลให้เด็กในช่วงปฐมวัยยังมีความบกพร่องด้านการดูแลสุขอนามัยโดยผู้ใหญ่ออกมาดูแลเป็นพิเศษ และพบว่า ผู้ปกครองส่วนใหญ่ยังขาดการกำกับดูแลอย่างถูกสุขลักษณะ ทั้งนี้เพราะผู้ปกครองบางส่วนไม่มีเวลาเอาใจใส่ดูแล และเด็กส่วนมากอาศัยอยู่กับปู่ย่าตายายทำให้การดูแลเอาใจใส่ด้านสุขภาพร่างกายและความสะอาดไม่ดีเท่าที่ควร

เด็กมีภาวะอนามัยช่องปากที่ไม่สะอาด มีภาวะฟันผุ เล็บยาว ความสะอาดของเส้นผมและผิวหนัง ยังไม่ได้รับการดูแลรักษาความสะอาดเท่าที่ควร ทั้งนี้เชื่อมโยงกับการบริโภคอาหารที่ไม่เหมาะสม เช่น การกินขนมหวาน ขนมกรุบกรอบ ลูกอม การไม่แปรงฟันช่วงเช้าและก่อนนอนอย่างสม่ำเสมอ และในส่วนของอาหารที่รับประทานเด็กส่วนมากไม่ชอบรับประทานผัก ผู้ปกครองส่วนมากซื้ออาหารตามร้านขายของชำในหมู่บ้านให้เด็กรับประทาน ไม่นิยมประกอบอาหารที่มีพืชผักที่หลากหลายหรืออาหารในท้องถิ่นให้เด็กรับประทาน เด็กจะรับประทานอาหารจากร้านค้าที่มีแม่ค้าไปรับมาจากตลาดเช้า เช่น หมูบึ่ง ไก่ย่าง ปลาตุ๋น ก๋วยจั๊บ ข้าวต้มต้มเส้น

1.3.2 การส่งเสริมพัฒนาการด้านอารมณ์-จิตใจ พบว่า เด็กความสนใจและแสดงออกทางอารมณ์อย่าง เบิกบาน สนุกสนานเมื่อทำกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ เวลาพาทำกิจกรรมเด็กจะหัวเราะร้องเสียง เวลาครูจัดกิจกรรมที่ตื่นเต้น ทำทนายเด็กจะให้ความสนใจการจดจำและมีสมาธิในการทำกิจกรรม แต่ขณะอยู่ที่บ้านครูส่วนมากให้ความเห็นว่า ผู้ปกครองขาดความรู้ความเข้าใจ ผู้ปกครองบางคนไม่ค่อยมีเวลาบางคนตามใจลูกมากเกินไป ปล่อยให้เด็กให้อยู่กับโทรศัพท์ทำให้เด็กติดโทรศัพท์ส่งผลให้เด็กไม่นิ่ง เอาแต่ใจ และมีบางรายแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวและทำร้ายเพื่อนและเลียนแบบพฤติกรรมที่เห็นในโทรศัพท์จึงเกิดปัญหาว่าทางศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสอนแบบหนึ่งแต่ทางบ้านตามใจและไม่มีเวลาที่จะเชื่อมโยงการเรียนรู้กับที่สถานศึกษาทำให้เด็กไม่สามารถพัฒนาได้อย่างดีเท่าที่ควร

1.3.3 การส่งเสริมพัฒนาการด้านสังคม พบว่า การมาเรียนรู้ที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กครูส่วนมากจะ让孩子ได้ฝึกการดูแลช่วยเหลือตนเอง เช่น การจัดเก็บของใช้ส่วนตัว การถอดรองเท้า การช่วยงานในห้องเรียนเล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่ออยู่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กสามารถเข้าห้องน้ำเองได้ใส่เสื้อผ้าเองได้ และพบว่ามีเด็กหลายคนและผู้ปกครองบางคนไม่让孩子ได้ช่วยเหลือตัวเอง การดูแลรับผิดชอบกิจวัตรประจำวันของตนเอง ผู้ปกครองไม่มีเวลาอยู่ดูแลลูก ปล่อยให้ลูกเล่นเกมในโทรศัพท์ ผู้ปกครองขาดความเอาใจใส่และฝึกให้ลูกได้ดูแลตนเองเนื่องจากผู้ปกครองต้องออกไปทำงาน ว่างไม่มีเวลาดูแลลูกส่งผลให้เด็กไม่สามารถดูแลและช่วยเหลือตนเองได้ และบางครอบครัวไม่เห็นความสำคัญและเห็นว่าต้องช่วยเหลือเพราะเด็กยังเล็กอยู่ทำให้การพัฒนาเด็กขาดการเชื่อมต่อระหว่างบ้านและสถานศึกษา

1.3.4 การส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญา พบว่า เมื่อทำกิจกรรมที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เด็กจะกล้าพูด กล้าแสดงออก สามารถทำงานเป็นกลุ่มได้ มีพื้นฐานทางภาษาที่ดี และมีเด็กบางคนพูดไม่ค่อยได้ ทั้งนี้เพราะผู้ปกครองบางคนไม่มีเวลา บางคนตามใจลูกมากเกินไป ปล่อยให้เด็กให้อยู่กับโทรศัพท์เป็นเวลานาน และขาดความรู้ที่ถูกต้องในการพัฒนาเด็ก ทำให้เด็กสมาธิสั้น ไม่มีจินตนาการ ขาดความกระตือรือร้น มีเด็กบางคนเล่นโทรศัพท์มากจนทำให้พัฒนาการไม่ดี พูดซ้ำ สื่อสารกับคนรอบข้างไม่ได้ ขาดสมาธิจดจ่อในการเรียนรู้ และร่วมกิจกรรมกับเพื่อนไม่ได้ กลายเป็นปัญหาในห้องเรียน ผู้ปกครองส่วนมากเน้นว่า อยากให้บุตรหลานอ่านออกเขียนได้ เห็นความสำคัญของการเขียนทั้งที่เด็กยังไม่พร้อม ทางศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเน้นการเตรียมความพร้อมแต่ผู้ปกครองไม่เข้าใจและขาดความรู้ในการพัฒนาเด็กจึงเห็นว่าครูควรสอนอ่านเขียนทำให้เกิดปัญหาในการพัฒนาเด็ก

2. ผลการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม

รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วยรายละเอียดดังนี้

หลักการ

1) เป็นกระบวนการที่นักพัฒนาด้านการศึกษาปฐมวัยเข้าไปกระตุ้นให้สถานศึกษาคือศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเป็นหน่วยงานหลักในการประสานให้เกิดการร่วมมือรวมพลังเป็นการระเบิดจากภายใน ในการที่จะร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหา ร่วมวางแผน ปฏิบัติและสะท้อนผลในการหาแนวทางร่วมกันส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในชุมชน

2) ทุกภาคส่วนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้บนฐานของต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ในจังหวัดมหาสารคามเพื่อระดมทั้งความรู้ และทรัพยากรเพื่อหาแนวทางในการร่วมสร้างสรรค์ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยอย่างเหมาะสม

3) กระบวนการดำเนินการเน้นให้ทุกภาคส่วนทั้งครอบครัว สถานศึกษา ชุมชนได้จัดระบบความคิด ร่วมหาแนวทางในการดำเนินการให้ปรากฏผลอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อประโยชน์สูงสุดของเด็กปฐมวัย โดยแต่ละภาคส่วนทำงานตามบทบาทหน้าที่ที่อยู่ในขอบเขตที่จะดำเนินการได้ในลักษณะเกื้อกูลกันเพื่อให้เกิดความตระหนักในการที่จะร่วมมือให้เกิดผลกับเด็กปฐมวัยอย่างเป็นรูปธรรมโดยเชื่อมโยงกับสภาพปัญหาของแต่ละพื้นที่

4) กิจกรรมและสื่อเน้นใช้สื่อที่หาง่ายมีในชีวิตประจำวันและมีการบูรณาการใช้สื่อเทคโนโลยีในชีวิตประจำวัน เช่น การสื่อสารเพื่อการดำเนินงานผ่านระบบสื่อสังคมออนไลน์ และมีการยืดหยุ่นอย่างเหมาะสมตามสภาพ โอกาสและเวลาของการดำเนินกิจกรรม

วัตถุประสงค์

1) เพื่อให้บุคลากรในสถานศึกษาสถานศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กปฐมวัยมีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะปฏิบัติในการส่งเสริมการศึกษาแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการพัฒนาเด็กปฐมวัย

2) เพื่อให้สถานศึกษาหรือศูนย์พัฒนาเด็กเล็กหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กปฐมวัยมีแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการพัฒนาเด็กปฐมวัยที่มีคุณภาพ

3) เพื่อให้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กปฐมวัยสามารถนำแนวทางการส่งเสริมการศึกษาแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการพัฒนาเด็กปฐมวัยสู่การปฏิบัติได้ตามวัตถุประสงค์

บทบาทของการทำงานร่วมกันครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน

1) บทบาทของหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน หน่วยงานหรือองค์กรใดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กปฐมวัย ที่สนใจส่งเสริมการศึกษาแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา ชุมชน) เพื่อการพัฒนาเด็กปฐมวัย ให้ประสบความสำเร็จควรมีแนวทางการดำเนินการ ประกอบด้วย (1) ประสานกับหน่วยงานต้นสังกัดที่สถานศึกษานั้นๆ สังกัด เพื่อเป็นการประสานขออนุญาตและประสานส่วนต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำเนินการ ซึ่งอาจเป็นการประสานอย่างเป็นทางการในลักษณะจดหมายราชการ หรือเอกสาร

ประสานระหว่างหน่วยงาน เพื่อชี้แจงแนวทางและวัตถุประสงค์ของการดำเนินการ (2) ประสานกับสถานศึกษา ให้สถานศึกษาเป็นตัวกลางในการประสานงานกับส่วนเครือข่ายอื่น เช่น ผู้นำชุมชน องค์กรในชุมชน ผู้ปกครอง จะเป็นการทำงานที่ให้แต่ละภาคส่วนมีความเข้าใจและสามารถเชื่อมโยงให้เกิดการปฏิบัติที่บรรลุวัตถุประสงค์ ได้ง่ายขึ้น (3) ผู้ทำงานด้านการประสานความร่วมมือต้องพบปะทุกภาคส่วนโดยในส่วนของชุมชนอาจเป็นส่วนของผู้นำชุมชนที่เป็นตัวแทนการประสานกับผู้ปกครอง เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเพื่อเป็นผู้ประสานงานกับผู้ปกครองในชุมชน โดยอาจประสานผ่านจดหมาย เอกสาร การติดต่อผ่าน เครือข่ายสังคมออนไลน์ การลงเยี่ยมเยียนพบปะแต่ละภาคส่วนโดยเฉพาะต้องให้ความสำคัญกับการประสาน กับสถานศึกษาเพราะบุคลากรในสถานศึกษาเป็นสื่อกลางที่ดีในการประสานกับทั้งส่วนของผู้ปกครองและ ชุมชน

2) บทบาทของสถานศึกษา (ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก)

ส่วนที่ 1 เป็นบทบาทร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน ได้แก่ (1) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีนโยบาย เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและการติดต่อสื่อสารระหว่างครอบครัว ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และชุมชนในการร่วม วางแผนร่วมปฏิบัติและร่วมประเมินผล ในการระดมความรู้ แรงงาน งบประมาณหรือทรัพยากรอื่นๆ เพื่อการ พัฒนาเด็กปฐมวัย (2) สถานศึกษา ผู้บริหาร ครูหรือผู้ดูแลเด็ก มีการประสาน พ่อแม่ ผู้ปกครอง คณะกรรมการ การศึกษาของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และประชาชนในชุมชนเพื่อขอความร่วมมือในการให้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ทั้งข่าวสารความรู้ การประชาสัมพันธ์หรือการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัย (3) สถานศึกษาร่วมกับ คณะกรรมการสถานศึกษา ครอบครัวและชุมชนวางแผนหลักสูตรและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้เกิดการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพสอดคล้องกับบริบทความต้องการและสภาพปัญหาของชุมชน (4) สถานศึกษา ครู และ/หรือ ผู้ดูแลเด็กร่วมมือกับผู้ปกครองประเมินเด็กรายบุคคล และให้ข้อมูลพื้นฐานเด็ก สังเกตพฤติกรรม ในการพัฒนาเด็กให้เป็นไปตามวัย (5) สถานศึกษา ครู และ/หรือ ผู้ดูแลเด็กสนับสนุน ผู้ปกครอง หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชน และชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียน (6) ครูจัด กิจกรรมการเรียนรู้ จัดสื่อวัสดุอุปกรณ์หรือจัดบรรยากาศในชั้นเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ใน ชุมชน หรือ ปราชญ์ชาวบ้าน บูรณาการกับการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัย (7) สถานศึกษา ครู และ/ หรือ ผู้ดูแลเด็ก ประสานกับองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อให้สถานศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพในการ พัฒนาเด็กปฐมวัย

ส่วนที่ 2 บทบาทในการให้บริการแก่ผู้ปกครองและชุมชน ได้แก่ 1) สถานศึกษาเปิดโอกาสให้ ชุมชนเข้ามามีส่วนช่วยเหลือหรือเข้ามาใช้บริการในกิจกรรมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เช่น สหกรณ์ร้านค้า ธนาคารศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สวนผักปลอดสารพิษ ห้องสมุดหรือศูนย์สื่อเพื่อการเรียนรู้ 2) สถานศึกษาทำหน้าที่ เป็นเสมือนแหล่งการเรียนรู้ภายในชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาเรียนรู้ หรือใช้บริการอาคารสถานที่หรือ เข้ามาใช้พื้นที่ในการจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์ทั้งส่วนของบุคคลหรือส่วนรวมอันจะเป็นการเอื้อเพื่อเกื้อกูลของ คนในชุมชน

3) บทบาทของครอบครัว (ผู้ปกครอง) ในส่วนของครอบครัวหรือผู้ปกครองมีบทบาทในการประสานร่วมมือกับสถานศึกษา คุณครูหรือผู้ดูแลเด็กในการพัฒนาบุตรหลาน และบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูเมื่อเด็กอยู่ในครอบครัวเพื่อให้เด็กได้รับการอบรมเลี้ยงดูที่ถูกต้องและเหมาะสม

ส่วนที่ 1 บทบาทร่วมกับสถานศึกษา ได้แก่ (1) พ่อแม่ ผู้ปกครอง ร่วมวางแผนร่วมคิดร่วมตัดสินใจและร่วมประเมินเกี่ยวกับการพัฒนาบุตรหลานร่วมกับสถานศึกษา (2) พ่อแม่ ผู้ปกครอง ให้ความร่วมมือกับสถานศึกษาในการปฏิบัติตามนโยบายหรือกิจกรรมที่สถานศึกษาจัดขึ้น (3) พ่อแม่ ผู้ปกครอง ให้ความร่วมมือในการระดมทรัพยากรด้านต่างๆ แก่สถานศึกษาเพื่อประโยชน์ของเด็กปฐมวัย เช่น การระดมวัสดุอุปกรณ์ เงินทุน แรงงาน ความรู้ ประสบการณ์ การเป็นอาสาสมัครช่วยในการจัดการเรียนรู้ การสนับสนุนสื่อวัสดุอุปกรณ์ หรือการสร้างสนามเด็กเล่น อาคารเรียน โรงอาหาร หรือการจัดสภาพแวดล้อมทั้งภายในและ/หรือภายนอกศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ฯลฯ

ส่วนที่ 2 บทบาทในฐานะการอบรมเลี้ยงดูให้บุตรหลานมีพัฒนาการที่เหมาะสม ได้แก่ (1) ผู้ปกครองกับเด็กปฐมวัยให้ความรักความอบอุ่นให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานทั้งทางด้านร่างกาย คือ การให้อาหารโภชนาการที่เหมาะสมการดูแลรักษาความสะอาดสุขลักษณะและความปลอดภัย รวมถึงการฝึกให้เด็กสามารถปฏิบัติกิจกรรมในการดูแลสุขภาพและความปลอดภัยของตนเองได้อย่างเหมาะสมตามวัย (2) ผู้ปกครองสนับสนุนส่งเสริมทางด้านจิตใจ เป็นการสนับสนุนให้เด็กเรียนรู้อารมณ์และความรู้สึกการรับฟังเด็ก การเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความรู้สึก การเป็นแบบอย่างที่ดีในการแสดงความรักกับเด็ก เช่น การกอด การสัมผัส การชื่นชม การให้กำลังใจ การปลอบโยน หรือการสนับสนุนหรือการลงโทษที่เหมาะสมเพื่อให้เด็กเรียนรู้อารมณ์ของตนเอง คนรอบข้าง การทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในชีวิตประจำวันและโอกาสพิเศษ การเล่น หรือพาบุตรหลานเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ (3) ผู้ปกครองสนับสนุนส่งเสริมทางด้านสังคม เป็นการจัดประสบการณ์ให้เด็กได้ดูแลและช่วยเหลือตนเองตามวัยในการทำกิจวัตรประจำวัน เช่น การช่วยเหลือตนเองในการอาบน้ำ แปรงฟัน ล้างมือ การรับประทานอาหาร การเข้าห้องน้ำห้องส้วม การสวมใส่เสื้อผ้า ถูเท้า รองเท้า การดูแลสิ่งของเครื่องใช้ส่วนตัว การช่วยเหลือผู้อื่น การทำงานร่วมกับเพื่อน ผู้ใหญ่ หรือการแสดงออกอย่างเหมาะสมกับบุคคลรอบตัว โดยผู้ปกครองต้องเป็นแบบอย่างในการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับคนหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น สัตว์ ต้นไม้ หรือการดูแลสาธารณสมบัติต่าง ๆ การฝึกให้เด็กเรียนรู้บทบาทหน้าที่ของตนเอง การเคารพสิทธิของผู้อื่น การฝึกกิริยามารยาทและคุณธรรมในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เช่น การรักเมตตา เอื้อเฟื้อแบ่งปัน การเคารพตนเองและผู้อื่น การมีวินัย การพกภูทอก เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ครอบครัวหรือผู้ปกครองต้องฝึกให้บุตรหลานได้เรียนรู้ตั้งแต่อยู่ในครอบครัว เพื่อให้เด็กสามารถดูแลตนเองและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ (4) ผู้ปกครองสนับสนุนส่งเสริมทางด้านสติปัญญา เป็นการที่ผู้ปกครองส่งเสริมให้บุตรหลานมีโอกาสเรียนรู้เพิ่มเติมที่ในสถานศึกษาที่เด็กเรียนรู้โดยให้ความร่วมมือในการดูแลให้เด็กทำกิจกรรมตามที่สถานศึกษากำหนดหรือขอความร่วมมือ จัดงบประมาณสนับสนุนสื่อวัสดุอุปกรณ์ ของเล่น ของใช้ที่เสริมสร้างการเป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ ฝึกให้ลูกได้ทำกิจกรรมผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 อย่างสม่ำเสมอ ฝึกให้ลูกเรียนรู้ทักษะทางภาษา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ผ่านชีวิตประจำวันในการทำงานบ้าน งานสวน งานครัวเบื้องต้น เช่น การกวาดบ้าน ถูบ้าน การ

พับผ้า การซักผ้า การจัดเก็บเครื่องมือ เครื่องใช้ในบ้าน การช่วยงานสวนเล็กๆน้อยๆ เช่น การปลูกต้นไม้ การรดน้ำต้นไม้ การพรวนดิน ใส่ปุ๋ย การช่วยงานครัว การล้างถ้วยชาม เช็ด จัดเก็บหรือ การประกอบอาหาร การจัดแต่ง การบริการอาหารให้คนในบ้าน เป็นต้น เน้นการเสริมสร้างสติปัญญาอย่างเป็นธรรมชาติผ่านงานชีวิตจริง

4) บทบาทของชุมชน ในส่วนของชุมชนนำเสนอให้เห็นภาพโดยสรุป 2 ส่วน คือ ส่วนของผู้นำชุมชน เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบล นายกเทศบาลตำบล ผู้นำที่ทำการบริหารในส่วนของชุมชนซึ่งส่วนมากเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำหมู่บ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการสถานศึกษา อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน ฯลฯ และส่วนของปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่อาสาสมัครหรือได้รับการประสานให้เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาเด็กปฐมวัย

ส่วนที่ 1 ผู้นำชุมชน สิ่งที่ผู้นำชุมชนควรปฏิบัติ ได้แก่ (1) วางแผนงานด้านการพัฒนาเด็กปฐมวัยให้ชัดเจน โดยวางนโยบายที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาเด็กปฐมวัยให้ครอบคลุมทุกด้าน เช่น การพัฒนาหลักสูตร การพัฒนาอาคารสถานที่ การจัดบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อกับเด็กปฐมวัย รวมถึงการพัฒนาบุคลากรทั้งในส่วนของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและครอบครัวหรือผู้ปกครองเด็กปฐมวัย (2) สนับสนุนงบประมาณรวมถึงวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กปฐมวัย (3) ประชาสัมพันธ์และประสานงานกับบุคคลต่างๆ หรือหน่วยงานอื่นทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อขอความร่วมมือในการพัฒนาเด็กปฐมวัย (4) ประสานองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนในชุมชนร่วมกันสนับสนุนส่งเสริมทั้งงบประมาณ ความรู้และทรัพยากรในการสนับสนุนโครงการหรืองานที่เกี่ยวกับการพัฒนาเด็กปฐมวัย เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล ศูนย์สุขภาพและความปลอดภัย โรคติดต่อที่มักเกิดขึ้นในเด็ก การคัดกรองพัฒนาการเด็กปฐมวัย เป็นต้น และ (5) มีส่วนร่วมในการประเมินผลการจัดการศึกษาปฐมวัยของสถานศึกษา โดยทำหน้าที่ให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาของสถานศึกษาในทุกๆ ด้าน

ส่วนที่ 2 ปราชญ์ชาวบ้าน สิ่งที่ปราชญ์ชาวบ้าน ควรปฏิบัติ ได้แก่ (1) ประสานงานกับครูเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาเด็กปฐมวัยให้ชัดเจนในบทบาทหน้าที่ที่ต้องดำเนินกิจกรรมการพัฒนาเด็กปฐมวัย เพราะการมีส่วนร่วมของปราชญ์ชาวบ้านอาจมีหลายบทบาท ได้แก่ การสนับสนุนด้านทรัพยากรที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ ความรู้ ประสบการณ์ การช่วยวางแผน การออกแบบทั้งการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และ/หรือ การส่งเสริมด้านอื่นๆ (2) เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ สานิต และฝึกปฏิบัติในสถานที่สำคัญของชุมชน เช่น การพาเด็กปฐมวัยเรียนรู้ในวัด แหล่งสำคัญทางวัฒนธรรมหรือแหล่งเรียนรู้สำคัญของชุมชนหรือร่วมมือกับครูผู้ดูแลเด็กหรือผู้ปกครองในการเป็นอาสาสมัครในการทำกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัย เช่น การแต่งนิทาน/บทร้อง คำกลอน การเล่านิทาน การร้องเพลง ร้องหมอลำ การแสดงบทบาทสมมติหรือการแสดงพื้นบ้านในรูปแบบต่างๆ และ (3) ถ้าปราชญ์เป็นผู้ได้รับมอบหมายให้จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาด้านต่างๆ ควรจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ให้พร้อมสำหรับครูหรือเด็กปฐมวัยที่ต้องจัดกิจกรรมเพื่อให้เพียงพอและเหมาะสมกับการเรียนรู้

สาระที่ใช้ในการขับเคลื่อนกระบวนการ ประกอบด้วยสาระ ส่วนที่ 1 สาระที่เป็นกระบวนการ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นการประสานและสร้างความสัมพันธ์กับพื้นที่ 2) ขั้นการปฏิบัติการ เน้นการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้งในส่วนของผู้ปกครอง ตัวแทนองค์กรในชุมชนและครูในสถานศึกษา เพื่อร่วมกันส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย 3) ขั้นติดตามประเมินผล และ 4) ขั้นสรุปผลการดำเนินงาน โดยมีลักษณะของการมีส่วนร่วม 5 แบบ 1) ร่วมแรงร่วมใจ 2) ร่วมให้ภูมิปัญญา 3) ร่วมจัดหาทรัพยากร 4) ร่วมจัดหาทรัพยากร และ 5) ร่วมปฏิบัติให้เกิดความต่อเนื่อง และส่วนที่ 2 สาระที่เป็นเนื้อหาประกอบด้วย 1) การส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย 2) การพัฒนาทักษะสมองส่วนหน้า 3) การจัดการเรียนรู้ 4) การจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อม และ 5) การใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาในการจัดการศึกษา โดยสรุปดังภาพที่ 1

ภาพประกอบที่ 1 สาระที่ใช้ในการขับเคลื่อนกระบวนการ

	
สาระที่เป็นลักษณะของการมีส่วนร่วม (การทำงานแบบสามเส้าเร้าพลัง)	สาระที่เป็นเนื้อหา
1. ร่วมแรงร่วมใจ สร้างให้เกิดความตระหนัก เห็นคุณค่า มุ่งมั่น ร่วมมือ	1. การส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย 4 ด้าน ได้แก่ ร่างกาย อารมณ์-จิตใจ และด้านสติปัญญา
2. ร่วมให้ภูมิปัญญา ร่วมกันวางแผน เสนอแนะ แนวทางการพัฒนาที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมภูมิปัญญา และทรัพยากรในชุมชน	2. การพัฒนาทักษะสมองส่วนหน้า (Executive Function) ของเด็กปฐมวัย
3. ร่วมจัดหาทรัพยากร ร่วมกันจัดหาสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ วิทยากร แหล่งเรียนรู้ งบประมาณ สิ่งของในการจัดการศึกษา	3. การจัดการเรียนรู้
4. ร่วมวางแผน ปฏิบัติ ประเมิน และสะท้อน ร่วมกันแสดงความคิดเห็น วางแผน ปฏิบัติ ประเมินผล และปรับปรุงแก้ไข	4. การจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อม
5. ร่วมปฏิบัติให้เกิดความต่อเนื่อง ร่วมสานต่อก่อให้เกิดวงจรการวางแผน ปฏิบัติ ประเมินผล ปรับแก้ให้เกิดการพัฒนาที่เติบโต สม่าเสมอ ต่อเนื่อง	5. การใช้ทรัพยากรและแหล่งเรียนรู้ที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาสากลและชุมชนในการจัดการศึกษา

ที่มา: พวงเพชร วงศ์ทิพย์ และคณะผู้วิจัย

กระบวนการสามเส้าเร้าพลัง

ขั้นที่ 1 ขั้นการประสานและสร้างความสัมพันธ์กับพื้นที่

1.1 เตรียมความพร้อมประสานบุคลากรทั้งส่วนของสถานศึกษา ผู้นำชุมชน เพื่อให้เกิดการประสาน
เชื่อมกับผู้ปกครองเพื่อชี้แจงแนวทางการดำเนินการ

1.2 สร้างความสัมพันธ์ทั้งในส่วนของครอบครัวและชุมชน ได้แก่ (1) การพบปะกับครอบครัวเด็ก
ปฐมวัยในชุมชน เช่น การเยี่ยมบ้าน การสนทนาในช่วงที่รับส่งบุตรหลาน (2) การออกเยี่ยมเยือนชุมชน เช่น
คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้นำชุมชน นายกองค้การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน เป็นต้น และศึกษา/วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและความ
ต้องการของชุมชน เช่น ข้อมูลสภาพพื้นฐานทั่วไปของชุมชน ข้อมูลการดำเนินงานของสถานศึกษา/ศูนย์พัฒนา
เด็กเล็ก ข้อมูลสภาพปัญหาการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในชุมชน ข้อมูลพฤติกรรมของผู้ปกครองใน
การส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย ข้อมูลพฤติกรรมสะท้อนพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในชุมชน ข้อมูลสภาพ
ปัญหาการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย โดยให้เป็นไปตามกรอบ
การศึกษาปฐมวัยระดับชาติ ระดับหน่วยงานต้นสังกัด ระดับสถานศึกษา

1.3 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยการให้แต่ละพื้นที่ตรวจสอบและยืนยันข้อมูลจากการ
ประมวลเบื้องต้นและการสืบค้นจากแหล่งทุติยภูมิ เช่น เอกสารหลักสูตรสถานศึกษา ข้อมูลเว็บไซต์หรือเพจ
ของสถานศึกษาหรือองค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาลตำบล เป็นต้น

ขั้นที่ 2 การปฏิบัติการสามเส้าร่วพลัง เป็นการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้รับความรู้ ทักษะและเจตคติ
เพื่อนำสู่การร่วมกันวางแผน ออกแบบ หลักสูตรตามแนวทางในการร่วมมือร่วพลังของสถานศึกษา ครอบครัว
และชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างความตระหนัก วางแผน ออกแบบแนวทางการพัฒนาร่วมกัน โดย
ประสานตัวแทนทั้ง 3 ภาคส่วน ได้แก่ สถานศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1.1 ประชุมนำเสนอให้เห็นสภาพ ปัญหาของการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในชุมชน
กระตุ้นให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ของการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดความ
ตระหนัก เข้าใจปัญหา เปิดใจและมีแรงบันดาลใจในการส่งเสริมพัฒนาการของบุตรหลาน

2.1.2 แลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้ความรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่และมุ่งเน้นบทบาทของ
สถานศึกษา ผู้ปกครองและชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการและการปฏิบัติที่เหมาะสมกับพัฒนาการและ
การเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย รวมถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาเด็กปฐมวัย ได้แก่ การพัฒนาที่อยู่
บนฐานของวิทยาศาสตร์สมอง การส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย การพัฒนาทักษะสมองส่วนหน้า (Executive
Function) การจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัย การจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อม และการใช้ภูมิปัญญา
และแหล่งเรียนรู้ในชุมชนในการพัฒนาเด็กปฐมวัย

2.1.3 ผู้เข้าร่วมประชุมร่วมกันสนทนากลุ่มวางแผนและออกแบบกิจกรรม โดยมุ่งให้
สถานศึกษา ครอบครัวและชุมชนเสนอแนวทางร่วมกันสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย ตามบริบท
สอดคล้องกับปัญหา ความต้องการ วัฒนธรรมภูมิปัญญาและทรัพยากรในพื้นที่ โดยให้ได้ครอบคลุม

องค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ จุดประสงค์ เนื้อหาสาระ แนวการจัดกิจกรรม สื่อ/วัสดุอุปกรณ์ วิทยากร/แหล่งเรียนรู้ และการประเมินผล แล้วร่วมกันสะท้อนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น

2.1.4 สะท้อนการเรียนรู้ เป็นการทบทวนประสบการณ์ที่ได้รับจากการสนทนากลุ่ม แล้วรวบรวมเรียบเรียงการออกแบบหลักสูตรตามแนวทางในการร่วมมือรวมพลังของสถานศึกษา ครอบครัวและชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยที่เกิดขึ้นจากการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้

2.1.5 การชี้แนะ (Coaching) เป็นการชี้แนะติดตามกำกับช่วยเหลือและสนับสนุนรายศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามแผนการที่ร่วมสนทนากลุ่ม

2.2 ประชุมเชิงปฏิบัติการเน้นให้ความรู้ผู้ปกครองสถานศึกษาและชุมชน เป็นการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับ ครู ผู้ปกครอง และตัวแทนชุมชนตามแนวทางที่ร่วมกันวางแผนไว้ในช่วงประชุมปฏิบัติการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 สร้างความตระหนักและให้ความรู้เกี่ยวกับการทำงานของทุกภาคส่วนทั้งสถานศึกษา ครอบครัวและชุมชนนำแผนการและหลักสูตรฯ ที่ได้ออกแบบไว้ในการประชุมปฏิบัติการ สู่การปฏิบัติในบริบทจริง แล้วนำกลับมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เห็นถึงผลการนำไปปรับใช้ในบริบทชีวิตจริง

2.2.2 สะท้อนผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการนำความรู้ ทักษะการปฏิบัติ และแนวทางการดำเนินการตามที่ร่วมกันออกแบบสู่การปฏิบัติ ทั้งในส่วนของสถานศึกษา ครอบครัวและชุมชน โดยสะท้อนให้เห็นถึงปัญหา อุปสรรค ปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงาน จุดเด่นและข้อเสนอแนะที่ควรเสริมหรือปรับปรุง ตลอดจนแนวปฏิบัติและข้อค้นพบใหม่ เพื่อรวบรวมเป็นแนวให้การดำเนินการของหลักสูตรความร่วมมือรวมพลังของสถานศึกษา ครอบครัวและชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น

2.2.3 จัดระบบองค์ความรู้จากการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อนำมาปรับปรุงและเติมเต็มหลักสูตรการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของแต่ละศูนย์พัฒนาเด็กเล็กให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แล้วนำจัดแสดงและเผยแพร่ให้ทั้ง 3 ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้รับรู้และนำไปเป็นแนวปฏิบัติต่อไป

ขั้นที่ 3 ติดตามประเมินผล เป็นการประสานติดตามการปฏิบัติงานของแต่ละพื้นที่โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ติดตามประเมินผลการปฏิบัติการของ 3 ภาคส่วน เป็นการประสานติดตาม การปฏิบัติงานของสถานศึกษาในการขับเคลื่อนการทำงานร่วมกัน การนำองค์ความรู้สู่การปฏิบัติของทั้ง 3 ภาคส่วนทั้งสถานศึกษา ครอบครัวและชุมชน ซึ่งในการติดตามประเมินผลจะเป็นลักษณะการตรวจเยี่ยมในบริบทจริง เพื่อทำการประเมินว่าบรรลุเป้าหมายหรือไม่ อย่างไร ตลอดจนมีการพบปะพูดคุยสนับสนุนเสนอแนะแนวทางเพื่อให้การดำเนินการประสบความสำเร็จตามเป้าหมายและเกิดความต่อเนื่องยั่งยืน

3.2 ติดตามประเมินผลคุณภาพ เป็นการติดตามแนวทางการส่งเสริมการศึกษาแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัย เป็นการที่สถานศึกษาโดยบุคลากรของสถานศึกษา

นำแนวทางการส่งเสริมการศึกษาแบบสามเสาไว้พลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัย ที่ร่วมกันวางแผนและออกแบบจากการร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ ผู้การประเมินว่าได้ดำเนินการตามที่ได้ออกแบบไว้หรือไม่ ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด โดยพิจารณาเกี่ยวกับ 1) ความสอดคล้องของจุดประสงค์ เนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรม สื่อ/วัสดุอุปกรณ์ วิทยากร/แหล่งเรียนรู้และการประเมินผล 2) ปรีक्षाผู้เชี่ยวชาญและรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้เกี่ยวข้อง แล้วนำกระบวนการและองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นตลอดกระบวนการ รวมทั้งข้อเสนอแนะจากผู้เกี่ยวข้องมาปรับปรุงและจัดระบบข้อมูลให้สมบูรณ์ตามข้อเสนอแนะ

ขั้นที่ 4 สรุปผลการดำเนินงาน เป็นการประมวลสรุปผลการดำเนินงานของทุกภาคส่วน ได้แก่ส่วนของสถานศึกษา /ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ครอบครัว และส่วนของเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน แล้วนำมาสรุปผลการทำงานและนำเสนอการส่งเสริมการศึกษาแบบสามเสาไว้พลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัย ฉบับสมบูรณ์ส่งเสริมการศึกษาแบบสามเสาไว้พลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัย ฉบับสมบูรณ์เป็นกระบวนการและองค์ความรู้เกี่ยวกับส่งเสริมการศึกษาแบบสามเสา (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) ไว้พลังเพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัย เป็นแนวทางที่ผ่านการใช้และปรับแก้ไขให้มีความเหมาะสม เกิดเป็นแนวทางการส่งเสริมการศึกษาแบบสามเสา (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) ไว้พลังเพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัย ฉบับสมบูรณ์ สามารถเป็นแนวทางให้ทุกภาคส่วนที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กปฐมวัยได้ใช้เป็นแนวดำเนินการเพื่อร่วมพัฒนาเด็กปฐมวัยให้มีคุณภาพต่อไป

สื่อ วัสดุอุปกรณ์ วิทยากร และแหล่งเรียนรู้

มุ่งใช้สื่อที่เป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่ดังมีรายละเอียดดังนี้

- 1) แหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ และแหล่งเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้น
- 2) ปราชญ์ชาวบ้าน วิทยากรชุมชน
- 3) สื่อ วัสดุอุปกรณ์จากวัสดุ ของเหลือใช้
- 4) วัสดุที่เป็น สิ่งของ เครื่องใช้ ของเล่นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน
- 5) สื่อการเรียนรู้ที่เน้นการผสมผสานในชีวิตประจำวันของผู้ปกครอง คือ งานบ้าน งานสวนและงานครัว

การประเมินผล

มุ่งสรุปสะท้อนผลจากการมีส่วนร่วมของทั้งสามภาคส่วนจากการสัมภาษณ์และการประเมินความพึงพอใจของทั้งสามภาคส่วน คือ สถานศึกษา ครอบครัวและชุมชนในการเข้าร่วมโครงการ โดยมีขอบข่ายการประเมินเกี่ยวกับการประเมินกระบวนการวางแผน การปฏิบัติและการประเมินผลของทั้งสามภาคส่วน ในเนื้อหาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย โดยการมีส่วนร่วมของทั้ง 3 ภาคส่วน คือ การร่วมติดต่อสื่อสาร การระดมทรัพยากร การเป็นอาสาสมัครเพื่อพัฒนาการศึกษา และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัย

3. ผลการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม

3.1 ผลการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมระหว่าง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ครอบครัวและชุมชน มีลักษณะการร่วมมือ 4 ด้าน ดังนี้

3.1.1 ด้านการติดต่อสื่อสาร ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีการติดต่อสื่อสารกับครอบครัว และชุมชนติดต่อสื่อสารผ่านระบบออนไลน์และมีหนังสือราชการถึงผู้นำชุมชนและผู้ปกครอง ซึ่งพ่อแม่ ผู้ปกครอง คณะกรรมการการศึกษาของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และประชาชนในชุมชนให้ความสนใจและร่วมมือในการให้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ทั้งข่าวสารความรู้ การประชาสัมพันธ์หรือพัฒนาการของเด็ก ซึ่งผู้บริหารมีส่วนร่วมในการดำเนินการติดต่อสื่อสารกับผู้ปกครองเด็กปฐมวัยและชุมชนตามโอกาสและวันสำคัญที่ทางศูนย์พัฒนาเด็กเล็กดำเนินการ และการดำเนินงานในลักษณะนี้มีการดำเนินอย่างต่อเนื่องและจะดำเนินต่อไป และเน้นใช้การประชาสัมพันธ์ร่วมมือผ่านระบบโซเชียลมีเดียมากขึ้น

3.1.2 ด้านการเป็นผู้ประสานงานในการรวบรวมทรัพยากร แต่ละศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีการวางแผนในการระดมทรัพยากรเพื่อพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การมีแผนงานในการออกแบบเป็นโครงการระดมสื่อและทรัพยากรที่จะพัฒนาเด็กปฐมวัย ทั้งในด้านเงิน สิ่งของ แหล่งภูมิปัญญา วิทยากร ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ รวมทั้งการวางแผนการให้ทรัพยากรด้านความรู้ที่จะเติมเต็มให้กับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง และชุมชน มีบทบาทในการประสานงานในการระดมทรัพยากร การบริจาคเงินหรือสิ่งของเพื่อสนับสนุนสื่อและของเล่น เช่น การบริจาควัสดุอุปกรณ์ทำสนามเด็กเล่นและเปิดโอกาสให้เด็กปฐมวัยมีโอกาสได้เรียนรู้จากแหล่งทรัพยากรในชุมชน เช่น วัด และมีบางศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

3.1.3 ด้านการอาสาสมัครเพื่อการศึกษา แต่ละศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีการให้ผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนและผู้ปกครองเข้ามาเป็นอาสาสมัครในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การเข้ามาทำของเล่นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมชาติ การทำอาหาร การเล่านิทานพื้นบ้าน การนิมนต์พระสงฆ์มาเพื่อให้ผู้ปกครองและชุมชนได้ทำบุญในบริเวณศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และการวางแผนเชิญผู้ปกครองมาร่วมเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้พืชผักสวนครัว การทำแนวรั้วด้วยพืชผักที่กินได้ และตามหน่วยการเรียนรู้ ทำให้เด็กได้เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

3.1.4 ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เป็นการร่วมตัดสินใจในการพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ผู้นำชุมชน ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล นักการศึกษา ผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ได้ร่วมกันออกแบบและจัดโครงการพัฒนาการเด็กปฐมวัยและร่วมวางแผนในการพัฒนาในเชิงการร่วมมือรวมพลังในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม เช่น มีการเสนอแนะให้มีแนวทางอย่างชัดเจนในตัวหลักสูตร การจัดการเรียนรู้ การร่วมกันพัฒนาสิ่งแวดล้อมในศูนย์ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ การทำโครงการที่เน้นการร่วมมือของทุกภาคส่วนทั้งส่วนองค์กรในชุมชนและองค์กรภายนอก ได้แก่ โครงการให้การศึกษากับผู้ปกครอง โครงการให้ผู้ปกครอง ชุมชน เข้ามาร่วมเป็นอาสาสมัครในการจัดการศึกษา การประสานงานกับองค์กรภายนอกชุมชนและนานาชาติมาร่วมจัด

กิจกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ซึ่งถือเป็นการปฏิบัติที่กระตุ้นให้เกิดผลสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจะส่งผลดีทางด้านร่างกายและจิตใจของเด็กในทางที่ดีขึ้น

3.2 สามภาคส่วนเกิดความตระหนักและเกิดการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในพื้นที่มากขึ้นทั้งในส่วนของผู้ประกอบการ และชุมชน

3.2.1 การเปลี่ยนแปลงในส่วนของผู้ประกอบการ พบว่า หันมาให้ความสนใจกำกับและส่งเสริมพัฒนาเด็กปฐมวัย ทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านอารมณ์-จิตใจ ด้านสังคม และด้านสติปัญญา ดังนี้

1. พัฒนาการด้านร่างกาย พบว่า ผู้ประกอบการเริ่มให้ความสนใจและตระหนักในการที่จะกระตุ้นให้ลูกหลานใช้พลังงานในหลากหลายรูปแบบมากขึ้น เช่น การให้เด็กช่วยงานบ้าน งานครัวและงานสวนหรือรดน้ำต้นไม้ การเล่นออกกำลังกายที่ต้องใช้แรงการกีฬาและการปีนป่าย ห้อยโหนผู้ประกอบการอนุญาตให้เด็กได้เล่นมากขึ้นและมีการเตือนให้ระมัดระวังและคอยดูแลอยู่ห่าง ๆ ให้มีเวลาหรือให้ความสนใจในการเล่นร่วมกับบุตรหลานมากขึ้นแทนที่จะให้ดูโทรทัศน์หรือการดูยูทูปในโทรศัพท์ดังที่เคยปฏิบัติในช่วงก่อนเข้าร่วมกิจกรรมในโครงการ ผู้ประกอบการตระหนักและให้ความสำคัญในการกำกับบุตรหลานให้ล้างมือ การดูแลทำความสะอาดร่างกายและปฏิบัติตนเมื่อไอ จาม หรือการพบปะผู้คน ทั้งการเข้าร่วมกระบวนการและสภาวะการณ์ระบาดของโรคทำให้เกิดการปรับปรุงด้านสุขภาพอย่างเป็นรูปธรรม การแยกสิ่งของเครื่องใช้ จาน ชาม ช้อน ส้อม มีการกำกับใส่ใจมากขึ้น

2. พัฒนาการด้านอารมณ์-จิตใจ พบว่า ผู้ประกอบการที่เป็นปู่ย่าตายายยอมรับว่าบางครั้งตามบุตรหลานไม่ทันทั้งด้านการใช้ร่างกายหรือการดูแลเสนอแนะด้านเทคโนโลยี แต่เริ่มหันมาใส่ใจดูแลและกำกับเวลาในการเล่นของบุตรหลานมากขึ้น เช่น การเข้าไปดูว่าหลานเล่นอะไร การกำกับเวลาดูโทรทัศน์และการเล่นโทรศัพท์ ผู้ปกครองหลายท่านกล่าวว่า แม้จะไม่สามารถห้ามไม่ให้ดูหรือ เด็กยังดูทีวีแต่ก็จะเข้าไปรับรู้และกำกับและจะกำหนดเวลาให้เด็กดู ไม่ปล่อยให้ดูตลอดเวลาตั้งแต่ก่อน การที่เข้าร่วมกระบวนการทำให้ได้ความรู้และแนวปฏิบัติที่จะไปเล่นกับหลาน เช่น การร้องเพลง การเล่านิทาน หรือการทำของเล่นจากเศษวัสดุ หรือแม้แต่การเล่นกับการทำงานบ้าน การให้เด็กช่วยปรุงอาหารง่าย ๆ การกอด การเล่น การพูดคุยกับบุตรหลานก็ให้เวลามากขึ้น สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่าผู้ประกอบการเริ่มเข้าใจและหันมากำกับดูแลบุตรหลานมากขึ้น

3. พัฒนาการด้านสังคม พบว่า ผู้ประกอบการเริ่มหันมาใส่ใจฝึกทักษะทางสังคมเพราะจากสถานการณ์ระบาดของโรคโควิดทำให้เด็กต้องอยู่บ้าน เด็กจะอยู่กับผู้ใหญ่และผู้ปกครองหันมาให้เด็กดูแลช่วยเหลือตนเอง ให้เวลาเด็กได้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน เช่น การสวมใส่เสื้อผ้าเองมากขึ้น จากเดิมที่คอยช่วยเหลือตลอด เด็กหันมาสนใจทำกิจกรรมงานบ้าน เช่น กวาดบ้าน ถูบ้าน จัดของในบ้าน ดูแลเครื่องใช้ส่วนตัว ไม่เข้าไปช่วยเหลือและจัดทำให้ การมองเด็กของผู้ปกครองเปลี่ยนไปจากเดิม คือ เริ่มหันมาให้เด็กมีโอกาสลงมือทำแม้จะไม่เรียบร้อย เป็นการฝึกให้เด็กช่วยเหลือตนเองมากขึ้น การกระตุ้นให้เด็กออกมาเล่นด้วยกันกับคนในครอบครัวแทนการหมกมุ่นกับการดูโทรทัศน์ และผู้ประกอบการบางคนให้ความสนใจกับการที่ให้เด็กรับผิดชอบช่วยเหลือพี่ซนหรือพี่สาวที่ปลูกไว้ในบ้าน

4. พัฒนาการด้านสติปัญญา พบว่า ผู้ปกครองหันมาให้ความสนใจกับการเล่นกับสิ่งของรอบตัวหรือการออกแบบประดิษฐ์ตกแต่งของเล่นกับบุตรหลานฝึกให้เด็กได้เรียนรู้ แก้ปัญหาผ่านการทำกิจกรรมงานบ้านหรืองานครัวมีการอ่านหนังสือการเล่านิทาน ผู้ปกครองเริ่มเข้าใจว่าการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยไม่ใช่การเร่งเรียน เขียนอ่าน แต่เป็นการเตรียมความพร้อมให้เขาได้ใช้ร่างกายทุกส่วน ใช้ประสาทสัมผัสเพื่อเรียนรู้แยกแยะ จัดหมวดหมู่ หรือการเรียนรู้ภาษาผ่านการฟัง การพูด การปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง ผู้ปกครองหลายคนเริ่มสะท้อนว่าการที่เด็กเรียนรู้จากการเล่นโทรศัพท์มากทำให้เด็กใจร้อน ไม่อดทน สมาธิต่ำ สอนหรือบอกให้ปฏิบัติอะไรจะไม่ใส่ใจ จากการที่ได้รับความรู้ทำให้ผู้ปกครองเข้าใจกระบวนการเรียนรู้และเล่นกับบุตรหลานมากขึ้น ตลอดจนเข้าใจคุณครูปฐมวัยมากขึ้นว่าการจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างสติปัญญาต้องทำผ่านการเล่น การแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันเป็นสำคัญ

3.2.2 ในส่วนของชุมชน การเปลี่ยนแปลงหลังเข้าร่วมกระบวนการ พบว่า มีการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาเด็กปฐมวัยในด้านต่างๆ ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชนในส่วนของนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ให้ความสำคัญกับการกำหนดนโยบายและสนับสนุนทุน หรืองบประมาณเพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการทำงานร่วมกันของครูและผู้ปกครองอย่างต่อเนื่อง ในรูปแบบโครงการพัฒนาให้ผู้ปกครองเข้าใจแนวทางส่งเสริมพัฒนาการเด็กร่วมกับครู การส่งเสริมสนับสนุนงบประมาณในการจัดสรรสื่อ ของเล่น วัสดุอุปกรณ์เพื่อจัดบรรยากาศและเป็นสื่อในการจัดการเรียนรู้ 2) สนับสนุนให้เกิดการดูแลระบบความปลอดภัยให้กับเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เช่น การจัดระบบการดูแลเด็กให้ปลอดภัยมากขึ้น และจัดให้ผู้ปกครองและอาสาสมัครร่วมกันผลัดเปลี่ยนเพื่อดูแลความปลอดภัยเสริมจากการดูแลของภารโรงหรือยามที่มีตามปกติ และเปิดโอกาสและให้ทุนสนับสนุนให้ผู้รู้ในชุมชนนำภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาปรับใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการจัดบรรยากาศ สื่อ ของเล่นและสภาพแวดล้อมในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 3) เกิดการร่วมมือของเครือข่ายองค์กรทั้งภายในและภายนอกชุมชนในการร่วมระดมทุนและทรัพยากรเพื่อการพัฒนาเด็ก มีการบริจาค สื่อ ของเล่น วัสดุอุปกรณ์ สนามเด็กเล่น ตลอดจนอาคารสถานที่ ส่งผลให้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีความพร้อมในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัยมากขึ้น และ 4) เกิดการปลูกพลังร่วมในรูปแบบของ “บวร” บ้าน วัด โรงเรียน เกิดพลังร่วมในการเกื้อกูลกันในการช่วยเสริมการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างพัฒนาการเด็ก เช่น ผ้าป่าการศึกษา พระร่วมสร้างสนามเด็กเล่นเพื่อลูกหลาน วันสำคัญในชุมชน ครูนำเด็กเข้าร่วมกิจกรรมและมีพระร่วมจัดกิจกรรมเพื่อเด็ก การจัดกิจกรรมทุกวันพระเพื่อพาเด็ก ๆ ทำกิจกรรมที่วัดร่วมกับคนในชุมชน เป็นต้น

3.2.3 ในส่วนของสถานศึกษา การเปลี่ยนแปลงหลังเข้าร่วมกระบวนการ พบว่า สถานศึกษามีพลังหนุนเสริมทำให้มีทรัพยากรเพื่อการจัดการศึกษาอย่างเพียงพอ ครูและบุคลากรมีความมั่นใจและได้รับแรงบันดาลใจในการจัดการศึกษามากขึ้น เพราะเมื่อเกิดการสานพลังร่วมทุกภาคส่วนเห็นความสำคัญของเด็กปฐมวัย ส่งผลให้ครูสามารถประสานเชื่อมกับครอบครัวและชุมชนในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัยได้มากขึ้น เกิดคุณค่าในด้านต่าง ๆ ได้แก่ 1) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา ส่งผลให้การจัดการศึกษามีคุณภาพมาตรฐาน เป็นที่ยอมรับของชุมชน 2) มีหลักสูตรที่สะท้อนอัตลักษณ์และคุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชน และมีความเหมาะสมกับเด็ก ครูได้รับการพัฒนาศักยภาพและมีการพัฒนาระบบ

การบริหารจัดการ และการประสานสัมพันธ์กับครอบครัวและชุมชนที่ดีส่งผลให้การพัฒนาของสถานศึกษาบรรลุตามเป้าหมายได้

องค์ความรู้ใหม่และอภิปรายผล

1) การขับเคลื่อนรูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเจ้าพลังระหว่างครอบครัว สถานศึกษา และชุมชนเพื่อการพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในจังหวัดมหาสารคาม มุ่งเน้นการพัฒนาเด็กปฐมวัยโดยองค์รวมบนฐานภูมิพลังร่วมของชุมชนที่เชื่อมโยงกับบริบท เน้นลักษณะของการทำงานอย่างสมดุลเท่าเทียมเปรียบดั่งก้อนเส้าทั้งสามที่สามารถตั้งเรียงอย่างเหมาะสมเป็นฐานตั้งหม้อเพื่อก่อกองไฟที่มีพลังในการปรุงหรือต้มให้เดือดปรุงอาหารได้สุกสำเร็จตามเป้าหมาย การทำงานแบบสามเส้าเจ้าพลังมีแก่นฐานสำคัญ ประกอบด้วย 1) ร่วมแรงร่วมใจ 2) ร่วมให้ภูมิปัญญา 3) ร่วมจัดหาทรัพยากร 4) ร่วมวางแผน ปฏิบัติ ประเมิน สะท้อนผล และ 5) ร่วมปฏิบัติให้เกิดความต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเจ้าพลัง จึงเป็นการนำเสนอแนวทางให้กับสถานศึกษาในการพัฒนาศักยภาพในการทำงานร่วมมือกับครอบครัวและชุมชนเพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัยได้อย่างสอดคล้องกับต้นทุนทรัพยากรในแต่ละพื้นที่ สอดคล้องกับ Epstein (2002) ที่นำเสนอแนวคิดหลักเกี่ยวกับความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ครอบครัว และชุมชน เพื่อสนับสนุนการศึกษาและการพัฒนาการของเด็กให้ประสบความสำเร็จว่าประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การเลี้ยงดู (Parenting) เป็นการสนับสนุนพ่อแม่ให้เข้าใจบทบาทในการเลี้ยงดูและพัฒนาทักษะการเป็นพ่อแม่ เพื่อให้พวกเขาสามารถสร้างสิ่งแวดล้อมที่สนับสนุนการเรียนรู้ของลูก 2) การสื่อสาร (Communicating) เป็นการสร้างช่องทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพระหว่างโรงเรียนและครอบครัว เช่น การประชุมผู้ปกครอง การสื่อสารผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อให้พ่อแม่รับทราบความก้าวหน้าของบุตรหลาน 3) การอาสาสมัคร (Volunteering) เป็นการเชิญชวนให้พ่อแม่และชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นการช่วยงานหรือการมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ 4) การเรียนรู้ที่บ้าน (Learning at Home) เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ที่บ้านโดยให้พ่อแม่สนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้นอกห้องเรียน เช่น ช่วยลูกทำการบ้าน และส่งเสริมการเรียนรู้ที่เสริมสร้างทักษะต่าง ๆ 5) การตัดสินใจ (Decision Making) เป็นการให้พ่อแม่มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่น การเป็นสมาชิกในคณะกรรมการโรงเรียนหรือกลุ่มทำงานเพื่อการพัฒนาโรงเรียน และ 6) การทำงานร่วมกับชุมชน (Collaborating with Community) เป็นการสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพื่อสนับสนุนการศึกษา เช่น การใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อช่วยพัฒนานักเรียนและครอบครัว

2) การใช้รูปแบบแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเจ้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) ส่งผลให้เกิดการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม เด็กปฐมวัยได้รับการอบรมเลี้ยงดูและส่งเสริมพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ -จิตใจ และสติปัญญา สะท้อนให้เห็นว่าพลังหนุนเสริมจากทั้งสามภาคส่วนส่งผลให้เกิดการสนับสนุนให้เด็กมีพัฒนาการที่เหมาะสมมากขึ้นสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและครอบครัวในการพัฒนาการศึกษา ของ Eden, Chisom, and Adeniyi (2024) ที่พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์ทางการศึกษา การมีส่วนร่วมอย่างมี

ประสิทธิผลของผู้ปกครองครอบคลุมถึงมิติต่าง ๆ ได้แก่ การมีส่วนร่วมทางวิชาการของบุตรหลาน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน และการสนับสนุนความเสมอภาคทางการศึกษา เมื่อผู้ปกครองมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็ง เด็กจะมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่สูงขึ้น การเข้าเรียนที่เพิ่มขึ้น และมีการพัฒนาทางสังคมและอารมณ์เพิ่มขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่บ้านที่สนับสนุนซึ่งเอื้อต่อการเรียนรู้ จึงช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับโรงเรียน การมีส่วนร่วมของชุมชนก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในวงสังคมที่กว้างขึ้น ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการเสริมทรัพยากรทางการศึกษา การให้คำปรึกษา และอำนวยความสะดวกในการริเริ่มการเรียนรู้จากประสบการณ์ ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ทางการศึกษาโดยเชื่อมช่องว่างระหว่างการเรียนรู้ในห้องเรียนและการประยุกต์ใช้ในโลกลงความเป็นจริง จึงสามารถหล่อหลอมเด็กให้มีความรอบรู้และมีทักษะที่จำเป็น นอกจากนี้ การส่งเสริมความร่วมมือที่แข็งแกร่งระหว่างโรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชนยังเป็นตัวเร่งปฏิบัติการสำหรับการพัฒนาสังคม การส่งเสริมการรวมกลุ่ม ความหลากหลาย และความเคารพซึ่งกันและกัน ความร่วมมือเหล่านี้มีส่วนช่วยในการสร้างชุมชนที่เหนียวแน่นและยืดหยุ่น ผ่านการดำเนินการร่วมกัน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถจัดการกับความท้าทายในระบบ สนับสนุนการปฏิรูปการศึกษา และส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียมกันสำหรับบุคคลทุกคน โดยไม่คำนึงถึงภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนในการศึกษาถือเป็นรากฐานของการพัฒนาสังคม โดยส่งเสริมความพยายามร่วมกันที่มุ่งหล่อเลี้ยงพลเมืองโลกรุ่นต่อไปที่พร้อมจะก้าวไปในโลกที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

การพัฒนาารูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสามเส้าเร้าพลัง (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) เพื่อส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม เป็นกระบวนการระดมสรรพกำลังทั้ง 3 ภาคส่วนเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษาปฐมวัยอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอนในการดำเนินการที่ชัดเจนสามารถปฏิบัติการให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กปฐมวัยเกิดความรู้ ความเข้าใจ เกิดทักษะปฏิบัติและเกิดมุมมองหรือทัศนคติที่ดีในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาปฐมวัยในชุมชน โดยมุ่งการทำงานแบบร่วมมือรวมพลังจากครอบครัว ชุมชนรวมถึงองค์กร หน่วยงานทั้งภายใน ภายนอกชุมชน โดยเชื่อมโยงกับฐานทรัพยากร วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการบูรณาการให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสภาพแวดล้อม ทำให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยให้สมบูรณ์พร้อมทั้งด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจและสติปัญญา ส่งผลให้เด็กมีพัฒนาการสมวัย เป็นทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพสามารถนำพาชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติให้เจริญรุ่มเย็นเป็นสุขยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ควรนำการมีส่วนร่วมแบบสามเส้า รัฐบาลไปใช้กับศูนย์พัฒนาเด็กในพื้นที่อื่นเพื่อเป็นการร่วมมือรวมพลังของครอบครัว สถานศึกษา และชุมชนทุกภาคส่วนในการที่จะส่งผลให้เด็กปฐมวัยมีพัฒนาการสมวัยเป็นทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพในการที่จะสร้างชาติให้อุดมมั่นคงในอนาคต
2. ควรมีการวิจัยประสานพลังงานระหว่าง ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน โดยจัดทำในรูปแบบที่หลากหลายทั้งในระบบออนไลน์และออนไลน์ หรือ มีกระบวนการที่สร้างเครือข่ายร่วมพัฒนาอย่างต่อเนื่องในระยะเวลาเกิน 1 ปี เพื่อจะได้เห็นผลในระยะยาวเพราะการพัฒนาคนต้องทำอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดผลที่ยั่งยืน
3. ควรมีเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายในแต่ละพื้นที่มาอภิปรายแลกเปลี่ยนการนำเสนอผลการมีส่วนร่วมแบบร่วมมือในลักษณะสามเส้ารัฐบาล จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โชว์ แชร์ บอกเล่าความสำเร็จ เพื่อเป็นแนวทางให้ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน นำไปเป็น แนวทาง ในการดำเนินการปรับปรุงและสานต่อให้เกิดเครือข่ายร่วมพัฒนาเด็กปฐมวัยของจังหวัดมหาสารคามอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง
4. แต่ละศูนย์พัฒนาเด็กเล็กควรมีนโยบายหรือแผนงานที่เป็นกระบวนการ/กิจกรรม /รูปแบบการทำงานร่วมกับผู้ปกครองและชุมชนในรูปแบบที่หลากหลาย ชัดเจน บรรจุในหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องตลอดปี ทั้งการร่วมออกแบบ ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมิน ร่วมตัดสินใจ ในการพัฒนาเด็กปฐมวัยให้มีคุณภาพ

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้การมีส่วนร่วมแบบสามเส้า (ครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน) รัฐบาลเพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดมหาสารคาม ได้รับทุนอุดหนุนการทำกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรม จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ 2565

เอกสารอ้างอิง (References)

- กองส่งเสริมและพัฒนากิจการศึกษาท้องถิ่น กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2560). *คู่มือแนวทางการจัดทำหลักสูตรพัฒนาเด็กเล็กในสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.
- ยูนิเซฟประเทศไทย. (2564). *การพัฒนาเด็กปฐมวัย*. <https://www.unicef.org/thailand/th/ภารกิจของยูนิเซฟ/การพัฒนาเด็กปฐมวัย>
- สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. (2563). *โครงการพัฒนาเยาวชนในชุมชนท้องถิ่น 4 ภาค หลักสูตรนักถักทอชุมชน เพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน และครอบครัว*. <https://www.scbfoundation.com/project>

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล. (2562). *แผนยุทธศาสตร์สถาบัน*

แห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว ปี 2562-2665. สถาบันแห่งชาติ เพื่อการพัฒนาเด็กและ
ครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล.

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. (2563). *ปัญหาพัฒนาการเด็กไทย กับแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับทักษะ*

เด็กในศตวรรษที่ 21. <https://www.hsri.o.th/media/news/detail/12472>

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2562). *รายงานผลการติดตามการดำเนินงาน ตามมาตรฐานสถานพัฒนา*

เด็กปฐมวัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2561. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2566). *รายงานผลการติดตามการดำเนินงาน ตามมาตรฐานสถานพัฒนา*

เด็กปฐมวัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2565. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดมหาสารคาม. (2564). *การศึกษาข้อมูลพื้นฐานการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยใน*

จังหวัดมหาสารคาม. สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดมหาสารคาม.

สุวิมล หงส์วิไล. (2559). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเทศบาลตำบลสระบัว*

อำเภอโกบรินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี. [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยบูรพา.

Berger, E. H. (2003). *Parents as Partners in Education: Families and Schools Working Together*

(6th ed.). Prentice Hall.

Eden, C. A., Chisom, O. N., & Adeniyi, I. S. (2024). Parent and Community Involvement in

Education: Strengthening Partnerships for Social Improvement. *International Journal of Applied Research in Social Sciences*, 6(3), 372–382.

<https://doi.org/10.51594/ijarss.v6i3.894>

Epstein, J. L., Sanders, M. G., Simon, B. S., Salinas, K. C., Jansorn, N. R., & VanVoorhis, F. L.

(2002). *School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action* (2nd edition). Corwin.

Will Plucked Flowers Bloom?: Political Opportunity and The Rise of Student Movements in Hong Kong, Taiwan, and Thailand¹

Vasuchon Rakprachathai^{2,*} and Buachompoo Monluck³

Abstract

This comparative study describes the relationship between political opportunity and the rise and fall of student movements in three cases of student movements in Hong Kong, Taiwan, and Thailand from 2007 to 2020. The analysis is conducted in the political opportunity framework. For analysis and explanation, three key points influenced the political structure framework of student movements: 1) opening and closing political systems; 2) state or opposition repression; and 3) movement alliances and elite networks. Results were that student movements may emerge at times of increasing political openness and during shifts toward authoritarianism. Political instability is an essential condition conducive to the rise of student movements, unobstructed by severe, immediate state repression. However, gradual state repression of, and crackdown on, leadership figures may significantly impede student movement development. Additionally, seeking network alliances beyond students is required for student movement growth, including with national political elites to achieve student movement success.

Keywords: Student Movement, Social Movement, Political Opportunity

---

¹ Academic articles

² Lecturer, School of Political Science and Public Administration, Walailak University.

Email: vasuchon.rak@gmail.com

³ 4th year student, Bachelor of Political Science degree, School of Political Science and Public Administration, Walailak University. Email: buachompoo.mo@mail.wu.ac.th

* **Corresponding author:** Vasuchon Rakprachathai, School of Political Science and Public Administration, Walailak University. Email: vasuchon.rak@gmail.com

ท่านเด็ดดอกไม้ทิ้งจะยิ่งบาน?: โครงสร้างโอกาสทางการเมืองและการเกิดขึ้นของ ขบวนการนักศึกษาในฮ่องกง ไต้หวัน และไทย¹

วสุชน รักษ์ประชาไท² และ บัวชมพู มนต์ลักษณ์³

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างโอกาสทางการเมืองกับการก่อเกิด เติบโต และถดถอยของขบวนการนักศึกษา โดยใช้การศึกษาในเชิงเปรียบเทียบสามกรณีได้แก่ ขบวนการนักศึกษาในฮ่องกง ไต้หวัน และไทย ช่วงปี พ.ศ. 2550 – 2563 นำมาวิเคราะห์ภายใต้แนวทางการศึกษาโครงสร้างโอกาสทางการเมือง สำหรับการวิเคราะห์และอธิบายบทความชิ้นนี้กำหนดกรอบโครงสร้างทางการเมืองที่ส่งผลต่อขบวนการนักศึกษาเป็น 3 ประเด็นสำคัญคือ 1. การเปิดและปิดของระบบการเมือง 2. การปราบปรามของรัฐหรือฝ่ายตรงข้ามขบวนการเคลื่อนไหว และ 3. การสร้างเครือข่ายพันธมิตรและเครือข่ายชนชั้นนำ การศึกษาพบว่า ขบวนการนักศึกษาเกิดขึ้นได้ทั้งในช่วงเวลาที่ระบบการเมืองเริ่มเปิดเสรีมากขึ้น และเริ่มเบนไปในแนวทางอำนาจนิยม การเมืองที่ไร้เสถียรภาพเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อให้ขบวนการนักศึกษาเติบโต การกดปราบของรัฐหรือฝ่ายตรงข้ามแบบรุนแรงฉับพลันไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาขบวนการนักศึกษา อย่างไรก็ตามการที่รัฐจับกุมแกนนำและปราบปรามอย่างค่อยเป็นค่อยไปกลายเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษา นอกจากนี้ในแง่เครือข่ายขบวนการเคลื่อนไหวพบว่า การแสวงหาเครือข่ายอื่นนอกเหนือกลุ่มนักศึกษาเป็นเงื่อนไขสำคัญให้ขบวนการนักศึกษาเติบโตขึ้น และการแสวงหาเครือข่ายชนชั้นนำทางการเมืองในประเทศหรือพื้นที่นั้นมีส่วนสำคัญในการทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษาประสบผลสำเร็จ

คำสำคัญ: ขบวนการนักศึกษา ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โครงสร้างโอกาสทางการเมือง

¹ บทความวิชาการ

² อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตร์ สำนักวิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

อีเมล vasuchon.rak@gmail.com

³ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สำนักวิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

อีเมล buachompoo.mo@mail.wu.ac.th

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ วสุชน รักษ์ประชาไท สำนักวิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

อีเมล vasuchon.rak@gmail.com

.....

วันที่รับบทความ: 25 เมษายน 2567 วันที่แก้ไขบทความ: 10 กันยายน 2567 วันที่ตอบรับบทความ: 10 ธันวาคม 2567

บทนำ

ขบวนการนักศึกษาถือเป็นหนึ่งในพลังสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองสำหรับโลกสมัยใหม่ นับตั้งแต่ทศวรรษ 1960 ในสหรัฐอเมริกาเกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่ายุครุ่งโรจน์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งนักศึกษาก้าวขึ้นมามีบทบาทสำคัญในการเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพทางการเมือง ช่วงเวลาดังกล่าวเกิดขบวนการเคลื่อนไหวที่มีนักศึกษาเป็นแกนหลักในหลายเหตุการณ์ตัวอย่างเช่น ขบวนการเรียกร้องเสรีภาพในการพูดและต่อต้านสงครามเวียดนาม (Free Speech and Anti-Vietnam war movement) นำโดยนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียเบิร์กลีย์ (Schreiber, 1973) การเกิดขึ้นของขบวนการซ้ายใหม่ (New Left movement) ในหมู่นักศึกษามหาวิทยาลัยมิชิแกน (Welch, 2023) เหตุการณ์ชุมนุมประท้วงครั้งใหญ่เรียกร้องสิทธิของคนผิวสีภายหลังการลอบสังหารมาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ในปี ค.ศ. 1968 (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2561, 8 มิถุนายน) รวมทั้งในประเทศไทยได้เกิดการประท้วงครั้งใหญ่ของนักศึกษาเพื่อขับไล่จอมพลถนอม กิตติขจร ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งถูกนับรวมอยู่ในยุครุ่งโรจน์ที่นักศึกษาก้าวขึ้นมามีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเช่นเดียวกัน

ภายหลังก่อร่างของขบวนการนักศึกษาในทศวรรษ 1960-1970 ขบวนการนักศึกษาโดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลับมีชะตากรรมที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ การเคลื่อนไหวของนักศึกษาในบางประเทศกลับถดถอย ในขณะที่บางประเทศนักศึกษายังคงออกมาประท้วงรัฐบาลอำนาจนิยม ตัวอย่างเช่น ในประเทศไทยหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 นักศึกษาไม่ได้กลายเป็นตัวแสดงหลักในการขับเคลื่อนการเมืองและเรียกร้องประชาธิปไตยจนเกิดการตั้งถึงการถดถอยของนักศึกษา (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล, 2561) ในอีกทางหนึ่งบางประเทศเช่น อินโดนีเซีย-กลุ่มนักศึกษาในจากาตาร์ต่อต้านรัฐบาลซูฮาโต (Beerkens, n.d.) และในไต้หวัน-กลุ่มดอกทิลลี่ป่าช่วงทศวรรษ 1990 (Cheung, 2018, March 11) ขบวนการเหล่านี้ยังคงมีบทบาทในการเรียกร้องความเป็นประชาธิปไตยที่มากขึ้นแม้จะผ่านพ้นช่วงการแผ่ขยายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่นำโดยนักศึกษาและคนรุ่นใหม่ไปแล้วก็ตาม

ประเด็นเรื่องการเติบโตและถดถอยของขบวนการนักศึกษาอยู่ในความสนใจของนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ไทยอย่างต่อเนื่องภายใต้ข้อถกเถียงใหญ่ที่ว่า ปัจจัยด้านใดบ้างที่ส่งผลให้เกิดการเติบโตและถดถอยของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ตัวอย่างเช่น งานของกนกรัตน์ เลิศชูสกุล (2561) อธิบายเกี่ยวกับพลวัตของขบวนการนักศึกษาโดยมีข้อเสนอว่าบริบททางการเมืองมีความสัมพันธ์กับการเติบโตของขบวนการนักศึกษา กนกรัตน์อธิบายว่าการเคลื่อนไหวของนักศึกษาในประเทศไทยเติบโตขึ้นภายใต้ระบอบเผด็จการอำนาจนิยมช่วงพุทธทศวรรษที่ 2510 แล้วค่อย ๆ หดตัวลงก่อนที่จะกลับมามีบทบาทอีกครั้งหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ในประเด็นใกล้เคียงกันนี้ยังมีงานของ จเร นาคทองอินทร์ และคณะ (2565) ที่ศึกษาการเติบโตของขบวนการนักศึกษาหลัง พ.ศ. 2557 งานของ ภัฏฐินันท์ นันทะเสนา (2564) ศึกษาขบวนการ

นักศึกษาในฐานะที่เป็นหนึ่งในขบวนการผลักดันประชาธิปไตย ทั้งสองงานที่กล่าวมาอธิบายในแนวทางเดียวกันว่าขบวนการนักศึกษาสมัยใหม่เกิดขึ้นจากการกดทับของระบอบเผด็จการอำนาจนิยมและเติบโตภายใต้วัฒนธรรมแบบเสรีนิยมที่ไม่ได้หมายถึงเรื่องทางการเมืองเท่านั้นแต่รวมถึงเรื่องทางสังคมด้วย

แม้จะมีนักวิชาการที่พยายามตอบคำถามถึงการเติบโตและถดถอยของขบวนการนักศึกษาไปแล้วในหลายมิติ แต่จะเห็นได้ว่า งานจำนวนหนึ่งในประเทศไทยเป็นการศึกษาแบบประวัติศาสตร์และฉายให้เห็นภาพรวมของขบวนการเคลื่อนไหว ดังเช่นงานของ กนกรัตน์ (2561) กับงานของ จเร และคณะ (2565) หลายงานที่กล่าวถึงไปแล้วเป็นงานที่ทรงคุณค่าและนำมาสู่ข้อถกเถียงทางวิชาการทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามผู้เขียนเล็งเห็นว่างานที่ผ่านมายังขาดการวิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบขบวนการนักศึกษาไทยกับประเทศที่มีบริบททางการเมืองและสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองใกล้เคียงกันเพื่อหาปัจจัยในแต่ละด้านที่ส่งผลต่อการเติบโตและถดถอยของขบวนการเคลื่อนไหวโดยตรง งานที่ผ่านมามากเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีของไทยหรือของต่างประเทศแบบแยกออกจากกัน งานที่ใช้วิธีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบขบวนการนักศึกษาไทยที่ผ่านมาเป็น การเปรียบเทียบยุทธวิธีแต่ไม่ได้เปรียบเทียบบริบททางการเมืองที่ส่งผลต่อการเติบโตของขบวนการอาทิ งานของ กมลวรรณ ทับทิมทอง และวีระ หวังสัจจะโชค (2566) ในขณะที่งานที่เปรียบเทียบบริบททางการเมืองที่ส่งผลต่อขบวนการเป็นการวิเคราะห์ขบวนการอื่น ๆ เช่นขบวนการแรงงาน แต่ไม่ได้เจาะจงไปที่ขบวนการนักศึกษาอาทิ งานของ แบล็ก จามอรุณโชติ (2564) ในแง่นี้กล่าวได้ว่าขอบข่ายการศึกษาขบวนการนักศึกษาไทยตั้งแต่การกำเนิดขึ้นของเยาวชนคนรุ่นใหม่ พ.ศ. 2563 ยังไม่เห็นการศึกษาขบวนการนักศึกษาในเชิงเปรียบเทียบหาปัจจัยที่เหมือนหรือต่างกันเพื่อนำมาสู่ข้อสรุปถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อขบวนการเคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบมากนัก

การเติบโตและถดถอยของขบวนการนักศึกษาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทั่วโลก และหากพิจารณาควบคู่กับปรากฏการณ์ในช่วงทศวรรษ 1960 ตามที่กล่าวไปในตอนต้นจะเห็นได้ว่า บริบททางการเมืองกับขบวนการศึกษานั้นเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกัน อีกทั้งหากกลับมาพิจารณางานศึกษาเกี่ยวกับขบวนการนักศึกษาในประเทศไทยกลับพบว่า ยังขาดการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบไทยกับขบวนการนักศึกษาในประเทศอื่น ๆ อย่างเป็นระบบและเฉพาะเจาะจง ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้เขียนจึงมีความพยายามที่จะเสนองานศึกษาขบวนการนักศึกษาในเชิงเปรียบเทียบอย่างเป็นระบบ โดยใช้กรณีศึกษาที่ใกล้เคียงทั้งในแง่ของบริบททางสังคมและในแง่ระยะเวลาการขยายตัวของขบวนการเคลื่อนไหว ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเสนอแนวทางการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวในเชิงเปรียบเทียบและนำมาสู่ข้อถกเถียงในทางทฤษฎีเกี่ยวกับการหาปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อตัวขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

คำถามหลักของบทความคือ ปัจจัยทางการเมืองใดบ้างที่ส่งผลต่อการเติบโตและถดถอยของขบวนการศึกษาร่วมสมัย โดยในการตอบคำถามผู้เขียนเลือกใช้แนวทางการวิเคราะห์โครงสร้างโอกาสทางการเมือง

(Political opportunity) เป็นกรอบในการวิเคราะห์ และเลือกพิจารณาขบวนการนักศึกษาจากสามพื้นที่ได้แก่ ไทย ไต้หวัน และฮ่องกง สำหรับเกณฑ์ในการพิจารณากรณีศึกษาและความสำคัญของกรณีศึกษาที่นำมาสู่ข้อสรุปจะอธิบายในหัวข้อถัดไป

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาโครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่เป็นเงื่อนไขร่วมและส่งผลต่อขบวนการนักศึกษาในฮ่องกง ไต้หวัน และไทย

ขอบเขตเนื้อหา บทความแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วนได้แก่ ส่วนแรก เป็นการอธิบายทฤษฎีโครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political opportunity) และกรอบที่ใช้ในการศึกษา ส่วนที่สอง เป็นการอธิบายภาพรวมและวิเคราะห์ถึงปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อขบวนการนักศึกษาใน 3 พื้นที่ โดยกำหนดขอบเขตไว้ที่ขบวนการนักเรียน นักศึกษาในช่วง พ.ศ. 2550 – 2563 ส่วนที่สาม เป็นการสรุปเพื่อหาจุดร่วมและนำมาสู่การหาโครงสร้างทางการเมืองที่เอื้อ หรือเป็นอุปสรรคต่อขบวนการนักศึกษาร่วมสมัย

การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบภายใต้กรอบโครงสร้างโอกาสทางการเมือง

การวิเคราะห์โครงสร้างโอกาสทางการเมืองเป็นการพิจารณาบริบททางการเมือง สังคม และสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ภายนอกขบวนการเคลื่อนไหวแต่ส่งผลต่อตัวขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งต่อการกำเนิด การพัฒนา การเติบโต ความสำเร็จหรือแม้แต่ความล้มเหลวของขบวนการ ซึ่งเป็นการเพิ่มเติมการอธิบายจากปัจจัยภายในองค์กรได้แก่ ปัจจัยด้านทรัพยากรและปัจจัยด้านองค์กรการเคลื่อนไหวมาสู่ปัจจัยภายนอก ได้แก่ โครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political opportunity structure) ไปจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการเคลื่อนไหวกับขบวนการโต้กลับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Counter-Movement) (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552)

อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ในลักษณะนี้ไม่ได้ทำไปเพื่อประเมินความสำเร็จ ล้มเหลวของขบวนการใดขบวนการหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นแนวการวิเคราะห์ที่ต้องการหา “พลวัต” และ “ปัจจัยสำคัญ” ของการประท้วงและการเคลื่อนไหวทางสังคมผ่านการศึกษาเปรียบเทียบหลายกรณีที่มีความเหมือนและต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์การกำเนิดขึ้นของขบวนการทางสังคมใหม่ (New social movement) ของ Hanspeter Kriesi และคณะ (1995) เปรียบเทียบบริบททางการเมืองที่ส่งผลต่อขบวนการทางสังคมในฝรั่งเศส สวิสเซอร์แลนด์ เยอรมันนี และเนเธอร์แลนด์ โดยกำหนดโครงสร้างทางการเมืองที่ส่งผลต่อขบวนการเป็นตัวแปรได้แก่ โครงสร้างรอยปริแยกระดับชาติ โครงสร้างเชิงสถาบัน ยุทธศาสตร์เชิงโครงสร้างที่ดำรงอยู่ และโครงสร้างพันธมิตร ตัวแปรเหล่านี้เป็นกรอบในการนำไปพิจารณาขบวนการเคลื่อนไหวในแต่ละประเทศกรณีศึกษาเพื่อนำมาสู่การตอบคำถามว่าปัจจัยด้านใดบ้างที่ส่งผลหรือมีความสัมพันธ์ต่อพลวัตของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Krissei อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552; McAdam, McCarthy, & Zald, 1996; Kriesi et al, 1995)

โครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political opportunity) มีความหมายที่กว้าง และอาจหมายถึงสิ่งใดหรือตัวแปรใดก็ตามที่อยู่ภายนอกขบวนการเคลื่อนไหวแต่ส่งผลต่อตัวขบวนการเคลื่อนไหวเช่น ตัวแสดงทางการเมืองต่าง ๆ รัฐบาล กองทัพ ขบวนการโต้กลับ เรื่องทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ความเฉพาะของแต่ละภูมิภาค ไปจนถึงตัวแสดงระหว่างประเทศอย่างองค์การระหว่างประเทศหรือการสนับสนุนจากต่างชาติ อย่างไรก็ตามในการศึกษาวิจัย นักวิชาการด้านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้พยายามวางกรอบหรือกำหนดตัวแปรของสิ่งที่เรียกว่าโครงสร้างทางการเมือง (Political structure) ให้ไม่กว้างหรือแคบจนเกินไป เพื่อนำมาพิจารณาหาสาเหตุการเติบโตและถดถอยของขบวนการเคลื่อนไหว ตัวอย่างเช่น งานของ McAdam (1982) ที่ศึกษาพัฒนาการของคนผิวสี หรือในงานของ Brockett ในปี ค.ศ. 1991 กำหนดตัวแปรไว้ 5 ตัวแปร งานของ Rucht ในปี ค.ศ. 1996 กำหนดไว้ 4 ตัวแปร และงานของ Tarrow ในปี ค.ศ. 1994 กำหนดไว้ 4 ตัวแปร (McAdam, McCarthy, & Zald, 1996, pp. 26-29)

ตารางที่ 1 กรอบโครงสร้างโอกาสทางการเมืองของนักวิชาการต่าง ๆ

Brockett (1991)	Rucht (1996)	Tarrow (1994)
1. ระดับของการส่งผ่านข้อเรียกร้องสู่ระบบการเมือง	1. การเข้าถึงระบบการเมือง	1. การปิดหรือเปิดของการเมือง
2. พันธมิตรของขบวนการ	2. นโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพของรัฐ	2. เสถียรภาพของสถาบันต่างๆ ในการเมือง
3. ความขัดแย้งและเข้มแข็งของชนชั้นนำ	3. โครงสร้างพันธมิตรของขบวนการเคลื่อนไหว	3. การมี/ไม่มีของชนชั้นนำเป็นพันธมิตร
4. ระดับของการปราบปรามขบวนการเคลื่อนไหว	4. ความขัดแย้งของฝ่ายตรงข้ามขบวนการเคลื่อนไหว	4. ความแตกแยกในหมู่ชนชั้นนำ
5. สถานการณ์ทางการเมืองหรือบริบททางการเมือง		

นักวิชาการพิจารณาตัวแปรเหล่านี้และหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรแต่ละตัว ในอีกความหมายหนึ่งกล่าวได้ว่า การวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมภายใต้แนวทางโครงสร้างโอกาสทางการเมืองเป็นการพิจารณาตัวแปรด้านบริบททางการเมืองต่าง ๆ ซึ่งผู้ศึกษาอาจกำหนดขึ้นมาหรือยึดตามตัวแบบของงานชิ้นสำคัญ นำมาวิเคราะห์หาปัจจัยที่เอื้อให้ขบวนการเติบโตและประสบผลสำเร็จ (McAdam, McCarthy, & Zald, 1996, p. 30)

งานชิ้นนี้้นำการวิเคราะห์โครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political opportunity) มาเป็นแนวทางโดยแยกออกเป็น 3 ด้านเพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ได้แก่ 1. ระดับการปิด/เปิดของระบบการเมือง พิจารณาจากระดับสิทธิและเสรีภาพ ความมีเสถียรภาพของรัฐบาล 2. การกดปราบจากฝ่ายตรงข้ามขบวนการ

เคลื่อนไหว พิจารณาจากยุทธศาสตร์ของรัฐที่ตอบโต้การเคลื่อนไหว 3. โครงสร้างพันธมิตรของขบวนการเคลื่อนไหว พิจารณาจากเครือข่ายแนวร่วมของขบวนการนักศึกษาที่มีส่วนในการสนับสนุนการเคลื่อนไหว หรืออาจเป็นอุปสรรคต่อการเคลื่อนไหวทางใดทางหนึ่ง

ทั้ง 3 ตัวแปรข้างต้น ผู้ศึกษานำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างเพื่อหาผลลัพธ์ร่วมกัน (Method of agreement) โดยใช้กรณีศึกษา 3 กรณี ได้แก่ 1. ประเทศไทยช่วงการเคลื่อนไหว พ.ศ. 2563 - 2566 2. ใต้หวันในเหตุการณ์การเคลื่อนไหวดอกทานตะวัน และ 3. เขตการปกครองพิเศษฮ่องกงช่วงการเคลื่อนไหวเรียกร้องเสรีภาพด้านการศึกษาจากจีนสืบเนื่องถึงขบวนการร่ม โดยเหตุผลในการเลือกกรณีศึกษาเนื่องจากสาเหตุสองประการสำคัญ ประการแรก ไทย ใต้หวัน และฮ่องกง มีช่วงเวลาการเกิดขึ้นของขบวนการนักศึกษาและคนรุ่นใหม่เรียกร้องสิทธิ เสรีภาพในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ประการที่สอง หากพิจารณาช่วงเวลาขบวนการนักศึกษาเติบโตขึ้น ทั้งสามพื้นที่กรณีศึกษายังประสบปัญหาคล้าย ๆ กันคือ กำลังเผชิญกับปัญหาการใช้อำนาจที่มากขึ้นของรัฐบาล ในกรณีของไทยภายใต้รัฐบาล พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา การแทรกแซงระบบการศึกษาฮ่องกงโดยรัฐบาลจีน และแนวนโยบายเงินเดียวที่กำลังรุกคืบความมั่งคั่งทางการเมืองของใต้หวัน

การเติบโตและถดถอยของขบวนการนักศึกษาในฮ่องกง ใต้หวัน และไทย

ในหัวข้อนี้จะเป็นการอธิบายบทเรียนขบวนการนักศึกษาในฮ่องกง ใต้หวัน และไทย เชื่อมโยงกับบริบททางการเมืองในช่วงเวลาที่มีขบวนการเคลื่อนไหว นับตั้งแต่ พ.ศ. 2550 ทั้งสามพื้นที่ประสบปัญหาเดียวกันคือรัฐบาลเข้ามามีส่วนในการจำกัดสิทธิ เสรีภาพของประชาชนมากขึ้น สิ่งนี้เป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญให้นำไปสู่การเติบโตของขบวนการนักศึกษาในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน

1. ขบวนการนักศึกษาในฮ่องกง การรวมตัวของกลุ่มนักเรียนในนามสกอลาริซิมก่อตัวขึ้นกลางปี พ.ศ. 2554 หลังจากรัฐบาลจีนพยายามบรรจุหลักสูตรการศึกษาแห่งชาติที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมและความรักชาติในทุกโรงเรียนของฮ่องกงซึ่งทำให้ในเวลาต่อมารัฐบาลฮ่องกงมีความตั้งใจจะปฏิรูปการศึกษา โดยเฉพาะการเตรียมใช้แผนหลักสูตรการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2555 นักเรียนกลุ่มหนึ่งเริ่มแสวงหาเครือข่ายขบวนการนักเรียน นักศึกษากว่า 30 แห่งทั่วฮ่องกง ก่อนที่จะมีการแจกใบปลิวตามย่านการค้าสำคัญ และจัดการประท้วงในพื้นที่สาธารณะใจกลางเมืองฮ่องกงในเวลาต่อมา

เมื่อเข้าสู่ พ.ศ. 2555 สกอลาริซิมจัดการชุมนุมใหญ่โดยชูข้อเรียกร้องหลักสองมิติสำคัญคือ 1. เรียกร้องให้รัฐบาลยกเลิกการประกาศใช้ระบบการศึกษาแบบที่รัฐบาลจีนกำหนด และ 2. ต่อต้านความพยายามของจีนที่จะแทรกแซงเรื่องทางการเมืองและสังคมในฮ่องกง เหตุการณ์ในครั้งนี้ไม่ได้มีแต่เฉพาะนักเรียน นักศึกษา แต่ขยายตัวไปถึงกลุ่มคนชั้นกลางในฮ่องกงเข้าร่วมสูงสุดหลักแสนคน ท้ายที่สุดการต่อสู้ของ

นักเรียน นักศึกษาบรรลุป่าหมาย ในวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2555 รัฐบาลฮ่องกงตัดสินใจยกเลิกการประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาแห่งชาติและทำให้การชุมนุมค่อย ๆ สลายตัวลง (Cheng, 2016, March 20; Lam, 2016, March 20)

ในปี พ.ศ. 2557 กระแสเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพในฮ่องกงปะทุขึ้นอีกครั้งในชื่อ “ขบวนการร่ม” (Umbrella movement) โดยมีลักษณะที่ขบวนการนักเรียน นักศึกษา และประชาชนร่วมผลักดันในประเด็นเดียวกัน การเคลื่อนไหวครั้งนี้กลุ่มนักศึกษายังคงเป็นกำลังหลักผ่านการนำตัวเองไปผนวกกับเครือข่ายกลุ่มภาคประชาชนทำให้เกิดการประท้วงใหญ่และมีเครือข่ายมากขึ้นกว่าการเรียกร้องเรื่องระบบการศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2555 (Hui, 2015)

ขบวนการร่มประกอบด้วยแกนนำหลัก 2 กลุ่ม คือ กลุ่มนักเคลื่อนไหวท้องถิ่นหรือ Occupy Central with Love and Peace นำโดยเบนนี่ ไถ รองคณบดี คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฮ่องกง และกลุ่มนักเรียน นักศึกษา Scholarism นำโดยโจซัว หว่อง ซึ่งภายหลังการชุมนุมครั้งนี้แกนนำอย่าง เบนนี่ ไถ ยอมลดบทบาททางการเมืองลง (ปาจริย์ บุญชิต, 2560) อย่างไรก็ตามแม้การเคลื่อนไหวในนามขบวนการร่มปี พ.ศ. 2557 จะสิ้นสุด แต่หลังจากการเคลื่อนไหวดังกล่าวขบวนการนักศึกษามีการเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพอีกหลายครั้ง ตามมา ตัวอย่างเช่น ขบวนการนักศึกษาขับไล่ แครรี่ แลม ผู้ว่าการเขตปกครองพิเศษฮ่องกง และการชุมนุมคัดค้านร่างกฎหมายส่งผู้ร้ายข้ามแดนใน พ.ศ. 2562 จนถึงปัจจุบันที่การเคลื่อนไหวภายใต้การนำของนักเรียน นักศึกษาในฮ่องกงยังคงมีอยู่เป็นระยะในประเด็นสิทธิ เสรีภาพของชาวฮ่องกง

1.1 บทเรียนจากขบวนการนักศึกษาในฮ่องกง หากพิจารณาปรากฏการณ์ข้างต้นโยงเข้ากับบริบททางการเมืองที่ส่งผลต่อการเติบโตและถดถอยของขบวนการนักศึกษา สามารถอธิบายถึงบทเรียนสะท้อนกลับจากขบวนการนักศึกษาในฮ่องกงผ่านตัวชี้วัด 3 ประการได้แก่ การเปิดหรือปิดของระบบการเมือง การกดปราบของรัฐ และเครือข่ายของขบวนการเคลื่อนไหว

การเปิดหรือปิดของระบบการเมือง ขบวนการนักศึกษาในฮ่องกงมีความสัมพันธ์กับการเปิดหรือปิดของระบบการเมืองในแง่ที่ยิ่งระบบการเมืองเปิดน้อยลงยิ่งเพิ่มโอกาสในการเกิดของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมากขึ้น จากตัวชี้วัดสิทธิ เสรีภาพตามการจัดของ Freedom House ใน พ.ศ. 2554 ฮ่องกงเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะแบบกึ่งเสรีหรือ Partly Free ซึ่งหากพิจารณาจากหลาย ๆ ปีในช่วงก่อน ระหว่าง และหลังการเกิดขึ้นของขบวนการนักศึกษา ระดับสิทธิ เสรีภาพของฮ่องกงไม่ได้แตกต่างกันมากนัก (House, 2012, p. 774) อย่างไรก็ตาม ตัวบ่งชี้ที่ทำให้กล่าวได้ว่าการเปิดหรือปิดของระบบการเมืองสัมพันธ์กับตัวขบวนการเคลื่อนไหวคือเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงก่อนเกิดขบวนการนักศึกษา บริบทในฮ่องกงในช่วง 10 ปีก่อนเกิดสกอการิซึมถือได้ว่าสถานการณ์การเมืองค่อนข้างแปรปรวนและตึงเครียด ในช่วงสองถึงสามปีก่อน

เกิดขบวนการนักศึกษาผ่านเหตุการณ์ที่รัฐบาลจีนพยายามบรรจุหลักสูตรการศึกษาแห่งชาติโดยปลูกฝังให้ชาวฮ่องกงรักชาติจีน ตลอดจนจนถึงการพยายามให้ฮ่องกงกลับคืนสู่จีนอย่างเข้มข้น ในแง่นี้สะท้อนว่าจีนจะมีอำนาจในการปกครองทั้งหมดของฮ่องกงและส่งผลกระทบต่อฮ่องกงค่อย ๆ มีระบบการเมืองและสังคมที่ปิดมากขึ้น ยังมีโอกาสที่ขบวนการนักศึกษาจะถือกำเนิดขึ้นและออกมาประท้วงมากขึ้นตามไปด้วย

การกดปราบของรัฐหรือฝ่ายตรงข้าม ในการประท้วง Occupy Central ปี พ.ศ. 2557 รัฐบาลฮ่องกงเลือกใช้วิธีการกดปราบอย่างรวดเร็ว โดยวิธีการตอบโต้กลุ่มผู้ชุมนุมมีทั้งการใช้กำลังตำรวจปราบปราม การจับแกนนำและบุคคลสำคัญคราวละหลายคน รวมถึงการที่รัฐบาลจีนให้การสนับสนุนกองกำลังควบคุมฝูงชนเข้าสลายการชุมนุมของนักศึกษาและประชาชนในฮ่องกง วิธีการที่เจ้าหน้าที่รัฐใช้ในการจัดการกับขบวนการนักศึกษาฮ่องกงส่วนใหญ่เป็นการสลายการชุมนุมอย่างรวดเร็วฉับพลัน ซึ่งส่งผลให้ประชาชนยิ่งออกมาชุมนุมบนท้องถนนมากยิ่งขึ้น (Hui, 2015, pp. 114-115) การใช้วิธีกดปราบรุนแรงของรัฐกลับยิ่งทำให้ประชาชนออกมาชุมนุมมากขึ้น ในทางกลับกันการใช้กระบวนการอื่นที่นอกเหนือจากการสลายการชุมนุมแบบทันทีทันใดกลับเป็นสิ่งที่ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวค่อย ๆ ถดถอยลง (Hui, 2015, pp. 116-117)

เครือข่ายแวดล้อมขบวนการเคลื่อนไหว บทเรียนขบวนการนักศึกษาในฮ่องกงสะท้อนให้เห็นว่า การแสวงหาเครือข่ายนอกชนชั้นหรือนอกกลุ่มทางสังคมของขบวนการเอื้อต่อการเติบโตและขยายตัวขึ้นของการเคลื่อนไหว หากพิจารณาปรากฏการณ์ฮ่องกงตั้งแต่ Scholarism จนถึงขบวนการร่มเห็นได้ว่าขบวนการร่มใน พ.ศ. 2557 มีการเคลื่อนไหวในวงกว้างกว่า ทั้งในแง่ของประเด็นข้อเรียกร้องที่ขยายจากเรื่องการศึกษาเป็นการเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ และประชาธิปไตยในฮ่องกง รวมถึงในแง่ของจำนวนผู้มาชุมนุมที่มีจำนวนมากว่าและสามารถชุมนุมปักหลักต่อเนื่องได้ยาวนานกว่ากรณีของ Scholarism ที่ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายด้านการศึกษาเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้ทำให้กล่าวได้ว่า การแสวงหาเครือข่ายภายนอกขบวนการเคลื่อนไหวสัมพันธ์โดยตรงกับการเติบโตและถดถอยของขบวนการ ยิ่งขบวนการแสวงหาเครือข่ายได้มากยิ่งขึ้นเอื้อให้การเคลื่อนไหวเติบโต ในทางกลับกันการเคลื่อนไหวอาจไม่สามารถเติบโตได้หากปราศจากเครือข่ายพันธมิตรนอกขบวนการเคลื่อนไหว

2. ขบวนการนักศึกษาในไต้หวัน การขึ้นดำรงตำแหน่งของประธานาธิบดีที่ต้องการเชื่อมสัมพันธ์กับจีนถือเป็นหนึ่งในจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาไต้หวันเริ่มต้นขึ้นใน พ.ศ. 2551 นักศึกษาไต้หวันจำนวนหลายร้อยคนรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มเคลื่อนไหวในชื่อ Wild Strawberries Movement ประท้วงการที่รัฐบาลไต้หวันพยายามจัดตั้งสมาคมเชื่อมความสัมพันธ์กับจีนอย่างเข้มข้น การประท้วงดังกล่าวเกิดขึ้นเพียงระยะสั้นและท้ายสุดนำไปสู่การจับกุมสมาชิกนักศึกษาเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามเหตุการณ์นี้จะเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะเท่านั้น (Day Break, 2017, July 25)

ขบวนการนักศึกษากลับมามีบทบาทอีกครั้งในสมัยรัฐบาลหม่า อิงจิว ที่มีแนวนโยบายตามทิศทางของจีนแผ่นดินใหญ่ ใน พ.ศ. 2557 เกิดการรวมกลุ่มของ “ขบวนการดอกทานตะวัน” (Sunflower movement) โดยชนวนเหตุสำคัญมาจากการที่จีนได้เข้ามาแทรกแซงหลาย ๆ เรื่องทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ รวมถึงการจัดการศึกษาในโรงเรียนและระดับมหาวิทยาลัย ช่วงเวลาดังกล่าวแม้ความคืบหน้าด้านการเมืองจะล่าช้า แต่ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและระบบเศรษฐกิจของจีนกับไต้หวันเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว การเชื่อมความสัมพันธ์ทางการค้าและการลงทุนข้ามประเทศระหว่างจีนและไต้หวันนี้เองมีส่วนให้เกิดการออกมาประท้วงรัฐบาลของ NGOs กลุ่มแรงงาน สตรีนิยม นักศึกษา ใน พ.ศ. 2556 จนก่อตัวเป็น “ขบวนการดอกทานตะวัน” ในปีถัดมา (Ho, 2015, p. 78)

ขบวนการดอกทานตะวันภายใต้การนำของนักศึกษารวมตัวเพื่อต่อต้านการทำสนธิสัญญาการค้าระหว่างจีนและไต้หวันมีการเข้ายึดอาคารสถานีวิทยุเมื่อ 18 มีนาคม พ.ศ. 2557 และปักหลักอย่างเหนียวแน่น นอกจากนี้นักศึกษายังได้รับการสนับสนุนจากหลายภาคส่วนทั้งในไต้หวันและชุมชนคนไต้หวันในต่างประเทศ อีกทั้งยังมีการเรียกร้องขอการแสดงพลังจากแนวร่วมในวันที่ 30 มีนาคม ซึ่งปรากฏว่ามวลชนหลังไหลออกมาแบบมีดฟ้าผ่าวันเต็มถนนสายมุ่งสู่ทำเนียบประธานาธิบดีในกรุงไทเป เมืองหลวงของไต้หวัน (คมชัดลึก, 2557, 6 เมษายน; Ho, 2015, p. 70)

การประท้วงสิ้นสุดลงในเวลา 23 วัน หลังจากหวัง จินผิง ประธานสถานีวิทยุยุติให้คำมั่นว่าจะไม่พิจารณาร่างข้อตกลงดังกล่าวจนกว่าจะมีกฎหมายควบคุมดูแลการลงทุนข้อตกลงระหว่างไต้หวันกับจีนแผ่นดินใหญ่ตามที่นักศึกษาเรียกร้อง นอกจากนี้การเคลื่อนไหวของคนรุ่นใหม่ครั้งนี่ยังส่งแรงกระเพื่อมทางการเมืองครั้งใหญ่จนทำให้พรรคก๊กมินตั๋งของประธานาธิบดีหม่า อิงจิว พ่ายแพ้การเลือกตั้งทั่วไปให้กับพรรคประชาธิปไตยก้าวหน้า (DPP) ของไช่ อิงเหวินเมื่อปี พ.ศ. 2559 ซึ่งมีแนวนโยบายยึดเอกราชของไต้หวันเป็นสำคัญ ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นการเติบโตเป็นอย่างมากของขบวนการนักศึกษาในไต้หวันนับตั้งแต่ขบวนการ Wild Strawberries Movement ที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2551 (Ho, 2015)

หลัง พ.ศ. 2557 ขบวนการนักเรียน นักศึกษายังคงออกมาชุมนุมต่อ โดยเปลี่ยนประเด็นเป็นเรื่องการโจมตีรัฐบาลที่ปรับเปลี่ยนเนื้อหาหนังสือเรียนซึ่งนับว่าเป็นหนึ่งในแนวทางการบริหารประเทศของรัฐที่พยายามเชื่อมความสัมพันธ์กับจีนแผ่นดินใหญ่ ความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงเนื้อหาตำราเรียนดังกล่าวเหมือนเป็นการที่จะปลูกฝังให้เยาวชน นักเรียน นักศึกษารักในชาติจีนและลดทอนคุณค่าของชาวไต้หวัน ด้วยเหตุนี้ทำให้ในช่วงปลายเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2557 หลังจากขบวนการดอกทานตะวันสิ้นสุดลง กลุ่มนักเรียนในไต้หวันได้รวมกลุ่มประท้วงอีกครั้งในชื่อ “ขบวนการดอกทานตะวัน ฉบับมัธยม” (ประชาไท, 2558, 24 สิงหาคม) อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวของขบวนการดอกทานตะวันฉบับมัธยมไม่ได้เติบโตและประสบความสำเร็จเท่าการประท้วงเรื่องความสัมพันธ์ทางการค้า ข้อเรียกร้องหลักของกลุ่มนักเรียนที่ยืนยันให้มีการระงับการ

เปลี่ยนแปลงเนื้อหาบทเรียนนั้นไม่เป็นผลสำเร็จ รัฐบาลยังคงมีแนวทางในการปฏิรูปเนื้อหาการเรียนการสอนในไต้หวันและสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่เบนไปทางจีนแผ่นดินใหญ่ ท้ายที่สุดในปลาย พ.ศ. 2558 การเคลื่อนไหวที่นำโดยกลุ่มนักเรียน นักศึกษาในไต้หวันเริ่มถดถอยและสลายขบวนการเคลื่อนไหวลงเหลือแต่การเรียกร้องในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย

2.1 บทเรียนจากขบวนการนักศึกษาในไต้หวัน ในประเด็นแรก *การเปิดหรือปิดของระบบการเมือง* ไต้หวันเป็นประเทศที่มีระดับของสิทธิและเสรีภาพแตกต่างออกไปจากกรณีของฮ่องกงหรือไทย เนื่องจากเป็นประเทศเสรีหรือ Free ตามการจัดระดับของ Freedom house มาโดยตลอดนับตั้งแต่เข้าสู่ศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา (House, 2008, p. 690) ตัวอย่างเช่นในปี พ.ศ. 2551 ก่อนการเกิดขึ้นของ Wild Strawberries Movement มีระดับสิทธิทางการเมืองอยู่ที่ 2 และเสรีภาพอยู่ที่ 1 ซึ่งถือว่าสูงเทียบเท่าประเทศประชาธิปไตยตั้งมั่นหลายประเทศในพื้นที่ใกล้เคียงกันอย่างญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ (House, 2008, p. 650) หรือในปี พ.ศ. 2557 ก่อนการเกิดขึ้นของขบวนการดอกทานตะวัน ไต้หวันมีระดับสิทธิและเสรีภาพที่สูงเช่นกันคือ คือ 1 และ 2 ตามลำดับ (House, 2014, p. 679) ในแง่นี้จึงต่างออกไปจากกรณีของฮ่องกงที่ระบบการเมืองที่ปิดเอื้อให้เกิดการปะทุของขบวนการนักศึกษาเรียกร้องประชาธิปไตย

เสถียรภาพทางการเมืองที่ลดลงและปัญหาความชอบธรรมของรัฐบาลเป็นนัยสำคัญที่นำมาซึ่งการรื้อฟื้นขบวนการนักศึกษาจากที่เคยเกิดขึ้นในทศวรรษ 1990 ให้กลับมามีบทบาทสำคัญอีกครั้งในทศวรรษ 2010 ก่อนเกิดการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษานั้นบริบททางการเมืองอยู่ในช่วงที่ระดับเสถียรภาพทางการเมืองลดลงเนื่องจากสาเหตุสองประการสำคัญคือ รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งประสบปัญหาความชอบธรรม ในขณะเดียวกันก็กำลังจะมีการเลือกตั้งใหม่ในปี พ.ศ. 2551 ซึ่งพรรค DPP กับ KMT สองพรรคใหญ่กำลังแข่งขันกันอย่างเข้มข้นก่อนการเลือกตั้ง (Ling, 2008, p. 89) สองประการนี้เป็นบริบทสำคัญที่เอื้อให้เกิดขบวนการนักศึกษาในไต้หวัน

ใน พ.ศ. 2550 รัฐบาลไต้หวันเผชิญกับข้อกล่าวหาทุจริตและการเล่นการเมืองแบบสกปรกอย่างหนักทั้งในการบริหารประเทศและกีดกันคู่แข่งทางการเมือง ปีดังกล่าวมีการไต่สวนและดำเนินคดีกับนักการเมืองฝ่ายรัฐบาลรวมถึงฝ่ายค้านหลายคนซึ่งส่งผลให้นักการเมืองจำนวนหนึ่งถูกตั้งข้อสงสัยถึงความโปร่งใสและความชอบธรรมตั้งแต่ก่อนการลงชิงตำแหน่งประธานาธิบดีและสมาชิกสภาผู้แทนของไต้หวันในการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2551 ที่กำลังจะมาถึง ตัวอย่างเช่น หม่า อิงจิว (Ma Ying-jeou) ผู้สมัครชิงตำแหน่งประธานาธิบดีพรรค KMT ซู เจิง-ชาง (Su Tseng-chang) บุคคลสำคัญทางการเมืองของพรรค DPP (House, 2008, p. 691) ในแง่นี้กล่าวได้ว่าช่วงก่อนการเลือกตั้ง พ.ศ. 2551 และก่อนการเติบโตขึ้นของขบวนการนักศึกษา ไต้หวันอยู่ในสภาวะที่บุคคลสำคัญทางการเมืองหลายคนทั้งจากพรรค DPP และ KMT สองพรรคการเมืองใหญ่ในไต้หวันต่างกำลังประสบปัญหาความไว้วางใจจากประชาชน

การกดปราบของรัฐหรือฝ่ายตรงข้าม การยกระดับการปราบปรามของรัฐส่งผลให้ขบวนการนักศึกษายิ่งเติบโตขึ้น เห็นได้จากเหตุการณ์หลังการนัดหยุดเรียนและหยุดงานของกลุ่มผู้ชุมนุม รัฐบาลหว่า อิงจิว ได้เพิ่มระดับการปราบปรามมากยิ่งขึ้น เหตุการณ์ความรุนแรงถูกเผยแพร่ออกไปอย่างรวดเร็วผ่านคลิปภาพวิดีโอ ที่เผยแพร่ต่อ ๆ กันบนสื่อสังคมออนไลน์จนสร้างความตกใจให้กับประชาชนในกรุงไทเปจำนวนมาก ไม่กี่วันถัดมาขบวนการเคลื่อนไหวไม่ได้สลายตัวไปแต่อย่างใด ในทางกลับกันมีประชาชนจำนวนมากที่เห็นภาพเหตุการณ์และมาร่วมกับกลุ่มนักศึกษาจนทำให้การเคลื่อนไหวจนทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวมีผู้มาชุมนุมในหลักแสนคนในช่วงสัปดาห์สุดท้ายของเดือนมีนาคมจนถึงต้นเดือนเมษายน (Ho, 2015, p. 87) กล่าวคือการปราบปรามของรัฐส่งผลในมุมกลับคือลดความชอบธรรมของรัฐบาลและกระตุ้นให้ประชาชนยิ่งออกมาชุมนุม

เครือข่ายแวลลุ่มขบวนการเคลื่อนไหว บทเรียนขบวนการนักศึกษาในไต้หวันสะท้อนให้เห็นว่า การขาดเครือข่ายนอกเหนือจากนักเรียน นักศึกษา เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหว ซึ่งประเด็นในการเรียกร้องเป็นส่วนหนึ่งในการแสวงหาเครือข่ายนอกขบวนการให้เข้าร่วมกับการเคลื่อนไหวของนักเรียน นักศึกษาด้วย ปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดเจนนคือการเคลื่อนไหวของขบวนการดอกทานตะวันฉบับมัธยม ในปี พ.ศ. 2557 ในครั้งดังกล่าวขบวนการไม่ได้เติบโตและประสบความสำเร็จเท่าการประท้วงเรื่องความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างจีนกับไต้หวันที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ เหตุผลหนึ่งเป็นเพราะประเด็นของดอกทานตะวันฉบับมัธยมนั้นเป็นเรื่องที่เฉพาะเจาะจง และจำกัดกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแค่กับเฉพาะนักเรียนที่อยู่ในระบบการศึกษาเท่านั้น เมื่อข้อเรียกร้องมีความเฉพาะค่อนข้างมากจึงทำให้เครือข่ายแนวร่วมในขบวนการดอกทานตะวันที่เคลื่อนไหวก่อนหน้านี้ถดถอยลงไปจากการเคลื่อนไหวในประเด็นความสัมพันธ์จีน-ไต้หวันที่มีผู้ร่วมชุมนุมหลายหมื่นคนจนถึงหลักแสนคน แต่ในการเคลื่อนไหวประเด็นด้านการศึกษาที่มีการจำกัดอยู่แค่กลุ่มนักเรียนมัธยม เหลือผู้ชุมนุมเป็นหลักร้อยจนถึงพันคนเท่านั้นในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2557

3. ขบวนการนักศึกษาในไทย ระหว่าง พ.ศ. 2557 - 2562 ประเทศไทยอยู่ภายใต้รัฐบาลจากการรัฐประหารและยังไม่มีทางเลือกตั้ง นักศึกษาในประเทศไทยมีการจัดกิจกรรมเพื่อเรียกร้องการเลือกตั้งและต้องการให้ประเทศเข้าสู่กระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยโดยเร็ว ช่วงเวลานี้เป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการนักศึกษา นักศึกษาในมหาวิทยาลัยนำโดยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เริ่มมีการจัดการชุมนุมในรูปแบบต่าง ๆ ในรั้วมหาวิทยาลัย ตัวอย่างเช่น กิจกรรม “ศุกร์ 22 มาฉลองกันนะ” วันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2557 ในหลายสถานที่ใจกลางกรุงเทพฯ กิจกรรม “อ่านหนังสือ 1984” เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้บางเหตุการณ์อาจมีผู้นำที่ไม่ใช่ นักศึกษาเกี่ยวข้องด้วย แต่นักศึกษาล้วนเป็นผู้เข้าร่วมและแกนนำคนสำคัญในบางกิจกรรมที่จัดในมหาวิทยาลัย

จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาเติบโตเป็นการเคลื่อนไหวนอกรั้วมหาวิทยาลัยเกิดขึ้นหลังการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2562 และการยุบพรรคคอนาคัดใหม่ในวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2562 (BBC, 2020,

February 21) ปลายปีดังกล่าวขบวนการนักศึกษาได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เห็นได้จากการเกิดขึ้นของกลุ่มเยาวชนปลดแอก กลุ่มแนวร่วมธรรมศาสตร์และการชุมนุม กลุ่มทะลุฟ้า การเคลื่อนไหวของนักเรียนตั้งคำถามต่อระบบการศึกษาไทยในชื่อนักเรียนเลว และอีกหลาย ๆ กลุ่มก่อนที่จะรวมตัวกันภายใต้องค์กรการเคลื่อนไหวใหญ่ในชื่อคณะราษฎร 2563 เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ.2563 และนัดชุมนุมใหญ่บริเวณท้องสนามหลวง (สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, 2563, 14 ตุลาคม)

ตลอด พ.ศ. 2563 ขบวนการนักศึกษามีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องและแสดงออกในหลายรูปแบบ ทั้งการชุมนุมประท้วงแบบปักหลักค้างคืน การจัดกิจกรรมขับไล่รัฐบาลทหารในมหาวิทยาลัยทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด การนัดชุมนุมในย่านการค้าสำคัญของกรุงเทพฯ ตลอดช่วง พ.ศ. 2563 ขบวนการได้ขยายวงกว้างไปในสถาบันอุดมศึกษาทุกภูมิภาคกลายเป็นประเด็นปัญหาความร้อนแรงทางการเมืองหลังจากหายไปกว่า 40 ปี นับตั้งแต่เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 โดยข้อเรียกร้องหลักของการเคลื่อนไหวในช่วงเวลานี้เป็นเรื่องการขับไล่รัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับการรัฐประหาร รวมถึงการปฏิรูปสถาบันกษัตริย์

ขบวนการนักศึกษาเรียกร้องประชาธิปไตยเติบโตขึ้นควบคู่ไปกับกลุ่มนักเรียนที่เรียกร้องระบบการศึกษา ในปลาย พ.ศ. 2562 สืบเนื่องถึง พ.ศ. 2563 ขบวนการนักศึกษาหลายกลุ่มเริ่มออกมาชุมนุมบนท้องถนน ตัวอย่างเช่น เยาวชนปลดแอก (Free Youth) ชุมนุมใหญ่ปิดถนนราชดำเนินในเดือนพฤศจิกายน (ผู้จัดการออนไลน์, 2563, 15 พฤศจิกายน) แนวร่วมธรรมศาสตร์และการชุมนุมประกาศข้อเรียกร้องปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ในเดือนสิงหาคม (บีบีซี, 2563, 10 สิงหาคม) ที่สำคัญคือการนัดชุมนุมใหญ่ของคณะราษฎร 2563 เรียกร้องให้นายกรัฐมนตรีลาออก ปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ และให้ประเทศเข้าสู่กระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยโดยเร็ว

อย่างไรก็ตามแม้กระแสเรียกร้องประชาธิปไตยจะเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่การขยายตัวของขบวนการนักเรียน นักศึกษากลับเริ่มชะลอตัวเมื่อเข้าสู่ พ.ศ. 2564 ข้อเรียกร้องของบรรดานักเรียนนักศึกษาหลายข้อไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐ นายกรัฐมนตรีที่ถูกมองว่าไม่เป็นประชาธิปไตยอยู่ในตำแหน่งได้จนครบวาระ ประเด็นปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ไม่ได้รับการสนับสนุนจากการเมืองในระบบ แกนนำคนสำคัญหลายคนได้รับข้อหาในการล้มล้างการปกครอง และถูกจับกุมโดยรัฐ ด้วยเหตุนี้ทำให้หลังปี พ.ศ. 2564 ขบวนการนักศึกษาเริ่มถดถอยลงเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบันช่วง พ.ศ. 2567 แม้จะยังมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนรุ่นใหม่ และนักศึกษาในมหาวิทยาลัยอยู่แต่ถือได้ว่ายังไม่ได้มีผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก และขยายขบวนการเคลื่อนไหวได้มากพอ หากเทียบกับขบวนการนักศึกษาที่เติบโตอย่างเต็มที่ในปี พ.ศ. 2563 ที่ผ่านมา

3.1 บทเรียนจากขบวนการนักศึกษาในไทย สำหรับประเด็นแรก *การเปิดหรือปิดของระบบการเมือง* พบว่า กรณีของไทยเป็นไปในทางตรงกันข้ามจากไต้หวันและฮ่องกง ระบบการเมืองที่ค่อย ๆ เปิด

กลายเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่เอื้อให้ขบวนการนักศึกษาในประเทศไทยเติบโตขึ้น เห็นได้จากในปี พ.ศ. 2561 ประเทศยังถูกปกครองภายใต้รัฐบาลจากการรัฐประหาร เมื่อเข้าสู่ช่วงของการเลือกตั้ง พ.ศ. 2562 แม้จะได้นายกรัฐมนตรีคนเดิมที่มีส่วนจากการรัฐประหาร พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา แต่อย่างไรก็ตามถือได้ว่าไทยนั้นเริ่มเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยและได้ผู้แทนที่มาจากกระบวนการเลือกตั้งซึ่งเป็นขั้นต้นของการพัฒนาประชาธิปไตย ช่วงเวลาของการคลาไจน์อำนาจจากคณะรัฐประหารนี้เองเป็นโอกาสทางการเมืองที่เอื้อให้ขบวนการนักศึกษาเติบโตอย่างรวดเร็ว

การกดปราบของรัฐหรือฝ่ายตรงข้าม ในกรณีของไทยการปราบปรามของรัฐไม่ได้ส่งผลต่อการสลายตัวของกลุ่มผู้ชุมนุมมากนักแต่ส่งผลให้ขบวนการนักศึกษาต้องเปลี่ยนรูปแบบและยุทธวิธีในการเคลื่อนไหว ตัวอย่างเช่นการใช้มาตรการจับแกนนำขบวนการนักศึกษาในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2563 (ปีปีซี, 2563, 15 ตุลาคม) หลังเหตุการณ์ดังกล่าวขบวนการนักศึกษาไม่ได้ถดถอยลงแต่เปลี่ยนรูปแบบการชุมนุมโดยชูแนวทางการเคลื่อนไหวแบบไม่มีแกนนำที่ชัดเจน แต่เป็นการนัดเวลา สถานที่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์อาทิ ทวิตเตอร์ แอปพลิเคชันเทเลแกรม เน้นการชุมนุมแบบแฟลชม็อบ เคลื่อนตัวอย่างรวดเร็วมากกว่าปักหลักชุมนุมประท้วงอย่างยาวนาน ทั้งนี้เหตุผลหนึ่งเพื่อลดโอกาสในการปะทะและถูกสลายการชุมนุมจากเจ้าหน้าที่รัฐ

เครือข่ายแนวร่วมขบวนการเคลื่อนไหว การเคลื่อนไหวของนักศึกษาในไทยเติบโตมากที่สุดภายใต้ دستورการเคลื่อนไหวคณะราษฎร 63 ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2563 ที่หลาย ๆ กลุ่มย่อยทั้งกลุ่มนักเรียน เยาวชน กลุ่มนักศึกษาอย่างเยาวชนปลดแอก แนวร่วมธรรมศาสตร์และการชุมนุม กลุ่มคนรุ่นใหม่ในต่างจังหวัด รวมถึงกลุ่มอดีตคนเสื้อแดง มีการสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวและรวมอยู่ภายใต้ دستورการเคลื่อนไหวเดียวกัน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้เห็นได้ว่าการสร้างเครือข่ายนอกเหนือจากนักเรียน นักศึกษา เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการเติบโตของขบวนการเคลื่อนไหวเช่นเดียวกับกรณีของขบวนการนักศึกษาในฮ่องกง และไต้หวัน ตามที่กล่าวถึงไปก่อนหน้านี้

เมื่อพิจารณาถึงพันธมิตรที่แนวร่วมขบวนการเคลื่อนไหวพบว่า ขบวนการนักศึกษามีความพยายามสร้างเครือข่ายกับตัวแสดงทางการเมืองในระบบ นักศึกษามีการผลักดันข้อเรียกร้องของตัวเองผ่านพรรคอนาคตใหม่ในช่วง พ.ศ. 2562 และพรรคก้าวไกลในปี พ.ศ. 2563 รวมถึงหลายเหตุการณ์ที่นักการเมืองในพรรคอนาคตใหม่และก้าวไกลมีท่าทีสนับสนุนหรือเป็นไปในแนวทางเดียวกันกับการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล, 2566, 25 พฤษภาคม) ตัวอย่างเช่น นักการเมืองพรรคก้าวไกลใช้สิทธิ์การเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรยื่นประกันตัวแกนนำของขบวนการนักศึกษา นักกิจกรรมทางการเมืองหลายคนในขบวนการนักศึกษา พ.ศ. 2563 ผันตัวเป็นนักการเมืองสังกัดพรรคก้าวไกล สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่าพวกเขาพยายามที่จะสร้างเครือข่ายกับตัวแสดงทางการเมืองในระบบอย่างพรรคการเมือง การสร้างเครือข่ายพันธมิตรกับพรรคการเมืองเช่นนี้กลายมาเป็นโอกาสทางการเมืองที่เอื้อให้เกิดการเติบโตของทั้งขบวนการ

เคลื่อนไหวเองและการเติบโตของพรรคการเมืองที่เป็นพันธมิตรกับพวกเขา กล่าวคือการถือกำเนิดขึ้นของพรรคอนาคตใหม่เป็นปัจจัยที่เอื้อให้เกิดขบวนการนักศึกษา ในทางกลับกันเมื่อมีการยุบพรรคอนาคตใหม่และขบวนการเคลื่อนไหวขยายตัวขึ้น สิ่งนี้กลายมาเป็นปัจจัยหนึ่งที่เอื้อให้พรรคก้าวไกลเติบโต รวมถึงเอื้อให้นักศึกษาและนักเคลื่อนไหวหลายคนมีโอกาที่จะผันตัวเองเข้าสู่การเมืองในระบบมากขึ้นตามไปด้วย

จากบทเรียนการเกิดขึ้น เติบโต และถดถอยของขบวนการนักศึกษาทั้ง 3 พื้นที่สำคัญตามที่กล่าวไป เมื่อนำมาเปรียบเทียบหาจุดร่วมที่นำไปสู่ผลลัพธ์เช่นเดียวกัน ทำให้เห็นได้ถึงบริบทการเมืองที่ส่งผลต่อขบวนการนักศึกษาโดยผู้เขียนนำเสนอผ่านตารางเปรียบเทียบได้ ดังนี้

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบโครงสร้างทางการเมืองกับขบวนการนักศึกษาในฮ่องกง ไต้หวัน และไทย

กรณีศึกษา	ฮ่องกง	ไต้หวัน	ไทย
เงื่อนไขด้าน การเปิดหรือปิดของ ระบบการเมือง	ขบวนการนักศึกษาเกิดขึ้นเมื่อระบบการเมืองพยายามกระชับอำนาจผ่านการปฏิรูปการศึกษาแบบจีน และความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับฮ่องกงที่แน่นแฟ้นขึ้น	ขบวนการนักศึกษาเกิดขึ้นเมื่อระบบการเมืองขาดเสถียรภาพ หรืออยู่ในช่วงการผลัดเปลี่ยนชั่วคราวทางการเมือง	ขบวนการนักศึกษาเกิดขึ้นภายใต้ระบบการเมืองแบบปิด อย่างไรก็ตามระบบการเมืองที่เปิดมากขึ้นส่งผลให้ขบวนการนักศึกษาเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว
เงื่อนไขด้าน การปราบปรามของ รัฐหรือฝ่ายตรงข้าม	การกดปราบอย่างรวดเร็ว รัฐบาลสำคัญของรัฐมีส่วนสำคัญในมุมมองกลับคือ ส่งผลให้การเคลื่อนไหวยิ่งเติบโตขึ้นดังในกรณีของการชุมนุมเมื่อปี พ.ศ. 2557 อย่างไรก็ตาม การค่อย ๆ ปราบปรามโดยใช้กระบวนการอื่นเช่น ให้อาเภกชนบอยคอตการชุมนุมกลายมาเป็นอุปสรรคในการพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหว	การเพิ่มระดับการปราบปรามโดยรัฐบาลไม่ได้ทำให้ขบวนการล่าถอย แต่ยิ่งทำให้การประท้วงขยายตัวและประชาชนเข้าร่วมมากขึ้นอย่างรวดเร็ว การปราบปรามที่รุนแรงส่งผลให้รัฐบาลสูญเสียความชอบธรรม และเป็นการลดช่องว่างทางอำนาจระหว่างรัฐกับขบวนการเคลื่อนไหว	การปราบปรามของรัฐไม่ได้ส่งผลต่อการสลายตัวของกลุ่มผู้ชุมนุมมากนักแต่ส่งผลให้ขบวนการนักศึกษาเปลี่ยนรูปแบบและยุทธวิธีในการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตามการปราบปรามแบบค่อยเป็นค่อยไป และใช้กระบวนการยุติธรรมจับกุมผู้ชุมนุมทีละน้อยกลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหว และทำให้การเคลื่อนไหวหดตัวลง
เงื่อนไขด้าน เครือข่ายขบวนการ เคลื่อนไหว	การแสวงหาแนวร่วม นอกเหนือจากกลุ่มนักศึกษา ส่งผลให้ขบวนการนักศึกษาเติบโตขึ้น ดังในกรณีของ Scholarism ร่วมเป็นเครือข่ายหนึ่งของการชุมนุม	การขาดพันธมิตรที่นอกเหนือจากกลุ่มนักเรียนนักศึกษา ส่งผลให้การเคลื่อนไหวถดถอยและไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ ดังเช่นในกรณีของขบวนการ	การขาดพันธมิตรชนชั้นนำ เป็นปัจจัยสำคัญทำให้แม้ขบวนการเคลื่อนไหวจะเติบโต แต่การบรรลุเป้าหมายของขบวนการไม่สามารถทำได้ จนเมื่อการ

กรณีศึกษา	ฮ่องกง	ไต้หวัน	ไทย
	Occupy Central ในปี พ.ศ. 2557 อย่างไรก็ตามการขาดพันธมิตรชนชั้นนำกลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาของตัวขบวนการ	ดอกทานตะวันฉบับมัธยม ที่มวลชนผู้เข้าร่วมมีแต่นักเรียนและนักศึกษา บางส่วนเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากการเรียกร้องก่อนหน้านี้ที่มีหลายกลุ่มทางสังคมเข้าร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหว	ชุมนุมใช้ระยะเวลาานมาก ขึ้นขบวนการเคลื่อนไหวกลับค่อย ๆ หดตัวลง

บทสรุป: เงื่อนไขทางการเมืองกับการเติบโตของขบวนการนักศึกษา

จากการพิจารณาขบวนการนักเรียน นักศึกษาในฮ่องกง ไต้หวัน และไทย พบว่า โครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political opportunity structures) ล้วนมีความสัมพันธ์กับการก่อเกิด เติบโต และถดถอยของขบวนการเคลื่อนไหว โดยเงื่อนไขทางการเมืองร่วมที่สำคัญมีรายละเอียด ดังนี้

หนึ่ง การเมืองที่ขาดเสถียรภาพเป็นปัจจัยเอื้อให้ขบวนการนักศึกษาก่อเกิดและเติบโตขึ้น จุดร่วมของทั้งสามกรณีศึกษาคือ ขบวนการนักศึกษาจะเติบโตขึ้นในช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองเช่น การเปลี่ยนผ่านรัฐบาล รัฐบาลถูกแทรกแซงกิจการภายในประเทศ รัฐบาลกำลังปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ หรือแม้แต่อยู่ในช่วงของการปฏิรูปหลักสูตรการศึกษาแบบใหม่ สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการลดช่องว่างระหว่างฝ่ายรัฐกับตัวขบวนการเคลื่อนไหว เมื่อสังคมกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางใดทางหนึ่ง ขบวนการนักเรียนนักศึกษาเริ่มตั้งคำถามกับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นจนทำให้พวกเขาเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วและค่อย ๆ ก่อตัวเป็นขบวนการนักศึกษาในที่สุด

อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตได้ว่าการเปิดและปิดของระบบการเมืองอาจไม่ได้สัมพันธ์กับการเติบโตของขบวนการนักศึกษาตัวอย่างเช่น ในกรณีของไทย ขบวนการนักศึกษาเกิดขึ้นเมื่อระบบการเมืองเริ่มเปิดและมีการคลายตัวของระบอบอำนาจนิยม ขณะที่ในกรณีของไต้หวันและฮ่องกง ขบวนการนักศึกษากลับเกิดขึ้นเมื่อระบบการเมืองเริ่มปิดและมีแนวทางแบบอำนาจนิยมตามคำแนะนำของรัฐบาลจีนแผ่นดินใหญ่ กล่าวคือการเคลื่อนไหวของนักเรียน นักศึกษาไม่ได้จะเกิดแต่ในช่วงเวลาที่สิทธิ เสรีภาพทางการเมืองมีระดับที่เพิ่มขึ้นเท่านั้น ในประเทศหรือพื้นที่ที่ประชาธิปไตยกำลังถดถอยและมีการเข้ามาของระบอบอำนาจนิยมก็สามารถเกิดขบวนการนักศึกษาได้เช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ทำให้กล่าวได้ว่าเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อต่อการเติบโตของขบวนการนักศึกษาไม่ใช่เรื่องของระบอบการเมืองแต่เป็นเรื่องเสถียรภาพทางการเมือง

สอง การยกระดับการปราบปรามของรัฐอย่างรวดเร็วมีส่วนกระตุ้นให้การเคลื่อนไหวเติบโต ถึงกระนั้น การค่อย ๆ ปราบปรามและจับแกนนำนักศึกษาเป็นปัจจัยที่สร้างอุปสรรคให้กับตัวขบวนการเคลื่อนไหว จาก เหตุการณ์ทั้งในฮ่องกง ไต้หวัน และไทย มีจุดร่วมกันคือ เมื่อรัฐพยายามปราบปราม การชุมนุมอย่างรวดเร็ว ด้บัพลัน ผลที่ตามมาคือการเคลื่อนไหวยังมีประชาชนมาร่วมกับขบวนการนักศึกษาอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุนี้การ ปราบปรามอย่างรวดเร็วของรัฐจึงไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการเคลื่อนไหว แต่กลายเป็นสิ่งที่ลดความชอบธรรม ของรัฐเสียเอง รวมทั้งกระตุ้นให้ประชาชนยิ่งเข้ามามีส่วนร่วมกับการชุมนุมมากขึ้น ดังวลีที่ว่า “ท่านเด็ดดอกไม้ ด้จะยิ่งบาน”⁴

สาม การแสวงหาเครือข่ายนอกเหนือกลุ่มนักศึกษาจะยิ่งส่งผลดีต่อขบวนการนักศึกษา กล่าวคือ ขบวนการนักศึกษาจะเติบโตขึ้นได้ก็ต่อเมื่อนักศึกษามีการเชื่อมโยงตนเองกับกลุ่มทางสังคมกลุ่มอื่น ๆ โดย ความพยายามที่จะแสวงหาเครือข่ายนี้สามารถกระทำได้ผ่านการขยายกรอบประเด็นการเคลื่อนไหวจากเรื่อง การศึกษาให้กว้างออกไปเป็นเรื่องการเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ หรือแม้แต่การเรียกร้องประชาธิปไตย อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตในประการสุดท้ายว่าการรวมเครือข่ายทางสังคมอื่น ๆ ให้เข้าร่วมกับขบวนการนักศึกษาไม่ได้ เป็นตัวชี้วัดถึงความสำเร็จของขบวนการเคลื่อนไหว ทั้งสามกรณีศึกษามีจุดร่วมกันคือขาดการร่วมมือกับ เครือข่ายชนชั้นนำทางการเมือง แม้ว่าในกรณีของไทยจะเห็นความพยายามเชื่อมโยงขบวนการนักศึกษา กับ พรรคการเมืองอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้มีส่วนในการชี้แนะหรือกุมอำนาจการตัดสินใจสำคัญทางการเมืองในระบบ จุด ร่วมนี้นำมาสู่ผลลัพธ์ที่เหมือนกันคือ การเรียกร้องของขบวนการไม่ได้ประสบความสำเร็จไปเสียทั้งหมด ทั้ง กรณีของฮ่องกงที่ขบวนการรุ่มค่อย ๆ ถดถอยหลังการชุมนุมใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2557 ขบวนการดอกทานตะวันใน ไต้หวันที่หดตัวลงเหลือแต่ข้อเรียกร้องฉบับมัธยม และในประเทศไทยที่ข้อเรียกร้องในทางรูปธรรมไม่ได้ประสบ ผลสำเร็จ ในแง่นี้การที่ขบวนการนักศึกษาจะพัฒนาการเคลื่อนไหวและประสบผลสำเร็จจึงจำเป็นต้องอาศัย เงื่อนไขอื่น ๆ อีกเช่น การแสวงหาเครือข่ายชนชั้นนำที่เข้าร่วมกับขบวนการ หรือแม้แต่การปรับตัวของ ขบวนการเคลื่อนไหวให้สอดคล้องกับการปราบปรามแนวใหม่ (New repression) ที่แพร่หลายในปัจจุบัน

นอกจากข้อค้นพบข้างต้น ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมจากกรณีศึกษาทั้งฮ่องกง ไต้หวัน และไทย โดยพบว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับข้อถกเถียงว่าด้วยรัฐและขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมร่วมสมัย ซึ่งจะขออภิปรายในลำดับถัดไป

⁴ สำหรับในประเทศไทย วลี “ท่านเด็ดดอกไม้ด้จะยิ่งบาน” ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าผู้ใดนำมาใช้เป็นครั้งแรก อย่างไรก็ตามเป็นวลีที่ขบวนการนักเรียน นักศึกษานำมากล่าวถึงอย่างแพร่หลายนับตั้งแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาฯ จนถึงกรณเรียกร้องของนักศึกษา พ.ศ. 2563 นอกจากนี้วลีดังกล่าวยัง สอดคล้องกับบทกวี “ดอกไม้จะบาน” ของ จิระนันท์ พิตรปรีชา ที่แต่งขึ้นในปี พ.ศ. 2516 โดยสื่อถึงการเติบโตขึ้นของคนรุ่นใหม่ และหากยังจัด คนรุ่นใหม่ทั้งพวกเขาจะยิ่งเติบโตขึ้น เช่นเดียวกับดอกไม้ด้ยังด้กัดอกไม้จะยิ่งบาน (วรรณชน, มีนาคม 1, 2564) ในการนี้ผู้เขียนขอขอบพระคุณ คุณจิระนันท์ พิตรปรีชา และบทกวี “ดอกไม้จะบาน” ที่เป็นหนึ่งในแรงบันดาลใจนำมาสู่วลี “ท่านเด็ดดอกไม้ด้จะยิ่งบาน” ในการเคลื่อนไหวทาง สังคม รวมถึงข้อถกเถียงในบทความวิชาการชิ้นนี้ ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

บทส่งท้าย องค์ความรู้ใหม่: ข้อถกเถียงว่าด้วยรัฐ การปราบปราม และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

คำถามที่ว่าโครงสร้างทางการเมือง รัฐ และการประท้วงมีความสัมพันธ์กันอย่างไรถือเป็นหนึ่งในคำถามหลักสำหรับการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม นับตั้งแต่งานของ Charles Tilly (1978) ศึกษาการปฏิวัติและขบวนการแรงงานในยุโรปตะวันตก งานของ Dough McAdam (1982) ศึกษาขบวนการสิทธิพลเมืองในสหรัฐอเมริกาช่วงศตวรรษที่ 20 งานของ Sidney Tarrow (1983) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพลวัตการประท้วงกับการปราบปรามโดยเน้นไปที่ประเทศอิตาลีช่วงทศวรรษ 1960 – 1970 งานของ David Meyer (2004) ศึกษาปรากฏการณ์ในยุโรปตะวันตกช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 งานเหล่านี้พยายามชี้ให้เห็นว่าการประท้วงเกิดขึ้นได้เมื่อโครงสร้างทางการเมืองเอื้อให้เกิดการก่อร่างขบวนการ ตัวอย่างเช่น รัฐไม่มีเสถียรภาพ เกิดการแบ่งฝ่ายในรัฐบาล การที่รัฐใช้กำลังปราบปรามผู้ชุมนุมอย่างไม่มีประสิทธิภาพ นโยบายของรัฐที่ไม่ตอบสนองประชาชน ชนชั้นนำทางอำนาจเป็นพันธมิตรกับการประท้วง หรือแม้แต่อิทธิพลจากยุคโลกาภิวัตน์ที่เป็นหนึ่งในเงื่อนไขเอื้อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

สำหรับในเอเชีย เงื่อนไขที่เอื้อให้เกิดการประท้วงมีอยู่ด้วยกันหลายเงื่อนไขเช่น ระบอบการปกครองที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่งผลต่อลักษณะและการพัฒนาตัวเองของขบวนการเคลื่อนไหวที่แตกต่างกัน รัฐที่มีลักษณะอำนาจนิยมจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหว ในทางกลับกันรัฐประณีประนอมมีแนวโน้มเอื้อต่อการเคลื่อนไหวและเพิ่มโอกาสให้ขบวนการสามารถบรรลุข้อเรียกร้องได้เป็นผลสำเร็จ (Ford, 2013) นอกจากนี้ยังมีงานที่พยายามศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการปราบปรามโดยรัฐกับการปรับตัวของขบวนการทางสังคมโดยพบว่า การปราบปรามที่เข้มข้นโดยรัฐเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตามการปราบปรามนี้อาจไม่ทำให้การประท้วงล้มเหลวเสียทีเดียวแต่ส่งผลในทางตรงกันข้ามคือ ยิ่งทำให้เกิดเครือข่ายระหว่างผู้ประท้วงหลาย ๆ กลุ่มทางสังคมจนขบวนการกลับมาขยายตัวได้เช่นกัน (Chang, 2008)

ภายใต้ข้อถกเถียงดังกล่าว หากกลับมาพิจารณาขบวนการนักเรียน นักศึกษา ช่วงต้นศตวรรษที่ 21 ซึ่งในงานชิ้นนี้ยกกรณีศึกษาจากฮ่องกง ไต้หวัน และไทย สามารถตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงบางอย่างของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบ่งเป็น 2 ประเด็นที่เชื่อมโยงกัน ดังนี้

ประเด็นแรก ความสัมพันธ์ระหว่างการปราบปรามโดยรัฐกับตัวขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปในแง่ที่การปราบปรามของรัฐเข้มข้นและรุนแรงขึ้นไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการเคลื่อนไหว ในทางกลับกันการปราบปรามที่รุนแรงยิ่งเป็นตัวหนุนเสริมให้ขบวนการเคลื่อนไหวมีแนวร่วมมากขึ้น ข้อค้นพบนี้แตกต่างจากลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ที่หลายงานสำคัญเช่น Della Porta

(1995) อธิบายว่ารัฐยิ่งปราบปราม ตัวขบวนการยิ่งถดถอยลง หรือหากรัฐยิ่งใช้ความรุนแรง ขบวนการเคลื่อนไหวยังมีแนวโน้มที่จะรุนแรงตามไปด้วย

สาเหตุที่การเคลื่อนไหวในปัจจุบันมีลักษณะที่เปลี่ยนไปอาจเป็นเพราะความเชื่อมโยงในแง่เครือข่าย การเคลื่อนไหว และเทคโนโลยีการสื่อสารที่กลุ่มผู้ชุมนุมสามารถใช้การปราบปรามของรัฐมาเป็นหนึ่งในเครื่องมือระดมทรัพยากรของพวกเขาเอง ตัวอย่างเช่น การขอความเห็นอกเห็นใจจากเครือข่ายผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเรียกร้อง การนำเสนอภาพการปราบปรามของรัฐเพื่อลดความชอบธรรมของรัฐบาลและเพิ่มความชอบธรรมให้กับขบวนการเคลื่อนไหว ในแง่นี้ก็กล่าวได้ว่า เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ความสัมพันธ์ระหว่างการปราบปรามโดยรัฐกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การปราบปรามที่รุนแรงไม่ได้ทำให้ขบวนการเสื่อมหายดังเช่นหลายเหตุการณ์ในอดีตอีกต่อไป

ประเด็นที่สอง ผลจากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและขบวนการเคลื่อนไหวที่เปลี่ยนไปทำให้ในปัจจุบันรัฐมีการคิดกลยุทธ์การปราบปรามเพื่อจัดการกับกลุ่มผู้ประท้วงทางการเมืองในรูปแบบใหม่ (New repression) เกิดขึ้นด้วย ตัวอย่างเช่น การจับกุมแกนนำที่เล็กลงแต่มีความต่อเนื่อง การควบคุมสื่อสังคมออนไลน์ แทนการใช้กำลังควบคุมผู้เห็นต่างทางการเมือง การสร้างเงื่อนไขในทางกฎหมายใหม่ ๆ และปราบปรามผู้ประท้วงผ่านกระบวนการยุติธรรมแทนที่จะใช้ความรุนแรงแบบซึ่งหน้า (Jasper & Snow, 2013; Della Porta, 2015) รูปแบบใหม่ของการปราบปรามนี้เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นทั่วโลก และยังคงเป็นประเด็นท้าทายต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่จำเป็นต้องปรับตัว หรือหากการต่อต้านรูปแบบใหม่ (New resistance) เพื่อให้สามารถพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหวและให้ข้อเรียกร้องทางสังคมบรรลุผลสำเร็จ ด้วยเหตุนี้ทำให้เราจะเริ่มเห็นรูปแบบการต่อต้านในลักษณะใหม่ ๆ ผ่านเครือข่ายข้ามชาติ หรือผ่านสื่อสังคมออนไลน์มากกว่าการต่อสู้ซึ่งหน้าแบบเดิมเกิดมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังที่ปรากฏแล้วผ่านปรากฏการณ์เครือข่ายนักกิจกรรมเพื่อประชาธิปไตยรุ่นใหม่ที่นามพันมิตรชาวมออย่างใดก็ตามการปรับตัวของรัฐและขบวนการเคลื่อนไหวยังคงดำเนินอยู่ และถือเป็นความท้าทายทั้งในมิติของนักกิจกรรมทางการเมืองที่ต้องการพัฒนาการเคลื่อนไหว และในมิติของนักวิชาการที่พยายามหารูปแบบหรือลักษณะโครงสร้างทางการเมืองที่เอื้อหรืออาจเป็นอุปสรรคต่อการเคลื่อนไหวทางสังคม

เอกสารอ้างอิง (References)

- แบ็งค์ งามอรุณโชติ. (2564). บทบาทขบวนการเคลื่อนไหวแรงงาน และเส้นทางสู่ความหลากหลายของระบบทุนนิยมในเกาหลีใต้ และไต้หวัน. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 17(2), 219-251.
<https://doi.org/10.14456/jssnu.2021.15>
- กนกรัตน์ เลิศชูสกุล. (2561). การเติบโต ความถดถอย และการฟื้นตัวของขบวนการนักศึกษาไทย. *วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 1(1), 130-177.
<https://so05.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/article/view/148887>
- กนกรัตน์ เลิศชูสกุล. (2566, 25 พฤษภาคม). *อนาคตใหม่-มีอบคนรุ่นใหม่-ปรากฏการณ์ก้าวไกล: พลังส่งต่อจาก 2562 ถึง 2566*. <https://www.the101.world/social-movement-and-future-forward/>
- กมลวรรณ ทับทิมทอง และวีระ หวังสัจจะโชค. (2566). การเปรียบเทียบยุทธวิธีและนวัตกรรมการเคลื่อนไหวด้วยสื่อสังคมออนไลน์ของขบวนการเคลื่อนไหว “The Umbrella Movement” กับ “คณะประชาชนปลดแอก”. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*, 11(1), 1-17. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/pegbuu/article/view/267454>
- คมชัดลึก. (2557, 6 เมษายน). เปิดปมขบวนการนักศึกษาทานตะวัน. *คมชัดลึก*.
<https://www.komchadluek.net/news/182330>
- จเร นาคทองอินทร์, วัลลภ พิริยวรรณะ, ธวัช พุ่มดารา และ บริบูรณ์ ฉลอง. (2565). ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนิสิตนักศึกษาในปี 2563. *วารสารนวัตกรรมและการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา*, 7(2), 88-97. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journalcim/article/view/260323>
- ณัฐฉินันท์ นันทะเสนา. (2564). แนวทางการเคลื่อนไหวทางสังคมโดยกลุ่มนักศึกษา ขบวนการประชาธิปไตยใหม่. *วารสารพัฒนาสังคมพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร*, 23(2), 52-71. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsd/article/view/247980>
- ธเนศ อารมณ์สุวรรณ. (2561, 8 มิถุนายน). 1968 ปีแห่งการเปลี่ยนแปลงโลกของคนหนุ่มสาว.
<https://www.the101.world/1968-free-speech-movement/>
- บีบีซี. (2563, 10 สิงหาคม). “ธรรมศาสตร์จะไม่ทน” ยื่นข้อเรียกร้อง 10 ข้อแก้ปัญหาวาดด้วยสถาบันกษัตริย์ นัดชุมนุมอีกครั้ง 12 ส.ค. *บีบีซี*. <https://www.bbc.com/thai/thailand-53727597>
- บีบีซี. (2563, 15 ตุลาคม). ชุมนุม 15 ตุลา: แกนนำ “คณะราษฎร” นัดชุมนุมราชประสงค์ หลังนายกฯ ประกาศ พ.ร.ก. ฉุกเฉินใน กทม. พร้อมจับอานนท์กับพวก. *บีบีซี*.
<https://www.bbc.com/thai/thailand-54549267>
- ประชาไท. (2558, 24 สิงหาคม). ขบวนการดอกทานตะวัน ฉบับมัธยม เมื่อเหล่านักเรียนสร้างความสั่นคลอนต่อการเมืองไต้หวัน. *ประชาไท*. <https://prachatai.com/journal/2015/08/61001>

- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2552). *กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม*. มูลนิธิเฮนริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- ปาจริย์ บุญชิต. (2560). *ขบวนการรุ่ม: การปะทุขึ้นของขบวนการเรียกร้องประชาธิปไตยในฮ่องกง*. บทความวิจัย, สาขาวิชาเอเชียศึกษา, คณะอักษรศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ผู้จัดการออนไลน์. (2563, 15 พฤศจิกายน). *เยาวชนปลดแอก ประกาศ 17 พ.ย.ชุมนุมใหญ่ ล้อมรัฐสภา เกียกกาย จับตาลงมติร่างแก้ไข รธน. ผู้จัดการออนไลน์*.
<https://mgronline.com/online/section/detail/9630000117956>
- วรรณมน โฆษะวิวัฒน์. (2564, 1 มีนาคม). “ท่านเด็ดดอกไม้ทิ้งจะยั้งบาน” การเคลื่อนไหวดอกกลิลี่ป่าของนักศึกษาได้หวนปี 1990. <https://adaymagazine.com/wild-lily-student-movement/>
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2563, 14 ตุลาคม). *คณะราษฎร 2563*. <https://www.the101.world/khanaratsadon-2563/>
- BBC. (2020, February 21). *Future Forward: Thai Pro-Democracy Party Dissolved Over Loan*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-asia-51585347>
- Beerkens, E. (n.d.). *The Student Movement and The Rise and Fall of Suharto*. *University World News: The Global Window on Higher Education*.
https://www.universityworldnews.com/filemgmt_data/files/The%20rise%20and%20fall%20of%20Suharto.pdf
- Chang, P. Y. (2008). *Unintended Consequences of Repression: Alliance Formation in South Korea’s Democracy Movement (1970–1979)*. *Social Forces*, 87(2), 651–677.
<https://doi.org/10.1353/sof.0.0153>
- Cheng, K. (2016, March 20). *Scholarism ‘Suspends Operations’ to form new student group and political party*. <https://hongkongfp.com/2016/03/20/scholarism-suspends-operations-to-form-new-student-group-and-political-party/>
- Cheung, H. (2018, March 11). *Taiwan in Time: Life After the Wild Lily*. *Taipei Times*
<https://www.taipeitimes.com/News/feat/archives/2018/03/11/2003689059>
- Day Break. (2017, July 25). *The Wild Strawberry Movement: The most direct predecessor of the Sunflower Movement?*. <https://daybreak.newbloommag.net/2017/07/25/wild-strawberry-movement/>
- Della Porta, D. (1995). *Social Movements, Political Violence, and The State: A Comparative Analysis of Italy and Germany*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511527555>

- Della Porta, D. (2015). *Social Movements and Political Violence: New Dynamics in The 21st Century*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199678402.013.50>
- Ford, M. (2013). Social Movements and the State in Southeast Asia. *The Pacific Review*, 26(1), 3-24.
- Ho, M. (2015). Occupy Congress in Taiwan: Political Opportunity, Threat, and the Sunflower Movement. *Journal of East Asian Studies*, 15(1), 69–97.
<https://doi.org/10.1017/S1598240800004173>
- House, F. (2008). *Freedom in the World 2008: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. Rowman & Littlefield Publishers.
- House, F. (2012). *Freedom in the World 2012: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. Rowman & Littlefield Publishers.
- House, F. (2014). *Freedom in the World 2014: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Hui, V. T. (2015). Hong Kong’s Umbrella Movement: Authoritarianism Goes Global: The Protests and Beyond. *Journal of Democracy*, 26(2), 111–121.
<https://doi.org/10.1353/jod.2015.0030>
- Jasper, J. M., & Snow, D. A. (2013). Repression and Mobilization: A Global Analysis of Political Repression. *Annual Review of Sociology*, 39, 343–361.
- Kriesi, H., Koopmans, R., Duyvendak, J. W., & Giugni, M. G. (1995). *New Social Movements in Western Europe: A Comparative Analysis* (NED-New edition, Vol. 5). University of Minnesota Press. <https://www.jstor.org/stable/10.5749/j.ctttkw0>
- Lam, J. (2016, March 20). Hong Kong’s Scholarism Suspends Its Work Ahead of The Formation of A New ‘Less Politicised’ Student Group. *South China Morning Post*.
<https://www.scmp.com/news/hong-kong/politics/article/1928100/hong-kongs-scholarism-suspends-its-work-ahead-formation-new>
- Ling, Y.-L. (2008). 2008 Presidential Election in Taiwan: Significance and Impact. *American Journal of Chinese Studies*, 15(2), 89–92.
- McAdam, D. (1985). *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. University of Chicago Press.

- McAdam, D., McCarthy, J. D., & Zald, N. Z. (1996). *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framing*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803987>
- Meyer, D. S. (2004). Protest and Political Opportunities. *Annual Review of Sociology*, 30, 125–145. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.30.012703.110545>
- Schreiber, E. M. (1973). Opposition to the Vietnam War among American University Students and Faculty. *The British Journal of Sociology*, 24(3), 288–302. <https://doi.org/10.2307/588233>
- Tarrow, S. G. (1983). *Struggle, Politics, and Reform: Collective Action in the 1980s*. Cornell University Press.
- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. Addison-Wesley.
- Welch, M. (2023). *Student movement of the 1960s: History, Protests & Impact*. <https://study.com/academy/lesson/the-student-movement-of-the-1960s.html>

Active Learning Processes for Modern Teachers based on the Digital Citizenship Concept: The Key to Preparing for the Future World¹

Worapol Srithep ^{2,*} and Narin Wattanabuncha ³

Abstract

Modern education must adapt to rapidly changing societal needs driven by digital technology advances, climate change, and other economic and social challenges. Proactive teaching strategies of today's educators, guided by the digital citizenship concept of Neo Coaching, are designed to cultivate essential skills and attributes in youth, enabling them to thrive in an ever-evolving global environment. Neo Coaching includes steps that actively involve students, comprising three principles: active learning, digital skills and decision making, and real-world connections. Four key components are learner-centered activity design; technological support for learning; development of analytical and ethical decision-making skills; and holistic assessment. This approach supports engaged learning, ethical use of technology, and development of good digital citizenship, preparing students to acquire knowledge and effectively apply it in future real-life professional contexts.

Keywords: Proactive Learning Management, Modern Teaching, Digital Citizenship, Neo Coaching

---

¹ Academic articles

² Director of Thai Rath Witthaya School 102 (Ban Koh Tao). Email: worapol.sri@hotmail.com

³ Director of Ban Khao Pru Samed School. Email: narinfang.2412@gmail.com

* **Corresponding author:** Worapol Srithep, Thai Rath Witthaya School 102 (Ban Koh Tao).
Email: worapol.sri@hotmail.com

กระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่ตามแนวคิดพลเมืองดิจิทัล: กุญแจสู่การเตรียมความพร้อมสำหรับโลกอนาคต¹

วรพล ศรีเทพ^{2,*} และ นรินทร์ วัฒนปัญญา³

บทคัดย่อ

การศึกษาในยุคปัจจุบันต้องตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากผลกระทบจากการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และความท้าทายทาง เศรษฐกิจและสังคมอื่นๆ การจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่ตามแนวคิดพลเมืองดิจิทัลจึงมุ่งเน้นที่ กระบวนการ NEO-COACH ซึ่งออกแบบมาเพื่อส่งเสริมทักษะและคุณลักษณะที่จำเป็นให้กับเยาวชน เพื่อให้ พวกเขาประสบความสำเร็จในสภาพแวดล้อมของโลกยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดยั้งได้ โดยกระบวนการ NEO-COACH รวมถึงขั้นตอนที่ช่วยให้นักเรียนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการเรียนรู้ของตนเอง อันได้แก่ 3 หลักการ ได้แก่ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การพัฒนาทักษะดิจิทัลและการตัดสินใจ การเชื่อมโยงกับโลกจริง 4 องค์ประกอบ ได้แก่ การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นศูนย์กลางผู้เรียน การใช้เทคโนโลยีเพื่อสนับสนุน การเรียนรู้ การพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจอย่างมีจริยธรรม การประเมินแบบรวมภาพ และ 8 ขั้นตอน ดังนี้ การนำเข้า การสำรวจ การจัดระเบียบ การทำงานร่วมกัน การปฏิบัติ การประเมินผล การแก้ไขและปรับปรุง จนถึงการฝึกฝน รูปแบบนี้จะช่วยพัฒนาความเป็นพลเมืองที่ดีของโลกดิจิทัล การใช้ เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม และสนับสนุนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ส่งผลให้นักเรียนได้รับความรู้ สามารถนำ สิ่งที่เรียนรู้มาปรับใช้ในชีวิตจริงและอาชีพในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: กระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่, แนวคิดพลเมืองดิจิทัล, กระบวนการ NEO-COACH

¹ บทความวิชาการ

² ผู้อำนวยการโรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๑๐๒ (บ้านเกาะเต่า) อีเมล worapol.sri@hotmail.com

³ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเขาพรุเสม็ด อีเมล narinfang.2412@gmail.com

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ วรพล ศรีเทพ โรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๑๐๒ (บ้านเกาะเต่า) อีเมล worapol.sri@hotmail.com

บทนำ

ในยุคปัจจุบันที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง โดยมีปัจจัยสำคัญจากผลกระทบของการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลที่เข้ามามีบทบาทสูงในทุกด้านของชีวิต ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา ทำให้การศึกษาถูกมองว่าเป็นกลยุทธ์สำคัญในการเตรียมความพร้อมให้กับเยาวชนเพื่อก้าวสู่โลกอนาคตที่ท้าทายและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุนี้ การจัดการเรียนรู้เชิงรุกในรูปแบบใหม่ของครูยุคใหม่จึงมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะที่สำคัญ ไม่ใช่เพียงแค่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงานเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการสร้างพลเมืองที่ดีและมีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาะในฐานะพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship) ที่มีความรู้และทักษะในการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรมและรับผิดชอบต่อ (ผดุงชัย ภูพัฒน์, 2561)

กระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกแบบใหม่นี้ เริ่มต้นด้วยการปลูกฝังแนวคิดพลเมืองดิจิทัลให้แก่ผู้เรียน ซึ่งมุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างถูกต้อง เคารพกฎหมายและจริยธรรม พร้อมทั้งมีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ยังเน้นการพัฒนาทักษะสำคัญอื่นๆ อาทิ ทักษะการคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร การทำงานเป็นทีม และการแก้ปัญหา ซึ่งถือเป็นรากฐานหลักที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำทักษะเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่เพียงแต่จะเน้นทักษะด้านเทคโนโลยีและทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เท่านั้น การจัดการเรียนรู้แบบใหม่ยังให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองโลกและการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมุ่งให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาระดับโลก เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความยากจน และการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อเป็นการเตรียมพร้อมให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้และทักษะต่างๆ ไปใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องได้อย่างยั่งยืน (กุลิสรา จิตรชญาวนิช และคณะ, 2565)

ดังนั้น การศึกษาในโลกอนาคต จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงเพื่อรองรับกับความท้าทายและสภาพความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมุ่งส่งเสริมแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปรับตัวและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถรองรับและนำพาสังคมไปสู่อนาคตที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน (ทิพย์วรรณ สุพิเพชร, 2566) ในบทความเรื่องนี้ผู้เขียนจึงศึกษาและสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับกระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่ตามแนวคิดพลเมืองดิจิทัล เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับโลกอนาคตที่กำลังจะมาถึงในไม่ช้า

ในบทความนี้นำเสนอเนื้อหาในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่ตามแนวคิดพลเมืองดิจิทัลที่จะเป็นกลยุทธ์การเตรียมความพร้อมสำหรับโลกอนาคต ประกอบด้วย การศึกษากับเตรียมความพร้อมสำหรับโลกอนาคต บทบาทของครูยุคใหม่กับการศึกษาในโลกอนาคต แนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัล บทบาทความเป็นพลเมืองดิจิทัลของครูยุคใหม่ การจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่ ทักษะการจัดการเรียนรู้ที่ครูยุคใหม่ควรมีกับการศึกษาในโลกอนาคต

การศึกษากับการเตรียมความพร้อมสำหรับโลกอนาคต

การศึกษาในยุคปัจจุบันมีบทบาทสำคัญในการเตรียมความพร้อมแก่เยาวชนเพื่อก้าวเข้าสู่โลกอนาคตที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงจากผลกระทบของเทคโนโลยีดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความท้าทายอื่นๆ ส่งผลให้ระบบการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะและคุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับอนาคต (ตรีคม พรหมมาบุญ, 2561)

ประการแรก การศึกษาต้องมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นทักษะที่มีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพในโลกยุคใหม่ ประกอบด้วย ทักษะการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา การคิดเชิงวิพากษ์และคิดสร้างสรรค์ การสื่อสาร การทำงานเป็นทีม ภาวะผู้นำ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การรู้เท่าทันสื่อ และการเรียนรู้และปรับตัว (ผดุงชัย ภูพัฒน์, 2561) นอกจากนี้ การสร้างจิตสำนึก ความเป็นพลเมืองโลกและการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนก็เป็นประเด็นที่การศึกษาต้องให้ความสำคัญ โดยผู้เรียนควรได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักถึงประเด็นระดับสากล มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมโลก รวมทั้งมีความรู้และทักษะในการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนโดยคำนึงถึงความสมดุลของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (กุลิสรา จิตรชญาวิช และคณะ, 2565)

การส่งเสริมแนวทางการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นอีกหนึ่งบทบาทหลักของการศึกษา โดยต้องปลูกฝังนิสัยการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง รวมถึงจัดรูปแบบการศึกษาที่ยืดหยุ่นเพื่อให้ผู้คนสามารถเข้าถึงการศึกษาได้ตลอดช่วงชีวิต (ทิพย์วรรณ สุพิเพชร, 2566) ในด้านการประกอบอาชีพ การศึกษาจำเป็นต้องเตรียมความพร้อมนักเรียน นักศึกษาให้มีทักษะและสมรรถนะที่จำเป็นสำหรับอาชีพแห่งอนาคต อีกทั้งเสริมสร้างจิตวิญญาณผู้ประกอบการ เพื่อให้คนรุ่นใหม่สามารถสร้างนวัตกรรม ธุรกิจสตาร์ทอัพ หรือพัฒนาอาชีพใหม่ในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลง

การเตรียมคนรุ่นใหม่ให้พร้อมเผชิญกับความท้าทายของโลกอนาคต ถือเป็นบทบาทสำคัญของการศึกษา ดังที่เบญจวรรณ ถนอมชยธวัช และคณะ. (2559) กล่าวว่า “การศึกษาจึงจำเป็นต้องเตรียมนักเรียนให้มีความพร้อมทั้งความรู้ ทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร การใช้เทคโนโลยี ตลอดจนคุณลักษณะที่สำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตในโลกอนาคต” สอดคล้องกับพัชรภรณ์ ดวงชื่น. (2563) ที่ได้เสนอทิศทางการจัดการศึกษาเพื่อเตรียมคนไทยสู่ศตวรรษที่ 21 ด้วยการเสริมสร้างทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย ทักษะด้านการคิดวิเคราะห์ การคิดสังเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์และการแก้ปัญหา การสื่อสาร และการร่วมมือ ความเป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง และการเป็นพลเมืองดิจิทัล นอกจากนี้ การศึกษายังต้องมุ่งเน้นการสร้างจิตสำนึกและทักษะการเป็นพลเมืองโลกและพลเมืองที่ยั่งยืน ดร.วิจารณ์ พานิช (2555) กล่าวว่า “คนไทยจำเป็นต้องเป็นพลเมืองโลก ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เข้าใจโลกและวัฒนธรรมอื่น ทำหน้าที่พลเมืองดี มีคุณธรรม รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง แก้ปัญหาได้สร้างสรรค์ รวมถึงรักษ์สิ่งแวดล้อม” อีกทั้งการศึกษายังควรเน้นการเสริมสร้างจิตวิญญาณความเป็นผู้ประกอบการ ทั้งการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ และการประกอบธุรกิจ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2556) ได้ระบุว่า “การศึกษาต้องสร้างคนรุ่นใหม่ให้มีจิตวิญญาณในการเป็นผู้ประกอบการด้วยการปลูกฝังการเป็นนักคิดนักสร้างสรรค์ กล้าเสี่ยงและกล้าลองผิดลองถูก”

สุดท้ายนี้ การศึกษาต้องเตรียมนักเรียนในเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตและพัฒนาความพร้อมสู่อาชีพในโลกอนาคต ดังที่พิมพ์พันธ์ เตชะคุปต์ และเพียว ยินดีสุข (2560) ระบุว่า “ต้องพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงอาชีพเนื่องจากอาชีพในอนาคตจะหลากหลายและเปลี่ยนแปลงเร็วมาก จำเป็นต้องมีการพัฒนาตนเองตลอดเวลา” ด้วยการวางรากฐานที่เหมาะสมผ่านการศึกษา คนรุ่นใหม่จะสามารถกำกับทิศทางของตนเอง และเผชิญกับความท้าทายของโลกอนาคตที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

ดังนั้น ภารกิจสำคัญของการศึกษาคือการเตรียมความพร้อมให้คนรุ่นใหม่มีความรู้ ทักษะ คุณลักษณะต่างๆ อย่างครบถ้วนเพื่อก้าวสู่โลกอนาคตที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีความสามารถในการแก้ปัญหาและคิดอย่างสร้างสรรค์ มีความยืดหยุ่นในการปรับตัว และสามารถรองรับการทำงานและการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมใหม่ๆ ได้เป็นอย่างดี

บทบาทของครูยุคใหม่กับการศึกษาในโลกอนาคต

ในโลกอนาคตที่การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ครูยุคใหม่จะมีบทบาทสำคัญในการเตรียมความพร้อมสำหรับการศึกษาดังนี้

1. เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Learning Facilitator) แทนที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ครูต้องทำหน้าที่ชี้แนะ สนับสนุน และอำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ด้วยตนเองผ่านกิจกรรมการเรียนรู้แบบใหม่ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตัวเอง (สมพร ปานดำ, 2563)
2. ผู้นำทางด้านนวัตกรรมการศึกษา (EdTech Innovator) ครูต้องเป็นผู้นำในการนำเทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมทางการศึกษามาประยุกต์ใช้ในห้องเรียน รวมทั้งพัฒนาสื่อการเรียนรู้และรูปแบบการจัดการเรียนการสอนแนวใหม่ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2562)
3. ที่ปรึกษาและผู้ให้คำแนะนำ (Coach & Mentor) ครูต้องทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา และให้คำแนะนำแก่ผู้เรียน ช่วยชี้แนะแนวทางการเรียนรู้ การดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคล (ชนิกานต์ โพธิ์นอก, 2560)
4. ผู้ออกแบบการเรียนรู้ (Learning Experience Designer) ครูต้องเป็นนักออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่น่าสนใจ ทันทสมัย โดยบูรณาการทฤษฎีการเรียนรู้แนวใหม่ เทคโนโลยี และรูปแบบการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม (สุदारัตน์ ตันติวิวัฒน์ และ กฤตติพัฒน์ ชื่นพิทยาวุฒิ, 2567)
5. เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learner) ในโลกที่เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ครูต้องพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ทั้งองค์ความรู้ในสาขาวิชา และทักษะการจัดการเรียนการสอนที่ทันสมัย เพื่อปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง
6. สร้างเครือข่ายและประสานความร่วมมือ (Networker & Collaborator) ครูต้องสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับครูด้วยกันเอง นักวิชาการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ร่วมพัฒนานวัตกรรมและแนวปฏิบัติที่ดีทางการศึกษา (อำไพ หรศุมารักษ์, 2555)

กล่าวสรุป คือ บทบาทของครูยุคใหม่จะช่วยขับเคลื่อนให้การศึกษาก้าวทันการเปลี่ยนแปลง พัฒนาให้
ผู้เรียนมีคุณลักษณะพึงประสงค์มีความพร้อมรับมือกับความท้าทายของโลกอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัล

แนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship) การรับรู้และการปฏิบัติตนอย่างมีจริยธรรม
และมีความรับผิดชอบเมื่อใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและอินเทอร์เน็ต ซึ่งหมายรวมถึงการใช้งานคอมพิวเตอร์
อินเทอร์เน็ต สมาร์ทโฟน และเครื่องมือดิจิทัลอื่นๆ อย่างมีจริยธรรม แนวคิดนี้ไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับ การใช้
เทคโนโลยีอย่างปลอดภัยและมีประสิทธิภาพเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีอย่างมีความ
รับผิดชอบในการสื่อสารและการมีส่วนร่วมในสังคมด้วย (มนรัตน์ แก้วเกิด, 2562)

ความเป็นพลเมืองดิจิทัลเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีในสังคมดิจิทัลโดยการใช้เทคโนโลยี
อย่างมีจริยธรรมและความรับผิดชอบ ซึ่งช่วยลดปัญหาการละเมิดสิทธิและการคุกคามทางออนไลน์ ทั้งนี้ การมี
ความรู้และทักษะในการจัดการกับความเสียหายทางไซเบอร์ช่วยให้ผู้ใช้สามารถป้องกันตนเองและช่วยเหลือผู้อื่น
จากภัยคุกคามต่างๆ ได้ (วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง, 2561) นอกจากนี้ ในโลกที่เทคโนโลยีดิจิทัลมีบทบาทสำคัญ
ต่อการทำงานและการใช้ชีวิตประจำวัน การเป็นพลเมืองดิจิทัลที่ดีจะเป็นพื้นฐานที่ช่วยให้สามารถใช้เทคโนโลยี
ได้อย่างมีประสิทธิภาพและปลอดภัย การพัฒนาและส่งเสริมความเป็นพลเมืองดิจิทัลจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ไม่
เพียงแต่เพื่อความปลอดภัยและความเป็นอยู่ที่ดีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสร้างสังคมดิจิทัลที่เป็นธรรมและเท่า
เทียมกัน โดยมีองค์ประกอบหลักดังนี้

1. การใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทัน (Digital Literacy) การรู้เท่าทันดิจิทัลมีความหมายครอบคลุมถึง
ความสามารถในการเข้าถึง วิเคราะห์ ประเมินและสร้างสรรค์สื่อในรูปแบบดิจิทัลได้อย่างมีวิจารณญาณ
(Hobbs, 2010) ทักษะสำคัญในการรู้เท่าทันดิจิทัล ได้แก่ การรู้เท่าทันสื่อ การคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงวิพากษ์
ทักษะการสื่อสาร และทักษะด้านเทคโนโลยี (Simsek & Simsek, 2013)

2. การเคารพกฎหมายและศีลธรรม (Digital Ethics) พลเมืองดิจิทัลที่ดีต้องมีจริยธรรมและปฏิบัติตาม
กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยี เช่น การไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ซอฟต์แวร์และข้อมูลดิจิทัล การไม่เผยแพร่
ข้อมูลเท็จหรือข้อมูลที่ผิดกฎหมาย การเคารพความเป็นส่วนตัวและไม่คุกคามผู้อื่นออนไลน์ เป็นต้น (Ribble,
2011)

3. การคุ้มครองตนเอง (Digital Safety) ในโลกออนไลน์มีความเสี่ยงต่ออันตรายหลายประการ เช่น
การถูกหลอกลวง การถูกคุกคามทางเพศ การละเมิดความเป็นส่วนตัว พลเมืองดิจิทัลต้องรู้วิธีปกป้องตนเอง
จากภัยคุกคามเหล่านี้ด้วยการตั้งรหัสผ่านที่ปลอดภัย หลีกเลี่ยงการแชร์ข้อมูลส่วนตัวกับคนแปลกหน้า และใช้
เครื่องมือป้องกันไวรัสและสปายแวร์ (Hollandsworth et al., 2011)

4. การมีส่วนร่วมทางดิจิทัล (Digital Participation) สื่อดิจิทัลเปิดโอกาสให้ผู้คนมีส่วนร่วมในเรื่อง
ต่างๆ มากขึ้น พลเมืองดิจิทัลสามารถแบ่งปันความรู้ แสดงความคิดเห็น ร่วมรณรงค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์
ต่อสังคมผ่านช่องทางออนไลน์ต่างๆ เช่น เว็บไซต์ บล็อก สื่อสังคมออนไลน์ เป็นต้น (Ohler, 2011)

5. การเป็นผู้ประกอบการดิจิทัล (Digital Entrepreneurship) ยุคดิจิทัลเปิดโอกาสให้ธุรกิจรายย่อยสามารถดำเนินการและแข่งขันได้ง่ายขึ้นผ่านช่องทางออนไลน์ พลเมืองดิจิทัลสามารถใช้ประโยชน์จากเครื่องมือและช่องทางดิจิทัลในการสร้างและส่งเสริมธุรกิจรูปแบบใหม่ได้ เช่น ร้านค้าออนไลน์ การให้บริการดิจิทัล และธุรกิจสตาร์ทอัพ (Jones & Iredale, 2014)

กล่าวสรุป คือ ความเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship) เป็นแนวคิดที่ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีจริยธรรมและรับผิดชอบ ครอบคลุมการรู้เท่าทันดิจิทัล การเคารพกฎหมายและจริยธรรม การคุ้มครองความปลอดภัยออนไลน์ การมีส่วนร่วมทางสังคมอย่างสร้างสรรค์ และการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเพื่อสร้างโอกาสทางธุรกิจ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิตและมีปฏิสัมพันธ์ในสังคมดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพและปลอดภัย

บทบาทความเป็นพลเมืองดิจิทัลของครูยุคใหม่

บทบาทความเป็นพลเมืองดิจิทัลของครูในยุคปัจจุบันมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการเป็นครูในยุคดิจิทัลไม่ได้หมายถึงการใช้เทคโนโลยีเพื่อสอนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเป็นแบบอย่างและผู้ให้ความรู้ในเรื่องของการใช้เทคโนโลยีและสื่อดิจิทัลอย่างมีคุณธรรม จริยธรรม และปลอดภัย ครูต้องปรับตัวและพัฒนาความรู้ความสามารถให้สอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพตามข้อบังคับคุรุสภา ซึ่งจะช่วยให้ครูสามารถถ่ายทอดความรู้และทักษะที่จำเป็นแก่นักเรียนในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ บทบาทเหล่านี้สามารถเชื่อมโยงกับมาตรฐานความรู้และประสบการณ์วิชาชีพครูได้ดังนี้

1. การรู้เท่าทันสื่อและข้อมูล (Media and Information Literacy) ครูควรมีทักษะในการเข้าถึง วิเคราะห์ ประเมิน และใช้สื่อและข้อมูลดิจิทัลอย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพครูข้อที่ 5 การใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ซึ่งกำหนดให้ครูต้องมีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อสืบค้นข้อมูล วางแผน และสร้างสรรค์การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ การรู้เท่าทันสื่อและข้อมูลยังเป็นทักษะที่ครูสามารถถ่ายทอดให้นักเรียนเพื่อให้สามารถใช้งานสื่อดิจิทัลได้อย่างปลอดภัยและมีคุณธรรม จริยธรรม (UNESCO, 2011)

2. การสอนด้านจริยธรรมและความปลอดภัยออนไลน์ (Teaching Digital Ethics and Safety) ครูควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการสอนเรื่องจริยธรรมทางดิจิทัลและการใช้อินเทอร์เน็ตอย่างปลอดภัย เช่น การไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ การไม่ใช้สื่อในทางที่ผิด การปกป้องข้อมูลส่วนบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพครูข้อที่ 1 การมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมของความเป็นครู และข้อที่ 3 การจัดการเรียนรู้และการส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียน โดยครูต้องส่งเสริมให้นักเรียนมีจริยธรรมในการใช้งานเทคโนโลยี และเสริมสร้างความตระหนักรู้ในการป้องกันภัยคุกคามออนไลน์ (Hollandsworth et al., 2011)

3. การใช้เครื่องมือดิจิทัลในการสอน (Using Digital Tools for Teaching) ครูควรบูรณาการเครื่องมือดิจิทัลต่าง ๆ เช่น ซอฟต์แวร์ การประยุกต์ใช้ออนไลน์ และแอปพลิเคชันต่าง ๆ เพื่อพัฒนาการเรียนรู้และการสอนให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพครูข้อที่ 5: การใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

และข้อที่ 6 การพัฒนาตนเองทางวิชาชีพ ครูต้องสามารถสร้างสรรค์และประยุกต์เทคโนโลยีเพื่อจัดกิจกรรม การเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ท้าทายและสนุกสนาน (Wang, M., & Zheng, X., 2020)

4. การพัฒนาตนเองทางวิชาชีพ (*Professional Development*) ครูควรพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ๆ และการสร้างเนื้อหาดิจิทัลที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้สามารถจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล ซึ่งเชื่อมโยงกับมาตรฐานวิชาชีพครูข้อที่ 6 การพัฒนาตนเองทางวิชาชีพ ครูต้องมีความมุ่งมั่นในการพัฒนาความรู้ความสามารถของตนเองเพื่อสร้างสรรค์การเรียนรู้ที่ทันสมัย (Sousa, F., & Martins, N., 2021)

5. การสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมออนไลน์ (*Networking and Online Participation*) การสร้างเครือข่ายวิชาชีพออนไลน์และการมีส่วนร่วมในชุมชนการเรียนรู้ดิจิทัลเป็นส่วนสำคัญในการเพิ่มพูนความรู้ และแบ่งปันแนวปฏิบัติที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพครูข้อที่ 8 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพของชุมชนวิชาชีพ ครูควรเชื่อมโยงกับชุมชนวิชาชีพเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาตนเองทางวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง (Greenhow & Gleason, 2012)

บทบาทของครูในฐานะพลเมืองดิจิทัลเชื่อมโยงกับมาตรฐานความรู้และประสบการณ์วิชาชีพครูในหลายด้าน โดยเฉพาะในเรื่องการพัฒนาตนเอง การใช้เทคโนโลยีในการสอน และการส่งเสริมจริยธรรมในการใช้งานสื่อดิจิทัล การเป็นพลเมืองดิจิทัลของครูจะช่วยให้ครูสามารถนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

การจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่

การจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่เป็นแนวทางที่เน้นการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของนักเรียนใน กระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาทักษะความคิดวิเคราะห์ การตัดสินใจ และการปฏิบัติ โดยอาศัยกิจกรรมต่างๆ ที่กระตุ้นให้นักเรียนต้องคิด ลงมือทำ และสะท้อนผลลัพธ์ของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากรูปแบบการเรียนรู้แบบ ดั้งเดิมที่เน้นการรับฟังบรรยายจากครูเป็นหลัก (จิรกิตต์ เนาวพงศ์รัตน์, 2562) คุณลักษณะสำคัญของการ จัดการเรียนรู้เชิงรุก มีดังนี้

1. การใช้กิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ครูยุคใหม่จัดทำกิจกรรมเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อตอบสนอง ความต้องการและสนใจของนักเรียนแต่ละบุคคล รวมถึงการทำงานกลุ่ม การอภิปราย การนำเสนอ และการ จำลองสถานการณ์ ซึ่งเหล่านี้ช่วยให้นักเรียนได้สัมผัสกับกระบวนการเรียนรู้ที่แท้จริงและเตรียมพร้อมสำหรับ การใช้ชีวิตในโลกภายนอกห้องเรียนได้ดียิ่งขึ้น

2. การใช้สื่อและเทคโนโลยีที่น่าสนใจ การนำสื่อดิจิทัล เช่น วิดีโอ โปรแกรมเกม และแอปพลิเคชันมา ใช้ในการสอนไม่เพียงช่วยดึงดูดความสนใจของนักเรียน แต่ยังเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์และความเข้าใจในเนื้อหา การเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้ง

3. การใช้กรณีศึกษาและการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง การนำเสนอกรณีศึกษาและสถานการณ์จริง เป็นวิธีที่ยอดเยี่ยมในการสอนนักเรียนให้เข้าใจวิธีการประยุกต์ความรู้ไปใช้ ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีความหมาย และเกี่ยวข้องกับชีวิตจริง

4. การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ การเรียนรู้แบบร่วมมือหรือ collaborative learning เป็นเทคนิคที่เปิดโอกาสให้นักเรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยเหลือกัน ช่วยเสริมสร้างทักษะด้านการสื่อสาร และการทำงานเป็นทีม

5. การให้ข้อมูลป้อนกลับและการประเมินผลที่หลากหลาย การให้ข้อมูลป้อนกลับที่สม่ำเสมอ และใช้วิธีการประเมินที่หลากหลายช่วยให้นักเรียนได้รับคำแนะนำเป็นรูปธรรมในการปรับปรุงและพัฒนาต่อไป

การจัดการเรียนรู้เชิงรุกในยุคใหม่จึงไม่เพียงแต่ช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองในสภาพแวดล้อมที่หลากหลาย แต่ยังช่วยเตรียมพร้อมสำหรับการเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตและเสริมสร้างความสามารถในการรับมือกับปัญหาและความท้าทายในโลกจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่มีกระบวนการ (พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์ และเพยาว์ ยินดีสุข, 2560) ดังนี้

1. ขั้นนำเข้าสู่บทเรียน ครูจะเริ่มต้นด้วยการสร้างความสนใจและกระตุ้นความอยากรู้ด้วยการนำเสนอ สื่อดิจิทัล เกม หรือสถานการณ์ที่น่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่จะเรียน รวมทั้งทบทวนความรู้เดิมและเชื่อมโยงกับบทเรียนใหม่เพื่อเตรียมพื้นฐานความคิดให้กับนักเรียนก่อนเข้าสู่กิจกรรมหลัก

2. ขั้นปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ ในขั้นนี้ครูจะจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การทำงานกลุ่ม การอภิปราย การแสดงบทบาทสมมติ และใช้กรณีศึกษาหรือสถานการณ์จริงเพื่อให้นักเรียนได้วิเคราะห์ และแก้ปัญหา ส่งเสริมการเรียนรู้แบบร่วมมือระหว่างนักเรียนด้วยกัน

3. ขั้นสรุปและแลกเปลี่ยนความรู้ ขั้นนี้ให้ออกาสนักเรียนนำเสนอผลงานหรือสิ่งที่ได้เรียนรู้ จากกิจกรรมต่างๆ พร้อมทั้งมีการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างครูและนักเรียน ซึ่งครูจะทำหน้าที่สรุปและเน้นย้ำแนวคิดสำคัญของบทเรียน

4. ขั้นประเมินผลและสะท้อนการเรียนรู้ ในขั้นนี้ครูจะประเมินผลจากผลงานและการปฏิบัติกิจกรรม นอกจากนี้ยังมีการให้ข้อมูลป้อนกลับเพื่อปรับปรุงและพัฒนาการเรียนรู้ ในขณะที่นักเรียนทำการสะท้อนผลการเรียนรู้ของตนเอง

5. ขั้นขยายความรู้และการนำไปประยุกต์ใช้ ขั้นสุดท้ายนี้ครูจะมอบหมายงานหรือกิจกรรมเพิ่มเติม ให้นักเรียนได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ยังแนะนำแหล่งเรียนรู้ดิจิทัลและสื่ออื่นๆ สำหรับนักเรียนที่ต้องการศึกษาเพิ่มเติม

กล่าวสรุป คือ การนำสื่อและเทคโนโลยีการเรียนรู้ดิจิทัลมาใช้ประกอบในทุกขั้นตอนช่วยสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่น่าสนใจและทันสมัย ซึ่งสนับสนุนให้นักเรียนได้รับความรู้อย่างเต็มที่และมีความพร้อมในการใช้ชีวิตในโลกยุคใหม่

ทักษะการจัดการเรียนรู้ที่ครูยุคใหม่ควรมีกับการศึกษาในโลกอนาคต

ในโลกอนาคตที่เทคโนโลยีและสภาพแวดล้อมทางการศึกษาเปลี่ยนแปลงไป ครูยุคใหม่จำเป็นต้องมีทักษะการจัดการเรียนรู้ที่ทันสมัยและหลากหลายมิติ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและสังคมยุคใหม่ (พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์ และเพียว ยินดีสุข, 2560) ทักษะสำคัญที่ครูควรมีประกอบด้วย

1. ทักษะการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา (EdTech Skills) ครูต้องสามารถบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลต่างๆ เช่น แพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ แอปพลิเคชัน เกมการศึกษา สื่อมัลติมีเดีย เข้ากับการจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่น่าสนใจและเหมาะสม

2. ทักษะการออกแบบการเรียนรู้ (Learning Design Skills) ครูควรมีความเชี่ยวชาญในการวางแผนและออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย น่าสนใจ ทันสมัย และตอบโจทย์ความต้องการของผู้เรียน โดยประยุกต์แนวทางการเรียนรู้แบบใหม่ๆ เช่น การเรียนรู้แบบผสมผสาน การเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐาน เป็นต้น

3. ทักษะการเป็นโค้ชหรือผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Coaching & Facilitating Skills) ครูต้องทำหน้าที่เป็นโค้ชหรือผู้อำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ผ่านการตั้งคำถาม การสะท้อนความคิด การให้คำปรึกษาแนะนำ และการกระตุ้นให้คิดวิเคราะห์อย่างลุ่มลึก

4. ทักษะการพัฒนาหลักสูตรและเนื้อหาแบบใหม่ (Curriculum & Content Development Skills) ครูควรมีความสามารถในการพัฒนาหลักสูตรและสร้างเนื้อหาการเรียนรู้ที่ทันสมัยและตรงต่อความต้องการของผู้เรียนและสังคม เช่น การผลิตสื่อดิจิทัล การพัฒนาหลักสูตรรูปแบบโมดูลออนไลน์ หรือการปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับหัวข้อความสนใจในโลกปัจจุบัน

5. ทักษะการบริหารจัดการชั้นเรียนแบบใหม่ (Innovative Classroom Management Skills) การจัดการชั้นเรียนในปัจจุบันคงไม่เพียงพอที่จะตอบโจทย์รูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลายขึ้น ครูจึงต้องมีทักษะในการบริหารจัดการชั้นเรียนแบบผสมผสานที่ผสมทั้งแบบดั้งเดิมและการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลาผ่านเทคโนโลยี

6. ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (Collaboration & Continuous Learning) ครูต้องพร้อมที่จะทำงานร่วมกับครูด้วยกันเอง นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาวิธีการจัดการเรียนการสอนให้ทันสมัยอยู่เสมอ

กล่าวสรุป คือ การพัฒนาทักษะดังกล่าวอย่างครบถ้วนจะช่วยให้ครูมีศักยภาพในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนในโลกยุคใหม่

บทสรุป

การศึกษาในยุคปัจจุบันต้องเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยเหล่านี้ โดยการปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับยุคสังคมดิจิทัล ครูยุคใหม่ต้องมีความรู้และทักษะที่เหมาะสมกับเทคโนโลยีใหม่ๆ พร้อมทั้งสร้างการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้นักเรียนพัฒนาความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และมีความเข้าใจใน

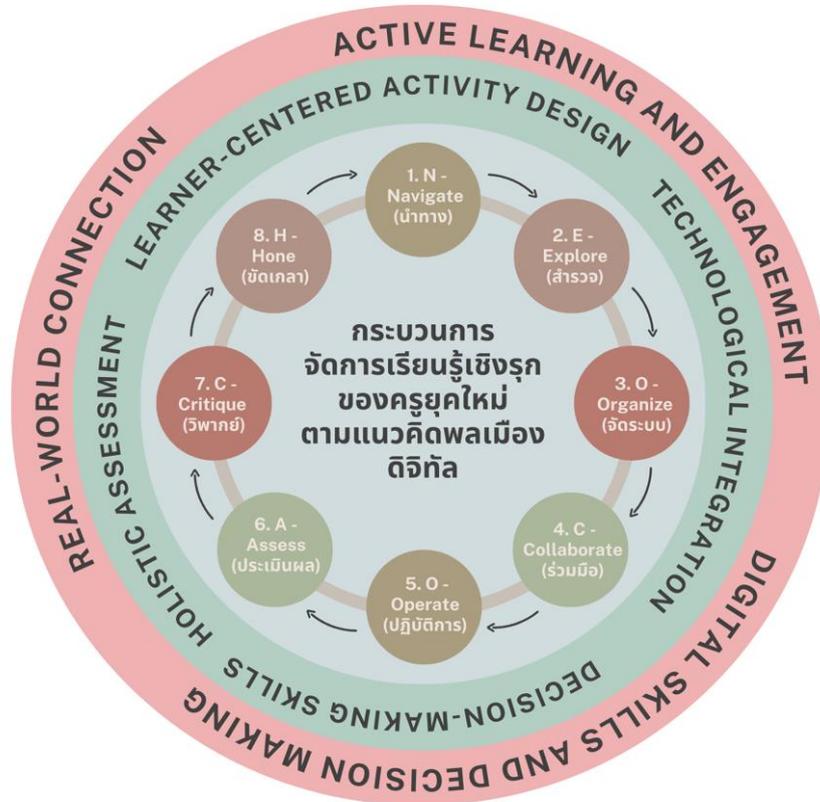
การใช้ข้อมูลอย่างมีคุณภาพและรับผิดชอบ การจัดการเรียนรู้ที่เชิงรุกของครูยุคใหม่ควรเน้นย้ำการสร้างสมรรถนะดิจิทัล (Digital Literacy) (วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒนา, 2562) ทั้งนี้ ครูต้องสามารถใช้เทคโนโลยีในการสอนให้มีประสิทธิภาพ เช่น การใช้เครื่องมือออนไลน์เพื่อการสอนและการเรียนรู้ที่เป็นปฏิสัมพันธ์ การเปิดใช้งานฐานข้อมูลดิจิทัลเพื่อการค้นคว้า และการประยุกต์ใช้แพลตฟอร์มการเรียนรู้แบบอิเล็กทรอนิกส์ที่มีส่วนร่วม เพื่อรับมือกับความท้าทายทางเศรษฐกิจและสังคม การศึกษาควรเน้นการสร้างทักษะสำหรับอาชีพในอนาคต เช่น การเรียนรู้ทักษะการทำงานร่วมกัน (Collaboration) การคิดเชิงนวัตกรรม (innovative thinking) และการแก้ปัญหาอย่างมีสติปัญญา (Critical Problem-Solving) ขณะเดียวกัน การศึกษายังต้องอบรมนักเรียนให้มีความตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและเรียนรู้วิธีการที่จะมีส่วนร่วมในการหาทางออกสำหรับปัญหาเหล่านั้นอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

กระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกแนวคิด NEO-COACH จึงเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นให้นักเรียนมีบทบาทนำและมีส่วนร่วมในการเรียนรู้อย่างเข้มข้น ประกอบด้วย 8 ขั้นตอนหลักที่ครอบคลุมตั้งแต่การวางแผน การสำรวจหาความรู้ การทำงานเป็นทีม การประยุกต์ใช้ความรู้ การประเมินผล การให้ข้อคิดเห็น ไปจนถึงการสะท้อนผลและวางแผนพัฒนาต่อไป ในแต่ละขั้นตอน ครูมีบทบาทสำคัญในการออกแบบกิจกรรมให้คำแนะนำ อำนวยความสะดวก และประเมินผลนักเรียน นักเรียนเป็นผู้ลงมือปฏิบัติ สำรวจหาความรู้ ทำงานร่วมกัน และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ส่วนผู้ปกครอง ผู้ช่วยสอน และผู้เชี่ยวชาญ ก็มีบทบาทสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ตลอดช่วงเวลาดังกล่าว ดังนั้นกระบวนการ NEO-COACH จึงนับเป็นแนวทางที่ส่งเสริมการเรียนรู้แบบองค์รวม ไม่เพียงแต่ให้ความรู้แก่ผู้เรียน แต่ยังช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การทำงานเป็นทีม และทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเองสำหรับนักเรียน ซึ่งเป็นทักษะสำคัญที่จะช่วยให้พวกเขาประสบความสำเร็จในโลกยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลง

องค์ความรู้ใหม่: กระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่ตามแนวคิดพลเมืองดิจิทัล

การจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่ตามแนวคิดพลเมืองดิจิทัลการใช้รูปแบบการสอนแบบ “NEO-COACH” ในกระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกตามแนวคิดพลเมืองดิจิทัลเป็นแนวทางที่สร้างสรรค์ เน้นการเปลี่ยนบทบาทของครูจากผู้สอนเป็นผู้ฝึกสอนและสนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียนในการสร้างทักษะและความเข้าใจในการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่ดี อันจะช่วยให้นักเรียนพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบ และมีจริยธรรม นักเรียนเหล่านี้จะสามารถเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ เป็นพลเมืองดิจิทัลที่สามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามและเป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยมี 3 หลักการ 4 องค์ประกอบ และ 8 ขั้นตอน ดังนี้

ภาพประกอบที่ 1 กระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่ตามแนวคิดพลเมืองดิจิทัล

ที่มา : วรพล ศรีเทพ, นรินทร์ วัฒนบัญชา, 2567.

รูปแบบการสอน NEO-COACH (Navigate, Explore, Organize, Collaborate, Operate, Assess, Critique, Hone) เป็นแนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงรุกที่พัฒนามาจากหลายทฤษฎีทางการศึกษา เช่น ทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ของ Jean Piaget และ Lev Vygotsky (สุรพงษ์ มาลี, 2561) ที่ให้นักเรียนสร้างความรู้ผ่านการปฏิบัติ ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของ John Dewey (พิติภรณ์ สิงคราช, 2553) ที่เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง และทฤษฎีการคิดวิเคราะห์ของ Benjamin Bloom ที่สนับสนุนการตัดสินใจอย่างมีจริยธรรม รูปแบบนี้มุ่งพัฒนานักเรียนให้เป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีทักษะด้านเทคโนโลยีและจริยธรรมสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตจริงอย่างมีประสิทธิภาพในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยมีรายละเอียดดังนี้

3 หลักการ ประกอบด้วย

รูปแบบนี้มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดิจิทัลที่สมบูรณ์แบบ โดยมีทักษะและจริยธรรมในการใช้เทคโนโลยี มีความปลอดภัย มีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ และสามารถใช้ประโยชน์จากดิจิทัลเพื่อสร้าง

โอกาส นอกจากนี้ ยังปลูกฝังจิตสำนึกระดับสากลและความยั่งยืน พร้อมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับโลกอนาคตที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยอาศัยหลักการ ดังนี้

- 1. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Active Learning and Engagement)** นักเรียนควรมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการเรียนรู้ โดยผ่านกิจกรรมที่สอดคล้องกับความสนใจ และศักยภาพของตน เช่น การทำโครงการ การวิเคราะห์ และการนำเสนอผลงาน ครูจะทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษา และผู้นำทางการเรียนรู้
- 2. การพัฒนาทักษะดิจิทัลและการตัดสินใจ (Digital Skills and Decision Making)** ส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะดิจิทัลผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งการทำงานเป็นทีมและโครงการส่วนบุคคล พัฒนาความสามารถในการคิดวิเคราะห์และตัดสินใจอย่างมีจริยธรรม
- 3. การเชื่อมโยงกับโลกจริง (Real-world Connection)** ความรู้และทักษะที่ได้รับจากห้องเรียน ควรเชื่อมโยงกับสถานการณ์และปัญหาในโลกจริง ส่งเสริมให้นักเรียนเห็นถึงความสำคัญของการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันและในอนาคต

การใช้รูปแบบหลักการ NEO-COACH ในการจัดการเรียนรู้เชิงรุกอาจต้องการปรับเปลี่ยนทั้งในแง่ของทัศนคติและแนวปฏิบัติของครูและสถาบันการศึกษา เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการเป็นพลเมืองที่ดีในโลกดิจิทัลให้นักเรียนอย่างแท้จริง

4 องค์ประกอบ ประกอบด้วย

องค์ประกอบหลักของการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูยุคใหม่ตามแนวคิดพลเมืองดิจิทัลและหลักการ NEO-COACH สามารถระบุได้ 4 ด้านสำคัญดังนี้

- 1. การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Learner-Centered Activity Design)** ครูควรจัดกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการ ความสนใจ และศักยภาพของแต่ละบุคคลในห้องเรียน ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ให้นักเรียนเป็นผู้นำในการสร้างความรู้และทักษะของตนเอง ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การทำโครงการ การศึกษาค้นคว้าอิสระ และการทำงานกลุ่ม
- 2. การใช้เทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ (Technological Integration)** การนำเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาใช้ในห้องเรียน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับยุคสมัย ใช้เครื่องมือและแพลตฟอร์มต่างๆ เช่น แอปพลิเคชัน โปรแกรมการเรียนรู้ออนไลน์ และฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ ทำให้นักเรียนสามารถเข้าถึงความรู้ได้อย่างง่ายดายและรวดเร็ว
- 3. การพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจอย่างมีจริยธรรม (Analytical and Ethical Decision-Making Skills)** การส่งเสริมให้นักเรียนมีทักษะในการวิเคราะห์ข้อมูลและข้อเท็จจริงต่างๆ อย่างละเอียดรอบคอบ ร่วมกับการตัดสินใจที่ส่งเสริมค่านิยมและจริยธรรมที่ดี สอนให้นักเรียนเข้าใจว่าการใช้เทคโนโลยีควรเป็นไปอย่างมีความรับผิดชอบและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อสังคม
- 4. การประเมินแบบรวมภาพ (Holistic Assessment)** การประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียนไม่ควรจำกัดอยู่เพียงที่คะแนนหรือผลลัพธ์ที่ชัดเจนเท่านั้น แต่ควรพิจารณาถึงกระบวนการเรียนรู้ ความก้าวหน้า

และการพัฒนาต่างๆ อย่างรอบด้าน ใช้เครื่องมือต่างๆ เช่น การทบทวนโดยเพื่อน การสะท้อนกลับ และการสร้างแฟ้มสะสมผลงานเพื่อช่วยให้นักเรียนสามารถประเมินความรู้และทักษะของตนเองได้อย่างเป็นอิสระ

องค์ประกอบเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่ครูยุคใหม่ควรพัฒนาและนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้เชิงรุกตามหลักการ NEO-COACH ในยุคดิจิทัล

8 ขั้นตอน ประกอบด้วย

รูปแบบการสอน NEO-COACH เหมาะกับการสอนในทุกสาระการเรียนรู้ เนื่องจากสามารถนำมาปรับใช้กับหลากหลายวิชา เช่น วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ ภาษาไทย และคณิตศาสตร์ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการเรียนรู้แบบเชิงรุก แต่ละขั้นตอนเปิดโอกาสให้นักเรียนได้คิดวิเคราะห์ สำรวจ และลงมือปฏิบัติ ซึ่งเหมาะกับนักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เพราะต้องการพัฒนาทักษะที่สูงขึ้น เช่น การวิพากษ์และการตัดสินใจ ข้อดีของรูปแบบนี้คือ ช่วยเสริมสร้างทักษะการทำงานเป็นทีม การคิดวิเคราะห์ และการประยุกต์ใช้ความรู้ในชีวิตจริง ขณะที่ข้อจำกัดคือ อาจใช้เวลามาก เนื่องจากมีหลายขั้นตอน ตัวอย่างเช่น ในขั้น Collaborate (ร่วมมือ) นักเรียนสามารถทำงานกลุ่มเพื่อค้นหาคำตอบในสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน หรือในขั้น Assess (ประเมินผล) ครูและเพื่อนร่วมชั้นจะร่วมกันให้ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาผลงาน โดยกระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกตามแนวคิด NEO-COACH แต่ละขั้นตอนมีบทบาทที่ชัดเจนสำหรับครู นักเรียน และผู้ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ดังนี้

1. N – Navigate (นำทาง) เป็นขั้นตอนเริ่มต้นที่สำคัญซึ่งมุ่งเน้นไปที่การกำหนดทิศทางและการวางแผนสำหรับกระบวนการเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้น ขั้นตอนนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างกรอบความคิดและการจัดการกิจกรรมเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การสำรวจและการสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในภายหลัง

1.1 ครูมีบทบาทหลักในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ทำนายและเหมาะสมกับนักเรียน การออกแบบนี้ต้องคำนึงถึงการกระตุ้นความสนใจและการมีส่วนร่วมของนักเรียนอย่างแข็งขัน นอกจากนี้ ครูยังต้องเน้นย้ำถึงความสำคัญของทักษะพลเมืองดิจิทัล เช่น การใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติสัมปชัญญะและรับผิดชอบ เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักเรียนสามารถประยุกต์ใช้ในสังคมและชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

1.2 นักเรียนจำเป็นต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้อย่างแข็งขัน โดยเริ่มจากการตั้งคำถาม การสำรวจ และการแสดงความสนใจต่อกิจกรรมที่ครูออกแบบมา ความพยายามและการมีส่วนร่วมนี้จะช่วยให้นักเรียนสามารถสร้างความเข้าใจและทักษะที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง

1.3 ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ปกครองและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนนักเรียนจากภายนอกสภาพแวดล้อมการเรียนในโรงเรียน การสนับสนุนนี้อาจประกอบด้วย การให้ข้อมูลเสริม การช่วยเหลือในการเข้าถึงทรัพยากรการเรียนรู้ หรือการเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามทักษะพลเมืองดิจิทัลที่เหมาะสม

2. E – Explore (สำรวจ) เป็นขั้นตอนที่สำคัญในการเปิดโอกาสให้นักเรียนขยายขอบเขตความรู้และพัฒนาทักษะในการค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 ครูมีหน้าที่ให้ทิศทางและจัดหาแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้เพื่อสนับสนุนการค้นคว้าของนักเรียน การให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการค้นคว้าและประเมินแหล่งข้อมูลที่เหมาะสมเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อช่วยให้นักเรียนสามารถนำเสนอข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือและมีคุณภาพ นอกจากนี้ ครูควรสนับสนุนให้นักเรียนทำการสำรวจในหัวข้อที่หลากหลาย ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มความเข้าใจและความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูล

2.2 นักเรียนจะต้องออกสำรวจและค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับหัวข้อที่กำลังศึกษา การเรียนรู้วิธีการค้นคว้าและการประเมินความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลเป็นทักษะสำคัญที่จะช่วยให้พวกเขาสามารถแยกแยะข้อมูลที่มีคุณภาพจากข้อมูลที่อาจเป็นข้อมูลผิดพลาดหรือบิดเบือน การมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการสำรวจข้อมูลนี้จะทำให้นักเรียนสามารถเสริมสร้างความเข้าใจและมีการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2.3 ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการ อาจมีบทบาทในการให้ความรู้เพิ่มเติมหรือเสริมทักษะในการค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูลให้กับนักเรียน การเข้ามามีส่วนร่วมของพวกเขาอาจผ่านการจัดสัมมนาหรือเวิร์กช็อปที่ช่วยให้นักเรียนได้รับความรู้และทักษะใหม่ๆ นอกจากนี้ พวกเขายังสามารถช่วยให้นักเรียนเชื่อมโยงข้อมูลที่ได้รับกับสถานการณ์จริงในชีวิตประจำวันได้ดีขึ้น

3. O – Organize (จัดระบบ) เป็นขั้นตอนที่มุ่งเน้นการจัดการและการระบุโครงสร้างในการทำงานเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการดำเนินงานและการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ การจัดระบบนี้ช่วยให้นักเรียนสามารถวางแผนและปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับอย่างมีระเบียบและมีประสิทธิภาพ บทบาทของแต่ละฝ่าย

3.1 ครูมีบทบาทสำคัญในการจัดโครงสร้างการทำงานกลุ่มและมอบหมายหน้าที่ให้กับนักเรียน การจัดโครงสร้างนี้ควรทำให้แน่ใจว่ามีการกระจายหน้าที่ที่เหมาะสมและสามารถนำมาซึ่งการทำงานร่วมกันได้ผลดีที่สุด นอกจากนี้ ครูต้องแนะนำและให้คำปรึกษาเกี่ยวกับวิธีการจัดการข้อมูลและการวางแผนการทำงานเพื่อช่วยให้นักเรียนสามารถดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ได้อย่างมีระเบียบ

3.2 นักเรียนจำเป็นต้องร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดในการจัดระบบข้อมูลและวางแผนการทำงาน พวกเขาต้องปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายและมีส่วนร่วมในการวางแผนการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม การทำงานร่วมกันในลักษณะนี้ช่วยเสริมสร้างทักษะในการทำงานเป็นทีมและการจัดการกับข้อมูลและความรับผิดชอบในหมู่นักเรียน

3.3 ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ช่วยสอนหรือผู้เชี่ยวชาญ บางครั้งอาจมีการเชิญผู้ช่วยสอนหรือผู้เชี่ยวชาญมาให้คำปรึกษาและสนับสนุนการวางแผน ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้สามารถเสนอข้อมูลเชิงลึกและคำแนะนำที่สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของนักเรียนได้ นอกจากนี้ พวกเขายังสามารถช่วยเหลือในด้านการจัดทำแผนและการประเมินผลลัพธ์ที่นักเรียนจะได้รับจากการทำงาน

4. C – Collaborate (ร่วมมือ) เป็นขั้นตอนที่มุ่งเน้นไปที่การทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ การทำงานร่วมกันไม่เพียงแต่ช่วยเสริมสร้างทักษะการสื่อสารและการทำงานเป็นทีมของนักเรียนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการพัฒนาความสามารถในการแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจร่วมกันด้วย

4.1 ครูอำนวยความสะดวกในการทำงานร่วมกัน ครูมีบทบาทสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกัน โดยการจัดหาทรัพยากร การแบ่งกลุ่มที่เหมาะสม และการให้คำแนะนำหรือแนวทาง

ในการทำงานกลุ่ม ช่วยแก้ปัญหาในการทำงานกลุ่ม ครูต้องสังเกตและแทรกแซงเมื่อเห็นว่ากลุ่มมีปัญหาหรือความขัดแย้ง โดยให้คำปรึกษาและช่วยหาทางแก้ไขปัญหาให้กับนักเรียน

4.2 นักเรียนทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด นักเรียนจะต้องเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกับเพื่อนในกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งรวมถึงการแบ่งปันความคิด การตัดสินใจร่วมกัน และการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ พัฒนาทักษะการสื่อสารและการแก้ไขปัญหา การทำงานร่วมกันต้องใช้ทักษะการสื่อสารที่ดี เช่น การฟังและการนำเสนอความคิดอย่างเป็นระเบียบ นักเรียนจะเรียนรู้วิธีการระบุปัญหาและหาทางแก้ไขร่วมกัน

4.3 ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ปกครองอาจมีบทบาทในการสนับสนุนการทำงานร่วมกันของนักเรียนจากภายนอกห้องเรียน เช่น การให้ที่พักพิงหรือการจัดที่ทำการสัมมนา ผู้ช่วยสอนหรือผู้เชี่ยวชาญอาจเข้ามาเป็นที่ปรึกษาหรือช่วยในการอำนวยความสะดวก

5. O – Operate (ปฏิบัติการ) เป็นขั้นตอนที่ให้นักเรียนนำทฤษฎีและแนวคิดที่ได้เรียนรู้มาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานจริง ในขั้นตอนนี้ นักเรียนจะได้รับโอกาสในการแสดงความสามารถในการทำงานอย่างเป็นอิสระภายใต้การดูแลและคำแนะนำของครู ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง

5.1 ครูให้คำแนะนำ ครูมีบทบาทในการให้คำแนะนำต่อเนื่องและคอยสอดส่องในขณะที่นักเรียนปฏิบัติงาน ครูต้องแน่ใจว่านักเรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้ได้เหมาะสมและมีประสิทธิผล สอดแทรกองค์ความรู้ ในขณะที่นักเรียนปฏิบัติงาน ครูควรเพิ่มเติมหรือชี้แจงข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อช่วยให้นักเรียนเข้าใจและสามารถปรับปรุงผลงานของตนได้

5.2 นักเรียนนำความรู้ที่ได้รับมาใช้ นักเรียนต้องใช้ความรู้และทักษะที่ได้เรียนรู้มาในการปฏิบัติงานจริงตามโครงการที่กำหนด นี่คือโอกาสให้นักเรียนแสดงความสามารถและประยุกต์ใช้ความรู้ในสถานการณ์จริงปฏิบัติงานตามโครงการที่กำหนด นักเรียนจะต้องทำตามแผนที่วางไว้ และจัดการกับปัญหาหรือความท้าทายที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำงาน

5.3 ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญ อาจมีการชวนผู้เชี่ยวชาญมาร่วมสังเกตการณ์หรือให้คำปรึกษาในระหว่างการทำโปรเจกต์ ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนได้รับมุมมองและคำแนะนำจากผู้มีประสบการณ์ นอกจากนี้ผู้เชี่ยวชาญอาจให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงหรือวิธีการทำงานที่ดีขึ้น

6. A – Assess (ประเมินผล) เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญเพราะช่วยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องสามารถตรวจสอบและประเมินผลลัพธ์ของการเรียนรู้ที่ได้ดำเนินการไปแล้ว การประเมินนี้จะช่วยให้นักเรียนเข้าใจถึงความก้าวหน้าของตนเองและพัฒนาในด้านที่ต้องการปรับปรุง

6.1 ครูจะทำการประเมินผลงานของนักเรียนตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า การประเมินนี้ครอบคลุมถึงความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่แสดงออกมาในผลงาน ให้ข้อคิดเห็น ครูจะให้ข้อคิดเห็นที่สร้างสรรค์และมีประโยชน์ต่อการพัฒนาของนักเรียน เพื่อช่วยให้พวกเขาเข้าใจจุดแข็งและจุดที่ต้องปรับปรุง

6.2 นักเรียนจะต้องนำเสนอผลงานของตนต่อครูและเพื่อนร่วมชั้น การนำเสนอผลงานเป็นการช่วยให้นักเรียนสามารถสะท้อนความรู้และทักษะที่ได้รับ นักเรียนจะต้องเรียนรู้ที่จะรับฟังและตอบรับข้อเสนอแนะจากครูและเพื่อนๆ การตอบรับที่เปิดกว้างและสร้างสรรค์จะช่วยให้พวกเขาปรับปรุงและพัฒนาไปในทิศทางที่ดี

6.3 ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ เพื่อนร่วมชั้นและผู้ปกครอง เพื่อนร่วมชั้นอาจร่วมให้คำติชมและประเมินผลงานของกันและกัน ส่วนผู้ปกครองอาจมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและสนับสนุนการประเมินผลของลูกหลาน การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองช่วยให้พวกเขาเข้าใจถึงความก้าวหน้าและความต้องการของนักเรียนได้ดียิ่งขึ้น

7. C – Critique (วิพากษ์) เป็นขั้นตอนที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถประเมินและวิจารณ์ผลงานของตนเองและผู้อื่นอย่างมีสร้างสรรค์และเป็นมืออาชีพ ขั้นตอนนี้ช่วยให้นักเรียนพัฒนาทักษะในการตัดสินใจและวิเคราะห์ รวมถึงการเรียนรู้การให้และรับการสะท้อนกลับที่มีประโยชน์

7.1 ครูจะให้คำแนะนำและสอนเทคนิควิธีการให้คำวิจารณ์ที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ ไม่ใช่เพียงการติชมแต่เป็นการชี้แจงข้อดีและข้อเสนอแนะในการปรับปรุง สร้างสภาพแวดล้อมที่เปิดรับการวิจารณ์ ครูจะจัดสรรเวลาและสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการวิจารณ์ผลงาน โดยให้ทุกคนในห้องเรียนมีโอกาสให้และรับผลสะท้อนอย่างเคารพและสร้างสรรค์

7.2 นักเรียนต้องเรียนรู้วิธีการวิจารณ์ผลงานของตนเองและผู้อื่นอย่างเป็นกลางและมีประโยชน์ เพื่อช่วยเหลือกันและกันในการปรับปรุงและพัฒนา เปิดรับความคิดเห็น พัฒนาทักษะในการรับฟังคำวิจารณ์จากผู้อื่นและใช้ข้อมูลนั้นในการปรับปรุงงานของตนเอง

7.3 ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญ อาจมีการเชิญผู้เชี่ยวชาญจากนอกโรงเรียนเข้าร่วมในการวิจารณ์ โดยพวกเขาอาจให้ความเห็นจากมุมมองแตกต่างและเสริมสร้างคำวิจารณ์ที่ได้รับจากครูและเพื่อนๆ การสนับสนุนจากผู้ปกครอง ผู้ปกครองอาจมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้โดยการช่วยให้ลูกหลานเตรียมพร้อมสำหรับการนำเสนอและรับผลสะท้อน หรือให้การสนับสนุนทางอารมณ์ในการรับมือกับความเครียดที่อาจเกิดขึ้นจากกระบวนการนี้

8. H – Hone (ขัดเกลา) เป็นขั้นตอนการสะท้อนและปรับปรุงทักษะอย่างต่อเนื่อง ช่วยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องสามารถประเมินผลลัพธ์และวางแผนการพัฒนาต่อไป และเป็นการเสริมสร้างความรู้และทักษะให้แก่ นักเรียนในระยะยาว

8.1 ครูมีหน้าที่ในการช่วยนักเรียนให้สามารถสะท้อนบทเรียนและประสบการณ์ที่ได้รับจากกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมด เพื่อให้พวกเขาเข้าใจถึงความสำเร็จ ข้อผิดพลาด และประเด็นที่ต้องปรับปรุง การสร้างแผนพัฒนาต่อไป ครูจะช่วยนักเรียนในการกำหนดเป้าหมายและแผนการพัฒนส่วนบุคคล ซึ่งรวมถึงการแนะนำทรัพยากรเพิ่มเติม การอบรมเสริม หรือแนะนำกิจกรรมที่สามารถช่วยเพิ่มทักษะได้

8.2 นักเรียนต้องทบทวนความรู้และทักษะที่ได้เรียนรู้ สะท้อนถึงสิ่งที่ได้ทำและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น เพื่อระบุจุดแข็งและจุดอ่อน วางแผนการพัฒนาส่วนตัว จากการทบทวน นักเรียนจะต้องกำหนดเป้าหมายและวางแผนการพัฒนาส่วนตัวเพื่อปรับปรุงทักษะและเตรียมตัวสำหรับความท้าทายในอนาคต

8.3 ผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ปกครอง ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนแผนพัฒนาส่วนบุคคลของนักเรียน พวกเขาอาจช่วยให้การสนับสนุนทางอารมณ์ การเข้าถึงทรัพยากรเพิ่มเติม หรือการจัดสภาพแวดล้อมที่บ้าน เพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้ต่อเนื่อง

กล่าวสรุป คือ การแบ่งปันบทบาทและความรับผิดชอบในแต่ละขั้นตอนจะช่วยให้กระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพและสร้างผลลัพธ์ที่ยั่งยืนให้กับนักเรียนในการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่ดี

แนวทางการนำไปใช้

การนำรูปแบบการสอน NEO-COACH ไปใช้ในสถานศึกษาสำหรับครูรุ่นใหม่ ควรมุ่งเน้นการปรับตัวเข้ากับบริบทของผู้เรียนและทรัพยากรที่มีอยู่ โดยครูควรเริ่มจากการพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีและการจัดการเรียนรู้เชิงรุกผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการหรือการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนครู (Professional Learning Community) รวมถึงการออกแบบกิจกรรมที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและเชื่อมโยงกับปัญหาในชีวิตจริง เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและความผูกพันกับบทเรียน นอกจากนี้ ครูควรทดลองใช้เทคนิคในแต่ละขั้นตอนของ NEO-COACH อย่างค่อยเป็นค่อยไป พร้อมทั้งสะท้อนผลการเรียนรู้ร่วมกับนักเรียนและเพื่อนร่วมงาน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงกระบวนการสอนให้เหมาะสมยิ่งขึ้น รวมถึงสนับสนุนการพัฒนาทักษะดิจิทัลและการทำงานเป็นทีมของนักเรียน เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพในอนาคต

เอกสารอ้างอิง (References)

- กุลิสรา จิตรชญาวนิช, นิตยา สุวรรณศรี, อุดม คำชาติ, ชลายุทธ์ ครุฑเมือง และ สุมิตรา โรจนนิตติ. (2565). การจัดการเรียนรู้ในยุคชีวิตวิถีใหม่สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน. *Journal of Modern Learning Development*, 7(7), 490–503. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jomld/article/view/258726>
- คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2556). *การพัฒนาการศึกษาไทยก้าวสู่อนาคต*. ภาพพิมพ์.
- จิรกิตต์ เนาวพงศ์รัตน์. (2562). *ผลการจัดการเรียนรู้พลศึกษาตามแนวคิดการเรียนรู้เชิงรุกที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความสามารถในการแก้ปัญหาของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 2*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สุขศึกษาและพลศึกษา]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรีคม พรหมมาบุญ. (2561). การพัฒนาแบบวัดคุณลักษณะครูยุคใหม่สำหรับนักศึกษาครุศาสตรบัณฑิต ชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ; การประยุกต์ใช้การทหาหน้าที่ต่างกันของข้อสอบ. *วารสารการวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 24(1), 138–151. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jemmsu/article/view/146651>
- ทิพย์วรรณ สุพิเพชร. (2566). นวัตกรรมการเรียนการสอนเพื่อการศึกษาในอนาคต. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 5(2), 472-480. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jemri/article/view/259673>

- เบญจวรรณ ถนอมชยธวัช และคณะ. (2559). ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21: ความท้าทายในการพัฒนานักศึกษา. *วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและการสาธารณสุขภาคใต้*, 3(2), 208-222. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/scnet/article/view/58038/>
- ผดุงชัย ภูพัฒน์ และคณะ. (2561). การพัฒนาตัวชี้วัดประสิทธิภาพการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.
- พัชรารณณ์ ดวงชื่น. (2563). การบริหารจัดการศึกษารับความปกติใหม่หลังวิกฤตโควิด-19. *วารสารศิลปะการ* *จัดการ*, 4 (3), 783-795. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jam/article/view/243660>
- พิตติภรณ์ สิงคราษ. (2553, 13 พฤษภาคม). *การศึกษาไทยในยุคปัจจุบัน*. <http://pittiporn-ja-o.blogspot.com/2010/05/ek.html>
- พิมพ์พันธ์ เตชะคุปต์ และเพยาว์ ยินดีสุข. (2560). *ทักษะ 7 C ของครู 4.0*. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. (2562). หลักคิด: การจัดการหลักสูตรและการสอน. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มนรัตน์ แก้วเกิด. (2562). *กลยุทธ์การบริหารงานวิชาการโรงเรียนมัธยมศึกษาตามแนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัล*. [ปริญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะครุศาสตร์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/9319/>
- วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง. (2561). *คู่มือพลเมืองดิจิทัล*. สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัลกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. <https://thaidigizen.com/wp-content/uploads/2018/06/DigitalCitizenship-Book-ok.pdf>
- วิจารณ์ พานิช. (2555). *วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21*. มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒนาผล. (2562). *การจัดการเรียนรู้ในยุค Disruptive Innovation*. ศูนย์ผู้นำนวัตกรรมหลักสูตรและการเรียนรู้. <https://pubhtml5.com/rgkgq/mucp/basic/>
- สมพร ปานดำ. (2563). พลิกวิกฤตสู่โอกาสของอาชีวศึกษาไทยบนความปกติใหม่. *วารสารสังคมศาสตร์ และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ*. 7 (5), 3-4.
- สุดารัตน์ ตันติวิวัฒน์ และกฤตติพัฒน์ ชื่นพิทยาวุฒิ. (2567). แนวคิดและการประยุกต์การออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้. *วารสารพฤติกรรมศาสตร์*, 30(1), 109-126. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/BSRI/article/view/268293>
- สุรพงษ์ มาลี. (2561). *รู้จักสังคมผู้สูงอายุและสถานการณ์ผู้สูงอายุ (ในประเทศไทย)*. *วารสารข้าราชการ* 60(4), 5-8. <https://www.ocsc.go.th/wp-content/uploads/2023/12/PDF-วารสารข้าราชการ-ปีที่-60-ฉบับที่-4-พ.ศ.-2561.pdf>
- อำไพ หรคุณารักษ์. (2555). *คิดมองคาดการณ์เกี่ยวกับ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย* *นนทบุรี: สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย*.

- Greenhow, C., & Gleason, B. (2012). Twitteracy: Tweeting as a New Literacy Practice. *The Educational Forum*, 76(4), 464–478. <https://doi.org/10.1080/00131725.2012.709032>
- Hobbs, R. (2010). *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. Aspen Institute.
- Hollandsworth, R., Donovan, J., & Welch, M. (2017). Digital Citizenship: You Can't Go Home Again. *TechTrends*, 61(6), 524–530. <https://doi.org/10.1007/s11528-017-0190-4>
- Jones, B., & Iredale, N. (2010). Enterprise education as pedagogy. *Education + Training*, 52(1), 7–19. <https://doi.org/10.1108/00400911011017654>
- Ohler, J. (2011). Digital Citizenship Means Character Education for the Digital Age. *Kappa Delta Pi Record*, 47(sup1), 25–27. <https://doi.org/10.1080/00228958.2011.10516720>
- Ribble, M. (2011). *Digital Citizenship in Schools*. International Society for Technology in Education.
- Simsek, E., & Simsek, A. (2013). New literacies for digital citizenship. *Contemporary Educational Technology*, 4(2), 126-137. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1105529.pdf>
- Sousa, F., & Martins, N. (2021). Learning Experience Design: In N. Martins & D. Brandão (Eds.), *Advances in Design and Digital Communication* (pp. 45–57). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-61671-7_5
- UNESCO (2011). *Digital literacy in education*. UNESCO Institute for Information Technologies in Education Policy Brief.
- Wang, M., & Zheng, X. (2020). Using Game-Based Learning to Support Learning Science: A Study with Middle School Students. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 30(2), 167–176. <https://doi.org/10.1007/s40299-020-00523-z>

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	
ศ.ดร.กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
ศ.ดร.ระพีพรรณ คำหอม	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
ศ.ดร.วรวิภา โรมรัตนพันธ์	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
รศ.ดร.นภาพร อติวานิชยพงศ์	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
รศ.ดร.อรศรี งามวิทยาพงศ์	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
รศ.ดร.สามชาย ศรีสันต์	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
รศ.ดร.สุภาวดี ขุนทองจันทร์	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
รศ.ดร.กิริยา กุลกลการ	คณะเศรษฐศาสตร์
รศ.ชานนท์ โกมลมาลย์	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
รศ.ดร.พิทยา สุวคันธ์	วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.ดร.ปุณิกา อภิรักษ์ไกรศรี	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
ผศ.ดร.ณัฐเดชชัย ชุ่มปลั่ง	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ผศ.วีรบูรณ์ วิสารทสกุล	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ผศ.ดร.เกศกุล สระกวี	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ผศ.ดร.ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ผศ.ดร.ภาสกร อินทุमार	คณะศิลปกรรมศาสตร์
ผศ.ดร.นลินี ต้นธูนิตย์	คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ผู้ทรงคุณวุฒิภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	
ผศ.ดร.วิไลวรรณ จงวิไลเกษม	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน
ผศ.ดร.ทรงชัย ทองปาน	คณะศิลปศาสตร์
ผศ.ดร.ลินดา เยห์	คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์
อ.ดร.มณฑาวัตี ครุฑมีชัย	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
อ.ดร.กฤษฎา ธีระโกศลพงศ์	ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
อ.ดร.ณัฐวิกรม พันธวงศ์ภักดี	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
อ.ดร.กฤษณะ โชติรัตน์ะกมล	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก	
ศ.ดร.สมพงษ์ จิตระดับ	ข้าราชการบำนาญ
ศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ศ.ดร.นิตี ภาวีครุพันธ์	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศ.ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ศ.สุริชัย หวันแก้ว	ศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
รศ.ดร.ปาริชาติ วลัยเสถียร	ข้าราชการบำนาญ
รศ.พ.อ.ดร.ถวัลย์ ฤกษ์งาม	ข้าราชการบำนาญ
รศ.ศุภรัตน์ รัตนมุขย์	ข้าราชการบำนาญ
รศ.ดร.ศิริมา จิตต์จรัส	ข้าราชการบำนาญ
รศ.อรุณี วิริยะจิตรา	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก	
รศ.ดร.กนกวรรณ มะโนรัมย์	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รศ.ดร.วัชรพล พุทธรักษา	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
รศ.ดร.วัลลภ สุขสวัสดิ์	คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
รศ.ดร.เจษฎา นกน้อย	คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยทักษิณ
รศ.ดร. ณัฐธา วินิจฉัยภาค	คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
รศ.ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
รศ.ดร.พิมพ์ระวี วิจารณ์รุ่งส์ตย์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี
รศ.ดร.ธนศักดิ์ สายจำปา	สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
รศ.ดร.อรัญญา ศิริผล	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รศ.ดร.สมชัย ภัทรธนานันท์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รศ.ดร.วีระ เลิศสมพร	คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
รศ.ดร.พิชาย รัตนติลภ ฦ ภูเก็ต	คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
รศ.ดร.อดิศร ภู่อาระ	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

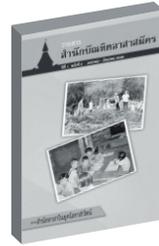
ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก	
รศ.ดร.อุทิศ ทาหอม	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
รศ.ดร.ภัทรวุฒิ สมยานะ	คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
รศ.ดร.ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผศ.ดร.บัณฑิต จันทรโรจนกิจ	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผศ.สมชาย นิลอาธิ	คณะศิลปประยุกต์ และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ.ดร.กัมปนาท บริบูรณ์	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผศ.ดร.ชลิตา บัณชุงศ์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผศ.ดร.ชิตตะวัน ชนะกุล	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผศ.นาดยา อยู่คง	คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผศ.ดร.วราภรณ์ มนต์ไทรเวชย์	คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผศ.วิไลวรรณ เทียงตรง	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร.ปรีตถ พรหมมี	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ผศ.ดร.ธนพุกษ์ ชามะรัตน์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร.ปรีชญาน์ นั๊กพ็อน	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผศ.ดร.พุกษ์ เกาถวิล	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ.ดร.จิรัชยา เจียวกั๊ก	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี
ผศ.ดร.มุกดาวรรณ คักดิ์บุญญ	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก	
ผศ.ดร.ประสิทธิ์ ลีปรีชา	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.ดร.ขวัญฟ้า ศรีประพันธ์	คณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.ดร.ปาณิกา สุขสม	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผศ.ดร.มานะ นาคำ	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร.ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ	ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ผศ.ดร.เกศรา สุกเพชร	คณะกรรมการจัดการการท่องเที่ยวสถาบันบัณฑิตพัฒน บริหารศาสตร์
ผศ.ดร.วินัย ผลเจริญ	วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัย มหาสารคาม
ผศ.ดร.พิมลพรรณ ไชยนันท์	คณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.ดร.วัชร ศรีคำ	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ.ดร.จรรุวรรณ พลอยดวงรัตน์	วิทยาลัยวิจัยนวัตกรรมทางการศึกษา สถาบัน เทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง
ผศ.ดร.กฤษณ์ท สานทวิ	วิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรี นครินทรวิโรฒ
ผศ.ดร.เนตรดาว เกาถวิล	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ.ดร.จเร สิงห์โกวินท์	คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ผศ.ดร.อาแว มะแส	คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก	
ผศ.ดร.อัญชลีพร ลพประเสริฐ	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ผศ.เวคิน วุฒิวังศ์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา
อ.สุทธิดา พลายงาม	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อ.ดร.กนกพร ตันวัฒนะ	ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
อ.อริศรา เหล็กค้ำ	สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
อ.ดร.ปรีชัย ดาวอุดม	หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒน ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อ.ดร.สุรศักดิ์ เก้าเอี้ยน	คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อ.ดร.เอกพันธ์ ปิณฑวนิช	สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
อ.ดร.ชัยพงษ์ สำเนียง	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
อ.ดร.บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
อ.ดร.ภูมิ เพชรกาญจนางค์	คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
อ.ปิ่นทอง นันทะลาด	วิทยาลัยนวัตกรรมการแห่งึงกาฬ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2547
“วิพากษ์นโยบายประชาชน” (ฉบับปรับปรุง)

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2548
“สำนักอาสาในยุคโลกาภิวัตน์”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2548
“ธรรมาภิบาลกับการปกครองท้องถิ่น”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2549
“1 ปี สนิมกับการฟื้นฟูชุมชน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2549
“สร้างสรรค์สุขภาวะชุมชนถั่วหน้า”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2550
“ศักยภาพภาคประชาชนกับคุณภาพชีวิตเมืองและชนบท”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2550
“หลากหลายชีวิตคนชายขอบ:
ความรู้และความจริง”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2551
“อาสาสมัคร: จากชุมชนสู่สังคม”

ทำเนียบวารสารพัฒนาศาสตร์

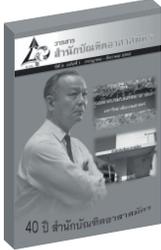
ทำเนียบวารสารพัฒนาศาสตร์

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2551
“พลวัตชุมชน: เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม” “ชุมชน สังคมไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2552

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2552
“40 ปี สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 และ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1
ประจำเดือนมกราคม-ธันวาคม 2553
“งานอาสาสมัครกับการแก้ปัญหาเชิงสันติวิธี”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2554
“ผู้นำจิตอาสาไร้พรมแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2554
“สิทธิคนยากจนในสังคมไทย”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2555
“ถอดบทเรียน “น้ำท่วม” สังคมไทย”

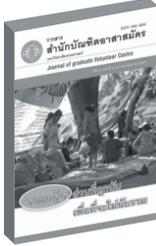
วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2555
“วัฒนธรรมชนบท การประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ของการถูกกำหนดนิยาม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2556
“อาสาสมัคร ชำนาญคน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2556
“ความเป็นอื่นและการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2557
“รากหญ้า: ส่วนที่ถูกนับ เพื่อที่จะไม่บ้รวม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2557
“ชุมชนพึ่งตนเองทางออกหรือความฝัน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2558
“เทศกาลกับการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2558
“ค.คน ชุมชน สังคม ในงานพัฒนา”

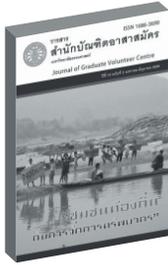
วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2559
“ตัวตน คนพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2559
“รอบรู้ รื้อรอบ ในงานพัฒนา”

ทำเนียบวารสารศาสตร์
พัฒนาศาสตร์

ทำเนียบวารสารพัฒนศาสตร์

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2560
“ชุมชนท้องถิ่น กับการจัดการทรัพยากร”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2560
“งานอาสาสมัครกับการพัฒนา”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2561
“เศรษฐกิจ การเมือง การท่องเที่ยว”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2561
“ไทยบอกแผ่นดินไทย”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2562
“โครงการที่ผมรัก”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562
“มองชนบทผ่านการเมืองของการพัฒนา”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2563
“ทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นกับการพัฒนา”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2563
“ผู้นำรุ่นใหม่ สิทธิ การเรียนรู้
การมีส่วนร่วมทางสังคม”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2564
“วิถีไทยใหม่ ในภาวะโรคระบาด”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2564
“ภูมิทัศน์การเมืองใหม่
สังคมไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง”

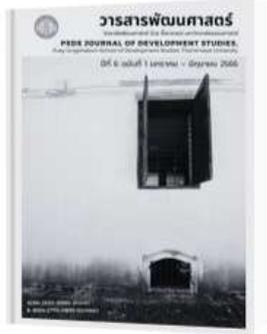
วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565
“ที่ดิน ทุนมนุษย์ การคุ้มครองทางสังคม”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2566
“ความว่างเปล่าและความยั่งยืน”

ทำเนียบวารสารพัฒนศาสตร์

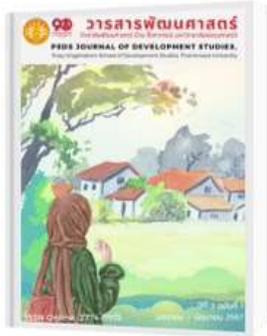
ทำเนียบวารสารพัฒนาศาสตร์

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2566
“ความว่างเปล่าและยั่งยืน”

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2566
“อัตลักษณ์การเปลี่ยนผ่าน
สู่การพัฒนา”

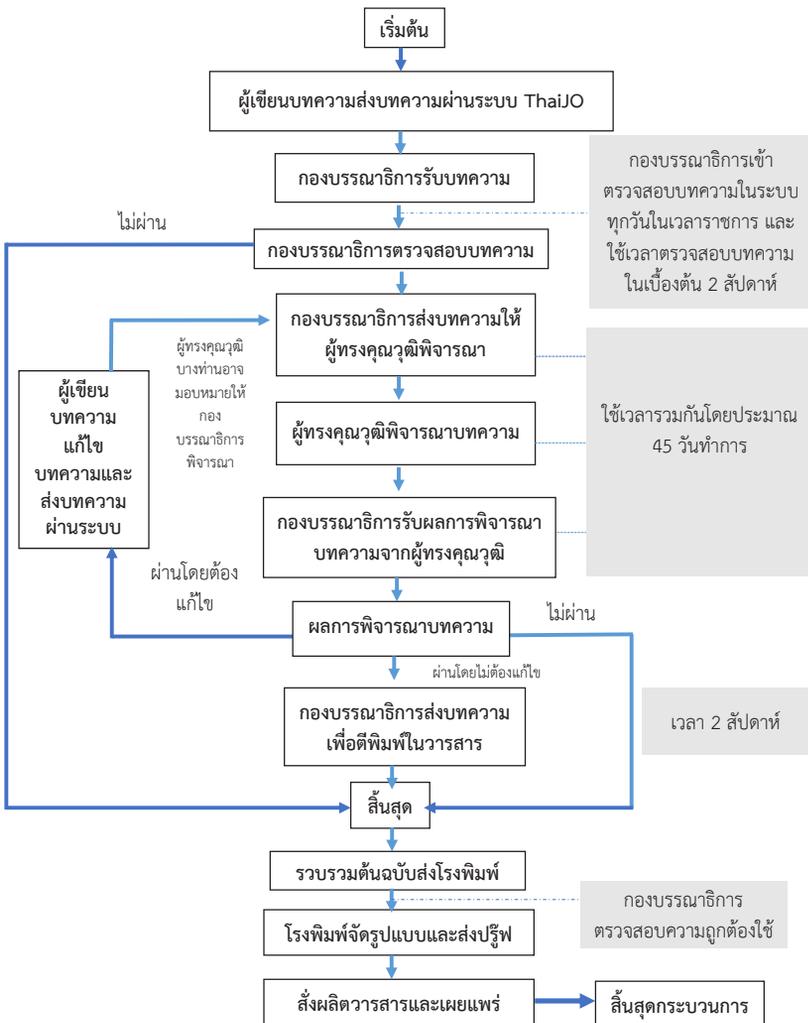
วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2567
“ชุมชน ตัวตน ความร่วมมือ”

หลักเกณฑ์การเสนอต้นฉบับบทความ

1. การส่งบทความเพื่อตีพิมพ์

ส่งบทความออนไลน์ได้ที่ Website วารสารพัฒนศาสตร์ www.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/index ดูขั้นตอนการส่งบทความ (Submission) ได้ที่ https://drive.google.com/file/d/1rY03W1bGlb9q77m4gvZdNeD19mxagx_e/view

2. ขั้นตอนการพิจารณาบทความ

3. ข้อกำหนดการตีพิมพ์บทความ

1) บทความที่เสนอเข้ามาเพื่อขอรับการตีพิมพ์ต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน และไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น

2) บทความมีประเด็นหรือแนวคิดที่ชัดเจน มีสาระทางวิชาการที่ถูกต้อง การวิเคราะห์เป็นไปตามแนวคิดหรือทฤษฎีที่เหมาะสม มีข้อเท็จจริงวิชาการ คำนคว้าอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายและเชื่อถือได้ นำเสนอข้อมูลเข้าใจง่าย ใช้ศัพท์และภาษาทางวิชาการที่ถูกต้องเหมาะสม และมีการอ้างอิงแหล่งที่มาที่เป็นไปตามรูปแบบการอ้างอิงที่วารสารกำหนด

3) ผู้นิพนธ์ยินยอมให้กองบรรณาธิการสรรหาผู้เชี่ยวชาญกลั่นกรองโดยอิสระ เพื่อพิจารณาคุณภาพของบทความและสามารถตรวจแก้ไขบทความได้ตามที่เห็นสมควร

4) บทความจะได้รับการกลั่นกรองเบื้องต้นโดยกองบรรณาธิการขั้นต้นและส่งให้ผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก (peer-reviewers) จำนวน 3 ท่าน พิจารณาในรูปแบบ Double-Blinded จากนั้นจึงส่งผลการประเมินและข้อเสนอแนะกลับไปยังผู้นิพนธ์ปรับแก้ไขส่งกลับคืนวารสารตามเวลาที่กำหนด

5) ทศนะและข้อคิดเห็นในวารสารพัฒนศาสตร์เป็นของผู้นิพนธ์บทความ ผู้ประสงค์จะนำข้อความใด ๆ ไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไปต้องได้รับอนุญาตจากผู้นิพนธ์ และโปรดแจ้งให้ทางวารสารทราบ

4. รูปแบบการเขียนบทความ และการอ้างอิงบทความ

สามารถดาวน์โหลดรูปแบบการเขียนบทความ
และการอ้างอิงบทความ ได้ที่

<https://so05.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu>
หรือ QR Code

5. สำนักงานติดต่อ

กองบรรณาธิการวารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เลขที่ 99 หมู่ที่ 18 ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121

โทรศัพท์ 02-564-4429 เลขานุการกองบรรณาธิการ 087- 6894446

E-mail: psdsjournal.tu@gmail.com

6. สมาชิกวารสาร

ผู้ส่งต้นฉบับบทความเข้ามาพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร จะได้เป็นสมาชิกวารสารโดยอัตโนมัติ และจะได้รับข้อมูลข่าวสารของวารสารก่อนใคร

PSDS JOURNAL OF DEVELOPMENT STUDIES
THAMMASAT UNIVERSITY

ISSN 2630-0680

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศูนย์รังสิต โทรศัพท 02-564-4440-79 ต่อ 1044 โทรสาร 02-564-4430
ท่าพระจันทร์ อาคารอเนกประสงค์ 1 ชั้น 6
โทรศัพท 02-613-3604 โทรสาร 02-613-3605
Website: www.psds.tu.ac.th